

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԱՅ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՒՆ
ՀԱՅՈՑ

Քննական բնագիր
Գ. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ և Ս. ԿԱՆԱՅԱՆՑԻ

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ
ՀԱՅՈՑ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխարհաբար թարգմանությունը և
ծանոթագրությունները
ԱՐԱՄ ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆԻ

51.188

Հրատարակության է պատրաստել բանաս. գիտ. դոկտոր
Գ. Գ. ԱՆԱՆՅԱՆԸ

«Ուսանողի գրադարան» մատենաշարի
խմբագրական հանձնաժողով

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ Ս. Ա. (նախագահ), ԱՂԱՅԱՆ Է. Բ.,
ՍՆԱՆՅԱՆ Գ. Գ., ԹԱՄՐԱԶՅԱՆ Հ. Ս., ՂԱԶԱՐՅԱՆ Հ. Մ.,
ՄԿՐՏՉՅԱՆ Լ. Մ.

Ազգաբանգեղոս.

Ա 17 Հայոց պատմություն/Քննական բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտ-
չյանի և Ս. Կանայանցի; Աշխարհարար թարգմ. և ծանոթագր.
Ա. Ն. Տեր-Ղևոնդյանի.— Եր.: Երևանի համալս. հրատ.,
1983.—700 էջ.—(Ուսանողի գ-րան/Երևանի պետ. համալս.)

Հինգերորդ դարի հայ մատենագրության առաջին ներկայացուցիչներից
մեկի՝ Ազաթանգեղոսի «Հայոց պատմությունը» անգնահատելի աղբյուր է
Հայաստանի և հարևան երկրների քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական
կյանքն ուսումնասիրելու համար: Այն միաժամանակ զրական հուշարձան
է, որ նշանակալիորեն նպաստել է հայ պատմագրության ու զրականության
զարգացմանը: Ներկա հրատարակությունը աշխարհարար առաջին ամբող-
ջական թարգմանությունն է:

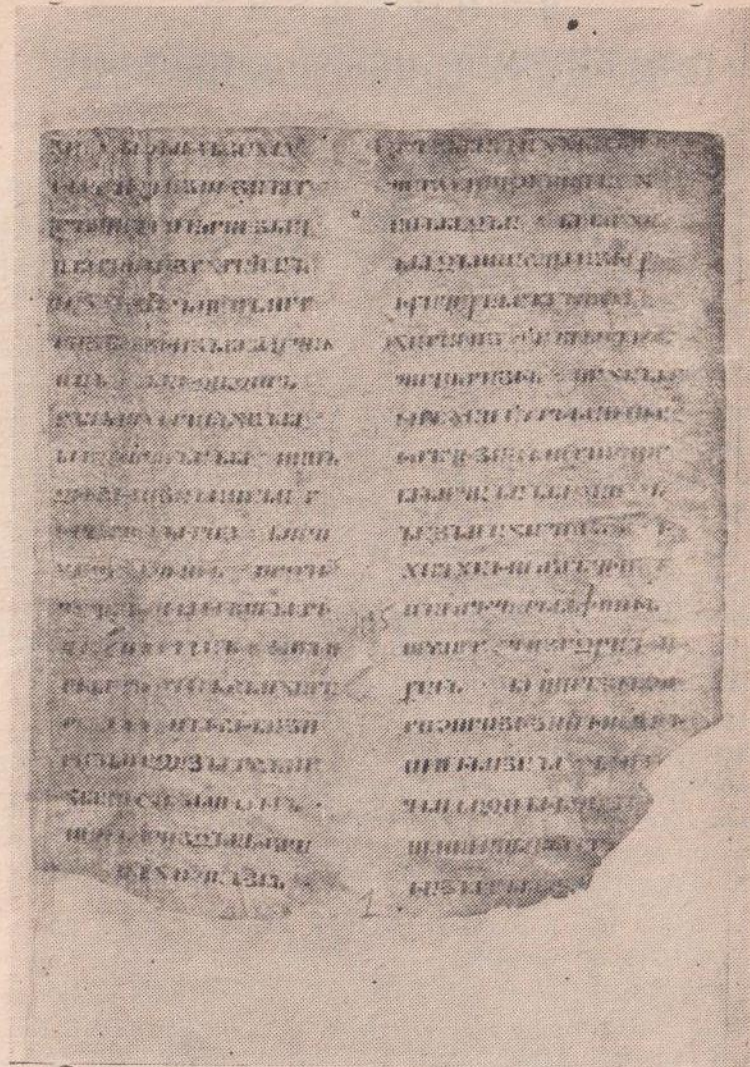
4702080000—16
704(02)—83 36—83

ԳՄԳ 84.21
Ար 1

АГАТАНГЕЛОС
ИСТОРИЯ АРМЕНИИ

(на армянском языке)
Издательство Ереванского университета
Ереван—1983

© Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, կազմելու և բարգավաճության
համար, 1983

էջ Ազգաբանգեղոսի «Հայոց պատմություն»-ից
(Մեկրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան, № 1195 պատահիկ, Թ—ժ դար)

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

1 Իդձք բաղձացեալք ցանկալեացն՝ զկամս նաւելոցն ի նաւահանգիստն հասուցանել՝ խնդութիւն է խաղաղութեամբ. վասն զի ի մէջ ընդոստուցեալ ալեացն որ ընդդէմ դառնան, մրրկածին օգովքն ի մարտ պատրաստին, ընչաքաղցիցն և օգտածարաւեացն ժամ եղեալ բազմաց, միաբան սանձեալ թիակօքն զերիվարս տախտակագործացն բեհուակալ երկաթագործացն՝ զմիմեանս քաջալերելով. կասկած երկիրդի սրտիք ի կապույտ դաշտին ձիարձակ լինին, անքայլ գնացիւք անընթաց ոտիւք թուցեալ ի վերայ ծովուն մկանանց ջուրցն ալեացն կուտակելոց. որ բարկացայտ ալիքն լեռնաձև կուտակին, մէտ ի մէտ խոնարհին, ըստ աղեղէտն պատմողին մարմնացնար Դաւթեան երգոյն, թէ «Յլանեն լեռնանան, և իջանեն դաշտանան». որ ուրեմն ապրեալք ի ծփանացն՝ արշաւանս զենն յիրաքանչիւր գաւառս. զայս վէպ պատմեն մերձաւոր սիրելիաց—զանցս եղելոյ աշխատութեան ուղտոյն ճանապարհաց, զելեէջս տարարեր անգաղարն սահանաց, զբաւական եղեալ զանձինս շահաւորն օգտութեան և կէտ՝ զմահ մրցանաց յաղթութեան. ընդ մեծանալ վաճառացն փոխանակեն զինքեանս. զի թէպէտ և տեսանիցեն զբռնութիւն սաստկութեան հողմակոծեալ ալեացն տատանելոց, որ չերփն երփն զբաւանգսն շրջըրչն ըստ սաստկութեան ծփանացն, դիզադէզ լեղեղուկ փրփրացեալ զմիմեանց կարգեալ զկնի տողիցին, և յափնածիր յաւազադիր սահմանս բարձրացելոցն ընդդէմ՝ հասեալ ի ցամաքակէտն ձիծաղեացին:

2 Իսկ ի մէջ ըմբռնելոցն խորոցն անդնդոցն լցեալ խոտոշացեալ խոխոշելովն ահափետ արարեալ զօրհասն զուշակեն. զի թէպէտ և զինքեանս շարժունս տեսանիցեն ի վերայ յաղթ ջուրցն բազմութեան, սասանելոցն սարսափելոցն, սակայն զկարողեն առաջի ածեալ ընդ միտ՝ ջանան դիմազրաւեալք ընդ խոտովութիւն ահագին ծովուն, զի թերևս դարձեալք օգտութեամբ զգիտս փրեանց խնդու-

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ*

1 Նավարկողների* բուն և բաղձալի իղձն է խաղաղությամբ հասնել նավահանգիստ Ահա թե ինչո՛ւ ընչաքաղց և օգտածարալ մարդիկ ընդոստ ալիքների վրա և մրրկածին օդին ընդդեմ մարտի են պատրաստվում. նրանց ի մի հավաքված բազմությունը, միացյալ ուժերով, թիավարում է փայտաշեն և երկաթե բեռններով ամրացված սրբնթաց նավերը. քաջալերելով միմյանց, սրտերը լի կասկածով ու երկյուղով, ձիարձակ արշավում են կապույտ դաշտում, անքայլ երթով և չընթացող ոտքերով թռչում են ծովի կուտակահեղ ալիքների ու ջրերի հորձանքների վրա: Ուր բարկացայտ ալիքները կուտակվում են լեռնաձև, խոնարհվում ելեէջներով, ըստ քանգարավոր քնարահար Դավթի երգի՝ «Յլնում են՝ լեռնանում և իջնում են— դաշտանում»: Ապա ծփանքներից ազատվելով յուրաքանչյուրն շտապում է իր գավառը: Մերձավոր սիրելիների պատմում են այս զրույցը՝ ճանապարհին պատահած տաժանակիր անցքերը, անհանգիստ ալիքների հոսանքի վրա փոփոխական ելեէջները, թե ինչպես շահութաբեր օգտի համար փտանդի ենթարկվելով և մահվան դեմ մաքառելով իրենց անձերը գրավ են դնում ի սեր բարեհաջող վաճառակամության: Քանզի թեպետ տեսնում են հողմակոծ տատանվող ալիքների բանջ սաստկությունը, որոնք ըստ ծփանքի ուժգնության յերփներանդ քույներ են ստանում, փոփոխական կարգով ու փրփրադեզ հաջորդում են իրար, ավազով շրջազոված ափը դիմելով՝ [նավարկողները] հրճվում են, որ ցամաք են հասել:

2 Իսկ նրանք, որ ընդերքից խոխոշացող խոր անդունդի դիմաց ահաբեկված օրհասական վախճան են կանխատեսում, թեպետև տեսնում են, որ շարժվում են ահարկու, սարսափելի, բազմածուփ ջրերի վրա, այնուամենայնիվ հիշելով իրենց հաջողությունը՝ ջանում են դիմազրաւել ահավոր ծովի ալեկոծությունը, որպեսզի թերևս հարստությամբ վերադառնալով՝ յուրաքանչյուրը խըն-

Յեւմբ ցուցանիցեն առ իւրաքանչիւր ընտանիս, և զպարծանս վաստակոյն՝ իւրեանց դրացեացն. զի ուր հարկ է զազքատութեան անուն յանձանց թօթափեալ, և զտառապեալ ընտանեակսն թափեալ ի գրաւահարկ իշխանացն բռնութենէ, և յիւրեանց շահիցն բերելոց հաճեալ զպարտս վտանգին՝ ի լծոյ ծառայութեան թագաւորացն ազատացեալ դատարկասցին: Եւ լաւութիւն առ ընկերս, և անուն առատ և բարգաւաճանք առ թշնամիս, և ուրախութիւն առ իւրեանց սիրողս:

3 Վասն այսորիկ ընդ անհնարին պատերազմ մարտնչին ի մէջ բարձրացելոց ջրեղէն լեռանց և ի մէջ խոնարհելոց ծովային ձորոցն, ջանան դապրուստ անձանց փրկութեան գտանել, զի ի շրջանացն շփոթեալ ուռուցիկ փոթորկացն բքացելոց զերծանել և յանքոյթ նաւահանգիստն հասանել կարասցեն. զի արդարև իսկ շատ այնք են, որ ոչ առ ազահութեան զանձինս ի մահ ղնեն, այլ առ շոտութեան ազքատութեան կարօտութեան յետին տնանկութեան՝ շտապեալք առ վտանգի անկեալք տարակուսանաց վասն զհարկսն հաճելոյ, թերևս զխոյ փրկանս գտանել, ի պարտուց զանձինս թափել կարասցեն. փոխ ևս ի պարտուցն ի վերայ առեալ, թերևս երկպատիկ օգտութեան ելի աղագս գտանել կարասցեն. միանգամայն զպարտառուան հաճել, և անձանց ևս միանգամայն օգուտ շահի առելագոյն ստանալ:

4 Զի բազումք այն են, որ առ այսպիսի աղէտս տարակուսանաց ի վաճառականութեան արուեստս տուայտանօք անկանել յօժարեն: Իսկ են բազումք, որ զիւրեանց առատութիւն եղեալ՝ աշխարհի օգուտ գործեն, զարդարեալ զթագաւորս ի գիւտ ծանրագին մարգարտին, և զանազան ակամբք պատուականօք և կերպասու յերանգ երանգս գունոցն: Նա և զաղքատս մեծացուցանեն՝ զփոքր ինչ ընդ յարգանօք արկեալ, և զաշխարհ պսակեն նոր և շքնաղ զիւտիւք: Նոքա և զկարօտս լցուցանեն մեծամեծ շահիւք օգտութեամբ. նոքա և զփափագելի մարդկան զպէտան պատրաստեն. նոքա և դարմանեն զանձինս բաղմաց. նոքա և գտունս բժշկաց լցուցանեն աղգի աղգի անուշահոտ խնկովք, զեղովք օգտակարութեան. նոքա և գտնելալի բժշկութեան արմատոց օգտակարութեան բերեալ զպտուղս՝ զպիտուղսն լցուցանեն. նոքա և զարդ քաղաքաց, նոքա և մեծութիւն գաւառաց. նոքա և համարակարք երկայն ճանապարհաց. նոքա և ուղեգնացք աշխարհի. նոքա և ճաշակիչք օտարութեան. նոքա և զամե-

զությամբ իր ընտանիքին ցույց տա ձեռք բերածը, իսկ գրացիներին՝ պարծանքի արծանի վաստակը: Կամենում են, ուր հարկն է, իրենց վրայից թոթափել աղքատ անունը և իրենց տառապյալ մերձավորներին ազատել գրավով հարկ պահանջող իշխանների բռնությունից. իրենց բերած շահույթից վճարում են նրանց պարտքերը, որպեսզի թագավորների հարկատույթյան լծից ազատվելով՝ թեթևանան: Այսպիսով նրանք բարություն են անում ընկերներին, պատվավոր ու հարգալի անուն վաստակում թշնամիների մոտ և ուրախություն պատճառում իրենց սիրողներին:

3 Սրա համար դաժան պայքարով մարտնչում են բարձրացող ջրեղէն լեռների ու իջնող ծովային ձորերի մէջ, ջանում են իրենց անձերի փրկութեան միջոց գտնել, որպեսզի ազատվելով խոտվահույզ ծանր բքախառն փոթորիկների պտույտներից՝ կարողանան հասնել խաղաղ նավահանգիստք Քանդի արդարև շատ են այնպիսիները, որոնք ոչ թե ազահութեանց են մահվան [վտանգի] ենթարկում իրենց, այլ աղքատության, կարիքի և հետին տնանկութեան պատճառով չեն տառանջում վտանգի առջև, շտապում են իրենց պարտականությունը կատարել, թերևս կարողանան զլուսնները փրկել և պարտքերից իրենց ազատել: Պարտքերի տակ ընկած լինելով, երազում են, որ թերևս կարողանան երկպատիկ օգուտ քաղելու ելքը գտնել, միաժամանակ գոհացնելով պարտապաններին, իսկ իրենց համար էլ առավելագոյն շահ ապահովել:

4 Քանզի շատը նրանք են, որ այսպիսի սարսափելի աղետների դեպքում հոժարում են շարշարանքներով վաճառականական գործի մէջ մտնել: Շատերն էլ կան, որոնք իրենց հարստությունը երկրի օգտին են գործածում, թագավորներին զարդարում են ծանրագին, մարգարտներով, զանազան պատվական քարերով և երփներանգ գունագեղ կերպասներով: Նաև բարձրացնում են աղքատներին, փոքր ինչ հարգանքի արծանացնելով և երկիրը զարդարում են նոր ու շքնաղ բարիքներով: Նրանք բավարարում են կարիքները՝ մեծամեծ օգուտներ տալով, կարիքավոր մարդկանց պետքերն են հոգում, շատերին սնում են: Նրանք բժիշկների տները լցնում են տեսակ-տեսակ անուշահոտ խնկերով, օգտակար դեղերով, բժշկական տեղնալի օգտակար արմատներ բերելով, կարիքավորներին գոհացնում են: Քաղաքների զարդ են նրանք և գավառների հպարտություն, երկար ճանապարհների շափարարներ են, աշխարհի ճամփորդներ և օտարություն ճաշակողներ: Նրանք ամենքին խնդաց-

նեսին խնդացուցանեն. նոքա և ոչ թ բազմաց, նոքա և կարողութիւն աշխարհի. նոքա և զմերկս զգեցուցանեն, նոքա և զքաղցեալս յագեցուցանեն, նոքա և զծարաւիս արբուցանեն. նոքա և մթերին իսկ զգանձս ընչեղաց:

5 Զի թէպէտ և ի բռնութենէ եւ հարկեալք, սակայն ուսան առ վշտին հնարաւորութեամբ զանձինս ապրեցուցանել, և այլոց օգուտ մարթեն լինել: Ապա և նոյն իսկ սովորակի իմաստութիւնն քաղցրեաց նոցա. ընդելակի հանապազորդելոյք երթենկն տարաբերեալ վաճառօքն՝ զփոքր մասունս յարգել, ի հօղարս և ի բիրս բազմացուցանելով: Վասն այսորիկ իսկ ընդ ծաղկացեալ ալիսն բազմութեան համատարած ծովուն ընդխառնեալք շահատակիցեն, ոչ ըստ անձանց կամաց, այլ ըստ վարիչ օրոյն վարելոյ, բռնավարեալք ի վերայ յորձանացն յաճախատարած լայնացելոցն դանդաղիցեն վասն օգուտն գտանելոյ. զանձինս ի մէջ մահու և կենաց եղեալ՝ անձամբ զանձինս խորոցն մատնեն, կամ մահու կամ կենաց, և մի յերկուց գտեալ՝ անձանց համարին:

6 Սոյն օրինակ տեսանեմք հարկ վտանգի հասեալ ստիպեալ զմեզ, առաւել ի հարկէ նաւեալք ի վերայ իմաստութեան ծովուն. զի ոչ ոք է ամենեկին այն ի մարդկանէ, որ կարող իցէ զայսպիսի ջան վաստակոց քրտնալից աշխատութեամբ անձամբ անձին մատուցանել, եթէ ոչ իշխանութեան հրամանի հասեալ՝ ստիպեալ զայս առնել տալ տաղնապիցէ. և ո՞վ այն իցէ կարող, որ զխորս անդնդոց ծովուն քննել խորխորիցի. այլ շահս օգտութեան վաճառացն երկայն ճանապարհօքն անձանց և եթ կամին մատուցանել: Սոյն օրինակ և մեր ոչ յանդգնութեամբ տղայաբար բարութ ինչ ի ներքս անկանել անմտաբար հոսեցաք, այլ ակամալ ընթացեալ ըստ հրամանացն ի բռնութենէ հարկապահանջ իշխանացն՝ դիմեալ նաւեցաք ի մատենայած ծովուս պատմութեան:

7 Վասն զի ստիպեաց զաղքատիմաստ խանութս մեր հրաման թաղաւորաց, և ի մէջ հարկ պահանջեալ զանցեալ իրացն եղելոց զիրս մատենազրել՝ յայտնական պատմութիւնք, որ առ մեօք գործեցան: Սակայն մեծ և բազում ջան եղեալ թողուլ այնոցիկ որ յետ մեր գայցեն՝ զկարգս զրուցաց դարուց ի դարս յիշատակել. զի ոչ եթէ կամօք ինչ յօժարեցաք հաւանել առնել զայս, այլ իբրև ոչ կարի ինչ ընդդէմ մարթացեալ դառնալ արքայատուր հրամանացն, որչափ յուժի կայր՝ մարթացեալ ըստ հրամանացն պատմեցուք: Եւ մեր զայս ջան յանձին կալեալ, անկեալ ի վաճառականութիւն

նում են և շատերին ուժ տալիս, իսկ աշխարհին՝ կարողութիւն, մերկերին հագցնում են, քաղցածներին հագեցնում, ծարավներին արբեցնում են և հարուստների համար գանձեր հավաքում:

5 Թեպետև նրանք բռնութեամբ են հարկի տակ ընկած, սակայն սովոր են վշտին դիմանալով իրենց անձերը փրկել և այլոց ևս օգտակար կարող են լինել: Այնուհետև հենց նույն սովորական իմաստութիւնը հաճելի դարձավ նրանց համար: Երթենկողները սովորաբար ճանապարհորդելով և վաճառականութեամբ շրջելով, փոքր գործեր անելով՝ հազարապատիկ ու բյուրապատիկ են դարձնում: Ահա թե ինչու խոյանալով համատարած ծովի հուզված բազմաթիվ ալիքների մեջ՝ գրոհում են ոչ թե իրենց կամքով, այլ փշոզ քամու (վարդիչ օդի)՝ հոսանքով/բռնի քշվելով լայնատարած հորձանքի վրա տարուբերվում են օգուտ գտնելու համար. իրենց անձերը մահու և կենաց մեջ են դնում, անձամբ խորքերի [վտանգներին] են մատնվում, ընտրութիւն են կատարում մահու և կենաց միջև և երկուսից մեկն է նրանց բաժին ընկնում:

6 Նույն այս ձևով տեսնում ենք, որ նման մի հարկադրանք մեզ էլ հասնելով առավել ստիպում է նավարկել իմաստութեան ծովի վրայ՝ քանզի մարդկանցից ոչ ոք չի կարող ամենեկին հանձն առնել նման քրտնաջան աշխատանք, եթե հասած իշխանական հրամանք՝ ստիպելով այս բանը շուտափույթ անել շտառ եվ ո՞վ կարող է խորխորանալ ծովի անդունդի խորքերը քննելու, այլ [մարդիկ] պարզապէս երկար ճանապարհորդութիւնների մեջ վաճառքի անձնական շահն են միայն կամենում ձեռք բերել: Սոյն օրինակով և մենք ոչ թե հանդգնութեամբ, երեխայաբար և անմտորեն առաջ նետվեցինք, այլ ակամա ընթանալով, ըստ հարկադրող իշխանների բռնի հրամանների, նավարկեցինք պատմութեան մատյանների այս ծովի վրա:

7 Քանզի թագավորական հրամանը հարկ դրեց մեր մտավոր աղքատ դանձարանի վրա, պահանջելով մեզանից՝ անցած դեպքերի նկարագրութիւնը տալիս մատենագրել մեզանում կատարված հայտնի պատմութիւնները: Սակայն շափազանց ջանք ենք թափել մեր հետնորդներին թողնելու դեպքերի շարքի դար առ դար հիշատակումը: Ոչ թե մեր կամքով հոժարեցինք, հանձն առանք այն գործը կատարել, այլ շկարողանալով ընդդիմանալ արքայատուր հրամաններին, պատմելու ենք ըստ [այդ] հրամանների, որչափ մեր ուժն է ներում/չանձն առնելով այդ աշխատանքը՝ սկսենք խոսքի

բանից, առեալ զահ երկիրի, և տուեալ զգեղեցկադիր շարմարումն պատմութեան: Վասն զի ի խնդիր եղեալ և խուզիք ի մէջ բերեալ զգարգս դարգս պատմութեան՝ զմարմնատրացն մատենագրութիւն՝ ըստ կարգի պատմութեան, ըստ օրինին, ըստ ժամանակին, ըստ իրացն եղելոցն, ըստ հրամանացն ի վաճառ մատուցուք:

8 Իսկ զհոգևորացն առաքինութիւն աստուածաւէր սիրողացն մեծութիւն իբրև զմարգարիտն պատուական, զբոլորասերն, զլուսատրն, զչքնաղագիտան, որ ոչ ունի գեղութիւն բաժանման իւրոյ ճաճանշատր լուսոյն, այլ լիութեամբ զարդ անձին վայելուլ զթագս թագաւորացն զարդարեացէ. և կամ ականք պատուականք ի Հնդկային աշխարհէն, որ ի վայելուցիւն զարդու ի խոյր պսակի զարդարիցեն զթագաւորս: Իսկ արդեօք այս զիս՝ որ կամ ո՞րպէս գտանիցի ումեք վայրապար, եթէ ոչ ի մեծագնաց թանգարացն, որք և մեծն աշխատանօք, երկայնուլու ճանապարհաց զթողակսն բաւեցուցին, և մեծաշանք եղեալ ի գտանել՝ զթագաւորս զարդարեցին: Իսկ սոցա ճաճանշ լուսոյս, զոր մեր ի վաճառ իշուցեալ, ոչ միայն ի զարդ զբլխոյ թագաւորին բովանդակի առ ի տես այլոցն, այլ և զամենեսեան զարդարէ, զամենեսեան լուսաւորէ, զամենեսեան լցուցանէ, ամենեցուն բաւէ, զամենեսեան մխիթարէ, զամենեսեան բժշկէ: Զթագաւորս շքեղացուցանէ ի նմանութիւն արտախոյրն պսակի ի վերջատրն փողփողելոյ. նա և զաղբատս լցուցանէ, թօթափէ բարձրացուցանէ յաղբեաց և հաւասար իշխանաց կացուցանէ. նա և պսակումն աշխարհաց օրհնութեամբ լցուցեալ, պսակ բոլորեալ տարույ քաղցութեամբ:

9 Նոքա և զկարօտս լցուցանեն երկնատր առատութեամբ. նոքա և աշխատութեան կարօտելոցն հանգիստ պատրաստեն. նոքա դարման անկարօտ լի ամենայն բարեօք. նոքա կարեն տալ բժշկութիւն առանց դեղոց խնկոց արմատոց. նոքա կարեն շինութիւն շնորհել քաղաքաց մարդասիրութեամբ Տեառն իրեանց. նոքա կարեն մեծացուցանել զաշխարհ ազօթիք նահատակութեան իրեանց. նոքա կարեն ցուցանել զելս երկնատր ճանապարհացն առ Աստուած վերանալոյ. նոքա են ուղևորք արքայութեանն ճանապարհացն Աստուծոյ. նոքա են որ շարշարեալք վասն Տեառն իրեանց մեռան, և ի կենդանութիւն փոխեցան, և զանուն և զօգուտ պտղոց իրեանց քաջութեան յաշխարհի թողին: Նոքա կեանք և փրկութիւն այնոցիկ որ մեղօքն են աղքատացեալ. նոքա են մեծութեան գանձ ծածկեալ յերկրի երկնատր արքային. նոքա հաւատովք իրեանց խնդացուցանեն և

վաճառականութիւնը՝, երկուդածութեամբ տանք պատմութեան գեղեցիկ շարադրանքը: Ուստի կատարված դեպքերը և մահականացուների մատենագրութիւնը քննելով, մանրակրկիտ գննելով՝ մեկ ամսեկ, ըստ պատմութեան կարգի, օրենքի, ժամանակի և մեր ստացած հրամանների շարադրենք:

8 Իսկ հոգևոր արժեքների վերաբերյալ, որ աստվածասերների համար մեծութիւն է, նման է թանկագին մարգարիտի, նուրբ բոլորակաձև, լուսավոր, հազվագյուտ, որը չունի բիծ կամ արատ իր ճաճանշավոր փայլի մեջ, այլ առատորեն զարդարում է թագավորների վայելուլ թագերը և կամ Հնդկաց աշխարհից բերված թանկագին քարերի [նման], որոնք վայելուլ զարդով, խույրով ու պսակով զարդարում են թագավորին: Իսկ արդյոք այս բոլորը ինչպե՞ս կարող է ուրիշ մեկի կողմից հեշտորեն գտնվել, եթե ոչ երկայն ուղիների անցնող վաճառականների կողմից, որոնք մեծ շարժարանքով երկար ճանապարհներում բավականաչափ պաշար օգտագործելով, մեծ ջանքերով գտնում են դրանք և զարդարում թագավորներին: Իսկ սրանց լույսի ճաճանշը, որ մենք վաճառք ենք հանում, ոչ միայն թագավորի գլուխն է զարդարում, ի տես այլոց, այլև ամենքին է զարդարում, լուսավորում, ճոխացնում, ամենքին է գոհացնում, մխիթարում, բժշկում, թագավորների շքեղացնում է փողփողուն վերջավորութեամբ արտախոյր պսակի նման, աղքատներին ճոխացնում է, թոթափում, բարձրացնում աղքատությունից և հավասարեցնում իշխաններին, ինչպես նաև երկրները լցնում է օրհնութեամբ, իսկ տարին բոլոր՝ քաղցրութեամբ:

9 Սրանք նաև կարիքներն են բավարարում երկնային առատութեամբ, շարժարվածներին հանգիստ են բերում, առատ դարման են տալիս լի ամենայն բարիքներով, նրանք կարող են բժշկություն տալ առանց դեղերի, խունկերի, արմատների, շինություն կարող են շնորհել քաղաքներին իրենց Տիրոջ մարգասիրութեամբ, մեծացնել երկիրը՝ իրենց նահատակության ազդեցությունով և ցույց տալ երկնային ճանապարհների ելքը՝ առ Աստված բարձրանալու համար: Ուղեցույց են Աստծո արքայության ճանապարհների՝ Ներանք են, որ իրենց Տիրոջ համար շարժարված մեռան, անմահացան և իրենց անունն ու խիզախության պտուղները աշխարհին թողեցին: Կյանք են նրանք ու փրկություն նրանց համար, որոնք մեղքերով են աղքատացած, նրանք երկնավոր արքայի մեծութեան գանձ են՝ երկրում ծածկված, իրենց հավատքով խնդացնում են և ուրա-

ուրախ առնեն զայնոսիկ, որք յԱստուծոյ մեծացեալ զանձնն. նորա զմերկս զգեցուցանեն, և զայնոսիկ, որք մեղօքն են մերկացեալ ըստ նմանութեանն Ադամայ՝ լուսաւոր պատմունանօք զգեցուցանեն. նորա և զբաղցեալս յագեցուցանեն, որք անգիտութեան մեղօքն իցեն սովեալք. նորա և զծարաւիս արբուցանեն առաքինութեան բաժական. նորա և զգանձն երկնաւոր յաւելուն տան այնոցիկ որ առաւելագոյն ունիցին. զի «Որ ունիցին՝ տացի նմա և յաւելցի». և առ ամենեւին բանան զդրունս գթոյ մարդասիրին Քրիստոսի Վասն այտորիկ իսկ սիրեցին զՏէրն իւրեանց, և սիրեցան ի նմանէ, և բարեխօսութեամբն լցուցանեն զամենայն կարօսս:

10 Այսպիսի մարգարիտ ոչ միայն ոգւոց, այլ և մարմնոց զարդ և պայծառութիւն է. շինութիւն աշխարհի՝ յԱստուծոյ նոցա բարեխօսութեամբ է շնորհեալ. զի դուք աստուածութեանն ի նոսա իջեալ՝ ողորմութիւն և քաւութիւն շնորհէ աշխարհի. զի վասն այտորիկ իսկ նաւեալք ընդ մէջ մրրկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան, պատերազմեալք ճգնութեամբ ընդդէմ այեացն, ի վերայ խորոցն սահեցան, հասանել ի նաւահանգիստն խաղաղութեան երկնաւոր նաւապետին: Մատուցին պսակ պարծանաց լուսաւոր թագաւորին, զերծեալք ի բքոյ ամբարշտութեան, հասեալք ի քաղաքն, պատրաստեալք անանց ուրախութեան և առջեալք մարգարտովն պատուականու, և հոգևոր լուսոյ ակամբք պսակեալք. որք և վաճառեցին զկեանս իւրեանց մատնելիացն ի տանջանս, և մեծացան յանանցն մեծութիւն, որք և բարձեալ տնին զշինութիւն աշխարհի կանգուն, անվթար, անշարժ, հաստատեալ ի նաւս հաւատոց իւրեանց:

11 Իսկ այսպիսի վաճառաց ո՞չր ուրուք արդեօք դի՞նչ գին բաւիցէ. այո՛, այո՛, և կարի քաջ. միայն յօժարութիւն կամաց սրբտին՝ սիրով մատուցանել զլսելիս, հաւատովք ձգտեալ զականջս՝ աման պատգամաց, և անդէն ի կամս սրտին հասեալ զեղեցկագոյն իբրև զպատուական մարգարիտն ծանրագին ընդ յօժարութեանն զարդ ականջաց՝ գինդ եղեալ կախեցի. միայն զզլուխդ խոնարհեցո՛, և անդէն հոգևորական պսակն ի վերայ զլիտոյդ դնի, և առաւել քան զականս պատուականս զարդարեացէ զքեզ: Միայն յօժարեաց ի կոշունս արքայականս, և անդէն քաղցրութեան անուշութիւն խորտկացն ի քիմս քո պարարեցի. միայն ծարաւի՛ լեր սիրոյն, և անդէն աղբիւր կենդանութեան զերաշտութիւն ծարաւոյն պասքելոյն յագե-

խացնում այնպիսիներին, որոնք Աստուծով ճոխացած զանձում են: Նրանք հագցնում են մերկերին և նրանց, որ Ադամի նման մեղքերով մերկացած են, լուսավոր պատմունաներով զգեստավորում են, հագեցնում են քաղցածներին, որոնք անգիտութեան մեղքերի պատճառով սովյալ են, ծարավներին արբեցնում են առաքինութեան բաժակով և երկնային գանձը տալիս են նրանց, որոնք առավելագույնն ունեն, քանզի «ով որ ունի, կտրվի նրան և կավելացվի»: Նրանք մարդասեր Քրիստոսի գթութեան դռները բաց են անում ամենքի համար: Հենց սրա համար էլ սիրեցին իրենց Տիրոջը ու սիրվեցին նրանից և բարեխոսութեամբ բավարարում են բոլոր կարիքները:

10 Այսպիսի մարգարիտը ոչ միայն հոգիների, այլև մարմինների զարդ ու պայծառություն է: Նման մարդկանց բարեխոսութեամբ է, որ Աստված աշխարհին շենութուն է պարգևում, քանզի աստվածային գութը նրանց վրա իջնելով ողորմութուն և քավութուն է շնորհում աշխարհին: Ահա թե ինչու աշխարհիկ մեղքերի մրրկահույզ ծովի վրա նավարկողները իրենց վտանգեցին՝ համբերութեամբ պատերազմելով ալիքների դեմ, սահեցին [ծովի] խորութունների վրա, հասնելու համար երկնային նավապետի խաղաղության նավահանգիստը: Ազատվելով դաժան բքից և հասնելով քաղաք՝ նրանք պարծանքի պսակ մատուցեցին լուսավոր թագավորին, պատրաստվելով հավիտենական ուրախության, թանկագին մարգարիտով առլեցուն և պսակված հոգևոր լուսի թանկարժեք քարերով: Նրանք իրենց կյանքը վաճառքի հանեցին իրենց տանջանքի մատնողների համար, մեծացան անանց հարստութեամբ և աշխարհի շինությունը կանգուն, անվթար ու անշարժ են պահում իրենց հավատքի նավերի վրա:

11 Իսկ այսպիսի վաճառքին ո՞վ արդյոք ի՞նչ գին կարող է տալ. այո՛, այո՛, շափաղանց լավ. միայն [պետք է] հոժար կամքով, սիրով լսելիքը տրամադրել, հավատքով սրել ականջները, որպես պատգամների ընդունարան, և իսկույն պատվական ծանրագին մարգարիտը, սրտի [բարի] կամքով, զարդ կդառնա, որպես ականջից կախված գինդ: Միայն խոնարհի գլուխդ, և հոգևոր պսակը անմիջապես կդրվի գլխիդ ու դա կզարդարի քեզ առավել, քան թանկագին քարերը: Միայն համաձայնվիր արքայական կոշունքին և այն ծամանակ խորտիկների քաղցր անուշութունը քո քիմքը կպարարի: Միայն ծարավ եղիր սիրո, և իսկույն կենդանութեան

ցուցնէ զքեզ. միայն լուս՝ զքեզ յաղտոյ, և անդէն անթառամ և լուսաւոր զգեստուն առաւելագոյն ևս քան զանուշահոտ շուշան ծաղիկն զքեզ զգեցուցանէ:

12 Արդ՝ ջան յանձին կալեալ մտանել ի պատմագիր մատենիցս խորութիւն, ցուցանել այնոցիկ, ոչք իմաստութեամբ կամիցին ունկընդիր լինել օգտակար պատմութեանս: Արդ՝ հրաման հասեալ առ իս ոմն Ագաթանգեղոս, որ ի քաղաքէ ի մեծն Հոռովմայ, և վարժեալ հայրենի արուեստիւ, Հոռովայրէն և Յունարէն ուսեալ դպրութիւն, և ոչ կարի ինչ անտեղեակ լեալ ձեռնարկութեան նշանագրաց. և ի վերայ այսոցիկ հասեալ ի դուռն Արշակունւոյ, յամս քաջի և առաքինւոյն, ուժեղ և պատերազմողն Տրդատայ, որ քան զամենայն նախնիսն քաջ եղեալ՝ զանցուց արութեամբք, որ ըմպշամարտ սկայազօր քաջութիւնս գործեաց ի մարտս պատերազմաց: Ոչ գիւր ինչ քաջութիւն՝ սուտ հրամայեաց մեզ վիպասանել, և ոչ զքմազարդ բանից ինչ առասպելս աւելի քան զարժանն ընթանալ. այլ իրք որ եղեալք վասն յեղանակաց յեղափոխ ժամանակաց, մարտամբոխ պատերազմաց, սուրակոխ բազմահեղ արեանց կոտորածոյ, անհուն զօրաց շփոթելոց, գերութեան աշխարհաց, աւերածոյ գաւառաց, բանդելոյ քաղաքաց, մատնելոյ աւանաց, հարկանելոյ բազմութեան մարդկան վասն քաջութեան քինախնդիր վրիժուց:

13 Արդ՝ հասեալ առ իս հրաման ի մեծ արքայէն Տրդատայ՝ կարգել ինձ ի ձեռնարկութենէ նշանագիր ժամանակագրացն՝ պատմել նախ զհայրենեացն գործս քաջութեան քաջին հոսորովու, և որ ինչ գործք գործեալք քաջութեան մարտից պատերազմացն, ընդ շրջըրումն տէրութեանն փոխելոյ ընդ կոյսս հարկանելոյ, և աղգաց խոռվելոյ. և կամ վասն մահուանն քաջին հոսորովու, թէ ուստի՛ և կամ գիա՛րդ և կամ ո՛րպէս, և կամ զի՛նչ անցք անցին. և կամ վասն հօրամոյն քաջութեանն Տրդատայ, և որ ինչ գործ գործեաց յամս յաւուրս իւրոց ժամանակաց. և կամ վասն սիրելեաց վկայիցն Աստուծոյ, թէ ո՛րպէս և կամ գիա՛րդ եկեալ, իբրև լուսաւորք ծագեցին, փարատել զմէզ խաւարի ի Հայաստան աշխարհէս. կամ ո՛րպէս զանձինս իրևանց փոխանակեցին ընդ Աստուծոյ ճշմարտութեանն. և կամ ո՛րպէս գթացեալ Աստուծոյ՝ այց արար Հայոց աշխարհիս, ի ձեռն առ միոջ եցոյց զսքանչլիս մեծամեծս, որ համբերութեամբ բազում և ազգի ազգի փորձութեանց և կապանաւոր վշտաց մենա-

աղբյուրք կհագեցնի քո տոչորուն ծարավի երաշտը: Միայն մաքրիք քեզ աղտից, և իսկույն անթառամ ու լուսավոր զգեստը կզարգարի քեզ, առավել քան անուշահոտ շուշան ծաղիկը:

12 Արդ՝ ջանք հանձն առնելով մտնել պատմութեան մատչանների խորութեան մեջ, խոսքը կուղղեմ նրանց, որ կամենում են իմաստութեամբ ունկնդիր լինել օգտակար պատմութեանս: Արդ՝ հրաման է հասել ինձ՝ Ագաթանգեղոսիս, որ մեծ Հոռովմայ քաղաքից եմ, կրթված հայրենի գիտութեամբ, սովորել եմ լատիներենն (հոռովմայերեն) ու հունարենը, ուսանել դպրութիւնը և ոչ խիստ անտեղյակ [մնացել] նշանագրերի արվեստին: Արա հետ մեկտեղ եկել եմ Արշակունու արքունիք, քաջ և առաքինի, ուժեղ և պատերազմող Տրդատի տարիներին, որը բոլոր նախնիներից կորովի լինելով՝ արիւթյամբ գերազանցել է նրանց, եղել է ըմբշամարտիկ և պատերազմների մեջ հսկային վայել քաջութիւններ է գործել: Մեզ հրամայեց ոչ իր քաջագործութիւնները սուտ վիպասանել և ոչ էլ արժանիքներից ավելի քմազարդ առասպելները շափազանցել, այլ շարադրել եղած դեպքերը՝ [տալով նկարագրութիւնը] հարափոփոխ ժամանակների հանգամանքների, մարտամբոխ պատերազմների, սրակոխ կոտորածների բազմահեղ արյան, իրար բախվող անթիվ զորքերի, երկրների [ժողովուրդների] գերութեան, գավառների ավերածութեան, քաղաքների կործանման, ավանների ավերման, մարդկային բազմութիւնը կոտորելու՝ քինախնդիր վրիժառութեան քաջութեան համար:

13 Արդ՝ ինձ հրաման է հասել Տրդատ մեծ արքայից՝ կարգով գրի առնել ժամանակների դեպքերը, պատմելով նախ քաջ հոսորովի հայրենական պատերազմների ժամանակ կատարած քաջութիւնները, տերութեան տեղ տեղի ունեցած փոփոխութիւնները, ամեն կողմ ուղղված հարձակումները, աղղերի խոռվութիւնը, քաջ հոսորովի մահը, թե որտեղից, ինչու կամ ինչպէս այդ պատահեց և կամ ինչ անցուդարձ կատարվեց. ազնվահայր Տրդատի քաջութեան մասին, իր թագավորութեան ժամանակ արած գործերը: Եվ Աստուծու սիրելի նահատակների մասին, թե ինչպէս կամ ինչու եկան, ծագեցին իբրև լուսատուներ՝ փարատելու համար մեզը մեր Հայաստան աշխարհից, թե ինչպէս իրենց անձերը նվիրաբերեցին Աստուծու ճշմարտութեանը, կամ ինչպէս Աստված գթալով այցելեց մեր Հայոց աշխարհը, մեծամեծ հրաշքներ ցույց տվեց մի մարդու ձեռքով, որը համբերութեամբ և հաղթութեամբ տարավ բազում ու տե-

կորն մենամարտիկ երկպատական բռնութեան յԱրտաշատ քաղաքի վասն Քրիստոսի յաղթութեամբ տարեալ, որոյ զվկայ անուն ժառանգեալ, որ ի մահ հասեալ մտեալ, և կամօքն Աստուծոյ այսրէն դարձեալ՝ ի վերակացութիւն դառնայր յերկիրս Հայոց: Սա մտեալ ի գրունս մահո՛ւ՝ դարձեալ անտի կամօքն Աստուծոյ, վարդապետութեանն Քրիստոսի պատգամաւոր գտեալ, յետ Աստուծոյ սքանչելագործ պատուհասին մարդասիրութեան: Իսկ բարեացապարսն Տրդատ յանկարծակամ՝ կենացն ասպնչական ցանկալի ամենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ հայրենեացն որդի գտանէր շնորհօքն Աստուծոյ, և յաւիտեանական կենացն մերձաւոր լինէր:

14 Եւ արդ՝ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ՝ ոչ եթէ ի հին համբաւոց տեղեկացեալք մատենագրիւ զայս կարգաւ, այլ որոց մեզէն իսկ եղեալ ականատես կերպարանաց և առնթերակաց հոգևորական գործոցն, և լուսաւոր շնորհապատում վարդապետութեանն, ըստ աւետարանական հրամանացն, և կամ որպէս լուսաւոր վարդապետութիւնն գեր ի վերոյ ամենեցուն շնորհօքն Աստուծոյ յարգեցաւ: Զոր առեալ թագաւորին՝ զամենեսեան աստուածակարգ լծոյն հնազանդեցուցանէր. մանաւանդ թէ ոչ նա, այլ կամք մեծազօրին Քրիստոսի: Եւ կամ ո՛րպէս զմեհեանան ի ձեռս տուեալ՝ կործանեալ աւերեցին, և սուրբ հիմունք եկեղեցեաց կանգնէին. կամ ո՛րպէս զնոյն ինքն աշխարհի հովիւ կացուցեալ՝ վայելէին ի նորուն վարդապետութեանն. և կամ ո՛րպէս դարձաւ Տրդատ անդրէն յաշխարհն Յունաց յամս աստուածասէրն Կոստանդեալ, թագաւորի կացելոյ Յունաց և Հռովմայեցոց աշխարհին, և կամ ո՛րպէս ուխտ եղեալ, հաստատեալ զնա յաստուածպաշտութիւն՝ դարձեալ լինէր անտի մեծաւ պարգևօք և բազում փառօք, և կամ ո՛րպէս զբազում տեղիս՝ Աստուծոյ նուիրեալ Տրդատ մատուցանէր: Զայս ամենայն մի ըստ միողէ ոճով պատմեցուք, Վարդապետութեամբ սրբոյն, որ արժանի եղև ի մեծ յեպիսկոպոսական աթոռն հասանել, և զհայրապետական անուն ժառանգեաց, մեծամարտն առաքինութեամբ, թէ ուստի՛, յորո՛ց կամ ո՛րք էր, կամ յորմէ՛ ազգէ, որ զայս արժանի եղև գործել աստուածատուր շնորհօքն տուելովք:

15 Արդ՝ ելից ի մտաց երիվարն, և յարմարեցից զասպարէզն հանճարոյ. ուղղեցից զնպատակն խորհրդոյ, և թափ տաց ուժի բազկօքս և ձգեցից ի կորովս գրչի մատանցս, և լեզուաւս զխորհուր-

սակ-տեսակ փորձություններ և կաշկանդող վշտի մեջ Արտաշատ քաղաքում մենամարտիկ եղալ երկպատիկ բռնության դեմ, հանուն Քրիստոսի հաջողությամբ դիմացալ և նահատակի անուն ժառանգեց: Հասալ մինչև մահ և Աստուծու կամքով հո դառնալով այնտեղից մեր Հայոց երկրում վերակացու՝ դարձալ: Մտալ մահվան դուռը, ապա Աստուծու կամքով վերադարձալ, դառնալով Քրիստոսի վարդապետության պատգամավորը, Աստուծու մարդասիրական հրաշագործ պատժից հետո: Իսկ երախտավոր Տրդատը, կամովին դժվարին կյանք ընտրելով՝ ամենքին ցանկալի դարձալ, Աստուծու շնորհներով իր բնաշխարհիկ հայրենիքի որդին եղալ և հալիտեանական կյանքին մերձավոր դարձալ:

14 Արդ, մեր այս գրված օրինակի մեջ, ոչ թե հին ավանդություններից տեղեկանալով այս [բոլորը] կարգով մատենագրել ենք, այլ մենք ինքներս ականատես ենք եղել անձնավորություններին և ներկա՝ հոգևոր գործերին և լուսավոր շնորհապատում վարդապետությանը, ավետարանական հրամանների համաձայն, և թե ինչպես լուսավոր վարդապետությունը, Աստուծու շնորհիվ, բուրից վեր դասվեց: Այս աստվածակարգ լծին հնազանդեցրեց թագավորը իր ամբողջ [ժողովրդին], մանավանդ ոչ թե նա էր [այդ անում], այլ մեծազոր Քրիստոսի կամքը: [Կնկարագրենք] թե ինչպես մեհյաններին տիրելով՝ հիմնահատակ կործանեցին և եկեղեցու սուրբ հիմքերը կանգնեցրին: Կամ ինչպես իրեն (Փրփրորին) երկրի հովիվ նշանակելով՝ վայելեցին նրա վարդապետությունը: Թե ինչպես Տրդատը կրկին գնաց Հունաց աշխարհը աստվածասեր Կոստանդիանոսի ժամանակ, որը Հունաց և Հռոմայեցոց երկրի թագավորն էր, ուխտ դրեց նրա հետ հաստատ մնալու աստվածապաշտության մեջ և այնտեղից վերադարձալ մեծ պարգևներով, բազում փառքով և շատ վայրեր Տրդատը նվիրեց Աստուծո [պաշտամունքին]: Այս ամենը մեկ առ մեկ, կարգով կպատմենք, նաև Վարդապետությամբ սրբի, որն արժանի եղալ հասնելու եպիսկոպոսական մեծ աթոռին, ժառանգեց հայրապետական անունը և առաքինության մեծ մարտիկը եղալ: [Կպատմենք], թե որտեղից էր, որոնցից, ո՛վ կամ ո՛ր տոհմից էր նա, որ արժանի եղալ աստվածատուր շնորհքով այս բոլորը գործելու:

15 Արդ, կհեծնեմ մտքի երիվարը և կանցնեմ հանճարի ասպարեզը, կուղղեմ մտքի նպատակը: Թափ կտամ բազուկներիս ուժին ու կորովի մատներովս կսեղմեմ գրիչը, լեզվովս կարտահայ-

զբո յուզեցից, և շրթունքս ի շշնջել իմաստունս կարասցեն, և կարգել հաստատական, յեղեղուկ հոլովել զանիւ պատմութեան բանիցս, զի կամակարագոյնս նաւիցեմք զալեօք ժամանակագրական ծովուս. պատմել յազդ յալլ ժողովրդին ստացելոյ, որք օրհնեսցեն զտէր, որք յետ այր անցեալ ժամանակաց գալոցն իցեն, որք հարցեալ զհայրենական մատենան՝ պատմեսցի նոցա, և զծրագիր կարգեալս՝ և ասասցի նոցա:

16 Ընթերցեալ զՔորզոմայ ազգիս, զՀայաստան աշխարհիս զաստուածապարգև աւետեացն աւետարանին քարոզելոյ բանին կենաց, թէ ո՛րպէս կամ զիս՝ ոչ ընկալան, և ո՛րպիսի արամբ, կամ ո՛րոք ուստեք, որ զայս նորոգատուր զառաքելաբար շնորհս յանձին ցուցանելով՝ այնպիսի աստուածեղէն շնորհօք երևեցաւ Եւ վասն նորին լուստուր վարդապետութեանն և հրեշտակակրօն վարուցն առաքինութեան և կարգացն, ազնուական համբերութեանցն շնորհալից մեծազօր նահատակին, որ և խոստովանող Քրիստոսի գտեալ և վկայ ճշմարտութեան. և կամ ո՛րպէս յայնմհետէ շինութիւն և խաղաղութիւն, լիութիւն և պողաքերութիւն և բժշկութիւն աղօթիւք նորա շնորհեցաւ յԱստուծոյ: Եւ թէ զիս՝ ոչ նորուն աստուածսիրութեամբ և Քրիստոսի զօրութեամբ նմա տուելով՝ անկան փշրեցան ունայնութեան պաշտամունքն, և աստուածպաշտութիւն տարածեցաւ ընդ ամենայն երկիրս Հայոց: Եւ կամ ո՛րպէս շինեցան եկեղեցիք ի Հայաստան աշխարհիս, և քակեցան ունայնութեան պաշտամունքն, այն որ ի սովորական մոլորութենէ նախնեացն՝ ընդվայրակոշկոճ, գրթախաղաց քարանցն և փայտիցն յիմարութիւնքն էին, և ուրուպաշտ թմբրութիւնքն անզգայութեանց. իբրև արրեալք անմբտութեամբքն, պակուցեալք շոայլութեամբն մեղաց, դիւցախելառ մբրովն գնային ի մէջ ծովացեալ մեղացն շարութեան: Որ կամօրն Քրիստոսի քարոզ գտեալ արդարուսոյց՝ ամենեցուն Հայաստան աշխարհիս, շկապել ընդ գարշապարս մեղաց ի ծովանման յաշխարհիս յայսմիկ: Այլ ի հողմախաղաղ յանքոյթ նաւահանգիստն հասեալ աստուածահօրն շինութեան, կենաց մշտնջենականաց անդ պատրաստեաց օթեվանս նոցա:

17 Իսկ իմ անցեալ սահեալ շրջեալ ի վերայ յորձանախոր, լայնանիստ, յարածօճ, անդնդապտոյտ, սարսուսէր, անհանգիստ, արշաւասոյր, օղավար, ջրակուտակ յուզակ պիեացն, սրավարացն մոլեգնելոցն, ձգտեալ ի կղզիս քաղաքացն և յաշխարհս հեռաբնակս,

տեմ մտքերս, և թող իմ շուրթերը կարողանան իմաստուն խոսքեր շշնջալ: Հաստատորեն կարգավորելով կպտեցնեմ, կգարծնեմ խոսքերի պատմութեան անիվը, որպեսզի տիրաբար նավեմ ժամանակագրութեան ծովի ալիքների վրա: Կպատմեմ այս բաներն ստացող մարդկանց և մեր ժամանակներից հետո եկող ազգերին, որոնք օրհնելու են տիրոջը, և հայրենի մատչանները պրպտելիս թող այս ամենը պատմվի նրանց և հաղորդվի կարգավորված ծրագրերը:

16 Ընթեանելով Ավետարանի աստվածապարգև ավետիսները և կենաց խոսքը մեր Քորզոմայն ազգին և մեր Հայաստան աշխարհում քարոզելու [զրվածքը]*, թե ինչպես կամ ինչպիսի մարդու կողմից ընդունվեց այն և կամ ո՛վ էր նա, որ այս նորոգատուր առաքելական շնորհները իր վրա վերցնելով երևան եկավ այսպիսի աստվածեղին շնորհքով, [կպատմենք] նրա լուսավոր վարդապետության և հրեշտակակրօն առաքինի վարք ու բարքի, ազնուվական համբերության մասին այն շնորհալի մեծազօր նահատակի, որը Քրիստոսի խոստովանողը եղավ և ճշմարտության վկան: Թե ինչպես դրանից հետո նրա աղոթքներով շենություն ու խաղաղություն, լիություն, պողաքերություն ու բժշկություն շնորհեց Աստված: Եվ թե ինչպես նրա աստվածասիրության և Քրիստոսի պարգևած զօրության շնորհիվ ընկավ փշրվեց ունայնության պաշտամունքը և աստվածապաշտությունը տարածվեց ամբողջ մեր Հայոց երկրում: Կամ թե ինչպես եկեղեցիներ շինվեցին մեր Հայաստան աշխարհում և ջնջվեցին սնտաի պաշտամունքները, որոնք նախնիների սովորական մոլորության հետևանքով իզուր ընդունված և մոլորեցուցիչ, կեղծ քարերի ու փայտերի հիմարություններն էին և անզգայության կոպաշտ թմբրությունը: Այս բոլորը անմբտություններով արբեցած, մեղքերի շոայլութեամբ զարհուրած, դիվահար մբրով ընթանում էին շար ու ծովացած մեղքերի մեջ: Իսկ [Ս. Գրիգոր] Քրիստոսի կամքով արդարուսոյց քարոզ կարգաց մեր ամբողջ Հայաստան աշխարհին, որ շկապվեն մեղքերի գարշապարին* այս ծովանման աշխարհում, այլ հասցնելով աստվածահօր շինության հողմախաղաղ անդորր նավահանգիստը՝ նրանց այնտեղ մշտնջենական կյանքի օթեաններ պատրաստեց:

Մ 17 Իսկ ես անցնելով, սահելով, պտտվելով, հորձանախոր, լայնանիստ, հարածոճ, անդնդապտոյտ, սարսուսէր, անհանգիստ, արշաւասոյր, հողավար, ջրակուտակ, խոզավահույզ և մոլեգնած սրբնթաց ալիքների վրա ձգտել եմ հասնել կղզիներ, քաղաքներ և

գտեալ լցեալ մեծաբեռն խստաբեռունս, ինչ ինչ պատուական և ար-
քոյ, ի զարդ և յօգուտ՝ եկեալ հասուցաք ի կայս հանգստեան ձերոյ
օգտութեան. փութացեալ բացցուք զթանգարական վաճառս խան-
թից. վաճառեսցուք լսելեաց զգիտս աշխատութեան մերոյ, առնուլ
զունկնդրութիւն և տալ զպատմութիւն: Մանաւանդ վասն քոյտյղ հրա-
մանի, քա՛ջ արանց Տրդատ արքայ: Հայոց մեծաց, բերեալ զշահ
վաճառին աշխարհի շինութիւն՝ քեզ ի գանձ յաւելցուք ի մերոյ ծո-
վավաստակ նաւաստեացս:

հեռաբնակ երկրներ՝ գտնելով, լցնելով մեծաբեռ ծանր ապրանք-
ներ, թանկագին ու հարգի իրեր, որպէս զարդ և օգուտ, ու եկել ա-
պահով տեղ եմ հասցրել ձեր օգտի համար: Փութանք բացել մեր
վաճառականական խանութների առևտուրը՝ վաճառենք ունկնդիր-
ներին մեր աշխատանքի արդյունքները՝ ստանալով նրանց ունկնդ-
րությունը և տալով մեր այս պատմությունը: Մանավանդ քո հրա-
մանի համար, ով քաջ այր՝ Մեծ Հայքի Տրդատ արքա, բերելով մեր
առևտրի շահը ի նպաստ երկրի շենացմանը՝ ավելացնենք քո գան-
ձը մեր՝ նավաստիներին ծովի վաստակով:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐՔ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

18 Ա. Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդոյ Սասանայ,— որ էր նախարար ոմն ի Ստահր զաւառէ, որ եկեալ միաբանեաց զզօրս Պարսից, որք լքին խոտեցին մերժեցին անարգեցին զտէրութիւնն Պարթևաց, և հանեցան հաւանութեամբ ընտրել զտէրութիւնն Արտաշրի որդոյ Սասանայ,— արդ իբրև յետ մահուն հասանելոյ զուժիս այտորիկ առ Խոսրով թագաւորն Հայոց,— որ էր երկրորդ տէրութեանն Պարսից, զի որ Հայոց թագաւոր էր՝ նա էր երկրորդ Պարսից տէրութեանն,— արդ՝ թէպէտ և վաղու լուեալ զքօթն՝ ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբողջ գործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեանս Յետ այտորիկ զարձեալ լինէր յիրացն եղելոց մեծաւ տրտմութեամբ, զի ոչ եհաս ինչ նմա գործել գործ. ի մեծ ի տրտմութենէն և յիրացն վճարելոյ զարձեալ անցեալ եկեալ լինէր յաշխարհ իւր:

19 Արդ՝ ի միւս ևս ի գլուխ տարւոյն սկսանէր Խոսրով թագաւորն Հայոց զունդ կազմել և զօր բովանդակել, զումարել զզօրս Աղուանից և Վրաց, և բանալ զդրունս Ալանաց և զՃորայ պահակին, հանել զզօրս Հոնաց, ասպատակ զնել ի կողմանս Պարսից, արշաւել ի կողմանս Ասորեստանի, մինչև ի դրունս Տիսրոնի: Աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ յապականութիւն զարձուցանէր զշինանիստ քաղաքացն և աւանացն ցանկալեաց. զշէն երկիրն ամենայն թափուր և աւերակ թողոյր. ջնջել ի միջոյ ի բաց կորուսանել, խլել քակել, հիմն ի վեր ջանայր առնել, համարէր բառնալ զօրէնս տէրութեանն Պարսից: Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ ինդրել մեծաւ քինութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն. սպառ սպուռ ջանայր զվրէժ խնդրել, մեծաւ քինու նախանձաբեկ լինելով. մեծամեծս փթայր՝ ի բազմութիւն զօրացն ասպատան եղեալ, և ի քաջութիւն զօրացն յուսացեալ: Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ձիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուանք,

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐՔԸ ԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

18 Ա. Նրբ Պարթևների թագավորությունն իր վախճանին հասավ*, վերացվեց Վաղարշի որդու՝ Արտավանի տերությունը և նա սպանվեց Սասանի որդի Արտաշիրի ձեռքով, Սա մի նախարար էր Ստահր* զավառից, որ զայով միավորեց պարսից զորքերը, որոնք լքեցին, հեռացան, մերժեցին ու անարգեցին պարթևների տերությունը և հաճույքով նախընտրեցին Սասանի որդի Արտաշիրի իշխանությունը: Արդ, յիբր այս մահվան գույժը հասավ Հայոց Խոսրով թագավորին, որը Պարսից տերության մեջ երկրորդն էր, քանզի նա, ով Հայոց թագավոր էր՝ Պարսից տերության մեջ երկրորդ [անձն] էր,— թեպետև նա վաղուց էր բոթը լսել, [այնուհանդերձ] ոչինչ կարողացավ անել պատերազմի պատրաստության գործը ավարտելու համար, Դրանից հետո նա դարձյալ պատահած դեպքերի համար մեծ տրտմության մեջ էր, քանզի որևէ գործ չկարողացավ անել: [Ուտի] կատարվածի համար մեծապես տրտմելով նորից անցավ, եկավ իր երկիրը:

19 Արդ՝ մյուս տարեմուտին Հայոց թագավոր Խոսրովը սկսեց քանակ կազմել և զօրք զումարել: Հավաքեց ազվանից ու վրաց զորքերը և բացեց Ալանաց* ու Ճորա Պահակի զոները*, դուրս բերեց հոնների* զորքը, ասպատակ սփռեց Պարսից երկիրը և արշավեց Ասորեստանի կողմերը մինչև Տիգրոնի (Տիսրոն) զոները: Ավարտելով ամբողջ երկիրը՝ ավերեց շեն քաղաքներն ու բարեկարգ ավանները, ամբողջ շեն երկիրը թափուր ու ավերակ թողեց՝ [ջանալով] մեղեդից ջնջել կորցնել, քանդել ու հիմնահատակ անել և վերացնել Պարսից տերությունն ու կարգերը: Միաժամանակ ուխտ գրեց մեծ քինախնդրությամբ վրեժ լուծել իրենց տոհմը իշխանությունից զրկելու համար: Զանոտ էր վրեժը լիովին լուծել, որովհետև մեծ քեն ուներ և ռիսակալությունից վառվում էր: Խիստ սպառնում էր՝ ապավինելով իր զորքի բազմությանը և հույսը դրնելով նրա քաջության վրա: Շուտափույթ օգնության հասան աղ-

Լիփնք և Ճիղպք, Կասպք և այլ ևս որ ի սմին կողմանց, զի զվրէժ արեանն Արտաւանայ խնդրեսցեն:

20 Զի թէպէտ և էր ինքն ի մեծի տրտմութեան վասն բնութեան եղբայրութեան ազգատոհմին, զի հնազանդեցան և ի ծառայութիւն մտին համբարձելոյ թագաւորութեան Ստահրացոյն, և ընդ նմին միամտեցան. զի թէպէտ և էր խոսրովու և դեսպան արարեալ, զի իրեանց տոհմայինքն ի թիկունս եկեսցեն և նոցա ընդդէմ կայցեն ընդ նորա թագաւորութեանն, անտի սմա ձեռն տուեալ ի կողմանց Քուշնաց, և յայնմ մարդէ և յիրեանց ի բուն աշխարհէն և ի քաջ ազգաց և ի մարտիկ զօրացն զի ի թիկունս հասցեն. սակայն տոհմքն և ազգապետքն և նախարարքն և նահապետքն Պարթևաց ոչ լինէին ունկնդիր. զի միամտեալ և հաւանեալ և նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի, քան ընդ տէրութիւն իրեանց ազգատոհմին և եղբայրութեանն:

21 Սակայն առեալ խոսրովու զբազմութիւն զօրաց իւրոց, և որ ուտակք ուտակք եկեալ հասեալ էին ի թիկունս օգնականութեան նիզակակիցք գործոյն պատերազմի Իսկ իբրև ետես թագաւորն Պարսից զայն ամբոխ բազմութեան գնդի, զի մեծաւուժով դիմեալ եկեալ հասեալ էին ի վերայ նորա՝ ել և նա ընդ առաջ նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի Բայց սակայն ոչ կարաց ունել զգէմ նորա, փախստեայ լինէր առաջի նոցա. զհետ մտեալ կոտորէին զամենայն զօրսն Պարսից, և դաշտացն և ճանապարհացն ցիր դիաթաւալ կացուցանէին և շարխատավատ վատնէին և անհնարին հարուածս ի վերայ հասուցանէին: Եւ թագաւորն Հայոց զառնայր ի մեծ կոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ և ցնծալից ուրախութեամբ ի կողմանսն Հայոց յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, մեծաւ ուրախութեամբ և բարի անուամբ և բազում աւարաւ:

22 Ապա հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս դեսպանս արձակել, հրովարտակս առնել, յեօթն բազինս մեհենիցն ուխտաւոր լինել պատկերաց կոոց դիցն պաշտաման: Սպիտակ ցուրք և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիովք և սպիտակ ջորտովք, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդուք, ի վերջաւորս փողփողեալս, նշանակապ պալարակապ մետաքսիւքն և ոսկովք պսակօք և արծաթի զոհարանօք, յանօթս ցանկալիս ակամբք պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս գեղեցիկս, զիւր ազգին Արշակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր: Նա և հինգերորդ ևս

վանները, լիփնները, ճիղքերը և կասպերը՝ ժիր ու քաջ այրուծիու մեծ բազմությամբ և ուժեղ պատրաստությամբ, ինչպես նաև ուրիշներ այն կողմերից, որպեսզի Արտավանի արյան վրեժը լուծեն:

20 Քանզի թեպետ ինքը մեծ տրտմության մեջ էր իր հարազատ տոհմի, ազգակիցների համար, որոնք Ստահրացու հզորացող թագավորությանն էին հնազանդվել ու նրա իշխանության տակ մըտել՝ համակերպվելով նրան, և, թեև խոսրովը դեսպան էր ուղարկել իր տոհմակիցներին, որ իրեն օգնության գան, դեմ կանգնեն նրա թագավորությանը և քուշանների՝ կողմերից ու իրենց բուն երկրից օգնության ձեռք մեկնեն քաջ ցեղերն ու ռազմիկ զորքերը՝ թիկունք լինելու, այնուամենայնիվ պարթևական տոհմերը, ազգապետները, նախարարներն ու նահապետները շանսացին նրան, որովհետև համաձայնվել, համակերպվել և հնազանդվել էին Արտաշիրի տերությանը՝ փոխանակ իրենց ազգատոհմի տերությունը և եղբայրակցությունը [նախընտրելու]:

21 Սակայն խոսրովը առավ իր զորքի բազմությունը և նորանց, որ այլևայլ տեղերից օգնության էին հասել պատերազմի գործում նիզակակից լինելու: Իսկ երբ Պարսից թագավորը տեսավ հավաքված զորքի այդ բազմությունը, որ մեծ ուժով եկել հասել էր իր դեմ, ինքը ևս նրանց դեմ ելավ պատերազմի պատրաստությամբ: Բայց շարողացավ դիմադրել և փախավ նրանց առջևից, իսկ [նրանք] հետապնդելով՝ կոտորեցին Պարսից ամբողջ զորքը և դաշտերի ու ճանապարհների վրա դիաթաւալ սփռելով ու զածանաբար կոտորելով՝ նրանց ահավոր հարվածների հասցրեցին: Հայոց թագավորը կոտորածից մեծ հաղթությամբ, բազում ավարով և ցնծալի ուրախությամբ վերադարձավ Հայոց կողմերը, Այրարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը՝ անհուն ուրախությամբ, բարի անվամբ և մեծ ավարով:

22 Ապա հրաման տվեց բոլոր կողմերը պատվիրակներ ուղարկել, հրովարտակներ հղել՝ հրամայելով յոթ մեհենների բազիններին ուխտի գնալ, պաշտամունք կատարել աստվածների կուրքերին: Իր Արշակունի տոհմի հայրենական պաշտամունքի վայրերը մեծարեց՝ նվիրաբերելով սպիտակ ցուլեր ու նոխազներ, ճերմակ ձիեր ու ջորիներ, ոսկեղեն ու արծաթեղեն զարդեր՝ փողփողուն ծոպերով, պսակներով ու շարաններով զարդարուն մետաքսե զգեստներ, ոսկի պսակներ ու արծաթե զոհարաններ, թանկագին քարերով չի գեղեցիկ անոթներ, ոսկի ու արծաթ, պայծառազույն հանդերձներ

հանէր յամենայն մեծամեծ աւարացն ածելոց, և մեծամեծ պարգևաքրմացն շնորհէր: Իսկ զօրացն որ զիրեան էին՝ ետ պարգևս և արձակեաց յիրմէ:

23 Բ. Իսկ ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բազում կուտէր յոյժ, գումարտակ առնէր, զնոյն զօր կոչէր, և ևս բազում քան զնոյն ասպատակ սփռեալ զկողմամբքն Ասորեստանի. մանաւանդ զի և զօրք Տաճկաց ի թիկունս եկեալ էին. աւար առեալ զերկիրն ամենայն՝ քաջութեամբ դառնային յիրաքանչիւր տեղիս: Եւ ամս մետասան ստէպ ստէպ զայս օրինակ աւար առեալ՝ աւերէին զամենայն երկիր սահմանացն, որ ընդ Պարսից թագաւորութեամբն և ընդ իշխանութեամբն էր:

24 Իսկ իբրև զայն ամենայն շարիս ետես թագաւորն Պարսից, որ եկին հասին ի վերայ նորա՝ նեղեցաւ, տառապեցաւ, տագնապեցաւ, տարակուսեցաւ, վարանէր յանձն իւր. առ ինքն կոչէր զամենայն թագաւորս և զկուսակալս և զնախարարս և զզօրավարս և զպետս և զիշխանս իւրոյ տէրութեանն. ի խորհուրդ մտանէին. աղաչէր զամենեսեան՝ հնարս ինչ մարթել խնդրել գտանել. աղբի աղղի պարգևս խոստանայր. թերևս ոք միայն գտցի, ասէ, որ զվրիժուց հատուցումն խնդրել մարթացէ. յերկրորդական գահ իւրոյ տէրութեանն մատուցանել խոստանայր, թէ միայն նախանձու մեծի ձեռն արկեալ հատուցէ ոք. բայց միայն աթոռովս ես ի վեր եղէց քան զնա, եթէ կարի յանարդաց ոք իցէ կամ ի պատուականաց. ազգի ազգի պատիւս և պարգևս և վարձուց հատուցմունս շնորհել խոստանայր:

25 Արդ՝ ոմն ի միջոյ խորհրդեանն զլիաւոր նահապետ էր Պարթևաց տէրութեանն, որոյ անուն էր Անակ. յոտն կացեալ, ի մէջ անցեալ՝ յիրմէ ազգէն իբրև ի թշնամոյ վերայ խոստանայր վրէժ խնդրել:

26 Խօսել սկսաւ ընդ նմա և ասէ. «Եթէ միայն զայդ նախանձ խնդրեսցես միամտութեամբ՝ զընութիւնն պարթևական, զձեր սեփական Պալհան ի ձեզ դարձուցից, և քեզ թագ եղեալ փառաւորեցից, և երևելի և փառաւոր ի թագաւորութեանս իմում արարից, և երկրորդ ինձ կոչեսցից»:

27 Պատասխանի ետ Պարթևն և ասէ. «Զմնացորդս ազգի իմոյ կեցուցես դու. այլ ես և եղբայր իմ հարազատ այսօր հրաժարիմք ի քէն»:

28 Յայնմ ժամանակի հանդերձեցաւ կազմեցաւ Պարթևն եղբարբն

և գեղեցիկ զարդեր: Մեկ հինգերորդ բաժին հանեց բերված հարուստ ավարից և մեծ պարգևներ շնորհեց բուրմերին, իսկ իր հետ եղած զորքին ընծաներ տվեց ու արձակեց:

23 Բ. Իսկ երբ եկավ մյուս տարին, շափազանց շատ զորք կուտակեց, զնորք կազմեց, նույն զորքը կանչեց, այն զորքից էլ ավելի, ասպատակ սփռեց Ասորեստանի կողմերը, մանավանդ որ տաճկաց (արաբների) զորքը օգնության էր եկել, և ավարելով ամբողջ երկիրը՝ յուրաքանչյուրը քաջութեամբ գարձավ իր տեղը: Այսպես տասնմեկ տարի շարունակաբար ավարի մատնելով ավերեցին այն բոլոր երկրները, որոնք Պարսից թագավորության իշխանության ներքո էին:

24 Իսկ երբ Պարսից թագավորը տեսավ այս բոլոր շարիքները, որ նրա վրա հասան, նեղվեց, տառապեց, շփոթվեց, տարակուսեց, ինքն իր մեջ մոլորվեց: Իր մտ կանչեց տերութեան բոլոր թագավորներին, կուսակալներին, նախարարներին, զորավորներին, պետերին ու իշխաններին և խորհրդի նստեցին: Ազաչում էր ամենքին, որեւէ հնար փնտրել գտնել. տեսակ-տեսակ պարգևներ էր խոստանում: «Թերևս գտնվի մեկը, ասում էր նա, որ կարողանա վրեժը լուծել: Խոստանում էր շնորհել իր տերութեան երկրորդ գահը, եթե միայն որեւէ մեկը կարողանար իր մեծ վրեժը լուծել: «Միայն աթոռովս ևս վեր կլինեմ նրանից [ասում էր], թեկուզ շատ անարդ մարդկանցից լինի, կամ թե պատվականներից»: Խոստանում էր ամեն տեսակ պատիվներ, պարգևներ և վարձի հատուցում շնորհել:

25 Արդ՝ նայս խորհրդի մեջ ոտքի ելավ Պարթևաց տերութեան մի զլիազոր նահապետ, որի անունն էր Անակ՝ մեջտեղ գալով խոստացավ վրեժ առնել իր ազգակիցներից իբրև թշնամիներից:

26 Սկսեց նրա հետ խօսել [արքան] և ասաց. «Եթե միայն հավատարմաբար այդ վրեժը լուծես, ձեր պարթևական հայրենի իշխանությունը և պահպանական սեփական տիրությունը ձեզ կվերադարձնեմ, թագավորական թագ զնելով՝ կփառավորեմ քեզ, երևելի ու փառավոր կդարձնեմ իմ թագավորության մեջ, և իմ երկրորդը կլինես»:

27 Պատասխան տվեց Պարթևն ու ասաց. «Եմ ազգատոհմի մնացորդներին եթե ապրեցնես, ես և հարազատ եղբայրս այսօրվանից քեզ հրաժեշտ կտանք»:

28 Այն ժամանակ Պարթևն իր եղբոր հետ պատրաստվեց

խրով հանդերձ, ընտանեօք կանամբք և որդուվք և ամենայն աղխի իբրեանց. շու արարեալ յուզի անկեալ, դէտ ակն կալեալ ճանապարհացն՝ ելեալ երթալը հատուածի պատճառաւ ի կողմանս Հայոց, իբրև թէ ապստամբեալ իցէ յարքայէն Պարսից: Եկեալ յանդիման եղև թագաւորին Խոսրովու յնտի գաւառի, ի Խաղթաղ քաղաքի, ի ձմերոցս արքայութեանն Հայոց:

29 Իբրև ետես թագաւորն Հայոց՝ ցնծացեալ ել ընդ առաջ նորա և մեծաւ խնդութեամբ ընկալաւ զնա. մանաւանդ իբրև կեղծաւորութեամբ և դաւով սկսաւ խօսել ընդ նմա և զիբոյն գալոյն հաւատարմութիւն ցուցանել: «Վասն այնորիկ եկի ես առ քեզ, աւէ, զի հասարակ զհասարակաց վրէժ խնդրել մարթասցուր:

30 Արդ՝ իբրև ետես թագաւորն զայրն, զի դիմեալ եկեալ էր առ նա ամենայն ընտանեօքն հանդերձ, և մտերմութեամբ հաւատաց ի նա. յայնժամ տայր նմա պատիւ ըստ օրինաց թագաւորաց, և հանէր նստուցանէր զնա յերկրորդ աթոռ թագաւորութեանն. և զամենայն ժամանակս ձմերայնոյն ուրախութեամբ զաւուրս ցրտաշունչ հողմաշունչ սառնամանեացն անցուցանէին:

31 Իսկ իբրև եկին հասին աւուրք շիրոտ հարաւահողմն գարուն դրանցն բանալոյ՝ համբարձաւ թագաւորն ի կողմանցն յայնցանէ. եկին իջին յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք. և մինչդեռ ուրախութեամբ հանգուցեալ էին, ի միտ արկեալ թագաւորին՝ գումարտակ առնէր՝ անդրէն արշաւել ի կողմանս Պարսից:

32 Իբրև զայն լսէր Պարթևն՝ զերդումն ուխտին յիշէր որ ընդ Պարսից արքային ուխտեալ էր: Նա և զխոստմունսն յիշէր զպարգևացն, և ի բուն աշխարհն փափագէր որ Պարսիսն կոչէր, և վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր. առնոյր զթագաւորն մեկուսի նա և եղբայր իւր հարազատ՝ իբրև ի պատճառս ինչ զբոսանաց, իբրև խորհուրդ ինչ խորհել ընդ նմա. և զսուտերսն պողովատիկս թիրաքամեալս ունէին. յանկարծ յեղակարծումն ժամանակի զնս վերացուցեալ՝ զթագաւորն դիաթաւալ կացուցեալ յերկիր կործանէին: Անդուստ ուստեմն իրազգած եղեալ իրացն որ եղին՝ գոյժ ազազակի ամբոխին թանձրանալը. մինչ այս մինչ այն՝ նորա հեծեալ յուրաքանչիւր երկվարս փախստական լինէին:

33 Իսկ իբրև զայն զիտացին նախարարք հայակոյտ զօրացն՝ գունդ գունդ հատանէին, զկնի լինէին. ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ, հասանել ի խելս կամրջացն առ գրունս Արտաշատ քաղաքի: Զի գետն Երասխ յարուցեալ զայր լի գարիւ և դարիւ, սառնա-

հանդերձ ընտանյոք, կանանցով, որդիներով, ամբողջ ունեցվածքով շարժվեցին, ճանապարհ ընկան և, զնեկով ճանապարհները, ելան, գաղթելու պատրվակով գնացին Հայաստանի կողմերը, իբրև թե ապստամբել էին Պարսից արքայի դեմ: Եկան հանդիպեցին Խոսրով թագաւորին Ուտիք գավառի Խաղթաղ քաղաքում՝ Հայոց թագաւորութեան ձմեռանոցում:

29 Հայոց թագաւորը երբ տեսավ, ցնծութեամբ ընդառաջ ելալ ու մեծ խնդութեամբ ընդունեց նրան, մանաւանդ, երբ սա կեղծաւորութեամբ ու դավով սկսեց խօսել նրա հետ և իր գալու հավատարմությունը ցույց տալ: «Այն բանի համար եմ քեզ մոտ եկել, — ասաց նա, — որ կարողանանք միատեղ ընդհանուրի վրէժը լուծելը:

30 Արդ՝ երբ թագաւորը տեսավ այս մարդուն, որ եկել էր իր մոտ ամբողջ ընտանիքով, վատհոբեան հավատաց նրան: Այնժամ նրան պատիվ տվեց ըստ թագաւորական օրենքների, հանեց նրստեցրեց իր թագաւորութեան երկրորդ աթոռին և ձմեռվա ամբողջ ընթացքում՝ ցրտաշունչ, հողմաշունչ սառնամանիքի օրերը, ուրախութեամբ անցկացրին:

31 Իսկ երբ հասան շիրմ օրերը, հարավահողմ գարնան դրոները բացվելու ժամանակը, հեռացավ թագաւորը այդ կողմերիցը եկան իջան Այրարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը: Եվ մինչդեռ ուրախութեամբ հանգստանում էին, թագաւորը մտադրվելով զորք կազմեց՝ նորից Պարսից կողմերը արշավելու նպատակով:

32 Երբ Պարթևն այս լսեց, հիշեց այն երդումը, որ տվել էր Պարսից արքային: Հիշեց նաև պարզաների խոստումները և փափագեց իր բնիկ աշխարհը տեսնել, որը Պարսիսն էր կոչվում, շարմիտք հղացավ: Իր հարազատ եղբոր հետ թագաւորին մեկուսի մի կողմ տանելով՝ իբրև թե զբոսանքի կամ նրա հետ խորհուրդ անելու նպատակով, և պողպատե սուտերները կես մերկացրած պահելով՝ հանկարծ անսպասելիորեն զենքերը բարձրացրին և թագաւորին դիաթաւալ անելով՝ զնոյն տապալեցին: Իսկույն եղած իրողութեանը իրազեկ դառնալով՝ ամբոխը ազազակով գոյժ բարձրացրեց մինչ այս, մինչ այն՝ նրանցից յուրաքանչիւրը իր երկվարը նստելով փախստաւոր դիմեց:

33 Հայակոյտ զորքի մեծամեծները, երբ այս իմացան, գունդ գունդ բաժանվեցին ու հետապնդեցին: Ոմանք ցամաքով աճապարեցին հասնելու Արտաշատ քաղաքի դռների մոտակա կամուրջի գլուխը: Երասխ գետը հորդացած գալիս էր ափեափ լեցուն, սառ-

հալ, ջրակուտակ, ձիւնասոյղ, ձիւնախաղաղ բազմութեամբն յա-
տուքս իւրոյ պղտորութեանն: Կէսքն անցեալ ընդ կամուրջն Վաղար-
շապատ քաղաքի, զոր և կամուրջ Մեծամորի կոչեն՝ աճապարէին
հասանել յառաջ մի ի խելս կամրջին Արտաշատու Ի կիրճս ճանա-
պարհացն արգելին զնոսա, ի մէջ արարեալ զնոսա՝ ի Տափերական
կամրջացն գետավէժ առնէին զնոսա: Եւ ինքեանք անդրէն դարձեալ՝
վայրիք, ճշովք և ողբովք, և ամենայն երկիրն ժողովեալ զթագաւորն
աշխարէին:

34 Եւ մինչ զեռ ջերմ ոգիքն ի ժոցոյն շև և ին թափեալ, և շունչ
վախճանին շև էր հասեալ՝ հրաման տույր զազատոհմն սատակել:
Յայնժամ սկսան սատակել և կոտորել. մինչև ոչ թողին յերիտա-
սարգաց մինչև յայն՝ որ բնաւ զաշ և զձախ ոչ գիտէր. նաև զիգական
տոհմն մաշէին ի սուր սուտերի իւրեանց: Բայց միայն երկուս ման-
կունս փոքրկունս յորդոցն Պարթևին պրծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի
ձեռն զայնկաց ուրումն. զմին ի կողմանս Պարսից, և զմին ի կող-
մանս Յունաց առեալ փախչէին:

35 Գ. Եւ եղև իբրև լուաւ զայս ամենայն թագաւորն Պարսից՝
զուարճանայր, զուարթանայր, տուն մեծ ուրախութեան առնէր զօրն
զայն, և բազում ուխտ ատուրանացն կատարէր: Զօրաժողով լինէր,
խաղայր զնայր, ասպատակ սփռէր զկողմամբք Հայաստան աշ-
խարհին. զխօսուն և զանասուն, զծեր և զսողալ, զերիտասարգ և
զմանուկ առ հասարակ խաղացուցանէր ի զերութիւն:

36 Անդ ոմն պրծեալ ապրեցուցանէր ի հինկ անտի օրդոցն
Խոսրովու թագաւորին Հայոց՝ մանկիկ մի փոքրիկ, անուն Տրդատ.
առեալ զայնկացն փախուցեալ ի դուռն կայսեր ի կողմանս Յունաց:
Եւ զերկիրն Հայոց այնուհետև եկեալ արքային Պարսից յիւր անուն
զտեղիսն անուանէր. և զգօրսն Յունաց փախստական արարեալ հա-
լածական տանէին մինչև ի սահմանս Յունաց: Վիհս փոսացուցեալ՝
սահմանս հաստատէին, և տեղւոյն անուն եղեալ Դրունս Փոսից, առ
տեղեան որում Սոյլն կոչէին: Եւ զայլ մարդիկ երկիրն խաղացուց,
և զաշխարհն յինքն գրաւեաց:

37 Արդ՝ երթեալ, սնեալ և ուսեալ Տրդատէս առ կոմսի ումեմն
Լիկիանէս անուն կոչեցելոյ: Իսկ որդի Պարթևին որ ի կողմանս Յու-
նաց գաղթեաց՝ սնանէր և ուսանէր ի Կեսարիայ Կապադովկացուց
քաղաքին. և մերձաւորեալ զնա սնոյց զայնկօք երկիւղին Քրիստոս-
սի. և ուսեալ ևս զքրիստոսական դպրութեան հանգամանս, բնտանի
եղեալ զրոց Աստուծոյ, և մերձեալ յերկիւղ Տեառն, որոյ անուն ճա-

նահալ, ջրակուտակ, ձյունախառն, և ման ջրերով իր վարարման
շրջանում: Նրանց մի մասն անցավ Վաղարշապատ քաղաքի կա-
մուրջով, որը կոչվում է նաև Մեծամորի կամուրջ: Աճապարում էին
որքան կարելի է շուտ հասնել Արտաշատի կամուրջի գլուխը: Ըա-
նապարհներին կիրճերում կանգնեցրին նրանց և շրջապատելով Ծա-
փերական կամուրջի մոտ գետավէժ արեցին: Իսկ իրենք այնտեղից
դարձան վայով, ճիշով ու ողբով, և ամբողջ երկիրը հավաքված
թագավորին էր սգում:

34 Իսկ քանի զեռ ջերմ շունչը նրա կրծքից շէր հեռացել, և
շէր հասել վախճանը, [թագավորը] հրաման տվեց ոչնչացնել նը-
րանց ազգատոհմը: Այնժամ սկսեցին սպանել ու կոտորել, մինչև
իսկ շթողեցին մանուկներից այնպիսին, որը բնավ աշն ու ձախը
չգիտէր: Նաև տոհմի իգական մասը սրի քաշեցին: Միայն Պարթևի
որդիներից երկու փոքրիկ մանուկների՝ մի մարդ [երեխաներից]
մեկի զայակների միջոցով փրկեց, որոնցից մեկին փախցրեցին
Պարսից կողմերը, իսկ մյուսին՝ Հունաց:

35 Գ. Ինքը Պարսից թագավորը այս ամենը լսեց՝ զվարձացավ,
զվարթացավ, այն օրը ուրախութեան մեծ տոն արեց և ատուրաննե-
րին շատ զոհ մատուցեց: Զորք հավաքեց, շարժվեց զնաց ասպատակ
սփռեց Հայաստանի կողմերը, խոստունն ու անասունը, ծերն ու տղան,
երիտասարդն ու մանուկը ընդհանրապես զերի տարավ:

36 Կյո ժամանակ մի մարդ, ավաղակից ազատելով, փրկում
է Հայոց Խոսրով թագավորի որդիներից Տրդատ անունով մի փոք-
րիկ մանկան, [որին] զայակները առնելով փախցրին կայսեր ար-
քունիքը, Հունաց կողմերը: Իսկ Պարսից արքան, զալով այնուհետև
Հայաստան, իր անվամբ կոչեց այդ վայրերը և հունաց գորքը փա-
խուստի մատնելով՝ հալածեց մինչև հունաց սահմանները: Փոսիք
փոքրով սահմաններ հաստատեց և տեղի անունը դրեց Փոսից դը-
րունք՝ այն վայրերում, որոնք կոչվում էին Սուլզն: Մնացած ոնա-
կիչներին տեղահանեց և երկիրն տիրացավ:

37 Արդ, Տրդատը զնաց Լիկիանէս անունով մի կոմսի մոտ
դաստիարակություն և ուսում ստացավ, իսկ Պարթևի որդին, որը
հունաց կողմերն էր տարվել, մեծացավ և ուսում ստացավ Կապա-
դովկիայի Կեսարիա քաղաքում: [Մի ոմն] տեղ կանգնելով՝ դա-
յակների միջոցով նրան դաստիարակեց Քրիստոսի երկյուղով և նա
ուսանելով քրիստոնեական դպրության հանգամանքները՝ ընտելա-
ցավ Աստվածաշնչին, ճանաչեց Տիրոջ երկյուղը. նրա անունն էր

նաչէր Գրիգորիոս: Իբրև տեղեկացաւ ի դայեկացն հայրենի գործոցն որ եղեալն էին՝ ել և զնաց առ Տրդատիոս ըստ հեշտ պաշտաման: Եւ թաքուցանէր զանձն, և դայն ինչ ի վեր ոչ հանէր, թէ ո՛րք, կամ ուստի՛, կամ ո՛րպէս, կամ զիա՛րդ. գանձն ի ծառայութիւն տուեալ ի հնազանդութեան պաշտէր սուաջի նորա:

38 Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ իշխանն Յունաց ի հալածել կայր զեկեղեցի Աստուծոյ: Իսկ իբրև զգացեալ Տրդատիոս վասն Գրիգորի, թէ Քրիստոսական պաշտամանն հաղորդ է՝ սկսեալ այնուհետև պատուհասակոծ առնէր զնա, և ազգի ազգի արհաւիրս արկանէր ի վերայ նորա. բազում անգամ ի բանդս և ի կապանս տանջանօք նեղէր զնա՝ թողուլ ի բաց լինել նմա յերկրպագութենէն Քրիստոսի, և ի հնազանդութիւն գառնալ նմա զիցն սնտուեաց և պղծութեանն պաշտաման:

39 Գ. Յաւուրս ժամանակացն այնոցիկ զօրածողով լինէր իշխանն Գթաց, և բազում գունդս զօրաց ժողովեալ՝ գայր տալ մարտ պատերազմի ընդ իշխանին Յունաց: Պատգամս յղէր օրինակաւ այսուիկ, եթէ ճԸնդէ՛ր բնաւ ելանեմք խառնամխի ի պատերազմ՝ սպառել զզօրս մեր, և վտանգ և տագնապ միանգամայն աշխարհի հասուցանեմք. ես աւասիկ տխոյեան ելանեմ քեզ ի մերոց զօրաց աստի, և դու ինձ ի յունականաց այտի. հասցուք եկեացուք ի մարտի տեղի. եթէ ես զքեզ յաղթահարեցից՝ Յոյնք ինձ հնազանդեցին ի ծառայութիւն. և թէ դու ինձ յաղթեցես՝ մեր կեանքս քեզ նուաճեցին և հնազանդեցին. և առանց արեան և կոտորածոյ լիցի շինութիւն կողմանցս երկոցունցս:

40 Եւ իբրև դայն ամենայն լուաւ թագաւորն Յունաց՝ երկեաւ. քանզի օրինօք կազմութեամբ, դունդ առ գունդ ճակատել ոչ առնուին յանձն, և ըստ պատգամին պատշտմի ոչ կարէր ունել յանձին, քանզի տկար էր յոսկերաց զօրութեամբ. սրտաթափ եղեալ զարհուրեցաւ, քանզի ոչ գիտէր, զի՛նչ տացէ բանիցն պատասխանի:

41 Յայնմ ժամանակի հրաման տայր թագաւորն՝ հրովարտակս և զեսպանս առնել առ իշխանս և զօրս զօրութեան իւրոյ, զի ուր և իցեն՝ առ նա հասանիցեն վաղվաղակի: Յայնմ ժամանակի իշխանք և զօրք և նախարարք առ նա հասանէին վաղվաղակի: Առեալ և Լիկիանէ զբուն դունդն որ ընդ իւրով ձեռամբն էր՝ փութայր հասանէր ի տեղի պատերազմին՝ յանդիման լինել թագաւորին, և Տրդատէս ընդ նմա:

42 Եւ մինչ զեռ գային գունդք զօրացն՝ դէպ եղև նոցա զալ մտա-

Գրիգոր (Գրիգորիոս): Երբ դայակներից տեղեկացաւ իր հոր կատարած գործերը, ելավ ու զնաց Տրդատին (Տրդատիոս) կամավոր ծառայելու: Թաքցրեց իր անձը և ոչինչ չէր հայտնում, թե ում համար, կամ որտեղից, կամ ինչպես էր [հայտնվել], և իր անձը ծառայության տալով հնազանդությամբ սպասարկում էր նրան:

38 Այդ ժամանակներում Հունաց իշխանը՝ հալածում էր Աստուծո եկեղեցին: Իսկ երբ Տրդատը զգաց, թե Գրիգորը հաղորդակից է քրիստոնեական պաշտամունքին, այնուհետև սկսեց պատուհասել և տեսակ-տեսակ արհավիրքներ էր պատճառում նրան: Շատ անգամ բանտերով, կապանքներով ու տանջանքներով նեղում էր, որպեսզի թողնի Քրիստոսի երկրպագությունը և ենթարկվի սնտոսի աստվածներին ու պղծության պաշտամունքին:

39 Գ. Այդ օրերում գոթերի՝ իշխանը զորածողով արեց և բազում զորք կուտակելով եկավ պատերազմելու Հունաց իշխանի դեմ: Այսօրինակ պատգամ հղեց թե ճԸնդէ՛ր եմք անմտորեն ելնում պատերազմի, մեր զորքը սպառում և միաժամանակ երկրին վտանգ ու տագնապ հասցնում: Ահավասիկ ես քո դեմ եմ դուրս գալիս իբրև ախոյան մեր զորքի միջից և դու էլ իմ դեմ՝ հունական կողմից: Գնանք—հասնենք մարտի վայրը և եթե ես քեզ հաղթեմ, հույներն ինձ կհնազանդվեն, իսկ եթե դու ինձ հաղթես, մեր կյանքը քեզ կպատկանի ու կհնազանդվինք քեզ և առանց արյան ու կոտորածի երկու կողմերի համար էլ խաղաղություն կլինիս:

40 Երբ Հունաց թագավորը այս ամենը լսեց՝ վախեցավ, որովհետև չէր կարող հանձն առնել օրինավոր պատրաստությամբ գունդ առ գունդ ճակատել և ոչ էլ կարող էր սույն պատգամի պահանջին համաձայնել, քանի որ տկար ոսկորներ ուներ և ահաբեկվելով զարհուրեց ու չգիտեր ինչ պատասխան տալ այդ խոսքերին:

41 Այն ժամանակ թագավորը հրաման տվեց հրովարտակներ ու պատվիրակներ ուղարկել իր տերության իշխաններին ու զորքին, որպեսզի ուր էլ լինեն, շուտափույթ իրեն հասնեն և իշխանները, զորքն ու նախարարները շտապով նրա մոտ եկան: Առավ նաև Լիկիանեսն՝ իր ձեռքի տակ եղած բուն գունդը և փութաց հասնել պատերազմի վայրը, ներկայանալու թագավորին, և Տրդատն (Տրդատես) էլ նրա հետ էր:

42 Երբ զորագնդերը գալիս էին, այնպես եղավ, որ եկան ու մտան մի նեղ տեղ, այգեստանի առուների մեջ, շտեմարանի հրապարակում, քաղաքի դռների մոտ, որովհետև կեսգիշերվա ժամն

նել ի նեղագոյն տեղի մի, յառուամէջս այգեստանւոյն, ի փողոցամէջս համբարոցացն, առ դրունս քաղաքին. քանզի զդրունս քաղաքին աղխեալ էր, զի ժամ էր հասարակ գիշերոյ: Իբրև ոչ գտաւ խար երիվարաց զօրուն բազմութեան դարման կերակրոյ մինչև ի մէջգիշեր՝ հայեցեալ տեսանէին ի զուարթակ քաղաքորմի միոջ, զի խոտահամբար մթերեալ էր. և ոչ ոք կարաց ձգել զձեռն իւր վասն որմոյն բարձրութեան: Յայնժամ Տրդատէս ելեալ և իջեալ՝ հոսէր ընկենոյր բարդս բարդս ի մէջ զօրացն մինչ ի լիութիւն բաւականի: Նա և զհամբարապանսն իսկ և բազումս ի շանց յայսկոյս որմոյն ընկենոյր ի մէջ զօրացն, և ինքն անդրէն ելեալ իջանէր:

43 Ձայն ամենայն ոյժ պնդութեան տեսեալ Լիկիանէս զարմացաւ: Իսկ իբրև այգն զառաւօտն մերկացաւ՝ դրունք քաղաքին բացան, և զօրքն ամենայն առ հասարակ ի ներքս մտանէին. և Լիկիանէս յանդիման լինէր թագաւորին, և ամենայն մեծամեծքն և սպարապետքն և զօրագլուխքն և իշխանքն:

44 Ապա կաց պատմեաց թագաւորն իշխանացն զամենայն պատգամս թագաւորին Գթաց: Յայնժամ խօսել սկսաւ Լիկիանէս ընդ արքային և աւէ. «Մի՛ ինչ զարհուրեցի սիրտ տեսն իմոյ. զի գոյ աստ այր մի ի դրան քում. զի իբրզ այդ նովաւ վճարին. Տրդատէս անուն նորա, ի տոհմէ թագաւորին Հայոց աշխարհին»: Եւ կաց պատմեաց զերկորին զգործս քաջութեան նորա: Յայնժամ հրաման ետ, և ամին զՏրդատիոս յանդիման թագաւորին. և պատմեաց նմա կարգաւ զամենայն: Յայնժամ ժամ ետուն կազմութեան մարտի՝ առ ի ժամ վաղուի զմիմեանս տեսանել պատերազմաւ:

45 Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ այգն ընդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս. և զարդարեցին զՏրդատիոս ի զարդ կայսերական, արկեալ զնովաւ զնշան թագաւորութեանն. և ոչ ոք գիտէր վասն նորա. հրաման ել ամենեցուն, թէ ինքն իսկ կայսրն իցէ: Եւ նորա առեալ զգունդն զօրաց բազմութեան՝ ի ձայն փողոյ տագնապաւ յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման թշնամեացն: Իբրև յանդիման եղեն միմեանց կայսերակերպն և թագաւորն՝ մտրակ ի կուշտ արարեալ երիվարացն ի միմեանս հասանէին. անդ յաղթահարէր կայսերակերպն զթագաւորն. ձերբակալ արարեալ՝ ամեալ յանդիման առաջի կայսերն կացուցանէր:

46 Յայնժամ մեծացոյց յոյժ թագաւորն զՏրդատիոս, և մեծամեծ պարգևս ետ նմա. թագ կապեաց ի գլուխ նորա և ծիրանեօք զարդարեալ մեծացոյց զնա, և կայսերակերպն զարդու շքեղացուցեալ

էր, և քաղաքի դռները փակ էին: Երբ զորքի բազմութեան երիվարներին անասնակեր շոր խոտ շղանվեց մինչև կես գիշեր, նայեցին ու տեսան, որ քաղաքի պարսպից ներս անասունների բակում խոտի ղեղեր էին մթերված, և ոչ ոք չկարողացավ իր ձեռքը հասցնել պարսպին՝ բարձրութեան պատճառով: Այնժամ Տրդատը ելավ և իջնելով [խոտը] ղեղ-ղեղ նետեց զորքերի մեջ, մինչև որ բավարարվեցին: Իսկ վերակացուներին և բազմաթիվ շներից շատերին պարսպից այս կողմ զորքերի մեջ նետեց ու ինքն այնտեղից ելնելով իջավ:

43 Տեսնելով այսպիսի մեծ ուժ, Լիկիանեսը զարմացավ, իսկ երբ առավոտը լուսացավ, քաղաքի դռները բացվեցին, և ամբողջ զորքը ներս մտավ: Լիկիանեսն ու բոլոր մեծամեծները, սպարապետները, զորագլուխներն ու իշխանները ներկայացան թագավորին:

44 Ապա թագավորը պատմեց իշխաններին զոթերի թագավորի բոլոր պատգամները: Այդ ժամանակ Լիկիանեսը սկսեց խոսել արքայի հետ և ասաց. «Թող իմ տիրոջ սիրտը բոլորովին շարհուրի, քանզի այստեղ քո պալատում մի մարդ կա, որի միջոցով այս գործը զլուխ կգա: Նրա անունը Տրդատ է՝ Հայոց աշխարհի թագավորական տոհմից»: Եվ պատմեց նրա երկկույան գործած քաջագործությունները: Այնժամ հրաման տվեց, և Տրդատին բերեցին թագավորի առջև, ու նա կարգով պատմեց ամեն ինչ: Ապա մարտի պատրաստության ժամ որոշեցին, առավոտյան պատերազմով իրար դեմ ելնելու:

45 Իսկ մյուս օրը առավոտյան հրամայեց (կայսրը) ծիրանի պատմուճանը Տրդատի վրա նետել, և զարդարեցին կայսերական զարդով, զցելով նրա վրա թագավորական նշանը, և ոչ ոք չգիտեր նրա մասին: Հրաման ելավ ամենքին, թե սա ինքն իսկ կայսրն է: Եվ առնելով զորքերի համակ բազմությունը, փողի ձայնով արագ մտոեցավ, մինչև որ կանգնեց թշնամիներին դեմ հանդիման: Երբ միմյանց դիմաց կանգնեցին կայսերակերպն ու (զոթերի) թագավորը՝ երիվարներին մտրակելով իրար հասան: Այնտեղ կայսերակերպը հաղթեց թագավորին և բռնելով նրան բերեց կանգնեցրեց կայսեր առջև:

46 Այն ժամանակ թագավորը հույժ բարձրացրեց Տրդատին և մեծամեծ պարգևներ տվեց նրան, թագ դրեց գլխին և ծիրանի պատմուճաններով զարդարելով՝ պատվեց նրան: Կայսերական զարդով

մեծարեաց զնա. և գումարեաց ի ձեռս նորա զգոյս բարոյս յօգնականութիւն նմա, և արձակեաց յիւրական աշխարհն Հայոց:

47 Եւ յետ մարտին յազթութեան քաջութեանցն զոր արար՝ դարձեալ լինէր ի կողմանցն Յունաց Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց: Խաղաց զնաց թագաւորն ի կողմանս Հայոց, և եկն եզիրտ անդ զօրս բազումս Պարսից, զի զաշխարհն յինքեանս գրաւեալ էին ի ծառայութիւն. զբազումս կոտորէր, և զբազումս փախստականս արարեալ ի կողմանս Պարսից արկանէր. և զհայրենեացն տէրութիւն յինքն նուաճեաց, և զօրացաւ ի վերայ սահմանաց նորա:

48 Ե. Յառաջին ամին Տրդատայ արքայութեանն Հայոց մեծաց, խաղացին եկին հասին յեկեղեաց գաւառ, ի գեւղն Երիզայ, ի մեհեանն Անահտական, զի անդ զոհս մատուցեան. և իբրև կատարեցին զգործն անարժանութեան՝ իշին բանակեցան առ ափն գետոյն զոր Գայլն կոչին:

49 Իբրև եկն եմուտ ի խորան անդր և չընթրիս բազմեցաւ, և իբրև ընդ գինիս մտին՝ հրաման ետ թագաւորն Գրիգորի, զի պսակս և թաւ ոստս ծառոց նուէրս տարցի բազնին Անահտական պատկերին: Այլ նա ոչ առնոյր յանձն պաշտօնատար լինել դիցն երկրպագութեան:

50 Յայնժամ խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և ասէ. «Այր մի օտարական և անաշխարհիկ՝ եկիր յարեցար ի մեզ, և զիս՝ ող իշխես պաշտել զԱստուածն զայն, զոր ես ոչ պաշտեմ»: Եւ առ այն օր պահել հրամայեաց: Եւ ի վաղիւ անդր հրաման ետ, և ածին զԳրիգորիս առաջի թագաւորին:

51 Խօսել սկսաւ թագաւորն ընդ Գրիգորի և ասէ. «Այսչափ ամբ են, զի տեսի ես զքեզ, և յամենայն զօրութենէ քումմէ ծառայեցեր դու ինձ միամտութեամբ. և ես գոհ էի զվաստակոց քոց և ունէի ի մտի կեցուցանել զքեզ. ընդէ՞ր ոչ առնես զկամս իմ»:

52 Ետ պատասխանի Գրիգորիս և ասէ. «Հրամայեալ է յԱստուծոյ, զի «Մառայք հնազանդ լիցին մարմնաւոր տերանց», որպէս օրէն է, որպէս և դուզ իսկ վկայեցեր ինձ, զի ծառայեցի քեզ յամենայն զօրութենէ իմմէ: Այլ զԱստուծոյ զպատիւն և զպաշտօն ոչ ումեք վայել է տալ. զի նա միայն է արարիչ երկնից և հրեշտակաց, որ փառաւորիչք են մեծութեան նորա, և երկրի և մարդկան, որ ի նմա-

շքեղացնելով մեծարեց և օգնական բազում զորք հանձնելով՝ ուղարկեց նրան սեփական Հայոց աշխարհը:

47 Հաղթական մարտում քաջութիւններ գործելուց հետո Մեծ Հայքի Տրդատ* արքան վերադարձավ Հունաց կողմերից: Թագավորը շարժվեց եկավ Հայոց կողմերը և հասնելով գտավ այնտեղ Պարսից մեծաքանակ զորք, որ ետկիրը գրավել էր, հպատակեցրել: Շատերին կոտորեց և շատերին փախստական դարձնելով՝ Պարսից կողմերը քշեց, իսկ հայրենի տերութիւնը նվաճեց ու զորացավ նրա սահմանների վրա:

48 Ե. Մեծ Հայքի արքա Տրդատի առաջին տարում շարժվեցին եկան, հասան Եկեղեցաց գավառը, Երիզա գյուղը*, Անահիտի մեհեանը, որպեսզի այնտեղ զոհեր մատուցեն: Երբ անարժան գործը կատարեցին, իշան, տեղավորվեցին այն գետի ափին, որը Գայլ* է կոչվում:

49 Թագավորը եկավ մտավ վրանը, ընթրիքի բազմեց. երբ գինովեցան, թագավորը հրաման տվեց Գրիգորին, որ պսակներ ու ծառերի թավ էջուղեր նվիրաբերի Անահիտի արձանի բազնին: Սակայն նա հանձն չառավ աստվածների երկրպագության պաշտամունքը կատարել:

50 Այն ժամանակ թագավորն սկսեց խօսել Գրիգորի հետ ու ասաց. «Մի օտարական ու անծանոթ մարդ էիր*, եկար մեզ միացար և ինչպե՞ս ես համարձակվում պաշտել այն Աստուծոն, որին ես չեմ պաշտում»։ Սով հրամայեց այդ օրը նրան հսկողութեան տակ առնել: Մյուս օրը առավոտյան թագավորը հրաման տվեց, և Գրիգորին բերեցին իր առջև:

51 Թագավորն սկսեց խօսել Գրիգորի հետ և ասաց. «Այսքան տարի ես քեզ ճանաչել եմ, և դու քո ամբողջ էութեամբ հավատարմորեն ծառայել ես ինձ, և ես գոհ էի քո աշխատանքից ու մտադիր էի ապրեցնել (վարձատրել) քեզ: Ինչո՞ւ չես կատարում իմ կամքը»։

52 Պատասխան տվեց Գրիգորը և ասաց. «Աստված հրամայել է, որ «ծառաները հնազանդ լինեն մարմնավոր տերերին», ինչպես որ վայել է, և ինչպես դու ինքդ վկայեցիր, որ ծառայել եմ քեզ իմ ամբողջ էութեամբ: Իսկ Աստուծո պատիվն ու պաշտամունքը չի կարելի որեւէ մեկին տալ. քանզի միայն նա է արարիչ երկնքի ու հրեշտակների, որոնք նրա մեծութեան փառավորիչներն են, և երկրի ու մարդկանց, որոնք նրա ձեռքով են ստեղծված և որոնց պարտ-

նէ են ստեղծեալ. որոց պարտ է պաշտել զնա և առնել զկամս նորա. և այլ ամենայն որ է ի նոսա, որ ի ծովու և ի ցամաքի»:

53 Արքայ ասէ. «Քրիտասջի՛ր, զի ապախտ արարեք զվաստական զոր ինձն վաստակեցեր, որում ես եմ վկայ: Արդ՝ փոխանակ կենացն զոր պարտ էր առնել քեզ՝ յանախեմ քեզ նեղութիւնս, և փոխանակ պատուին՝ անարգանս. և փոխանակ բարձ տալոյ և յառաջ ձգելոյ՝ բանդ և կապանս, և մահ՝ որ հատանէ զյոյս կենաց մարդկան, եթէ ոչ առնուցուս յանձն դիցն պաշտօն մատուցանել, մանաւանդ այսմ մեծի Անահայ տիկնոջս, որ է փառք ազգիս մերոյ և կեցուցիչ, զոր և թագաւորք ամենայն պատուեն, մանաւանդ թագաւորն Յունաց. որ է մայր ամենայն զգաստութեանց, բարերար ամենայն մարդկան բնութեան, և ծնունդ է մեծին արին Արամազդայ»:

54 Ասէ Գրիգորիոս. «Ըս քեզ միամտութեամբ վաստակեցի. ինձէն երբեք զիմ վաստակս ապախտ ոչ արարից. զի և զրեալ է յԱստուծոյ, եթէ «Մառայիսցեն մարմնատր տերանց». զի այնմ տէր է հատուցանող բարեաց. զի ոչ ինչ ակն ի քէն ունէի եթէ հատուցես ինձ, այլ յԱրարչէն, որոյ են ստացուածք իւր, երեսելի և աներևոյթ արարածք ամենայն»:

55 «Այլ վասն որոյ ասեսն, թէ նեղութիւն յաճախեմ քեզ փոխանակ կենաց՝ հանելով զիս յայց կենաց ահա յաճախես ինձ զպատրաստեալ ուրախութիւնն Քրիստոսի. այն որոյ տէրութիւնն յախտենից է, և արքայութիւնն ոչ անցանէ, և բարիքն ոչ պակասեն: Ըս փոխանակ պատուին որ ասես անարգանս՝ շնորհես ինձ զպատուին հրեշտակաց, փառաւորչաց Արարչին իւրեանց ցնծութեամբ»:

56 «Ըս որ ասեսդ, թէ փոխանակ բարձ տալոյ և յառաջ ձգելոյ ի բանտ և ի կապանս արկանեմ՝ երանի է ինձ, զի առից յանձն զօրինակ կապանաց Տեսոն իմոյ. և ընդ նմին ուրախ եղէց և ցնծացայց յաւոր գալստեան նորա: Ըս մերժելով ի քոց բազմականացդ՝ ահա արկանես ինձ բազմականս առ հօրն հաւատոյ Արբահամու, և ընդ արդարսն ամենայն, որ ուրախ լինելոց են յարքայութեանն Աստուծոյ»:

57 «Ըս որ սպառնատդ ինձ մահու՝ ահա խառնես զիս ի զունդն Քրիստոսի, ուր են ամենայն կոչեցեալքն, հարքն և արգարք, և մարգարէքն և առաքեալքն, մարտիրոսքն և ամենայն ընտրեալքն»:

քրն է պաշտել նրան ու կամքը կատարել, ինչպես նաև այն ամենի, որոնք ապրում են դրանց վրա թե ծովում, թե ցամաքում»:

53 Ասաց արքան. «Իմացած եղիր, ի շիբ դարձրիր այն վաստակը, որ ինձ մոտ ես վաստակել, և որին ես վկա եմ: Արդ՝ այն կյանքի փոխարեն, որ դու պետք է վայելիր, բազմաթիվ նեղութուններ եմ տալու քեզ, պատվի փոխարեն՝ անարգանք, փոխանակ բարձ տալու և առաջ տանելու՝ բանտ ու կապանք և մահ կրտամ, որը մարդկային կյանքի հույսը կկորի, եթե հանձն շառնես աստվածներին պաշտամունք մատուցել: Մանավանդ այս մեծ Անահայ տիկնոջը, որը մեր ազգի փառքն է ու կենսատուն, որին բոլոր թագավորներն են պաշտում, մանավանդ Հունաց թագավորը: Նա է բոլոր զգաստութունների մայրը, բարերարը ամբողջ մարդկային բնության և դուատը՝ մեծ, քաջ Արամազդի»:

54 Գրիգորը ասաց. «Ըս քեզ հավատարմությամբ ծառայեցի և երբեք իմ վաստակը ի դերն չեմ հանի, քանզի գրված է Աստուծոյ կողմից, «Թող ծառայեն մարմնավոր տերերին», քանզի նա է բարիքներ հատուցող Տերը. ես ոչինչ չէի ակնկալում քեզնից, որ ինձ հատուցես, այլ՝ Արարչից, որին իբրև սեփականութուն պատկանում են բոլոր տեսանելի ու աներևոյթ արարածները»:

55 Իսկ որ ասում ես, թե նեղութուն կտաս փոխանակ կյանքի [ապա] դու, հանելով այս կյանքից՝ ինձ համար կավելացնես Քրիստոսի պատրաստած ուրախութունը, որի իշխանութունը հավիտյան է, արքայութունը՝ անանց և բարիքները՝ անպակաս: Ըս այս, որ ասում ես, թե փոխանակ պատվի՝ անարգանք [կտաս], ինձ հրեշտակների պատվը կշնորհես, որոնք ցնծությամբ իրենց Արարչին են փառավորում»:

56 Ասում ես, թե փոխանակ բարձ տալու և առաջ տանելու, բանտ ու կապանք կտաս: Երանի ինձ, այսպիսով իմ Տիրոջ կապանքների օրինակը ինձ վրա կունենամ և նրա հետ ուրախ կլինեմ ու կցնծամ նրա գալստյան օրը: Մերժելով ինձ քո սեղանակիցը դարձնել, ահա սեղանակից կդարձնես հավատքի հոր՝ Արբահամին և բոլոր արգարների, որոնք ուրախ են լինելու Աստծո արքայության մեջ»:

57 Իսկ որ սպառնում ես մահով, ապա խառնում ես ինձ Քրիստոսի գնդին, ուր բոլոր հրավիրվածներն են՝ հայրերն ու արդարները, մարգարեներն ու առաքյալները, նահատակները և ամենայն ընտրյալները»:

58 Այլ որ ասես, եթէ մահուամբ զյոյս հատանեմ կենաց՝ որպէս քո յոյսդ հատեալ է, և ամենայն աստուածապաշտաց և աստուածասիրաց յոյսն դօրացեալ է: Իսկ որ միանգամ են իբրև զքեզդ, որ պաշտէք զկուսս համերս և անշունչս, ձեռագործս մարդկան՝ արդարև իսկ էք յուսահատք ի ճշմարիտ կենաց անտի Աստուծոյ:

59 Այլ զոր դուր կոչես մեծ Անահիտ տիկին՝ լեալ իցեն արգեօք մարդիկ ոք յայնժամ երբեմն ժամանակի Քանզի դիցապաշտ կախարդութեամբ զմարդիկն որ յայնժամն էին, ցնորիք կերպս ի կերպս լինելով դիւացն՝ հաւանեցուցին մեհեանս շինել և պատկերս կանգնել և երկիր պագանել: Որ ոչ իսկ են, ո՛չ շար և ոչ բարի ումեք ինչ կարեն առնել. ո՛չ պատուել կարեն զպաշտօնեալս իւրեանց, և ոչ անարգել զթշնամանագիրս իւրեանց, զոր դուքն ցնորեալ պաշտէք յափշտութիւն մտաց ձերոց: Եւ փոխանակ Աստուծոյ, յորոյ ի բարիսդ վայելէ՞ք՝ պաշտէք զփայտեղէնսդ և զքարեղէնսդ և զոսկեղէնսդ և զարծաթեղէնսդ, զոր Աստուծոյ կարգեալ է ի սպաս և ի պէտս և ի փառաւորութիւն մարդկան:

60 «Իսկ ինձ լիցի ամենայն հնազանդութեամբ և ամենայն միամտութեամբ և երկիրդի պաշտել զԱստուած արարիչ և զՈրդին հաստիչ և զՇողին կազմիչ արարածոց, որ արար զամենայն, և եղծանել կարէ, և դարձեալ նորոգէ ողորմութեամբ իւրով: Այլ մեր կեանքս շեն յուսահատութեամբ. զի պաշտեմք զկենդանին, որ կարող է կենդանութիւն տալ մեզ, յորժամ և կամի. զի թէպէտ և մեռանիմք՝ կենդանի եմք: Զի որպէս որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց՝ և մեզ եցոյց օրինակ կենդանութեան յարութեամբն իւրով. զի որ մեռանիմքս վասն նորա՝ լինելոց եմք կենդանիք, յորժամ յայնեացի թագաւորութիւն Արարչին առ արարածս իւր, յորժամ խնդրեսցէ զվրէժ ամբարշտութեան, անաշառ դատաստանան ստուգութեամբ պահանջեալ յամենեցունց առ հասարակ»:

61 Արքայ ասէ. «Որ ասացիրդ, թէ ի քէն ակն ոչ ունէի և ոչ պիտի իսկ՝ ես գիտեմ զի մահ խնդրես դու և անդէն ի գերեզմանի գահատուցումն քեզ, ուր են իսկ առաջինքն որ մեռանն. վաղվաղակի յղեմ զքեզ՝ ուր կամիսն երթալ: Կամ ո՞վ այն Քրիստոսն իցէ. ց՝ոյց ինձ, զի գիտացից. ո՞ այն ոք իցէ հատուցանող վաստակոցն քոց, զոր կոչես դու արարիչ. միթէ նա՞ ոք իցէ շահապետ գերեզմանաց, որում

58 Ասում ես՝ թե մահվամբ կկտրես իմ կյանքի հույսը, ինչպես որ քո հույսն է կտրված, ապա [իմացիր որ] բոլոր աստվածապաշտաների ու աստվածասերների հույսը դորավոր է: Իսկ նրանք, որ քեզ նման են և պաշտում են համր ու անշունչ և մարդկանց ձեռքով կերտված կուռքեր, արդարև հուսահատ են Աստծու ճշմարիտ կյանքից:

59 Այլ, որ դու կոչում ես մեծ Տիկին Անահիտ՝ գուցե եղել է աշխարհի մեկը երբեմնի ժամանակներում: Քանզի դիցապաշտ կախարդութեամբ և դեերի տեսակ-տեսակ ցնորքներով համոզել են այն ժամանակվա մարդկանց, որ մեհեաններ շինեն, կուռքեր կանգնեցնեն և երկրպագեն: Նրանք ոչինչ են, ոչ շար, ոչ բարի գործ կարող են անել, ոչ կարող են իրենց պաշտողներին պատվել, ոչ էլ թշնամիներին անարգել, որոնց և դուք ցնորյալ պաշտում եք ձեր մտքերի ապուշութեան պատճառով: Եվ փոխանակ Աստծու, որի բարիքներն եք վայելում, պաշտում եք փայտեղենն ու քարեղենը, ոսկեղենն ու արծաթեղենը, որ Աստված է կարգել մարդկանց ծառայության, պետքերի ու փառավորության համար:

60 «Իսկ ինձ ցանկալի է ամենայն հնազանդութեամբ և հավատարմութեամբ ու երկյուղով պաշտել արարիչ Աստծուն, հաստիչ Որդուն և արարածներն ստեղծող Հոգուն, որն ստեղծել է ամեն ինչ կարող է եղծանել և դարձյալ նորոգել իր ողորմութեամբ: Եվ մենք շենք հուսահատվում, քանզի պաշտում ենք կենդանի Աստծուն, որը կարող է մեզ կենդանություն տալ, երբ որ կամենա, թեպետև մեռնենք, կենդանի ենք: Որովհետև ինչպես Աստծու որդին մեռավ և ապրեց ու իր հարութեամբ մեզ կենդանութեան օրինակ ցույց տրվեց, որ եթե մեռնենք նրա համար, կենդանի ենք մնալու, երբ Արարչի թագավորությունը հայտնվի իր արարածներին, երբ ամբարշտութեան պատիժը տրվի, անաշառ դատաստանով ստուգութեամբ բոլորից առհասարակ պահանջվի»:

61 Ասաց արքան. «Երբ ասում ես, թե քեզից ակնկալություն չունեի և ոչ էլ պիտի ունենամ, ապա ես գիտեմ, որ դու մահ ես ցանկանում և գերեզմանում իսկույն [կզոնես] հատուցումը, ուր կան այն առաջինները, որոնք մեռան: Եւստափույթ քեզ այնտեղ կուղարկեմ, ուր կամենում ես երթալ: Իսկ թե ո՞վ է այն Քրիստոսը, ցույց տուր ինձ, որ գիտենամ, ո՞վ է այդ քո վաստակների հատուցողը, որին դու արարիչ ես կոչում: Մի՞թե նա գերեզմանների վե-

դուն ցանկաս հասանել, կամ բանդակալ կապանաց քոց նա՞ իցէ արձակիչ:

62 «Եւ ո՞ր իցեն արդեօք անպակաս ուրախութիւնքն զոր ասես, և կամ զի՞նչ գալուստն իցէ, ոչ զիտեմ. կամ զի՞նչ հրեշտակք իցեն, զոր ասես, կամ զի՞նչ յոյսն ձեր իցէ և մեր յուսահատութիւնն. ա՞ղէ, դու ասա՞ ինձ զայս ամենայն մեղմով: Այլ ոչ թողից քեզ զանարգանս դիցն զոր թշնամանցեր զնոսա. զի ասացեր, բա՛ս, մարդիկ են, և ի մահկանացու բնութիւն իշուցեր զնոսա. և անհնարին թշնամանս զոր եղեր դիցն և կամ մեզ իսկ թագաւորացս. զի ասացեր, եթէ խելագարք են թագաւորք որ պաշտեն զնոսա»:

63 Գրիգորիոս ասէ. «Քրիստոս է որդի Աստուծոյ, յորոյ ի ձեռն արար նա զաշխարհս և կազմեաց, դատիչ կենդանեաց և մեռելոց, տէր և հատուցանող բարեբարացն բարիս և չարարարացն չարիս միանգամայն»:

64 «Նա, որպէս ասացեր իսկ դու, արդարև շահապետ է գերեզմանաց և պահապան. զի իբրև մեռաւ նա կամօքն իւրովք և եմուտ ի գերեզման, որ պահէ զոսկերս ամենայն մարդկան, և յարութեամբն իւրով եցոյց և յայտնի արար զյարութիւն մեռելոց. զի ինքն իսկ է յարութիւն և կեանք, և յարուցիչ և նորոգիչ ամենայն մարմնոց. և պահէ զշունչս մարդկան կենդանիս: Վասն զի նա ինքն է կենդանութիւն, զի նորոգեացէ զշունչս մարդկան՝ զգեցեալ նովին մարմնով. և ապա յայտնի արասցէ ըստ իւրաքանչիւր վաստակոցն զիւրաքանչիւր հատուցմունս. զի նա արձակեացէ զկապեալս ի տանէ կապանաց կոպաշտութեան, որ կապեալ են ի մեղս, և խզեացէ զշղթայս անօրէնութեան՝ որ են իբրև զքեզդ: Իսկ յայդպիսի կապանաց, զոր դուդ սպառնաս՝ սովոր է յայտնել զողորմութեան զշնորհս և փրկել զյուսացեալս իւր»:

65 «Եւ անպակաս ուրախութիւնքն այն են, յորժամ զիւր սիրեցեալսն և զկոչեցեալսն և զհրաւիրեալսն և զպատուիրանապահսն անմահացուցէ իւր աստուածութիւնն, և զմեղաւորսն անմահացուցէ ի տանջանսն յաւիտեանից: Եւ գալուստն այն է, յորժամ գայցէ առնել զայս ամենայն: Եւ հրեշտակքն այն են, որ սպասատրքն են նորա մեծութեանն և աստուածութեանն, մշտնջենաւոր արքայութեանն»:

66 «Իսկ մեր յոյսն այսմ ակն կալեալ սպասէ. և ձեր յուսա-

րակացու է, որին դու ցանկանում ես հասնել և կամ քո բանտի կապանքների արձակիչը նա՞ է լինելու:

62 Ո՞ր են արդոք քո ասած անպակաս ուրախութիւնները, և կամ այդ ի՞նչ գալուստ է, որ ես չգիտեմ, կամ այդ ի՞նչ հրեշտակներ են, որ ասում ես, կամ թե ի՞նչ է ձեր հույսը և մեր հուսահատութիւնը: Հապա դու ասա ինձ այս ամենը հանգիստ: Սակայն թույլ չեմ տա անարգել աստվածներին, որոնց դու հայհոյեցիր՝ ասելով, թե սոսկ մարդիկ են և նրանց իշկցրիր մահկանացու էակի աստիճանի: Սաստիկ անարգանք հասցրիր աստվածներին և կամ մեզ իսկ թագավորներիս՝ ասելով, թե խելագարներ են թագավորները, որ պաշտում են նրանց»:

63 Ասաց Գրիգորը. «Քրիստոսը Աստծու որդին է, որի ձեռքով նա ստեղծեց և կազմեց աշխարհը: Նա կենդանիների և մեռելների դատողն է, տերն ու բարեբարներին բարիքներով հատուցողը, իսկ չարագործներին՝ միանգամայն չարիքներով»:

64 Նա, ինչպէս դու ինքդ ասացիր, արդարև գերեզմանների վերակացու է ու պահապան, քանզի իր կամքով մեռավ ու մտավ գերեզման և նա է պահում բոլոր մարդկանց ոսկորները: Իր հարությամբ ապացուցեց և ցույց տվեց մեռելների հարութիւնը, քանզի ինքն իսկ հարութիւն է և կյանք, կենդանացնող է և բոլոր մարմինների նորոգիչ: Կենդանի է պահում մարդկային շունչը, վասնզի ինքը կենդանութիւն է: Նորոգելու է մարդկային շունչը՝ հագնելով նրա մարմինը և ապա հայտնի է դարձնելու յուրաքանչյուրի հատուցումը ըստ նրա վաստակի: Նա արձակելու է կոպաշտութեան կապանքներից նրանց, որ կապված են մեղքերին, և խզելու է անօրինութեան շղթան նրանց, որ քեզ նման են: Իսկ այն կապանքները, որոնցով դու սպառնում ես, ապա նա սովոր է դրանցից փրկել իրեն հուսացողներին՝ ցուցաբերելով իր ողորմածութեան շնորհը:

65 Անպակաս ուրախութիւններն այն են, որ իր սիրեցյալներին ու կոչեցյալներին, հրաւիրյալներին ու պատուիրանապահներին անմահացնելու է իր աստվածութեամբ, իսկ մեղավորներին կանմահացնելու հավիտենական տանջանքներով: Նրա գալուստն այն է լինելու, որ դալու է այս ամենը կատարելու, իսկ հրեշտակները նրա մեծութեան, աստվածութեան ու մշտնջենավոր արքայութեան սպասավորներն է...

66 Մեր հույսը սրա ակնկալութեամբ սպասելն է, իսկ դուք

հատութիւն այն է, զի ոչ ճանաչէք զԱրարիչն ձեր, որ պահանջէ ի ձէնց վասն այնորիկ, զի ոչ ելէք ի խնդիր տեսուն Արարչին ձերոյ, և ոչ ծանեայք զնա: Արդարև իսկ իբրև զձիս եղէք կամ իբրև զչորիս, զի ոչ գոյ ի նոսա իմաստութիւն, և քան զեզն և զէշ ևս պակասամբտազոյն գտայք, զի ոչ ծանեայք զձեր հաստիչն. որ ի ժամանակի իւրում ի սանձս և ի դանդանաւանդս ճմլեցէ զկզակս ձեր, որ առ նա դուք ոչ մարթայցէք մերձենալ:

67 «Այլ զոր ասացերն, թէ զիցն թշնամանս եզիր, զի՞նչ ինչ արդեօք իցէ նոցա այն թշնամանք՝ որ երբեք և պատուելոյն ուրուք զնոսա ոչ զգան. զի ի ձեռոց մարդկան են ստեղծեալք, և ի խելացնոր կարծեաց յերազոց իցեն հաստեալք և եղեալք: Քանզի յանդրիագործ պատկերաց առաջին մարդկանն հրապուրեցան գործել զայն, յոր և անդէն իսկ մոլորեցան, կուրացեալք ի լուսոյ Արարչին: Իսկ որ զնոսայն պաշտեն՝ յիրաւի են իբրև զանասունս. զի «Բերան է նոցա, և ոչ խօսին. աշտ ունին, և ոչ տեսնեն. ականջս ունին, և ոչ լսեն. ունչս ունին, և ոչ հոտտոտին. ձեռս ունին, և ոչ շօշափեն. ոտս ունին, և ոչ գնան, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա: Նման նոցա եղիցին որք արարին զնոսա, և ամենեքեան ոչք յուսացեալ են ի նոսա»:

68 Զ. Խօսել սկսաւ թագաւորն և ասէ. «Քանի՞ցս անգամ առեալ է քեզ խրատ և պատուէր, զի մի՛ երկրորդեցես առաջի իմ զհաստուածս բանիցդ առասպելաց, զոր յօդեալ և ուսեալդ ես, զոր ոչդ վայել է քեզ խօսել. վասն որոյ ես ինայեցի ի քեզ՝ իբրև ի վաստակաւոր, զի եկեացես ի կարգ ուղղութեան՝ պաշտել զդիսն: Զորոց դու առեալ զնոցա պատիւն՝ ումպէտ կարդաս արարիչ. և որ են իսկ ճըշմարտիւ արարիչ՝ թշնամանես, և զմեծն Անահիտ, որով կեայ և զկենդանութիւն կրէ երկիրս Հայոց. և ընդ նմին և զմեծն և զարին Արամազդ, զարարիչն երկնի և երկրի. ընդ նմին և զայլ աստուածսն կոչեցեր անշշունչս և անմոռնչս. և ի մեզ ևս ձգտեցար դնել թշնամանս, համարձակեցար ասել ձիս և ջորիս: Եւ քանզի զամենայն թըշնամանս յաճախեցեր, մինչ իշխեցեր ևս մեզ ասել անասունս՝ արդ ևս արկից զքեզ ի տանջանս և եզից դանդանաւանդ ի կզակս քո. զի գիտասցես եթէ ի սին բանից քոց, զոր յաճախեցեր առաջի իմ ասել՝ վաղվադակի եղեն քեզ արդիւնքն: Եւ այս, ասէ, մեծ է ինձ, որ խօսե-

հուսահատ եք, քանզի շեք ճանաչում ձեր Արարչին, որը ձեզանից վրեժ կլուծի նրա համար, որ շեք փնտրել ձեր տեր Արարչին և շեք ճանաչել նրան: Արդարև նման եք ձիերին ու ջորիներին, որովհետև նրանք չունեն իմաստութիւն և նույնիսկ մտքով եզից ու էշից էլ պակասամիտ գտնվեցիք, քանի որ չճանաչեցիք ձեր ստեղծողին, որը երբ ժամանակը գա, սանձով կճմլի ձեր կզակները այն քանի՛ համար, որ չկարողացաք մերձենալ նրան:

67 Իսկ որ ասում ես, թե աստվածներին անարգեցի, ի՞նչ նշանակութիւն ունի նրանց համար անարգանքը, քանի որ երբեք իրենց ցույց տրված պատիվը չեն զգում, որպէս մարդկանց ձեռքով պատրաստված և նրանց խելացնոր երազներից ստեղծված ու գոյացած: Քանզի առաջին մարդկանց կիրտած արձաններով հրապուրվեցին և իրենք կերտեցին, որով հենց այն ժամանակ էլ մոլորվեցին՝ զրկվելով Արարչի լույսից: Իսկ որոնք որ նրանց պաշտում են, հիրավի նման են անասունների, քանի որ [կուրքերը] «Բերան ունեն և չեն խօսում, աչքեր ունեն և չեն տեսնում, ականջներ ունեն և չեն լսում, քթեր ունեն և չեն հոտտում, ձեռքեր ունեն և չեն շոշափում, ոտքեր ունեն և չեն քայլում, և շունչ չկա նրանց բերաններում: Նրանց նման կլինեն նրանք, որ ստեղծել են և հույս են դրել նրանց վրա»:

68 Զ. Թագաւորն սկսեց խօսել ու ասաց. «Քանիցս քեզ խրատ ու պատվեր եմ տվել որ իմ առջև չկրկնես քո առասպելանման խոսքերը, որ դու հարմարեցրել ու սովորել ես, և որ վայել չէ քեզ խոսել: Այդ պատճառով ես քեզ ինայեցի որպէս վաստակավորի, որպէսզի ուղիղ կարգի գաս՝ պաշտելով աստվածներին: Դու նրանց պատիվ զրանալով՝ սուտ արարիչ ես համարում, և որոնք որ ճըշմարիտ արարիչներ են, անարգում ես: Նաև մեծ Անահիտին, որով ապրում է և կենդանութիւն ունի մեր Հայոց երկիրը, ինչպէս նաև մեծ և արի Արամազդին, երկնքի և երկրի արարիչն, նրանց հետ և մյուս աստվածներին անշշունչ և անմոռնչ կոչեցիր: Մեզ ևս ձրգտեցիր անարգել՝ համարձակվելով ձիեր ու ջորիներ անվանել: Եվ քանի որ բոլորին նախատեցիր, նույնիսկ համարձակվելով մեզ ևս անասուն անվանել, արդ ես քեզ տանջանքներ կտամ և սանձ կդրնեմ քո կզակին, որ իմանաս, թե սին խոսքերը, որ իմ առջև հաճախ կրկնեցիր, անմիջապէս իրենց արդունքը տվեցին: Եվ այս քեզ համար մեծ պատիվ է, ասում է [թագաւորը], որ խոսեցի

ցայս ընդ քեզ և մեծարանս եղի քեզ, և դու ետուր ինձ պատասխանի իբրև բնկերի»:

69 Եւ ետ կապել զնա ձեռս յետս, և արկանել զայլ ի բերան նորա. և ետ կախել շատաշեղս աղի ի վերայ ողին նորա, և տալ գելոցս կրծից նորա, և արկանել առասանս ի կապս կրծից գելարանացն, կապել և համբառնալ ի բարձրաւանդակ տանիս ապարանից որմոյն մեղքինս յիբ: Եւ կայր պրկեալ կապեալ այնպէս զատուրս եօթն: Եւ յետ եօթն տուրն ետ հրաման, և լուծին զնա ի շարաշար և ի դառն կապանացն, և ածին կացուցին առաջի նորա:

70 Սկսաւ հարցանել ցնա, թէ «Զիա՞րդ կարացեր մուծալ, տոկալ, տեւել, մնալ և հասանել մինչև ցայսօր: Եւ կամ առե՞ր զչափ, թէ արդարև իբրև զէշ և իբրև զշորի այնպէս ըստանձնեալ բեռինս պահեցեր և ետեղակալ կացեր դու բեռամբն հանդերձ: Վասն զի իշխեցեր դու թշնամանել զդիսն թէ անշարժ են՝ վասն այսորիկ հատուցին քեզ զայսպիսի պատուհաս: Իսկ արդ՞ եթէ ոչ առցես դու յանձն պաշտօն տանել դիցն, և յաճախեսցես դու ի նոյնպիսի թըշնամանս աստուածոցն՝ և այլ ես շարք շարագոյն տնցք անցանիցեն ընդ քեզ»:

71 Գրիգորիոս ասէ. «Վասն դիցն թէ ասես, զոր կոչես դու աստուած՝ ստույգ իսկ են հաստուածք. վասն զի հաստեալք են ի մարդկանէ, և եղեալք պատկերք ի ձեռաց ճարտարի. ոմն փայտեայք են և ոմն քարեայք. ոմն են պղնձիք և ոմն են արծաթիք և ոմն ոսկիք. ոչ խօսեալ նոցա երբեք և ոչ իմացեալ և ոչ զմտաւ ինչ ածեալ, ոչ վասն քո և ոչ վասն իմ: Եւ դու ինքնին իսկ քեզէն վկայես ինձ, թէ ոչ երբէք ասացեալ է նոցա ցքեզ զայդ վասն իմոյ տանջելոյս ի քէն. և կամ բնաւ արդեօք իմացա՞ն քարինք անմոռնչք զցաւս մարդկան»:

72 «Այլ վասն որոյ կապեցեր ինձ աղ, զի կտտեցայց ես կապանօք՝ յուսամ ես ի Տէրն իմ, որոյ են ստացուածք իւր երկինք և երկիր, և յմրդին համազործ և ի շողին բարեխօս, զի համեմեսցեն զանմահութիւնս իմ ստուգութեամբ աղին ճշմարտութեան որ ոչ անցանէ: Եւ ինձ տացէ զամենահեշտ լուծն խոնարհութեան թեթևութեան պարգևացն, որ ոչ անցանէ յախտեանս յախտեանից. որ բարձրացուցանէ զիտնարհս իւրով մարդասիրութեամբն յայն յանապառ և յանվախճան հատուցմունսն, յանկէտ և յանժամանակ, յանթիւ յաւուրն ընտրութեան դարին մտելոյ եօթներորդին, իբրև հանգուցանէ զամենայն վաստակաւորս իւր և պարգևեսցէ իւրով մեծութեամբն:

քեզ հետ և մեծարեցի՞ քեզ, իսկ դու ինձ պատասխան տվեցիր իբրև բնկերոց»:

69 Նրա ձեռքերը ետևը կապել տվեց, իսկ բերանին բերանակապ դնել տվեց, նրա մեջքի վրա աղի մեծ կտոր կախել տվեց, կրծքին գելարան կապեցին և գելարանի կապերից պարաններ գցելով կապեցին ու մեղքնաներով ապարանքի տանիքի բարձր տեղից կախեցին: Այսպես պրկված, կապված մնաց յոթ օր: Յոթ օրից հետո [Թագավորը] հրաման տվեց և արձակեցին շարաշար ու դառն կապանքներից և բերեցին կանգնեցրին նրա առջև:

70 Սկսեց հարցնել նրան. «Ինչպե՞ս կարողացար դիմանալ, տոկալ, մնալ և մինչև այսօր հասնել: Արդյոք զգացի՞ր շափը, թե արդարև էշի և ջորու նման շալակած բեռները պահեցիր և անշարժ մնացիր բեռան հետ մեկտեղ: Քանի որ համարձակվեցիր աստվածներին անարգել [ասելով] թե անշարժ են, դրա համար էլ հատուցեցին քեզ այսպիսի պատուհաս: Իսկ արդ՞ եթե հանձն շտանես աստվածներին պաշտամունք մատուցել և դարձյալ նման անարգանքներ կրկնես, առավել ևս շար փորձանքներ կանցնեն քո զըլխով»:

71 Ասաց Գրիգորը. «[Հեթանոս] Աստվածների մասին, որ ասում ես, թե աստվածներ են, դրանք իրականում ստեղծված են, որովհետև մարդկանց կողմից են պատրաստված և ճարտար ձեռքերով սարքված արձաններ են, մի քանիօր փայտե են, ուրիշները՝ քարե, պղնձե, արծաթե, կամ ոսկե: Նրանք երբեք չեն խոսում, չեն տրամաբանում և չեն էլ մտածում ոչ քո և ոչ իմ մասին: Դու ինքդ իսկ վկայում ես ինձ, թե իմ կրած տանջանքները երբեք էլ նրանց կողմից չեն թելադրված քեզ, որ կատարես: Եվ կամ արդյոք երբևիցև իմացե՞լ են անխոս քարերը մարդկային ցավերի մասին»:

72 Քայց երբ ինձ վրա աղ ես կապել, որպեսզի կապանքներով շարաշարվեմ, իմացիր, որ իմ հույսը իմ Տէրն է, որի սեփականությունն են երկինքն ու երկիրը, նաև նրա պործակից Որդին և վերջապես բարեխոս շողին, որոնք կհամեմեն իմ անմահությունը ճշմարտության աղի ստուգությամբ, որը չի անցնում: Եվ [Տերը] կառ ինձ խոնարհ, թեթև պարգևների ամենահաճելի լուծը, որը հավիտյանս հավիտեանից չի անցնում: Նա բարձրացնում է խոնարհներին իր մարդասիրությամբ, մինչև անապառ և անվախճան հատուցումը, անվերջ ու անժամանակ և յոթերորդ դարաշրջանը մտնելու

73 «Իսկ որ պաշտեն զկուռս քարեղէնս՝ ասէ մարգարէն վասն նոցա, թէ «Եջցեն որպէս զվէմս ի ջուրս բազումս»։ Իսկ որ զփայտակերտ քանդակեալսն պաշտեն՝ այսպէս ասէ վասն նոցա, թէ «Չուր վառեցաւ ի վերայ ամենայն փայտի ագարակի, և այրեացէ զմեղաւորս, և մի՛ շիջցի»։ Իսկ որ պաշտեն դարձաթեղէնս և զոսկեղէնս՝ այսպէս ասէ. «Արծաթ նոցա և ոսկի նոցա մի՛ կարացէ փրկել զնոսա յաւուր բարկութեան Տեառն»։ որ կարողն է կախել նոցա բեռինս ծանրութեան և ամենայն դիմադարձաց և մեղաւորաց, որ իբրև զքեզդ իցեն ամբարիշտք»։

74 է. Եւ յետ այտորիկ հրամայեաց կախել զնա զլիսիվայր զմիոյ ոտանէն. զի մինչ զնա կայցէ զլիսիվայր՝ ծխեսցեն ի ներքոյ նորա աղբ, և արբցէ զան սաստիկ բոք զալարովբ։ Եւ տանջեցին զնա տասն այր՝ ըստ հրամանի թագաւորին. և կայր նա կախեալ այնպէս աւուրս եօթն։

75 Արդ՝ մինչ զնա կայր նա կախեալ՝ սկսաւ խօսել ի կախողանին այսպէս. «Գոհանամ զքէն, Տէր, որ արժանի արարեր զանարժանութիւնս իմ քոյոյ պարզեւիդ. զի ի սկզբանէ իսկ սիրեցիր զսեղծուածս ձեռաց քոց, և ետուր զփափկութիւն անաշխատ հանգըստեան դրախտին վայելչութեան. անմահս, անցաւս, անանց կենաց վիճակացն ուրախութեան պատրաստեցիր՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանին, զոր եղեր ի ծառոյն չճաշակելոյ. զի ասացեր, թէ «Մի՛ ուտիցէք յայգձ ծառոյ, զոր պատուիրեցի շուտել ի դմանէ»։ Իբրև ոչ թէ ծառն անուանեալ կենաց՝ կարէր տալ կենդանութիւն առանց քոյոյ բանիդ հրամանի կամացդ բարեբարութեան, որ է կամք քո և բանդ և բարեբարութիւնդ՝ միածին Որդիդ, ծնունդ աստուածութեան քո. և Հոգիդ սուրբ, որ ի քէն բղխէ յնու զամենայն տիեզերս, որ է ընդ քեզ և ընդ միածնիդ յեութեանդ քում։

76 «Զի եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ քում, Տէր, և պահեալ էր զպատուիրանս, զոր եղեր վասն լաւութեան հանդիսի փորձութեան մերոյ՝ շնորհեալ լինէր քո մեզ զկեանս անցաւս, անաշխատս, անբիծս, անհոգս, անտրտումս, առանց ծերանալոյ։ Եւ յետ սերելոյն և բազմանալոյն, որ պատուիրեցիր կեալ մարմնաւորապէս, անամօթ փառօքն զգեցեալ իբրև հանդերձիւ ի դրախտին քում, յոր եղեր զմեզ, և յետ այնորիկ, որպէս յետ սրբութեան ամուսնութեան և որդի ծնանելոյ Ենովբայ, վերացուցեր զնա ի կարգս հրեշտակաց յուրախութեան վիճակն անմահութեան. արդ՝ եթէ կացեալ էաք ի պատուիրանիդ ի քում հրամանի՝ ցուցեր դու մեզ օրինակ

անորոշ նախասահմանված օրերը, երբ իր բոլոր հոգնածներին կը հանգստացնի և պարգևներ կտա իր մեծությամբ։

73 Իսկ ովքեր քարեղէն կուռքեր են պաշտում, նրանց մասին մարգարեն ասում է. «Քարերի նման կիջնեն խորունկ ջրերի մեջ», և ովքեր փայտակերտ քանդակներ են պաշտում, այսպես է ասում նրանց մասին, թէ «Չուր վառվեց ագարակի բոլոր ծառերի վրա, որը կայրի մեղավորներին և չի հանգչի», իսկ ովքեր արծաթեղէն և ոսկեղէն են պաշտում, այսպես է ասում. «Նրանց արծաթն ու ոսկին շեն կարողանա փրկել նրանց Տիրոջ բարկության օրը»։ Տե՛րը կարող է ծանրության բեռներ կախել նրանց և բոլոր ընդգիմացողների ու մեղավորների վրա, որոնք քեզ նման ամբարիշտներ են»։

74 է. Սրանից հետո հրամայեց մեկ ոտքից զլիսիվայր կախել նրան և կախված վիճակում տակից աղբ ծխել ու դալար ճիպոտներով սաստիկ զանակոծել։ Տասը մարդ տանջեցին նրան, ըստ թագավորի հրամանի, և այնպես յոթ օր կախված մնաց։

75 Արդ՝ մինչդեռ նա կախված էր կախողանի վրա, այսպես սկսեց խոսել. «Գոհանամ քեզանից, Տէր, որ ինձ՝ անարժանիս, արժանի դարձրիր քո պարզեւին, քանզի սկզբից իսկ սիրեցիր քո ձեռքի ստեղծածներին և շնորհեցիր վայելչության դրախտի հանգըստյան անտանջանք զվարճությունը։ Անմահ, անհոգ, հավերժական կյանքի ուրախ վիճակը պատրաստեցիր, եթէ հաստատ մնայինք ծառից չճաշակելու պատվիրանին. ասացիր, թէ «Շուտե՛ք այդ ծառից, որից պատվիրեցի շուտել»։ Քանզի կենաց ծառ կոչվածը չէր կարող կենդանություն տալ առանց քո բարեբար կամքի հրամանի, որը քո կամքն է, խոսքը և բարեբարությունը և միածին Որդիդ՝ քո աստվածության ծնունդը. և Սուրբ Հոգին, քեզանից բխելով լցնում է ամբողջ տիեզերքը և քեզ հետ է քո Միածնի հետ քո էության մեջ։

76 Եվ եթէ քո պատվիրանի վրա հաստատ մնայինք, Տէր, և պահեինք այն պատվիրանները, որ դրել էիր մեր առաքինի լինելը փորձելու համար, մեզ կշնորհէիր անցավ, անշարժար, անբիծ, անհոգ, անտրտում և առանց ծերության կյանք։ Սերնդագործելուց և բազմանալուց հետո, որը պատվիրեցիր մարմնավոր կյանքի համար, ոչ ամոթնայի փառքը հագնելով որպես հանդերձ քո դրախտում, որտեղ գրեցիր մեզ և դրանից հետո, ինչպես Ենովբին՝ ամուսնական սրբությունից ու որդի ծնելուց հետո նրան բարձրացրիր հրեշտակների կարգը, անմահության ուրախ վիճակին։ Արդ՝ եթէ մենք հաստատ մնայինք քո պատվիրանին, մեզ ևս ցույց կը-

զՆնովք, զի և զմեզ յետ ի դրախտին վայելից և յետ երկրաւոր կարգացս՝ յանմահութիւն փոխեալ լինէր քո զմեզ իբրև զՆնովք ի կարգս հրեշտակաց. և միահաղոցն ածեալ լինէր զարքայութիւն քո, զոր պատրաստեցեր կանխաւ ի փառս մեր՝ մինչ չև էր աշխարհ. զի «Զոր ակն ոչ, ետես և ունկն ոչ լուաւ և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեցեր դու սիրելեաց քոց յառաջագոյն», զոր տացես դու, Տէր, աշտոցիկ, որ սիրեցին զոր երևելոյ գալստեան Միածնիդ քո:

77 «Իսկ արդ՝ իբրև ետես թշնամին զմեզ պատուեալս ի մարդասիրութենէ կամարար կամաց քոց՝ նախանձեալ ընդ պատիւ թագի պարծանաց մերոց, պատուին քո որ տուաւ ի քէն, զի ասացեր, եթէ «ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց իմոց արարի ես զմարդն, և կացուցի զնա տէր ամենայնի». որ առ նախանձ թշնամույն բանսարկուի՝ հրապոյրք ցոփացուցիչք մտին յաշխարհ, և արկին զմարդիկ ի կենաց և ի հանգստեանց, զոր դու առ քում բարերարութեանդ շնորհեցեր մարդկան, որ կորուսին զայն:

78 «Իսկ իբրև զթացաւ աստուածութիւնդ քո առ մարդկութիւն տկարութեանս մերոյ, վասն յաճախ ողորմութեանդ քո՝ ոչ թողեր ի ձեռանէ վասն բարերարութեանդ քո. ի ներել երկայնամտութեանդ քո առաքեցեր զսուրբ զմարգարէսն յերկիր և զսիրելիս քո, որ եղեն լուսաւորք յերկրի, ի խաւարչտական միջոյ ազգացն հեթանոսաց. որ և յանմիտ և յանօրէն մարդկանէն ատեցնալք հալածեցան. որք յայտնեցին զքո խորհուրդս լուսաւորութեանդ, և քարոզեցին զկամս քո և զգալուստ Որդւոյդ քո յաշխարհ, որ գալոցն էր և բանալոց զկարիս յանցուցելոց պատուհասի մեղաց մարդկութեան:

79 «Որք վասն զայս քարոզելոյ յաշխարհի շարշարանօք մեռան, տանջանօք և պէսպէս փորձութեանց խոռվութեամբք, դառնութեան ճաշակօքն կեցին յաշխարհի, վասն զքեզ քարոզելոյն առ նեղիչս իւրեանց. և նեղիչք և թշնամիքն՝ նոքա տկարացան և անկան: Վասն որոյ ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ պատերազմիս ոչ երկիցէ սիրտ իմ. և ընդ յարուցեալ ի վերայ իմ ճակատամարտի՝ ի քեզ եմ յուսացեալ. որ ի վախճան ժամանակացն յայտնեցեր զխորհուրդս կամաց քոց, զոր յառաջագոյն լատմ ցեր ազգացն առաջնոց սիրելի Որդւովդ քոյ առ նոսա, ի ձեռն սրբոց քոց մարգարէից, զոր ի քէն առաքեցեր գալ ծնանել ի կուսէն սրբոյ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն կուսին առաջնոյ Սալի մահ եմուտ յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ի ձեռն այսր կուսի կեանք մտցեն յաշխարհ: Զի զոր օրինակ ի ձեռն

տաշիր Ննովքին իբրև օրինակ, որպեսզի երկնային վայելից ու երկրավոր կարգերից հետո մեզ էլ Ննովքի նման հրեշտակների կարգը փոխեիր և միանգամից տանեիր քո արքայությունը, որը պատրաստեցիր կանխով մեր փառքի համար, քանի դեռ չկար աշխարհը: Քանզի «այն ինչ աչքը չէր տեսել և ականջը չէր լսել, և մարդու սիրտը չէր զգացել, առաջվանից պատրաստեցիր քո սիրելիների համար» և որը կտաս դու, Տեր, նրանց, որ սիրեցին քո Միածնի գալստյան օրը:

77 Արդ՝ երբ տեսավ թշնամին, որ մենք մեծարված ենք քո կամարար մարդասիրությամբ, նախանձեց մեր փառքի թագի պատվին՝ քո պատվին, որ դու տվեցիր՝ ասելով, թե «իմ կերպարանքի նմանությամբ ստեղծեցի մարդուն և նրան ամեն ինչի տեր դարձրի»: Քանզի բանսարկու թշնամու նախանձի պատճառով ցոփացուցիչ հրապույրները աշխարհ մտան և մարդկանց զրկեցին կյանքից ու հանգստից, որ դու քո բարերարությամբ շնորհեցիր մարդկանց, իսկ նրանք կորցրեցին այն:

78 Իսկ երբ քո աստվածությունը զթաց մեր մարդկային տղկարությանը, մեզ չզրկեցիր քո բարերարությունից՝ շնորհիվ քո անսպառ ողորմածության: Ներող երկայնամտությամբ երկիր ուղարկեցիր սուրբ մարգարեներին, իսկ քո սիրելիներին, որոնք երկրի լուսավորիչներ եղան, առաքեցիր հեթանոս ազգերի խավարի մեջ, և անմիտ ու անօրեն մարդկանց կողմից ատելի դառնալով՝ հալածվեցին: Նրանք հայտնեցին քո լուսավոր խորհուրդները և քարոզեցին քո կամքը և քո Որդու գալուստը աշխարհ, որը գալու էր հանցագործ մարդկանց մեղքերի պատիժներն ու տառապանքները իր վրա կրելու:

79 Նրանք այս բանը աշխարհում քարոզելու համար շարշարանքներով մեռան, տանջանքներով և պեսպես խոռվահույզ փորձություններով ու դառնություն ճաշակելով ապրեցին աշխարհում իրենց շարժարողների մոտ քո ուսմունքը քարոզելու պատճառով, իսկ նեղողներն ու թշնամիները տկարացան ու ընկան: Դրա համար իմ դեմ հարուցած պատերազմի մեջ իմ սիրտը չի վախճում և իմ դեմ մղված ճակատամարտում քեզ եմ հուսացել: Ժամանակների վերջում հայտնեցիր քո կամքը, որ նախապես պատմել էիր առաջին ազգերին քո սուրբ մարգարեներին և քո սիրելի Որդու միջոցով, որին քո կողմից ուղարկեցիր, որպեսզի գա և ծնվի սուրբ կույսից: Ինչպես, օրինակ, առաջին կույս Սվայի միջոցով մահը աշխարհ

ծննդեան ընդ ի Կահելի անէծք և քրտունք և աշխատութիւնք և երեք-
մունք և տատանմունք մտին յաշխարհ՝ սոյն օրինակ և ծնանելով
Որդոյ քոյ ի կուսէն հանգիստք և կեանք և օրհնութիւնք մտցեն յաշ-
խարհ:

80 «Որ առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո յաշխարհ, լուս ի լուսոյ,
կեանք ի կենաց, որ եկն զգնուլ զմեր նմանութիւնս մարմնոյ ի կու-
սէ անտի, զի զմեզ անդրէն առ աստուածութիւնն յարեցէ իւրով
նմանութեամբն, որ իբրև զմեզն եղև: Մնաւ ի կուսէն մարմնով և
մարդացաւ և մարմնացաւ իբրև զմեզ, այլ կայ և մնայ ի փառս
աստուածութեան իւրոյ, և ոչ ընկալաւ փոփոխումն յաստուածու-
թենէ իւրմէ. այն նոյն է՝ որ էրն և է և կայ և մնայ յաիտեան ընդ
Հօր և ընդ սուրբ Հոգոյն: Այլ զի սիրեաց զմարդիկ՝ վասն այնորիկ
եղև իբրև զմեզ, զի զմեզ ածցէ յառաւելութիւն շնորհօք աստուածու-
թեան իւրոյ, որ են կամք ծնողին իւրոյ, և կատարեաց զկամս նո-
րա. որ զսուրբս իւրով փառաւորեաց համբերութեամբն, ի կրել իւ-
րում զանարգութիւն վշտաց մահու տանջանաց, մահուամբն և թաղ-
մամբն հանդերձ. որ վասն զի սիրեցին մարդիկ պաշտել զպատկերս
մարդադէմս փայտագործս ճարտարագործս հիւսանց՝ եղև ինքն
պատկեր մարդկան, զի զպատկերագործսն և զպատկերասէրսն և
զպատկերապաշտսն յիւր պատկեր աստուածութեանն հնազանդե-
ցուցէ:

81 «Եւ վասն զի սովոր էին մարդիկ երկիր պագանել անշունչ
պատկերաց մեռելոց՝ եղև ինքն մեռեալ պատկեր ի վերայ խաչին.
և մեռաւ և անշնչացաւ, զի ընդելականաւն զնոսա աշագ արագ հնա-
զանդեցուցէ իւրում պատկերին. իբրև զկարթ երեցուցեալ զխաչն,
և զմարմին իւր առնէր կերակուր տիեզերաց. զի այնու որասցէ
յարբունական սեղանն, մշտնջենաւոր արքայութեանն աստուածու-
թեանն իւրոյ:

82 «Եւ փոխանակ զրօշելոց փայտիցն՝ զխաչ իւր կանգնեաց ի
մէջ տիեզերաց, զի որ սովորն իցեն երկիր պագանել փայտի՝ սովո-
րականաւ ընդելականաւն հաւանեացին երկիր պագանել խաչին փայ-
տի և որ ի վերայ նորա պատկերն և մարդադէմն իցէ: Զի ի վերայ
խաչին ասէր այսպէս, զոր նշանակեալ մարդաբէին յերեսաց տեա-
ռն ասէ, թէ «Ողէ ես որպէս զխուլ՝ որ ոչ լսէ, և իբրև զհամր՝ զի ոչ
բանայ զբերան իւր»: Զի դու, Տէր, ասէիր մարդաբէին յառաջ, մինչ
չև էր հասեալ ժամ կրելոյ որդոյ քոյ Յիսուսի զայս ամենայն համ-
բերութիւնս, թէ «Արարից զքեզ համր, և կապեցից զլեզու քո ի քիմս

մտալ, ապա նույնպես և այս կույսի շնորհիվ կյանքը մտալ աշ-
խարհ: Ինչպես եվայի կողմից Կայենի (Կահել) ծննդյան շնորհիվ
աշխարհ մտան անեծք ու քրտինք, շարշարանք, դող ու տատան-
մունք, նույնպես և կույսից քո Որդու ծննդյամբ աշխարհ կմտնեն
երանություն, կյանք ու օրհնություն:

80 Դու աշխարհ ուղարկեցիր քո Միածին Որդուն՝ լուսի լույ-
սը, կյանքի կյանքը, որ եկավ մեր մարմնի նմանությունը աննշու
կույսից, որպեսզի մեզ հետ ունեցած նմանությամբ մեզ կրկին
աստվածությանը միացնի: Մարմնով ծնվեց կույսից և մարդացավ
ու մարմնացավ մեզ նման, և կա ու կմնա ի փառս իր աստվածու-
թյան, իր աստվածությունը փոփոխում չկրեց, այլ նույնն է, ինչ-
պիսին որ էր, է և կա ու կմնա հավիտյան Հոր և սուրբ Հոգու հետ:
Քանզի սիրեց մարդկանց և այդ պատճառով եղավ մեզ նման, որ-
պեսզի իր աստվածության շնորհովք մեզ առավելության հասցնի,
որը նրա ծնողի կամքն է: Եվ նա կատարեց նրա կամքը, իր համ-
բերությամբ փառավորեց սրբերին՝ կրելով մահվան տանջանքների
վշտալի անարգանքը, մահվամբ ու թաղումով հանդերձ: Քանի որ
մարդիկ սիրեցին պաշտել հիւսանքի՝ մարդադեմ, փայտագործ,
ճարտարագործ արձանները, ուստի ինքն էլ մարդու պատկեր ստա-
ցավ, որպեսզի պատկերագործներին, պատկերասերներին և պատ-
կերապաշտներին իր աստվածային պատկերին հնազանդեցնի:

81 Եվ որովհետև մարդիկ սովոր էին մեռյալների անշունչ
արձաններին երկրպագել, ինքն էլ մեռյալ արձան դարձավ խաչի
վրա: Մեռավ ու անշնչացավ, որպեսզի սովորական դարձածի մի-
ջոցով արագորեն հնազանդեցնի իր պատկերին իբրև կարթ ցույց
տալով խաչը և իր մարմինը դարձնելով աշխարհի կերակուր դրա
միջոցով նրանց որսալու իր աստվածության մշտնջենավոր արքա-
լության արքունական սեղանի համար:

82 Քանզակված փայտերի փոխարեն նա իր խաչը կանգնեց-
ւեց ամբողջ աշխարհի մեջ, որպեսզի փայտի երկրպագելուն վարժ-
վածները սովորական դարձածի միջոցով համաձայնվեին երկրպա-
գել փայտե խաչին և նրա վրա եղած մարդադեմ պատկերին: Քան-
զի խաչի վրա այսպես էր ասում, որը իմաստավորելով մարդարեն
ասում է. «Ես եղա խուլի նման, որը չի լսում, համրի նման, որն
իր բերանը չի բացում»: Քանզի դու, Տէր, երբ դեռ չէր հասել քո
որդու՝ Հիսուսի այս ամեն տառապանքները կրելու ժամը, նախա-
պես ասել էիր մարդարեւի միջոցով, թի «քեզ կդարձնեմ համր, և

քո. և եղիշիր դու իբրև զայր մի, որոյ ոչ գուցեն բանք յանդիմանութեան ի բերան իւրում»:

83 «Քանզի սիրեցին մարդիկ զանխօս կուռս պատկերաց դիցն սնտուեաց՝ վասն այսորիկ և որդին Աստուծոյ մարմնովն պատկեր եղեալ մարդոյ, ի նմանութիւն մարդկան պատկերաց, ելեալ ի բարձրաւանդակ խաչն, իբրև ի վերայ բարձր դիտակի ելեալ՝ ցուցանէր զանբարբառ մեռելութիւնն առ արարածս. վասն որոյ տեսին զնա ի վերայ բարձուն տիեզերք, ցնծացան և երկիր պագին և Հնազանդեցան:

84 «Ու վասն զի սովոր էին մարդիկ ուրախ լինել ի մեհեանս կուռցն զոհիւքն, զոր անմոռնոցն մատուցանէին՝ վասն այնորիկ և դու կոչեցեր ի զենումն Որդոյ քոյ զտիեզերս և ասացեր. «Զպարարակ իմ զենեալ է, զճաշ իմ պատրաստեալ է» . և բաղմացուցեր զուրախութիւն ի խաչելոյ Որդոյ քոյ. և յագեցուցեր զամենայն տիեզերս ի կենդանարար մարմնոյն, որ էն կերակուր և կենդանութիւն բաւական ամենայն երկրպագուաց քոց ընդ ամենայն տիեզերս: Իսկ որ ոչն կամեցան զալ ի կոչունս Հարսանեաց հողեր սեղանոյն՝ պատրաստեցեր զնոսա տանջանացն յախտենից, յանմահ սատակումն յանանց դատաստանացն, և զքաղաքս նոցա շինեցեր պատրաստեցեր ի մէջ հրոյն տանջանացն պատրաստելոց բարկութեան:

85 «Ու քանզի ուտէին և ըմպէին մարդիկ զարիւն զոհից անասնոց դիցապաշտութեան՝ վասն այսորիկ եհեղ զարիւնն իւր ի վերայ փայտին. զի փայտն ընդ դրօշեալ փայտիցն, և ինքն ընդ մարդադէմ պատկերացն պղծութեան, և արիւնն իւր ընդ նուագացն ուրախութեան արեանցն, որով և նորոգումն մարմնոց դալարութեան մարդկան: Զի եկն զնեաց զմեզ արեամբն իւրով ի ստրկութենէ ծառայութեան աստուածութեամբն իւրով, և ազատեաց ի ծառայութենէ շարութեան մեղացն. զի մեք եմք զինք արեան Որդոյ քոյ, փրկեալք և ազատեալք արեամբ և մարմնով նորա. զի ոչ եմք անձանց տեարք՝ եթէ ըստ կամս դիւրութեան անձանց մերոց զնասցուք, և կամ ըստ կամաց ամենայն մահկանացու մարդկան, թէպէտ և իցեն մեր տեարք մարմնապէս: Սակայն պարտ է պատուել զնոսա, որչափ ի քէն է հրամայեալ, և ոչ զքեզ ընդ ահի մահկանացու մարդկան փոխանակել. զի սոքա զմարմին և եթ կարող են շարլարել, իսկ Որդիդ միածին, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, կարող է արկանել ի տանջանսն

կկապեմ քո լեզուն քո քիմքին և կզանաս մի մարդու նման, որի բերանում հանդիմանութեան խոսք չկա»:

83 Քանզի մարդիկ սիրեցին սնտոխ աստվածների պատկերների անխոս կուռքերը, այդ պատճառով էլ Աստուծու որդին իր մարմնով մարդու կերպարանք առավ՝ մարդկային պատկերի նմանութեամբ և ելնելով բարձրադիր խաչի վրա, որպես բարձր դիտակիտի, ցույց տվեց [մարդկային] արարածներին՝ անբարբառ մեռելությունը, ուստի տեսնելով նրան տիեզերքի բարձունքի վրա՝ ցընծացին, երկրպագեցին ու Հնազանդվեցին:

84 Ով քանի որ մարդիկ սովոր էին անխոս կուռքերի մեհյաններում ուրախանալ՝ զոհեր մատուցելով, դրա համար էլ քո Որդու զոհաբերման ժամանակ դու կոչեցիր տիեզերքը ասելով. «Իմ պարարտ կենդանին մորթված է, և իմ ճաշը պատրաստ է» ու բաղմացրիր ուրախությունը քո խաչված Որդու համար և հագեցրիր ամբողջ տիեզերքը կենարար մարմնով, որը բավական կերակուր ու կենդանություն է քո բոլոր երկրպագուներին ամբողջ տիեզերքում: Իսկ նրանք, որ չկամեցան հողեր սեղանի հարսանիքի հրավերքին դալ, նրանց պատրաստեցիր հավիտենական տանջանքներին, անանց դատաստանի անվերջանալի շարաշար մահվանը և նըրանց քաղաքները շինեցիր, պատրաստեցիր դալիք բարկության տանջալի կրակների մեջ:

85 Ով քանի որ մարդիկ ուտում և խմում էին դիցապաշտության զոհաբերվող անասունների արյունը, դրա համար նա իր արյունը թափեց փայտի վրա, քանզի փայտ [դնելով] քանդակված փայտերի փոխարեն, իսկ իր անձը՝ մարդադեմ պիղծ արձանների զիմաց և իր արյունը՝ արյունների ուրախ նվագների փոխարեն, դրանով իսկ նորոգում է նա մարդկային մարմնի զալարությունը: Եկավ նա իր արյամբ փրկեց մեզ ստրկությունից և իր աստվածութեամբ պզտեց շար մեղքերի ծառայությունից: Քանզի մենք ենք քո Որդու արյան գինը, նրա արյամբ ու մարմնով փրկվածներս ու ազատվածներս: Մենք չենք մեր անձի տերերը, եթե ըստ մեր անձերի հաճելի կամքով ընթանանք և կամ ամեն մահկանացու մարդկանց կամքով, թեպետ և նրանք մեր մարմնական տերերը լինեն: Այնուամենայնիվ պարտավոր ենք նրանց պատվել, ինչպես դու էլ ես հրամայում. սակայն շպտոք է քեզնից հրաժարվել մահկանացու մարդկանց ահի զիմաց, քանզի նրանք կարող են միայն մարմինը շարլարել, իսկ միածին Որդիդ, Տեր մեր Հիսուս Քրիստոսը, կարող

յաւիտենից հասարակ, ոգւով և մարմնով հանդերձ, ի հուրն անշէջ և յորդնն անմահ:

86 «Այլ, Տէր, տո՛ւր ինձ զօրութիւն համբերութեան նեղութեան ցաւոց վտանգիս իմոյ, և ողորմեա՛ց ինձ իբրև ի վերայ աւազակին, որ ընդ քեզ էր կցորդ շարշարանաց խաշի քոյ, և արա՛ առ իս զգութ մարդասէր շնորհաց քոց, որով կեայ ամենայն երկիր առ հասարակ, արդարք և մեղաւորք, վասն ներելոյ քաղցրութեան քոյ. «Զի ծագես զարեգակն քո ի վերայ շարաց և բարեաց, և ածես զանձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց». զի պահես զբարկութիւն քո, և ցուցանես զողորմութիւն քո առ ամենայն մարդիկ առ հասարակ:

87 «Տո՛ւր ինձ, Տէր, շնորհս համբերութեան դառն տանջանացս՝ որով կտտեն գիս. զի և ես արժանի եղէց պահել զաւանդութիւն յուսաւորութեան հաւատոցս, զոր ետուր ինձ՝ ճանաչել զքեզ և առնել զկամս քո: Զի մի՛ ամաշեսցեն յուսացեալքն ի քեզ, որոց միանգամ պարծեցեալ են ի միածին Որդիդ քո ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ. զոր դու առաքեցեր ի մահ վասն մեզաց մերոց, զի առցէ զմեզս մեր յանձն իւր, և վասն յանցանաց մերոց պատժեսցի, և առցէ զմեզսն յանձն իւր, և ընդ նմին տարցի զպատուհան յանցանաց մերոց յանձն իւր շարշարանօք խաշին, կատարեսցէ և տացէ շնորհս պարգևաց՝ իւրոց հաւատացելոցն:

88 «Եւ արդ՛ Տէր բարերար, որ ասացեր, եթէ «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչ ի վախճան աշխարհի»՝ մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռանէ քումմէ, այլ զօրացո՛ղ զմեզ ի կամս քո, զի համբերել կարացուք պատերազմիս՝ վասն մեծի անուանդ քոյ. զի յայտնի լիցի պարծանք հաւատոցս մերոց ծառայից քոց ի տէրութիւն աստուածութեան քոյ. զի և այս յայտնի լիցի, եթէ ոչ կարէ ոք ի թշնամեաց յաղթել յուսացելոց քոց, որք անձանց են թշնամիք:

89 «Այլ, Տէր, խառնեա՛ զմեզ ի թիւ արդարոց քոց վասն մարդասիրութեան քոյ, որ ոչ թողեր զմեզ ընդ վայր ի մեզս հարցն մերոց և ի մոխրապաշտութեան նախնեաց մերոց և յանօրէնութիւնս առաջնոցն մերոց: Եւ ետուր ճանաչել զքնութիւն արարչութեանդ աստուածութեանդ քոյ, զի մի՛ կորիցուք յունայնութեան հեթանոսութեան: Այլ զթացար յարարածս քո, զի մի՛ եկեսցէ ի վերայ մեր ի սպառ բարկութիւն քո, և մի՛ վախճանեսցէ զմեզ սրտամտութիւն քո և մի՛ յուզեսցի ցատումն քո առ արարածս քո:

90 «Եւ արդ՛ տո՛ւր, Տէր, զօրութիւն պատերազմել ի վերայ ճրջ-

է գցել հավիտենական տանջանքների մեջ, հոգով և մարմնով հանդերձ, անշէջ կրակի և անմահ որպիսի մեջ:

86 Տո՛ւր ինձ, Տէր, զօրութիւն, համբերելու իմ փորձութեան ցավերի նեղութեանը և ողորմիր ինձ, ինչպես ողորմեցիր այն ավաղակին, որը քեզ հետ մասնակից էր քո խաշի շարշարանքներին, և ցույց տուր քո մարդասեր շնորհների գութը, որով ապրում է ամբողջ երկիրն առհասարակ՝ արդարները և մեղավորները՝ շնորհով քո քաղցր ներողամտութեան: «Քանզի քո արեգակը ծագեցնում էս թե շարերի, թե բարիների վրա և անձրև էս տեղում արդարների ու մեղավորների վրա» և պահելով քո բարկութիւնը ցույց էս տալիս քո ողորմածութիւնը բոլոր մարդկանց առհասարակ:

87 Շնորհներ տուր ինձ, Տէր, համբերելու այս դառն տանջանքներին, որոնցով կտտում են ինձ, որպեսզի էս ևս արժանի լինեմ յուսավոր հավատքիս ավանդութիւնը պահելու, որ տվել էս ինձ քեզ ճանաչելու և քո կամքը կատարելու համար: Քանզի շին ամաշի քեզ հուսացողները, որոնք մի անգամ պարծեցել են քո միածին Որդով՝ մեր Տէր Հիսուս Քրիստոսով, որին դու առաքեցիր: Դու նրան մահվան ուղարկեցիր մեր մեղքերի համար, որպեսզի հանձն առնի մեր հանցանքները ու պատժվի մեր մեղքերի համար, խաշի շարշարանքներով իր անձի վրա կրի մեր հանցանքների պատիժը և պարգևների շնորհը տա իր հավատացյալներին:

88 Արդ՛ Տէր բարերար, որ ասացիր, թե «Ես ձեզ հետ եմ ամեն օր մինչև աշխարհի վախճանը» բաց մի թողնի մեզ քո ձեռքից, այլ զօրացրու մեզ քո կամքով, որպեսզի կարողանանք համբերել հանուն քո մեծ անվան [մղած] պատերազմին և հայտնի լինի մեր՝ քո ծառաների, հավատքի փառքը քո աստվածային տերութեան մեջ: Որպեսզի այս ևս հայտնի լինի, որ քեզ հուսացողներին ոչ ոք չի կարող հաղթել թշնամիներից, որոնք իրենց են թշնամի:

89 Այլ, Տէր, խառնիր մեզ քո արդարների թվին հանուն քո մարդասիրության, որով մեզ լթողեցիր զուր տեղը մեր հայրերի մեղքերի, մեր նախնիների մոխրապաշտության և մեր առաջինների անօրինության մեջ, ճանաչել տվիր քո աստվածութեան արարչագործ էութիւնը, որ չկորչենք ունայն հեթանոսութեան մեջ: Այլ զբնացիր քո արարածներին, որ քո բարկութիւնը խապառ մեզ վրա չգա, քո զայրույթը մեզ չմեղցնի, և քո ցատումը քո արարածների դեմ չգրգռվի:

90 Արդ՛ զօրութիւն տուր, Տէր, պատերազմելու ու մեռնելու.

մարտութեան անուանող քոյ և մեռանել, և դարձեալ նորոգել փառօք միւսանգամ, յորժամ դարձեալ առաքեացես առ մեզ զհատուցմանց զիրաքանչիւր կշռիչ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. զի կացցուք և մեք զուարթ երեսօք առաջի նորա, և առցուք զպսակն յաղթութեան ընդ սիրելիս քո. զի դու միայն կալոց և մնալոց ես յաւիտեան, և ամենայն տարրական անցաւոր արարածք բանիւ քով մաշեցիին. բայց դու միայն ես յաւիտեանս, և ամփոփես զմարդիկ իրրև զցորեան ի շտեմարանս ի ժամանակի իրեանց, և դարձեալ միւսանգամ նորոգես: Բուսուցանես յերկրէ զոսկերս մարդկան, դալարացուցանես, նորափեստուր զարդարես իրրև զարժուիս զսիրելիս քո:

91 «Տէր տունջեան և հաստիչ խաւարի, արարիչ լուսոյ, քո է տիւ և քո է գիշեր, որ կարգեցիր լուսաւորս ի պէտս՝ առաջնորդս արարածոց քոց, որ են յերկրի քում. որ արարեր զերկուս լուսաւորս առ ի պէտս շրջմանց տարեաց, ամսոց, ժամանակաց, առ ի բոլորել զժամանակս շափովք աւուրց՝ որ են յաշխարհի. զմին՝ իշխանական տունջեան, որ ունի զօրինակ Միածնիդ քոյ, զանշէջ և զանպակաս, զաննուաղ և զանխափան լուսոյդ, որ յայտնելոց է իւրոց արդարոց ի հանդերձեալ աշխարհին, ուր ո՛չ աւուրք և ոչ գիշերք, ո՛չ շաբաթք և ոչ ամիսք, և ո՛չ ամբ և ոչ ժամք և ոչ ժամանակք, և ո՛չ շրջմունք տարեաց և ոչ շրջանք ժամանակաց. բայց միայն Տէր է, և անուն նորա միայն: Որ առնես զհատուցումն ուրախութեան քոյոց երկրպագուաց բարեօքն, որոց ոչ գոյ փոփոխումն բարեացն, և ոչ հանումն պարզեացն տունելոց:

92 «Իսկ զնացք իշխանականին գիշերոյ, որ ունի քոյով կամօք զՄիածնիդ քո զօրինակ՝ զնորոգումն յարութեան յանձին բարձեալ բերէ, ցուցանել նշանակել ամենայն երկրաւորաց զքաջալերութիւն ամենայն մեռելոց յարութեան: Յարեմտից մինչև յարեւելս երթայ ի մանկութիւն. դարձեալ յարեմուտս կամօք քովք ծերացեալ հասանէ. պատի, թաղի, գուշակ թաղելոց յարութեան մեռելոց, մխիթարութիւն քաջալերութեան առ արարածս մատուցանէ, զգալուստ Որդւոյդ նշանակէ յերկնից և զնորոգումն տիեզերաց ակնարկէ, զհաշումն մաշմանն մեղաւորաց ուսուցանէ, զժագել արդարոցն յարթայութեանն ի գալստեան, դարձեալ զպահանջումն հնացելոց ի մեղս՝ ցուցանէ: Նա և գուշակէ մաշականն զյաւիտեանականէդ, անցականն զանանցէդ, հնականն զնորոգչէդ իւրմէ. որ կամօք քովք փոփոխի ի կերպարանս՝

քո անվան ճշմարտութեան համար և մյուս անգամ փառքով վերածնվելու, երբ դարձյալ առաքես մեր յուրաքանչյուրի հատուցման կշռիչին՝ մեր տեր Հիսուս Քրիստոսին, որ մենք ևս զվարթ երեսով կանգնենք նրա առջև և քո՝ սիրելիների հետ հաղթության պսակն առնենք, քանզի միայն դու ես մնալու հավիտյան, իսկ բոլոր նյութական անցավոր արարածները մաշվելու են քո խոսքով: Դու ես միայն հավիտենական և մարդկանց իրենց ժամանակին ցորենի նման ամփոփում ես շտեմարանում և դարձյալ նորոգում: Դու երկրից բուսցնում ես մարդկանց ոսկորները, դալարեցնում և արծիվների նման նորափեստուր զարդարում քո սիրելիներին:

91 Տեր ցերեկվա և խավարի սահղծիչ, լույսի արարիչ, քոնն է ցերեկը և քոնն է գիշերը, որ լուսավորներ կարգեցիր կարիքների համար, որպես առաջնորդներ քո արարածներին, որոնք ապրում են քո երկրում: Դու ստեղծեցիր երկու լուսատուներ տարիների, ամիսների, ժամանակների շրջանների համար, աշխարհում եղող օրերի շափերով ժամանակները բոլորելու համար: Մեկը օրվա իշխանն է և նմանությունն ունի քո Միածնի անշեջ, անպակաս, աննվազ ու անխափան լույսին, որ հայտնվելու է իր արդարների հանդերձյալ աշխարհում, ուր շիան ոչ օրեր, ոչ գիշերներ, ոչ շաբաթներ, ոչ ամիսներ, ոչ տարիներ, ոչ ժամ և ոչ ժամանակ, ոչ տարիների և ոչ ժամանակի շրջաններ, բայց կա միայն Տերը և միայն նրա անունը: Դու բարիքներով ես ուրախության հատուցում տալիս քո երկրպագուներին, որոնց բարիքները չեն փոփոխվում, և ոչ էլ խլվում են տրված պարգևները:

92 Իսկ գիշերային իշխանի երթը, որ քո կամքով Միածնի նմանությունն ունի, իր մեջ մարմնավորում է հարություն վերածնունդը, ցույց տալու, հաստատելու բոլոր երկրավորներին հարության հույսը: Մանկության ժամանակ զնում է արեմուտքից մինչև արևելք և կրկին ծերացած արեմուտք հասնում քո կամքով. պատանքվում, թաղվում է՝ որպես գուշակ թաղված մեռելների հարության և քաջալերական մխիթարություն է մատուցում արարածներին, նշում քո Որդու գալուստը երկնքից, իմացնում տիեզերքի նորոգումը, ուսուցանում մեղավորների մաշումը, ոչնչացումը, գալուստյան օրը արդարների հարությունը արթայության մեջ և ցույց տալիս մեղքերի մեջ մնացածներից կրկին հաշիվ պահանջելու: Նա գուշակում է ոչնչացողի [տարբերությունը] հավիտենականից, անցավորինը՝ հավերժականից, հնացածինը՝ իր նորոգչից: Նա քո կամ-

որպէս կամք քո հրամայեցին լինել. մինչև բարձրին առակք լինելոցն, զոր եղեր պատրաստեցեր յօր կատարման խոստմանց քոց, յորժամ առնիցես ամենեցուն հատուցումն ի ձեռն Միածնիդ և Հոգւոյդ սրբոյ. զի քո է, և քեզ վայելին փառք յաւիտեան և յաւիտեանս:

93 «Տէր ամենակալ, որ պսակես գլուսացեալս ի քեզ և կատարես զկամս երկիրդածաց քոց, արժանի արա զիս, Տէր, զի պահեցից գլոյսն իմ որ ի քեզ, և զերկիրն զմեծ՝ զոր ածելոց ես առ դիմադարձ ամբարշտեալսն ի քէն, և ինձ տո՛ւր համբերութիւն կատարել զընթացս իմ նեղութեամբս՝ յոր կամս: Բժիշկ ցաւոց մերոց, ողջացուցիչ բեկելոց, անդորրիչ նեղելոց և արձակիչ կապելոց, մխիթարիչ սգաւորաց, յոյս անյուսից, խոռովելոց հանգիստ, աշխատելոց նաւահանգիստ, որ նայիս սիրով յարարածս քո և կերակրես զամենեսեան քաղցրութեամբ քով. տո՛ւր ինձ, Տէր, առնուլ պսակ ընդ այնոսիկ, զորս արժանիս արարեր մեռանել վասն անուան քոյ, որոց փառաւորեալ են մահք իրեանց առաջի քո. զի և ես արժանի եղէց վերանալ ընդ առաջ Որդոյ քոյ սիրելոյ, յորժամ յափշտակեսցէ զանձկացեալսն իւր ի ճառագայթ լուսոյ իւրոյ, դատել ճշմարտութեամբ, զամենայն տիեզերս հրով բարկութեամբ իւրով:

94 «Այլ այժմիկ, Տէր, զօրացո՛ւ զծառայս քո վասն անուան քոյ, զի յաղթեցուք զօրութեանց թշնամւոյն. և բա՛րձ և փարատեա՛ զմէզ շարութեան կռապաշտութեան հեթանոսութեան քաղցրութեամբ սիրով քով առ արարածս քո. որ Եղեր զանձն քո ի վերայ խաշանց քոյ, մի՛ թողուր զհօտ քո, զի՛ածցես յուզղութիւն. որ դու միայն կարող ես թողուլ զմեղս, և քաւել զյանցանս և զանօրէնութիւնս քոյոց արարածոց, զի զքեզ միայն պաշտեսցեն և զկամս քո արասցեն, և լիցին փառաւորիչ: աստուածութեանդ քոյ. և ապրեսցին ի դատաստանացդ քոց, և վայելեսցեն յանճառ բարիս քո. զի ամենքին արժանի լիցին առանց ամօթոյ և պատկառանաց կալ առաջի մեծութեանդ քոյ. զի և զգործ տգիտութեան սոցա անմեղութիւն համարեսցիս:

95 «Եւ զի սովոր ես յարգել յոչնչէ, զանինչսն չինչ ածել, և յոչնչէ ի լինելութիւն արարածոց. որ ոչ թողեր զազգս մարդկան ի կամս անձանց զինչպիտութեան իրեանց. այլ զթացար առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո, որ եկն դարձոյց զարարածս յաստուածութիւն

քով փոխում է իր կերպարանքը, ինչպես որ դու հրամայել ես, մինչև որ վերանան եղածների օրինակները, որ դու պատրաստեցիր քո խոստումների կատարման օրվա համար, Երբ բոլորին հատուցես քո Միածնի և քո սուրբ Հոգու ձեռքով, քանզի քոնն է և քեզ է վայել փառք հավիտյան և հավիտյանս:

93 Տեր ամենակալ, որ պսակում ես քեզ հուսացողներին և կատարում քեզանից վախեցողների կամքը, ինձ էլ արժանի արա, Տեր, որ պահեմ քեզ վրա ունեցած հույսս և այն մեծ երկյուղը, որ պատճառելու ես քեզ դիմադարձ եղող ամբարիշտներին և տուր ինձ համբերութիւն ավարտելու իմ ընթացքը այս նեղութիւնների մեջ, որտեղ գտնվում եմ: Ով մեր ցավերի բժիշկ, սրտաբեկների կաղդուրիչ, նեղչալների անդորրիչ, կապվածների արձակիչ, սգավորների մխիթարիչ, անհույսների հույս, խոռվայների հանգիստ, հոգնածների նավահանգիստ, որ սիրով ես նայում քո արարածներին և ամենքին կերակրում քո քաղցրութեամբ: [Հնարավորութիւն] տուր ինձ, Տեր, պսակ ընդունելու նրանց հետ, որոնց դու արժանի դարձրիր քո անվան համար մեռնելու և որոնց մահը փառավորված է քո առջև, որպեսզի ես ես արժանի լինեմ բարձրանալու քո սիրելի Որդու առջև, երբ հափշտակի սիրելիներին իր լույսի ճառագայթներում և իր բարկութիւն հրով ճշմարտութեամբ դատի տիեզերքն ամենայն:

94 Բայց այժմ զորացրո՛ւ, Տեր, քո ծառաներին, քո անվան սիրուն, որ հաղթենք թշնամու զորութեանը, և քո արարածների հանդեպ ունեցած քաղցր սիրով վերացրու ու փարատիր կռապաշտ հեթանոսութեան շար մեզը: Դո՛ւ, որ անձդ զրեցիր քո ոչխարների համար, մի լքիր քո հոտը, որպեսզի ուզղութիւն տաս նրան: Քանզի միայն դու կարող ես ներել մեր մեղքերը և քավել քո արարածների հանցանքներն ու անօրինութիւնները, որ միայն քեզ պաշտեն, քո կամքը կատարեն և լինեն քո աստվածութեան փառավորիչները, ապրեն ըստ քո դատաստանի և վայելեն քո անճառ բարիքները, որպեսզի առանց ամոթի ու քաշվելու ամենքը արժանի լինեն կանգնելու քո մեծութեան առջև, իսկ սրանց անգետ գործը անմեղութիւն համարես:

95 Եվ որովհետև սովոր ես ոչնչից հարմարեցնել, անարժեքից արժեք դուրս բերել և ոչնչութիւնից արարածներ ստեղծել, շթողեցիր մարդկային ազգը իր կամքի քմահաճույքին, այլ զթալով նրան՝ ուղարկեցիր քո միածին Որդուն, որը եկավ արարածներին

քո, և հրամայեաց քարոզել Աւետարանին ընդ ամենայն տիեզերս: Այն զի քո միայն է փառաւորութիւն, և քեզ իսկ վայել է երկրպագութիւն յամենայն արարածոց. զի դու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի: Արդ՝ զթա յարարածս քո, քոյով բարեբարութեամբ շնորհօքդ և առ երկիրս Հայոց աշխարհիս, զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զմիածին Որդի քո, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, որ ի քէնդ առաքեցաւ առ մեզ, և զգեցաւ զմարմին մարդկութեան մերոյ, և նկարեաց և տպարեաց զանձն իւր ի ստեղծուածս ձեռաց իւրոց, զի զգեցցի զմարմին մարդկեզէն, և ազգականան մերձեցուացէ զմարդիկ առ քեզ: Քանզի ոչ հանդարտէին մարդիկ տեսանել զերեսս քո և ապրել. վասն այնորիկ եղև նա ի նմանութիւն մարդկան, զի զմարդիկ արժանիս արասցէ աստուածութեանն իւրում. զի ազգակից մարմնովն որ ի մէնջ տեսեալ զաստուածութիւնն Որդոյն՝ յարգեսցուք բարեբարութեամբ Հօր, և ընդ նմին ընկալցուք զշնորհս բարեբարութեան Հոգւոյդ սրբոյ որ ի քէն. զի և շնորհեսցին պատգամք Աւետարանի քոյ այսմ աշխարհի. զի և սոքա ծանիցեն զքեզ և զերախտիս բարեբարութեանդ շնորհի քոյ, որ առ ամենեսին է:

96 «Այլ որ առատանասդ ամենեցուն՝ տո՛ւր մեզ, զի լիցուք վկայք աստուածութեանդ քոյ, շարշարել վասն անուան քոյ, և մեռանել վասն ճշմարտութեան քոյ, և նորոգել միւսանգամ ի գալստեան քոյ. զի դու եկիր և մեռար ի վերայ արարածոց քոց, և խառնեցիր զմահականացու բնութիւնս մեր յանմահութիւն քո: Վասն այսորիկ և մեք մինչև ի մահ լիցուք վկայք կենդանութեան քոյ, զի խառնեսցուք ի թիւ վկայից քոց. զի այլ զի՞նչ ինչ արդեօք կարիցեմք առնել դարձուածս փոխարէն բարեացն որ ի քէն՝ եթէ ոչ տացուք զանձինս մեր փոխանակ պատուիրանաց քոց, ի հաճութիւն կամաց քոց. զի լիցուք ժառանգորդք արքայութեան քում ընդ այնոսիկ որ հաճոյ եղեն առաջի քո. զի մատուցուք զանձինս մեր պատարագ աստուածութեան քում. զի կորուսցուք զանձինս, և դարձեալ գոցուք զնա յաւուր յարութեան. կացցուք ընդ աշմէ քումմէ զանմեղութիւն զգեցեալ ընդ գառինս աշակոզմեան դասուն, կամարարաց քոց, յուրախութիւն սրբոց քոց, որ սիրեցին զաստուածութիւն քո և զմիածին Որդիդ, զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս. որ եղև գառն ճշմարիտ և մատոյց զանձն իւր քեզ պատարագ վասն մեզաց ամենայն աշխարհի. զի լիցի հաճեցուցիչ և բարեխօս ընդ արարիչդ և ընդ արարածս: Իսկ որ յայս հաճութիւն ընթացեալ մերձեցան՝ պատրաստեաց նոցա օթեվանս յար-

դարձրէց դեպի քո աստվածութիւնը և հրամայեց Ավետարանը քարոզել ամբողջ աշխարհին: Միայն քեզ է վայել փառավորութիւնը և հենց քեզ պետք է երկրպագին բոլոր արարածները, քանզի միայն դու ես փառքի ու պատվի արժանի: Արդ՝ քո բարեբար շնորհներով զթա քո արարածներին և մեր Հայոց աշխարհի գաղառներին, որպեսզի սրանք ևս ճանաչեն քեզ և քո միածին Որդուն, մեր Տէր Հիսուս Քրիստոսին, որը մեզ ուղարկվեց քո կողմից, առավ մեր մարդկային մարմինը և պատկերեց ու նմանեցրեց իր անձը իր իսկ ձեռքով ստեղծածներին, որպեսզի մարդկային մարմինը ստանալով այդ նմանութիւնը մարդկանց քեզ մտեցնի: Քանզի մարդիկ ի վիճակի չէին նայելու քո երեսին ու ապրելու, այդ պատճառով նա մարդկանց նմանութիւնն ունեցավ, որ մարդկանց իր աստվածութիւնը արժանի դարձնի, որպեսզի Որդու աստվածութիւնը տեսնելով՝ մեզ նման մարմնի մեջ հարգենք նրան հոր բարեբարութիւնը, ու նրանից ստանանք քեզանից բխած սուրբ Հոգու բարեբար շնորհները: Որ քո Ավետարանի պատգամները շնորհվեն այս երկրին, որ սրանք ևս ճանաչեն քեզ և քո՝ ամենքի նկատմամբ ունեցած բարեբար շնորհի երախտիքը:

96 Բայց որ ամենքի հետ առատաձեռն ես, մեզ ևս քո աստվածութիւնը վկա դարձրու, որ շարշարվենք քո անվան համար և մեռնենք հանուն քո ճշմարտութեան և հարութիւնն առնելու քո կրկին գալստեան ժամանակ: Քանզի դու եկար և մեռար քո արարածների համար և մեր մահականացու էութիւնը խառնեցիր քո անմահութիւնը: Իրա համար և մենք մինչև մահ քո կենդանութեան վկաները կլինենք, որ խառնվենք քո մարտիրոսների թվին և արդյոք ուրիշ ի՞նչ կարող ենք անել քո բարիքների փոխարեն, եթե ոչ մեր անձերը տալ քո պատվիրանների դիմաց, քո կամքին հաճելի լինելու համար, որպեսզի քո արքայութեան ժառանգորդները լինենք նրանց հետ, որոնք քեզ հաճո եղան, մեր անձերը պատարագ մատուցենք քո աստվածութեանը, կորցնենք մեր անձերը և հարութեան օրը դարձալ գտնենք, անմեղութիւն հազած կանգնենք քո աջ կողմում, աշակոզման դասի գառների հետ, որոնք քո կամքին հնազանդ են՝ ուրախութիւն պատճառելով քո սրբերին, որոնք սիրեցին քո աստվածութիւնը և միածին Որդու՝ մեր Տէր Հիսուս Քրիստոսին: Նա ճշմարիտ գառն եղավ և իր անձը քեզ պատարագ մատուցեց համայն աշխարհի մեղքերի համար, որ լինի հաճեցուցիչ ու բարեխոս արարիչդ ու արարածների միջև: Իր աստվածային արքա-

քայութեան աստուածութեանն իբրոյ: Իսկ որք ոչն կամեցան մտանել ի հաճութիւն Հնազանդութեան գալստեան նորա՝ յախտնից տանջանս խոստացաւ:

97 «Եւ արդ՝ Տէր բարերար, որ եկիր և խոնարհեցար և առերզկերպարանս մարդկան, և ետուր զանձն թո ամենայն համբերութեան, և ոչ դարձուցիր զանձն թո յանարգանաց ընդ երեսս թքանելոյ, և մատուցիր հարկանելեաց զծնօտ թո, քացախ և լիզի գառնութեան վասն մեր արբեր, քաղցրացո՛ղ զսիրտ ամենայն մարդկան ի պաշտօն թո, զի Հնազանդեցին ընդ ամենահեշտ լծով թով և ապրեցցին ի յախտնից տանջանացն. զի լցաւ իսկ երկիր աստուածպաշտութեամբ թով. և որ մնացեալքս են՝ զի և սորա մի՛ վրիպեցին ի ճշմարտութեան ճանապարհաց թոց, և հրաւիրեցցին յարքայութեան սեղանդ և վայելիցցեն ի համբերութենէ թումմէ: Որ վասն ամենեցուն եկիր ի սպանումն իբրև զգառն, և ուրախ արարեր ի մարմին թո, զոր ետուր ի փրկութիւն ամենեցուն, և զուղիս փափկութեան թոյ ետուր ըմպել, զարիւն թո, վասն կենաց ամենայն աշխարհի, գթա՛ւ, զի լիշեսցեն և դարձցին և կեցցեն առ թեզ ամենայն ծագք երկրի, և երկիր պազցեն առաջի թո ամենեցեան, ոչք իշանեն ի հող. զի կարող ես միսանգամ կանգնել, կենդանացուցանել և առնել արժանիս մարդասիրութեան թոյ. զի թո իսկ արեամբ են փրկեալք և ազատեալք յիշխանութենէ խաւարի: Արդ՝ ծանիցեն զթեզ՝ յորոց վերայ մեռար դու. զի թո իսկ են ծառայք և թեզ լիցին երկրպագուք. զի մի՛ եկեսցէ ի վերայ մարդկան բարկութիւն սրտմտութեան թոյ:»

98 «Արա՛ զմեզ որդիս լուսոյ և որդիս տունջեան, զի փառաւորեցի անուն թո ի վերայ ամենայն տիեզերաց. զի դու ես փառաւորեալ ի մշտնջենաւոր արքայութեանդ, որ եսզ լէութեանդ, յիսկութեանդ, յինքնութեանդ: Որ ետուր օրինակ շարշարանաց թոյովդ շարշարանօք խոնարհութեամբ՝ թոյոց սիրելեաց, և ցուցեր զհալածանս թոյով հալածելովդ, և ցուցիր զտանջանս թոց սրբոց՝ ի թո մտանել ի տանջանս կոփահարութեանդ: Իսկ մեք հողեղէնքս բնաւ իսկ զի՛նչ բերիցեմք ի համար զմեր նեղութիւնս շարշարանաց. զի դու, Տէր, խոնարհեցար և առեր յանձն զամենայն, և բարձեր զվիշտս և զշարշարանս ամենայն տիեզերաց: Արդ՝ զօրացո՛ղ զիս, Տէր, ի ժուժկալութիւն պնդութեան նեղութեանս՝ ուր կամս. զի յերկարեցի իմս պարծել ի նեղութիւնս տանջանաց. զի հաւասարեցայց և ես

յութեան օթեաններ պատրաստեց նրանց, որ մերձեցան՝ ընթանալով թո կամքով, իսկ որոնք չկամեցան մտնել նրա գալստեան հնազանդութեան հաճութեան մեջ, նրանց հավիտենական տանջանք խոստացավ:

97 Արդ՝ Տեր բարերար, որ եկար խոնարհվեցիր և մարդկային կերպարանք ստացար, թո անձր ամեն տեսակ շարշարանքի ենթարկեցիր և չհրժարվեցիր երեսիդ թքելու անարգանքից, թո ծնտուր մտեցցիր խփողներին, մեզ համար քացախ և դառն լիզի խմեցիր. քաղցրացրու բոլոր մարդկանց սրտերը թեզ երկրպագելու, որպեսզի Հնազանդվեն թո ամենաքաղցր լծին և հավիտեան տանջանքներից ազատվեն: Քանզի աշխարհը լցվեց թո աստվածապաշտութեամբ, իսկ այս մնացյալներն էլ զոնն չվրիպին թո ճշմարիտ ճանապարհներից, հրավիրվեն արքայութեան սեղանիդ և թո համբերութեանդ վայելին: Իբրև գառ եկար զոհվելու ամենքի համար և ուրախացրիր թո մարմնով, որը տվիր ամենքին փրկելու համար՝ որպես հաճույքի ազբյուր թո արյունը տվեցիր ըմպելու ամբողջ աշխարհի կենդանութեան համար: Գթա, որպեսզի հիշեն, դառնան և թեզ մոտ գան երկրի բոլոր ծագերից, թեզ երկրպագեն բոլորք, որոնք հող են իշնելու, և դու կարող ես կրկին կանգնեցնել, կենդանացնել և թո մարդասիրութեանը արժանի դարձնել, որովհետև [այգպիսիք] թո իսկական արքամբ են փրկված և ազատված խավարի իշխանութեանից: Արդ, թող ճանաչին թեզ նրանք, որոնց համար մեռար դու, քանի որ դրանք իսկ թո ծառաներն են և թեզ են երկրպագելու, որպեսզի թո սաստիկ բարկութեանը մարդկանց վերա շղա:

98 Դարձրու մեզ լուսի և ցերեկի որդիներ, որ թո անունք փառավորվի ամբողջ աշխարհի վրա, քանզի դու թո էութեամբ, իսկութեամբ և ինքնութեամբ փառավորված ես թո մշտնջենավոր արքայութեան մեջ: Թո շարշարանքներով խոնարհաբար շարշարանքի օրինակ տվեցիր թո սիրելիներին և հալածանքի օրինակ՝ ինքդ հալածվելով, թո սրբերին ցույց տվեցիր, թե ինչ է տանջանքը՝ բռնցքահարութեան տանջանքի ենթարկվելով: Իսկ մենք՝ հողեղեններս, ինչպե՛ս թվենք մեր շարշարանքների նեղութեանները, քանզի դու, Տեր, խոնարհվեցիր և ամեն ինչ հանձն առար, ամբողջ աշխարհի վիշտն ու շարշարանքը տարար: Արդ՝ զօրացրու ինձ, Տեր, տոկալու, զիմանալու այն նեղութեաններին, որոնց մեջ ես գտնվում եմ, որ ինչքան կարելի է երկար պարծենամ տանջալի նեղութեաններով

ընդ սիրելիս քո յաւորն, յորում հատուցանիցես զանպատում բարեօգ, որ կայ պահի յուսացելոց քոց որ յախտենից»:

99 Ը. Եւ մինչդեռ կայր նա կախեալ այնպէս՝ խօսեցաւ զայս ամենայն. և գրեցին ատենակալ զպիբբն նշանադրացն. զի առ ոչինչ համարեալ զկախադանն, և ոչ զբրածն զանին գրեաց ինչ զվիշտս. զի շարդեալ էր զամենայն մարմինսն յոգորածիծն աննելոյ: Եւ այլ ևս բազում քան զայս խօսեցաւ՝ մինչդեռ կայր կախեալ զլիւիվայր, և գրեցին և մատուցին զայն առաջի Թագաւորին. քանզի էր կախեալ զեօթն օր զմիոյ ոտանէն: Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և իջուցին զնա անտի:

100 Սկսաւ խօսել ընդ նմա Թագաւորն Հայոց Տրդատ և ասէ. «Զի՞նչ ունիս, և կամ զի՞նչ եղեր ի մտի, լինե՞լ կցորդ կենաց իմոց, որպէս աշխատեցարն ընդ իս ի մանկութենէ վաստակովք, եթէ մեռանել տարապարտուց, ի տարապարտ խորհուրդս ընդունայնութեան մտացդ՝ ուր կազդ իսկ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Փութամ ես ելանել ի մարմնոյս, և առնուլ զկեանսն յախտենից. այլ տո՛ւր հրաման վասն իմ որպէ՛ս և կամիս, զի՞նչ մահ և հրամայիս ի վերայ իմ»:

101 Ետ պատասխանի արքայ և ասէ. «Ոչ տամ զայդ պարզև՝ եթէ լիցի քեզ վախճան մահու երազ երազ և հանգչել ի տանջանաց, զոր կոչես դու կեանս յախտենից. այլ կտտել զքեզ յերկար, զի ոչ լիցի հնար քեզ երազ մեռանել, այլ տանջել զքեզ յերկար և պահանջել ի քէն զանարգանս զիցն և զյամառութիւնդ քո, որ ոչ կամեցար պաշտել զնոսա»:

102 Եւ ետ հրաման բերել կոճեղս փայտից, և առնել ըստ ոլոքի խոտցաց ոտից նորա. և զնել և պնդել ուժգին առատիօք, մինչև իջանէր արիւնն ընդ ծայրս ոտից մատանց նորա. և ասէ. «Գիտիցե՞ս կամ զգայցե՞ս ինչ արդեօք զցատդ»: Նա պատասխանի ետ և ասէ. «Տուաւ ինձ զօրութիւն, քանզի խնդրեցի ես յԱրարչէն արարածոց, որ է ճարտարապետ և Արարիչ ամենայնի՝ որ երևի և որ ոչն երևի»: Եւ հրամայեաց, և լուծին զնա յայնմանէ:

103 Եւ ետ հրաման բերել բեռնս երկաթիս և վարել ընդ ներբանս ոտից նորա. և առեալ զձեռանէ նորա աստի և անտի՝ ընթացուցանելին զնա յայս կոյս և յայն կոյս. և արիւնն հոսէր իջանէր յոտից անտի, և ոտզանէր զերկիբն սաստիկ յոժ: Եւ դարձեալ ասէ ցնա. «Ա՛յդ են աներևոյթ արարածք Աստուծոյն քո, զոր զուն տեսանես»:

և ես էլ հավասարվեմ քո սիրելիներին այն օրը, երբ հատուցես քո անպատում բարիքներով, որ պահվում է քեզ հուսացողներին հավիտենակամութեան մեջ»:

99 Ը. Այս ամենը խոսեց այնպես կախված դրութեամբ, և գրեցին նշանադրերի ատենակալ զպիբբները, քանզի առ ոչինչ էր համարում կախադանը և բրածնն լինելու տանջանքը, թեպետ ամբողջ մարմինը շարզված էր ծեծվելուց: Դեռ սրանից ավելին էլ խոսեց՝ զլիւիվայր կախված վիճակում, և գրեցին ու մատուցեցին այն Թագավորին, քանզի յոթ օր կախված էր մեկ ոտքից: Դրանից հետո հրաման տվեց, և նրան անտեղից իջեցրին:

100 Հայոց Թագավոր Տրդատը սկսեց խոսել նրա հետ և ասաց. «Ի՞նչ [նպատակ] ունես և կամ ի՞նչ ես մտադիր, իմ կյանքի բնկերակից լինե՞լ, ինչպես որ մանկությունից ինձ հետ հոգնեցիր, թե՛ իզուր տեղը մեռնել քո դատարկ մտքերի, ունայն խորհուրդների համար, որ հիմա էլ ունես»: Նա պատասխան տվեց և ասաց. «Ես ձգտում եմ ելնել մարմնիցս և հավիտենական կյանք առնել, բայց դու հրաման տուր իմ մասին, որպես և կկամենաս, ինչ մահ էլ որ կառաջարկես ինձ համար»:

101 Արքան պատասխան տվեց՝ ասելով. «Զեմ տա այդ պարզվեր, եթե քո մահվան վախճանը արագ է գալու և հանգստանալու ես տանջանքներից, որ դու հավիտենից կյանք ես կոչում, այլ երկար տանջելու եմ քեզ, որ չկարողանաս արագ մեռնել, և տանջելու եմ երկար ու շեմ ներելու աստվածներին տված քո անարգանքը և քո համառությունը, որ լկամեցար պաշտել նրանց»:

102 Հրամայեց բերել փայտի կոճեղի և զնել ըստ ոտքի սրբունքների ոսկորների և բարակ պարաններով ուժգին պրկել, մինչև որ արյունը նրա ոտքի մատների ծայրից ցայտեր, և ասաց. «Գիտե՞ս, կամ արդյոք զգո՞ւմ ես որևէ ցավ»: Նա պատասխանեց ու ասաց. «Ինձ զորություն է տրված, քանզի խնդրել եմ արարածների Արարչից, որը ճարտարապետն է և արարիչը ամեն բանի՝ երևացողի և աներևոյթի»: Հրամայեց և դրանից արձակեցին նրան:

103 Հրաման տվեց բերել երկաթն բեռններ, զամել ոտքի ներբաններին և այս ու այն կողմից բռնելով նրա ձեռքերից քայլեցնել այս կողմ և այն կողմ: Արյունը հոսում էր իջնում նրա ոտքերից և հուշժ առատորեն ոտզում զհոտիքը: Դարձյալ ասաց նրան. «Ա՛յդ են քո Աստծու աներևոյթ գործերը, որ դու տեսնում ես»:

104 Ասաց նա. «Ճիշտ ասացիր, թե այս են իմ Աստծու անն-

104 Նա ասէ. «Բարիոք ասացիր, եթէ այս իցեն աներևոյթ արարածք Աստուծոյն իմոյ. վասն զի «Սերմանի տկարութեամբ՝ և յառնէ զօրութեամբ. սերմանի անարգութեամբ՝ և յառնէ փառօք»։ Զի «Լալով լան՝ որք տանիցին զսերմանիս իրեանց», այսինքն են վիրշտ և շարշարանք, որ հասաննն մեզ որ վասն աստուածպաշտութեանն են. այլ յորժամ որայն ի հունձս եկեալ մատուցէ զաստորութեանն բերրի զպտուղ սերմանողացն՝ ընդ նմին և զցնծութիւն բերկրութեան ուրախութեանց ամենայնի բերէ»։

105 Ասէ թագաւորն. «Թախեցէ՛ք զաման լալոյ արտասուացն. թող եկեսցէ դմա ուրախութիւն»։ Եւ հանին նմա կուսիս ի գլուխն, հարկանելով զնա անհնարին։ Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Ա՛յդ է ուրախութիւնն»։ Եւ նա ասէ. «Այո՛ այս է. զի թէ ոչ քրտնեցցի մշակն ի տապ խորշակի ջերմոյն արեգակնակէզ լինելով՝ ոչ ըմբռնէ զարդիւնս շայեկանս ուրախութեան պտղոցն ձմերայնուոյն հանգրտեանն»։ Եւ պատասխանի արքայ և ասէ. «Դու աստէն իսկ աշխատեա՛ց ի մշակութիւն տանջանացդ, յորում կասդ»։

106 Եւ ետ հրաման բերել աղ և բորակ և բարկ քացախ, և ընկենու զնա յորսայս, և զնել զղլուխ նորա ի հիւսանց մամուլս և զնել փող եղեգան ի քիթս նորա, և արկանել զայն ընդ քիթս նորա։

107 Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և բերին պարկս օգնելիս մեծամեծս և լցին զայն մոխրով հնոցի. և արարին թուլագոյն, զի մի՛ կարի լի իցէ, վասն տորևառ շնչոյն, զի հարկանելով ընդ խելսն վտանգեսցէ զնա։ Եւ ազուցին զայն ի գլուխ նորա, և կապեցին զբերան պարկին ի փողս նորա. և կաց նովաւ աւուրս վեց։ Եւ յետ այսորիկ ետ հրաման, և ածին առաջի թագաւորին, և ի բաց հանին զպարկն ի գլխոյն։

108 Սկսաւ խօսել թագաւորն և ասէ. «Ուստի՞ գաս. թերևս յարքայութենէ անտի զայցես զոր ասէիր»։ Եւ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Այո՛, ի՛սկ յարքայութենէ զոր ասէի՛ անտի գամ. վասն զի արժանի արար զիս Աստուած զայս ամենայն կրել յանձին վասն անուան իւրոյ։ Արդարև իսկ կայ մնայ ինձ արքայութիւնն որ ոչ անցանէ. փոխանակ մոխրոյն՝ անթառամ ծաղիկքն, և փոխանակ քացախոյն՝ անսպառ ուրախութիւնքն»։

109 Թ. Եւ սաստկացեալ թագաւորին՝ ետ պնդել զոտս նորա ի հրապոյրս տկաց, և կախել զնա զլիսիվայր. և ետ զնել ձագար ի նստոյ տեղւոջ նորա, և արկանել ջուր տկաւ յորովայն նորա։ Եւ ետ հրաման, և իջուցին յայնմանէ. և սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Առ-

բնույթ գործերը, որովհետև «տկարութեամբ է սերմանվում և գորութեամբ հլնում, անարգութեամբ է սերմանվում և փառքով հարութեան անուամ»։ Քանզի «լալով են գնում նրանք, որ իրենց ցանելու սերմն են տանում», այսինքն դրանք վշտեր են և շարշարանքներ, որ հասնում են մեզ աստվածապաշտութեան պատճառով։ Սակայն երբ ցորենի խութքը հնձի ժամանակ սերմանողներին մատուրի պարարտ, բերրի պտուղը, նրա հետ և ուրախալի, բերկրալի ցընծութեան է բերում ամենքին»։

105 Թագաւորն ասաց. «Խփեցեք աչքերին՝, և թող նրան ուրախութեան լինի»։ Բոնցքահարեցին, սաստիկ ծեծեցին նրան։ Սկսեց հարցնել նրան և ասաց. «Ա՛յդ է ուրախութեանը»։ Նա ասաց. «Այո, այս է, որովհետև եթե մշակը շքրանի սաստիկ շոգին՝ արևահար լինելով, ձմեռային հանգստյան օգտալիս ուրախութեան պղտղաբեր արդուները չի հասկանա»։ Արքան պատասխանեց և ասաց. «Դու հենց այստեղ շարշարովիք քո տանջանքների ծառայութեամբ, որի մեջ գտնվում ես»։

106 Հրամայեց բերել աղ, բորակ ու թունդ քացախ և նրան զցել երեսն ի վեր, գլուխը հյուսանի մամուլի մեջ պրկել, քթին եղեգի խողովակ դնել և դրանք քթի մեջ լցնել։

107 Գրանից հետո հրամայեց և բերեցին կաշվե մեծամեծ պարկեր, լցրին հնոցի մոխրով և մի քիչ թուլ թողեցին, որ լրիվ լլցվի ու շունչ անելու հնարավորութեամբ լինի և ներս անցնելով ուղեղին՝ շարշարի նրան։ Այն նրա գլխին հագցրին, պարկի բերանը վզին կապեցին և վեց օր նրանով մնաց։ Սրանից հետո թագաւորը հրաման տվեց, ու բերին իր առջև և պարկը գլխից հանեցին։

108 Թագաւորը սկսեց խօսել և ասաց. «Որտեղի՞ց ես գալիս, թերևս այն արքայութեանից, որի մասին ասում էիր»։ Գրիգորը պատասխան տվեց ու ասաց. «Այո, հենց արքայութեանից, որի մասին ասում էի, այնտեղից եմ գալիս, քանզի աստված ինձ արժանի արեց այս ամենը իմ անձի վրա կրելու իր անվան համար։ Արդարև ինձ համար կա այն արքայութեանը, որն անանցանելի է, [ուր] մոխրի փոխարեն անթառամ ծաղիկներ [կան] և քացախի փոխարեն՝ անսպառ ուրախութեաններ»։

109 Թ. Թագաւորը զայրացած հրամայեց նրա ոտքերը կապել տիկերի փոկերին, զլիսիվայր կախել, ձագար դնել նրա նստատեղին և տիկով ջուր լցնել նրա որովայնը։ Ապա հրաման տվեց, և իջեցրին այդտեղից, ու սկսեց հարցնել նրան՝ ասելով. «Կկատարե՞ս

նե՞ս զկամս իմ, թէ ոչ պաշտես զգիսն, որ են ամենայն երկրի կեանք և շինութիւն»:

110 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ես տեսան Աստուծոյ իմոյ երկիր պագանեմ, զի նա է արարիչ և կեանք և շինութիւն. և զՈրդին հաստիչ և համագոր և համագործ, և զՀոգի նորին, որ ելից իմաստութեամբ զամենայն տիեզերս: Այլ զկուս կռեալս, կոփեալս, քերեալս և արարեալս՝ ոչ կալալ երբեք առ աստուածս, և մի՛ լիցի այլ ունել՝ մինչև իցէ շունչ իմ ի մարմնի իմում»: Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ. «Փոխանակ զի իշխեսց ասել կռեալս և քերեալս զիցն՝ պահանջեսցի դա ընդ այգորիկ»:

111 Եւ ետ հրաման քերել զկողս նորա երկաթի քերչօք, մինչև ոռոգան վայրքն ամենայն յարենէ նորա: Եւ սկսաւ ասել ցնա. «Արդ արասցե՞ս զկամս իմ, Գրիգորիոս, որ յայգպիսի տանջանս մատնեցար»: Ասէ ցնա. «Ինձ լիցի պահել զուխտ աստուածպաշտութեան, զոր ուսայ ի մանկութենէ իմմէ, որ կարողն է փրկել զիս յամենայն նեղութենէ, և զքեզ արկանել ի տանջանս՝ որ ոչ ճանաչես զնա, և դարձեալ զայս ևս զարհուրեցուցանել կամիս և քակել ի պաշտմանէ սիրոյ նորա»: Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ. «Ո՛ր է Աստուած քո, որ փրկէն զքեզ ի ձեռաց իմոց, և կամ դատի, որպէս ասացեր, դատաստանօք իւրովք»:

112 Եւ ետ հրաման, և բերին տատասկ երկաթի բազում սակառօք, և արկին ի վերայ գետնի թանձր. և մերկացուցին զԳրիգորիոս, և արկին ի վերայ տատասկին մերկ. և ծակտեալ լինէին մարմինք նորա առ հասարակ. և քարշեցին և թաղեցին զնա ի տատասկին. և շրջըջէին զնա անզէն, մինչև առ հասարակ ծակտեցան մանրիկ մարմինք նորա, մինչ զի ոչ մնաց ի նմա տեղի ողջ:

113 Եւ ի միւսում աւուրն ածին զնա առաջի նորա: Սկսաւ հարցանել զնա և ասէ. «Զարմացեալ զարմացեալ եմ, և կարի քաշ զիա՛րդ կեաս դու կենդանի. և ոչ ինչ գրեցեր դու զցաւսդ, և խօսիս ևս. զի արժան էր, թէ վաղուց էիր դու վախճանեալ ի տանջանաց այտի»:

114 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ոչ է իմ ծուծկալութիւն տոկալոյդ՝ իմով զօրութեամբ, այլ ուժով շնորհի Տեսան իմոյ, և իմոյ յօժարութեան կամացս, որ խնդրեցի ի նմանէ, զի և դու զփորձ առցես զճառայիս Աստուծոյ. զի զիտասցես, թէ ոչ ոք կարէ մեկնել զչուսացեալս ի նա ի սիրոյ նորա: Զի նա տայ ոյժ և զօրութիւն համ-

իմ կամքը, թե՛ շես պաշտի աստվածներին, որոնք ամբողջ երկրի կյանքն են ու հիմքը»:

110 Պատասխանեց Գրիգորն ու ասաց. «Ես կերկրպագեմ իմ տեր Աստծուն, քանզի նա է արարիչը, կյանքն ու հիմքը և Որդուն, որն ստեղծող է համագոր ու համագործ և նրա Հոգին, որն իմաստությամբ լցրեց ամբողջ աշխարհը: Իսկ կռած, կոփած, փորագրած ու ձեռագործ կուռքերը երբեք աստվածներ չեն համարել և այլ կերպ չեն անի, քանի զեռ շունչ կա իմ մարմնի մեջ»: Պատասխան տվեց թագավորն՝ ասելով. «Քանի որ համարձակվեցիր աստվածներին կռած ու քանդակված կռչել, պետք է փոխարենը [հաշիվ] պահանջեսք»:

111 Հրամայեց նրա կողմը քերել երկաթե քերիչներով, մինչև որ նրա արյունով ամեն կողմ ոռոգվեց: Սկսեց ասել նրան. «Արդ՝ Գրիգոր, որ այգպիսի տանջանքների մատնվեցիր, կկատարե՞ս իմ կամքը»: Ասաց նրան. «Ես պետք է պահեմ աստվածապաշտության ուխտը, որն իմ մանկությունից եմ սովորել, և նա կարող է ինձ փրկել ամեն մի նեղությունից, իսկ քեզ կնետի տանջանքների մեջ, քանի որ շես ճանաչում նրան և զեռ, ուրիշներին ևս զարհուրեցնելով, կամենում ես հեռացնել նրա սիրտ պաշտումից»: Քաղավորը պատասխանեց. «Ո՞ր է քո Աստվածը, որը քեզ փրկի իմ ձեռքից և կամ դատի, որպես ասացիր, իր դատաստանով»:

112 Հրաման տվեց և բերին երկաթե տատասկ բազում սակառներով ու խիտ փռեցին գետնին, մերկացրին Գրիգորին և մերկ գցեցին տատասկի վրա: Նրա մարմինը ծակտուվեց ամբողջովին, քաշեցին ու թաղեցին տատասկների մեջ և նրան այնտեղ շրջըջեցին, մինչև որ ծակծկվեցին նրա մարմնի բոլոր մասերը ու նրա վրա ողջ տեղ չմնաց.

113 Մյուս օրը նրան բերեցին [թագավորի] առջև: Սկսեց հարցնել ու ասել. «Զարմանալով զարմանում եմ և խիստ շատ, թե ինչպե՞ս ես դու կենդանի մնում: Ոչնչի տեղ դրեցիր ցավերդ և զեռ խոսում ես էլ, քանզի պետք է որ դու վաղուց վախճանված լինեիր այդ տանջանքներից»:

114 Պատասխանեց Գրիգորը ու ասաց. «Իմ տոկալն ու դիմացկունությունը իմ զօրությամբ չեն, այլ իմ Տիրոջ շնորհի ուժով և իմ կամքի հոժարությամբ, որ խնդրեցի նրանից, որպեսզի դու էլ փորձության ենթարկելով Աստծու ճառայիս, զիտենաս, թե ոչ որ չի կարող նրան հուսացողներին վանել նրա սիրուց: Քանզի նա

բերութեան՝ համբերել նեղութեանց և փորձութեանց, զի ամաչեցնան անօրէնք յունայնութեան իրեանց և յամբարշտութեան և յապստամբութեան իւրեանց, որ իբրև զքեզդ իցեն, և կացցեն ամօթով յաւուրն այցելութեան և յանդիմանութեանն»:

115 Ժ. Եւ ետ հրաման արկանել կապիճս երկաթիս ի ծունկս նորա, և վարել ուռունս ստուարս, և բառնալ ի կախաղան՝ մինչև յօջեսցին ծունկք նորա անդէն: Եւ կաց կախեալ այնպէս զերես աւուրս:

116 Եւ յաւուրն չորրորդի հրաման ետ թագաւորն, և իջուցին զնա ի կախաղանէն, և ածին կացուցին զնա առաջի նորա: Խօսել սկսաւ թագաւորն և ասէ. «Տե՛ս դու, Գրիգորիոս, զի ոչ փրկեաց զքեզ սնտի յոյսն քո, յոր յուսայիր դու. շե՛հան զքեզ ի ձեռաց իմոց»:

117 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Տե՛ս դու, զի սնտի են յոյսքն քո, և ոչ կարացին հաւանեցուցանել և ոչ երկեցուցանել զիս. զի զոր դուն պաշտես՝ սնտի է, և ամենայն գործ մոլորութեան քոյ: Այլ տե՛ս դու, զի ո՛չ ի տանջանաց քոց երկեայ ինչ ես, և ոչ զսաստ ահի քոյ համարեցայ ինչ. այլ զօրութեամբ Տեառն իմոյ մարտեալ ընդ թշնամույն՝ որ ի ծածուկն քե պատերազմի ընդ ճշմարտութեան, և մատնեցի զմարմինս իմ ի կիզումն տանջանաց. զի եթէ վազ եթէ անագան՝ սակայն քակտի հնացեալ մարմինն. զի եկեսցէ ճարտարապետն, գտեալ զորդիս մարդկան՝ միւսանգամ զնոյն հնացեալն անգրէն նորոգեսցէ: Զի զօրոց զոգիսն գտանէ ի պարկեշտութեան, ի զգաստութեան, ի սրբութեան, ի քաղցրութեան, ի հեղութեան, յաստուածապաշտութեան կեցեալ՝ նորոգէ, զարդարէ, կեցուցանէ զնոյն ոգիս նովին մարմնով: Իսկ զորս գտանէ յանօրէնութեան և յամբարշտութեան, յաստուածատեցութեան, ի կոռպաշտութեան կեցեալ՝ թէպէտ և բուսանել բուսանին մարմինք նոցա առ ժամանակ մի՝ այլ զնոսին նովին ոգւով և նովին մարմնով արկանէ ի գեհենն, յանշէջ հուրն, յախտենից տանջանս, մանաւանդ զայնոսիկ, որ իբրև զքեզդ են ի կոռպաշտութեանն»:

118 Իսկ իբրև լուաւ զայն թագաւորն՝ բարկացաւ ընդ բանսն և ասէ. «Ինձ ոչ է փոյթ զայնմանէ, թէ նորոգեսցէ՝ զքեզ Աստուածն քո թէ ոչ. ինձ ոչ է պէտ զայնմանէ: Այլ զի ասացեր, եթէ զքեզ յանշէջ հուրն արկանէ՝ ես զքեզ աստէն իսկ այրեցից շիջանուտ հրով տեսցուք, քո Աստուածն զի՞ արասցէ»:

119 Եւ ետ հրաման երկաթի պուտամբք հալել կապար, և մինչդեռ շերմ էր՝ իբրև զշուր հոսել արկանել զմարմնով նորա: Եւ այ-

սմ և համբերատար զորութիւնն է տալիս նեղութիւններին ու փորձութիւններին դիմանալու, որ քեզ նման անօրէններն ամաչեն իրենց ունայնութեան, ամբարշտութեան և անհնազանդութեան համար ու ամօթով մնան այցելութեան ու հանդիմանութեան օրը»:

115 Ժ. Եվ հրաման տվեց նրա ծնկներին երկաթի կապիճներ հագցնել, մեծ կռաններով հարվածել և կախաղան բարձրացնել, մինչև որ նրա ծնկները հոշոտվեն: Այսպես կախված մնաց երեք օր:

116 Չորրորդ օրը՝ թագավորը հրաման տվեց, և նրան իջեցրին կախաղանից ու բերեցին կանգնեցրին իր առջև: Թագավորն սկսեց խոսել ու ասաց. «Տես դու, Գրիգոր, որ քեզ չփրկեց քո սնտի հույսը, որ դու ակնկալում էիր, և քեզ չազատեց իմ ձեռքից»:

117 Պատասխանեց Գրիգորը ասելով. «Դու տես, որ սնտի են քո հույսերը, քանի որ ոչ կարողացան ինձ համոզել, ոչ էլ վախեցնել: Այն որ դու ես պաշտում, սնտի է այնպես, ինչպես ե՛ս քո բոլոր մոլոր գործերը»: Բայց տես, թե ինչպես քո տված տանջանքներից բոլորովին լվախեցա և քո ահալոր սաստը առ ոչինչ համարեցի, այլ իմ Տիրոջ զորութեամբ մարտնչելով թշնամու դեմ, որը ծածուկ քո միջոցով պատերազմում է ընդդեմ ճշմարտութեան, իմ մարմինը մատնեցի տանջալի կիզման, քանզի վաղ թե ուշ հընացած մարմինը քայքայվելու է, որպեսզի գա ճարտարապետը և գտնելով մարդկանց որդիներին նույն հնացածը կրկին նորոգի: Եվ նրանց, որոնց հոգիները գտնի պարկեշտութեան, զգաստութեան, սրբութեան, քաղցրութեան, հեղութեան, աստվածապաշտութեան մեջ՝ կնորոգի, կզարդարի և կյանք կտա այդ հոգիներին նույն մարմնի մեջ, իսկ որոնց որ գտնի անօրէնութեան, ամբարշտութեան, աստվածատեցութեան և կոռպաշտութեան մեջ, թեպետև միառժամանակ նրանց մարմինը աճի, այլ նրանց նույն հոգով ու մարմնով կնետի գեհենն, անշէջ հրի, հավիտենական տանջանքների մեջ, մանավանդ այնպիսիներին, որոնք քեզ նման կոռպաշտութեան մեջ են»:

118 Իսկ երբ թագավորն այս լսեց, բարկացավ այս խոսքերի վրա և ասաց. «Իմ փույթը չէ, թե քո Աստվածը քեզ կվերականգնանա, թե ոչ, ինձ այդ պետք էլ չէ: Բայց որ ասացիր, թե ինձ անշէջ հուրը կնետի, ես քեզ այստեղ իսկ կայրեմ մարող հրով. տեսնենք ինչ կանի քո Աստվածը»:

119 Հրաման տվեց երկաթի պուտուկների մեջ կապար հալեցնել և մինչդեռ տաք վիճակում էր՝ ջրի նման թափել նրա մարմնին: Այրեցին նրա մարմինն ամբողջովին և լվեռավ. այլ մեծ

րիցին դմարմինս նորա առ հասարակ, և ոչ մեռաւ. այլ կայր մեծաւ ուժով, և զինչ հարցանէին՝ վաղվազակի տայր պատասխանի:

120 Եւ գարմացեալ թագաւորն ընդ ժուժկալութիւն համբերութեանն կարի անհնարին և ընդ տոկալ նորա՝ և ասէ, թէ «Զիա՞րդ կայ ի քեզ շունչդ յայդչափ ժամանակաց, և ի շարաշար տանջանացդ, որով զքեզն կտտեցի»: Եւ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Ո՞չ վաղ իսկ ասացի քեզ, եթէ զի առցես դու զփորձ համբերութեան ծառայիս Աստուծոյ. զի տայ զօրութիւն յամօթ առնել զայնոսիկ, որ առանց նորա իցեն և մարտնչիցին ընդդէմ նորա իբրև զքեզդ: Զի այսպէս ասէ. «Ոչ թողից զձեզ, և ոչ ընդ վայր հարից»: Արդ՝ այս է պահպանութիւն նորա առ արարածս իւր և առ սիրելիս իւր, զի պահեսցէ զնոսա ի հաւատս իւրեանց որ ի նա, մինչև հատուցէ նոցա ի դալատեան իւրում»:

121 ԺԱ. Եւ մինչդեռ խորհէր Տրդատիոս խօսել և այլ ողորձով ընդ նմա, և յղել պատգամ և խոստանալ կեանս և պատիւս, որում ոչ ինչ էր լսելոց.— «Եթէ այնմ ևս ոչ լսիցէ՝ ասէ, և այլ ևս յաւելից, և ի տոկ կտտեցից».— յառաջ մատուցեալ ոմն ի նախարարացն, որում անուն էր Տաճատ, փեսայ Արտաւանայ սպարապետի արքայի՝ սկսաւ խօսել և տալ տեղեկութիւն և ասել այսպէս վասն նորա, թէ «Վասն զի չէ պարտ կենաց՝ վասն այնորիկ ոչ կամի կեալ և զլուս տեսանել: Զի այսքան ժամանակք են, որ առ մեզ բնակեալ է, և ոչ զիտէաք զսա. այլ դա է որդի Անակայ մահապարտի, որ սպան զհայր քո Խոսրով, և արար խաւար Հայոց աշխարհիս և ի կորուստ մատնեաց զայս աշխարհ և ի գերութիւն. արդ՝ չէ պարտ կեալ դմա, զի որդի վրիժապարտի է դա»:

122 Եւ յիտ այսչափ հարցից և տանջանաց, դանից և բանտից, գելարանաց և կախազանաց, դառն նեղութեանց և ամենայն կրտսանաց, որով կտտեցին զնա, բազում համբերութեամբ յանձն իւր տարեալ վասն անուան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. այդ՝ իբրև այնմ ևս հասանէր թագաւորն ի վերայ իրացն, եթէ արդարև որդի Անակայ Պարթևի է, որ սպան զԽոսրով հայր նորա՝ հրաման տայր կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռքք և կապեալ պարանոցաւ խաղացուցանել զնա յԱյրարատ գաւառ, և տալ զնա ի զղեակ բերդին Արտաշատ քաղաքի, և իջուցանել ի վիրապն ներքին, որ անհնարին էր խորութեամբ, մինչև անդէն մեռցի: Եւ եղև նա յայնմ վիրապի ամս երեքտասան: Եւ ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ի ձմերոց

ուժով մնում էր և ինչ որ հարցնում էին, անմիջապէս պատասխան էր տալիս:

120 Զարմացալ թագավորը նրա սաստիկ համբերութեան, դիմացկունութեան ու տոկունութեան վրա և ասաց. «Ինչպե՞ս դեռ շունչ ունես այսքան ժամանակ և շարաշար տանջանքների մեջ, որոնցով քեզ խոշտանակեցի»: Գրիգորը պատասխան տվեց՝ ասելով. «Չէ՞ որ նախապես ասել էի քեզ, թե կտեսնես Աստուծո ծառայիս համբերութեան օրինակը, քանզի նա զօրութիւն է տալիս, որպեսզի ամօթով մնան նրանք, որ նրանից հեռու են և քեզ նման մարտնչում են նրա դեմ: Այսպես է նա ասում. «Ձեզ չեմ թողնի և ոչ էլ վայր կզցեմ»: Արդ՝ այս է նրա պահպանութիւնն իր արարածներին և սիրելիներին, որոնց նա պահում է իր հանդեպ ունեցած հավատքի մեջ, մինչև որ հատուցի նրանց իր գալստյան ժամանակը»:

121 ԺԱ. Մինչդեռ Տրդատը խորհում էր այլ սիրաշահութեամբ խոսել նրա հետ, և կյանք ու պատիվ խոստանալ, որոնց նա չէր էլ լսելու. «Եթե այս խոսքերին էլ չլսի, ասում էր, դեռ ավելին կանեմ և կշարշարեմ»: Ապա նրան մտտեցաւ նախարարներից մեկը, որի անունը Տաճատ էր՝ արքայի սպարապետ Արտավանի փեսան: Սկզբից խոսել ու տեղեկութիւն տալ և այսպես ասաց նրա մասին. «Որովհետեւ սա արժանի չէ ապրելու, դրա համար էլ չի կամենում ապրել և լույսը տեսնել, քանզի այսքան ժամանակ է, որ մեզ մոտ բնակվում է և չէինք ճանաչում նրան: Բայց դա որդին է մահապարտ Անակի, որն սպանեց քո հորը՝ Խոսրովին և խավար բերեց մեր Հայոց աշխարհին, կորստի ու գերութեան մատնեց այս երկիրը: Արդ՝ դա արժանի չէ ապրելու, քանի որ վրիժապարտի որդի է»:

122 Այսչափ հարցերից ու տանջանքներից, դանահարութիւններից ու բանտերից, գելարաններից ու կախազաններից, դառն նեղութիւններից և ամեն խոշտանգումներից հետո, որոնք նա մեծ համբերութեամբ հանձն առաւ տեղ մեր Հիսուս Քրիստոսի անվան համար, երբ թագավորը այս էլ իմացաւ, թե իսկապէս դա որդին է Անակ Պարթևի, որն սպանել էր նրա հորը՝ Խոսրովին, հրաման տվեց կապել ոտքերը, ձեռքերն ու պարանոցը, և տարան նրան Այրարատ գավառը, հանձնեցին Արտաշատ քաղաքի բերդի զղջակը և իջեցրին ներքին վիրապը, որի խորութիւնից դուրս գալ անհնարին էր, որպեսզի իսկույն մեռնէր: Այդ վիրապում նա մնաց տասներեք՝ տարի: Իսկ թագավորը շարժվեց զնաց ձմեռանոց՝ Այրա-

յԱյրարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի Հայոց աշխարհ յըրևելա:

123 Իսկ թագաւորն Տրդատ զամենայն ժամանակս իւրոյ թագաւորութեանն աւերէր քանդէր զերկիրն Պարսից թագաւորութեանն և զաշխարհն Ասորեստանի, աւերէր և հարկանէր ի հարուածս անհնարինս: Վասն այսորիկ պատշաճեցան բանքս այս ի բանս կարգի առակաց, թէ «Երբև զսէզն Տրդատ, որ սիգալովն աւերեաց զթումբս զետոց, և ցամաքեցոյց իսկ ի սիգալն իւրում զյորձանս ծովուց»: Վասն զի սէզ իսկ էր առ հանդերձս և այլ ուժով պնդութեան, հարստութեամբ, բուռն ոսկերօք և յաղթ մարմնով, քաջ և պատերազմող անհնարին, բարձր և լայն հասակաւ. որ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց պատերազմեալ և անէր մարտիցն յաղթութիւն: Մեծ անուն պարծանաց քաջութեան անձին ստանայր, և զհոյակապ շքեղութիւն յաղթութեան ընդ ամենայն աշխարհ կացուցանէր, հարկանէր ի հարուածս զթշնամիսն, և խնդրէր զքէնս վրիժուց իւրոց հայրենեացն. առնոյր աւար բազում ի կողմանցն Ասորւոց, և թափէր կապուտ սաստիկ անհնարին ի նոցանէն: Արկանէր ի սուր զգօրս Պարսից, և թափէր կողոպուտ անհնարին. լինէր առաջնորդ առն և ձիոյ զօրացն Յունաց, և մատնէր նոցա զբանակս նոցա. հանէր զգօրս Հոնաց սաստիկ յոյժ, և գերէր զկողմանս Պարսից:

124 Եւ զայն ամս երեքտասան, որ եղև Գրիգորիոս ի բերդին բանդին և ի խոր վիրապին, կին ոմն այրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ, հրաման առեալ յարհաւրաց՝ զի աւուրն նկանակ մի արարեալ պատրաստական ընկենուլ ի ներքս ի խոր վիրապն. և այնու կերակրեալ լինէր նա ի հրամանէն Աստուծոյ զայն ամս որ եղև նա անդ: Իսկ յայն վիրապ, ուր ընկեցին զնա՝ պահեալ լինէր նա կենդանի շնորհի Տեառն իւրոյ: Իսկ այլ մարդիկ, որ միանգամ իջուցեալ էր անդր՝ ամենեքեան մեռեալ էին վասն դժնդակ շարաշունչ դառնութեան տեղւոյն, վասն կարակում տղմին, օձախառն բնակութեան և խորութեանն: Վասն շարագործաց իսկ էր շինեալ զայն տեղի և ի սպանումն մահապարտացն ամենայն Հայոց:

125 ԺԲ. Եւ յետ այսորիկ հրաման ետ Տրդատ արքայ՝ հրովարտակ առնել ընդ ամենայն աշխարհս իշխանութեան իւրոյ, հրաման հանեալ օրինակ զայս.

126 «Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, առ մեծամեծս և առ իշխանս և առ նախարարս և առ գործակալս և առ այլ մարդիկդ, որ ընդ իմով իշխանութեամբ էք, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս, յագարակս, առ

ցառ գավառք, Վաղարշապատ քաղաքք, Հայոց աշխարհի արևելքում:

123 Իսկ Տրդատ թագաւորը իր թագաւորութեան ամբողջ ժամանակ ավերում էր, քանդում Պարսից թագաւորութեան երկիրն ու Ասորեստանը, ավերում էր և ուժեղ հարվածներ հասցնում: Սրա համար էր, որ պատշաճեցին առակաց կարգի այն խոսքերը, թե «Ինչպես սեզ Տրդատը, որն իր համարձակութեամբ ավերեց զետեքի թմբերը և իր հանդգնութեամբ ցամաքեցրեց ծովերի հորձանքը»: Վասնզի իրօք սեզ էր հանդերձանքով և մեծ ուժով, զորութեամբ, ամուր ոսկորներով և հաղթ մարմնով, քաջ էր և կատաղի պատերազմող, բարձր ու լայն հասակով: Իր կյանքի բոլոր տարիներին նա պատերազմել էր և մարտերում հաղթութիւն ձեռք բերել: Քաջութեան փառքի մեծ անուն ստացաւ և հոյակապ, փառավոր հաղթանակներ տարավ ամբողջ երկրում, թշնամիներին հարվածեց՝ ցանկալով իր հայրերի վրեժը լուծել: Ասորիքի կողմերից շատ ավար առավ և անխնա կողոպտեց նրանց: Սրով կոտորեց պարսից զորքը և հսկայական կողոպուտ վերցրեց, առաջնորդեց հունաց այրուձին և նրանց ձեռք տվեց թշնամիների բանակները, հոնքի զորքերը հանեց և գերեց պարսից գավառները:

124 Այն տասներեք տարիներում, որ Գրիգորը մնաց բանտի բերդում և խոր վիրապում, մի այրի կին, որ այդ բերդում էր, երազում հրաման ստացավ, որ օրական մի նկանակ պատրաստելով՝ խոր վիրապից վայր գցելու Այսպիսով՝ Աստուծու հրամանով նա կերակրվեց այնտեղ մնացած տարիներին: Սույն վիրապում, ուր նետել էին նրան, կենդանի մնաց շնորհիվ իր Տիրոջ, իսկ այլ մարդիկ, որոնք մի անգամ այնտեղ իջեցված էին, բոլորը մեռել էին՝ դժնդակ, հեղձուցիչ, անտանելի տեղի, թանձր տիղմի, օձախառն և խորունկ լինելու պատճառով: Հենց շարագործների համար էր շինված այս տեղը և ամբողջ Հայաստանի մահապարտների սպանութեան համար հատկացված:

125 ԺԲ. Սրանից հետո հրաման տվեց Տրդատ արքան հրովարտակ տանել իր իշխանութեան բոլոր երկրները հետևյալ օրինակով՝

126 Մեծ Հայքի Տրդատ արքայից՝ մեծամեծներին, իշխաններին, նախարարներին, գործակալներին և այլ մարդկանց, որոնք իմ իշխանութեան ներքո են գտնվում՝ ավաններում, շենքերում, գյու-

ազատս և առ շինականս, միանգամայն իսկ առ ամենեւեան, ողջոյն:

127 «Ողջոյն հասեալ և շինութիւն դիցն օգնականութեամբ, լիութիւն պարարտութեան յարոյն Արամազդայ, խնամակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջէ, և քաջութիւն հասցէ ձեզ ի քաջէն Վահագնէ ամենայն Հայոց աշխարհիս. իմաստութիւն Յունաց հասցէ դաստակերտիդ կայսերաց, և ի մեր դիւցախառն Պարթևաց հասցէ այցելութիւն, ի փառաց թագաւորաց և ի քաջ նախնեաց:

128 «Ամենայն ոք գիտասցէ ի մերոց հրամանցս որ առ ձեզ, զի վասն ձեր շինութեան հմբ հոգացեալք. զի յորժամ էաք մեք ի Յունաց աշխարհին՝ անդ տեսանէաք զհոգաբարձութիւն թագաւորացն, ի հոգալ ընդ շինութիւն իւրեանց աշխարհին, ի պատուել զբագինս դիցն աստուածոց շինուածովք և սպանդիւք զոհիցն, և երևելի պատարագացն ընծայիւք, և զունակ գունակ նուիրօքն և ի պաղօցն՝ յամենայնէ զամենայն նոցա մատուցանելով, և ջերմնոանդն եռալ զեռալ պաշտամանն, շքեղացուցանելով և զարդուքն զարդարելով և զերևելի զհոյակապ զանեղձ դիսն մեծարելով: Սեզայն ևս տեսանէաք ի նոցանէ՝ ի նոցունց դից անտի՝ զխաղաղաւէր շինութիւն մարդաշատութեան, հոծ բազմամբոխ լիութեամբ պարարտութեամբ՝ նոցա զայն փոխադարձ փոխարինացն շինութիւն շնորհեալ, ամենալրիւք բարութեամբ մեծացեալք խաղաղացեալք ի բարիսն վայելէին:

129 «Վասն որոյ պատուէր տուեալ, ահաբեկ արարեալ թագաւորաց աշխարհին՝ զմարդիկն զարհուրեցուցանէին վասն պաշտաման դիցն յուրմելոյ. մի՛ գուցէ թէ խառնազանչ բազմամբոխ խաժամուժ մարդիկ առ տգիտութեան ինչ արհամարհիցեն. կամ եթէ ոք յանկարծ առ փոխելութեան իշխեսցէ արհամարհել զպաշտօն դիցն՝ հրաման ելեալ զօրացեալ ի թագաւորաց, զի խլեսցեն բրեսցեն իշխանքն որ իցեն յուրաքանչիւր գործակալութեան, զի շինութիւն աշխարհի ի դիցն բազմացի: Զի գուցէ թէ յանկարծ ոք զդիսն անգոսնեացէ՝ վնաս մեծ ի ցասմանէ դիցն յուրեացի. այնպիսիքն զանձինս կորուսանեն, և աշխարհի մեծ ոճիրս վնասուց ի նոցանէն ընդոստուցանեն. վասն այսորիկ իսկ և ետուն զհրամանս սաստից այնպիսեացն՝ պատուհաս մահու՝ թագաւորքն Յունաց յիւրեանց աշխարհին:

130 «Արդ՝ և մեք հրաման շինութեան կամեցեալ ձեզ, հոգա-

զերում ու ազարակներում, ազատներին ու շինականներին՝ ողջոյն՝ բոլորին միաժամանակ:

127 Թող ողջոյն և խաղաղություն հասնի աստվածների օգնականութեամբ, պարարտ լիություն՝ արի Արամազդից, խնամակալություն՝ Անահիտ տիկնոջից, քաջություն ամենայն Հայոց աշխարհիս՝ քաջն Վահագնից: Թող Հունաց իմաստությունը հասնի կայսերական դաստակերտիդ և հոգատարություն լինի մեր դիցախառն պարթևներից, թագավորների փառքից և քաջ նախնիներից:

128 Ամեն ոք թող գիտենա ձեզ ուղարկած մեր հրամաններից, որ հոգացող ենք ձեր շինութեան համար, քանզի երբ մենք Հունաց աշխարհում էինք, այնտեղ տեսանք թագավորների հոգացողությունը իրենց երկրի շնութեան նկատմամբ, աստվածների բազմիները պատվելը՝ շինվածքներով ու զոհեր մատուցելով, երեվելի զոհաբերութեաններով, տեսակ-տեսակ նվերներով ու ընծաներով, ամեն ինչից ընտիրը նրանց մատուցելով, [տեսանք] պաշտամունքի մեջ ջերմնոանդութեանը շքեղացնելով ու զարդարելով և երևելի, հոյակապ, անեղձ աստվածների մեծարելով: Այն ևս տեսանք, որ նրանց աստվածների շնորհիվ բազմամբոխ, հոծ, խաղաղ, մարդաշատ շնություն կա՝ առատ լիութեամբ, [քանզի] աստվածներն իրենց կողմից փոխադարձելով խաղաղություն են շնորհում, [ուստի] ամենալի բարութեամբ մեծարված խաղաղորեն վայելում էին բարիքները:

129 Այս բանի համար թագավորները պատվիրելով ահաբեկել՝ մարդկանց վախեցնում են, որ շատացնեն աստվածների պաշտամունքը, և չլինի թե խառնիճազանչ, բազմամբոխ, խաժամուժ մարդիկ իրենց տգիտութեամբ արհամարհեն, կամ թե որևէ մեկը հանկարծ խելագարութեամբ համարձակվի արհամարհել, աստվածների պաշտամունքը: Թագավորների կողմից խիստ հրաման է տրված, որ իշխանները՝ յուրաքանչյուրն իր գործակալութեան մեջ, [դրանց] արմատախիլ անեն, որպեսզի աստվածների շնորհիվ շնութեանը ավելանա, և եթե հանկարծ որևէ մեկը աստվածներին արհամարհի, աստվածների ցասումից մեծ վնաս հասնի նրան: Այդպիսիք իրենց անձերը կորցնում են և մեծ պատուհաս են հասցրնում իրենց երկրին: Ահա թե ինչու Հունաց թագավորները իրենց երկրում սաստիկ հրաման են տվել՝ այդպիսիներին մահ սպանալով:

130. Արդ՝ մենք ևս կամեցանք շնություն ապահովելու հրա-

ցեալ զի և ձեզ ամենալրիւքն ամենաբարիքն ի դիցն բազմասցին. զի ձէնչ՝ պաշտօն նոցա և փառատրութիւն, և ի նոցանէ՝ շինութիւն, լիութիւն և խաղաղութիւն. զի որպէս ամենայն տանուտէր ընդ տան իւրոյ և ընդ ընտանեաց հոգայ՝ սոյնպէս և մեք հոգամբ ընդ մեք Հայոց աշխարհիս շինութեան:

131 «Արդ՝ ամենայն նախարարք մեծամեծք և ազատք և գործակալք և սիրելիք մեր թագաւորաց, և շինականք, բնակք և ձեռատունկք և ձեռասունք մեր Արշակունեաց, զոր յանձնածեալսդ և սնուցեալսդ է, անխայեալսդ և յառաջեալսդ, վասն մեր օգտի հասարակաց հոգացեալ, զի զդիսն պատուեսցիք: Արդ՝ եթէ յանկարծ ոք թէ գտցի, որ զդիսն անպատուեսցէ, և գտցեն զայնպիսին՝ կապեալ ոտիք և կապեալ ձեռք և կապեալ պարանոցաւ ի դուռն արքունի ածցեն. և տուն և կեանք և արարք և ստացուածք և գանձք՝ այն ամենայն այնոցիկ լիցի, որ զայնպիսին ի մէջ ածցեն: Ողջ լիւրութիւն ի դիցն օգնականութենէ դուք ամենեքին և ի մեր թագաւորաց՝ որ ընդ այս հրաման կամիք, և ի շինութեան բնակեսցիք ամենեքեան, զի մեք զխոյզին իսկ ողջ եմք»:

132 Իսկ զամենայն ամս ժամանակաց իւրոց թագաւորն Տըրդատ գոռացեալ ընդ Պարսից տէրութեանն՝ խնդրէր զբէնս վրիժուց մարտիւք պատերազմաց: Իսկ ի ընդ ամացն, որ եղև Գրիգորիոս ի վիրապին, իբրև ամս երեքտասան, և էր մարտ սաստիկ խստութեան Տրդատայ ընդ Պարսից թագաւորին՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց:

133 Իսկ միւս ևս այլ հրովարտակ հրամայեաց գրել ընդ աշխարհս և ընդ գաւառս իշխանութեանն իւրոյ՝ օրինակաւս այսուիկ.

134 «Տրդատիոս Հայոց մեծաց արքայ. առ աշխարհս և առ գաւառս, առ նախարարս և առ զօրս և առ շինականս և առ ամենեսին ողջոյն. ողջ լիչիք, և մեք մեզէն իսկ ողջ եմք»:

135 «Դուք ինքնին զիտէք, զիա՛րդ ի բնէ ի նախնեացն իսկ յազթութիւն խաղաղութեան բազում էր շնորհեալ մեզ դիցն օգնականութեամբ, և կամ թէ ո՛րպէս զամենայն ազգս նուաճեալ էր, և ի հնազանդութեան ունէաք: Իսկ յորժամ զդիսն ոչ մարթացաք հաճել պաշտամամքն, զկամս նոցա քաղցրացուցանել ընդ մեզ՝ հանին մերժեցին ի ցասմանն իւրեանց զմեզ ի մեծ տէրութենէն: Մանաւանդ վասն ազանդին քրիստոնէից պատուիրեալ ձեզ, զի հազար և բիւր դէպ է եթէ գտցի ոք, զի նոքա անհնարին լինին խափան դիցն պաշտամանն, զայնպիսին թէ գտցեն և վաղվաղակի ի մէջ ածցեն՝ յար-

ման տալ, որ ձեզ ևս աստվածներից ամեն տեսակ առատութիւն և բարիք հասնի, որ դուք երկրպագեք նրանց ու փառավորեք, իսկ նրանք ձեզ շնորհեն շնութիւն, լիութիւն ու խաղաղութիւն, և ինչպէս ամեն տանուտեր հոգ կտանի իր տանն ու ընտանիքին, նույնպէս և մենք կհոգանք մեր Հայոց աշխարհի շնութիւն համար:

131 Ուստի և բոլորդ՝ նախարարներ, մեծամեծներ, ազատներ, գործակալներ և մեր թագաւորութեան սիրելիներ, շինականներ, բնիկներ և մեր Արշակունեաց տան ձեռքի տակ սնված ու դաստիարակվածներ, որոնց փայփայել ու սնուցել ենք, խնայել ու առաջնորդել, հոգալով մեր ընդհանուր օգտի մասին, [հրամայում ենք], որ պատվեք աստվածներին: Արդ՝ եթէ հանկարծ գտնվի որեէ մեկը, որ աստվածներին անպատվի և այգպիսին հայտնաբերեն, ոտքերը, ձեռքերն ու պարանոցը կապած պետք է նրան բերեն արքունի դուռը, իսկ նրա տունը, կյանքը, ինչքը, ստացվածքն ու զանձները ամենը թող լինեն նրանց, որ այգպիսիներին հայտնաբերում են: Ողջ եղեք բոլորդ օգնականութեամբ աստվածների և մեր թագաւորնեւրիս, որոնց հրամանը կատարում եք և թող բոլորդ բնակիչք շնութեան մեջ, քանզի մենք ինքներս իսկ ողջ ենք»:

132 Իր իշխանութեան բոլոր տարիներում Տրդատ թագաւորը սպառնալով պարսից տերութեանը՝ կամենում էր վրեժ լուծել պատերազմներով: Իսկ այն տարիների ընթացքում, երբ Գրիգորը վիրապում էր՝ գրեթէ տասներեք տարի, Տրդատը սաստիկ մարտ էր մղում պարսից թագաւորի դեմ իր կյանքի բոլոր օրերում:

133 Մի այլ հրովարտակ ևս հրամայեց գրել իր իշխանութեան տակ եղած երկրներին ու գավառներին սույն օրինակով.

134 «Մեծ Հայքի Տրդատ արքայից՝ երկրներին, գավառներին, նախարարներին, զորքերին, շինականներին՝ և ամենքին ողջոյն: Ողջ եղեք, իսկ մենք ինքներս իսկ ողջ ենք»:

135 Դուք ինքներդ զիտեք, թե ինչպէս աստվածների օգնականութեամբ սկզբից՝ մեր նախնիների օրերից, բազում հազթութիւն, խաղաղութիւն էր շնորհված և կամ թե ինչպէս բոլոր ազգերը նվաճված և մեզ հնազանդ էին: Սակայն երբ շարողացանք աստվածներին պաշտամունքով հաճեցնել, նրանց կամքը մեր նրկատմամբ քաղցրացնել, ցասումով մերժեցին մեզ, զրկեցին մեծ տերութիւնից: Մանավանդ քրիստոնյա ազանդի մասին պատվիրում եմ ձեզ, որ եթէ գտնվի այնպիսին, որ հազար և բյուր դեպից մեկ անգամ խափանարար լինի աստվածների պաշտամունքին, այգպի-

քունուստ պարզեք և պատիւք նոցա լիցին շնորհեալ որ զնոսաբ յայտնեսցենք Ապա թէ որ շայտնեսցէ զայնպիսին, կամ թալուսցէ, և գտցի՝ յայպիսին ընդ մահապարտս համարեալ լիցի, և ի հրապարակ արքունի եկեալ մեոցի, և տուն նորա յարքունիս երթիցէ:

136 «Արդ՝ զոր օրինակ ես ոչ խնայեցի յիմ վաստակաւոր Գրիգորին, յիմ սիրելին, որ վասն դորին իսկ իրաց շարաշար և սաստիկ տանջանք տանջեցի, և յետ այնորիկ ետու զնա ընկենուլ ի խոր վիրապն յանհնարին, զի անդէն իսկ միանգամայն օձից լիցի կերակուր. զի և ոչ զմեծ վաստակն նորա համարեցայ ինչ՝ առ սիրով և առ ահի դիցն, զի և ձեզ ահ լիցի այս և երկիրդ ի մահուանէն. այլ զի կեցջիք ընդ հովանեաւ դիցն և ի մէնջ բարիս մարթասցիք գտանել: Ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք»:

137 ԺԳ. Եւ եղև ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ խնդրեաց իւր կին կայսրն Գիողեետիանոս. և այնուհետև ընդ ամենայն կողմանս տէրութեան իւրոյ արձակեալք շրջէին պատկերազործք նմանահանք ճշգրտագործք. զեղատախտակ պայծառակշիռ հասակաշափ զգեղ երեսացն և զմրազարդ յօնիցն ի տախտակսն համանմանս դեղովքն պաճուճէին, զի յայտ յանդիման ցուցցեն առաջի տկնահաճոյ կամաց թագաւորին:

138 Յայնմ ժամանակի եկեալ գտանէին ի քաղաքին Հոռոմայեցոց արգելաւանս մի կուսանաց՝ միանձնական լեռնական, ընդակերս, զգաստացեալս, պարկեշտականս, սրբամատոյց կանայս քրիստոսական հաւատոց, որ զցայգ և զցերեկ և յամենայն ժամանակի փառաւորութեամբ և օրհնութեամբ զկատարեալ աղօթսն իւրեանց առ Աստուած առաքել ի բարձունս արժանի լինէին: Որոյ անուն էր զլիւսաւորին Գայիանէ, և սան նորին՝ ի դատերաց ուրումն յաստուածապաշտ և ի թագակալ տոհմէ, զի անուն էր նորա Հոփոսիմէ:

139 Եւ իբրև եկին հասին՝ բռնութեամբ մտեալ ի սուրբ կայեանս առաքինեացն, տեսեալ զպարկեշտագեղն Հոփոսիմէ, զարմացեալ սխարացեալ ընդ սքանչելատեսիկն տեսիլ՝ ի նկարապաճոյճ ի տախտակսն յօրինէին, և առ թագաւորն հասուցանէին:

140 Եւ իբրև ետես թագաւորն զգեղապանձ վայելութիւն պատկերակերպ նկարազրին Հոփոսիմեայ, մուկանական ցանկութեամբ տախտագ զեղիսեալ. զի անկարգ ցանկութիւն յիմարութեանն մորութեան ստիպէր, ժամ տուեալ ուրախութեան հարսանեաց՝ ճեպով

սին եթե գտնվի, [պետք է] շուտափույթ հայտնաբերվի, և արքունիքից պարզենեալ ու պատիվներ շնորհվի հայտնաբերողին: Իսկ եթե որևէ մեկը չհայտնի կամ թաքցնի այդպիսինը, և ապա գտնվի, մահապարտ կհամարվի, արքունի հրապարակը բերվելով կսպանվի, և նրա տունը արքունիքին կտրվի:

136 Արդ՝ ինչպես որ ես խնայեցի իմ վաստակավոր Գրիգորին՝ իմ սիրելիին, որին հենց նման պատճառներով շարաշար ու սաստիկ տանջանքներով տանջեցի և դրանից հետո նրան անմաշելի խոր վիրապ նետելով տվեցի, որպեսզի իսկույն օձերին կերակուր դառնա, նույնիսկ նրա մեծ վաստակը նկատի չունեցա ի սերաստվածների ու նրանց ահու, ապա թող ձեզ էլ ահ լինի և մահվանից երկյուղ, ուստի մնացեք աստվածների հովանավորութեան տակ և մեզանից բարին կգտնեք: Ողջ եղեք, իսկ մենք ինքներս ողջ ենք»:

137 ԺԳ. Այդ ժամանակներում պատահեց, որ Գիողեետիանոս կայսրը կամեցավ իր համար կին առնել, և այնուհետև իր տերութեան բոլոր կողմերը սկսեցին շրջել նմանահան ճարտար նկարիչներ, և դեմքի գեղեցկությունը, մրազարդ հոնքերը ճշգրտորեն, հասակին հարմար, համապատասխան ներկերով նկարում էին տախտակների վրա, որպեսզի դեմ դիմաց ցույց տան թագավորին՝ ի հաճույս նրա:

138 Այդ ժամանակ գալով Հոռոմ քաղաքը, գտան կույսերի մի արգելաւանք, որոնք լեռներում մեկուսացած, բուսակեր, ժուժկալ, պարկեշտ և սրբանվեր կանայք էին, քրիստոնեական հավատքով լի, որոնք գիշեր ու ցերեկ և ամեն ժամանակ փառավորութեամբ ու օրհնութեամբ իրենց աղոթքը արժանավորապես դիպի վեր առ Աստված էին առաքում: Նրանց զլիսավորի անունն էր Գայանէ, որն ուներ մի սան՝ աստվածապաշտ մարդու ղուստերից՝ թագավորական տոհմից, որի անունն էր Հոփոսիմէ*:

139 Երբ եկան հասան, բռնութեամբ մտան առաքինի կանանց սուրբ կայանը, տեսնելով պարկեշտագեղ Հոփոսիմեին, սքանչելի տեսիլքով ապշած, զարմացած՝ նկարը տախտակի վրա նկարեցին և թագավորին հասցրեցին:

140 Երբ թագավորը տեսավ Հոփոսիմեի կերպարանքի նկարի հիասքանչ վայելությունը, կատաղի ցանկության տոփանքով լցվեց, քանզի հիմար, մուկան, անկարգ ցանկությունը ստիպում էր. [և նա] հարսանիքի ուրախության ժամ որոշելով տաքնապով

տազնապաւ փութայր զուրախութիւնս հարսանեացն կատարելք Յայնմ ժամանակի տազնապափոյթ ստիպով դեսպանս արձակեալ, պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն, զի ամենեքեան օտտաբեր ընծայատար լիցիին մեծի հարսանեացն, և բազում ուրախութեամբ գալ կատարել առ հասարակ ամենեցուն զօրէնս արքայական փեսային՝ ըստ օրինացն թաղուորաց:

141 Իսկ իբրև տեսիս առաքինիքն զգաղտածիդ նետս թշնամուոյն, որ ի ծածուկն սովոր էր ձգել ի սուրբոն քրիստոսատէրոն, աման շարի գտեալ զթագաւորն. որպէս ի դրախտի անդ զօձն անդրուվար արարեալ. առ ի պատուիրանն մոռանալոյ, մտեալ յանդգամ յունկն կնոջն առաջնոյ. սոյնպէս և աստ զթագաւորն անօրէն իբրև զվահանակ երեսաց գտեալ՝ նովա մարտուցեալ ընդ աստուածաշէն եկեղեցիս:

142 Իսկ զթագաւորն հպարտացուցեալ ամբարձաւաճեցուցանէր որոգայթադիր թշնամին՝ ի գրգռել յարուցանել հալածանս ի վերայ եկեղեցեաց Աստուծոյ, խելացնորեցուցեալ զնա առ ի տալ պագանել երկիր ուրուականաց մեռելուոց, ոսկեղէն և արծաթեղէն, փայտեղէն և քարեղէն պղնձագործ պատկերաց զիցն սնտեաց, և պղծութեանն պաշտաման: Ուս եղևալ համբառնայր հարկանել ընդ վիմին հաստատնոյ, ընդ հաւատոցն եկեղեցոյ. վիմին ինչ ոչ ստնանել կարացեալ՝ ինքն առ վիմին խորտակեցաւ Սակայն յամբարհաւաճութիւն մոլեգնութեանն վստահացեալ՝ բազում և անշափ էր այն, որ ի նմանէ անցանէր ընդ եկեղեցիս Աստուծոյ:

143 Իսկ երանելին պարկեշտասէրն Գայիանէ, սրբասնելովն Հոսիսիմեա հանգերձ և այլ ընկերօքն իւրեանց, յիշեալ զուխտն սրբութեան, զօրինաւոր կրօնիցն զգաստութեան սրբութիւնն յոր մտեալ էին՝ ողբային յանձինս իւրեանց վասն նկարացոյց հրամանին, առ ի նկատել զպատկերս նոցա պիղծ և անօրէն թագաւորին. ճգնութեամբ մատուցեալ յաղօթս՝ խնդրել ի բազումողորմ Տեառնէն օգնականութիւն՝ փրկել զնոսա ի փորձութենէն, որ հասեալ էր ի վերայ նոցա: Եւ յաղաշելն իւրեանց այսպէս ասէին.

144 «Տէր տերանց, Աստուած աստուծոց, Աստուած յախտեանական, Աստուած երկնից, Աստուած անձառ լուսոյ, որ հաստատեցիր զամենայն բանիս քով. որ արարեր զերկինս և զերկիր և զամենայն զարդ նոցա. որ ստեղծեր զմարդն հող յերկրէ և իմաստուն կացուցեր և բազմացուցեր զնա ի վերայ երկրի, և օգնական եղիր նոցա ի դարս իւրաքանչիւր՝ որ յուսացան ի քեզ:

շտապեց հարսանեկան ուրախությունն անել: Այդ ժամանակ շտափույթ դեսպաններ ու պատվիրակներ ուղարկեց բոլոր երկրները, որ ամենքը օժիտներ ու ընծաներ բերին մեծ հարսանիքին և բազում ուրախությամբ ամենքը առհասարակ գային արքայական փեսայի կարգը կատարելու ըստ թագավորական օրենքների:

141 Երբ առաքինի [կույսերը] տեսան թշնամու գաղտնածիդ նետերը, որով սովոր էր քրիստոսասեր սրբերին ծածուկ հարվածել, [հասկացան որ] թագավորը շարի գործիք է դարձել: Ինչպես այնտեղ դրախտում օձին միջոց դարձնելով, պատվիրանը մոռացնել տալու համար, [սատանան] մտով առաջին կնոջ անզգամ ականջը, նույնպես և այստեղ անօրեն թագավորին դիմակ դարձնելով՝ նրա միջոցով մարտնչում էր աստվածաշեն եկեղեցիների դեմ:

142 Իսկ որոգայթադիր թշնամին թագավորին հպարտացնելով, ամբարտավանացնելով, գրգռում էր նրան հալածանք հարուցելու աստծու եկեղեցիների դեմ, խելացնորեցնելով նրան, ստիպելով երկրպագել մեռելուտի ուրվականներին, սնտի աստվածների ոսկեղեն ու արծաթեղեն, փայտեղեն ու քարեղեն և պղնձակերտ արձաններին ու պիղծ պաշտամունք կատարելու: Ամբարտավանորեն բարձրանում էր՝ եկեղեցու հավատքի հաստատուն վիճը հարվածելու, [սակայն] վեմին ոչինչ չկարողանալով անել, ինքը վեմի վրա խորտակվեց: Այնուհետև մոլեգին ամբարտավանությանն ապավինելով բազում և անշափ վնասներ էր հասցնում Աստծու եկեղեցիներին:

143 Բայց երանելի, պարկեշտասեր Գայանեն սրբասնյալ Հոսիսիմեի և իրենց այլ ընկերների հետ, հիշելով սուրբ ուխտը, իրենց ընտրած օրինավոր կրոնի զգաստության սրբությունը, սղբում էին իրենց անձերը նկարացույց հրամանի պատճառով, քանի որ պիղծ և անօրեն թագավորը տեսնելու էր իրենց պատկերները: Ծրգնությամբ աղօթք մատուցեցին՝ օգնություն խնդրելով բազումողորմ Տիրոջից փրկելու այն փորձությունից, որ հասել էր իրենց: Եվ ազալանքի մեջ այսպես էին ասում նրանք.

144 «Տեր տերանց, Աստված աստվածոց, հավիտենական Աստված, Աստված երկնքի, Աստված անձառ լուսի, որ ամեն ինչը հաստատեցիր քո խոսքերով, ստեղծեցիր երկինքն ու երկիրը և նրանց բոլոր զարդերը, մարդը կերտեցիր երկրի հողից ու իմաստուն դարձրիր, բազմացրիր նրան երկրի վրա և բոլոր դարերում օգնական եղար նրանց, որ քեզ հուսացին:

145 «Արդ՝ օգնեա՛ւ և մեզ, Տէր, ի պատերազմիս որ նեղէս զմեզ, զի յաղթեսցուք որոգայթից նենգութեանց սատանայի, և անուն քո, Տէր, փառաւոր լիցի, և եղջիր եկեղեցւոյ քոյ բարձրացեալ լիցի. զի և մեք արժանի լիցուք հասանել յօթեմանս արքայութեան պատուիրանապահաց քոց: Եւ մի՛ լիցի պակասութիւն ձիթոյ ի լապտերաց մերոց, և մի՛ շիջցին ճրագունք հաւատոց ուխտի սրբութեան մերոյ. և մի՛ հասցէ տխրական մթացուցիչն գիշերոյ կորստեան ի վերայ լուսաւոր ճանապարհաց մերոց. և մի՛ գայթակղեսցին ոտք մեր ի լուսազնաց շաւղաց քոց. և մի՛ կուրացին բիրք տեսանելիաց մերոց ի գուարթարար ճառագայթից ճշմարտութեան քոյ. և մի՛ յափշտակեսցէ թռչունն մահացան զսերմանիսն բուռոյն կենաց, զոր սերմանեաց ի մեզ միաժին Որդիդ քո, տէր մեր Յիսուս Քրիստոս. և մի՛ տարցի զզգաստութիւն սուրբ հօտի քոյ զազանն ապօտամբ. և մի՛ յաղթահարեսցէ զգառինս հօտի քոյ գայլն ապականիչ. և մի՛ վարատեսցէ թշնամին ուխտիս մերոյ զոշխարս առաքելական եկեղեցւոյ քոյ սրբոյ:

146 «Տէր Աստուած մեր, որ առաքեցեր զմիաժին Որդիդ քո, որ եկն և ելից զամենայն տիեզերս հոգւով իմաստութեամբ քով, զի զամենեսեան յիսրայէլ անուն աստուածատեսս գրեսցէ: Եւ մեք լուսք զի ասաց, «Թէպէտ և հալածեսցեն զձեզ քաղաքէ ի քաղաք՝ ոչ կարաւիք սպառել զքաղաքս Իսրայէլի, մինչև ի դարձ գալստեան իմոյ ալարէն»:

147 «Արդ խնայեա՛ւ, Տէր, յանձինս մեր, որ ապաւինեցաք յանուն քո սուրբ, զի մի՛ խառնակեսցուք ընդ անարգութիւն պղծութեան հեթանոսաց. և մի՛ տար զզգաստութիւն սրբութեան մերոյ բողանոց անօրէն շանազգեաց լկտութեան նոցա, և մի՛ զկուսութեան մարգարիտ հաւատոց մերոց՝ ի շաւիղս խողազնաց ամբարշտութեան նոցա: Եւ մի՛ շարժեսցէ ուղիս անյագ ջուրց բազմութեանց մոլորահողմն խաբէութեան զրահեղեղն ասասկութեան զհիմունս սուրբ եկեղեցւոյ քոյ, որ բազմապատիկ վիմօքն արդարովք շինեցաւ ի վերայ վիմին հաստատնոյ, որոյ զլուխ անկեանն կատարման եղև Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի ձեռն մարմնանալոյն, մահուամբ խաչին, հեղմամբ արեանն, յարութեամբն և յերկինս վերանալոյն, նստելովն յաջմէ աստուածութեան քոյ, ուր էրն յառաջ:

148 «Արդ նայեա՛ց, Տէր, յերկնից ի սրբութենէ քումմէ, զի մի՛ լիցուք մեք իբրև զայն տունն, որ ի վերայ աւազոյն շինեալ էր, զոր զրդուեսցին խոտովութիւնք նեղութեանց պէսպէս փորձութեանց. այլ հաստատեա՛ զմեզ ճշմարտութեամբ Աւետարանին խաղաղութեան,

145 Արդ՝ մեզ ևս օգնիր, Տեր, այն պատերազմի մեջ, որով զու նեղում ես մեզ, որպեսզի հաղթենք սատանայի նենգությունների որոգայթներին և թող փառավոր լինի քո անունը, Տեր, և քո եկեղեցու զորությունը բարձրանա, որ մենք ևս արժանի լինենք քո պատվիրանապահների արքայության օթևանները հասնելու: Թող մեր լապտերների մեջ ձեթի պակասություն չլինի և մեր սուրբ ուխտի հավատքի ճրագները չհանգչեն: Մեր լուսավոր ճանապարհների վրա թող չհասնի կորստյան գիշերվա տխուր մթացուցիչը, մեր ոտքերը չշեղվեն քո լուսազնաց շավիղներից և մեր աչքերի բիբերը չկուրանան քո ճշմարտության զվարթարար ճառագայթներից: Թող մահատարած թռչունը չհափշտակի կենաց բույսի սերմերը, որ մեր մեջ սերմանել է քո միաժին Որդին, տեր մեր Հիսուս Քրիստոսը, ապօտամբ զազանը լիլի քո սուրբ հօտի զգաստությունը, ապականիչ գայլը չհաղթի քո հօտի գառներին, և թող մեր ուխտի թըշնամին չցրի քո առաքելության սուրբ եկեղեցու ոշխարներին:

146 Տեր Աստված մեր, որ առաքեցիր քո միաժին Որդուն, որ եկավ և ամբողջ աշխարհը լցրեց քո իմաստուն հոգով, որպեսզի ամենքին Իսրայելում աստվածատես դարձնի: Մենք լսեցինք, որ նա ասել է. «Թեպետ հալածեն ձեզ քաղաքից քաղաք, դուք փախչելով չեք սպառի Իսրայելի քաղաքները մինչև իմ վերստին գալուստը»:

147 Արդ՝ խնայիր, Տեր, մեր անձերին, որ ապավինեցինք քո սուրբ անվանը, որպեսզի լիալուսակվենք հեթանոսների պղծության անարգանքով և մեր սուրբ զգաստությունը մի հանձնիր ներանց վավաշոտ, անօրեն ու շնաբարո լկտիությանը և մեր հավատքի կուսության մարգարիտը նրանց անբարշտության խողազնաց շավիղներին մի տուր: Թող մոլորահողմ խաբէության և պղտոր ու վարար ջրերի անհազ հորձանուտը չշարժի քո սուրբ եկեղեցու հիմքերը, որոնք բազմապատիկ արդար վիմերով շինվել են այն հաստատուն քարի վրա, որի ավարտման անկյան գլուխը եղավ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսը իր մարմնանալով, խաչի վրա մահվամբ, արյունը թափելով, հարությունմբ և երկինք վերանալով ու նստելով քո աստվածության աջ կողմը, ուր կար առաջ:

148 Արդ՝ Տեր, նայիր երկնքից՝ քո սրբությունից, որպեսզի չլինենք ավազի վրա շինված այն տան նման, որը խաբիլեցին պես-պես փորձությունների նեղիչ խոտվություններից, այլ հաստատիր մեզ խաղաղության Ավետարանի ճշմարտությամբ և առաջնորդիր մեզ ըստ քո կամքի: Արժանի արա լույսի հարսանիքի գի-

և առաջնորդեա՛ մեզ ըստ կամաց ըոց, և արժանիս արա զմեզ գիշե-
րոյն լուսոյ հարսանեաց. յորում զգիշերն իբրև զալի լուսաւոր առ-
նիցես ի ծագել ճառագայթից յերեսաց փառաց ըոց, և ապրեցո՛
զմեզ ի ներքոյ թևոց ըոց, և մեր հասցուք ի նաւահանգիստ կամաց
ըոց: Եւ տո՛ւր մեզ, զի արբցուք զբաժակ նահատակութեան, զի առ-
ցուք զփոխարէն պսակն յաւուր արդար դատաստանին ի յայնու-
թեան փառաց ըոց»:

149 Եւ յետ այսորիկ սուրբն Գայիանէ սանականան Հոփսի-
մեաւ և պարկեշտաժողով ընկերօքն հանդերձ՝ ղէմ եղեալ տարաղէմ
զնացեալ փախստեալ լինէին, զի զանձինս իւրեանց սրբութեամբ պա-
հեսցեն յայմիկ հողաթաւալ, մեղսաթաթաւ, մեղանշական, անօրէն
ի դիւական խառնից մարդկան. զի առաւելութեան յուսոյն կենդա-
նութեան և լուսոյն յարութեան արժանի լինիցին հասանել, ընդ առ-
աքելական սահմանօքն ապրեալ յանվախճան ի հանդերձեալ դա-
տաստանաց անտի, և յաջակողմն գահուն մտեալ՝ խոստացելոց
բարեացն հասանել, անթառամ պսակօքն զարդարեալ՝ ընդ հնգեկան
կամարարսն կուսանաց, գործովքն բարութեան լուսաւորեալք ի հան-
գիստ նորոգական վայելչութեան դրախտին, ընդ աստուածական
փեսային ի բաղմածողփս արդարոցն, ի բողմականս Աբրահամու
անպակաս ուրախութեանցն լինել ժառանգորդ: Որպէս և Տէրն յԱե-
տարանի անդ ասաց, եթէ «Որ թողցէ զբնակութիւն իւր վասն անուան
իմոյ՝ ի միւսանգամ գալստեան իմում զկեանս յախտենականս ժա-
ռանգեցուցից նմա»: Իբրև ոչ ի ժամանակեան մահուանէս փախու-
ցեալք, այլ յանհնարին մոլեկան անօրէն ցանկութեանցն ճողո-
պրեալք: Իբրև ոչ զի զմարմինս իւրեանց ի տանջանաց երկրակոխաց
ի զրպարտութենէս ապրեցուցեն, այլ զի զոգիտն իւրեանց սրբու-
թեամբ առանց աղտեղութեան պահել մարթացեն յանօրէն գիճու-
թեան պղծութեան աղտեղութեան խառնից մարդկան անօրէն կրօ-
նից. այլ զի զանձինս իւրեանց բանդից և կապանաց և պատժող, մա-
հու և անհնարին նեղութեանց վասն անուան Տեառն պատրաստեալ.
զի արդարութեան պսակին արժանի լինիցին հասանել: Վասն այսո-
րիկ թողեալ զերկիր ծննդեան իւրեանց, զինչս և զստացուածս և
զմերձաւոր դաղգակիցս և զտոհմականս վասն աստուածական հրա-
մանին, զանձինս իւրեանց հրեշտակական զուարթական կարգօք
լուսաւորեալ վարուցն քաջութեամբք, զի զԱստուած տեսանել կարա-
ցեն:

150 Յայնմ ժամանակի գային հասանէին յերկիրն Հայոց. յԱյ-
րարատ գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, զոր և Նորաքաղաքն կո-

չերին, երբ գիշերը ցերեկվա նման լուսավոր կղարձնես ջո փառքի
ճառագայթների ծագման ժամանակ: Ապրեցրու մեզ ջո թևերի տակ,
և մենք կհասնենք ջո կամքի նավահանգիստը: Տուր մեզ հնարա-
վորություն նահատակության բաժակը խմելու, որպեսզի փոխա-
րենը առնենք պսակը արդար դատաստանի օրը, երբ ջո փառքը
հայտնվի»:

149 Սրանից հետո սուրբ Գայանեն Հոփսիմն սանով ու մյուս
պարկեշտ ընկերներով հանդերձ գնացին, հեռացան՝ փախուստ տա-
լով, որպեսզի իրենց անձերը սրբությամբ պահպանեն հողաթաւալ,
մեղսաթաթաւ, մեղանշական, անօրէն ու դիվական մարդկանց
խառնակությունից և արժանի լինեն հուշի կենդանության և լուսի
հարության լիությանը հասնելու, առաքելական սահմաններով ան-
վախճան ապրելու հանդերձալ դատաստանի ժամանակ և գահի
աջ կողմը մտնելով խոստացալ բարիքներին հասնելու Անթառամ
պսակներով զարդարված հինգ աստվածահաճո կույսերի հետ, բա-
րի գործերով լուսավորված դրախտի նորոգ վայելչության հանգըս-
տությամբ աստվածային փեսայի հետ արդարների բաղմածողովին
Աբրահամի սեղանակիցների անպակաս ուրախություններին լինել
ժառանգորդ: Ինչպես և Տերը Ավետարանի մեջ ասաց. «Ո՞վ իր
բնակությունը թողնի իմ անվան համար, իմ մյուս անգամ գա-
լըստյան ժամանակ նրան հավիտեանական կյանքի ժառանգորդ կը-
ղարձնեմ»: Նրանք ոչ թե սոսկ ժամանակավոր մահվանից էին
փախում, այլ անտանելի կատաղի և անօրէն ցանկություններից
էին ճողոպրում: Ոչ թե [ուզում էին] սոսկ իրենց մարմինները երկ-
րայինների տանջանքներից, զրպարտությունից ազատել, այլ իրենց
հոգիները սրբությամբ, առանց աղտեղության պահել անօրէն կրօ-
նի մարդկանց անառակ, պիղծ ու աղտեղի խառնակությունից: Ի-
րենց անձերը պատրաստել էին բանտի կապանքների ու պատիժ-
ների, մահվան և սաստիկ նեղությունների, Տիրոջ անվան համար
սահմանված, որպեսզի արժանի լինեն արդարության պսակին հաս-
նելու Այս պատճառով, ի սեր աստվածային հրամանի, թողել էին
իրենց ծննդավայրը, ինչքն ու ունեցվածքը, մերձավոր ազգական-
ներին ու տոհմակիցներին և իրենց անձերը հրեշտակային զվարթ
կարգով լուսավորել էին առաքինի վարքով, որպեսզի կարողանան
տեսնել Աստծուն:

150 Այն ժամանակ նրանք եկան-հասան Հայոց երկիրը, Այ-
րարատ գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը, որը նաև Նորաքաղաք է

չեն, ի նիստս թագաւորացն Հայոց: Այնուհետեւ եկեալ մտանէին ի հնձանայարկս այգեստանոյն, որ կան շինեալ ի հրսիսոյ յարեւելից կուտէ. և կերակրէին ընչիւք իւրեանց ի վաճառաց քաղաքին. և ոչ ինչ ալ ինչ գոյր թոշակ ընդ նոսա զոր ունէին, բայց մի ոմն ի նոցանէ ունէր արուեստ ապակագործութեան՝ առնել ուլունս ապակեղէնս, և տալ գինս ընդ կերակրոյ աւուրն պարենի ոռճկի:

151 ԺԴ. Յայնմ ժամանակի ոչ սակաւ ինչ խոռվութիւն լինէր ի մէջ Յունաց աշխարհին. ի կողմանս կողմանս յուզախնդիրք ելանէին, դեսպանս արձակէին, թերևս ուրեք գտանել կարացցեն: Յայնմ ժամանակի դայր հասանէր դեսպան առ Տրդատ արքայ Հայոց մեծաց, և յանդիման լինէր թագաւորին ի վաղարշապատ քաղաքի: Եւ իբրև մատոյց զհրովարտակն՝ առ ի ձեռանէ նորա խնդարով: Եւ էր պատճէն հրովարտակին օրինակ զայս.

152 «Ինքնակալ կայսր Դիոկղետիանոս, առ սիրելի եղբայր աթոռակից մեր Տրդատ, ողջոյն:

153 «Դիտութիւն լիցի եղբայրութեանդ քում նիզակակցի մերում վասն շարեացս, որ անցանենն ընդ մեզ հանապազ ի մուրք աղանդէս քրիստոնէից. զի յամենայնի դարովեալ լինի տէրութիւնս մեր յուխտէ նոցա, և արհամարհեալ լինի արքայութիւնս մեր ի նոցանէ. և ինչ համեստութիւն ոչ զոյ ի նոսա: Զի ինքեանք զմեռեալ ոմն զխաչեալ պաշտեն, և փայտի երկիր պագանեն, և զոսկերս սպանելոցն պաշտեն, որ զիւրեանց մահն, որ վասն Աստուծոյն իւրեանց է՝ փառս և պատիւս համարին: Եւ ի մերոց արդար օրինացս դատապարտեալ լինին. վասն զի և զմեր զնախնիսն, դառաչին հարսն զթագաւորսն, դառնացուցեալս ձանձրացուցին. զի մեր սուրբս բթեցան, և նոքա ոչ զարհուրեցան ի մեռանելոյ: Զի ինքեանք զհետ Հրէի ուրումն խաչելոյ մոլորեալ են, և զթագաւորս անպատուել ուսուցանեն, և զլիսովին իսկ զպատկերս դիցն. զաստուածոց անարգել ուսուցանեն:

154 «Նա և զուսատրացդ զօրութիւն, զարեգական և զլուսնի աստեղօքդ հանդերձ՝ առ ոչինչ համարին, նա և արարած առնեն այնք խաչելոյ: Եւ զլիսովին զպատկերս դիցն աստուածոցն անարգել ուսուցանեն. և զաշխարհս ամենայն փոխեցին ի պաշտամանէ դիցն. մինչև զի և զկանայս անգամ յարանց և զարս ի կանանց կենդանոյն մեկնեալս հեռացուցանեն: Թէպէտ և ազգի ազգի պատուհաս տանջանաց ի վերայ եղաք՝ առաւել ևս տոշորեալ յորդագոյնս տարածեցաւ աղանդ նոցա: Թէպէտ և բիրապատիկ ինչ արհաւիրս սաստից

կոչվում, Հայոց թագաւորների նստավայրը: Այնուհետեւ եկան-մըտան այգեստանների հնձանները, որոնք շինված էին հյուսիս-արեւելիցան կողմում: Մնվում էին իրենց ունեցվածքը քաղաքում վաճառելով, շունիին իրենց հետ ապրուստի միջոցներ, միայն թե նըրանցից մեկը գիտեր ապակեգործութեան արհեստը, ապակյա ուլունքներ էր պատրաստում և իրենց օրական ապրուստի ու պարենի դրամն էին ճարում:

151 ԺԴ. Այդ ժամանակ սակավ խոռվութիւն շրարծրացալ Հունաց աշխարհում. ամեն կողմերում լարված որոնում էին, սուրհանդակներ ուղարկում, որ թերևս կարողանան նրանց գտնել: Գեսպան եկալ Մեծ Հայքի Տրդատ արքայի մոտ և ներկայացալ նրան վաղարշապատ քաղաքում: Երբ հրովարտակը մատուցեց նրան, սա վերցրեց այն ուրախութեամբ: Հրովարտակի պատճենն այս էր:

152 «Ինքնակալ կայսր Դիոկղետիանոսը մեր սիրելի եղբայր և աթոռակից Տրդատին, ողջոյն:

153 Թող ի գիտութիւն լինի քո եղբայրութեանը և մեր նիզակակցին այն շարքների մասին, որ ամեն օր հասնում են մեզ քրիստոնյաների խաբեբա աղանդից, քանզի ամեն բանում անարգվում է մեր տերութիւնը նրանց ուխտի կողմից, մեր թագաւորութիւնը արհամարհվում է նրանցից և ոչ մի համեստութիւն չկա նրանց մեջ: Մի ոմն խաչյալ մեռյալի են պաշտում, փայտին երկըրպագում, սպանվածների ոսկորները հարգում և իրենց աստծու սիրուն մահը փառք ու պատիվ են համարում: Մեր արդար օրենքներով դատապարտվում են, որովհետև մեր նախնիներին՝ առաջին թագաւոր հայրերին, դառնացնելով ձանձրացրին: Մեր սրբերը բթացան, իսկ նրանք շարհուրեցին մեռնելուց, քանզի մոլորված են՝ ոմն խաչյալ հրեայի հետեւելով: Ուսուցանում են թագաւորներին անպատիւել, իսկ բուն աստվածների կուռքերը՝ անարգել:

154 Նաև լուսավորների՝ արեգակի ու յուսնի զօրութիւնը աստղերով հանդերձ արհամարհում են և համարում են նույնիսկ այդ խաչյալի ստեղծածը: Աստվածների կուռքերը անարգել սովորեցրին և ամբողջ աշխարհը նրանց պաշտամունքից հեռացրին, մինչև անգամ կանանց տղամարդկանցից և տղամարդկանց կանանցից ողջ-ողջ հեռացնում են: Թեպետև տեսակ-տեսակ տանջանքներ տվեցինք նրանց, առավել ևս բորբոքվեց ու տարածվեց նրանց աղանդը և թեպետ բյուրապատիկ սաստիկ արհավիրքների

արկաք ի վերայ նոցա՝ ի հեղումն արեան նոցա առաւել ևս բղխեաց յորդեաց աղանդ նոցա:

155 «Գէպ եղև տեսանել ինձ յաղանդոյ ուսման նոցա օրիորդ մի կոյս և գեղեցիկ, և կամեցայ առնուլ զնա ինձ կնութեան. սակայն և զայն իշխեցին խորամանկել յինէն: Եւ ոչ իբրև ի թագաւոր ցանկութեամբ փափաքեցին յիս. և ոչ ի սաստից սպառնայեաց իմոց երկեան ինչ նորա. այլ առաւել ևս վասն աղանդոյն իրեանց՝ աղտեղի և պիղծ և գարշ համարեցան զիս, և սնուցիչ նորին դայեկան ի կողմանս ձերոյ տէրութեանդ փախուցեալս յաղարկեցին:

156 «Արդ՝ փոյթ լիցի քեզ, եղբայր մեր, զի ուր և իցեն զկողմամբքդ զայդոքիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթասցես. և որ ընդ նմայն իցեն դայեկան հանդերձ՝ վրիժուց մահու արժանի արասցես. և զհրապուրեալն զչքնաղագեղն ինձ ի սոյն այսբէն յաղարկեցես. ապա թէ հաճոյ թուեսցի քեզ տեսիլ զեղոյ նորա՝ այդբէն առ քեզ պահեսցես, զի ոչ երբէք գտաւ նման նմա ի մէջ Յունաց աշխարհիս: Ողջ լեր զիցն պաշտամամբ ամենայն պատուով»:

157 ԺԾ. Եւ եղև իբրև ընթերցան զթուղթն հրամանաց հրովարտակին այնորիկ՝ հրաման տայր թագաւորն մեծաւ սաստկութեամբ պատուիրանաւ, զի զամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ քննալոյզ խուզիւ փութով խնդրեցեն: Վաղվաղակի դեսպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս, զի ուր և գտցեն՝ ի մէջ անցեն վաղվաղակի. և որ գտցէ զնոսա՝ մեծամեծ պարգևս հատուցանել խոստանայր:

158 Մինչդեռ յայն յոյզ քննութեան էին յաշխարհին սահմանացն Հայոց՝ սուրբ վկայքն այնոքիկ եկեալ զօղեալ էին յարքայական կայանին, ի նմին թագաւորականին ի Վաղարշապատ քաղաքի: Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրցն այնոքիկ վաղվաղակի ի մէջ եկեալ խուզիւք իրքն յայտնէին:

159 Այլ ոչ իսկ էր պարտ թագուել ճշմարտութեանն և վկայիցն առաքինութեան, և ոչ լուսոյ ճրագի ընդ գրուանաւ ծածկել, և ոչ ի ներքոյ ստուերաց կաթեղրացն աներևոյթ լինել. այլ ի վերայ աշտանակացն ոսկոց զարդարելոց, և ոսկուլք ճրագարանօք զիւղն պարարտութեան անուշութեան, զարդարութեան հաւատոցն՝ վառեալ զլոյսն համապայծառ. որպէս և ինքեանք իսկ յառաջին աղօթս իւրեանց աղաչէին. որպէս և Տէրն իսկ ասէր առ իւր սիրելիսն, թէ «Տեսցեն զգործ ձեր բարիս, և փառաւորեցեն զՀայր ձեր որ յերկինս է»:

ենթարկեցինք նրանց, սակայն նրանց արյան հեղումից առավել ևս ծաղկեց ու բազմացավ նրանց աղանդը:

155 Պատահեց, որ տեսաւ նրանց ուսմունքի աղանդից մի գեղեցիկ կույս օրիորդի և կամեցաւ նրան կնութեան առնել, սակայն հանդգնեցին նրան և ինձանից խորամանկորեն հեռացնել: Նրանք ոչ ցանկութեամբ փափաքեցին ինձ իբրև թագաւորի, ոչ էլ իմ սաստիկ սպառնալիքներից որով վախ ունեցան, այլ իրենց աղանդի պատճառով ավելի ևս աղտեղի, պիղծ ու գարշելի համարեցին ինձ և սնուցիչ դայակի հետ նրան թաքուն ուղարկեցին ձեր տերութեան կողմերը:

156 Արդ՝ փութալան եղիր, եղբայր մեր, որպեսզի ուր էլ լինեն այդ կողմերում, կարողանաս նրանց հետքը գտնել և նրա հետ եղածներին դայակով հանդերձ վրիժառութեամբ մահվան արժանացնես, իսկ խաբված շքնաղագեղ կույսին այստեղ ինձ ուղարկես: Իսկ եթե նրա գեղեցկությունը քեզ հաճո թվաւ, այդտեղ մտող կպահես, քանզի նրա նմանը երբեք չգտնվեց մեր Հունաց աշխարհում: Ողջ եղիր աստվածների պաշտամունքով ամենայն պատուով»:

157 ԺԾ. Երբ ընթերցեցին սույն հրովարտակի թուղթը, արքան խիստ հրաման տվեց՝ պատվիրելով, որ իր իշխանութեան բոլոր վայրերը մանրակրկիտ խուզարկումով փութալան որոնեն: Շուտափոյթ սուրհանդակներ ուղարկեց տարբեր կողմեր, որպեսզի ուր էլ գտնեն, անմիջապես մեջտեղ բերեն, իսկ ով որ գտնի նրանց, խոստանում էր մեծամեծ պարգևներով հատուցել:

158 Մինչդեռ Հայոց աշխարհի սահմաններում քննութեան իրարանցման մեջ էին, այն սուրբ վկաները եկան թաքնվեցին արքայական նստավայրի մոտ, նույն թագաւորական Վաղարշապատ քաղաքում: Այն օրերից քիչ անց շուտով որոնումներով մեջտեղ բերվելով հայտնի դարձան:

159 Սակայն ճշմարտությունը և առաքինութեան նահատակները երբեք չէին կարող թաքնված մնալ, և ոչ լուսի ճրագը [կարող է] սմանի տակ ծածկվել, ոչ էլ նստարանի ստվերի ներքո աներևոյթ դառնալ, այլ ոսկով զարդարված աշտանակների վրա և պարարտ անուշահոտ յուղերով լի ոսկե կանթեղները, որպես արդարութեան հավատքի նշան, պետք է վառվեն և համապայծառ լույս [տան]: Որպես և հենց իրենք իրենց առաջին աղօթքների մեջ աղաչում էին, ինչպես և Տէրն էր ասել իր սիրելիներիս, թե «Տեսնեն ձեր բարի գործերը և փառաբանեն ձեր Հորը, որ երկնքում է»:

160 Տեսանե՞ս զի վասն գործոցն բարութեան ճշմարիտ Արդին Աստուծոյ ոչ գարշի տալ զիւր ժառանգութիւն իւրոց սիրելեացն ծառայիցն: Որ ինքն բնութեամբ Արդի է՝ անվեհեր մատուցանէ զիւր պատուիրանապահան յիւր բնութիւնն. բայց միայն թէ ոք իցէ, որ պահիցէ զբանս նորա՝ իբրև զմարգարիտ պատուական գտեալ խընդութեամբ, գնեալ և զգուշացեալ լինի նմա՝ առեալ զնշան պատուին, զպսակն թագաւորութեան և յարքայականն մատուցանի: Որպէս պատուականութիւն լուսոյս աշտրիկ երևեալ առաջի հեթանոսաց Հայաստան աշխարհիս ակամայ, իսկ փառաւորութիւնն առ աստուածութիւնն հնչիւք լցին զտիեզերս:

161 Արդ՝ գտեալ լինէին նորա ի հնձանս շինուածոցն, Քանզի իբրև եկին հասին հրամանք հրովարտակացն ի մեծ թագաւորէն Յունաց առ Տրդատ արքայն Հայոց Մեծաց՝ ոչ սակաւ ինչ խոռվութիւն եղև ի մէջ աշխարհին Հայոց. զի պահէին զամենայն անցս ճանապարհաց պողոտայիցն և զամենայն գաւառացն. ի կողմանս կողմանս յուզախնդիրք ելեալ քննէին: Իսկ ուրումն տեսեալ՝ պատմեաց զնոցանէ:

162 Իսկ իբրև իբրև հռչակեցան զնոցանէն՝ ապա աւուրս երկուս ասպարափակ արարեալ՝ տուեալ պահել զնոսա անդէն ուր գտինն լեզէոն հետեակ զօրուն. ապա յետ երկուց ատուրցն համբան հռչակեալ պարկեշտութեան զանազան գեղեցկութեանն Հոփսիմեայ ի մէջ բազմամբոխ հրապարակացն լինէր. ամենայն այր առ այր և մարդ առ մարդ զարմացումն յաճախէր:

163 Իսկ ի տես գեղոյ նորա կուտեալ յեղեալ զեղեալ խուն կաճառացն կուտակէր. նա և նախարարք և մեծամեծք աւագանւոյն ընթացեալք ի տեսանել՝ զմիմիամբք ելանէին: Նա և աղատակոյտն, խառնաճաղանճ ամբոխիւն հանդերձ, զմիմիամբք զիզանէին ի միմեանց վերայ, առ պակշոտ յիմարութեան ցոփութեան բարոյիցն, այլանդակ մտացն զեղխութեան զիճութեանն հեթանոսաբար սովորութեանցն:

164 Իսկ երանելիքն իբրև գիտացին զանմիտ և զշղուաբարոյ մարդկանն զլոռութիւն, կականաբարձ արտասուալից, զձեռս լի աղօթիւք յերկինս համբառնային, խնդրել զփրկութիւն յամենազօր յամենակալ Տեառնէն. որ յառաջին նուազին ապրեցոյց զնոսա յանօրէն պղծութենէն շարութեան զազրութեան հեթանոսացն. զի նոյն տացէ նոցա զմարտին յաղթութիւն, զհաւատոցն լուսաւորու-

160 Տեսնե՞մ ես, թե ինչպես բարի գործերի դիմաց Աստուծո ճշմարիտ Արդին չի խորշում իր ժառանգութիւնը տալ սիրելի ծառաներին: Ինքը, որ էութեամբ Արդի է, անվեհեր մոտեցնում է պատվիրանապահներին իր էութեամբ, միայն թե մարդ այնպիսին լինի, որ նրա խոսքերը պահի, որպես թե խնդրութեամբ թանկագին մարգարիտ գտած լինի, գնի ու գուրգուրանքով պահի այն և առնելով պատվի նշանը, թագավորական պսակը՝ արքայականին մերձենալ: Ահա որպես այս լուսի պատվականութիւն երևաց մեր Հայաստան աշխարհի հեթանոսների առջև՝ ակամա, իսկ աստվածութեանն ուղղված փառաբանութեան հնչունները լցրին տիեզերքը:

161 Արդ՝ նրանք գտնվում էին շենքերի հնձաններում, և երբ հունաց մեծ թագավորի հրովարտակը հասավ Մեծ Հայքի արքա Տրդատին, պակաս խոռվութիւն չեղավ Հայոց աշխարհում, քանզի պահպանում էին պողոտաների և բոլոր գավառների ամեն անցքերը տարբեր կողմեր ելնելով իրարանցման մեջ փնտրում էին: Իսկ մեկը, տեսնելով, պատմեց նրանց մասին:

162 Երբ նրանց մասին իրողութիւնը հայտնի դարձավ, ապա երկու օր վահանափակ շրջապատեցին նրանց՝ հետեակ զորքի մի լեզէոնի հանձնարարելով պահել նրանց այնտեղ, ուր գտնվում էին: Ապա երկու օր անց՝ Հոփսիմեի պարկեշտութեանն ու շքանաղ գեղեցկութեան համբալը հռչակվելով բազմամբոխ հրապարակներում տարածվեց, և ամեն մարդ մյուսին իր զարմանքն էր հայտնում:

163 Իսկ նրա գեղեցկութիւնը տեսնելու համար խուններամ բազմութիւնը կուտակված-դիզված հավաքվեց, նաև նախարարներն ու ավագանու մեծամեծերը նրան տեսութեան գալով՝ իրար վրա էին թափվում: Ազնվական մարդիկ խառնիճաղանջ ամբոխի հետ մեկտեղ դիզվում էին միմյանց վրա իրենց վավաշոտ, հիմար, ցոփ բարքերի, այլանդակ մտքերի, գելս, անառակ հեթանոսական սովորութեանների պատճառով:

164 Իսկ երանելիները, երբ իմացան անմիտ ու վայրենաբարո մարդկանց անպետքութիւնը, ողբաձայն արտասուքով, ձեռքները աղոթքով լի երկինք բարձրացրին՝ փրկութիւն խնդրելու ամենազօր, ամենակալ Տիրոջից, որն առաջին անգամին փրկեց նրանց շար, զազրելի հեթանոսների անօրին պղծութիւնից, որպեսզի այս մարտում նույնպես նրանց հաղթութիւն տա և հավատքի լուսավորութիւն: Երեսները ծածկելով ընկել էին գետնին և պատկել՝ ա-

թիւն. և զերեսս իւրեանց պատեալ՝ անկեալ դնէին յերկիր, յամօթոյ լկտեացն տեսողաց, որ ժողովեալն էին ի տեսանել:

165 Եւ ապա յետ այտորիկ զարմացուցեալ զթագաւորն բազում տեսողացն, որ մտերիմքն էին որ եկեալն էին ի տեսիլ գեղոյ նորա, և պատմեալ առաջի թագաւորին: Իսկ ի միւսում աւուրն ընդ աչքն ընդ առաւօտն, և ևս վաղագոյն, հրաման ելեալ ի թագաւորէ անտի, զի զերանելին Հոփսիմէ տանել յարքունիս, և զսուրբն Գայանէ անդէն պահել պարկեշտածողով ընկերօքն հանդերձ:

166 Եւ անդէն յարքունուստ վաղվազակի ոսկիապատ գահաւորակս սպասաւորօք հանդերձ հասուցանէին առ դուրս հնձանին, ուր էին վանք նոցա արտաքոյ քաղաքին: Նա և հանդերձս ազնիւս գեղեցիկս փափուկս պայծառս, և զարդարանս երևելիս մատուցանէին նմա յարքունուստ, զի զարդարեցի, և շքով և պատուով մտցէ ի քաղաքն և յանդիման լիցի թագաւորին. քանզի չև էր տեսեալ զնա՝ խորհեցաւ կին առնել զնա, վասն այնորիկ որ պատմեցինն զնմանէ վասն վայելչութեան գեղոյ նորա:

167 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Գայանէ՝ խօսել սկսաւ առ սանն իւր և ասէ այսպէս. «Յիշեա՛, որդեակ իմ, զի թողեր լքեր զմեծապատիւ շքեղաշուք ոսկիակալու զաթոռն քո հայրենի, զծիրանեաց թագաւորութեանն, և ցանկացար անանց ճառագայթարձակ լուսոյ թագաւորութեանն Քրիստոսի, որ է արարիչ և կեցուցիչ և նորոգիչ, և խոստացեալ պահէ զանպատում բարիսն իւրոցն յուսացելոց: Եւ դու, որդեակ, անարգեցեր զանցաւորս քոյոյ բնութեանն զծիրանիսն. արդ՝ զիա՞րդ արդեօք տացես դու զզգաստութիւն սրբութեանդ քոյ կերակուր շանց յայսմիկ ի բարբարոս յաշխարհի: Քա՛ւ քեզ, որդեակ, եթէ լինիցի այդ այդպէս. այլ ընկալցի զմեզ քև հանդերձ այն՝ որ առաջնորդեաց մեզ ի մանկութենէ մերմէ մինչև յօրս յայս և ի ժամս յայս, յորում այժմիկ հասեալ կամքս:

168 Արդ՝ իբրև ետես սուրբն Հոփսիմէ զայն ամենայն ամբոխս շարաց, և զոր լուսան ի դայեկէն իւրմէ՝ վառեցաւ իբրև զինու Հոգւոյն զօրութեամբ Տեառն իւրոյ. զի զգեցեալ էր զհաւատս մանկութեան տիոցն իբրև սպառազէն զրահիւք. չչեաց մեծաձայն ուժով և տարածեաց զբազուկս իւր ի նմանութիւն խաչին, և սկսաւ ասել մեծաձայն այսպէս.

169 «Տէր Աստուած ամենակալ, որ հաստատեցեր զարարածս քո ի ձեռն Որդւոյ քոյ միածնի և սիրելւոյ, և կազմեցեր յօրինուածս երևելի և աներևոյթ արարածոց ի ձեռն Հոգւոյ սրբոյ. դու ես որ

մաշելով լկտի ականատեսներից, որոնք հավաքվել էին զիտելու իրենց:

165 Ապա դրանից հետո թագավորին զարմացրին բազում մտերիմ ականատեսները, որոնք եկել էին նրա գեղեցկությունը տեսնելու և պատմելու թագավորին: Մյուս օրը առավոտյան այգաբացին և նույնիսկ ավելի վաղ հրաման եկավ թագավորից, որ երանելի Հոփսիմեին արքունիք տանեն, իսկ սուրբ Գայանեին այնտեղ պահեն՝ պարկեշտ ընկերներով հանդերձ:

166 Իսկույն արքունիքից շուտափույթ ոսկեպատ գահավորակներ հասցրին, սպասավորներով հանդերձ, հնձանի դուռը, քաղաքից դուրս, ուր նրանց կացարանն (վանքն) էր: Նաև ազնիվ, գեղեցիկ, փափուկ ու պայծառ հանդերձներ և երևելի զարդարանքներ մատուցեցին նրան արքունիքից, որպեսզի զարդարվի և շուքով ու պատվով քաղաք մտնի ու ներկայանա թագավորին, քանզի [սա] թեև չէր տեսել նրան, սակայն ըստ այն բոլորի, որ պատմել էին նրա վայելուչ գեղեցկության մասին, մտածեց կնության առնել:

167 Արդ՝ սուրբ Գայանեն երբ տեսավ, սկսեց խոսել իր սանի հետ և այսպես ասաց. «Նիշիր, որդյակ իմ, որ թողեցիր, լքեցիր քո հայրենի մեծապատիվ, շքեղաշուք, ոսկեկուռ գահը, թագավորական ծիրանինքը և ձգտեցիր Քրիստոսի թագավորության անանց ճառագայթարձակ լույսին, որն արարիչ է, կեցուցիչ ու վերակենդանացնող և իրեն հուսացածներին խոստացած անպատում բարիքները պահում է: Եվ դու, որդյակ, որ անարգեցիր քո անցավոր կյանքի ծիրանին, արդ, ինչպե՞ս արդյոք քո զգաստության սրբությունը կերակուր կտաս շներին՝ այս բարբարոս երկրում: Քավ լիցի, որդյակ, եթե այդ այդպես լինի, այլ թող ընդունի մեզ՝ քեզնով հանդերձ, նա, որ մեզ մեր մանկությունից առաջնորդել է մինչև այս օրն ու այս ժամը, որին այժմ հասել ենք»:

168 Սուրբ Հոփսիմեն երբ տեսավ շարերի այս ամբողջ ամբոխը և ինչ որ լսեց իր դայակից, զինավառվեց հոգու զննքով, իր տիրոջ զօրությամբ, քանզի մանուկ հասակից զգեստավորվել էր հավատքով՝ որպես սպառազեն զրահներով: Մեծաձայն ուժով ճըշաց և, խաչի նման տարածելով իր բազուկները՝ սկսեց այսպես ասել բարձրաձայն.

169 «Տեր Աստված ամենակալ, որ ստեղծեցիր քո արարածներին սիրելի ու միածին Որդու ձեռքով և երևելի ու աներևոյթ արարածների հորինվածքներ կազմեցիր սուրբ Հոգու միջոցով: Դու

յուշէ զամենայն յեութիւն յօրինեցեր, և քոյով հրամանաւ վարին ամենայն զօրութիւնք երեւելիք և աներևույթք, որ են յերկինս և յերկրի, ի ծովու և ի ցամաքի: Քանզի դու ես, տէր, որ ետուր յողոզ ջուրց զանօրէն պղծալից մարդիկ ութերորդ դարուն, և փրկեցեր զսիրելինք զնոյ, որ պահեաց զհրաման բանի քոյ, և ապրեցուցեր խաշանման փայտին ի շուրցն հեղեղէ: Որ յայնժամ օրինակաւ խաշին արարեր զփրկութիւն՝ և այժմ արա՛ ճշմարտութեամբ խաշիդ քոյ, յոր հլիք և հեղեր զարին քո ի բժշկութիւն ցաւոց մերոց:

170 «Որ պահեցեր զԱրրահամ ի մէջ ամբարիշտ ազգացն Քանանացոց. որ յամօթոյ նախատանաց պղծութենէ մահու ապրեցուցեր զաղախին քո զՍառա. որ զթացար յիսահակ ծառայ քո, և պահեցեր զաղախին քո զՆրեփիկա յանօրէն Փղշտացոց անտի, մի՛ թողուր զմեզ ի ձեռաց վասն սրբոյ անուանդ քոյ. որ ուսուցեր, վարդապետեցեր և ետուր զբանս քո ի բերան մեր, զի այնու ապրել մարթասցուք յորոգայթից թշնամայն, և ասես. «Անուն իմ ի վերայ ձեր կոչեցեալ է», և «Դուք տաճար էք աստուածութեան իմոյ». և ասես, եթէ «Զանուն իմ սուրբ առնիչիք ի սիրտս ձեր». և եղեր բանս ի մտի՛ խնդրել ի քէն և ասել, «Սուրբ եղիցի անուն քո» ի վերայ մեր՝ զոր խնդրեմք ի քէն. և ահա ծողովեալք շարք բազումք պղծել զանուն սուրբ քո որ ի վերայ մեր է, և զտաճար անուանդ քոյ. զի թէպէտ և մեք տկար և անարժան եմք՝ սակայն դու, տէր, պահեա՛ զանձինս մեր յանարժան խալտառականացս:

171 «Մարդասէր և քաղցր, որ արկեր զմեզ յայս փորձութիւն, տո՛ւր մեզ յաղթել քոյով զօրութեամբդ, զի քո է յաղթութիւն, և յաղթեսցէ քո անունդ՝ պահել զմեզ յուսով զգաստութեամբ. զի այսու մտցուք ի թիւ վիճակաց արդարոց քոց. զի և առցուք զվարձս վաստակոց, զոր տացես այնոցիկ, և հատուցես իւրաքանչիւր այնոցիկ, որ կացեալ իցեն յահի բուն և պահեալ իցեն զհրամանս քո:

172 «Որ ապրեցուցեր զնոյ ի շուրցն հեղեղէ՛ ապրեցո՛ւ և զմեզ յանօրէնութեանցս հեղեղէ որ շուրջ պատեալ է զմեօք: Զի եթէ զգաւանս զանասունս ապրեցուցեր ի տապանին, ո՞րչափ ևս խնայեցես ի քո պատկերս, որ զքեզ փառաւորեմք: Իսկ եթէ ի սողունս և ի թռչունս խնայեցեր, ո՞րչափ ևս խնայեցես ի մեզ, զոր անուանեցեր տաճար կամաց քոց»:

ես, որ ոչնչից ամեն ինչին էութիւն տվեցիր և քո հրամանով են վարվում երեւելի և աներևույթ բոլոր զօրութիւնները երկնքում ու երկրի վրա, ծովի մեջ ու ցամաքում: Քանզի դու ես, Տեր, որ ջրով հեղեղեցիր ութերորդ դարաշրջանի՝ անօրին պղծալից մարդկանց և փրկեցիր քո սիրելի Նոյին, որ քո հրաման խոսքը պահեց, և խաշանման փայտով փրկեցիր ջրհեղեղից: Եթէ այնժամ խաշի օրինակով փրկութիւն տվեցիր, ապա այժմ էլ արա նույնը ճշմարտութեամբ քո խաշի, որի վրա բարձրացար և թափեցիր քո արյունը ի բժշկութիւն մեր ցավերի:

170 [Դու] որ պահպանեցիր Արրահամին քանանացիներին ամբարիշտ ազգերի մեջ, փրկեցիր քո աղախին Սառային մահվան պղծութեան նախատինքի ամոթից, զթացիր քո Իսահակ ծառային և պահպանեցիր քո աղախին Նրեփիկային (Նրեփիկա) անօրին փղշտացիներէից, հանուն քո սուրբ անվան մեզ ևս մի լքիր: Սովորեցրիր մեզ, վարդապետեցիր և քո խոսքը դրեցիր մեր բերանները, որպեսզի դրանով կարողանանք փրկվել թշնամու որոգայթից, և ասացիր. «Իմ անունը ձեզ վրա է կոչված» և «Դուք տաճար էք իմ աստվածութեան» և կամ թէ «Իմ անունը սուրբ պահեցեք ձեր սրտերում» և դիրք քո խոսքը մեր մտքում խնդրելու քեզանից և ասելու. «Սուրբ լինի քո անունը» մեզ վրա, որ խնդրում ենք քեզանից: Եվ ահա բազում շարագործներ հավաքված են պղծելու քո սուրբ անունը, որ մեզ վրա է և քո անվան տաճարը: Զի թեպետ և մենք տկար ու անարժան ենք, սակայն դու, Տեր, պահիր մեր անձերը անվայել խալտառակութիւնից:

171 Մարդասեր և քաղցր, որ մեզ նետեցիր այս փորձութեան մեջ, քո զօրութեամբ օգնիր մեզ հաղթելու, քանզի քոնն է հաղթութիւնը և քո անունը կհաղթի մեզ պահելով զգաստութեան հուշամի: Սրանով մենք կմտնենք քո արդարների խմբերի թվի մեջ և կանենք վաստակների վարձը, որ տալու ես և հատուցելու յուրաքանչյուրին, որը քո երկյուղի մեջ է մնում և պահպանում քո հրամանները:

172 Դու, որ փրկեցիր Նոյին ջրհեղեղից, փրկիր և մեզ շրջապատող անօրինութեան հեղեղից, քանզի եթէ դազաններին ու անասուններին ապրեցրիր տապանում, առաջիկ ևս կխնայես քո պատկերը [կրողներին], որոնք քեզ են փառավորում և եթէ սողուններին ու թռչուններին խնայեցիր, որչափ ևս կխնայես մեզ, որ անվանեցիր քո կամքի տաճարը»:

173 ԺԶ. Արդ՝ իբրև այս այսպէս եղև՝ ժողով ամբոխին ի վերայ կուտէր բազմութիւն մարդկան, և էին բազում սպասարք արքունի, որ եկեալ էին զնմանէն՝ տանել յարքունիս, և նախարարքն և մեծամեծք աւագանւոյն, որ եկեալ էին շքադիրք՝ պատիւ առնել նմա և երթալ ընդ նմա յարքունիս. զի տարցին զնա կնութեան թագաւորին Տրդատայ և Հայոց տիկնութեան:

174 Իսկ նոքա արտասուագոչ ողորմ ողորմ զձեռս համբարձեալ յերկինս՝ խնդրէին ի կամարար Տեառնէն՝ սպրեցուցանել զնոսա յանօրէն յանարժան հարսանեացն պղծութենէն: Զգոչին բարձեալ լալով մեծաձայն ճշէին և ասէին. «Քա՛ւ լիցի մեզ, թէ պատրեացն զմեզ մեծութիւնք, կամ խողտեացն զմեզ փափկութիւնք, կամ հրապուրեացն զմեզ թագաւորութիւնք, կամ նեղեացն զմեզ հալածանք, կամ վտանգեացն զմեզ տանջանք հարուածոց, թէպէտ և բիր ազգի ազգի տանջիցէք զմեզ. կամ երկիցո՞ւք մեք արդեօք յահագին մահուանէն, զոր ածելոց էք դուք ի վերայ մեր: Քա՛ւ լիցի մեզ, թէ փոխանակեցուք զանցաւոր կեանս ընդ յաւիտենական կենացն որ ոչն անցանէ. քա՛ւ լիցի մեզ, թէ ուրասցուք զէն Աստուած զամենահաստիչն, որոյ տէրութիւնն յեութենէ հաստատեալ՝ անփոփոխ են բարիքն ամենայն և ոչ անցանեն: Այլ ո՛չ խորութիւնք և ոչ բարձրութիւնք, ո՛չ վիշտք և ոչ շարշարանք, ո՛չ կապանք և ոչ տանջանք, ո՛չ հուր, ո՛չ ջուր և ոչ սուր, ո՛չ զրօսանք և ոչ պատրանք, ո՛չ մեծութիւնք և ոչ աղքատութիւնք, ո՛չ այն աշխարհ և ոչ այս աշխարհս, ո՛չ կեանք և ոչ մահ՝ ոչ ոք կարէ մեկնել. զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի: Զի նմա նուիրեցաք զկուսութիւնս մեր, զի նմա աւանդեցաք զսրբութիւնս մեր, զի նմա մնամք և սիրոյ նորա ցանկացեալ սպասեմք, մինչև կացցուք առաջի փառաց զովութեան նորա առանց ամօթոյ և պատկառանաց»:

175 Եւ արդ՝ եղեալ որոտումն յերկնից սաստիկ անհնարին, զի ահաբեկեալ զամենայն ամբոխն, և ձայն՝ զի ասէր առ նոսա, թէ «Զօրացարո՛ւք, պինդ կացէք, քաջալիրեցարո՛ւք, զի ես ընդ ձեզ եմ, և պահեցի զձեզ յամենայն ճանապարհս ձեր, և ածի զձեզ պահալս անարատութեամբ, և հասուցի զձեզ մինչև ի տեղիս յայս, զի և աստ փառաւորեացի անուն իմ առաջի հեթանոսաց կողմանց հիսախակահաց: Մանաւանդ դու, Հովսիսիմէ, ըստ անուանդ քում արդարեւ ընկեցեալ եղեր Գայիանեաւդ և քոյովք սիրելեօքդ ի մահուանէ ի հեանս. և մի՛ երկնչիք, այլ եկեսցիք ի տեղի յայն՝ զոր ես և հայր իմ

173 ԺԶ. Արդ՝ իբր այս բոլորը եղավ, ամբոխի բազմութիւնը ավելի կուտակվեց: Շատերը արքունի սպասավորներ էին, որոնք եկել էին նրան արքունիք տանելու և նախարարներ ու ավագանու մեծամեծներ, որոնք եկել էին նրան շքադիր պատիվ տալու և հետը արքունիք երթալու, որպեսզի տանեն նրան Տրդատ թագավորին կնութեան և Հայոց տիկնութեան համար:

174 Իսկ նրանք արտասովազոչ, ձեռքերը ողորմագին երկինք բարձրացնելով խնդրում էին կամարար Տիրոջից փրկել իրենց անօրեն, անարժան հարսանիքի պղծութիւնից: Բարձր աղաղակով մեծաձայն ճշում էին և ասում. «Քավ լիցի մեզ, եթե հարստութեանը մեզ խաբի, կամ հաճույքը մեզ գայթակղեցնի, թագավորութիւնները մեզ հրապուրեն, հալածանքը մեզ նեղի, և կամ հարվածների տանջանքը փորձութեան ենթարկի, թեպետև բոլոր տեսակի տանջեք մեզ: Կամ արդյոք կվախենա՞նք ահավոր մահվանից, որ դուք բերելու եք մեզ, Քավ լիցի մեզ, թե անցավոր կյանքը փոխանակենք հավիտենականի հետ, որն անանց է, քավ լիցի, թե ուրանանք է-ին, Աստծուն՝ ամենաստեղծիչին, որի տերութիւնը էութիւնից է հաստատված, բոլոր բարիքներն անփոփոխ են և ոչ անցողիկ: Թայց ոչ խորութիւնները և ոչ բարձրութիւնները, ոչ վշտերը և ոչ շարշարանքը, ոչ կապանքը և ոչ տանջանքը, ոչ հուրը, ոչ ջուրը և ոչ սուրը, ոչ զվարճութիւնը և ոչ պատրանքը, ոչ հարստութիւնները և ոչ աղքատութիւնը, ոչ այն աշխարհը և ոչ էլ այս աշխարհը, ոչ կյանքը և ոչ էլ մահը, ոչ ոք չի կարող մեզ հեռացնել Քրիստոսի սիրուց, քանզի նրան նվիրեցինք մեր կուսութիւնը, նրան ավանդեցինք մեր սրբութիւնները, նրան ենք մնում և նրա սիրուն ձգտելով սպասում, մինչև որ կանգնենք նրա զովութեան փառքի առջև, առանց ամոթի ու վախի»:

175 Եվ սաստիկ որոտում եղավ երկնքում, ամբողջ ամբոխը ահաբեկվեց, և մի ձայն լսվեց, որ ասում էր նրանց, թե «Զորացեք, պինդ կացեք, քաջալիրվեցեք, քանզի ես ձեզ հետ եմ, պահեցի ձեզ ամեն ճանապարհներում, անարատ վիճակում ձեզ բերի հասցրի մինչև այս տեղիքը, որպեսզի այստեղ ես փառավորվի իմ անունը հյուսիսային կողմերի հեթանոսների առջև: Մանավանդ, դու, Հովսիսիմէ, արդարեւ, ըստ քո անվանը, մահվանից դեպի կյանք հետվեցիր՝ (ընկեցեալ) Գայանեի ու քո սիրելիների հետ: Մի վախենաք, այլ կգաք այն տեղը, որ ես ու իմ հայրը պատրաստել ենք»:

պատրաստեցաք ձեզ, զանքնին ուրախութեան տեղին, ձեզ և որ միանգամ իբրև զձեզդ իցենս»:

176 Եւ այնպէս յերկար որոտացեալ, մինչև թմբբեալ լինէին մարդիկն յահէ անտի. և բազմաց ընդոստուցեալ, անգուշեալ բազում երիվարք հեծելոց յահէ անտի՝ զբազումս ընկեցեալ և զբազումս առաթուր հարեալ սատակէին: Եւ մարդկանն իսկ ընդ միմեանս ամբոխեալ՝ ընդ կուտակելն բազումք զբազումս կոխեալ սատակէին. և բազմաց լինէր կոտորած, և ձայն աղաղակի և վայոյ, և անհնարին շարիք և արհաւիրք ի վերայ մարդկանն հասանէին. և բազումք մեռան, և բազմաց արիւնն հեղեալ զերկիրն ոտոգանէր: Արդ՝ իբրև այս շփոթ ամբոխի եղև ի նոցանէն ի մէջ կուտակելոցն մարդկան բազմութեան՝ ոմանք ի մեծամեծ սպասաւորացն արքունի անդէն ընթացան պատմել թագաւորին զամենայն բանս նոցա. քանզի դիպեցան անդ նշանագիրք, որ գրեցին զամենայն բանս, և ընթերցան առաջի թագաւորին:

177 Եւ ասէ թագաւորն. «Փոխանակ զի ոչ կամեցաւ զալ պատուով շքեղութեամբ կամօք՝ բռնաբար ածցեն մինչև յապարանսս և մուծցեն զնա ի սենեակն արքունի»:

178 Արդ՝ առեալ զսուրբն Հոփսիսիմէ սպասաւորացն բռնաբար, մերթ վերամբարձ, մերթ ի քարշ. և նա աղաղակէր և ասէր. «Տէր ծիսուս Քրիստոս, օգնեա՛ ինձ». և ամենայն ամբոխն դիկն նորա փողեալ՝ թնդէր երկիրն ի բազմութենէ անտի: Արդ՝ ածին մուծին զնա մինչև յապարանս թագաւորին, ի սենեակն արքունի: Իսկ իբրև արգելին զնա ի սենեակն՝ սկսաւ խնդրել ի Տեառնէ և ասէ.

179 «Տէր զօրութեանց, դու ես Աստուած ճշմարիտ: Դու ես, որ հերձեր զծովն Կարմիր, և անցուցեր զքո ժողովուրդն: Դու ես, որ զամուլ վէմն դարձուցեր ի ծննդականութիւն շուրցն վտակաց, և արբուցեր զժողովուրդն ծարաւեալ: Դու ես, որ իջուցեր զծառայն քո զՅովնան յանդունդս խորոց ծովուն, և ետուր առնուլ զչափ քոյոյ զօրութեանդ, և արտաքսեցեր զնա ի դուրս քան զմարդկային ընութիւնս. և միւսանգամ այսրէն առանց արականութեան ածեր ողջանգամ և կացուցեր ի կենդանութեան, զի և մազ մի անգամ ոչ շարժեալ լինէր ի վարսից նորա: Դու ես Աստուած ճշմարիտ, որ և զԴանիէլ, կուր արկեալ զազանաց՝ ապրեցուցեր յահագին ժանեացն, և կացուցեր զզրպարտեալն առաջի նեղչացն փառաւորութեամբ: Դու և զերիս մանկունսն, որ արկեալ յայրել վասն զքեզ պաշտելոյն՝ ողջ և անարատ ի հրոյն պահեցեր. զի փառաւորեսցեն զքեզ՝ որք տեսին

ուրախության անքննելի տեղը՝ ձեզ և նրանց համար, որոնք մի անգամ ձեզ նման կլինեն»:

176 Այնպէս երկար որոտաց, մինչև որ մարդիկ նրա ահից թմբեցին: Շատերը տեղից վեր ցատկեցին, հեծյալների բազմաթիվ երիվարներ ահից արացի տալով շատերին գետին տապալեցին և այլոց ոտքի տակ կոխտելով սպանեցին: Իրար վրա դիպած բազմությունից շատերը իրար տրոհելով սպանեցին, և մեծ կոտորած եղավ: Աղաղակի ու վայնասուննի ձայներ լսվեցին, սաստիկ շարիք ու արհավիրք հասավ մարդկանց և շատերը մեռան ու շատերի արյունը թափվելով՝ հողը ոտոգեց: Արդ՝ երբ այս խառնաշփոթությունը եղավ, կուտակված մարդկանց բազմության մեջ, արքունի մեծամեծ սպասավորներից ոմանք գնացին պատմելու թագավորին այս ամենը, որովհետև այնտեղ զանվեցին գրագիրներ, որոնք գրեցին ամեն ինչ և ընթերցեցին թագավորի առջև:

177 Ասաց թագավորն. «Քանի որ չկամեցավ զալ իր կամքով, պատվով, շքեղությամբ, թող բռնի բերեն մինչև ապարանք և նրան մտքնեն արքունի սենյակը»:

178 Արդ՝ սպասավորները բռնի տարան սուրբ Հոփսիսիմէին՝ մերթ բարձրացրած, մերթ քարշ տալով, իսկ նա աղաղակում էր և ասում. «Տեր Հիսուս Քրիստոս, օգնիր ինձ»: Ամբողջ ամբոխը նրա ետևից փող էր հնչեցնում, և այդ բազմությունից երկիրը թնդում էր: Տարան, մտցրեցին թագավորի ապարանքը, իսկ երբ արգելափակեցին նրան սենյակում, սկսեց խնդրել Տիրոջից և ասել.

179 «Տեր զօրությանց, դու ես ճշմարիտ Աստվածը: Դու ես, որ պատռեցիր Կարմիր ծովը և անցկացրիր քո ժողովուրդին: Դու ես, որ ամուլ քարից ջրի վտակներ բխեցրիր և խմեցրիր քո ծարավ ժողովուրդին: Դու ես, որ իջեցրիր քո ծառային՝ Հովնանին, ծովի խոր անդունդները, ճանաչել տվիր քո զօրության շափը՝ արտաքսելով նրան մարդկային էութունից և մյուս անգամ կրկին առանց արականության ողջանգամ դուրս բերիր և կենդանութուն տվիր, այնպես որ նրա վարսից մի մազ անգամ չէր խախտվել: Դու ես ճշմարիտ Աստվածը, որ Դանիելին, գազաններին որպես կերակուր նետելուց հետո՝ փրկեցիր ահավոր ժանիքներից և փառավորությամբ ապրեցրիր զրպարտյալին նեղիչների առջև: Դու փրկեցիր նաև երեք մանուկներին, որոնց քեզ պաշտելու համար գցել էին այրելու, և ողջ ու անարատ պահպանեցիր հրի մեջ, որպեսզի քո հրաշքները տեսնողները փառաբանեն քեզ: Դու խոտաճարակ դարձ-

զարանչելիս քու Դու ետուր խոտաճարակ լինել խիստ և անօրէն թագաւորին Բարեւացոց, զի ոչ իմացաւ փառաւորել զքեզ ի վերայ սքանչելեացն քոց զոր ցուցեր նմա. փոխեալ զնա ի կերպարանս անասնոց և ընդ զազանս անապատի եղեր զընակութիւն նորա, և ընդ ցիսս վայրի զարօտ նորա: Դու և զաղախին քո Շուշան կրկին ապրեցուցեր, յերկուց մահուց փրկեալ, և խայտառակամահ սատակեցեր զանօրէն թշնամիսն, և պսակ պարծանաց արդարութեան լուսացելոյն քոյ շնորհեցեր և կանգնեցեր: «Դու նոյն ինքն ես, և ամբ քո ոչ անցաննն»: «Դու, տէր, զփառս քո այլում ոչ տաս»: Դու ես որ փառաւորեալդ ես ի վերայ ամենայն տիեզերաց. մի՛ պղծեցին զանուն սուրբ քո հեթանոսք: Դու կարող ես փրկել զիս ի պղծութենէս յայսմանէ. զի վախճանեցայց սրբութեամբ մեռանել վասն անուանդ քոյ մեծի»:

180 Փէ. Արդ՝ մինչդեռ սուրբն Հոփսիմէ՛ զայս ամենայն աղօթս առ Աստուած մատուցանէր՝ եկն եմուտ թագաւորն Տրդատ ի ներքս ի սենեակն՝ ուր էրն զնա արգելեալ: Արդ՝ իբրև եկն եմուտ նա ի ներքս՝ առ հասարակ մարդիկն, ոմանք արտաքոյ ապարանիցն, կէսքն ի փողոցս ի ներքսագոյնսն, առ հասարակ երգս առեալ բարբառեցան կայթիւք վազելով, ցուց բարձեալ մարդկանն. կէսքն ի բերդամիջին, և կէսք զբաղաբամէջն լցին խնճոյիք. առ հասարակ համարէին հարսանեացն զպարսն պարել և զկաքաւան յորդորել: Իսկ տէր Աստուած նայեցաւ յիւր սիրելին Հոփսիմէ՛՝ ապրեցուցանել զնա, զի մի՛ կորիցէ աւանդն որ պահեալ զգուշացեալ էր, և լուսա աղօթից նորա՝ զօրացուցանել զնա իբրև զՅայէլն և իբրև զԳեբովրայն. ետ զօրութիւն նմա, զի ապրեցի ի ստամբակ բոնութենէ՛ անօրէնութեանն:

181 Արդ՝ մտեալ թագաւորն՝ բուռն հարկանէր զնմանէն, կատարել զկամս ցանկութեանն: Իսկ նա զօրացեալ լինէր ի Հոգույն սրբոյ. զազանաբար ոգորեալ, աննաբար մարտնչէր. իբրև չերեք ժամուց սկսեալ մարտնչել մինչև ի տասն ժամն՝ պարտեալ լինէր զթագաւորն իսկ զայն, որ անհնարին համարեալ ուժով. որ մինչ ի Յունաց աշխարհին էր՝ բազում ոյժ պնդութեան ոսկերաց ցուցեալ էր, զարմացուցեալ զամենեանս. և ի թագաւորութեանն իսկ, իբրև ի հայրենի բնութիւնն զարձեալ էր՝ բազում գործս արութեան քաջութեան և անդ ցուցեալ. և որ այնպէս հռչակեալ էր ամենայնիւ՝ արդ յաղջկանէ՛ միոջէ պարտեալ վատթարաւայր կամօք և զօրութեամբն Քրիստոսի:

182 Արդ՝ իբրև պարտեցաւ, վատակեցաւ և լքա՛ ել նա արտաքս, և ետ ամել զերանելին Գայիանէ, և արկանել խառան ի պա-

րեցիր բարեւացիների խիստ, անօրին թագաւորին, որը շկարողացաւ փառաւորել քեզ այն հրաշքների համար, որ ցույց տվիր նրան: Անասունի կերպարանք տվիր նրան, անապատի զազանների հետ բնակեցրիր և վայրի ցիռերի հետ նշանակեցիր նրա արտաւայրը: Դու կրկին ապրեցրիր քո աղախին Շուշանին*, երկու մահերից փրկելով, խայտառակամահ սատակեցրիր անօրին թշնամիներին և արդար փառքի պսակ շնորհեցիր ու կանգնեցրիր քեզ հուսացողներին: «Դու նույն ինքդ կաս, և քո տարիները չեն անցնի»: «Դու, Տեր, քո փառքը ուրիշներին չես տա»: Դու ես, որ փառավորյալ ես ամբողջ տիեզերքի մեջ, և թող հեթանոսները չպղծեն քո սուրբ անունը: Դու կարող ես ինձ փրկել այս պղծութունից, որպեսզի կարողանամ սրբությամբ վախճանվել քո մեծ անվան համար»:

180 Փէ. Արդ՝ մինչդեռ սուրբ Հոփսիմեն այս ամեն աղօթքները Աստուծոն էր մատուցում, եկավ Տրդատ թագաւորը մտավ սենյակից ներս, ուր նրան արգելափակել էին: Երբ նա մտավ, բուլոր մարդիկ, ոմանք ապարանքից դուրս, իսկ մի մասը փողոցներում, սկսեցին միասին երգել պարելով, վեր-վեր թռչելով, վազելով: Կեսը բերդի մեջ, մյուս կեսը քաղաքում լցվեցին խնջույքի, առհասարակ պատրաստվում էին հարսանեկան պարեր պարելու և կաքավելու: Իսկ տեր Աստված ուշադրութուն գործրեց իր սիրելի Հոփսիմեակին՝ փրկելու նրան, որպեսզի չկորչի այն ավանդը, որ զգուշությամբ պահել էր, և լսեց նրա աղօթքը՝ զորացնելու Հայելի և Գեբովրայի* նման, զորութուն տվեց նրան, որպեսզի դիմանա անօրինության դաժան բռնությանը:

181 Արդ՝ ներս մտավ թագաւորը և փորձեց բռնի միջոցներով ստիպել նրան իր ցանկությունը կատարել. իսկ նա սուրբ Հոգով զորացել էր, զազանաբար ոգորելով, աննաբար մարտնչում էր: Քրեթե ժամը երեքից մինչև տասը մաքառելով, թագաւորը, որ շատ ուժեղ էր համարված, պարտվեց նրանից: Մինչդեռ նա Հունաց աշխարհում մեծ ուժի բազում օրինակներ էր ցույց տվել ու բուլորին զարմացրել և իր թագաւորության մեջ էլ, երբ վերադարձել էր հայրենիք, բազում քաջագործութուններ էր կատարել: Նա, որ այնպես ամեն ինչով հռչակված էր, այժմ մի աղջկանից պարտվեց, հաղթվեց Քրիստոսի կամքով ու զօրությամբ:

182 Երբ պարտվեց, հոգնեց ու թուլացավ, դուրս եկավ ու բերել տվեց երանելի Գայանեին և վիզը պարան գցելով բերել տվեց

բանոց նորա, և ածել ունել զնա առ դուրս սենեկին. և ինքն անդրէն ի ներքս մտանէր. և եղ բանս ի բերան սպասաւորացն, զի ստիպեսցեն զանհրապոյրն Գալիանէ՝ ասել ի դրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ, թէ արա՛ զկամս դորա, և կեա՛ց դու և մեք:

183 Իսկ նա յանձին կալեալ խօսել ընդ սանուն իւրում, և մատուցեալ ասէ ի դրաց անտի ի ներքս ի սենեակն առ Հռիփսիմէ. «Որդեակ, պահեսցէ՛ զքեզ Քրիստոս ի պղծութենէդ և լիցի քեզ զօրաւիգն. բա՛ւ քեզ, որդեակ, եթէ լիցի քեզ ելանել ի ժառանգութենէ անտի կենացն Աստուծոյ, և ժառանգել քեզ զանցաւորս, որ ոչ ինչ իսկ է, այսօր է, և վաղին կորնչի»:

184 Իբրև իմացան, թէ զո՛ր խրատ յաճախեաց մատուցանել՝ բերեալ քարինս՝ հարկանէին զբերանն, մինչև թափել ատամանցն. և ստիպէին ասել նմա, զի արասցէ զկամս թագաւորին:

185 Նա նս քան զես պնդէր և ասէր. «Քաջալերեա՛ց, պինդ կաց, և այժմ տեսանես զՔրիստոս, առ որ անձկացեալն ես: Յուշ լիցի քեզ, որդեակ, հոգեխառն սնունդն, որով զքեզ սնուցի: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն խրատն, որով զքեզ պարարեցի: Յուշ լիցին հալածանքն իմ և բո ի միասին: Յուշ լիցի քեզ և բաժակ մահուն, զոր ի միասին եմք ըմպելոց: Յուշ լիցի քեզ և յարութիւն ամենայն տիեզերաց: Յուշ լիցի քեզ և մեծատանն յանդիմանութիւն: Յուշ լիցի քեզ այրումն յաւիտեական գեհնին տանջանաց: Յուշ լիցի քեզ անապական պարգևն արդարոց, զոր և մեզն է պատրաստեալ: Յուշ լիցի քեզ աստուածեղէն բարբառն երկնաւոր, զոր լուար իսկ դու քեզէն քոյովք ականջօք յայսմ աւուր. որ քաջալերեաց և զօրացոյց զքեզ մեօք հանգերձ՝ նոյն և արժանիս արասցէ պսակին և հանգըստեանն զոր խոստացաւ. և զօրացուցէ զքեզ մեօք հանգերձ, զի լիցուք բնակիչք Աստուծոյ լուսեղէն յարկացն յաւիտեականաց բնակութեան:

186 «Այլ տէր մեր և թագաւոր մեր և Աստուած մեր, որ վասն մեր խոնարհեցաւ յանարգութիւն, մի՛ թողցէ զմեզ անարգս, զի զօրութեանց նորա ցանկացաք. փրկիչն աշխարհաց օգնեսցէ մեզ, որ ոչ եթող ընդ վալր զմեզ զլուսացեալս իւր, և արժանիս համարեցաւ իւրոց բանիցն՝ քաջալերութիւն տալոյ: Զի նա անարգամեծար տէր է, և նա ինքնին պահեսցէ զմեզ զաղախնեայս իւր յամենայն մեղաց. որպէս և այսօր իսկ լուաք, զի էր պահեալ զմեզ ամենազօր աշոյն, և պահեսցէ զմեզ մինչև յաւիտեան. բայց միայն ի սիրոյ նորա մի՛ մեկնեացուք: Այլ զարթուցէ զզօրութիւնս իւր, և եկեսցէ կե-

Նրան սենյակի դուռը, ուր ինքը ներս մտաւ: Եվ սպասավորներին պատվիրեց, որ ստիպեն շրջապարվող Գալանեին դրսից ասել սենյակում գտնվող Հռիփսիմեին, թե կատարի դրա կամքը, որ ապրենք՝ դու և մենք:

183 Իսկ նա հանձն առնելով խոսել իր սանի հետ՝ մտաեցավ զուսուր և խոսեց ներսում գտնվող Հռիփսիմեի հետ. «Որդյակ, թող Քրիստոսը քեզ պղծութունից պահի և զորավիգ լինի. քավ լիցի, որդյակ, եթե Աստծո կենաց ժառանգութունից դուրս գաս ժառանգելու համար անցավոր աշխարհը, որը ոչինչ է, այսօր կա և վաղը կկորչի»:

184 Երբ իմացան, թե ինչպիսի խրատ շտապեց տալ, քարեր բերելով խփեցին բերնին, մինչև որ ատամները թափվեցին, և ստիպում էին նրան թագավորի կամքը կատարել:

185 Իսկ նա ավելի ու ավելի էր պնդում՝ ասելով. «Քաջալերվիր, ամուր կաց, քանզի այժմ կտեսնես Քրիստոսին, որին փափագել ես: Հիշիր, որդյակ հոգեխառն սնունդը, որով քեզ սնեցի, իշիր աստվածային խրատը, որով քեզ դաստիարակեցի: Հիշիր իմ ու բո միասին կրած հալածանքը և մահվան բաժակը, որը միասին պետք է ըմպենք: Հիշիր նաև ամբողջ տիեզերքի հարութունը և մեծատան հանդիմանութունը: Հիշիր տանջանքների գեհնի հավիտեական այրումը. և արդարների անապական պարգևները, որոնք մեզ համար են պատրաստված: Հիշիր աստվածեղեն երկնային խոսքը, որ այսօր իսկ դու ինքդ լսեցիր բո ականջներով, որը քաջալերեց ու զօրացրեց քեզ մեղնով հանգերձ և արժանի է դարձնելու իր խոստացած պսակին ու հանգստյանը, զորացնելու է քեզ մեզնով հանգերձ, որպեսզի աստվածային հավիտեական բնակության լուսեղեն հարկերի բնակիչներ դառնանք:

186 Այլ մեր Տերը, մեր թագավորը և մեր Աստվածը, որը մեզ յամար խոնարհվեց դեպի անարգութուն, մեզ անարգ չի թողնի. քանզի ապավինեցինք նրա զօրութուններին: Աշխարհի փրկիչը կօգնի մեզ, որը լիովեց մեզ՝ իրեն հուսացածներին, որ վայր ընկնենք, և արժանի համարեց իր խոսքերով քաջալերելու: Նա անարգվածներին մեծարող տեր է և ինքը զերծ կպահի մեզ՝ իր աղախիչներին. բոլոր մեղքերից: Ինչպես այսօր հենց լսեցինք, որ նրա ամենազօր աջը պահպանեց մեզ և կպահի մինչև հավիտյան, միայն թե նրա սիրուց շնորհանք: Նա կարթնացնի իր զօրութունները և կզա մեզ ապրեցնելու, ու մենք Տիրոջ անվանը կդիմենք: Իր երեսը

ցուցէլ զմեզ, և մեք զանուն Տեառն կարդասցուք. երևեցուցէլ զերեսս իւր ի մեզ, և կեցցուք. զի նա է Աստուած փրկիչ մեր, վասն նորա համբերեսցուք զօրհանապազ:

187 «Ծնւոջ լիցի քեզ Տէրն, որ վասն զմեզ բարձրացուցանելոյ խոնարհեցաւ, և հեղ զարիւն իւր ի վերայ խաշին. վասն կենաց մե-րոց և փրկութեան մերոյ ի մահ վիրատրեցաւ: Դի՛ր զնա ի մտի քում, և կարգա՛ սրտի քով զնա. ահա հասեալ է քեզ յօգնականու-թիւն, և զօրացուցէլ զբազուկս քո, որպէս զմանկանն Դաւթի ի վե-րայ արջոցն և առիծուցն, որ իբրև զուլս այծեաց ճեղքեալ բեկանէր: Նա և որ զանարի հսկայն շարդեաց ի ձեռն ծառայի իւրոյ Դաւթի՝ նոյն խորտակեացէլ զշարութիւն անօրէնութեան զորա առաջի քո:

188 «Դուտար մարգարէութեան հաւատոցն Դաւթի և սնեալ յարգարութեան ի վերայ բազկաց իմոց. առաջի սուրբ և փառաւորեալ սեղանոյն Աստուծոյ սնար դու ազախին Քրիստոսի. այն որ այսօր ինկ յայտնութեամբ՝ զթութեամբ և մարդասիրութեամբ իւրով յայտ-նեցաւ մեզ, որ իմաստութեամբն խնդրեցաք զնա՝ նոյն տացէլ քեզ մեօք հանդերձ առանց ամօթոյ՝ տեսանել զնա դէմ յանդիմանս:

189 Արդ՝ զայս ամենայն խօսեցաւ սուրբն Գայիանէ ի բարբառ Հոռոմայեցոց ընդ իւրում սանուն ի դրաց սենեկին, մինչդեռ թագա-ւորն ոգորէր ընդ սրբոյն Հոսիսիմեայ: Բայց գոյին անդ ոմանք ի սպասաւորացն արքունի, որ լսէին զայն ամենայն ի բարբառ Հոռ-մայեցոց:

190 Եւ արդ՝ իբրև լուան զայն ամենայն, զոր խօսեցան Գա-յիանէ ընդ սանուն իւրում՝ ի բաց առին զնա ի դրաց անտի: Զի թէ-պէտ և բազում անգամ հարին զնա, և ծեծեցին քարամբք զերեսս նորա, և թափեցին զատամունս նորա, և շարդեցին զմտուր բերա-նոյ լնդաց նորա՝ սակայն ոչ շրջեաց զբանս իւր՝ խօսել ընդ աղջկանն ալլ ինչ. ալլ զոր սկիզբն արարեալ էր բանիցն իւրոց առաջնոց՝ զնոյն յաճախեալ բազմացուցանէր:

191 Իսկ նա մարտեաւ ևս ընդ նմա ի տասն ժամէ աւուրն մինչև ի պահ մի գիշերոյն, պարտեաց զթագաւորն: Եւ զօրացեալ լինէր աղջիկն ի Հոգուոյն սրբոյ. հարեալ վանեալ պարտեալ, վաստակաբեկ առնելով զթագաւորն՝ մեղկեալ ընկենոյր: Մերկ կողոպուտ ևս ի հանդերձից զթագաւորն կացուցանէր, և զպատմուճանն պատառեալ և զնշան թագին ցրուեալ կողոպտեալ՝ ամօթալից թողոյր: Զի թէ-

մեզ ցույց կտա, և մենք կապրենք, որովհետև նա է մեր փրկիչ Աստվածը, և նրա համար համբերեցինք շարունակ:

187 Հիշի՛ր Տիրոջը, որ մեզ բարձրացնելու համար խոնարհ-վեց և իր արյունը թափեց խաշի վրա, մեր կյանքի ու մեր փրկու-թյան համար մահվան մատնվեց: Պահիր նրան քո մտքում և սրտո-վըդ նրան օրնության կանչիր: Ահա քեզ օգնության են հասել և կզո-րացնեն քո բազուկները, ինչպես Դաւիթ պատանուն զորացրին ար-ջերի ու առյուծների դիմաց, որոնց նա այժի ուլերի նման պատա-ռոտեց, բզկտեց: Նա որ վիթխարի հսկային շարդեց իր ծառայի՝ Դաւթի ձեռքով, նույն ինքը կխորտակի սրա անօրեն շարությունը քո առջև:

188 Ով Դաւթի հավատքի մարգարեության դուտար և սնված արգարությամբ իմ բազուկների վրա՝ Աստու սուրբ ու փառավոր-յալ սեղանի առջև դաստիարակվեցիր դու, ով ազախին Քրիստոսի, որն այսօր իսկ իր հայտնությամբ, զթությամբ ու մարդասիրու-թյամբ մեզ հայտնվեց, և որին իմաստությամբ խնդրեցինք, նույն ինքը քեզ, մեզնով հանդերձ, առանց ամօթի դեմ հանդիման նրան տեսնել կտաս:

189 Արդ՝ այս ամենը խոսեց սուրբ Գայանեն Հոռոմայեցիների լեզվով իր սանի հետ սենյակի դռնից: մինչդեռ թագավորը պայ-քարում էր սուրբ Հոսիսիմեի հետ: Բայց կային այնտեղ ոմանք արքունի սպասավորներից, որոնք լսում էին այս ամենը հոռոմայե-ցիների լեզվով:

190 Երբ լսեցին այն բոլորը, որ Գայանեն ասաց իր սանին, հեռացրին այդ գուան մոտից: Թեպետ շատ անգամ գանահարեցին նրան ու երեսները ծեծեցին քարերով, ատամները թափեցին ու շարդեցին նրա ատամնահիմերը, սակայն նա շփոթեց իր խոսքերը և աղջկան ալլ բան չասաց, ալլ սկզբում ասած առաջին խոսքերը նույնությամբ կրկնում էր:

191 Իսկ սա, մարտնչելով նրա հետ օրվա ժամը տասից մինչև գիշերվա առաջին ժամը, հաղթեց թագավորին: Սուրբ հոգով հզո-րացած աղջիկը ուժեղ հարվածներով պարտության մատնեց, վաս-տակաբեկ արեց թագավորին, որը թուլացած վայր ընկավ: Թագա-վորին մերկացրեց իր հանդերձներից՝ պատմուճանը պատառ-պա-տառ եղած, թագի նշանը իրենից ընկած, խլված, ամոթալի վիճա-կում թողեց: Թեպետ իր զգեստն էլ բզկկ-բզկկ պատառուված, և

պէտ և զիր: զգեստիկն թճքճեալ պատառատուն ի նմանէն ի դուրս բերէր՝ սակայն յաղթող պահէր զանձն իւր սրբութեամբ:

192 Եւ բացեալ զդուրս տանն բռնաբար՝ ի դուրս ելանէր, հերձեալ զամբոխ մարդկանն. և ոչ ուրուք կարացեալ յաղթահարել զնա: Եւ ընթացեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ ելանէր ընդ արևելս կոյս, ընդ Արեգ գունն քաղաքին: Երթնալ առ հնձանօքն, ուր էինն իսկ յառաջ վանք իրեանց՝ ձայն աւետեաց մատուցանէր ընկերացն. և ինքն անցանէր հարուստ մի ի քաղաքէն ի կողմն մի հիւսիսոյ, ի տեղի մի յարևելս կոյս, ի սարաւանդակ ի բարձրաւանդակ յաւազին տեղի մի, մօտ ի բուն պողոտայն, որ երթայր յԱրտաշատ քաղաք:

193 Իբրև եհաս յայն տեղի՝ ծունր եղեալ կայր յաղթօթ և ասէր. «Տէր ամենայնի, ո՞ր կարիցէ հատուցանել քեզ փոխանակ բարեացն, որ ի քէն շնորհեցաւ մեզ. զի պահեցեր զյոյս մեր հաստատուն որ ի քեզ էր. և ապրեցուցեր զմեզ ի պղծալից ժանեաց զազանին որ ապականէին զմեզ: Այլ զի՞նչ ևս կայցէ ի մեզ կար՝ փոխարէնս հատուցանել քեզ. բայց անձինք մեր լիցին փոխանակ փրկութեան քում. զի դու ինքն արժանիս արարեր զմեզ արբանեկութեան, կրել զանունդ քո, որով ապրեցուցեր զմեզ. զի բայց ի քէն, Տէր, զայլ ոչ ոք գիտեմք, և զանուն քո անուանեմք զօր հանապաղ:

194 «Այլ մեզ լաւ է մեռանել ի սրբութեան քում, քան թէ ձգիցեմք զձեռս մեր յաստուածս օտարս, որ շիցեն իսկ. այլ ոչ ինչ իսկ են ամենայն պաշտամունք հեթանոսաց. զի դու ես արարիչ, և ամենայն ի քէն է և Որդւովդ քո միածնաւ, առանց որոյ եղև և ոչինչ, և «Հոգիդ քո բարի առաջնորդեսցէ մեզ յերկիր ուղիդ», որ տանի զմեզ ի բարութիւնսն յաւիտենականսն յերկրաւորսն:

195 «Որոյ յանդիման լինելոց ևմք առաջի Միածնիդ քոյ. զի առանց ամօթոյ կայցեմք ի կողմն աշակողմանն, յորժամ առաքեսցես զդա «ի պատրաստ լուսոյ բնակութենէդ հայել յամենայն բնակիչս երկրի»: Որ ստեղծ իսկ զսիրտս որդւոց մարդկան, որ ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա: Զի և մեր ի ժողովրդենէ քումմէ ևմք և ի խաշնէ արօտի քոյ. մտցուք ի յարկսդ, զոր պատրաստեցեր սիրելեաց քոց: Փութամք, Տէր, զի ելցուք ի մարմնոյս, զի խառնեսցուք ի գունդ միածնի Որդւոյդ քոյ սիրելւոյ, և ի թիւ այնոցիկ, որ սիրեցին զօր երևելոյ գալստեան տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ի պղծութենէս և եթ ապրեսցուք. այլ եթէ եկեսցեն տանջանք ի վերայ մեր վասն անուան քոյ՝ պատրաստ ևմք: Զի ոչ զրկես դու զմեզ. զի դու, Տէր, ինքնին վկայես ինձ, զի վարուց երկրակեաց կենացս ես

դուրս էր բերված նրա կողմից, սակայն ինքը հաղթող պահեց իր անձը սրբութեամբ:

192 Ուժով բաց անելով տան դռները, դուրս եկավ, ճեղքեց մարդկանց ամբոխը, և ոչ ոք կարողացավ հաղթահարել նրան: Ընթանալով քաղաքի մեջ, ելավ քաղաքի արևելյան կողմը Արեգ դրոնով: Գնալով հնձանի մոտ, ուր առաջ իրենց կացարանն էր, ընկերներին ավետիք տվեց ու ինքն անցավ գնաց քաղաքից հեռու հյուսիսային կողմի արևելք ընկած մի վայր, մի ավազուտ սարավանդ բարձրավանդակ, մտտիկ բուն պողոտային, որը տանում էր Արտաշատ քաղաքը:

193 Երբ այնտեղ հասավ, ծունր դրեց, սկսեց աղոթել և ասել. «Տեր ամենայնի, ո՞ր կարող է քեզ հատուցել մեզ շնորհած քո բարիքների դիմաց, քանզի դու հաստատուն պահեցիր քո նկատմամբ ունեցած մեր հույսը և ազատեցիր մեզ զազանի պիղծ ժանիքներից, որն ապականում էր մեզ: Բայց մենք էլ ինչ կարող ենք փոխարենը հատուցել, եթե ոչ մեր անձերը քո փրկութեան փոխարեն, քանզի դու ինքդ արժանի արեցիր մեզ քո ծառայութեանը, քո անունը կրելու, որով ապրեցրիր մեզ, քանի որ բացի քեզանից, Տեր, ուրիշ ոչ ոքի չենք ճանաչում և քո անունն ենք արտասանում շարունակ:

194 Բայց լավ է, ուր մենք մեռնենք քո սրբութեան մեջ, քան թե մեր ձեռքերը մեկնենք օտար աստվածներին, որոնք չեն էլ եղել, և հեթանոսների ամբողջ պաշտամունքն էլ ոչինչ է: Դու ես արարիչը, և ամեն ինչ քեզանից է ու քո միածին Որդով, առանց որի ոչինչ չի եղել, և «քո բարի հոգին թող առաջնորդի մեզ դեպի ուղիդ երկիր», որը կտանի մեզ երկնավոր հավիտենական բարիքներին:

195 Ներկայանալու ենք քո Միածնի առջև, որպեսզի առանց ամօթի կանգնենք աչ կողմում, երբ ուղարկես նրան «լուսո բնակութեան վայրերից նայելու երկրի բոլոր բնակիչներին: Նա ստեղծեց մարդկանց սրտերը և նրանց բոլոր գործերին ուշադիր է, քանզի մենք էլ քո ժողովրդից ենք, քո արտի հոտից և կմտնենք քո սիրելիների համար պատրաստված հարկերի մեջ: Փութանք, Տեր, դուրս ելնել այս մարմնից, խառնվելու քո սիրելի միածնի Որդու գնդին և նրանց թվին, որոնք սիրեցին մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի գալստյան օրը: Ազատիր մեզ այս պղծությունից, իսկ եթե տանջանքներ տրվեն մեզ, քո անվան համար, պատրաստ ենք: Դու մեզ չես զրկի, որովհետև դու, Տեր, ինքդ վկայում ես ինձ համար, որ երկրավոր կյանքից ոչինչ եմ ցանկացել իմ մանկությունից. քանի

ինչ ոչ ցանկացալ ի մանկութենէ իմմէ. վասն զի նայեցալ և հաւատացի բանի քում զոր ասացեր, թէ «Վա՛յ իցէ ձեզ, յորժամ բարի ապիցեն զձէնչ մարդիկ». այլ «Երանի է ձեզ, յորժամ նախատիցեն զձեզ և հալածիցեն, և աւիցեն զամենայն բան շար սուտ զձէնչ վասն իմ. ցնծացէ՛ք և ուրախ լերուք»:

196 «Արդարև իսկ, Տէր, ցնծացաք և ուրախ եղաք ընդ այս պատերազմ որ եհաս մեզ, մարտնչել սիրով քով. զի յաղթեաց յաղթող զօրութիւնդ քո, և ես մեզ յաղթել: Ուրախ եղաք ընդ այս փոխանակ ատուրցս, որ խոնարհ արարին զմեզ, և ամացս, յորս տեսաք զչարշարանս: Հայեա՛ց, Տէր, ի ժառանգութիւն քո և ի գործս ձեռաց քոց, և առաջնորդեա՛ մեզ ի վերին քաղաքդ քո Երուսաղէմ որ ի բարձունսդ է, ուր ժողովելոցդ ես զամենայն արդարս, զսուրբս և զսիրելիս անուան քոյ. եղիցի լոյս տեառն Աստուծոյ ի վերայ մերս»:

197 ԺԸ. Եւ մինչդեռ երանելին սուրբն Հռիփսիմէ խօսէր զայս ամենայն՝ անդէն ի նմին գիշերի եկին հասին վաղվաղակի ի տեղի անդր իշխանք թագաւորին, և դահճապետն դահճօքն հանդերձ ընդ նոսա, և շահք լուցեալք առաջի նոցա: Եւ մատեան վաղվաղակի, կապեցին զնա ձեռս յետս, և խնդրէին զի հատցեն զլեզուն: Իսկ նա իւրովի կամօք բացեալ զքերանն՝ հանեալ մատուցանէր զլեզուն:

198 Եւ անդէն զհանդերձիկն պատառատուն որ զնովան էր՝ ի բաց զերծուին ի նմանէ. և հարեալ շորս ցիցս ի գետինն, երկուս ոտիցն և երկուս ձեռացն՝ և պրկեցին զնա. և մատուցին զկանթեղունսն ցմեծ ժամս. այլէին և խորովէին զմարմինս նորա հրով կանթեղացն: Եւ քարինս վարեցին ընդ զոգս նորա և ի վայր վայթեցին զաղիս նորա. և մինչդեռ կայր կենդանի՝ փորեցին զաչս երանելոյն: Ապա անդամ անգամ յօշէին զնա և ասէին, եթէ «Ամենեքեան որ իշխեսցեն անգոսնել և անարգել զհրամանս թագաւորաց՝ ըստ դմին օրինակի կորիցեն»:

199 Իսկ էին և այլ սուրբք, արք և կանայք, որ ընդ նոսա եկեալ էին, աւելի քան զեօթանասուն մարդ. այլ որ ի ժամուն անդ հասին ի տեղին յայն ի նոցանէն, որ խնդրէին ամփոփել և թաղել զմարմինս նոցա, յորոց վերայ սուր եղեալ կոտորեցին իբրև երեսուն և երկու ոգիս:

200 Որոց ասացեալ և նոցա զայս. «Սիրեցաք զքեզ, Տէր, զի լուիցես զձայն աղօթից մերոց. խոնարհեցուցեր զունկն քո բարերար, և մեք կարդասցուք առ քեզ: Քեզ փառք, որ ոչ զրկեցեր զմեր անարժանութիւնս ի քոց բարեացդ, մարդասէր. որ պահեցեր զմեզ

որ նայեցի ու հավատացի քո ասած խոսքին, թե «Վայ ձեզ, երբ մարդիկ բարի ասեն ձեր մասին», այլ «Երանի ձեզ, երբ նախատեն ձեզ, հալածեն և ամեն շար բան սուտ տեղը ասեն ձեր մասին իմ պատճառով. ցնծացեք և ուրախ եղեք»:

196 Արդարև իսկ, Տէր, ցնծացինք և ուրախ եղանք այս պատերազմի համար, որ վիճակվեց մեզ, մարտնչելու քո սիրով, քանզի հաղթեց քո ամենահաղթ զորութիւնը և մեզ ևս հաղթել տվեց: Ուրախ եղանք այն օրերի փոխարեն, որ խոնարհեցրին մեզ և այն տարիների փոխարեն, երբ շարշարանքներ տեսանք: Նախիր, Տէր, քո ժառանգութիւնը ու քո ձեռքի գործերին և առաջնորդի մեզ քո վերին քաղաքը, քո Երուսաղէմը, որը բարձունքիդ վրա է, ուր հավաքելու ես բոլոր արդարներին, սրբերին և քո անունը սիրողներին: Թող տեր Աստուծու լույսը մեզ վրա լինի»:

197 ԺԸ. Մինչդեռ երանելի սուրբ Հռիփսիմեն խոսում էր այս ամենը, ահա նույն գիշերը շուտափութեւ պնտեղ հասան թագաւորի իշխանները, դահճապետը դահճիճների հետ մեկտեղ և վառված շահերը առջևները պահած: Մոտեցան իսկույն, ձեռքերը հոնք կապեցին և ուզում էին լեզուն կտրել, իսկ նա իր կամքով բացեց բերանը և, լեզուն հանելով՝ մեկնեց:

198 Ապա նրա վրայի պատառատուն հանդերձները հանեցին ու գետնին շորս ցից խփելով՝ երկուսը ոտքերից, երկուսը ձեռքերից կապելով՝ պրկեցին նրան: Մոտեցրին կանթեղները և ժամերով այրեցին ու խորովեցին նրա մարմինը կանթեղների հրով: Նրա գոգք քարեր լցրին, աղիքները վայր թափեցին և մինչդեռ նա կենդանի էր, երանելու աչքերը փորեցին: Ապա մաս-մաս հողորեցին նրան՝ ասելով. «Ամեն ոք որ կհամարձակվի արհամարհել ու անարգել թագաւորների հրամանները, նրա նման կկորչի»:

199 Իսկ կային և այլ սրբեր՝ այրեր ու կանայք, որոնք եկել էին նրանց հետ, ավելի քան յոթանասուն մարդ: Նրանցից ոմանք այդ ժամին այնտեղ հասան՝ կամենալով հավաքել ու թաղել նրա մարմնի մասերը, սակայն նրանց սրի քաշելով կոտորեցին, մոտ երեսուներկու հոգի:

200 Նրանք այս էին ասում. «Սիրեցինք քեզ, Տէր, քանզի լըսում ես մեր աղօթքի ձայնը, խոնարհեցրել ես քո բարերար ականջը, և մենք քեզ ենք ուղղում մեր ձայնը: Փառք քեզ, որ չզրկեցիր մեր անարժանութիւնը քո բարեքներից, ով մարդասեր, որ պահեցիր մեզ աչքի բիրի նման, և քո թևերի հովանու տակ ազատվե-

իրեն դրիր ական, և ի հովանի թևոց քոց ապրեցաք յանօրէնութեանցս բազմութենէ. և ահա մեռանիմք վասն փառաւորեալ անուանոց քոյ:» Եւ զայս միաբան սասցեալ՝ առ հասարակ սպանեցան:

201 Եւ մի ոմն որ անդէն ի ներքս սպանին ի հնձանի անդ, ուր էին վանք նոցա. որ այսպէս ասէր ի ժամ հրաժարելոյն իւրոյ. «Փոհանամ զքէն, Տէր բարերար, զի և զիս ոչ զրկեցեր. զի ես հիւանդ էի, և ոչ կարացի ընթանալ և զհետ ընկերացն ժամանել, սակայն դու, Տէր մարդասէր և քաղցր, ընկալ և խառնեալ՝ և զիմ ոգիս ի գունդ քոյ սուրբ վկայիցն, ընկերացն իմոց և քերցն, առ քո աղախինն և մայրն մեր և գլուխ Գայիանէ, և զքեզ սիրիչ և որդեակ մեր Հռիփսիմէ»: Եւ սա այսու օրինակաւ խօսեալ՝ փոխեցաւ: Եւ քարշեալ ի բաց ընկեցին զմարմինս նոցա՝ առ ի կեր լինել շանց քալարին և գաղանաց երկրի և թռչնոց երկնից:

202 ԺԹ. Իսկ թագաւորին թողեալ զիւր ամօթն կորանաց, որ պարտ էր նմա ամաշել, որ այնչափ անուանի եղեալ՝ քաջութեամբ առաւելոր ի մարտս պատերազմացն. նաև և յնղիմպիադան Յունաց հսկայազօր երևեալ, բազում գործս արութեան և անդ ցուցեալ, և ոչ սակաւ մղեալ պատերազմունս յայնկոյս Եփրատ գետոյ ի կողմանս Տաճկաց. ուր և կարեմէր խոցեալ՝ ելանէր երկվարան ի պատերազմէն. իսկ նորա առեալ զերիվարն, և զասպազէն նորին և զիւր զանազէնն առեալ կապեալ ի թիկունսն՝ ի վերայ մկանանցն ի լիւղ անցանէր ընդ գետն Եփրատ. արդ՝ որ այնչափ հզօր պորաւորն էր և բուռն ոսկերօք՝ յաղջկանէ միոչէ յաղթահարեալ լինէր կամօքն Աստուծոյ: Եւ զայն ոչ էր եղեալ ի մտի զամօթն նախատանացն, այլ ի տեսիլ սիրոյ նորա ջեռեալ՝ տրտմեալ ընդ մահ աղցկանն, տխրացեալ սգայր:

203 «Տեսէ՛ք, ասէ, զկախարդասար աղանդ աղգիւք քրիստոնէից. զի՛արդ կորուսանեն զանձինս բազումս մարդկան, հանեալ յաստուածոցն պաշտամանէ. յերկրաւոր վայելից կենացս խափանեն, և ի մահուանէ ոչ դողան. մանաւանդ վասն սքանչելոյն Հռիփսիմեայ. որոյ ոչ գոյր համեմատ չերկրի ի ծնունդս կանանց: Վասն զի սիրտ հատեալ զհետ անհնարին և անմոռաց՝ ի մտացս շանկանի, մինչ կենդանի եմ ես. Տրդատ արքայ: Զի զՅունաց աշխարհն և զՀռոմոսոց քաջ գիտեմ, և զմեր Պարթևաց կողմանսն, վասն զի բնութիւն իսկ է

ցինք բազմության անօրենութունից: Մեռնում ենք ահա քո փառավորյալ անվան համար»: Այս բանը միաբերան ստելով ամենքը կոտորվեցին:

201 Նրանցից մեկին հնձանի ներսում սպանեցին, ուր նրանց կացարանն էր. նա այսպէս էր ասում կյանքից հրաժարվելու ժամին. «Փոհանամ քեզանից, Տեր բարերար, որ ինձ էլ չզրկեցիր, քանզի ես հիվանդ էի և չկարողացա բալլել ու իմ ընկերների հետ ժամանել: Սակայն դու, Տեր մարդասեր և քաղցր, իմ հոգին ևս ընդունիր ու խառնիր քո սուրբ վկաների գնդին, իմ ընկերներին ու քույրերին, քո աղախին և մեր մայր Գայանի գլխավորին և քեզ սիրող ու մեր որդյակ Հռիփսիմեի մօտ»: Այսպէս խոսելով նա վախճանվեց: Նրանց բոլորի մարմինները քաշելով դուրս գցեցին, որպէսզի կեր դառնան քաղաքի շներին, երկրի գազաններին ու երկրնքի թռչուններին:

202 ԺԹ. Իսկ թագավորը մոռացել էր նվաստացումը, որի համար պետք է ամաշելը, քանզի այնքան անվանի լինելով քաջութեամբ զերաղանցել էր պատերազմներում. հունաց ողիմպիական [խաղերում], հսկայի զորութեամբ ասպարեղ գալով, բազում քաջագործութուններ էր ցույց տվել: Ոչ սակավ պատերազմներ էր մղել Եփրատ գետի այն ափին. արաբների (Տաճկաց) կողմերում, ուր և խիստ խոցված երկվարով դուրս էր եկել պատերազմից: Այնուհետև նա վերցնելով երկվարը, ասպազենն ու զենքերը և կապելով մեջքին, ալիքների վրա լողալով՝ անցել էր Եփրատ գետը: Արդ՝ նա որ այսչափ հզօր էր և ամբակազմ, Աստուծո կամքով մի աղջկանից պարտվեց: Սակայն նա չէր մտածում ամոթալի անպատվութունների մասին, այլ նրա զեղեցկութունը տեսնելու ցանկութեամբ վառված, տրտմել էր աղջկա մահվան համար և տխուր սգում էր:

203 «Տեսեք, ասում էր, թե ինչպէս քրիստոնյաների կախարդական աղանդը մարդկային բազմաթիվ կյանքեր է խլում՝ նրանց հեռացնելով աստվածների պաշտամունքից: Երկրավոր կյանքի վայելքները արգելում են և մահվանից շեն դողում: Մանավանդ սքանչելի Հռիփսիմեի համար [եմ ասում], որ կանանցից ծնվածների մեջ աշխարհում իր նմանը չունի: Վասնզի սիրտս նրա հետ է, և նա ամենևին իմ մտքից դուրս չի գա, քանի կենդանի եմ ես՝ Տրդատ արքա: Ես քաջ գիտեմ հույների և հռոմայեցիների (Հռոմոսոց) երկրները ու մեր պարթևների կողմերը, որը մեր բնիկ երկիրն է, Ասորես-

մեր, և զԱտրիստան և զՏաճկաստան և զԱտրպատական: Եւ զի՞ մի ըստ միոջէ թուեմ. զի բազում տեղիք այն են, որ իմ խաղաղութեամբ է հասեալ, և բազումք այն են, որ մարտիւ պատերազմաւ աւարի ասպատակեալ: Ոչ ուրեք տեսեալ է նման նմանութիւն այսր զեղոյ, զոր էր կորուսեալ այս կախարդացն. զի այսպէս զօրացան կախարդինքն, մինչև ինձ յաղթեցին»:

204 Իսկ ի վաղի անգր մատուցեալ՝ առնոյր հրաման դահճապետն վասն սրբոյն Գայիանեայ սպանման: Իսկ նա իբրև լուա՝ առ սէրն յեղեալ զեղեալ յիմարեալ ապշեալ և ոչ յիշեալ վասն մահուան սրբոյն Հոփսիմեայ՝ համարեցաւ եթէ կենդանի իցէ: Մեծ աւագութեան, բարձի և պատուոյ պարգևս խոստանալով՝ եթէ յանկարծ որ հնարեացէ պատրել հաճել զմիտս աղջկանն՝ գալ առ նա: Իսկ նա ասէ, թէ «Այնպէս կորիցեն ամենայն թշնամիք քո, արքայ, և որ զաստուածքս անարգեն և զհրամանս ձեր թագաւորաց. այլ կայ կախարդն այն, որ ապականեալ կորոյս զչքնաղագեղն, և երկու ևս ընկերք նորուն»:

205 Իբրև լուա, թէ մեռաւ սուրբն Հոփսիմէ՝ դարձեալ ի նոյն տրտմութիւն ընկաւ, և իջեալ նստէր ի վերայ գետնոյ, և լայր և ի սուզ մտանէր: Դարձեալ հրաման տալով վասն առաքինոյն Գայիանեայ, թէ նախ զլիզուն ընդ ծործորական հանել, և ապա սպանանել վասն զի իշխեսաց վնասակար խրատուն իւրով կորուսանել զայնպիսին, որ զգիցն գեղեցկութիւն ունէր ի մէջ մարդկան: Իսկ զորին խրատող անշնորհ առել զգիսն իշխեսաց, որոց նմայն զայն շնորհեալ էր գեղեցկութիւն. վասն այնորիկ զնա կտտամահ սպանցեն:

206 Արդ՝ ելեալ դահճապետն պարծելով՝ շարամահ առնել զնա, և ետ հանել զնոսա շղթայիւք ի քաղաքէն ընդ դուռն հարատոյ, ընդ կողմն պողոտային որ հանէր ի Մեծամորի կամուրջն, ի տեղին յայն, ուր սովոր էին սպանանել զամենայն մահապարտս, ի ճախճախուտ տեղի մի, մօտ ի պարկէն փոսին որ շուրջ գայր զքաղաքան: Եւ վարեցին շորս շորս ցիցս միում միում ի նոցանէն:

207 Եւ մինչդեռ կազմէին զայն՝ սկսաւ ասել սուրբն Գայիանէ ընկերօքն հանդերձ այսպէս. «Գոհանամք զքէն, Տէր, որ արժանի արարեր զմեզ մեռանել վասն մեծի անուանդ քոյ, և յարգեցեր զհո-

տանը, արարների՞ երկիրը (Տաճկաստան) և Ատրպատականը: Եվ ինչու մեկ առ մեկ թվեմ, քանզի բազում են այն վայրերը, որտեղ ես հասել եմ խաղաղությամբ և բազում են այն երկրները, որոնք պատերազմելով ասպատակել և աճարել եմ: Սակայն ոչ մի տեղ չեմ տեսել նմանութիւնը այսպիսի գեղեցկության, որը կորցրեցին այդ կախարդները: Քանզի այնպես զօրացան կախարդանքները, մինչև որ ինձ ևս հաղթեցին»:

204 Վաղ առավոտյան նրա մօտ եկավ դահճապետը՝ հրաման առնելու սուրբ Գայիանեի սպանման համար: Իսկ նա երբ լսեց, սիրո պատճառով հուզված, հիմարացած և ապշած լինելով, շփշեց սուրբ Հոփսիմեի մահը, կարծելով թե կենդանի է: Մեծ աւագության, բարձի ու պատվի պարգևներ էր խոստանում, եթե հանկարծ որեւէ մեկը կարողանար հնար գտնել աղջկան համոզելու՝ գալ իր մօտ: Բայց նա ասաց նրան. «Այդպես կկորչեն ջո բոլոր թշնամիները, արքա, և որոնք աստվածներին և ձեր թագավորների հրամանները կանարգեն: Սակայն դեռ կա այն կախարդը, որն ապականելով կորցրեց շքնաղագեղ [աղջկան], ինչպես նաև կան նրա երկու ընկերները»:

205 Երբ լսեց, թե մեռած է սուրբ Հոփսիմեն, դարձյալ նույն տրտմության մեջ խորասուզվեց և, իջնելով գահից, նստեց գետնի վրա, լալիս էր ու սգում: Գարձյալ հրաման տվեց առաքինի Գայանեի մասին, թե նախ լիզուն ծոծորակից հանել, և ապա սպանել նրան, քանի որ համարձակվել էր իր վնասակար խրատներով կորցրելու մատնել այնպիսի կույսին, որն աստվածների գեղեցկությունն ուներ մարդկանց մեջ: Իսկ նա սրա խրատների պատճառով համարձակվեց անշնորհակալ լինել աստվածներին, որոնք նրան գեղեցկություն էին շնորհել: Այս բանի համար անհրաժեշտ համարեց նրան տանջամահ անել:

206 Արդ՝ ելավ դահճապետը նրան տանջամահ անելու. շղթայակապ հանել տվեց քաղաքից, հարավային դռան մօտ, այն ճաւապարհի կողմը, որը տանում էր դեպի Մեծամորի կամուրջը, ուր ըստ սովորության սպանում էին բոլոր մահապարտներին, մի ճախճախուտ վայրում քաղաքի շուրջը պտտվող խրամ փոսի մօտ: Նրուտեցից ամեն մեկի համար շորսական ցից տնկեցին:

207 Եվ մինչդեռ պատրաստում էին այս, սուրբ Գայանեն սկսեց այսպես խոսել իր ընկերների հետ մեկտեղ. «Գոհանում ենք քեզանից, Տէր, որ մեզ արժանի դարձրեցիր քո մեծ անվան համար

զէզէն բնութիւնս մեր, զի լիցուք արժանի աստուածութեանդ քում-
և հաղորդեցեք զիս մահուան սրբոց քոց վկայիցն, Հոփսիսիմեայ և
ընկերացն: Եւ արդ՝ փութամ և անձկացեալ եմ հասանել նոցա որ
դքեզն սիրեցին, և ուրախ եմ, զի ժամանեցից զկնի դասերն իմոյ և
որդեկին իմոյ Հոփսիսիմեայ և քերցն իմոց և ընկերացն: Արդ՝ յիշեալ
զմեզ, Տէր, որ «վասն անուան քոյ մեռանիմք զորհանապազ. հա-
մարեցաք իբրև զոչխար ի սպանումն». «արի՛ և մի՛ մերժեր զմեզ
վասն անուան քոյ»: և դու տո՛ւր մեզ զյաղթութիւնդ քո, և շարն գոր-
ծակցօքն հանդերձ նկուն լիցի յահէ փառաց քոց»:

208 Եւ յետ այտորիկ մատեան և պատառեցին զհանդերձս նոցա
յանդամոց նոցա, և պրկեցին զնոսա մի մի ի շորս շորս ցիցս: Եւ ծա-
կեցին զմորթնս ի պնդունս նոցա և եղին փողս և փշելով աջնպէս
կենդանւոյն մորթեցին դստրբոս երեսին, ի ներքուստ ի վեր մինչև ի
ստիւնսն, և ծակեալ զծործորակսն՝ և զլեզուան ընդ այն հանէին: Եւ
վարեցին ևս քարինս ընդ զոգս նոցա, և ցրուեալ զաղիս նոցա յորո-
վայնիցն ընդ զոգս նոցա. և քանզի դեռ ևս կային կենդանի՝ և ապա-
բարձին զզլուխս նոցա սրով:

209 Արդ՝ որք միանգամ եկեալ էին ընդ նոսա անտուստ ի Հո-
տոմոց աշխարհէն, որ միանգամ միաբանք եկին հասին յերկիր Հա-
յաստան աշխարհիս՝ տեւիլ էին քան զեօթանաստուն մարդ: Իսկ որ
սպանան ընդ սուրբ տիկնայան, ընդ Գայիանեայ և ընդ Հոփսիսիմեայ,
նոքիմքք հանդերձ որ թուեցան ի թիւ վկայելոցն՝ ընդ ամենայն
սպանեալսն երեսուն և եօթն մարդ:

210 Արդ՝ ի քսան և ի վեց ամսոյն հոռի կատարեցաւ սուրբն
Հոփսիսիմէ դասուն սրբով, երեսուն և երեք նահատակակից ընկերօքն
հանդերձ և ի քսան և եօթն ամսոյն հոռի՝ սուրբն Գայիանէ երկու
իւրովք ընկերօքն, որք ընդ նմա պատերազմեալք պսակեցան և առին
զպսակն յաղթութեան:

211 Ի. Արդ՝ աւուրս վեց ի խոր տխրութեան և յանհնարին սրբու-
մութեան կացեալ թագաւորն առ անձուկ սիրոյ գեղոյն Հոփսիսիմեայ-
ապա յետ այտորիկ ժամ տուեալ որսոյ՝ ամենայն զօրաց ածել կուտել
զպառականն, խուճապական սփռեալ, երազագ տուեալ, թակարդ
ձգեալ, կամեցեալ որս առնել, երթեալ ի դաշտն Փառական Շեմա-
կաց:

212 Այն ինչ ի կառս էլեալ կամէր թագաւորն քստ քաղաքն ելա-
նել՝ անդէն վաղձաղակի պատուհաս ի Տեառնէ ի վերայ հասանէր. և
հարեալ զթագաւորն այսոյն պղծութեան՝ ի կառացն ի վայր կործա-

մեռնելու, հարգեցիր մեր հողեղենն էությունը, որպեսզի արժանի
լինենք քո աստվածությանը, և ինձ էլ մասնակից դարձրիր քո սուրբ
նահատակների՝ Հոփսիսիմեի ու նրա ընկերների մահվանը: Արդ՝
շտապում և փափազում եմ հասնել նրանց, որոնք քեզ սիրեցին, և
ուրախ եմ, որ կհասնեմ իմ դուստր ու որդյակ Հոփսիսիմեի ու իմ
քույրերի և ընկերների ետևից: Հիշիր, Տեր, որ «քո անվան համար
մեռնում ենք ամեն օր, իբրև ոչխար, որ մորթվելու է տարվում»:
«Զարթնիր և մեզ ևս մի մերժիր հանուն քո անվան»: Տուր մեզ քո
հաղթությունը, իսկ շարք իր գործակիցներով հանդերձ կընկձվի քո
փառքի ահից»:

208 Սրանից հետո մոտեցան ու պատառոտեցին նրանց հան-
դերձները և պրկեցին նրանց՝ յուրաքանչյուրին շորս ցցի վրա: Ծա-
կեցին մորթերը, ոտքերի կողմից խողովակներ գրեցին և աջնպես
փշելով ողջ-ողջ մորթապեծ արեցին, երեք սրբերին էլ ներքևից վեր
մինչև ստիւնքները, ապա ծոծրակները ծակելով, լեզուները աջնտե-
ղից դուրս քաշեցին: Քարեր լցրին նրանց գոգերը և նրանց աղիք-
ները որովայններից ցրելով հանեցին գոգները, և որովհետև դեռ
կենդանի էին, ուստի սրով կտրեցին նրանց գլուխները:

209 Արդ՝ ամենը որ նրանց հետ միաժամանակ եկել էին հոռ-
մայեցիների երկրից և բոլորը միասին հասել մեր Հայաստան աշ-
խարհը, ավելի քան յոթանասուն հոգի էին: Իսկ որոնք սպանվեցին
սուրբ տիկնանց՝ Գայանեի և Հոփսիսիմեի հետ, նրանց հետ մեկտեղ,
որ հիշվեցին նահատակվածների թվում, ընդամենը երեսունյոթ,
մարդ էին:

210 Նահատակվեց սուրբ Հոփսիսիմեն սրբերի դասով մեկտեղ
Հոռի* ամսի քսանվեցին երեսուներեք նահատակակից ընկերներով:
Իսկ Հոռի ամսի քսանյոթին սուրբ Գայանեն իր երկու ընկերներով,
որոնք նրա հետ մարտնչեցին, պսակներ ընդունեցին և առան հաղ-
թության թագը: Ճ

211 Ի. Արդ՝ վեց օր խոր տխրության և անտանելի տրամու-
թյան մեջ էր թագավորը, Հոփսիսիմեի գեղեցկության նկատմամբ
ունեցած տենչալի սիրո պատճառով: Այնուհետև, որսի ժամ որոշեց,
բոլոր զորքերին հրամայեց հավաքել բերել որսի գենքերը, տազ-
նապ գցել, որսի ցանցեր պատրաստել, թակարդներ լարել. կամե-
նում էր որս անել Փառական Շեմակաց* դաշտում:

212 Մինչդեռ կառքի վրա նստած թագավորը քաղաքից դուրս
էր եկել, իսկույն նրա վրա տիրոջ պատուհասը հասավ. և պիղծ

նէր: Եւ անդէն մուկնի սկսաւ, և իւրովի ուտել զիւր մարմինն. նա և ըստ նմանութեանն նարուզողոնոսորայ արքային Քարելացոց, ելնալ ըստ մարդկային բնութիւնս արտաքս՝ ի նմանութիւն վայրենի խողաց, իբրև զնոսա ընդ նոսա ի մէջ նոցա երթեալ բնակէր: Եւ այնուհետև մտեալ յիդէզն, խոտաճարակ լեալ անհնարին անդգալութեամբ, մերկ զանձն ընդ դաշտսն կոծելով: Զի թէպէտ կամեցան արդիւով անդէն ի քաղաքին՝ ոչ կարացին. մի՛ վասն բնական ուժոյն, և մի՛ վասն զի էր և ոյժն դիւաց որ ի նմայն հարեալ էին:

213 Նա և ամենայն մարդիկն որ ի քաղաքին էին՝ նոյն օրինակ դիւարախք մուկնէին. և անհնարին կործանումն ի վերայ աշխարհին հասանէր: Եւ ամենայն ընտանիք թագաւորին, ծառայք և սպասաւորք առ հասարակ, հարուածովք հարեալք լինէին. և անհնարին սուգ վասն հարուածոցն լինէր:

214 Յայնմ ժամանակի տեսիլ երևեալ յԱստուծոյ ի վերայ քեթ թագաւորին, որոյ անուն էր Խոսրովիդուխտ: Արդ՝ եկեալ խօսէր ընդ մարդկանն, պատմէր զտեսիլն և ասէր. «Տեսիլ երևեցաւ ինձ յայնմ գիշերի. այլ մի ի նմանութիւն լուսոյ եկեալ՝ պատմեաց ինձ, եթէ թիշ ալ ինչ զոչ բժշկութիւն հարուածոցդ, որ եկին հասին ի վերայ ձեր՝ եթէ ոչ յղեսջիք դուք ի քաղաքն յԱրտաշատ, ածել անտի զկայեալն Գրիգորիոս. նա եկեալ ուտուցէ ձեզ զեղ ցաւոցդ բժշկութեան»:

215 Արդ՝ իբրև լուսն մարդիկն՝ սկսան ծիծաղել զբանիքն զոր ասաց. սկսան խօսել ընդ նմա և ասեն. «Եւ զո՛ւ, ուրեմն մուկնեցար. դև ուրեմն հարաւ ի քեզ: Զիա՞րդ է, զի այս հնգետասան ամ է, զի ընկեցին զնա յանհնարին խոր վիրապն, և զու ասես եթէ կենդանի է. արդ և սկերտտին իսկ ո՞ւր իցեն. զի նոյն օրին, իբրև իչուցին զնա անդր՝ յօձիցն իսկ տեսլենէն նոյնժամայն սատակեալ իցէ»:

216 Իսկ կրկնեաց դարձեալ ևս կնոջն զնոյն տեսիլ, և հնգկնեաց սպառնալեօք, զի եթէ ոչ պատմեցէ ստէպ ստէպ՝ մեծամեծ տանջանս ընկալցի, և հարուածք մարդկան և թագաւորին ևս քան զևս սաստկացցին մահու և պէսպէս տանջանք: Եւ մտեալ անդրէն Խոսրովիդուխտն՝ մեծաւ երկիւղիւ և զգուշութեամբ ասաց զբանն հրեշտակին:

217 Իսկ նոքա վաղվաղակի յղէին անդր նախարար զոմն աւագ, որոյ անուն Օտայ կոչէր: Եւ զնաց նա ի քաղաքն Արտաշատ՝ հանել զնա ի խոր բանդէ վիրապին: Արդ՝ իբրև եկն հասա Օ-

դեր խփելով թագաւորին կառքից վայր սապալեց: Անմիջապէս սկսեց մուկնել ու ինքն իրեն ուտել և բարեկացիներ Նարուզողոնոսոր արքայի նման մարդկային բնութիւնից դուրս գալով՝ վայրենի խողերի կերպարանքով, իբրև նրանցից մեկը փնաց նրանց մեջ բրնակվելու Այնուհետև մտնելով եղեգնուտը խոտաճարակ դարձավ, սաստիկ անզգալութեամբ դաշտերում կոծելով իր մերկ մարմինը: Թեպետև կամեցան նրան արդելուփակել քաղաքում, չկարողացան. նախ բնական ուժի պատճառով և ապա շղիմանալով նրա մեջ մըտած դիվական ուժին՝:

213 Նաև քաղաքի բոլոր մարդիկ նույնօրինակ դիվահար եղած մուկնում էին, ու սաստիկ կործանում հասավ երկրին: Թագաւորի բոլոր մերձավորները, ծառաներն ու սպասավորները առհասարակ հարվածներ կրեցին ու ահաւոր սուգի մեջ էին պատուհասի պատճառով:

214 Այն ժամանակ Աստուծոց տեսիլ երևաց թագաւորի քրոջը, որի անունն էր Խոսրովիդուխտ: Արդ՝ եկավ պատմեց մարդկանց իր տեսիլը՝ ասելով. «Ինձ տեսիլք երևաց այս գիշեր. մի մարդ լուսի նմանութեամբ եկավ պատմեց ինձ, թե ձեզ վրա հասած հարվածներից բժշկութիւն չի լինի, եթե [մարդ] չուղարկեք Արտաշատ քաղաք՝ այնտեղից բերելու կայսր Գրիգորին: Նա գալով կսովորեցնի ձեզ ցավերից բուժվելու դեղը»:

215 Երբ մարդիկ լսեցին, սկսեցին ծիծաղել նրա խոսքերի վրա: Խոսեցին նրա հետ ու ասացին. «Ուրեմն դու էլ մուկնեցիր, և դիվահար եղար: Ինչպե՞ս է, որ ահա տասնհինգ տարի նրան պցել են սոսկալի Խոր վիրապը, և դու ասում ես, թե կենդանի է: Որտե՞ղ են նրա ոսկորները, նույն օրն իսկ, երբ նրան այնտեղ իջեցրին, օձերի հենց տեսքից նույն ժամին մեռած կլինի»:

216 Սակայն նույն տեսիլքը դարձյալ երևաց կնոջը հինգ անգամ և սպառնալիքով կրկնեց, որ եթե տեսիլքը շուտ-շուտ չպատմի, մեծամեծ տանջանքներ կկրի, և մարդկանց ու թագաւորի հարվածները առաւել ևս կսաստկանան մահվամբ ու պեսպես տանջանքներով: Այդ ժամանակ Խոսրովիդուխտը զնաց և մեծ երկուղով ու զգուշութեամբ պատմեց հրեշտակի խոսքերը:

217 Իսկ նրանք շուտափութ յայնտեղ ուղարկեցին մի ավագ նախարարի, որի անունն էր Օտա: Նա զնաց Արտաշատ քաղաքը նրան վիրապի խոր բանտից հանելու: Երբ Օտան եկավ հասավ Ար-

տաշն ի քաղաքն յԱրտաշատ՝ ընդ առաջ ելանէին նմա քաղաքացիքն՝ հարցանել զպատճառս զայոյն: Եւ նա ասէ ցնոսա, թէ «Վասն կապելոյն Գրիգորի եկեալ եմ, տանել զնա»: Իսկ նոքա զարմացեալ առ հասարակ ասէին. «Ո՞ր գիտէ թէ կայցէ. զի բազում ամբ են, զի ընկեցին զնա անդր»: Իսկ նա պատմեաց զիրս տեսեանն և զգործն զինչ եղեն իսկ:

218 Եւ եկին բերին կարս պարանաց երկայնս և ստուարս, և կցեցին իջուցին ի ներքս: Աղաղակեաց Օտայ նախարարն ի ձայն մեծ և ասէ. «Գրիգորիոս, եթէ կայցես ուրեք՝ ե՛կ ի դուրս. զի տէր Աստուածն քո, զոր պաշտէիրն դու՝ նա հրամայեաց հանել զքեզ այտի»: Եւ անդէն յոտն կացեալ՝ վաղվաղակի շարժեաց զպարանն, և բուռն հարեալ ունէր:

219 Իսկ սոցա գիտացեալ՝ ձգեալ հանին զնա ի վեր, և տեսին զի թխացեալ էր մարմինն նորա իբրև դածուղ սեացեալ. և անդէն հանդերձս մատուցեալ զգեցուցին նմա, և խնդութեամբ առին զնացին յԱրտաշատ քաղաքէ, տանել ի Վաղարշապատ քաղաք: Յայնմ ժամանակի առ վտանգի տարակուսի ցաւոցն՝ ելեալ թագաւորն յերամէ խոզիցն՝ դիւին առեալ ամէր ընդ առաջ նորա մերկ խայտառակ: Եւ նախարարքն արտաքոյ քաղաքին սպասէին նոցա:

220 Արդ՝ իբրև տեսանէին զնոսա ի բացէ, զի գային Գրիգորիոս Օտային հանդերձ, և այլ բազում մարդիկ, որ գային ընդ նոսա յԱրտաշատ քաղաքէ՝ ընդ առաջ խաղացեալ, մոլեգնելով և ուտելով զմարմինս իրեանց՝ զիւհարէին և փրփրէին առաջի նորա:

221 Իսկ նա վաղվաղակի ծունր եղեալ յաղօթս կայր, և նոքա անդրէն ի զգաստութիւն դառնային: Եւ նա անդէն հրամայեաց, զի արկցեն զանձամբք իրեանց հանդերձս և ծածկեսցեն զամօթ իրեանց: Եւ մատուցեալ թագաւորն և նախարարքն՝ բուռն հարեալ ունէին զոտից սրբոյն Գրիգորի և ասէին. «Խնդրեմք ի քէն, թող մեզ զյանցումն մեր, զոր մեք ընդ քեզ արարաք»:

222 Իսկ նա մատուցեալ կանգնեաց զնոսա ի գետնոյ անտի և ասէ. «Ծս մարդ եմ իբրև զձեզ, և մարմինն ունիմ իբրև զձերդ. բայց դուք ծաներո՞ւք զձեր արարիչն, որոյ զերկինս և զերկիր արարեալ է, զարեգակն և զլուսին և զաստեղս, զծով և զցամաք. և նա կարող է զձեզ բժշկել»:

223 Իսկ անդէն սկսա հարցանել Գրիգորիոս, թէ ո՞ր եղեալ են մարմինք վկայիցն Աստուծոյ: Իսկ նոքա ասն, թէ «Զորո՞ց վկա-

տաշատ քաղաքը, քաղաքացիք նրան ընդառաջ ելան՝ գալու պատճառը հարցնելու: Ասաց նրանց, թէ «կապլալ Գրիգորին տանելու համար եմ եկել» նրանք զարմացած առհասարակ ասացին. «Ո՞վ գիտն՝ ո՞րչ է, քանզի ահա շատ տարիներ են, որ նրան այնտեղ են գցել»: Իսկ նա պատմեց տեսիլքի զեպքերը և ամեն ինչ, որ եղել էր:

218 Եվ եկան բերեցին երկայն ու հաստ պարաններ ու իրար կապելով իջեցրին ներքև: Մեծ ձայնով աղաղակեց Օտա նախարարը ու ասաց. «Գրիգոր, ուր որ ես, դուրս եկ, քանզի քո տեր Աստվածը, որին պաշտում էիր, հրամայեց հանել քեզ այտեղից»: Սա անմիջապես ոտքի կանգնեց, խսկույն շարժեց պարանը ու ամուր բռնեց:

219 Իսկ սրանք, իմանալով, քաշեցին, վեր հանեցին նրան և տեսան, որ նրա մարմինը թխացել էր, ամուխի նման սեացել: Իսկույն հանդերձներ մատուցելով հագցրին նրան և խնդութեամբ Արտաշատ քաղաքից առանձնացին Վաղարշապատ քաղաքը: Այն ժամանակ սարսափելի տազնապալի ցավերից թագավորը զևի կողմից տարվելով՝ ելավ խոզերի երամից ու զնաց նրան ընդառաջ մերկ խայտառակ [վիճակում]: Իսկ նախարարները քաղաքից դուրս ներանց էին սպասում:

220 Երբ հեռվից տեսան նրանց՝ Գրիգորին Օտայի հետ մեկտեղ և այլ բազմաթիվ մարդկանց, որոնք նրանց հետ գալիս էին Արտաշատ քաղաքից, ընդառաջ շարժվելով, մոլեգնելով և իրենց ուտելով զիւհարում էին ու փրփրում նրա առջև:

221 Իսկ նա անմիջապես ծունկի գալով աղոթեց, և նրանք իսկույն զգաստացան: Ապա հրամայեց հանդերձներ գցել նրանց վրայ, որ ծածկեն իրենց ամոթը: Թագավորն ու նախարարները մտտենալով բռնել էին սուրբ Գրիգորի ոտքերից ու ասում էին. «Խնդրում ենք քեզանից՝ ներիր մեր հանցանքները, որ մենք քո նկատմամբ գործել ենք»:

222 Իսկ նա մոտենալով գետնից բարձրացրեց նրանց ու ասաց. «Ծս մարդ եմ ձեզ նման և ձեզ նման մարմին ունեմ, իսկ դուք պետք է ճանաչեք ձեր Արարչին, որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը, արեգակը, լուսինն ու աստղերը, ծովն ու ցամաքը և նա կարող է ձեզ բժշկել»:

223 Գրիգորը այնուհետև սկսեց հարցնել, թե ուր են դրված Աստուծու վկաների մարմինները: Իսկ նրանք ասացին. «Ո՞ր վկա-

լից ասես): Եւ նա ասէ. «Որ վասն Աստուծոյն մեռան ի ձէնչ»: Իսկ նոցա ցուցեալ նմա զտեղիսն: Իսկ նա ընթացեալ ժողովել և ամփոփել զմարմինս նոցա ի սպանման տեղեացն, զի կային անդէն: Եւ տեսին զի զօրութեանն Աստուծոյ պահեալ էր զմարմինս նոցա. զի այն ինն տիւ էր և ինն գիշեր, զի արտաքոյ ընկեցեալ կային մարմինք նոցա, զի ոչ գազանի էր մատուցեալ և ոչ շան, քանզի անդէն շուրջ զքաղաքան էին, մօտ ի քաղաքն. և ոչ հաւու վնասեալ ևս էր նոցա. և ոչ հոտեալ էին մարմինք նոցա:

224 Իսկ նոքա բերին հանդերձս սուրբս պատանաց. բայց երանելին Գրիգորիոս ոչ արժանի համարէր զպատանան բերեալս թագաւորին, կամ զայլոց մարդկանն. այլ իւրաքանչիւր պատառոտուն հանդերձին պատէր զսուրբսն. «Առ անգամ մի, ասէ, մինչև լիջիք դուք արժանի պատել զմարմինս նոցա»: Եւ ամփոփեաց, առ գնաց ի հնձանն, ուր վանքն իսկ լեալ էին նոցա. և իւր իսկ վանս անդէն կալեալ՝ օթեմանս առնէր: Եւ երանելին Գրիգորիոս զցալզն ամենայն առ Աստուած աղօթս մատուցանէր վասն նոցա փրկութեան, և խնդրուածս առնէր, զի դարձցին և ապաշխարութեան հնարս գտանել մարթացեն:

225 Եւ ի վաղիւ անդր թագաւորն և նախարարքն և մեծամեծ աւագանին խառնադանձ ամբոխին բազմութեամբ եկեալ ի ծունր իջեալ առաջի սրբոյն Գրիգորի և առաջի սուրբ ոսկերաց վկայիցն Աստուծոյ՝ խնդրէին և ասէին. «Թո՛ղ մեզ զամենայն յանցումն շարեացն, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և խնդրեա՛ դու վասն մեր յԱստուծոյ քումմէ, զի մի՛ կորիցուք»:

226 ԻԱ. Իսկ կապեալն Գրիգորիոս անդէն խօսել սկսաւ և ասէ. «Որ ասէք, թէ «Աստուած քո»՝ Աստուած է և Արարիչ, ամենազօր կամայական բարեբարութեամբն յանուտեք յաննիւթոյ զնիւթական արարածս գոյացոյց. նոյն ինքն էական զօրութեամբն յանտեղեաց, յանվայր յոնչէ իմեքէ հրամայեաց հաստատել երկրի. որ զամենայն ինչ արար՝ Աստուածն ամենակալ, ամենարարն, ամենատէրն: Զնա ծաներուք, զի բժշկեցիքն ձեր ցաւք յանցանաց ի պատուհասէ այտի: Որ վասն իւրոյ մարդասէր ողորմութեանն խրատեաց զձեզ, ըստ բանի աստուածական Իմաստութեանն, որպէս ասաց իսկ, թէ «Զոր սիրէ Տէր՝ խրատէ. զանալից առնէ զորդի՛ զոր յակն առնու»: Իսկ նա բարեբարութեամբ իւրով կոչէ զձեզ յորդեգրութիւն:

ների մասին ես ասում». ասաց նա. «Որոնք Աստուծու համար մեռան ձեր ձեռքով», և նրանք ցույց տվին նրան այդ տեղերը: Իսկ նա գնաց, հավաքեց ու ամփոփեց նրանց մարմինները սպանման տեղերում, որովհետև դեռ այնտեղ էին: Տեսան, որ Աստուծու զորությամբ նրանց մարմինները պահպանվել էին, թեպետ ինք օր ու ինք գիշեր նրանց մարմինները դրսում ընկած էին: Ոչ գազան էր նրանց մատուցել և ոչ էլ շուն, թեև քաղաքի շրջակայքում էին, մտտիկ վայրում: Ոչ թռչուն էր վնասել նրանց և ոչ էլ հոտել էին նրանց մարմինները:

224 Իսկ նրանք պատանքի շատ հանդերձներ բերեցին, բայց երանելի Գրիգորը արժանի չհամարեց թագավորի կամ ուրիշների բերած պատանքները, այլ պատեց սրբերին՝ յուրաքանչյուրին իր պատառոտուն հանդերձով՝ ասելով. «Առայժմ [այսպես] մինչև որ դուք արժանի լինեք պատել նրանց մարմինները»: Եվ հավաքեց առավ գնաց հնձանը, ուր նրանց կացարանն էր եղել և իր իսկ կայանը այնտեղ հիմնելով՝ օթեան դարձրեց: Երանելի Գրիգորը ամբողջ գիշերը աղոթում էր Աստուծուն նրանց փրկության համար և խնդրում էր, որ դարձի գան և կարողանան ապաշխարության հնար գտնել:

225 Հետևյալ օրը թագավորը, նախարարներն ու մեծամեծ ավագանին, խառնեճադանջ ամբոխի բազմությամբ, եկան և ծունկի իջնելով սուրբ Գրիգորի ու Աստուծու նահատակների սուրբ ոսկորների առջև՝ խնդրում էին և ասում. «Ներիր մեր բոլոր շար հանցանքները, որ քո նկատմամբ գործել ենք, և մեզ համար խնդրիր քո Աստուծուց, որ չկորչենք»:

226 ԻԱ. Իսկ կապալ Գրիգորը իսկույն սկսեց խոսել ու ասել. «Դուք ասում եք, թե «քո Աստվածը» Աստված ու արարիչ է. նա ամենազօր սրտաբուխ բարեբարությամբ անիմանալի ու աննյութական բանից գոյացրեց նյութական արարածները: Նույն ինքը աստվածեղեն զօրությամբ անտեղ, անվայր, ոչինչ բանից հրամայեց հաստատել երկիրը: Ամեն ինչ ստեղծեց նա՝ ամենակալ, ամենատեղծ ու ամենատեղ Աստվածը: Նրան ճանաչեցեք, որպեսզի ձեր հանցանքների ցավերը բուժվեն այդ պատուհասից: Նա իր մարդասեր ողորմությամբ խրատեց ձեզ ըստ աստվածային իմաստության խոսքի, ինչպես ասաց իսկ, թե «Տերը ում սիրում է, [նրան] խրատում է, ձեռում է այն որդուն, որին հավանում է»: Իսկ նա իր բարեբարությամբ ձեզ կոչ է անում որդեգրվել նրան:

227 Եսկ ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ ոչ ամօթ համարի զայնսոսիկ իւր եղբարս անուանել, որք դաճցին յերկրպագութիւն Հօր: Եւ Հոգին սուրբ շնորհեացէ ձեզ զառհաւատչեաց սիրոյն իւրոյ, զուարճացուցանել զսիրտս ձեր յուրախութիւն որ ոչն անցանէ. բայց միայն եթէ դարձչիք և ըստ կամաց նորա գնասչիք, տացէ ձեզ զանմահութիւն կենաց:

228 «Այլ զի կոչեցէք «Աստուած քո»՝ բարիք ասացէք. քանզի որք ճանաչեն զնա՝ նա նոցա Աստուած է: Իսկ որք ոչն ճանաչեն, թէպէտ և են նորա արարածք՝ օտար են ի խնամոց և ի սիրոյ մարդասիրութենէ անտի նորա. իսկ երկիրզածք նորա մերձ են առ նա, և այցելութիւն նորա շուրջ է զնոքօք, և պահէ զնոսա:

229 «Եսկ թերևս ասիցես դու, թէ ո՛ւր պահէ զերկիրզածս իւր. զի որ ի ձեռս մեր անկան՝ շարշարեցան և մեռան, և մեք ըստ կամաց մերոց դատեցաք զնոսա: Տե՛ս զի կամեցաւ Աստուած զճանգիստ մահու մարդկան, և ի միւսանգամ զայստեան փառացն երևցուցանէ՝ տալ զբարիսն սիրելեաց իւրոց և այնոցիկ որ ճանաչենն և առնեն զկամս նորա:

230 «Այլ ան՛ս դու զայս, թէ զիա՛րդ զօրութեամբ աստուածութեան իւրոյ պահեաց հաստատուն զսուրբ վկայսն սիրելիսն, և ոչ նեղութիւնք բազումք երկմտեցուցին զմի ոք ի նոցանէն: Եւ ապրեցոյց զսուրբ զերանելին Հոփոսիմէ ընկերօքն հանդերձ ի ձերոյ պրղծութենէ և յանօրէնութենէ:

231 «Արդ՝ պատրանք մեքենայից թշնամւոյն, որ ի սկզբանէ իսկ խարեցին պատրեցին զմարդիկ և կորստական ճանապարհացն ուղևորս հաստատեցին: Եւ կամ զիմ իսկ զանարժանութիւնս, զի ո՛րպէս բարերարութեամբն իւրով արժանի արար պատրաստել զիս՝ շարշարել վասն անուան իւրոյ մեծի. և ետ ինձ համբերել, զի հասուցէ զիս ի վիճակսն երկնաւորս, որպէս ասաց իսկ մեծ առաքեալն Պաւղոս, զոր հասցէ ձեզ ճանաչել, և ի նմին իսկ և ի նորուն բանս վայելի մարդասիրութեամբն Քրիստոսի, թէ «Օրհնեալ է այն, որ արժանիս արար զմեզ՝ հասանել ի մասն ժառանգութեան սրբոցն ի լոյս»: Եւ արդարև հասաք պարժանօք ի խաչն Քրիստոսի, զի շարշարանօքն Քրիստոսի վայելիցեմք ի նորա կամս և ի նորին վարդապետութեանն:

232 «Արդ՝ զնա ծանիչիք, որ զձեզ ի խաւարէն կոչեաց լիւր սքանչելի լոյս փառաց. մատիչի՛ք առաջի աթոռոյ շնորհաց նորա, և գտչիք զողորմութիւն ի նմանէ. և ի բաց թօթափեցչիք զամենայն աղտ

227 Իսկ Աստուծու ճշմարիտ Որդին ամօթ չի համարի եղբարս անվանել այնպիսիներին, որոնք կհամաձայնեն Հօրը երկրպագելու: Սուրբ Հոգին իր սիրո երաշխիքը կշնորհի ձեզ՝ անանց ուրախությամբ զվարճացնելու համար ձեր սրտերը և կյանքի անմահություն կտա, միայն թե դուք դարձի գաք և ըստ նրա կամքի ընթանաք:

228 Այլ որ ասում եք «քո Աստվածք», ճշմարիտ եք, քանզի նրանք, որ ճանաչում են նրան, նա նրանց աստվածն է, իսկ որոնք չեն ճանաչում, թեպետ և նրա արարածներն են, անմաս կմնան նրա խնամքից ու մարդասիրությունից: Սակայն երկյուղածները մոտ են նրան, և նրա հսկողությունը նրանց շուրջն է ու կպահպանի նրանց:

229 Իսկ թերևս ասես, թե ո՛ւր է պահում երկյուղածներին, քանի որ նրանք երբ մեր ձեռքն ընկան, շարշարվեցին ու մեռան, և մենք ըստ մեր կամքի դատեցինք նրանց: Տես որ Աստված կամեցավ մարդուն մահվան երանությունը և իր փառավոր երկրորդ զայստյան ժամանակ իր վերաբերմունքը ի հայտ կբերի՝ բարիքներ տալով իր սիրելիներին և նրանց, որոնք ճանաչում են նրան և նրա կամքն են կատարում:

230 Այլ տես դու, թե ինչպես իր աստվածության զօրությամբ հաստատուն պահեց սիրելի սուրբ վկաներին և ոչ էլ բազում նեղությունները նրանցից որնէ մեկին երկմտեցրին: Նա ձեր պղծությունից և անօրենությունից փրկեց նաև սուրբ երանելի Հոփոսիմեին՝ ընկերներով հանդերձ:

231 Թշնամու խարեական մեքենայությունը այն է, որ սկզբից իսկ խարել, պատրել է մարդկանց ու կորստյան ճանապարհների ուղևորներ դարձրել: Եվ կամ հենց ինձ՝ անարժանիս, իր բարերարությամբ արժանի արեց շարշարվելու իր մեծ անվան համար: Ինձ համբերություն տվեց, որպեսզի հասցնի երկնավոր վիճակին, ինչպես որ ասել է մեծ առաքյալ Պողոսը, որին դուք էլ արժանի կլինեք ճանաչելու և նրա խոսքերը վայելիլու Քրիստոսի մարդասիրությամբ, թե՛ «Օրհնյալ է նա, որ մեզ արժանացրեց մասնակից լինելու սրբերի ժառանգությանը լույսի մեջ»: Եվ արդարև պարժանքով հասանք Քրիստոսի խաչին, քանզի Քրիստոսի շարշարանքներով պիտի վայելենք նրա կամքի ու նրա վարդապետության մեջ:

232 Արդ՝ ճանաչեցեք նրան, որը ձեզ խավարից կոչեց իր փառքի սքանչելի լույսին, մտեցեք նրա շնորհների աթոռին և ողոր-

չարհաց անօրէնութեան. լուսաշի՛ք զանձինս ձեր կենդանի շրովն, և զփառաց լուսոյ զպատմունձանն արժանի լինիջիք զգենուլ յանձինս ձեր:

233 «Այլ վասն սրբոյն Հոփփսիմեայ դուք իսկ ինքնին գիտէք, թէ ո՛րպէս պահեաց զնա Տէր և ապրեցոյց ի ձեռաց ձերոց, ի պըղծութենէ անօրէնութեան: Եւ դու ինքնին գիտես զչափ քաջութեանն ուժոյ պնդութեանն ոսկերաց քոց. զի ա՛րդ եղեր տկարացեալ առաջի աղջկան միոջ. զի պահեաց զնա զօրութիւն ամենատեսուն Քրիստոսի: Իսկ վասն իմ դու իսկ գիտես, զի հնգետասան ամ է իմ՝ զի կայի ես ի խաւարչուտ ի խոր յանհնարին վիրապին. ի մէջ օձիցն էր քնակութիւն իմ, և վասն ահին Տեառն ոչ երբէք մեղան ինձ. և ոչ զարհուրեցայ ի նոցանէ, և ոչ երկեալ սիրտ իմ. զի լուսացեալ էի ի տէր Աստուած արարիչ ամենայնի:

234 «Այլ վասն այսորիկ գիտեմ, զի տգիտութեամբ արարէք զոր ինչ արարէքն: Բայց արդ՝ դարձարո՛ւք և ծաներո՛ւք զՏէր, զի ողորմեսցի և կեցուցէ զձեզ. և զսպանեալ կենդանիսն բարեխօս արարէք. զի կենդանիք են և շէն մեռեալք. և ծաներո՛ւք զԱստուած, զի նա ինքն է Տէր ամենայնի. և ի բաց թողէք այսուհետև զպղծութեան պաշտամունսդ, զքարեղէն և զփայտեղէն, զարծաթեղէն և զոսկեղէն պղնձաձոյլ պատկերացդ, զի սուտ են և սնոտի:

235 «Եւ ո՛չ զայդ իսկ ասացի ձեզ վաղադոյն վասն մոլորութեանդ ձերոյ, թէ մառախուղ ստուերացն խաւարին թանձրութեանն ստեալ է ի վերայ ձերոյ աշաց սրտին, ոչ կարացեալ հայել իմանալ, ածել զմտաւ, և զԱրարիչն ճանաչել: Արդ՝ թէ ի ձէնջ ես ուղղութիւն ինչ տեսանէի՝ առ աստուածութիւնն պաշտամամբ մերձենալ՝ ոչ զաղարէի զցայգ և զցերեկ աղաչել վասն ձեր, զի մի՛ կորիցէք: Այլ վասն բազում մարդասիրութեան Արարչին, որ անքնին և անպատում է առ արարածս իւր, որ երկայնամտութեամբ ներէ թողու անսայ խնայէ. վասն բազում գթութեան իւրոյ:

236 «Որ յատուրցն առաջնոց թոյլ ետ գնալ մարդկան ըստ կամաց իրեանց, որպէս և ասեն իսկ. «Բարձի թողի զնոսա՝ երթալ զհետ կամաց սրտից իրեանց: Եւ զնացին նոքա ըստ կամս անձանց իրեանց»: Այլ այժմիկ սկսեալ է կոչել զձեզ յիւր փառսն և յանեղծութիւն, լինել ձեզ ժառանգաւոր յաւէժ կենդանութեանն որ ոչն անցանէ:

237 «Վասն որոյ իսկ զիւր վկայսն սիրելիս առաքեաց առ ձեզ. որք ի վկայելն իրեանց վկայեցին զմիասնական տէրութիւնն Երրոր-

մութիւնն զտեք նրանից, որպեսզի թոթափեք անօրէնութեան ամեն շար աղտ, ձեր անձերը կենդանի շրով լվաք և արժանի լինեք ձեզ վրա հագնել փառքի լուսի պատմունձանը:

233 Բայց սուրբ Հոփփսիմեի մասին հենց դուք գիտեք, թե ինչպես Տեքը պահեց նրան և փրկեց ձեր ձեռքերից ու անօրեն պղծութունից: Եվ դու [ով թագավոր] ինքզ զգիտես քո ոսկորների ամբողջան ու քաջութեան շափը և թե ինչպե՞ս տկարացար մի աղջկա առջև, քանզի նրան պահեց ամենատեր Քրիստոսի զօրութեանը: Իսկ իմ մասին դու ինքզ գիտես, որ ահա տասնհինգ տարի է, որ մնում էի խավարչուտն ու խոր ահազուր վիրապում: Իմ բնակութեանը օձերի մեջ էր, սակայն Տիրոջ ահից նրանք երբեք չվնասեցին ինձ, ոչ էլ զարհուրեցի նրանցից, և ոչ էլ սիրտս երկյուղ ընկավ, քանզի հուսացել էի ամենի արարիչ տեր Աստծուն:

234 Իսկ այս մասին գիտեմ, որ տգիտությամբ ենք արել, ինչ որ արել ենք: Բայց, արդ՝ դարձի եկեք և ճանաչեցեք Տիրոջը, որպեսզի ողորմի և ապրեցնի ձեզ, սպանված ողջերին բարեխոս արեք, քանզի կենդանի են և ոչ մեռյալ: Ծանաչեցեք Աստծուն, որը ինքն է բոլորի տերը, այսուհետև հրաժարվեցեք պիղծ պաշտամունքներից, քարեղեն ու փայտեղեն, արծաթեղեն ու ոսկեղեն, պղնձաձույլ արձաններից, քանզի սուտ են ու սնոտի:

235 Զէ՛ որ նախապես էլ խոսեցի ձեր մոլորության մասին, թե թանձր խավարի սովորի մառախուղը նստած է ձեր սրտի աչքերի վրա և խանգարում է ձեզ նայել, միտք ածել ու ճանաչել Արարչին: Արդ՝ եթե ես աստվածութեանը պաշտամամբ մերձենալու որևէ ուղղութեան տեսնեի ձեզանից, չէի դադարի գիշեր ու ցերեկ ձեզ համար աղաչելուց, որ շկորչեք: Այլ [խոսենք] Արարչի բազում մարդասիրության մասին, որն անքնին ու անպատում է իր արարածների նկատմամբ և համբերությամբ ներում է, լսում ու խնայում շնորհիվ իր բազում գթութեան:

236 Առաջին ժամանակներում նա թույլ տվեց մարդկանց զընալ ըստ իրենց կամքի, ինչպես և ասել է. «Թողեցի նրանց, որպեսզի իրենց սրտի ուզած ձևով բնթանան, և բնթացան նրանք ըստ իրենց անձնական կամքի»: Սակայն այժմ արդեն կանչում է ձեզ իր փառքին ու անեղծութեանը, որպեսզի ժառանգորդ դառնաք հավերժ կենդանութեան, որը չի անցնելու:

237 Արա համար էլ իր սիրելի նահատակներին ձեզ մտ ուղարկեց, որոնք իրենց նահատակությամբ վկայեցին երրորդության

դական՝ ընդ ամենայն ի վերայ ամենայնի զԱստուած, որ նա ինքն է յաւիտեանս յաւիտենից, արքայութիւն նորա արքայութիւն յաւիտենից, և տէրութեան նորա վախճան ոչ գոյ: Եւ զմահն իրեանց եղին կնիք հաւատարիմ հաստատական՝ իրեանց ճշմարտութեան հաւատոց: որոց ահաւասիկ և ճառք ի միջի ձերում պատմին. որք կենդանի են առ Աստուած և բարեխօս տօնողացն, որ մաղթեմք բարեխօս ունել զնոսա առ Աստուած: Քանզի վասն Աստուծոյ մեռան՝ կարող են զմեռելութիւն բազմաց կենդանացուցանել:

238 «Վասն այսորիկ նոքօք հաշտեցարո՞ւք առ Աստուած, ի ձեռն մահուան Որդոյն Աստուծոյ. վասն զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ, զի զմեռելութիւն արարածոց կենդանացուցէ. իսկ սոքա մեռան, զի վկայք լիցին Աստուածութեան նորա: Եւ զի ոչ եթէ առանց իւրոյ մահուան կենդանութիւն տալ մեզ ոչ կարէր, այլ զի մեծացուցէ զարարածս իւրով յանարգութիւն իջանելովն. զի զանարգս բարձրացուցէ իւրովն իբրև զմեզ լինելովն:

239 «Իսկ ոչ եթէ առանց սոցա վկայութեան չիներ արդեօք հաւատարիմ, այլ զի մեծացին սոքա որ սիրեցին զնա: Եւ զմեր շունչս պահեալ ի մարմնի մերում. զի թէպէտ և հասին մեզ նեղութիւնք մարմնոյ վշտաց և անհնարին ցաւոց, աւելի տանջեալ քան զամենայն մարդիկ. զիա՞րդ հնար էր միօրեալ տոկալ մարդկային բնութեանս մարմնոյ այնմ ահագին վտանգի շարշարանացն: Կամ թէ կեցցէ՞ արդեօք մարդ լոկ միօրեալ ժամանակի յանհնարին ի խոր վիրապի անդ յայնմիկ, յորում թաղեալն կայի ես ի մէջ օձիցն իբրև ի շեղջի, և հոռային զմարմնովք իմովք, պատեալ կային շուրջ զինև և կայտառային զանդամովք իմովք. սակայն մեծասքանչ ողորմութիւն Տնտն պահեաց զիս կենդանի: Եւ որում ոչ ևս էի արժանի՝ զբանս մշակութեան բժշկութեան օգտի ոգւոց և մարմնոց մշակեմք աստիկ ի միջի ձերում. բժիշկ ոգւոց և մարմնոց ձերոց պատրաստեցաք՝ զձեր օգուտն ձեզ մատուցանել:

240 «ՅԱստուծոյ ի բարերարութենէ անտի սկսցուք զպատգամս երկնատրս ձեզ շամբել. զի եթէ լուիջիք բանին իրաւանց, քարոզութեան Աւետարանին, հրամանաց Արարչին ամենայնի՝ փրկեալք սրբեալք լինիջիք ի փոքր պատուհասէդ, և ի յաւիտենական կեանսն վայելեալք. բանին աստուածութեան լուիջիք, և զբարութիւն երկնից արքայութեանն յանձինս ձեր ընկալիքի:

241 «Միայն թէ յակամայ տգիտութենէ մեղացդ, ի քարապաշտ ի փայտապաշտութենէդ սրբեալ լիջիք, և զանճառ բարիսն Աստու-

միասնական տիրությունը, ամեն ինչում ամենից վեր Աստծուն, որը հավիտենական է, նրա արքայությունը հավիտենից է և տիրությունն անվախճան: Նրանք իրենց մահը դրին որպես հավատարիմ հաստատուն կնիք իրենց ճշմարիտ հավատի համար: Ահավասիկ ձեր մեզ նրանց ճառերն են պատմվում, որոնք կենդանի են Աստծով և բարեխոս՝ [նրան] տոնողների համար, և մենք մաղթում ենք, որ իրոք բարեխոս լինեն առ Աստված: Քանզի Աստծու համար մեռած լինելով՝ կարող են շատերին մահվանից կենդանացնել:

238 Ուրեմն նրանց միջոցով հաճեցրեք Աստծուն, Աստծու որդու մահվան շնորհիվ, վասնզի Աստծու որդին մեռավ, որպեսզի արարածների մեռելությունը կենդանացնի, իսկ սրանք մեռան նրա աստվածության վկաները դառնալու համար: Առանց իր մահվան նա չէր կարող մեզ կենդանություն տալ, այլ արարածներին բարձրացրեց անարգության աստիճանի իջնելով, որպեսզի մեզ նման լինելով նա բարձրացնի անարգներին:

239 Իսկ առանց սրանց վկայության, արդյոք կարելի չէ՞ր հավատարիմ լինել: Բայց այդ արվեց, որպեսզի բարձրացնի նրանց, որոնք սիրեցին նրան: Նույնպես և մեր շունչը մնաց մեր մարմնի մեջ, թեպետ մեզ մարմնական նեղություններ հասան, վշտեր ու անասելի ցավեր՝ բոլոր մարդկանցից ավելի տանջվելով. նույնիսկ մի օր չէր կարող մարդկային մարմինը տոկալ այն ահավոր շարշարաններին: Կամ թե արդյոք կարո՞ղ է մարդ լոկ մի օր ապրել այն սարսափելի խոր վիրապում, ուր ես թաղված էի օձերի մեջ, որպես շեղջերի մեզ, և վխտում էին նրանք իմ մարմնի վրա, փաթաթվում ինձ և խլրտում էին իմ մարմնի մասերի վրա, սակայն տիրոջ մեծասքանչ ողորմությունը ինձ կենդանի պահեց: Եվ թեև արժանի չէի՝ ահավասիկ մշակում եմ ձեր մեջ հոգիների ու մարմինների բժշկությունը. ձեր հոգիների ու մարմինների բժիշկ դարձա ձեզ մատուցելու այն, ինչ որ օգտակար է:

240 Սկսենք խոսել Աստծու բարերարության մասին՝ երկնային պատգամները ձեզ հաղորդելով, որովհետև եթե լսեք ճշմարտության խոսքը, Ավետարանի քարոզությունը, բոլորի Արարչի հրամանները, ապա փրկված և սրբված կլինեք այս փոքր պատուհասից և կվայելեք հավիտենական կյանքը: Լսեցեք Աստվածային խոսքը և երկնքի արքայության բարությունը ձեր անձի վրա կընդունեք:

241 Միայն թե մաքրված լինեք ակամա տգիտության մեղքերից, քարապաշտությունից ու փայտապաշտությունից և Աստծու

ծոյ յանձինս ձեր ընդունել մարթասցիք. ապա և սուրբ վկայքն Աստուծոյ, զոր դուքն շարշարեցէք՝ վասն ձեր և նոքա բարեխօսութիւն կարեն մատուցանել. և մեր բանքս և ճարքս և ջանս և վաստակս ձեզ յօգուտ սերմանեսցի. բարեկեաց շատակեաց կենօք զձեզ յերկրի վայելեցուացէ, և յերկինս հանդերձեալ կենացն զձեզ ժառանգորդս արասցէ:

242 «Ապա եթէ ոչ կամիցիք լսել քարոզութեան բանին կենաց՝ աստէն հարեալ վրիժուքն շարաշար հարուածովք զձեզ սատակեսցէ, և ի ձեռն օտար թշնամեաց զձեզ դատեսցի, և միանգամայն իսկ զքէն վրիժուցն հանեալ՝ ի մահ զձեզ մատնիցէ»:

243 ԻՔ. Եւ իբրև խօսեցաւ երանելին Գրիգորիոս զայս ամենայն՝ առ հասարակ զձեռս զօձիւք արկեալ՝ զպատմութեանս պատառէին. թագաւորն և նախարարքն, և այլ բազմութիւն մարդկանն իջեալ ի գետին ընդ մոխիր թաւալեալ՝ ասէին առ հասարակ իբրև ընդ մի բերան. «Արդ կայցէ՞ ինչ մեզ յոյս թողութեան յԱստուծոյ. զի մեք կորուսեալ էաք ի սգիտութեան մերում և ի խաւարային ճանապարհս. արդ՝ իցէ՞ թէ թողցին մեղքս այս մեր բազումք»:

244 Ետ պատասխանի Գրիգորիոս և ասէ. «Մարդասէր է Տէր, երկայնամիտ և բազումողորմ է. գթած առ ամենեւեան որ կարգան առ նա, և որ խնդրեն ի նմանէ՝ թողու նոցա»:

245 Իսկ նոքա ասէին, թէ «Սանո՞ մեզ, և հաստատեա՞ զմիտս մեր, զի մարթասցուք աղաչել զերեսս Արարչին մերոյ զոր ոչն գիտէաք. եթէ դարձեալ արդարև դարձցի՞ և ընկալցի՞ զմեզ յապաշխարութիւն. և կայցէ՞ ևս տեղի դարձի, և շիցէ՞ արդեօք հատեալ յոյս կենաց մերոց ի նմանէն: Կամ դու արդեօք ոչ՞ յիշեսցես զլարիսն, զոր մեք ընդ քեզ արարաք. և տայցե՞ս մեզ զուղիղ վարդապետութիւն, և ո՞չ կալեալ ընդ մեզ ռիս, և ո՞ր շարակնիցես զմեզ, և ո՞չ արկանիցես զմեզ յարդարև յուղիղ ճանապարհէն»:

246 Եւ առ հասարակ գոչին բարձեալ մարդկանն ի գոչին լալոյ թագաւորան հանդերձ՝ ամենայն մարդիկն անկեալ թաւալէին առաջի նորա. զի սակաւիկ մի ոչ կարէին մեկնել ի նմանէ, վասն անհնարին հարուածոցն բարկութեան դիւացամոլ տանջանացն: Զի թէ լինէին երեք ուրեք մեկնեալ ի նմանէ՝ անդէն դիւացն ի վերայ հասեալ զայրազնեցուցանէին, անդէն իւրեանց ատամամբքն ուտել մարդկան զմարմինս իւրեանց:

247 Արդ՝ իբրև լուս սուրբն Գրիգորիոս զայս ամենայն բանս զոր խօսեցան նոքա առաջի նորա, իսկ նա յարտատուս հարեալ ասէ ցնոսա. «Դուք ինքնին գիտէք զայն ամենայն շարիս, զոր դուքն ընդ

անճառ բարիքները կարողանաք ձեր անձի վրա ընդունել: Իսկ Աստուծու սուրբ նահատակները, որոնց դուք շարշարեցիք, կարող են և ձեզ համար բարեխօսութիւն անել: Մեր խոսքերը, ճառերը, ջանքն ու վաստակը ձեզ օգուտ կսերմանեն, որ դուք բարեկեցիկ երկարակյաց կյանք վայելեք երկրի վրա, իսկ երկնքում ձեզ ժառանգորդ կդարձնի հանդերձալ կյանքին:

242 Իսկ եթէ չկամենաք լսել կենաց խոսքի քարոզը, այստեղ վրեժի շարաշար հարվածներ խփելով կհոտորի ձեզ, օտար թշնամիների դատաստանին կհանձնի ու միանգամայն վրեժ լուծելով՝ մահվան կմատնի ձեզ»:

243 ԻՔ. Երանելի Գրիգորը երբ այս ամենը խոսեց, առհասարակ իրենց ձեռքերը օձիքին տանելով պատուեցին պատմութեանները: Թագավորն ու նախարարները և մարդկանց այլ բազմութիւն, գետինն ընկնելով՝ մոխրի մեջ թափալվում էին ու միաբերան ասում. «Արդյոք կարո՞ղ ենք Աստուծոց թողութիւն հուսալ, քանզի կորած էինք մեր սգիտութեան մեջ ու խաղար ճանապարհներում: Թողութիւն կգտնե՞ն մեր բազմաթիւ մեղքերը»:

244 Պատասխան տվեց Գրիգորը ու ասաց. «Մարդասեր է Տէրը, համբերող ու բազումողորմ, գթացող է նրանց նկատմամբ, որոնք կգիմեն նրան և եթէ իրենից խնդրեն՝ կնիքի նրանց»:

245 Իսկ նրանք ասում էին. «Սանոթացրու մեզ և հաստատիր մեր միտքը, որպեսզի կարողանանք ինդրել [տեսնելու] երեսը մեր Արարչի, որին չէինք ճանաչում. արդյոք կհամաձայնի՞, կընդունի՞ մեր ապաշխարութիւնը: Դեռ կա՞ դարձի տեղ և կամ արդյոք կտրված չէ՞ մեր կյանքի հույսը նրանից: Կամ դու արդյոք չե՞ս հիշի քեզ հասցրած մեր շարիքները, կտա՞ս մեզ ուղիղ վարդապետութիւնը, ռիս չե՞ս պահի մեր նկատմամբ՝ շարստութեամբ նայելով մեզ և չե՞ս շեղի մեզ ուղիղ ճանապարհից»:

246 Մարդիկ միասին աղաղակ բարձրացրին ու լաց եղան թագավորի հետ մեկտեղ, բոլորն ընկան և թափալվում էին նրա առջև՝ չկարողանալով մի քիչ հեռանալ նրանից, դիվական տանջանքների անտանելի հարվածների սաստկութեան պատճառով: Քանզի, երբ մի քիչ հեռանում էին նրանից, դեմքն իսկույն վրա հասնելով կատաղեցնում էին՝ ստիպելով ատամներով իրենց մարմիններն ուտել:

247 Արդ՝ Սուրբ Գրիգորը, երբ լսեց այս բոլոր խոսքերը, որ նրա առջև խոսեցին, արտասուք թափելով ասաց նրանց. «Դուք գիտեք այն ամեն շարիքները, որ ինձ հասցրեցիք: Ինչպե՞ս կարող

իս արարէք. զիա՞րդ կարիցէ մարդ տոկալ յայնչափ շարչարանաց վերայ, կամ զո՞յր հնար տոկալ ժամ մի՝ լոկ ի տեսնել օձի միոջ բացուտ ի բաց, թո՞ղ թէ ի մէջ բազմութեան օձիցն լինել ամս հընգետասան, և ողջ ապրել, և տոկալ և բնակել ևս հանապազ ի մէջ նոցա:

248 «Նախ յայդմ իսկ տեսէք զզօրութիւն Արարչին. զի որ զամենայն արար՝ զիարդ և կամի, յորժամ և կամի կարող է զիւրաքանչիւր բարս փոփոխել. զի և զայն զմեղանշական զթունաւոր գազանս որ յանհնարին գրի անդ՝ ընդ իս անարժանի ընդ իւրում ծառայիս քաղցրացուցանէր: Զի թէպէտ և մեք անարժանք էաք՝ սակայն վասն ձերոյ օգտի զմեզ պահեալ՝ երևեցոյց զիւրոց սքանչելեացն զօրութիւն. զի զմեզ պահեալ ամեալ, և ի ձեր մշակութեան գործն եկեալ, և զօգուտն զձեր բերեալ, Աստուծոյ մարդասիրութիւնն մեօք առ ձեզ կատարեսցի:

249 «Եւ կամ է՞ր արդեօք հնար աղջկան միոջ մանկամարդոյ՝ ունել զդէմ առն սկայի, որպէս տեսէք իսկ աշօք ձերովք. զիա՞րդ էր հնար այդմ լինել, եթէ ոչ Աստուծոյ էր տուեալ զիրաւունս յաղթութեանն՝ պահել զիւր վկայսն անարատութեամբ ի ձերոց յանցուածոց յանօրէնութենէ: Արդ՝ վասն մահուան այնոցիկ սրբոց երանելեացն, որոց արիւն նոցա հեղեալ յերկրի ձերում, որք արժանի եղեն աստուածութեան շնորհացն և պատարագեցան, վասն որոյ և ձեզ այց և խնդիր եղեալ Հայաստան աշխարհիս. վասն նոցա արդար արեանն հեղոյ և ձեզ քաւութիւն շնորհի աւագիկ ձերով ապաշխարութեամբդ յամենապարզեւն Աստուծոյ:

250 Իսկ վասն իմ՝ արդեօք ես ո՞չ էի ի հրամանէ Աստուծոյ ձեզ քարոզ, այլ ի կամս մտա՞ց իմոց. և զիա՞րդ հնար է՞ր այնմ լինել: Իսկ արդ զո՞յր ինձ արդեօք հնար իշխանութեան՝ իշխել բան մի ի ձէնջ թաքուցանել, թո՞ղ թէ հրաման առեալ յԱստուծոյ: Զի և ես ի խոր վիրապի անդ զամենայն օր տեսիլ տեսեալ աշօք բացօք զհրեշտակ Աստուծոյ, զի հանապազ քաշալերէր զիս և ասէր, որպէս և այժմ իսկ զնոյն տեսիլ տեսանեմ, որ ասէ ցիս, թէ «Քաշալերա՞ց, պինդ կաց, զի տէր Աստուած պահեաց զքեզ և արժանի համարեցաւ արբանեկութեան իւրոյ. և ետ քեզ զգործս մշակութեան իւրոյ, զի և դու ընդ այլ մշակսն մտեալ՝ վարձս առցես զանապական պարզեացն Քրիստոսի»:

251 «Զի և ձեր իսկ արկեալ զիս ի խոր վիրապն, յանհնարին տեղին մահուան, և ելեալ անտի ողջանդամ կամօքն Աստուծոյ: Իբրև ոչ

էր մարդ տոկալ այնչափ շարչարանքներին, կամ որեւէ հնար կա՞ր նույնիսկ մի ժամ զիմանալու. մարդ մեկ օձի լոկ տեսքից հետու է փախչում, թող թե տասնհինգ տարի մնալ օձերի բազմության մեջ և ողջ փրկվել, տոկալ և շարունակ բնակվել նրանց մեջ:

248 Նախ այս բանում տեսեք Արարչի զօրությունը, որն ամեն ինչ ստեղծել է ըստ իր կամքի և երբ կամենա կարող է ամեն մեկի բնույթը փոխել և, նույնիսկ այն վնասակար թունավոր գազաններին, որոնք սարսափելի հորի մեջ էին. քաղցրացրեց անարժանիս՝ իր ծառայի նկատմամբ: Թեպետև մենք անարժան էինք, սակայն ձեր օգտի համար պահեց մեզ և ցույց տվեց իր հրաշքների զօրությունը: Քանզի մեզ պահեց, որպեսզի ձեր մշակության գործին մտտենալով և ձեզ օգուտ բերելով՝ Աստծու մարդասիրությունը մեր միջոցով ձեր նկատմամբ կատարվի:

249 Կամ արդյոք հնարավոր էր, որ մի մանկամարդ աղջիկ զիմադրեր հսկա տղամարդու, ինչպես տեսաք հենց ձեր աշքերով: Ինչպե՞ս կարող էր դա հնարավոր լինել, եթե Աստված տված շինեի հաղթության իրավունքը իր նահատակներին անարատությամբ պահպանելու ձեր անօրինությունից: Արդ՝ այդ երանելի սրբերի մահվան համար, որոնց արյունը թափվեց ձեր երկրում, և արժանի եղան աստվածային շնորհներին ու նահատակվեցին և որի համար ողորմաց ձեզ և մեր Հայաստան աշխարհին: Նրանց թափած արդար արյան համար ձեր ապաշխարությամբ ահա քավություն շնորհեց ամեն ինչ պարզևող Աստված:

250 Իսկ իմ մասին [եթե խոսենք], արդյոք Աստծու հրամանով չէի՞ քարոզում ձեզ, թե՞ իմ որոշումն էր դա: Եվ ինչպե՞ս կարող էր այդ լինել: Իսկ արդ՝ ես հնար ունե՞ի արդյոք համարձակվել որեւէ բան ձեզանից թաքցնելու, այն էլ Աստծուց հրաման առած լինելով: Հենց խոր վիրապում էլ ես ամեն օր բաց աշքերով տեսիլքի մեջ տեսնում էի Աստծու հրեշտակին, որը մշտապես քաշալերում էր ինձ և ասում. ինչպես և այժմ էլ նույն տեսիլքը տեսնում եմ, որ ասում է ինձ, թե «քաշալերվիր, պինդ կաց, քանզի տեր Աստված պահեց քեզ, արժանի համարեց իրեն ծառայելու և քեզ տվեց իր մշակության գործը, որպեսզի դու ևս, այլ մշակների միանալով, Քրիստոսի անապական պարզեաներից բռ վարձը առնես»:

251 Դուք ինձ գցել էիք խոր վիրապը, մահվան սարսափելի սեղը, և ես այնտեղից Աստծու կամքով ողջանդամ ելաւ: Այս բո-

եթէ դայս ասելով՝ անձինս պարծանս տամ, այլ զի ոչ իսկ հնար է թաքուցանել զսքանչելինն Աստուծոյ. քանզի ոչ իսկ թաքչի, այլ պատմի: Վասն զի զիս ապրեցոյց ի մահուանէ, որ յաշս ձեր մեռեալ համարեալ էի, որպէս և դուք իսկ ձեզէն վկայէք ինձ. և դուք զի մեռեալ էիք ի մեզս ձեր՝ ահա ազգիկ մեռեալքդ ի ձեռն մեռելոյս կենդանանայք: Վասն զի տուաւ ի ձեռս իմ պատմել ձեզ զհրամանս Աստուծոյ, դարձուցանել զձեզ ի ստուգութիւն, ի ճշմարտութեան ճանապարհն, և ի բաց լինել ձեզ յունայնութեան պաշտամանց անտի, ի քարեղէն, ի փայտեղէն, յարծաթագործ, ի պղնձագործ պատկերաց այտի, որ ոչ ինչ իսկ են և ոչ ումեք պիտանացու. դառնալ առ Աստուած կենդանի, որ արար զերկինս և զերկիր և զծով և զամենայն որ է ի նոսա, և ի Բան նորա՝ յՈրդին միածին, և ի Հոգին կենդանի և կենդանարար, սրբիչ և քաղիչ երկրպագուաց և փառաւորաց իւրոց:

252 Երկ Եթէ զձեզ յորդոր յօժարութեամբ տեսանիցեմք դարձեալ առ աստուածութիւն անդր՝ ախորժ յօժարութեամբ սկիզբն արասցուք ձեզ պատմելոյ վասն արարչութեանցն, թէ զիա՛րդ բարի աշխարհս ստեղծաւ ի բարերարէ անտի, թէ զիա՛րդ վարեցան կարգք աշխարհիս. զի ոմանք ի մարդկանէ զհաճութիւն բարեացն յիւրանց կամաց կատարեցին առ Աստուած. թէ որ զշարն գործեցին՝ աստէն պատժեցան յերկրի. թէ զիա՛րդ եկն Որդին Աստուծոյ մարմնով յաշխարհ անարգութեամբ. թէ զիա՛րդ գալոց է ի վախճանի նովին մարմնով և փառօք Հօր, և վասն լինելոց բարեացն և հանդերձեալ դատաստանին. և թէ առ այժմ զիա՛րդ օրէն է մեզ զնալ պատուիրանօք ըստ կամացն Աստուծոյ. և թէ զիա՛րդ ապաշխարութիւն գտանել, ընդ նմին և զթողութիւն մեղաց. և թէ զիարդ զմեղուցեալսն տգիտութեամբ՝ քաւել, և ըստ կամացն Աստուծոյ փախելի ի շարէ և զբարիս գործել և խոստացելոց բարեացն հասանել. և թէ զիա՛րդ արծան է զնալ ի ճանապարհս Աստուծոյ: Չայս ամենայն կարգաւ մի ըստ միողէ ոճով պատմեցից, անաշխատ լեզուաւ և անհանգիստ բերանով. զի և Տէր ըստ իւրում մարդասիրութեանն ընկալցի զձեր ապաշխարութիւնդ, և դուք արծանի լիցիք մտանել ի շնորհս մարդասիրութեան ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

253 «Սակայն մեք ձեզ ի սկզբանցն սկիզբն արարեալ՝ սկսցուք ցուցանել զաշխարհի դարարչութիւնն, բարերարութեան բարեացն ի բարերարէն, եթէ դուք կամիցիք սրտի մտօք ունկնդիր լինել և հաւատալ Սակայն մեք անտուտ ի բնէ սկիզբն արասցուք պատմելոյ

լորն ասելով ոչ թե իմ անձով եմ պարծենում, այլ որովհետև հնարավոր չէ թաքցնել Աստուծու հրաշքները: Քանզի չի էլ թաքցվի, այլ պետք է պատմվի, քանի որ ինձ փրկեց մահվանից, մինչդեռ ձեր աշքում մեռած էի համարվում, ինչպես որ դուք հենց ձեր կողմից վկայում եք: Իսկ դուք, որ մեռած էիք ձեր մեղքերի մեջ, ահա վասիկ մեռչալներդ մեռչալիս ձեռքով կենդանանում եք: Վասնզի ինձ հանձնարարված է հաղորդել Աստուծու հրամանները, ձեզ դարձի բերել զեպի ճշմարտության ճանապարհը, որ հրաժարվեք քարեղեն, փայտեղեն, արծաթեղեն ու պղնձե կուռքերի ունայն պաշտամունքից, որոնք ոչինչ են և ոչ ոքի պիտանի, դարձ կատարեք զեպի կենդանի Աստվածը, որն ստեղծել է երկինքն ու երկիրը, ծովն ու ամեն ինչ, որ նրա մեջ կա և զեպի նրա խոսքը՝ միածին Որդին ու կենդանի ու կենդանարար Հոգին, որը մաքրիչ ու քավիչ է իր երկրպագուներին ու փառավորողներին:

252 Իսկ եթե տեսնեմք, որ դուք սրտանց ու հոժարությամբ դարձ կկատարեք առ Աստված, ապա հաճույքով ու սիրահոժար կսկսեմք ձեզ պատմել արարչության մասին, թե ինչպես բարի աշխարհն ստեղծվեց բարերարի ձեռքով, ինչպես վարվեցին աշխարհի կարգերը: Մարդկանցից ոմանք ըստ իրենց կամքի Աստուծու հանդեպ կատարեցին հաճելի բարություն, և եթե շարիք գործեցին, պատժվեցին այստեղ՝ երկրում: Թե Աստուծու որդին մարմնով աշխարհ եկավ անարգությամբ և ինչպես վերջում գալու է նույն մարմնով և հոր փառքով և գալիք բարիքների ու հանդերձյալ դատաստանի մասին: [Պատմելու ենք], թե ինչպես առայժմ մենք պարտավոր ենք ընթանալ պատվիրանների ուղիով և ըստ Աստուծու կամքի, թե ինչպես կարելի է գտնել ապաշխարություն և մեղքերի թողություն և ինչպես տգիտությամբ մեղք գործողները կարող են քավություն գտնել և ըստ Աստուծու կամքի շարից փախել և բարիք գործել, որպեսզի խոստացված բարիքներին հասնեն, և թե, ինչպես արծան է, զնալ Աստուծու ճանապարհով: Այս ամենը կարգով մեկ առ մեկ պատմելու ենք պարզ լեզվով ու անլուռ բերանով, որպեսզի Տերը իր մարդասիրությամբ ընդունի ձեր ապաշխարությունը և դուք արծանի լինեք մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի միջոցով մարդասիրության շնորհների մեջ մտնելու:

253 Սակայն մենք սկզբից սկսելով, ձեզ ցույց կտանք աշխարհի ստեղծումը՝ բարերարի կողմից արված բարերարությունը, և թե դուք կամենաք սրտանց ունկնդիր լինել ու հավատալ: Սակայն

ձեզ նախ՝ վասն մեծի միոյ միայնոյ բարերարին, և ապա՝ եղելոցս ամենեցուն ի նմանէ: Այլ զամենայն ի ձեր աշակերտելոցդ յօգուտ փութամբ կատարել ըստ հրամանի աստուածութեանն. կարևորագոյն համարեցաք ընդ նորա և վասն նորին դիպանագոյն և նմանագոյն բանիւք զփոխանակն թելադրել. զի վասն աստուածութեան են բանքս. քանզի գիտեմք, թէ նա է ճշմարիտ Աստուած:

254 «Այլ ոչ եթէ զանհաս բնութենէն կարիցէ որ ճառել, և որպէս էն՝ զայն կարիցէ որ պատմել. զի անհաս և անբաւ և անբաւանդակ և անքնին է, անմատոյց և անիմաց է յամենայն արարածոց, աներևոյթ ի տեսչենէ և մօտ առ ամենեւին խնամով տեսչութեամբ գթութեամբ, շնորհօք մարդասիրութեան իւրոյ. ոչ տեսաւ երբէք ի մահկանացու մարմնաւորաց, նա և ոչ ի հոգեղինաց և ի հրեղինաց զուարթնոց: Միայն փառաւորեալ յամենայն արարածոց. քանզի ամենայն ինչ ի նմանէ է, բայց նա միայն ինքնութեամբ:

255 «Սակայն արք արդարք ի մարդկանէ, որ արժանի եղեն ճանաչել զարարչութիւն նորա, և երկրպագութեամբ կամացն հնազանդեալ հրամանակատարք մշտնջենականին և աստուածամերձ կենացն պատմող մարգարէք անուանեցան ի դարս առաջինս յաստուածապաշտ յազգէն Եբրայեցոց, յԱբրահամեան զաւակէն, որ աստուածապաշտութեամբն ընտրեալ՝ ամենայն ազգաց հայր անուանեալ. զի ի գլուխ հաւատոց արդարութեան ամենեցուն ելեալ նստիցի յառաջահաւատն պարծանօք, արդարեւ իսկ հայր անուանեալ. յորոյ օրինակ և ծնունդքն սերեալք ի նմանէ՝ ժողովուրդ առաջին և սեպհական անուանեալ:

256 «Յորոց միջի և մարգարէքն իբրև լուսաւորք աստուածապայծառ պատգամօքն ծագեցին, որք Հոգւոյն շնորհաց աստուածութեանն արժանի եղեն՝ ուսուցանել ամենեցուն զօրէնս Աստուծոյ, և զկամս և զկարգս նորուն ուղղութեան երկնաւոր հրամանացն ամենայն ուրուք առաջի դնելով, որպէս նոցուն իբլ մատեանք մարգարէութեան հաւաստեաւ պատմեն. որ յամենեցունց յօգուտ մինչ ի վախճան ընթացեալ, լի արարեալ զտիեզերս յօրինեալ ընթերցուածովքն յանդիման կացուցանել զարուեստն մարգարէական աստուածեղէն բանիցն. որպէս զի հնար լիցի ամենայն հնազանդելոցն բանից նոցա՝ զԱստուած ինքնին գլխովին յանդիման տեսանել ըստ տեսչութեանն:

Նախ և առաջ կսկսենք պատմել միակ մեծ բարերարի ու ապա նորա կողմից ստեղծվածների մասին: Եվ այս ամենը հօգուտ ձեզ՝ աշակերտյալներիդ շտապում ենք կատարել ըստ աստվածային հրամանի, կարևորագույն համարելով նրա փոխարեն և նրա մասին ամենապատշաճ ու ամենահարմար խոսքերով արտահայտվել, քանի որ աստվածության մասին ենք խոսելու և գիտենք, որ նա է ճշմարիտ Աստվածը:

254 Սակայն ոչ որ չի կարող անհաս էութեան մասին ճառել և ինչպես որ նա է, ոչ որ չի կարող պատմել, որովհետև անհաս, անբավ, անպարփակ ու անքնին է, անմատոյց ու անխմանալի է բոլոր արարածների համար, տեսողության համար աներևոյթ է, սակայն շնորհիվ իր հոգատարության ու գթութեան մոտ է բուրբիւն: Մահկանացու մարդկանցից ոչ որ նրան չի տեսել երբեք, և ոչ էլ հոգեղեններից ու հրեղեն հրեշտակներից որևէ մեկը: Միայն փառաբանված է բոլոր արարածներից, քանզի ամեն ինչ նրանից է ծագում, բայց նա միայն ինքնազո է:

255 Սակայն արդար մարդիկ, որոնք արժանի եղան նրա արարչութիւնը ճանաչելու և երկրպագութեամբ նրա կամքին հնազանդվեցին, մշտնջենականին հրամանակատար դարձան և աստվածամերձ կյանքի մասին պատմեցին՝ առաջին դարերում անվանվեցին մարգարեներ, եբրայեցի աստվածապաշտ ազգից, Աբրահամի զավակներից, որն իր աստվածապաշտության համար ընտրվելով՝ ամենայն ազգաց հայր անվանվեց ու որպես հավատքի գլուխ՝ պարծանքով նստելու է բոլորի աջակողմը և արդարև արժանի է հայր կոչվելու: Նույնպես և նրանից ծնված սերունդը առաջին և սեփական ժողովուրդ է կոչված:

256 Նրանց միջից ծագեցին մարգարեները իբրև աստվածապայծառ պատգամներ ունեցող լուսավորներ, որոնք արժանի եղան հոգու աստվածային շնորհներին, ամենքին սովորեցրին Աստծու օրենքները, նրա կամքը ու երկնավոր հրամանների ուղիղ կարգը ամենքի առջև դրեցին, ինչպես նրանց մարգարեական մատյաններն են հավաստիորեն պատմում, որպեսզի բոլորի օգուտը մինչև վերջ լրանա: Տիեզերքը լցրին կարգավորված ընթերցվածքներով՝ ցույց տալով աստվածեղեն խոսքերի մարգարեական արվեստը, որպեսզի բոլոր նրա խոսքերին հնազանդվողները կարողանան հայտնի տեսնել հենց իրեն՝ Աստծուն, ըստ վերին կարգազրութեան:

257 Արդ՝ ի մէջ սրբոցն աստուածապաշտ գնդաց մարգարէիցն ոմն յարուցեալ մեծ մարգարէ, որոյ անուն Մովսէս կարգացեալ, արժանի եղեալ աստուածութեան շնորհացն. որոյ սկիզբն արարեալ ուսուցանելոյ յամենաստեղծ յսկզբնագործ ժամանակէն՝ աշխարհահամար աշխարհապատում մարգարէութեամբ՝ ամենեցուն ասանդեաց զճշմարիտ գիտութիւն: Ըստ նմին օրինակի և մեր անտի սկիզբն արարեալ՝ ամենուսոյց շնորհօք Հոգւոյն բան ի գործ արասցուք վարդապետել ձեզ, փոյթ յանձին կալեալ վասն երկուց աշխարհաց հաստատելոց ի բարեբարէն Աստուծոյ, վասն սկզբան և կատարածի, վասն անցաւորիս և վասն յաւիտենական մշտնջենաւորին: Մեզ տացին բանք ի բերան, մեզ՝ ցուցանել զօգուտն, և ձեզ՝ լսել, ընդունել և հաւատալ, և քակել ի սատանայական դործոց շարութենէ, և աստուածամուխ կենացն լինել ժառանգորդ:

258 «Արդ՝ սկսցուք շնորհօքն Քրիստոսի ձեզ պատմել մի ըստ միոջէ մանրապատում նշանակօք, և դուք ունկնդիր եղեալ սրտի մտօք լուիջի՛ք»:

257 Արդ՝ սուրբ մարգարեների աստվածապաշտ գնդերի միջից կլալ մի մեծ մարգարե, որին կոչում էին Մովսես և արժանի լինելով աստվածային շնորհներին, սկսեց ուսուցանել ամենաստեղծ սկզբնագործ ժամանակի մասին, աշխարհահամար, աշխարհապատում մարգարիութեամբ ամենքին ավանդեց ճշմարիտ գիտութիւնը: Նույն ձևով մենք էլ հոգու ամենուսույց շնորհներով սկսենք ձեզ վարդապետել, ջանք դնենք պատմելու երկու աշխարհների մասին, որոնք բարեբար Աստուծու ստեղծածներն են, սկզբի ու վախճանի, անցաւորի ու հավիտենական մշտնջենաւորի մասին: Քող [Աստուծու] խոսքերը մեր բերանում լինեն և մենք ցույց տանք օգուտը, իսկ դուք՝ լսեք, ընդունեք, հավատաք ու հեռանաք սատանայական շար գործերից՝ աստվածամուխ կյանքի ժառանգորդ դառնալով:

258 Արդ՝ սկսենք Քրիստոսի շնորհներով մեկ առ մեկ մանրապատում նշաններով ձեզ պատմել, իսկ դուք ունկնդիր եղեք ու սրտանց լսեցեք:

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

259 ԻԳ. Տէր Աստուած, որ նա միայն ինքնութեամբ, և ոչ ոք յառաջ քան զնա. չիք ոք այլ Արարիչ ամենայնի՝ որ երևի և որ ոչն երևի. բայց Որդին միածին որ ի Հօրէ ծնեալ, և Հոգի նորուն որ ի նորին յեութենէ. որով եղև աշխարհս ի սկզբանց անդ, արարեալ միասնական Երրորդութեանն միով զօրութեամբ կամացն ամենազօրաց, միախորհ, միակամ, միաբուն ինքնութեամբ, և ամենայն ի նմանէ եղեալ, երկինք և երկիր: Արարեալ զերկինս խորանարդ հաստայարկ, և զերկիր թանձրատակ աղխեալ սեղմեալ. և զերկինս կախեալ զոչնչէ, և զերկիրս ի վերայ ոչնչի կացուցեալ, և ի նմին զանդուեղս համատարածս խաւարազգածս աներևոյթս անկաղմս անարարս և անյարդարս, անպատրաստս ստուերամածս:

260 Եւ անդէն իսկ ընդ ասելն Հօրն արարչութեան ցարարչակից Որդին և ցհամագործ Հոգին որ ի վերայ ջուրցն շրջէր, անդ ի ներքոյ ջուրցն հրամայեաց լինել կազմածոյն յօրինածոց արարածոց: Ասացեալ ի Հօրէ առ խորհրդակայսն խորհրդակատարսն համագործսն՝ լինել լոյս, և անդէն եղեալ լոյսն համասփիւռ՝ խաւարակուչ օրաբեր: Եւ յետ այսորիկ հաստատութիւն ջրամած սառնեղէն ծովահերձ ջրաբաժին. որով երևեալ ցամաքն ամենածին ծաղկաբուղիս տնկաբեր: Եւ յետ այսորիկ ասացեալ միասնական Երրորդութեանն զօրութեան՝ լինել լուսաւորացդ առ ի ջրեղէն խորանանման հաստատութեան երկնին ճառագայթածիզք, աշխարհազունդք, նշանացոյցք, ժամանակաշափք. և ապա զազգն շնչակեաց թռչնոց և զեռնոց և ջրածին կայտառաց:

261 Յետոյ բղխեալ եռացեալ յերկէ ամենայն շորքտանեաց ազգ, իւրաքանչիւր ըստ իւրում կարգի, վայելելիս հաստատեալ յառաջակամ պատրաստութեամբ կամացն աստուածութեան առ ի պա-

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ*

259 ԻԳ. Տէր Աստուած միակն է իր էութեամբ և ոչ մեկը չի եղել նրանից առաջ: Չկա այլ Արարիչ այն ամեն ինչի, որը երեւելի և աներևույթ է, բացի Հորից ծնված միածին Որդուց և նրա Հոգուց, որ նույն էութեանից է, որով ի սկզբանե եղաւ աշխարհը, ստեղծվեց ամենագոր կամքի միակ զօրութեամբ, միասնական Երրորդութեան մեկ մտածողութեամբ, կամքով և բնութեամբ: Նրանով էր ստեղծված ամենայն ինչ՝ երկինքն ու երկիրը: Նա ստեղծեց երկինքը ամրածածկ, զմբեթածև և երկիրը՝ թանձրահատակ, պարփակյալ ու պինդ: Երկինքը ոչ մի բանից չի կախված [զատարկութեան մեջ], իսկ երկիրը ոչնչի վրա է կանգնեցված, նրա (զատարկութեան) մեջ կան համատարած անդունդներ՝ խավարամած, աներևույթ, անկազմ, անկերպարանք, անհարդար, անպատրաստ, սովեթամած:

260 Ապա իր արարչական խոսքով դիմեց արարչակից Որդուն և համագործ Հոգուն, որը շրջում էր ջրերի վրա: Հայրը հրամայեց, որ ջրերի տակ գոյանան արարածների կարգավորված հորինվածքները: Հայրն ասաց իր խորհրդակիցներին, խորհրդակատարներին, գործակիցներին՝ թող լինի լույս և ահա եղաւ համասփիւռ լույսը խավարը փարատող և օրաբեր: Դրանից հետո [ստեղծվեց] ջրածածկ, սառնեղեն, ծովը պատող, ջրաբաժան [ամուր] հաստատութեանը, որով երևաց ամենածին ծաղկաբուխ և տնկաբեր ցամաքը: Հետո միասնական Երրորդութեան զօրութեանն ասաց՝ թող լինեն ջրերի մեջ լուսավորներ, երկնքի խորանանման հաստատութեան մեջ ճառագայթածիզներ, լուսավոր գնդեր, նշանացուցներ, ժամանակաշափ [լուսատուներ]: Ապա [ստեղծեց] շնչավոր թռչունների ցեղը, զեռունները և ջրածին ձկները:

261 Հետո երկրից բխեցին ելան շորքտանի ցեղի բոլոր տեսակները, յուրաքանչյուրն ըստ իր կարգի, հիանալիորեն հաստատված աստվածային կամքի նախապատրաստված բարյացակամու-

տիւ մարդոյն: Որ զվայելչականն հանդերձեալ առնել Արարչին, որ կամարար կամացն առեալ անդէն զբարեբարութիւն իւր ցուցանել, առնել զբանաւոր զիմաստուն զխօսուն արարածն, ի մէջ անխօս անբան անիմաստ արարածոցն: Զի իմաստունն զիտասցէ զպատիւ Արարչին. իմացեալ զԱրարչին սքանչելութեան շնորհս փառաւորութեան՝ զիտասցէ զարձուցանել ի նմանէ զփառաւորութիւն փոխարէն. և ընդ նմին և ի ձեռն նորին՝ ամենայն արարածք երևեալ զործքն մատուցեն զփառաւորութիւն:

262 Ի՛Գ. Իսկ ի մէջ աներևութիցն արարեալ աներևոյթ փառաւորիչս—զօրս հրեշտակաց հոգեղէնս, հրեղէնս, բազմութիւնք զուարթնոց: Սոքա յօդս վերինս բնակեալ են, ի վերայ հաստատութեան ջրայարկի. իսկ մարդկանս ի ներքոյ, ի հողեղէն բնակութեան երկրիս, տուան վիճակք: Զի Աստուծոյ բարեբարի զամենայն արարեալ, կարգս լինելութեան հաստատեալ. իսկ շարն յանձնիշխան կամաց մտեալ՝ կործանէ զիրաքանչիւր ոք առանձինն. ալ յԱրարչէն բարի եղեալ ամենայնն հաստատեցաւ:

263 Որ յառնելն զմարդն՝ սքանչելագոյն կարգաւ զիշխանն ի մէջ անցուցեալ, և անդ է տեսանել սքանչելիս և զարմանալիս և անհասական հրեշտակակերպս «Արացո՛ւք, ասէ, մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան»: Իսկ արդ՝ ըստ որո՞ւմ պատկերի արդեօք ասիցէ, և կամ ըստ որո՞ւմ նմանութեան զմարդն առնել. քանզի անեղծական, անստեղծական, անտարրական, իսկական աստուածութիւնն ճանաչի: Ո՞րպէս լինելոցն արդեօք էականին հանգոյն առնոյր լինել, կամ հողն սակաւիկ՝ ինքնաբուն զօրութեանն Աստուծոյ, որ և անտեղեօք և անշափակալ վայրօքն, անսկզբնական լիութիւնն անմատոյց յումեքէ ունի մշտնջենաւոր նոյն պարզական և անշարժական միապէս:

264 Իսկ արդ՝ ո՞րպէս ստեղծականին զինքն օրինակ դնիցէ, և կամ զկան զրօշեալ՝ Աստուծոյ պատկերան ձևիցէ. զոր և ասէն իսկ, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա»: Նախ ասաց բանս յառաջասաց պատմութեան հանդերձելոցն, ապա անց յառաջակայան, և ի լինելոցսն նշմարեցուցանէ: Եւ են որ անդէն իսկ մօտալուտ առաջոյ՝ ի նոյն ի նմին ժամանակի դէմ յանդիման ցուցանէ. զի տէր ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա: Մի՛ վասն իմաստու-

թյամբ, ի պատիվ մարդու, որը պետք է կատարեր այն, ինչ հաճելի է Արարչին: Նա իր սեփական կամքով ցուցաբերեց իր բարեբարութիւնը, ստեղծելով բանավոր, իմաստուն, խոսուն արարածին, անխոս, անբան, անմիտ արարածների միջև, որպեսզի իմաստունը ճանաչի Արարչի պատիվը և հասկանալով նրա փառքի սքանչելի շնորհքը, զիտակցի, որ պետք է իր կողմից փառավորի նրան և որ նրանով ու նրա միջոցով ամենայն արարածները [իրենց] տեսանելի զործերը որպես փառավորութիւն նրան մատուցեն:

262 Ի՛Գ. Իսկ աներևոյթ [արարածների] մէջ ստեղծեց աներևոյթ փառավորիչներին՝ հրեշտակների հոգեղէն, հրեղէն զորքերը, արթունների բազմութիւնը: Սրանք վերին օդում են բնակվում, ջրածածկ հաստատութեան վրայ, իսկ մեզ՝ մարդկանցս տեղ է տրբված ներքևում այս երկրի հողեղէն բնակավայրում: Քանզի բարեբարն Աստված ստեղծել է ամեն ինչ, հաստատելով [արարածների] լինելութեան կարգը: Սակայն շարք անձնիշխան կամք ունենալով, կործանում է ամեն մի առանձին անհատի: Մինչդեռ Արարիչը ամեն ինչ բարի էր ստեղծել:

263 Ստեղծելով մարդուն, նա սքանչելագոյն կարգով իշխան զարձրեց նրան և ահա աշտեղ կարելի է տեսնել հրաշալի, զարմանալի և անհասկանալի հրեշտակային կերպարանքը: «Ստեղծենք, ասում է նա, մարդուն, ըստ մեր պատկերի և նմանութեան», իսկ արդյոք ո՞ւմ պատկերը նա նկատի ունի և կամ ո՞ւմ նմանութեամբ էր ստեղծելու մարդուն: Քանզի իսկական աստվածութիւնը հայտնի է որպես անեղծ, անստեղծ, աննյութական: Արդյոք ինչպե՞ս ստեղծվելիքը կարող էր նման լինել իսկական գոյութիւն ունեցողին կամ սակավիկ հողը՝ Աստուծո բնական զորութեանը: Նա տարածութեամբ չի սահմանափակված և անշափակի է, անսկիզբ լիութիւն ունի, բոլորին անմատչելի է, մշտնջենապես նույնը, պարզ և միանգամայն անշարժ:

264 Արդ, ինչպե՞ս կարող էր ինքն իրեն դնել որպես պատկեր ստեղծվողի համար, կամ կա՞վին կերպարանք տալով, Աստուծո պատկերով ձևել: Ինչպե՞ս ասված է «Ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց նրան»: Նախ ասաց այս խոսքերը նախատեսելով հանդերձալի պատմութիւնը, ապա անցավ ներկային և ակնարկեց լինելիքին: Իսկ ինչ որ մոտալուտ [զալիք] է, անմիջապէս հայտնի ցույց տվեց: Քանզի տերը ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց նրան: Մի կողմից՝ հանուն նրա (մարդու) իմաստութեան, բանա-

Քեան, բանատրութեան, խելամտութեան, կենդանութեան, հոգևոր շնչոյն, զոր շնորհաց առաւելութիւն՝ գիտել ճանաչել իմանալ և ի միտ առնուլ զամենայն շնորհաց զաստուածակիր զաստուածատուր իմաստութիւնն և զբանատրութիւնն, զաստուածածանօթութիւնն և զպետութիւնն, և իշխել ի վերայ ամենայն երկրաբուղիս երկրածին ստեղծուածոցն, և զգիտութիւն յառաջգիտութեանն, և կացոյց զնա տէր ամենայնի: Եւ ասաց Աստուած, թէ «Ամենայն բազրաբուղիս սերմանիք երկրի՝ ձեզ լիցի ի կերակուր»: Եւ ապա զամենայն գազանս և զանասունս և զթռչունս ածեալ առաջի մարդոյն հնազանդէր: Իսկ ապա աստուածակիր իմաստութեամբն խելամտեալ՝ ճանաչել ըստ իւրաքանչիւր ըստ առանձնային կերպարանաց զանունն նշմարեցուցանել: զի զգիտութիւն Տեառն ի մէջ անցուցեալ, նորա գիտութեամբ զնորա արարածս ճանաչել՝ նորա նման անուանեցաւ:

265 Եւ մի՛ վասն այսորիկ ասէ նման, վասն անձնիշխանական կամացն իշխանութեան: Զի յԱստուծոյ յամենազործութեանն և ամենարարութեանն երկու արարածք պատուականք և արգոյք եղեալք ի բարերարէն հաստատեցան, մարդիկ և հրեշտակք: Արդ՝ զմարդիկ թողեալ ի կամս անձնիշխան կամաց, վասն զի իւրովք կամօք անձնիշխանութեանն գիտասցէ ընդ բարեացն գործոց՝ շնորհս գտանել ի բարերար Տեառնէն և յԱրարչէն. և եղեալ առաջի նորա զգիտութիւն պատուիրանաց հաճոյիցն Աստուծոյ, զի գիտասցէ խոյս տալ ի շարէն, և զբարին ընտրել իւրոց կամացն լատութեամբ, իբրև յինքեան քաջութենէ, իւրով անձնիշխան կամօք՝ յԱրարչէ անտի զիւրոց վաստակոց առեալ զփոխարէնս պատուեսցէ:

266 Իսկ վասն նմանութեանն իմանալի է այսպէս. զի ամենայն արարածք ընդ հնազանդութեամբ ծառայութեան են հարկեալք. զի մի՛ այլ աւելիս ինչ իշխեսցեն գործել քան զայն, որչափ ինչ նոցայն հրամայեցաւ՝ հարկք եղան ի վերայ իւրաքանչիւր՝ կատարել զհրամանս: Բայց Աստուած զմարդն միայն բազմապատիկ փառաւորեաց և մտօք մեծացոյց, հոգեխառն հրեշտակակիցս խոնարհագոյնս արար:

267 Տէ՛ս զարեգակն և զլուսին և զաստեղս՝ մեծամեծս ո՛րչափ քան զմարդն իցեն, և նորա կամացն կան, հարկեալք ընդ հրամանաւ պատուիրանադրին: Ո՛չ արեգակն լընթացից դադարէ, և ոչ լուսին կասէ ի մաշել և լնուլ, ո՛չ աստեղք զկարգօք իւրեանց անցանեն, և ոչ լիբինք ետեղափոխ լինին. ո՛չ օդք ի շնչելոյ դադարեն, և ոչ ծով

կանության, խելամտության, կենդանության, հոգևոր շնչի, որն աստորեն շնորհեց, որպեսզի նա գիտենա, ճանաչի, տեղյակ լինի և իմանա ամենայն շնորհների աստվածատուր իմաստությունը, քանականությունը, աստվածածանթությունը, տիրությունը, իշխելը ամենայն երկրաբուլիս, երկրածին արարածների վրա ու կանխատեսելու գիտությունը և նրան դարձրեց ամենայնի տերը: Ասաց Աստված, թե «Երկրի բոլոր քաղցրաբուլի սերմերը ձեզ լինեն որպես կերակուր»: Ապա բոլոր գազաններին, անասուններին ու թռչուններին նա բերեց մարդու առջև և հնազանդեցրեց: Ապա աստվածային իմաստությամբ [մարդը] խելամտու եղավ ըստ յուրաքանչիւրի առանձին կերպարանքի ճանաչել և ցույց տալ անունը: Քանզի Տերը գիտություն ներշնչեց, և նրա գիտությամբ [մարդը] ճանաչեց նրա արարածներին և նրան նման համարվեց:

265 Մյուս կողմից նա ասում է. «նման» նրա անձնիշխան կամքի հզորության համար: Քանզի Աստուծո ամենակարողության և ամենաստեղծ գործունեության շնորհիվ երկու պատվական և հարգի արարածներ հաստատվեցին բարերարի կողմից՝ մարդիկ և հրեշտակները: Արդ, մարդուն թողեց իր անձնիշխան կամքին, որպեսզի իր անձնական ազատ կամքով ի վիճակի լինի բարի գործերի փոխարեն արժանանալ բարերար Տիրոջ և Արարչի շնորհին: Նա դրեց նրա առջև աստվածահաճո պատվիրանների գիտությունը, որպեսզի գիտակցի, որ պետք է շարից խոյս տալ և բարին ընտրել իր կամքի ուղղամտությամբ, անձնական զորությամբ, իր անձնիշխան կամքով և ստանալով Արարչից իր վաստակի փոխհատուցումը, պատվի նրան:

266 Իսկ նմանությունը այսպես պետք է հասկանալ. ամենայն արարածները հարկադրված են ծառայական հնազանդության, որպեսզի չլինի թե համարձակվեն ավելին գործել, քան նրանց հրամայված չափը, յուրաքանչիւրը հարկադրված լինելով հրամանները գործադրել: Բայց Աստված մարդուն հատկապես բազմապատիկ փառավորեց, մտքով հարստացրեց, դարձնելով հոգեպես հրեշտակներին խոնարհագույն ընկերակից:

267 Տես արեգակը, լուսինը և աստղերը ինչքան մեծ են մարդուց, սակայն նրանք նրա կամքին ենթակա են, հարկադրվելով պատվիրանադրի հրամաններին: Ոչ արեգակը դանդաղում է իր ընթացքից, ոչ լուսինը դադարում է նվազելուց և լիանալուց, ոչ էլ աստղերը իրենց կարգից առաջ են անցնում: Ոչ լեռները տեղա-

ի սահանս ծիանաց անդնդային մոլեգին ալեացն խոռվելոց յուզե-
լոցն սաստկութեամբ անդադար կուտակելոցն՝ զեղեալ սահմանն ոչ
կարացեալ անցանել և ապականել զերկիր. և ոչ երկիր բառնալ կրել
զանդաղի գամենայն: Որոյ հրամանաւ յօրինեալ է ամենայն, որոյ
սուրբ և երկնաւոր զուարթունքն կան յանդադար փառաբանութեան:
Որ արար զբարձրութիւն երկնից և զթիւս աստեղաց, զչորս ծովու և
զաւազ երկրի, զկշիռս լեռանց: Որ հանէ գամպս և արգելու զհողմս,
և զարձուցանէ զերեկ, և զալարեցուցանէ զչոր գոսացեալս, և ժողո-
վէ զանձրեաշխիթս: Վասն որոյ մարգարէութեան հոգին պատմէ, թէ
«Ո՞ր շափեաց ափով իւրով զչորս ամենայն, և թզաւ զերկինս, և զեր-
կիր ամենայն քլաւ իւրով. ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և զգաշտս կըշ-
տորոջք եբարձս: Ո՞ր իցէ տեղին, որ զնա բարձեալ ունիցի, որոյ
բանիւ արարածք ամենայն կախեալ կան: Որ գիտէ զանցս գնացից
երկնաւոր գնտոցն, որ ի վերայ օդոց շրջին, և ոչ թիրին. տարած-
ծին, և ոչ ըստ արտուղի անկանին. ելանեն և մնան վարձկանք
պարտաւորք տարւոյ. կասեն՝ արծարծին ի տունջենէ ի գիշեր և ի
գիշերոյ ի տիւ. փոխարէնս արկեալ միմեանց փոխարինին՝ աննա-
խանձ տան, անարգել դարձուցանեն ի շափ ժամանակաց, ի շորս
որոշմունս փոփոխել տարւոյն, որպէս և Աստուած կարգեաց:

268 Եւ զիա՞րզ գնայցեն զօրութիւնք աստեղաց երկնից հաս-
տատութեան՝ կշիռ կարգեալ ի գնացս իւրեանց անդադար, և ոչ ան-
ցանեն զշափով: Կամ ուստի՞ ելանիցեն օդաշունչ սիք հողմոցն բրո-
նութեան, և ո՞ւր երթեալ զադարիցեն. և զի՞նչ որոշմունք իցեն միոյ
միոյ ի նոցանէ. մինն քաղցրաշունչ՝ սնուցանէ զբոյսս, մինն սաստ-
կացեալ՝ զպտուկսն բանալ, մինն զգետս կկէ, գունակ գունակ ծաղ-
կօք զերկիր զարդարէ ի գունագոյն երանգս. զմերկ ծառս ազուցանէ,
զվարսաւոր զագաթունս զարդարէ:

269 Ուստի՞ ծանիցին օդք ամպածինք, որ և ի նոսին սպառին
ի փայլատակմանց հողմոյ. ի ձայնէ որոտման ծնանին անձրեք. և
ուր Տէր հրամայէ երթալ՝ երթեալ իջուցանեն և ոռոգանեն զերկիր.
սնուցանեն զբոյսս, պարարեն զպտուղս մարմնապարարս. յո՞րք

փոխվում են, ոչ քամիներն են փշելուց դադարում, ոչ էլ ծովը ան-
դրնդային սահանքների ծիանքներով իր խոռվյալ սաստկութեամբ
հողջալ և անդադար կուտակվող մոլեգին ալիքներով, գրված սահ-
մանները կարող է անցնել և ապականել երկիրը, և ոչ էլ երկիրը ա-
մեն ինչը բառնալ կրելուց դադարում է: Նրա հրամանով է հորին-
ված ամեն ինչ և Նրա սուրբ և երկնավոր հրեշտակները անդադար
փառաբանում են նրան: Նա է, որ հաստատեց երկնքի բարձրու-
թյունը, աստղերի թիվը, ծովի ջրերը, երկրի ավազը և լեռների հա-
վասարակշռությունը: Նա է, որ ամպեր է բարձրացնում, արգելում
է հողմերը, կրկին երեկո է բերում, դալարություն է տալիս գոսաց-
յալ շոր խոտին և հավաքում է անձրեաշխիթերը: Նրա մասին մար-
գարեութեան ոգին պատմում է, թե «ո՞վ է շափել իր ափով բոլոր
ջրերը, իր թիզով՝ երկինքը և իր քիլով՝ ամենայն երկիրը: Ո՞վ դը-
րեց լեռները կշեռքի վրա և դաշտերը հաշվեց շափիչով»: Ո՞րն է
այն տեղը, որ վեր է պահում Նրան, որի խոսքով բոլոր արարած-
ները կախված են մնում: Նա գիտե երկնավոր գնդերի ընթացքը,
որոնք օդի մեջ շրջում են և շեն շեղվում, տարածվում են, սակայն
զարտուղի շեն ընկնում: Նրանք գալիս են և մնում որպես տարե-
կան վարձկաններ, հայտնվում են և վառվում ցեղեկից մինչև գի-
շեր, գիշերից ցեղեկ հաջորդելով միմյանց են փոխարինում, առանց
խանգարելու անարգել վերադառնալով իրենց ժամանակների շա-
փին և փոխվելով տարվա շորս եղանակների, ինչպես Աստված է
կարգավորել:

268 Ինչպե՞ս են ընթանում երկնքի հաստատության աստղերի
զօրությունները, իրենց անդադար ընթացքի հավասարակշռությունը
պահպանելով և առանց շափն անցնելու: Կամ որտեղի՞ց են ելնում
սաստիկ հողմերի օդաշունչ սյուղերը և ուր են գնում զադարում:
Ի՞նչ են ամեն մեկին բնորոշ [եղանակները]: Մեկը քաղցրաշունչ
է, սնուցում է բույսերը, մյուսը սաստիկ է, պտուկներն է բացում,
մեկ ուրիշը զգեստներ է հյուսում, գույնզգույն ծաղիկներով զար-
գարում երկիրը տարբեր երանգներով, մերկ ծառերն է հաղցնում,
վարսավոր զագաթներն է զարդարում:

269 Որտեղի՞ց են ծնվում ամպաբեր քամիները, որոնք սպառ-
վում են հողմի փայլատակումից, իսկ անձրևները ծնվում են որոտ-
ման ձայնից: Ուր տերը հրամայում է երթալ, գնում են, իջնում,
ոռոգում երկիրը, սնում են բույսերը, գիրացնում են մարմնապար-

յորովայնէ ելանիցեն գետը ազբերօքն հանդերձ, և ոչ դադարեն յե-
լիցն և ոչ լնուն ի մտանելն:

270 Երկինք և երկիր, արեգակն և լուսին և բազմութիւնք
աստեղաց, և՛ ծովք, գետք, գազան և անասուն, սողուն և թռչուն,
ձկունք լուղականք, լեալք, լինելոցք՝ զիրաքանչիւր կարգեալսն ըստ
իրաքանչիւր հրամանացն մատուցանեն: Բայց միայն մարդոյն
անձնիշխան թողան կամքն՝ զինչ և կամեսցի. և այլ աւելի ինչ ոչ
բռնադատեցաւ քան զայն որ ազդեալ ասացաւ— չճաշակել նմա ի
ծառոյ անտի. զի այնու արժանի արասցէ զնա փոխանակ ընդ փոքուն
մեծամեծս ընդունել. վասն իւր շնորհ ունելոյն վաստակոց՝ լիցի
առնուլ նմա յԱրարչէն զփոքունց փոխարէն զմեծամեծ շնորհսն:
Վասն այնորիկ և զանձնիշխան կամաց նմա հրամայեաց կամակար
իշխանութիւն:

271 Կամ ո՞րպէս մարդ հողաբեր՝ օրինակաւ Արարչին յաշխարհ
գայցէ, առժամագիւտ մատուցականն անմատոյց էականին նմանու-
թեամբ առնուցու լինել զլինելն: Քանզի անսահմանական և ան-
վայրափակ և առանձնական զօրութեամբ, աստուածական անու՞մբն
միայն արդեօք մեծարեաց՝ ըստ պատկերին ասելով. այն չէ ինչ ի
դէպ: Քանզի ասէ Գիրն, թէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա».
և այլուր ասէ, իբէ «Աստուած հաստատեաց զմարդն յանեղծութիւն,
և ըստ պատկերի իւրոյ բարեարութեանն արար զնա». և միւս ևս
աստուածածանօթ իմաստութիւնն ասաց, թէ «Մարդ պատկեր Աս-
տուծոյ է»: Այլ անդէն ի սկզբանն կարգեաց Աստուած մարդոյն՝ մեր-
ձաւոր և ծանօթ կերպարանաց Աստուծոյ լինել, քանզի ոչ ի հաստա-
տելն միայն, այլ առաւել ի ծանօթն առնել փութայ: Քանզի նմանու-
թեամբ մարդոյ երևեալ Աստուծոյ ի ստեղծանել զմարդն հող յերկրէ,
և փշեաց յերեսս նորա շունչ կենդանի, և եղև մարդն յոգի կենդանի:
Ստեղծեալ զմարդն ձեռք իւրովք՝ և արկ ի նա զկենդանութիւն ի
փշել բերանոյ իւրոյ զկենդանական շունչն իմաստակիր մտաւորու-
թեան բանաւորութեան ազդեցութեան. զի անդէն զաչս բացեալ ա-
րարածոյն՝ զԱրարչին ծանիցէ, և անդէն Աստուծոյ բարեարութեան
արարչութեանն ընտանի և մերձաւոր, գիտակ և պատմիչ լինիցի:

272 Եւ թէ զիա՞րդ ամենայն արարածոց առեալ հրաման լինել
յաննիւթոյ, ի չբաւոր յանկերպարան նիւթոյ, որպէս ընդելական
կերպարանացն և ձայնի հրամանացն՝ առանց յապաղանաց՝ ամե-

յոր պտուղները: Ո՞ւմ որովայնից են ելնում գետերը իրենց աղ-
բյուրներով, շեն դադարում ելնելով և ոչ էլ հորդում լցվելով:

270 Երկինքն ու երկիրը, արեգակն ու լուսինը և աստղերի
բազմությունը, ծովերը, գետերը, գազանն ու անասունը, սողունն
ու թռչունը, լողական ձկները, եղածները և լինելիքները՝ ամեն մե-
կը իր կարգով և յորաքանչյուրը ենթարկվեցին հրամաններին:
Բայց միայն մարդու կամքն է, որ անձնիշխան է թողնված, անելու
ինչ կամենա: Ավելի ոչինչ նրանից չպահանջվեց, քան այն, որից
զգուշացված էր՝ չճաշակել այդ ծառից, քանզի այսպիսով, նա ար-
ժանի կգարձներ նրան փոքրի փոխարեն մեծամեծ [բաներ] ընդու-
նել և այն բանի համար, որ իր վաստակների դիմաց շնորհ էր վա-
յելում, նա Արարչից կստանար փոքր [արարքների] փոխարեն մե-
ծամեծ շնորհներ: Ահա սրա համար էլ նա հրամայեց նրան ունենալ
անկախ կամքի ազատ իշխանություն:

271 Կամ ինչպե՞ս հողածին մարդը կարող էր Արարչի օրինա-
կով աշխարհ գալ և թեպետ դեռ նորաստեղծ, իր էությունը նմա-
նություն ունենալ անմատուց էականին: Քանզի իր անսահման,
անբովանդակալի ինքնությունն զօրութեամբ արդյո՞ք, միայն աստ-
վածային անվամբ մեծարեց նրան ասելով «ըստ պատկերի»: Սա
բոլորովին այդպես չէ: Քանզի Ս. Գիրքն ասում է, թե «ըստ Աստու-
ծո պատկերի ստեղծեց նրան» և այլուր ասվում է, թե «Աստված
հաստատեց մարդուն անեղծության մեջ և ըստ իր բարեխար պատ-
կերի ստեղծեց նրան»: Մի ուրիշ աստվածածանօթ իմաստություն
ևս ասաց, թե «մարդը Աստուծո պատկերն է»: Սկզբում Աստված
մարդուն աստվածային կերպարանքին մերձավոր և ծանոթ դարձը-
րեց, քանզի նա ջանում էր ոչ միայն հաստատել նրան, այլև առա-
վել ծանոթ դարձնել: Աստված մարդու նմանություն ունեցավ՝ ըս-
տեղծելով մարդուն երկրի հողից: Նրա երեսին կենդանի շունչ փը-
շեց և մարդը դարձավ կենդանի ոգի: Իր ձեռքով ստեղծելով մար-
դուն, նրա մեջ կենդանություն դրեց, փշելով իր բերնով իմաստուն
մտավորության, բանականության կենդանի շունչը, որպեսզի արա-
րածը աչքը բացելով ճանաչի Արարչին և ապա Աստուծո բարեխա-
րության, արարչագործության ծանոթ ու մերձավոր, գիտակ ու վկա
լինի:

272 Կամ ինչպե՞ս ամենայն արարածներին հրամայված էր
զույություն առնել աննյութականից, աղբատիկ անկերպարան նյու-
թից և [նյութական] կերպարանքին ու հրամանների ձայնին ար-

նայն արարածք սպասաւորականք զհրամանսն կատարիցեն: Իսկ իսկական աստուածութիւնն ի ծածկութեանն ի վերոյ քան զտարրական նմանութիւնս և զձայնել զազգեցութիւնս, յիրում յառանձնական յեութեանն զիրն ունի: Այլ վասն երևելի արարածոցս առեալ նմանութիւն, վասն ժուժկալութեան արարածոցս խոնարհեցի: Զի թէ ոչ այնպէս էր, ոչ ոք էր որ տեսչեանն բնութեան կամ ինքեան ձայնին բարբառոյ ժուժալ կարէր. այլ որպէս զի կարասցեն զնա տեսանել՝ վասն այտորիկ առեալ նմանութիւն երևելի, բարբառոյ ազգեցութիւն:

273 Արդ՝ եղեալ մարդն ըստ պատկերի Աստուծոյ, հանդերձ պատութեամբ, իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ և իշխանական պատուով ըստ ազգեցութեան արարչութեանն, ոչ եթէ ըստ աստուածարուն զօրութեանն, զոր միայն Միածինն ունի զնկարագիր էութեանն Հօր: Ապա ածեալ Աստուծոյ զամենայն արարածս արարչութեան իւրոյ առ Ադամ, տեսանել զի՛նչ կոչեցէ անուանս նոցա: Որով յայտ իսկ է, թէ զԱրարիչն անուն յառաջ քան զայս ծանուցեալ Ադամայ. զի նախ այն էր կարեւորագոյն: Քանզի և միածին որդին Աստուծոյ զայս ասէր առ Հայր, թէ «Այս են կամք իմ, զի ծանիցենք զքեզ միայն ճշմարիտոյ Աստուած»: Նա և ի հարկէ իսկ նախ զԱրարիչն անուանէր Ադամ, զի յորոյ երեսաց զկենդանութիւնն ընկալեալ էր՝ նախ քան զամենայն զնա ետես. քանզի և արարածք իսկ առ ի ծանօթ առնելոյ նմա զԱրարիչն հաստեցան:

274 Արդ՝ անուանէ զառաջի ածեալսն յանդիման Արարչին. և զկնի եկեալն յառաջագունիցն ծանօթական լինի, որոց ոչ միայն անուանելովն, այլ և իմաստութեամբ և իշխանութեամբ առ հասարակ տիրէ: Ապա մինչդեռ միայն սկիզբն և կատար է ինքն միանգամայն, յամենայն արարածս ինքն ինքեան միայն էր, և ոչ ոք էր զօրավիզն, և ոչ ընկեր ոք և ոչ նման նմա:

275 Արդ՝ Հօր արարչի խորհուրդ ի մէջ եղեալ ընդ արարչակից Որդոյ և ընդ արարչակից Հոգոյ, իբրև զխորհուրդն զառաջին նախաստեղծ մարդոյն. զի որպէս անդն ասաց, թէ «Եկա՛յք արասցուք մարդ ի նմանութիւն պատկերի կերպարանաց մերոց», և անդէն ստեղծեալ Ադամ ի կենդանութիւն ի շրջէն հաստատեցա՛ւ նոյն օրինակ և աստ ասացեալ Հօր առ Որդին և առ Հոգին, ասէ. «Եկա՛յք»

զեն սովոր լինելով, առանց հապաղելու բոլոր արարածները հրամանները կատարեցին: Սակայն իսկական աստվածութունը ծածուկ (անտեսանելի) կերպով առանց նյութական նմանութունների կամ բարձրաձայն ազդարարելու իր անհատականութեան մեջ ունի իր սեփական էութունը: Սակայն տեսանելի արարածների սիրուն նա նմանութուն (ձև) առավ, որպեսզի իրեն խոնարհեցնելով, ուժեղացնի արարածներին: Քանզի եթե այնպես շաներ, ոչ ոք չպիտի կարողանար նրա բնութունը տեսնել, կամ նրա ձայնը [լսել], այլ որպեսզի կարողանային նրան տեսնել, դրա համար տեսանելի նմանութուն ստացավ և ձայնով խոսեց:

273 Արդ, մարդը ստեղծվել է ըստ Աստուծո պատկերի և շքեղորհիվ արարչության զօրոճանեութեան օժտված է ազատութեամբ, իմաստութեամբ, բանականութեամբ և անկախ պատվով, սակայն ոչ աստվածահատուկ զօրութեամբ, որը միայն Միածինն ունի, որպես Հօր էութեան նկարագիրը: Ապա Աստված իր ստեղծած ամենայն արարածներին տարավ Ադամի մոտ տեսնելու, թե նա ինչ անուններով է կոչելու նրանց: Թեև պարզ է, թե Ադամը ամենից առաջ Արարչի անունը գիտեր, քանզի նախ և առաջ այդ էր կարևորը: Աստուծո միածին որդին այսպես էր ասել Հօրը. «Այս է իմ կամքը, որ միայն քեզ ճանաչեն որպես ճշմարիտ Աստված»: Այսպիսով, Ադամը, իհարկե նախ Արարչի անունը տվեց, քանզի ում երեսից որ կենդանութուն էր ընդունել, նախ և առաջ նրան տեսավ: Արարածներն էլ ստեղծվել էին նրան Արարիչը ծանօթ դարձնելու համար:

274 Արդ, նա Արարչի ներկայութեամբ տվեց անունները իր առջև դրված [կենդանիների] և ծանոթացավ նրանց իրար հուսից, որոնց և նա առհասարակ տիրում էր ոչ միայն անունները տալով, այլև իմաստութեամբ և զօրութեամբ: Նա դեռ միայն առաջինն էր [մարդկանցից], ինչպես նաև վերջինը: Բոլոր արարածների մեջ նա միայնակ էր ինքն իր հետ և ոչ ոք չկար նրան զօրավիզ կամ ընկեր և ոչ ոք նման էր նրան:

275 Արդ, Արարիչ Հայրը խորհուրդ արեց արարչակից Որդու և արարչակից Հոգու հետ, առաջին նախաստեղծ մարդու համար եղած նախորդ խորհրդի նման. ինչպես այն ժամանակ ասել էր՝ «Եկեք մարդ ստեղծենք մեր կերպարանքի պատկերի նման», ապա ստեղծեց Ադամին և շրջութունից նրան հաստատեց կենդանութեան մեջ: Նույն ձևով և այստեղ Հայրը ասաց Որդուն և Հոգուն.

արասցուք Ադամայ օգնական նման նմա; ըստ նմանութեան պատկերի իւրոյ և ըստ նմանութեան կերպարանաց իւրոց»: Եւ անդէն արկեալ նմա քուն զսրմանալի, և հանեալ ոսկր ի կողից նորա՝ և շինեաց զայն ի պատկեր կնոջ և կացոյց առաջի նորա: Եւ անդէն ծանուցեալ Ադամայ աստուածազգեաց իմաստութեամբ, թէ «Այս աշխարհում ոսկր յոսկրաց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմմէ. սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ». «Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր իւր և զմայր իւր, և յարեցի ի կին իւր, և եղիցին երկոքին ի մարմին մի»:

276 Ո՞չ ապաքէն յանդիման Աստուծոյ ասիցէ զայս, անդ՝ ուր ամենայն զօրք հոգեղինացն զփառս Տեառն բարձրացուցանէին, և մարդն ի հանդիսի անցեալ: Եւ զոր ասէն՝ ամենահաս գիտութեամբ մարգարէանայ, և քնով գործեալն զարթնականին ի մէջ բերէ զգործն. զի որ յառնէն առեալ գիտաց՝ նա և զայր յերկրէ գիտէ, և զերկիր՝ յոչնչէ, և զԱստուած՝ էական: Եւ ասելովն, եթէ «Թո՛ղեալ զհայր և զմայր և յարեւ ի կին իւր, և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»՝ զըրտրովին կարգս աշխարհիս և զկատարած զամենայն գիտաց:

277 Ի՞նչ. Յետ այսորիկ առեալ Աստուծոյ՝ յԱդին դրախտին փափկութեան դնէր զմարդն. որում յայտ արարեալ ծառս երկուս, զմինն կենաց և զմինն գիտութեան բարւոյ և շարի. որում եղեալ պատուիրան՝ չճաշակել նմա ի ծառոյ անտի՝ մահու սպառնալեօք. զի Աստուծոյ պատուիրանապահութեամբն՝ զնախանձելի զաստուածատուր իմաստութիւն պահեալ, զաստուածական իշխանութիւնն պահպանութեամբ պատուիրանին յանտուշական փառս էականին ինքնակար եղեալ վայելիցէ: Եւ որպէս վերագոյնն ասացաք, եթէ զհրեշտակս և զմարդիկ յանձնիշխանութեան թողեալ, և զիրաքանչիւր պատուէրս եղեալ ի վերայ, զի իւրաքանչիւր, յօժարութեամբ կամացն՝ լիցին Արարչին հրամանացն հնազանդեալ, վասն որոյ և առաւել փառաց արժանի լիցին հասանել: Արդ՝ մարդոյն եղաւ փոքր պատուէր— ի ծառոյն չճաշակել. զի այնու ի մեծ պատիւ ձգեալ հասցէ, որպէս վերագոյնն ասացաք: Իսկ զօրացն բազմութեան հրեշտակաց եղաւ պատուէր՝ կալ յանդադար փառաւորութեան իւրեանց Արարչին, ի մեջ պատիւ փառաց զնոսա բնակեցուցեալ, յաներևոյթ մեծութեանն: Վերին երկնաւոր մշտնջենաւոր լուսոյն:

278 Արդ՝ ոմն ի վերին զօրացն իշխանութեանցն հրեշտակաց իբրև տեսանէր զխոստումն բարեացն բարեբարութեան Արարչին որ

«Եկեք Ադամին նրա նման օգնական ստեղծենք, իր պատկերի նըմանողութեամբ և իր կերպարանքի նման»: Ապա զարմանալի քուն տվեց նրան և մի ոսկոր հանելով նրա կողից, այն ձևեց կնոջ պատկերով և կանգնեցրեց նրա առջև: Իսկ Ադամը կուսեց աստվածատուր իմաստութեամբ, թե «այս ոսկորը իմ ոսկորներից է և մարմինը իմ մարմնից է, սա կոչվելու է կին, քանզի իր ամուսնուց առնովեց». «Այդ պատճառով այրը պետք է թողնի իր հորն ու մորը և հարի իր կնոջը և երկուսը մի մարմին կլինեն»:

276 Զէ՞ որ Աստուծո ղիմաց է նա ասել այս բանը այնտեղ, ուր հոգեղենների բոլոր զորքերը Տիրոջ փառքն էին բարձրացնում և մարդն էլ ներկա էր հանդեսին: Այս խոսքերը ասելով, նա ամենայն գիտութեամբ մարգարեացավ բացահայտ դարձնելով հավերժ արթունի կատարած գործը, երբ ինքը քնած էր: Նա, որ տղամարդուց առնվեց, գիտեր, և նա ևս գիտեր, որ մարդը երկրից (հողից) է, և երկիրը՝ ոչնչից, և միայն Աստված գոյություն ունի: Ասելով, թե «Թողնելով հորն ու մորը, հարում է իր կնոջը և երկուսը լինեն մեկ մարմին», նա գիտեցավ աշխարհիս բոլոր կարգերը և ամեն ինչի վախճանը:

277 Ի՞նչ. Դրանից հետո Աստված առավ մարդուն և դրեց Ադամին (Եղեմի) հաճելի դրախտի մեջ: Նրան ցույց տվեց երկու ծառ՝ միին կենաց [ծառը], մյուսը՝ բարիի և շարի գիտութեան: Նա մահվան սպառնալիքով պատվիրեց նրան չճաշակել այն ծառից, քանզի Աստուծո պատվիրանը պահելով, նախանձելի աստվածատուր իմաստությունը պահպանելով և պատվիրանապահությամբ նա վայելելու էր աստվածային իշխանությունը [ինքնագո] էակի անձնամիտի փառքով: Ինչպես վերևում ասացինք, թե հրեշտակներին և մարդկանց թույլ տալով անձնիշխան լինել [միաժամանակ] յուրաքանչյուրին պատվեր տվեց, որպեսզի ամեն մեկը իր հոժար կամքով Արարչի հրամաններին հնազանդ լինի, որի համար առավել փառքի արժանի կզառնա: Արդ, մարդուն փոքր պատվեր տվեց՝ ծառից չճաշակել, քանզի այսպիսով մեծ պատիվ ձեռք կբերեր, ինչպես վերևում ասացինք: Իսկ հրեշտակների զորքի բազմությունը պատվեր տվեց՝ իրենց Արարչին անդադար փառաբանել, որը նրանց մեծ պատվի և փառքի մեջ էր պահել, վերին երկնավոր մըշտունջենավոր լուսյսի աներևույթ մեծութեան մեջ:

278 Արդ՝ մեկը հրեշտակների վերին զորքի դասերից, երբ տեսավ Արարչի բարեբարության լավ խոստումները մարդուն և որ մար-

առ մարդն, և մարդոյն կալ ի բանի Արարչին իւրոյ, և զգուշացեալ պահել զպատուիրանն՝ իւրովք կամօք շարացեալ շարն՝ շար անուանեցաւ. ուստի և զՅետս երթալոյ զհակառակասէրն զսատանայ անուն ժառանգեաց: Արդ՝ նախանձեալ շարին՝ արկանէ զմարդն ի մահ պատրանօք ի փառաց անտի. քանզի և ասէ իսկ իմաստունն, թէ «նախանձու բանսարկուին և եմուտ մահ յաշխարհ», խաբէութեամբն ապականեալ:

279 Արդ՝ եկեալ մատուցանէ զխաբէութիւն պատրանաց մարդոյն թշնամին: Եւ արդ՝ դու տե՛ս զոր ասէն. «Ընդէ՛ր, ասէ, պատուիրեաց ձեզ Աստուած շճաշակել ի ծառոյն». որով յայտ իսկ է, թէ ունէր ազատութիւն Ադամ և անձնիշխան կամս և իմաստութիւն յԱստուծոյ. զիտելով զԱստուած՝ պատուիրանադիր և զԱդամ՝ պատուիրեալ. թերևս յառաջ իսկ սա քան զպատուիրանն նենգութեամբ էր երևեալ, և ամենագիտին շէր ի ծածուկ, քանզի քննիչ է սրտի և երկկամանց:

280 Եւ արդ՝ դու տե՛ս զի՛նչ ասէր. «Թէ ճաշակեցէ՞ք՝ ասէ, աստուած լինիք»: Զպատճառսն եդ ի նոսա, և ի ներքոյ յինքն զիշխանութիւնն կորզել ջանայր. զի զնա վրիպեցուցեալ հանեալ ի խոստմանցն՝ թերևս հնար լիցի նմա զնորա տեղին ծառանգել: Որպէս և առաքեալն Աստուծոյ, որ հմուտ և տեղեակն էր աստուածաբեր խորհրդոյն, քանզի և ասէ իսկ, թէ «Անօրէն իշխանն իբրև աստուածանախ կամեցաւ՝ ձեռն արկանէր և զամենայն մարդիկ մեղօք կապէր». զի իբրև զնոսա հանեալ յայնմ բարեաց՝ ապա նմա հնար լիցի զխոստացեալսն ըմբռնել: Իսկ նոքա վասն նորին պատճառանաց խաբեալք՝ ճաշակեցին, և անցեալ զպատուիրանան՝ յաստուածակերպ փառացն մերկացան:

281 Սակայն և անդ իբրև ի վերայ որդոց հատուցելոց հայրաբար գթացեալ բարեգործէ. զոր և ասէ իսկ Գիրն, թէ «Լուան դճայն տեառն Աստուծոյ, զի իչեալ զգնայր ի դրախտին ընդ երեկս աուրն»: Եւ նոցա փախուցեալ թաքուցեալ ծառախիթ տերևապատ լինէին՝ զորոյ անցանել զամենագէտն երեսօք անհնար է. վասն որոյ և ասէ իսկ, թէ «Տէր Աստուած մերձաւոր եմ ես, ասէ Տէր, և ոչ Աստուած հեռաւոր. միթէ մա՞րթ ինչ իցէ մարդոյ փախել թաքել յինէն ի ծածկոյթ իւր՝ զի ես ոչ տեսից զնա. ո՞չ ինև լի են երկինք և երկիր»: Եւ միւս ոմն հմուտ մեծութեան նորա ի մարգարէիցն սրբոց ասէ, թէ

զը մնում էր Արարչի խոսքին, զգուշութեամբ պահելով պատվիրանը, ապա իր շար կամքով շարացաւ, շար անվանվեց, ուստի և ետ երթալու, հակառակասեր և սատանա անունները ծառանգեց: Ապա շարը նախանձելով մարդուն, պատրանքներով այդ փառքից դեպի մահ նետեց, քանզի իմաստունն ասում է, թե «բանսարկուի նախանձով մահը մտալ աշխարհ» խաբեութեամբ ապականելով:

279 Արդ, մարդու թշնամին պատրանքի խաբեութեամբ հնարեց: Տես, թե ինչ է ասում՝ «ինչո՞ւ, ասում է Աստված ձեզ պատվիրեց ծառից շճաշակել»: Սակայն հայտնի է, որ Ադամը ունի ազատություն, անձնիշխան կամք և աստվածատուր իմաստություն, ճանաչելով Աստծուն իբրև պատվիրանատու և Ադամին՝ պատվիրյալ: Թերևս իսկապես դա նենգութեամբ հայտնված էր նրան նախքան պատվիրանը, սակայն դա ամենագետից ծածուկ շէր մնա, քանզի նա սրտի և երիկամանց (սրտի գաղտնիքների) քննիչն է:

280 Ապա տես, թե ինչ է ասում. «Եթե ճաշակեք, ասում է, աստվածներ կդառնաք»: Նրանց հաղորդեց արդարացումը, իսկ ներքևից ինքը ջանում էր նրանց իր իշխանության տակ վերցնել, որպեսզի նրան վրիպեցնելով ու խոստումից հանելով, թերևս իրեն հնար լինի նրա տեղը ծառանգել: Ինչպես Աստուծո առաքյալը, որը հմուտ և տեղյակ էր աստվածային խորհրդին, ասում էր, թե «անօրեն իշխանը, երբ կամեցաւ աստվածանալ, ձեռքը գցեց և ամենայն մարդկանց մեղքով կապեց», որպեսզի նրանց հեռացնելով այդ բարիքներից, նրան հնարավոր լինի խոստացվածը ձեռք բերել: Իսկ նրանք նրա հնարած պատճառաբանություններից խաբվելով, ճաշակեցին և պատվիրանները զանց առնելով, աստվածային փառքից մերկացան:

281 Սակայն պատժի արժանի որդիներին հայրաբար գթալով, նա բարիք է գործում, ինչպես Ս. Գիրքն է ասում. «Լսեցին Տեր Աստուծո ձայնը, որն օրվա երկկոյան իջել և քայլում էր դրախտում»: Նրանք փախչելով թաքնվեցին ծառերի մեջ և տերևապատ դարձան, սակայն ամենագետի հայացքից փախչելն անհնար էր: Այս պատճառով նա ասում է, թե «որպես Տեր Աստված, ես մերձավոր եմ, ասում է Տերը, և ոչ հեռավոր Աստված. միթե հնարավոր է մարդուն փախչել ինձանից, իր ծածկույթի տակ թաքնվել, որպեսզի ես չտեսնեմ նրան: Չէ՞ որ ինձնով լի են երկինքն ու երկիրը»: Սուրբ մարգարեներից մեկ ուրիշը, որը ճանաչում է մեծությունը, ասում է, թե «ո՞ւր երթամ ես քո հոգուց, կամ ուր փախ-

«Յո՞ւ երթայց ես յողույ ջումմէ, կամ յերեսաց քոց ես յո՞ւ փախեայց. թէ ելանեմ յերկինս՝ դու անդ ես. թէ իջանեմ ի դժոխս՝ և անդր մօտ ես», նայեցեալ զնորօք, թէպէտ և թաքել կարծեցին:

282 Սակայն բարերարին ձայն արկեալ, թէ «Ո՞ւր ես, Ադամ». և նա ասէ. «Լուայ զձայն քո և երկեալ, զի դնայիր ի դրախտի աստ. քանզի մերկ էի և թաքեալ»: Տեսանե՞ս ո՞րչափ մերձատր և ծանօթ էին Աստուծոյ, մինչև ոտնաձայնին անգամ չիին անտեղեկալ: Քանզի բարերարն յանգէտս պատճառեալ՝ նախ ոտնաձայն առնէ. զի յոտսն քառութիւնաբերս հասեալ մարդոյն, ինքնապատում լինելով զյանցանացն՝ փրկութիւն գտանիցէ:

283 Իսկ իբրև այն չիմէր՝ սակայն չկամի ամբաստան լինել և ահագինս ի դիմի հարկանել, այլ հաշտականան զիջանէ, թէ «Ո՞ւ ասաց ցքեզ թէ մերկ ես դու». քանզի կամի իմն ներելով այսրէն լինքն արկանել, զի քաղցրութիւնն Աստուծոյ զնոսա յապաշխարութիւն ածիցէ: Իսկ իբրև այսու ևս ոչ զգաստացան, այլ զմիմեամբք պատճառեալ թշուառացան՝ ապա զդատարութիւնն ի մէջ անցուցեալ՝ վճիռ հատանէր, զոր հատուցեալ և ի հող դառնայցեն, զի Աստուծոյ դատաստանն ճշմարիտ է ի վերայ այնոցիկ որ զլարն գործիցեն:

284 Յետ այսորիկ ապա դապտամբութիւնն ի մէջ բերեալ ասելովն, թէ «Ահա Ադամ եղև իբրև զմի ի մէնջ՝ ճանաչել զբարի և զչար. հանցուք առ ի ծառոյն կենաց, զի մի՛ կերեալ կեցցէ յաւտեան»: Բայց «իբրև զմի ի մէնջ» ոչ եթէ Աստուած եղեալ. քանզի չէ էական լինելով, այլ զկարծեալն լինելոյ ասէ. զոր օրինակ սուտ աստուածք կարծեալք ի մարդկանէ՝ որ գործեցան առ անմտութեան յիմարութեան և պղծութեան մարդկան. որպէս և առ ձեզդ իսկ տեսանէի զքարապաշտ զփայտապաշտ մոլորութիւնսդ, որ առ տգիտութեան ի ձէնջ նկարեցան. որ ոչ լսեն և ոչ խօսին, ոչ իմանան և ոչ շարժին, և ոչ գոյ շունչ ի բերանս նոցա. և թողեալ ձեր զԱստուած կենդանի, զԱրարիչն երկնի և երկրի՝ անշունչ անմտունչ քարանց պաշտօն մատուցանէիք, որ ոչ ինչ իսկ են:

285 Վասն որոյ և աստուածատես սրբոց մարգարէիցն հոգացեալ, իբրև իմաստուն բժշկեաց, զդեղ դարմանոյն ըստ ցառոց հիւանդին պատրաստել, բառնալ ջնջել զգայթակղութիւնն, ի միջոյ ի

չնմ քո երեսից. եթե ելնեմ երկինք, դու այնտեղ ես, թե իջնեմ դրժոխք, այնտեղ ևս մոտս ես»: Այս բոլորը գիտենալով հանդերձ նրանք թաքնվել փորձեցին:

282 Սակայն բարերարը ձայն տվեց, թե «Ո՞ւր ես, Ադամ» և նա ասաց՝ «Լսեցի քո ձայնը և երկնչեցի, քանզի գնում էիր այնտեղ դրախտում, իսկ ես մերկ էի և թաքնվեցի»: Տեսնում ես, թե որչափ մերձավոր և ծանոթ էին Աստուծո, որ մինչև անգամ ոտնաձայնին անտեղյակ չէին: Այսպիսով բարերարը նախ ոտնաձայն էր հանում զղղումի առիթ տալով տգետին, որպեսզի մարդը հասնելով քավություն բերող ոտքերին, անձամբ պատմի իր հանցանքները և փրկություն գտնի:

283 Իսկ այն տեղի շունչեցավ. սակայն նա չկամեցավ անաստանող լինել և ահաբեկելով հարձակվել, այլ խաղաղաբար ձևով զիջեց ասելով, թե «Ո՞վ ասաց քեզ, թե մերկ ես», քանզի կամենում էր ներելով իրեն քաշել, որպեսզի Աստուծո քաղցրությունը նրանց ապաշխարության բերի: Իսկ երբ սրանով էլ չզգաստացան, այլ ապաշնորհ դարձան միմյանց արդարացնելով, ապա նա դատապարտեց նրանց, վճիռ հաստատեց, որ հատուցեն ու հող դառնան, քանզի Աստուծո դատաստանը ճշմարիտ է բոլոր նրանց հանդեպ, որոնք շար գործեր են կատարում:

284 Դրանից հետո [Ադամի] ըմբոստությունը մեջ բերելով ասում է, թե «Ահա Ադամը դարձավ մեզանից մեկը, ճանաչելով բարին և չարը: Հեռացնենք նրան կենաց ծառից, որպեսզի չիմի թե ուտելով ապրի հավիտյան»: Բայց «Իբրև մեզանից մեկը» ոչ թե [նշանակում է] Աստված դարձավ, քանզի իրական էակը չէր նա, այլ ենթադրյալ գոյությունը: Օրինակ, մարդկանց ենթադրած սուտ աստվածները, որոնք հնարվել են մարդկանց անմտություն, հիմարություն և պղծության հետևանքով, ինչպես և ձեզ՝ մոտ էլ տեսա քարապաշտություն, փայտապաշտություն մոլորությունները, որոնք տգիտությամբ ձեր կողմից պատկերվել են: Նրանք չեն լսում, չեն խոսում, չեն հասկանում, չեն շարժվում և շունչ չկա նրանց բերանում: Թողնելով կենդանի Աստուծուն, երկնքի ու երկրի Արարչին, անշունչ, անմտունչ քարերին եք պաշտամունք մատուցում, որոնք ոչինչ են:

285 Այդ պատճառով աստվածատես սուրբ մարգարեները իբրև իմաստուն բժիշկներ հոգացել են դարմանելու դեղը, ըստ հիվանդի ցավի պատրաստել, որպեսզի վերացնեն, ջնջեն գայթակղու-

բաց կորուսանելու Որպէս և մի ոմն ի նոցանէ աստուածային Հոգւոյն զօրութեամբ լցեալ՝ գոչեաց ասելով, թէ «Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին՝ կորիցեն յերկրէ ի ներքոյ երկնից. այլ Տէր որ արար զերկիր զօրութեամբ իւրով, և ձգեաց զերկինս սքանչելի խորհրդով իւրով, և պատրաստեաց զտիեզերս ամենայն իմաստութեամբ իւրով, և որոտայ ձայնիւ, և ընտ շուրբ բազմութեամբ զերկինս, և հանէ զամպս ի ծագաց յերկրէ, և զփայլատակունս իւր յանձրևս արար, և հանէ զհողմս ի շտեմարանաց իւրոց»:

286 Յիմարեցաւ ամենայն մարգ ի գիտութենէ՝ ի վերայ անձանց թշուառութիւն յարուցանելու. անդէն անձանց անձամբք իւրեանց ամօթալից առնեն զերեսս իւրեանց, և մեծի բարկութեանն Աստուծոյ պատրաստեն զանձինս. այլ այժմիկ կացցէ այս՝ յանդիմանել զմոլորութիւն ձեր, զի ի կարգի իւրում պատշաճէ: Բայց այժմ որ ի կարգին սկիզբն արարաք պատմել ձեզ՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի զայն պատմեսցուք:

287 Հանեալ այնուհետև զմարդն ի փափկական դրախտէ անտի հանգստեան՝ արտաքոյ դրախտին բնակեցուցանէր, և փակեալ նմա զճանապարհ ծառոյն կենաց, զի մի՞ ականատես անգամ լիցի վայելչութեան դրախտին: Անդ և երկիր անիծեալ, փուշ և տատասկ և հաց ցաւոց, և Աղամայ մահկանացուի մահ. և այս՝ մարդասիրութեան նշանակ է. որպէս և ասէն իսկ ի բերանոյ մարգարէին Աստուած, թէ «Երատեսցէ զքեզ ապատամբութիւն քո, և շարիքն քո կշտամբեսցեն զքեզ. ապա գիտացես դու, թէ շար և դառն եղև քեզ թողուլն զիս, ասէ տէր Աստուած քո»: Եւ միւս ոմն ասէ յԱստուծոյ, թէ «Յորժամ դարձցիս և հեծեծեսցես՝ յայնժամ կեցցես և գիտացես թէ ո՛ր իցես»: Քանզի յորժամ դառն ճաշակացն և կասկածանաց մահուն պաշարեալ իցէ, անսթափ ի մտացն ուշի յիշեսցէ զյիշատակս ծառոյն կենաց, և հեծեծելով խնդրեսցէ զմուտս դրախտին վայելչութեան. զի և յանդիման դրախտին բնակեցուցանելն ասացելոցս վկայէ:

288 ԻՉ. Իսկ բարերարն ոչ միայն ի դրախտին, այլ և արտաքոյ նորին շհեռանայր ի նոցանէ, յորժամ յանդիման դրախտին բնակեցուցանէր: Եւ վասն իւրոյ բարերարութեանն հրամայեաց սերել յերկիր. ուր և անդէն հրամանաւ ակնարկելոյ Արարչին ծնունդ արձա-

թյունը և բուրրովին մեշտեղից հանեն: Ինչպես նրանցից մեկը աստվածային Հոգու զօրութեամբ լցված գոչել է ասելով, թե «աստվածները, որոնք երկինքն ու երկիրը չեն ստեղծել, երկնքի տակ կորչելու են երկրից. այլ Տէրը ստեղծեց երկիրը իր զօրութեամբ և երկինքը ձգեց իր սքանչելի խորհրդով, պատրաստեց տիեզերքը իր ամբողջ իմաստութեամբ: Երբ որոտում է իր ձայնով, բազում ջրերով լցվում է երկինքը, ամպեր է հանում երկրի ծայրերից, նա իր կոյժակները դրեց անձրևների համար և հանեց հողմերն իր շտեմարաններից»:

286 Բոլոր մարգիկ գիտությունից են հիմարացել, իրենց անվերին թշվառություն բերելով, ապա իրենք անձամբ իրենց երեսները ամօթալի են դարձնում, երբ իրենց անձերը ենթարկում են Աստուծո մեծ բարկությանը: Այժմ այսքանը բավական է հանդիմանելու ձեր մոլորությունը, քանզի այն պատշաճ է իր տեղում: Իկող այն, որ շարքով սկսեցինք ձեզ պատմել, յուրաքանչյուրը ըստ կարգի պատմելու ենք:

287 Այնուհետև մարդուն հանելով հեշտալի հանգստյան դրախտից, դրանից դուրս բնակեցրեց և փակեց նրա համար կենաց ծառի ճանապարհը, որպեսզի այլևս ականատես անգամ չլինի դրախտի վայելչությանը: Ապա անեծք իջավ երկրի վրա՝ փուշ և տատասկ, ցավերի հաց և մահկանացու Աղամի մահը: Սակայն սա մարդասիրության նշան է, ինչպես ասել է Աստված մարգարեի բերանով. «Քո ըմբոստությունը քեզ խրատելու է և քո շար գործերը կշտամբելու են քեզ: Ապա դու կգիտենաս, թե շար և դառն է քեզ՝ յամար ինձ թողնելը, ասում է քո տեր Աստվածը»: Մի ուրիշը Աստուծո կողմից ասում է, թե «երբ դու դարձի գաս և հեծեծես, այն մամանակ կապրես և կգիտենաս, թե ուր ես»: Քանզի երբ ճաշակի դառնությունը և մահվան անորոշութեամբ պաշարված լինի, անզգալիորեն նրա միտքն է գալու կենաց ծառի հիշատակը և հեծեծելով խնդրելու է դրախտի վայելքներին մոտենալ: Հենց նրա դրախտի դեմ հանդիման բնակվելը այս ասածներիս վկայությունն է:

288 ԻՉ. Իսկ բարերարը ոչ միայն դրախտում, այլև դրանից դուրս չէր հեռանում նրանցից, երբ բնակեցրեց դրախտին դեմ հանդիման: Իր բարերարութեան պատճառով հրամայեց երկրում բուսմանալ, ուր և նրանք Արարչի ակնարկած հրամանով երկրում

կեալ յերկիր՝ սկսան բազմանալ ընդ ասելն. «Աճեցէ՞ք և բազմացա-
րուք, և լցէ՞ք զերկիրը»:

289 Որդւոցն Ադամայ անդրանկանն Կահել անուն ճանաչէր, և
միւտամն Հաբէլ. որք անդէն զիմաստութիւն տուողին ի մէջ անցու-
ցեալ, նորին իմաստութեամբ՝ զնոյն Արարիչ ճանաչել: Արդ՝ առեալ
Կահելի երէց որդւոյն ընծայս նուիրաց յարմտեաց, որայ կապեալ
ցորենոյ՝ պատարագս նմա մատուցանէր: Իսկ ընդ այն հայեցեալ
Հաբելի՝ ի հօտիցն դառանցն ընծայեալ պտուղ՝ ի խաշանցն մատու-
ցանէր: Իսկ Աստուած իւրով մարդասիրութեամբն խոնարհեալ ըն-
ծայս որդւոցն Ադամայ՝ մերձաւոր ճանաչէր: Քանզի և անդէն իսկ
ընտրութիւն առնէ. զոմն ի միամտութեան գտեալ՝ ընդունի զպա-
տարագն. իսկ զոմն ընդ եղբորն յերկմտութեան գտեալ՝ անդրէն դա-
տապարտեալ դարձուցանէ վասն երկմտութեանն. իսկ նա անդէն
վասն որոյ մահ խորհեալ՝ սպան զեղբայրն. և անդէն նզովեալ եր-
կիր վասն նորա, և նա ինքն անիծաւ զաւական հանդերձ:

290 Արդ՝ Ադամայ ա՛յլ որդի ստացեալ լԱստուծոյ փոխանակ
սպանելոյն Հաբելի, որոյ անուն Սէթ ճանաչէր: Իսկ այն սպանեալն,
վասն արդարութեան իւրոյ, կենդանի է առ Աստուած. զի որ յոչնչէն
արար՝ նոյն և կենդանացուցանէ զնա յորժամ և կամի, զոր յոյժ
պատմել դիրին է ձեզ. յորժամ զձեզ ջերմեռանդն ի հաւատան տե-
սանիցեմք՝ ասասցուք զայն, որոյ արդարութիւնն կայ պահի լուի-
տեանս յաւիտենից: Արդ՝ Կահել նենգաւոր մարդասպանն նզովեալ
անիծաւ. վասն այսորիկ որոշեցաւ հրամանաւ Աստուծոյ. զի օրհնեաց
Աստուած զՍէթ, և ետ նմա պատուէր, զի մի՛ զաւակն օրհնեալ խառ-
նեցի յանիծեալ զաւակն մարդասպանին Կահելի: Արդ՝ բազմացան
մարդիկն առ հասարակ ի վերայ երկրի կողմանց ցեղիցն երկոցունց:

291 Արդ՝ սեթեան ցեղին կացին նահապետք արք արդարք
մինչև ի դարն ութերորդ. առ որս բարեբարութիւնն Աստուծոյ մեր-
ձաւոր եղեալ՝ միանգամայն, իսկ առ ամենեքումք մերձաւորու-
թեամբն յաճախեալ, զի մի՛ մոռացօնք ընտանութեանն լինիցին:
Վասն որոյ և երկայնակեաց իսկ արարեալ զհարսն, և յերկարակեաց
ծնունդ շնորհեաց. զի զոնեալ վասն ցանկութեան որդւոց ելանիցեն
ի խնդիր Աստուծոյ. մանաւանդ զի կարևորագոյն իսկ է զիւտ ծննդոց
ի կեանս երկրածնաց:

292 Արդ՝ նահապետքն կարգեալք, Ադամն առաջին աստու-
ծաստեղծ, այսինքն Ադամ. և Սէթ, և ի նմանէ Ծնովս, և ի նմանէ

ծնունդներ տվեցին և սկսեցին բազմանալ, ինչպես՝ ասված է՝ «Ա-
ճեցիք ու բազմացեք և լցրեք երկիրը»:

289 Ադամի որդիներից անդրանիկը կոչվում էր Կահել (Կա-
յին) և մյուսը Հաբել: Ապա նրանք ի հայտ բերեցին տվողի իմաս-
տությունը, նրա իմաստությամբ նույնին ճանաչելու որպես Արա-
րիչ: Արդ, Կահելը՝ երեց որդին, վերցրեց որպես նվիրելու ընծա՝
արմտիք, ցորենի կապոց կազմեց և նրան պատարագ (զոհ) մա-
տուցեց: Երբ Հաբելը այս տեսավ, իր գառների հոտից նոր ծնուն-
դը ընծայեց և իր խաշինքի [ոչխարներից] մատուցեց: Իսկ Աստ-
ված իր մարդասիրությամբ խոնարհվեց Ադամի որդիների ընծա-
ներին մերձավոր դառնալով: Ապա բնորություն կատարեց, մեկին
անկեղծ գտնելով ընդունեց նրա զոհը, իսկ մյուսին՝ իր եղբոր նը-
կատմամբ շարակամ գտնելով, դատապարտեց և ետ դարձրեց շա-
րանենգության պատճառով: Իսկ նա դրա համար մահ նյութեց և
սպանեց եղբորը: Ապա երկիրը նրա պատճառով նզովվեց, և ինքն
էլ անիծվեց զավակով հանդերձ:

290 Արդ, Ադամը Աստուծուց ուրիշ որդի ստացավ, սպանված
Հաբելի փոխարեն, որի անունն էր Սեթ: Իսկ այն սպանվածը իր
արդարության համար կենդանի է Աստուծո մոտ, քանզի նա, որ
նրան ոչնչից ստեղծեց, ինքն էլ կկենդանացնի նրան երբ որ կամե-
նա, ինչպես շատ դյուրին է ձեզ պատմել: Երբ մենք ձեզ տեսնում
ենք հավատի մեջ ջերմեռանդ, հիշում ենք նրան, որի արդարու-
թյունը կա և կմնա հավիտյանս հավիտենից: Արդ, նենգավոր մար-
դասպան Կահելը նզովվեց ու անիծվեց և այդ պատճառով Աստու-
ծո հրամանով անշատվեց: Քանզի Աստված օրհնեց Սեթին և նրան
պատվեր տվեց, որ իր օրհնյալ զավակը շիառնվի մարդասպան
Կահելի անիծյալ զավակին: Ապա մարդիկ երկրի վրա բազմացան
առհասարակ երկու ցեղից:

291 Սեթյան ցեղն ունեցավ նահապետներ, որոնք արդար մար-
դիկ էին մինչև ութերորդ սերունդը: Աստուծո բարեբարությունը նը-
րանց մոտիկ էր և նա միշտ ամենքին մերձավոր էր, եթե շնոռա-
նային նրա հարազատությունը: Դրա համար նա հայրերին երկա-
րակյաց դարձրեց և երկարակյաց զավակներ շնորհեց, որպեսզի
գոնե որդիներ ցանկանալով, Աստված փնտրեն: Մանավանդ որ
շատ կարևոր էր զավակ վաստակելը երկրածինների կյանքում:

292 Նահապետները կարգով հետևյալն են՝ առաջինը Ադամն
աստվածաստեղծ, այսինքն Ադամը, ապա Սեթը և նրանից Ծնովսը

Կայնան, և ի նմանէ Մաղաղիէլ, և ի նմանէ Յարէդ, և ի նմանէ Ենովք: Եւ եկաց Ենովք ամս հարիւր վաթսուն և հինգ, և ծնաւ զՄաթուսաղայ. և հաճոյ եղև Ենովք Աստուծոյ:

293 Նա և ամենայն նահապետացն շատակեաց եղեալ, իբրև ի բարերարէ անտի Աստուծոյ սերհալք բազմացան. նոյնպէս և յետ ծննդոցն յերկարակեացս արարեալ, զի որք Աստուծովն ստացան՝ պատմեսցեն հարք որդւոց. զի իբրև պատուիրանք զգուշացուցիլք լինիցին, առ ի ծանօթս առնելոյ զնոսա Աստուծոյ. որպէս և ասացաւ իսկ, թէ «Հարցչի՛ր դու ցհարս քո, և պատմեսցին քեզ, և ցծերս քո, և ասասցեն քեզ». որով յայտ իսկ է, թէ վասն այսորիկ երկայնակեացք, և ոչ վասն բազմութեան ծննդոց:

294 Զի թէպէտ և ասաց Աստուած ցԱղամ, թէ «Աճեցէ՛ք և բազմացարո՛ւք և լցէ՛ք զերկիր»՝ որպէս յառաջագէտ ըստ մարմնական բարուցն զլինելոցն ասաց. իսկ Աստուած ոչ ի բազմացուցանելն միայն, այլ անդէն և անդ կամէր. զի ի մշտնջենակեաց անմահութիւնն փոխեսցին: Որպէս և զԵնովք տեսանեմք յետ վարուց երկրակեաց կենացն, յետ ամուսնանալոյ և որդիս ծնանելոյ ուղղութեանն վարուք, վերացուցեալ զնա կենդանւոյն իսկ յանմահութեան վիճակն: Որ ոչ վասն առնն միայնոյ, այլ զի ելք նորա՝ այլոց ճանապարհ գործեսցեն. և ոչ բռնազբօսութեամբ առեալ ի կեանսն, այլ զպարտ հաճոյական վարուցն հատուցեալ: Սոյն օրինակ կամեցեալ Աստուծոյ զամենեանս յանմահութիւն փոխել, յետ աստ վայելելոյ ամենեցուն:

295 Ամենայն մարդիկ ութերորդ դարուն հնազանդեալ մահու, մեղաց ծառայեալ՝ մոռացան զԱրարիչն, յուսակորոյսք ի կենաց անտի Աստուծոյ և ապականեալ զուղղական զիրեանց ճանապարհն: Մատնեաց զնոսա Աստուած ի կամս անձանց իրեանց, առեալ զորի շնորհաց մարդասիրութեան իրոյ ի նոցանէ, զորոց և զառնելն ստորացեալ ասէ: Որ և ստրջանալն Աստուծոյ՝ ահագին զգուշութեան նշանակ է. զի թերևս այնու յուշ առնել մարթասցէ մոռացելոցն զարարչական զօրութիւնն, որ խառնակեցան յանիծեալ զաւակն Կայնի՛ ի պոռնկութիւնս, յայլանդակ վարս, ուտել մեռելոտի: Միանգամայն իսկ երկիր զաղբացեալ ի վարուց մարդկան գարշեցեալ, որպէս ասէ իսկ, թէ «Միանգամայն ամենեքեան յամբարշտութիւն կործանեցան, և ամենայն մարդ պղծեաց զճանապարհս իր ի վերայ երկրի»:

և իրանից Կայնանը և նրանից Մաղաղիելը և նրանից Հարեդը (Յարելդ) և նրանից Ենովքը: Ենովքը ապրեց հարյուր վաթսուն և հինգ տարի ու ծնավ Մաթուսաղային և Ենովքը հաճո եղավ Աստուծո:

293 Նա բոլոր նահապետներից երկարակյաց եղավ: Քանի որ նրանք Աստուծո բարերարութեամբ սերյալ բազմացան, ապա իրենց ծնունդից հետո էլ երկարակյաց եղան, որպեսզի: ովքեր Աստուծով էին ստեղծված, իբրև հայրեր [ամեն ինչ] պատմեն իրենց որդիներին: Քանզի պատվիրանները զգուշացուցիչ էին Աստուծուն ճանաչելու համար, ինչպես և ասված է, թե «հարցրու քո հայրերին և նրանք քեզ կպատմեն և քո ծնրերին և նրանք քեզ կասեն»: Այսպիսով, պարզ է, թե այս պատճառով է, որ նրանք երկարակյացներ եղան և ոչ թե բազմաթիվ ծնունդներ ունենալու համար:

294 Քանզի թեպետ Աստված ասաց Աղամին, թե «աճեցեք ու բազմացեք և լցրեք երկիրը», սկզբից գիտե՞նալով այն նյութական բարիքների մասին, որոնք լինելու էին, սակայն Աստված ոչ միայն բազմանալուն [ակնարկեց], այլև այն բանին, թե կամենում էր, որ նրանք մշտնջենական անմահութեան անցնեն: Ինչպես տեսնում ենք, Ենովքը երկրային կյանք վարելուց, ամուսնանալուց և ուղիղ վարքով որդիներ ծնելուց հետո, կենդանի վերացավ անմահութեան վիճակին: Այդ բանը միայն մեկ մարդու համար չէր, այլ նրա դուրս գալը պետք է այլոց ճանապարհ բացեր: Նա բռնութեամբ չկապվեց կյանքին, այլ հաճելի կյանքի պարտքը [արդեն] հատուցել էր: Նույն օրինակով Աստված կամեցավ ամենքին անմահութեան փոխել, այստեղ [կյանքը] վայելելուց հետո:

295 Ութերորդ սերնդի (դար) բոլոր մարդիկ մահվան ենթարկվեցին, [քանզի] մեղքերին ծառայելով մոռացան Արարչին, աստվածային կյանքից հուսակորոյս լինելով և ապականելով իրենց ուղիղ ճանապարհը: Աստված նրանց իրենց կամքին թողեց, նրանցից վերցնելով իր մարդասիրական շնորհների ոգին և նրանց ստեղծած լինելուն զղջաց: Աստուծո զղջալը նրա ահագին հոգատարութեան նշանն է, որ թերևս այսպիսով կարողանա մոռացողներին հիշեցնել արարչական զօրութեանը: Նրանք խառնվել էին Կայնի անիծյալ սերնդի հետ, պոռնկութեան այլանդակ՝ վարքի և մեռելոտի ուտելու մեջ: Երկիրը միանգամայն զաղբելի և գարշելի գարձավ մարդկանց վարքի պատճառով, ինչպես ասում է [Ս. Գիրքի], թե «ամենքը միանգամայն զլորվեցին ամբարշտութեան մեջ և ամեն մարդ պղծեց իր ճանապարհը երկրի վրա»:

296 Ի՛նչ. Արդ՝ ի ժամանակին յախմիկ մի ոմն արդար գտեալ յարդարացեալ տոհմէն, բրում Նոյ անուն կարդացեալ, հաճոյ եղեալ Աստուծոյ սիրեցաւ ի նմանէ: Որ հրաման առեալ յԱստուծոյ առնել տապան արկղագործ փայտիւ՝ բազում ամաց զործելոյ, առ ի հարկանելոյ ազգին թշուառացելոյ: Որոյ խոստացեալ այնուհետև առնուլ զՆոյ ընտանեօքն հանգերձ և ամենայն շնչականօքն ի տապանն, և ամենապահ ձեռամբն փակեալ զտապանն: Եւ այս գարծուցեալ զանդունդսն աւազակապս զցամաքաւ՝ հանգերձ հոսանօքն արձակելովք յերկնից, հեղեղասաստ ծովապատիժ բարկութեամբ զառ ի ներքոյս երկնից ջնջեալ, առ հասարակ ողողեալ սրբեաց: Իսկ յետ սաստիցն անցելոց՝ զայրն արդար՝ աշխարհահայր երկրակալ յախաննադիր ուխտիւ կացուցեալ. զոր և յերկարակեաց արարեալ, առ ի պատմելոյ ազգացն եկելոց զհամաշխարհական բարկութեանն պայման:

297 Բայց ապա միատոհմ միալեզու ազգին բազմացելոյ խորհուրդ առեալ աշխարհադունդ՝ երկնաբերձ աշտարակ շինելոյ, անուանակիր առ ի յիշատակ մշտնջենաւոր, փոխանակ յախտեանականին Աստուծոյ, որոյ պատմի անուն յախտեանից յախտեանս և յիշատակ ազգաց յազգս: Որոյ բարձրադոյն ազդեցութեամբ ցուցեալ զաստուածագործ գիտութիւնն ի խառնակելն, յամբոխելն, և զմիասնունդ ազգն ի բազում ազգս այլալեզուս օտարաձայնս անձանօթս միմեանց ընդ երեսս երկրի սփռել. զի մի՛ կամայական սահման անձանց արկանիցեն, այլ յախտեանադիր սահմանացն Աստուծոյ հնազանդեալ զնասցեն: Որ ի բաժանել ազգացն և ի խառնակել լեզուացն և ի ցանել որդուցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ամենայն ազգաց ըստ թուոյ հրեշտակացն Աստուծոյ:

298 Ի՛նչ. Եւ քանզի տարածելոց ազգացն աստուածամոռաց գիտութեամբն յիրաքանչիւր պաշտամունս ի տարրականս արարածոց որոշեալ խոտորեցան յանդունդս մոլորութեան, արդ՝ այր մի ոմն աստուածեղէն ազդեցութեամբն զարթուցեալ, երանելի ամենեցուն, որոյ Աբրահամ անուն ճանաչիւ ճշմարտին աստուծոյ ուղեկից լեալ՝ երթեալ զհետ հրամանաց նորին հնազանդէր. առ որ բարբառ արձակեալ Աստուծոյ՝ ելանել նմա ի հայրենեացն իւրոց. քանզի՛ պատրաստական գտանի Աստուած խնդրականաց իւրոց:

299 Արդ՝ ելեալ Աբրահամ ի հայրենեացն իւրոց, զհետ հրամանացն Աստուծոյ գնացեալ՝ հաւատովք վարեցաւ. որ զմեծ զաւետիսն արժանի եղև ընդունել, զկամս Աբարալին իւրոյ կատարէր. որ

296 Ի՛նչ. Արդ՝ այդ ժամանակ գտնվեց մի արդար մարդ արդասացյալ տոհմից, որին Նոյ էին կոչում: Սա Աստուծո հաճո լինելով սիրվեց նրանից: Հրաման ստացավ Աստուծուց փայտե արկղի պես տապան պատրաստել, բազում տարիների աշխատանքով, քանզի նա [կամենում էր] պատմել թշվառ ցեղը: Այնուհետև նա խոստացավ Նոյին հանդերձ ընտանիք և բոլոր շնչավորներին վերցնել տապանի մեջ և ամենապահ ձեռքով փակել տապանը: Ապա ավազտապատ [ծովի] անդունդները բռնով ցամաքի վրա, երկնքից արձակված հեղեղի հոսանքով հանգերձ, հեղեղասաստ, ծովապատիժ բարկութեամբ, շնչեց երկնքից ներքև եղած [ամեն ինչ] և առհասարակ ողողելով սրբեց: Պատուհասի անցնելուց հետո, նա արդար մարդուն հավիտենադիր ուխտով կարգեց հայր աշխարհի և տեր երկնի նրան երկարակյաց դարձրեց, որ պատմի զայլք սերունդներին իր բարկութեան տիեզերական պայմանը:

297 Սակայն միատոհմ, միալեզու ազգը բազմացավ և խորհուրդ արեց կլոր երկնամերձ աշտարակ շինել, մշտնջենավոր լինելու սահմանված, փոխանակ հավիտենական Աստուծո, որի անունը Յիշվելու է հավիտյանս հավիտենից և հիշատակը ազգից ազգ: Իսկ նա բարձրագույն ներգործութեամբ ցույց տվեց աստվածային գիտությունը՝ խառնակելով, շփոթելով և տոհմակից ազգը բազում, տալեզու, օտարաձայն միմյանց անձանոթ ազգերի բաժանելով, երկրի երեսին սփռեց, որպեսզի այլևս իրենց համար կամայական սահմաններ չորոշեն, այլ հնազանդ ընթանան Աստուծո հավիտենադիր սահմաններում: Ազգերը բաժանելով, լեզուները խառնակելով և Ադամի որդիներին ցիրուցան անելով, նա բոլոր ազգերին սահմաններ կարգեց ըստ Աստուծո հրեշտակների թվի:

298 Ի՛նչ. Եվ քանի որ ցրված ազգերը աստվածամոռաց գիտությունը յուրաքանչյուրը տարվել էր նյութական արարածների պաշտամունքով, մոլորության անդունդը խոտորեցին: Ապա մի մարդ աստվածային ազդեցությամբ ելավ, ըստ ամենայնի երանելի, որի անունն էր Աբրահամ: Ուղեկից լինելով ճշմարիտ Աստուծո, նրա հրամաններին հետևելով հնազանդվեց: Նրան խոսքն ուղղեց Աստված. թե պետք է էլնի իր հայրենիքից: Քանզի Աստված պատրաստակամ է իրենից խնդրողների նկատմամբ:

299 Արդ, ելավ Աբրահամը իր հայրենի երկրից հետևելով աստվածային հրամաններին և հավատով քայլեց: Նա արժանի եղավ ընդունելու մեծ ավետիսը և իր Աբարալի կամքը կատարեց: Գը-

ելիալ՝ ի մէջ օտար ազգացն հեթանոսաց պանդխտեցաւ. ըստ աստուածապաշտ սովորութեանցն բազում ամօք զհամբերութիւն յանձն իւր կրէր:

300 Արդ՝ իբրև լցան նորա ամբ իննսուն և ինն, երևեալ Աստուած Աբրահամու՝ ուխտ եղեալ խօսէր և վերանայր. և դարձեալ հրեշտակօքն եկելովք ի Մամբրէ՝ զպարգևական զաւակն խոստացաւ, և զիւր որդին գալ մտանել ընդ մարմնով, առնուլ մարմին ի զաւակէն Աբրահամու, և լինել որդի Աբրահամու, և ամենայն հաւատացելոց լինել հայր արդարութեան, և նահապետ արդարոց զնա կացուցեալ:

301 Նա և մարմնապէս իսկ զանթիւ բազմութեան խոստումնն զաւակին ընդունէր. որով ճանապարհաւ իսկ միանգամայն զժանդագործ երկիրն Սոդոմացոց խրատեալ կուրացելովքն. ապա ի շհաւանելն՝ իշուցեալ կրակաբեր անձրևս, և աստուածաստ բարկութեամբն համառօտ դատեալ:

302 Եւ յետ այտորիկ կատարեալ նմա զխոստումն զաւակին, զի տուաւ նմա որդի Իսահակ: Եւ դարձեալ երևի Աստուած Աբրահամու, առ ի պատարագել զփորձական զոհն զԻսահակ, որով զաւետիս հանդերձիցն ընկալաւ: Նոյն օրինակ և առ Իսահակ որդին Աբրահամու երևեալ, հայրենի զինքն յուշ առնելով Աստուած:

303 Իսկ առ Յակոբ որդին Իսահակայ՝ ևս սքանչելագոյն սանդղաձև երկնաբերձ տեսլեամբ հանդերձ ամենայն հրեշտակօք՝ Տէրն ծանուցեալ երևի, և երբմն իբրև զայր մի սոսկագոյն՝ գիշերամարտ մենակութիւ. բայց մարգարէն հրեշտակ ասէ: Զոր և կաղացուցեալ իսկ՝ աստուածատես անուամբն նշանակեալ արձակէ, որ հանապազատես յիշատակ երևեալ Տեառն՝ յակորեան զաւակին փայլիցէ:

304 Եւ այսպէս ընդերկական և մերձաւորագոյն յաճախէ զերևումն, մինչև հեթանոսական թագաւորացն հնազանդի տեսլեամբ՝ առ ի պահպանութիւն իւրոց ծանօթիցն. զորոց և պատմէր իսկ, թէ «Կըշտամբեաց զթագաւորս վասն նոցա՝ շմերձեալ յօժեալս Տեառն». յայտ արարեալ, թէ «Արդարև բաժին Տեառն՝ Յակոբ, և վիճակ ժառանգութեան իւրոյ՝ Իսրայէլ»:

305 Որոց և զամենայն ժամանակս զհետ երթեալ օգնականու-

նալով օտար հեթանոս ազգերի մեջ, պանդխտեց և ըստ աստուածապաշտ սովորութեանցն, բազում տարիներ իր անձի վրա համբերութեամբ լինելովով կրեց:

300 Երբ նրա իննսունինն տարին լրացավ, Աստուած երևաց Աբրահամին, ուխտ դրեց նրա հետ և խոսեց ու վերացավ: Եվ դարձալ Մամբրեի մոտից եկած հրեշտակների միջոցով պարգևական զավակը խոստացավ, թե նրա որդին գալու էր մարմնով, մարմին էր առնելու Աբրահամի սերնդից և լինելու էր Աբրահամի որդի և բոլոր հավատացյալների համար արդարութեան հայր և արդարների նահապետ էր կարգվելու:

301 Նա ստացավ նաև անթիվ բազմութեամբ սերունդ ունենալու մարմնավոր խոստումը: Նույն ձևով նաև նա խրատեց Սոդոմացոց շարագործ երկիրը կուրացվածների [օրինակով]. ապա երբ նրանք շհամոզվեցին, կրակաբեր անձրևներ իջեցրեց և աստուածահաստատ բարկութեամբ վճիռ դատեց:

302 Գրանից հետո կատարեց նրան զավակի խոստումը, քանզի տվեց նրան որդի՝ Իսահակը: Գարձալ երևաց Աստուած Աբրահամին և փորձելու համար պահանջեց, որ Իսահակին որպես զոհ մատուցի, որով նա հանդերձալ [կյանքի] ավետիսն ստացավ: Նույն ձևով Աստուած երևաց նաև Աբրահամի որդի Իսահակին, հիշեցնելով նրան հայրենի երկիրը:

303 Իսկ Տէրը ծանոթ դարձավ և երևաց նաև Իսահակի որդի Հակոբին սքանչելագոյն տեսիլքով՝ դա մի սանդղաձև էր, որը հասնում էր երկինք ամենայն հրեշտակների հետ մեկտեղ: Իսկ երբմն նա երևում էր իբրև սոսկական մարդ և գիշերային մենակով էր մղում: Բայց մարգարեն ասում է, որ հրեշտակն էր [մենամարտում]: Նա նրան կաղացրեց, նրան աստուածատես անվանեց, և սա մշտական հիշեցումն էր Տիրոջ երևալու մասին, որը փայլեցնելու էր Հակոբի սերունդը:

304 Այսպես սովորական և մերձավոր դարձավ նրա երևումը, նույնիսկ հեթանոս թագավորներին տեսիլքով երևաց, որպեսզի պահպանի իրեն ճանաչողներին: Սրանց մասին [Ս. Գիրքը] պատմում է, թե «Նրանց սիրուն կշտամբեց թագավորներին, որպեսզի յմերձեան Տիրոջ օձյալներին», հայտնի դարձնելով, թե «արդարև Հակոբը Տիրոջ բաժինն է և Իսրայելը նրա ժառանգութեան վիճակը»:

305 Նա ամեն ժամանակ հետևում էր նրանց, օգնելով, օրհ-

Յին անհելով, օրհնել անել բազմացուցանել զգաւակ նոցա ի պանդրխտութեանն: Զորս և յերկիրն Եգիպտացոց իջուցեալ առ ի հաց ի բերան՝ սովոյն պատճառաւ, որ լինին ընդ հինգ նահապետսն յարահաման դարէն՝ ամբ իբրև շորեք հարիւր և երեսուն: Ապա անդ էր տեսանել զբարձրագոյն զառաւելութիւն շնորհաց մարդասիրին Աստուծոյ յերկիրն Եգիպտացոց. զի զայր մի ի բանտ արգելեալ կալանատր՝ հանեալ վերացուցեալ, յայտնի արարեալ մարգարէական արուեստի, տէր Եգիպտացոցն կացուցեալ:

306 ԻՔ. Յետ այսորիկ բազմացուցեալ զժողովուրդն իւր յերկիրն Եգիպտացոց, և ետես զնոսա նեղեալս ի նոցանէ: Արդ՝ եկեալ երևեալ Տեսն ան միոջ ի ժողովրդենէն Եբրայեցոց, ընդ որ կարի հաճեալ և արժանի գտեալ աստուածեղէն խորհրդոցն, որոյ անուն Մովսէս ճանաչէր: Երևեալ նմա ի Քորեբական լերինն բոցանշան բորբոքեալ ի մորենույն. ծանօթս տուեալ Մովսիսի ի հայրենեաց անտի, և զէական անունն իւր ճշմարտեալ՝ առաքիաց զնա յԵգիպտոս. ընդ որում իջեալ ազգի ազգի հարուածովք տանջէր զԵգիպտացիսն առ ի խրատ:

307 Ս. հանեալ զԲարայելացիսն հովանացեալ ամպովն և սիւնաձև լուսովն և բոցադէղ հրոյն սպառնալեօք, հերձեալ զանդունդս ժովխորս, սուպանելով զԵգիպտացիսն, և անցուցեալ զժողովուրդն հանէ յանապատ. զոր և նշանագրեալ վայելեցուցանէ: Տանի ի Քորեբ, և հանէ զնոսա ի լեռն Սինեայ. և անդ ի վեր ի Սինէական լերինն ամպայարկ աստուածամուխ խորան հարեալ, յորում և զունդ սինաձև ճառագայթաձիգ, և մէգ ի մառախուղ սրահակաձև շուրջ զլիրամբն պատեալ. անդ բանակ բիրաւոր հրեշտակաց:

308 Անդր այնուհետև կոչեցեալ զՄովսէս՝ յանդիման առնել աստուածակերպ տեսիանն. որոյ յատակագոյնս նկատեալ և զպատուանդան ոտիցն՝ կապուտակաձև ականակերպ աղիւսաման, զուտ երկնագոյն ջինջ, առ ի յիշեցուցանել զգործ կաւոյն և ծովուն, և զլըրբենի սիրտ խստերախ ժողովրդեանն. և ի փառաց աթոռոյն և շուրջ զնովաւ շուք ահի իբրև զհուր բորբոքեալ:

309 Աստուած, որ ամենայնիւ լոյս է, ամենայնիւ լուր է, ամենայնիւ տես է, ամենայնիւ բան է, ամենայնիւ զօրութիւն է, ամենայնիւ իմաստութիւն է, հոգի կենդանի, հուր կիզելոյ, լոյս անփոփոխ է, փառք անպատում, անքնին տեսիլ, անբաւ մեծութիւն՝ երևէր նոցա՝ որչափ զի նոքա կարացցեն հանդարտել նորա տեսիանն մեծութեան:

նելով, որ աճեն, և սերունդը բազմանա պանդխտութեան մեջ: Նա սովի պատճառով բերեց նրանց Եգիպտացոց երկիրը բերանի հացի համար: Այնտեղ նրանք մնացին հինգ նահապետների [ժամանակ] արահամյան դարաշրջանից [հաշված] մոտավորապես շորս հարյուր երեսուն տարի: Այնտեղ կարելի էր տեսնել մարդասեր Աստուծո շնորհների բարձրագույն առավելությունը Եգիպտացոց երկրում. քանզի մի մարդու, որ բանտարկված էր որպես կալանավոր, նա հանեց, բարձրացրեց ու հայտնի դարձրեց մարգարեական արվեստով և Եգիպտացոց տեր դարձրեց:

306 ԻՔ. Դրանից հետո նա բազմացրեց իր ժողովուրդը Եգիպտացոց երկրում և տեսավ, որ նեղված են նրանցից: Արդ, Տերը եկավ-երևաց Եբրայեցոց ժողովրդից մի մարդու, որին շատ էր հավանել, արժանի գտել աստվածային խորհուրդներին և որի անունն էր Մովսես: Երևաց նրան Քորեբ լեռան վրա, որպես մորենու մեջ բորբոքված բոց: Նա Մովսեսին պատմեց նրա հայրենի երկրի մասին, նրան ցույց տվեց իր էական անունը և ուղարկեց Եգիպտոս: Ընդ որում նա տեսակ-տեսակ հարվածներով տանջեց եգիպտացիներին, որպես խրատ:

307 Իսրայելացիներին դուրս հանեց ամպով և սյունաձև լույսով ու բոցադեղ կրակի սպառնալիքով հովանավորեց: Ընդդեմ ժովխոր անդունդները, ջրասույզ անելով եգիպտացիներին և անցկացնելով ժողովրդին անապատ հանեց, որը հրաշալի ձևով նկարագրված է: Տարավ Քորեբ, հանեց (Սինէ) լեռը և այնտեղ Սինեայի (Սինէական) լեռան վրա աստվածային ամպից խորան դրեց, որի մեջ կար ճառագայթաձիգ սյունաձև զունդ, և մեզն ու մառախուղը վարագույրի նման լեռան շուրջը պատել էին: Այնտեղ կար բյուրավոր հրեշտակների բանակ:

308 Այնուհետև կանչեց Մովսեսին աստվածակերպ տեսիլը ցույց տալու: Սա հստակագույն ձևով նկատեց ոտքի պատվանդանը՝ կապտագույն գոհարանման շափուղա աղյուս, զուտ ջինջ երկնագույն, հիշեցնելու համար կամի և ջրի (ծովի) գործը և սանձարձակ ժողովրդի լրբենի սիրտը, իսկ փառքի աթոռից և նրա շուրջը աճավոր փայլ երևաց, իբրև բորբոքվալ հուր:

309 Աստված, որն ամբողջովին լույս է, ամբողջովին համրով, ամբողջովին տեսիլք, ամբողջովին խոսք, ամբողջովին զօրություն, ամբողջովին իմաստություն, կենդանի հոգի, վառող հուր, անփոփոխ լույս, անպատում փառք, անքնին տեսիլք, անբավ մեծություն, երևաց նրանց որչափ որ նրանք կարող էին դիմանալ

Յետ որոյ քահանայիցն հանդերձ ծերովքն ինքնատես երևի. և ամենայն ժողովրդեանն եկեալ յանդիման երևէր ի տեսիլ հրոյ բորբոքելոյ, և ի շիփոր բարբառոյ տալ նոցա պատգամս պատուիրանաց՝ գրեալ ի քարեղէն տախտակս ձեռինն Աստուծոյ. զի յիրաւանց նորա երկիցեն, և զպատուիրանս նորա պահեսցեն: Եւ ասէ ցնա, թէ «Փամ ես յամպս յանդիման լինել Իսրայելացոցն՝ խօսել ընդ քեզ, զի հաւատասցեն քեզ»: Եւ երևեցաւ կառօք քրովբէիւք, և սին ամպովք և միզախառն հրով:

310 Իբրև ել նա երկիցս անգամ կալ առաջի Տեառն՝ ասէր. «Թէ գտի գթութիւնս ի քէն՝ երևեցո՛ւ զքեզ ինձ, զի գիտացից զանուն քո. քանզի ողորմութիւն գտի ես ի քէն»: Ասէ ցնա Տէր, թէ «Ոչ կարես դու տեսանել գերեսս իմ. զի ոչ գոյ մարդ որ տեսանիցէ դիս, և ապրի. բայց ահա դնեմ զքեզ ի փապ վիմիդ, և անցուցանեմ առ քեզ փառս իմ»: Եւ ցոյց նմա, զի գթած է և ողորմած. և երևեցաւ նմա խոնարհութեամբն, զի նա մի՛ մեռցի, և ապրեսցի և կեցցէ: Որ և ամենայն ժողովրդեանն եկեալ յանդիման երևէր. զորոյ և զբարբառն իսկ առ հասարակ լուեալ, մինչդեռ ընդ Մովսիսի բանս ի կիր արկեալ էր:

311 Եւ այնպէս երեկօթս արարեալ ի լերինն արուրս բազումս, և ականատես եղեալ, և զօրէն հոգեմատեան դիւանին զլեռնս արարեալ՝ ուսուցանէր զորդիսն Իսրայելի. որոց և պատուիրանս իւրագիրս շնորհեալ, յորում և զաշխարհահամար զաշխարհապատումն լինելն Մովսիսի տայր: Յուցանէր և ի նմանութիւնս ինչ անտարրական խորան. զոր տեսեալ Մովսիսի՝ հանդերձ որդւովքն Իսրայելի գործեաց խորան նիւթական ըստ օրինակի ցուցելոյն, որով բնակիցէ Աստուած ի մէջ նոցա: Յորում և հանապազախօս իսկ ընդ Մովսիսի եղեալ և բիւրապատիկ օրինացն կարգելոց պատմող և ընդ նոսին հանապազորդեալ յօթեվանս յանապատին, և ահաւորագոյն նշանագործութեամբք տարեալ հասուցեալ ի խոստացեալսն:

312 Եւ եղեալ ընդ նոսա յանապատի անդ, և շրջեցուցեալ զնոսա անդ ամս քառասուն, զի մոռացուցէ նոցա զսովորութիւն գիւցապաշտ քարապաշտութեանցն. զի թերևս կարասցեն սակաւ մի փարատել ի հեթանոսական ի սնոտի ուսմանց անտի՝ որ ներկեալ անմտութեամբն էին: Զի այնպէս ածեալ զմտաւ, թէ հանեալ զնոսա յերկէն Եգիպտացուց սովորութեամբ շարեացն, զուցէ ուր տանի-

Նրա տեսիլքի մեծութեանը: Իրանից հետո նա անձամբ երևաց քահանաներին ծերերով հանդերձ և ամբողջ ժողովրդին եկալ-երևաց, բորբոքյալ կրակի տեսիլքով և մի ձայն շեփորի նման զրեց նրանց պատվիրանների պատգամներ, որոնք գրված էին Աստուծո ձեռքով քարեղէն տախտակների վրա, որ նրանք հարգեն նրա արդարութիւնը և պահեն նրա պատվիրանները: Ասաց նրան (Մովսեսին), թե «զայլիս եմ ամպերի մեջ հանդիպելու իսրայելացիներին, որ խոսեմ քեզ հետ, որպեսզի հավատան քեզ»: Նա երևաց կառքով, քերովբեներով, ամպի սյունով և միզախառն հրով:

310 Երբ երկրորդ անգամ եկավ կանգնելու Տիրոջ առջև, ասաց՝ «Եթե ես քեզանից գթութիւն գտա, քեզ ցույց տուր ինձ, որ գիտեմ նամ քո անունը, քանզի ես ողորմութիւն գտա քեզանից»: Տերն ասաց նրան, թե «չես կարող իմ երեսը տեսնել, քանզի մարդ չի կարող ինձ տեսնել ու ապրել, բայց ահա քեզ կդնեմ ժայռի խոռոչի մէջ և իմ փառքը քո կողքով կանցկացնեմ»: Նա ցույց տվեց նրան, որ գթած ու ողորմած է և երևաց նրան խոնարհութեամբ, որպեսզի նա շմեռնի, փրկվի ու ապրի: Նա ամբողջ ժողովրդի դիմաց եկալ-երևաց և նրա ձայնը բոլորը լսում էին, երբ նա Մովսեսի հետ էր խոսում:

311 Այնպէս բազում օրեր լեռան վրա հսկում կատարելով, ականատես լինելով և հոգով ներշնչված օրենքների գիրքը լեռան վրա ստանալով, ուսուցանում էր Իսրայելի որդիներին, որոնց [Աստված] իր դրած պատվիրանները շնորհեց և աշխարհի արարչագործութեան պատումը տվեց Մովսեսին: Յույց տվեց նաև նմանողութեամբ մի աննյութական խորան: Երբ Մովսես Իսրայելի որդիներով հանդերձ տեսավ, ըստ ցուցադրված օրինակի, նյութական խորան պատրաստեց, որպեսզի Աստված նրա մեջ բնակվի: Նա հաճախ խոսում էր Մովսեսի հետ և պատմում էր կարգած օրենքների բյուրապատիկ օրինակներ: Նա անընդհատ նրանց հետ էր անապատի օթևաններում և ահալոր հրաշքներով տարալ-հասցրելից խոստացյալ [երկիրը]:

312 Նա նրանց հետ էր անապատում և այնտեղ նրանց շրջեցրից քառասուն տարի, որպեսզի մոռացվի նրանց գիցապաշտ քառապաշտութեան սովորութիւնը, որ թերևս կարողանան իրենցից մի քիչ փարատել հեթանոսական սնոտի ուսմանքները, որոնք նրանց թակարդել էին անմտութեան պատճառով: Քանզի նա այնպէս մըտածեց՝ թե շար սովորութիւններով հանելով նրանց եգիպտացոց

ցին՝ զնոսա՝ ևս լի շարեօքն զնոսա տեսնալ՝ առաւել ևս բորբոքիցին ի շարիս. զոր օրինակ օր զհուր տեսնալ՝ ևս շարազոյն հրդեհ հատանիցէ. այլ նախ քերեսցէ ի նոցանէ զաղտն հնացեալ, և ապա զնոսին իսկ պղծալից ազգացն Քանանացոց խլիշս տարեալ բրեցցէ, և զնոսա անդէն բնակեցուցէ:

313 Վասն այսորիկ առեալ շրջեցուցեալ զնոսա ընդ անապատն՝ ինքնատես ի լերինն լինելով, և ազգի ազգի նշանօք և արուեստիք ի ձեռն Մովսիսի զգաւակն արբահամեան հրահանգէր: Երկնաւոր հացին մանանային քաղցրութեան զնոսա կերակրէր. ջուր ի վիմէ բղխեալ ի ծարաւին վտակս հոսեցուցանէր. և լորամարգի տեղացեալ զբանակօքն՝ զփափագն հարեալ լցուցանէր:

314 Որոց անդէն իսկ դառնացուցեալ զԱրարիչն՝ բարկացուցին շարին անդեմամբն սովորութեամբ, փոխանակ բարերարին Աստուծոյ՝ որթ կանգնեալ, Աստուած անուն եղեալ և փրկիչ կարողային. վասն որոյ բարկութիւնն Աստուծոյ ի վերայ նոցա եկեալ՝ սատակաց անթիւ զօրս բազմութեան ի ժողովրդենէ անտի. վասն որոյ հրաման ելանէր՝ շմտանել յերկիրն խոստացեալ: Եւ անդէն անկեալ սատակեցան յանապատի անդ ամենեքեան առ հասարակ աղօն անօրէն դառնացողաց որդւոցն Իսրայելի:

315 Եւ մեծ մարգարէն Մովսէս հրամանաւ Աստուծոյ ելեալ ի լեռոն՝ և անդ մեռանէր. որ մինչև ցայսօր զգերեզման նորա ոչ ոք գիտել կարաց: Եւ սերեւալք բազմացան յանապատին՝ որք ոչ գիտէին ամենեկին զշարին գտնունդ ինչ մեղաց:

316 Լ. Արդ՝ ի վերայ նոցա այր մի ընտիր, ի ձեռանէ Մովսիսի, հրամանաւ Աստուծոյ զօրավար և առաջնորդ կացուցեալ, որով Յեշով անուն ճանաչէր. որ առեալ յանապատէն զարբահամեան գաւակն զորդիսն Իսրայելի խաղաց զնաց ի խոստացեալ երկիրն. խլեաց քակեաց ազգս եօթն յամբարշտացն, և զնոսա ածեալ բնակեցոյց: Ուր և տեղի երկեցուցեալ՝ նախ յանուն Տեառն տաճար շինեցին. և յայտ իսկ էր ի հրամանէ Աստուծոյ, անդ միայն իշխել մատուցանել նմա զողջակէզան պատարագաց, ուր բնակեալ էր Աստուած ի մէջ մարդկան: Եւ անդ յարուցեալ նոցա դատաւորս, որք ըստ Աստուծոյ, կամացն դատէին զնոսա, որ և լի էին հոգով մարգարէութեան. և էր զի ամամէջս արարեալ նոցա, իբրև մեռանէին դատաւորքն՝ դարձեալ ամբարշտեալ լԱստուծոյ՝ զից պաշտօն տա-

երկրից, զուցե այնտեղ, ուր տարվեն, նրանք տեսնեն, որ ժողովուրդը էլ ավելի շար է և իրենք ևս շարիքի մեջ առավել բորբոքվեն, ինչպես օրինակ, օգը, որ տեսնելով հորը, ավելի է հրդեհ բորբոքում: Նա ուզեց նախ քերել նրանցից հնացյալ աղտը և նրանց առաջնորդելով Քանանացոց պիղծ ազգերի դեմ, քանդել, արմատախիլ անել նրանց և [իսրայելացիներին] այնտեղ բնակեցնել:

313 Այս բանի համար նա շրջեցրեց նրանց անապատի մեջ, ուր նա անձամբ լեռան վրա երևաց: Նա Մովսեսի գործած տեսակտեսակ նշաններով ու հրաշքներով հրահանգեց Աբրահամի զավակներին: Քաղցր մանանայի երկնավոր հացով կերակրեց նրանց, վեմից ջուր բխեցրեց, վտակներ հոսեցրեց ծարավների համար և բանակատեղու վրա լորամարգի տեղացրեց նրանց փափագը գոհացնելու համար:

314 Այնտեղ ևս նրանք Արարչին դառնացրին, բարկացրին իրենց սովորական շար վարմունքով: Բարերար Աստուծո փոխարեն հորթ կանգնեցրին, նրա անունը Աստված դրեցին և փրկիչ կոչեցին: Այդ պատճառով Աստուծո բարկությունը նրանց վրա եկավ և ժողովրդի անթիվ բազմություն կոտորվեց, որի համար էլ հրաման եղավ խոստացյալ երկիրը շմտնել: Ապա անապատում կորան, կոտորվեցին ամենքն առհասարակ՝ Իսրայելի որդիների անօրեն, [Աստուծոյ] դառնացնող ազգը:

315 Եվ մեծ մարգարեն Մովսես Աստուծո հրամանով ելավ լեռը և այնտեղ մեռավ ու մինչև օրս ոչ ոք չի կարողացել գտնել նրա գերեզմանը: Իսկ նրանք սերելով բազմացան անապատում և ամենեկին չգիտեին, որևէ մեղք կամ շարի ներգործություն:

316 Լ. Արդ, Մովսեսի ձեռքով և Աստուծո հրամանով նրանց վրա մի ընտիր այր զօրավար և առաջնորդ էր կարգվել, որի անունն էր Շեշով (Յեշով, Յեսու): Սա անապատից վերցնելով արբահամյան սերունդը՝ Իսրայելի որդիներին, շարժվեց-դնաց խոստացյալ երկիրը: Նա արմատախիլ արեց, կործանեց ամբարիշտ լոթը ազգերին, և նրանց (իսրայելացիներին) բերելով բնակեցրեց: Այստեղ նա տեղ ցույց տվեց և նախ հանուն Տիրոջ տաճար շինեցին: Աստուծո հրամանից հայտնի էր, որ միայն նրան իրավունք ունեն պատարագի ողջակեզը մատուցել, ուր Աստված բնակված էր մարդկանց մեջ: Ապա նրանց դատափորներ տվեց, որոնք ըստ Աստուծո կամքի դատում էին նրանց և լի էին մարգարեական հոգով: Սակայն երբ դատափորները մեռնում էին, նրանց տարիներին

նէին և պատկերաց երկիր պագանէին: Վասն որոյ անդրէն մատնեալ զնոսա ի ձեռս օտար ազգաց և հեթանոս թագաւորօք խրատէր զնոսա:

317 Յետ այսորիկ ինքեանք իսկ խնդրեցին յԱստուծոյ թագաւորս, և ետ նոցա: Յորոց միջի յարոյց զԴաւիթ որ լի էր Հոգով սրբով, որում վկայեաց ևս, թէ «Դոտի զԴաւիթ զորդի Յեսսեայ՝ այր ըստ սրտի իմում, որ արասցէ և կատարեսցէ զամենայն զկամս իմ»: Եւ կանգնեաց ևս զաթոռ նորա և զաթոռ զաւակի նորա:

318 ԼԱ. Եւ ապա դարձեալ՝ անդ էր տեսանել ի պարգևական երկրին գունդս գունդս մարգարէականս, որք և տեսանողք կոչէին՝ վասն աստուածակերպ յայտնութեանցն պատահելոց: Որք և բարձրագոյն պատմէին ի սրբայեւական տոհմին ըստ իւրաքանչիւր կարգի. որպէս և արքայն Դաւիթ զհամաշխարհական տէրութիւնն երգեաց, թէ «Տէ՛ր Տէ՛ր մեր, զի՛ սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի»:

319 Զի է որումն կառօք տեսեալ իբրև զօրավար պայծառագոյն, և ոմն իբրև զայր մի դատաւոր ի դատողական աթոռ՝ իբրև զօրդի մարդոյ ընդ ամպս երկնից եկեալ՝ զհինաւուրցն տեսանէ. իսկ այլ ոմն իբրև զայր մի ի վերայ սեղանոյ. զոր և ասէն իսկ, թէ «Տեսի զՏէր, զի կայր ի վերայ սեղանոյ». Տեսանե՞ս, զի թէպէտ և այր տեսանի՝ Տէր ճանաչի:

320 Եւ միւս ոմն ևս սքանչելակերպ, թէ «Տեսի զՏէր ի վերայ աթոռոյ բարձրացելոյ, և վեցթեան սրբէագունդ շուրջ զՏերամբն». ուստև և զամենայնսն աստուածեղէն է իմանալ. որպէս և Աստուծոյ իսկ առ Աբրահամ անհամար և յաճախագոյն տեսիլս արարեալ և ամենայն զաւակի նորա: Զոր և ասէ իսկ մարգարէն ի Տեառնէ, թէ «Ես ի տեսիլս յաճախեցի, և ի ձեռն մարգարէից նմանեցայ»:

321 Որ ի բաժանել ազգացն և խառնակել լեզուացն և ի ցանել որդոցն Ադամայ՝ կարգեաց սահմանս ըստ թուոյ հրեշտակաց Աստուծոյ: Որպէս և հրեշտակացն իսկ ինքնապատում արարեալ ցանկալոյն Դանիելի զիւրաքանչիւր սահմանացն, զոր և բարերարին Աստուծոյ հարկանելով, ի բարկութեանն զողորմութիւնս յիշէր. զի ի

միջև ընկած ժամանակ դարձյալ Աստուծո նկատմամբ ամբարիշտ դառնալով, աստվածներին պաշտամունք էին մատուցում և պատկերներին երկրպագում: Դրա համար նրանց կրկին մատնեց օտար ազգերի ձեռքը և հեթանոս թագավորների միջոցով խրատում էր նրանց:

317 Դրանից հետո իրենք Աստուծոյ թագավորներ խնդրեցին և նա ավեց նրանց: Սրանց միջից բարձրացրեց Դավիթին, որը լի էր սուրբ հոգով և նրա մասին վկայեց իսկ, թէ «գտա Դավիթին՝ Հեսսեի (Յեսսէ) որդուն, իմ սրտի համեմատ մարդուն, որն անելու և կատարելու է իմ բոլոր ցանկությունները: Նա կանգնեցրեց նաև նրա աթոռը և նրա զավակի աթոռը:

318 ԼԱ. Ապա դարձյալ կարելի էր տեսնել այնտեղ պարգևական երկրում գունդ-գունդ մարգարեների, որոնք նաև տեսնողներ էին կոչվում, իրենց [երևացած] աստվածային հայտնությունների համար: Նրանք բարձրաձայն պատմում էին Խորայելի տոհմերին, ըստ յուրաքանչյուրի կարգի, ինչպես Դավիթ արքան երգեց համաշխարհային տերությունը, թե «Տեր, Տեր իմ, ինչ սքանչելի է քո անունը ամբողջ երկրի վրա»:

319 Քանզի մեկին երևաց կառքով, իբրև պայծառագոյն զօրավար, և մեկ ուրիշը տեսավ Հինավուրցին (Աստուծո), դատավորի նման դատական աթոռին նստած կամ մարդու Որդու նման, որը երկնքի ամպերի վրա էր դալիս. մեկ ուրիշն էլ [տեսավ նրան] իբրև մի մարդու, որը սեղանի (խորանի) վրա է, ինչպես ասում են՝ «Տեսա Տիրոջը, որը սեղանի վրա էր»: Տեսնում ես, որ թեպետ իբրև մարդ երևաց, ճանաչված է որպես Տեր:

320 Իսկ մեկ ուրիշն էլ տեսավ դեռ ավելի սքանչելակերպը. «Տեսա Տիրոջը աթոռին բարձրացած և վեցթեան սերովբեների գունդը Տիրոջ շուրջը»: Ուստի այս ամենը աստվածային ձևով պետք է հասկանալ և Աստված էլ Աբրահամին ու բոլոր սերունդներին անհամար և հաճախագոյն տեսիլքներ ցույց տվեց: Ինչպես մարգարեն էլ ասում է Տիրոջ կողմից, թէ «ես տեսիլքները հաճախակի գտորձի և մարգարեների ձեռքով նմանություններ գործեցի»:

321 Նա ազգերի բաժանման, լեզուների խառնակության և Ադամի որդիների ցիրուցան անելու ժամանակ սահմաններ կարգեր ըստ Աստուծո հրեշտակների թվի: Ինչպես իրենք հրեշտակներն էլ պատմել են ցանկալի Դանիելին, յուրաքանչյուրի սահմանների մասին և որոնց բարերարն Աստված պատժեց, սակայն բարկության

պղծագունդ այսոց, ի պատերազմական դիւացն՝ աստուածակարգ անուշահոտ ոգիքն զազգս մարդկան աներկիւղ պահեսցեն, առ ի յարդարելոյ ի գիտութիւն աստուածամերձ: Զոր և երանելոյն Գաւթայ դշափ առեալ պատմէր, թէ «Բանակք հրեշտակաց Տեառն շուրջ է զերկիւղածօք իւրովք. և պահէ զնոսա»: Եւ մեծն Յակոբ, թէ «Հրեշտակն որ պահէր զիս ի մանկութենէ իմմէ»: Եւ ամենատէրն, թէ «Հրեշտակ իմ երթիցէ առաջի՝ պատրաստել զճանապարհս քո»: Որոյ պահպանութիւնն առ ի ծանօթ անելոյ աստուածամերձ գիտութեանն զմիասնական ազգսն բաժանեալս, զանկեալսն յերեսաց Աստուծոյ, զի թերևս երևելի արարածովքս՝ ծանօթք աներևութին Աստուծոյ լինիցին:

322 Զի «արար ի միոջէ արեւնէ զամենայն ազգս մարդկան՝ բնակել ի վերայ երեսաց երկրի. և հաստատեաց կարգեալ ժամանակս և սահմանադրութիւնս բնակութեան նոցա՝ խնդրել զԱստուած, զի թերևս զննիցեն զնա և զտանիցեն». «զի աներևոյթք նորա ի սկզբքանէ աշխարհի՝ յարարածոցս իմացեալ տեսանին». զի Տէր արժանատրաց իւրոց մերձաւոր է: Նոյն օրինակ և ի Տեառնէ են ամենայն պահպանութիւնք. զի ուր Տէրն է՝ անդ ամենայն բանակք հրեղինացն են. որպէս և հայրապետին Յակոբայ՝ ըստ յայտնութեանցն եղիլոցն առ նա՝ միանգամայն իսկ ի միջի լինէր հրեշտակախումն բանակացքանզի կարգեալ էին հրեշտակքն ըստ նմանութեանցն առ ի պատգամաւորութիւն մարդկան կամօք մարդասիրին Աստուծոյ, որ առ վեցթեան սերովբէիքն իմանալի է:

323 Քանզի ոչ եթէ մարմնեղէն թեւորք, այլ ըստ նմանութեան թեւորք. որք երբք բնաւ իսկ սոսկագոյն իբրև զմարդիկ հրեշտակքն երևեալ: Քանզի առ Աբրահամու և Ղովտայ մարդկօրէն իսկ զարմանեալ. և առ Գանիէլի՝ իբրև զայր մի երևեալ. նոյնպէս առ Գեղէոնի՝ թանձրագոյն տեսչեամբ. իսկ Զաքարիա՝ հեծեալ ի մէջ լերանց հտես, և Յեսու՝ բնաւ իբրև զմարդ յանկարծագոյն, որում և յաներկիւղս հարցանէր. «Ի մէ՞նջ իցես, եթէ ի թշնամեաց մերոց». և

մեջ հիշեց իր ողորմությունք: Որպեսզի աստվածակարգ անուշահոտ նոյնները ոգիների պիղծ գնդից, ռազմաշունչ դեերից մարդկային ազգք աներկյուղ պահպանեն և պատրաստեն աստվածամերձ գիտությանը: Ինչպես երանելի Գավթը քննելով պատմում է, թե «Տիրոջ հրեշտակների բանակները շրջապատում են իրենց երկյուղածներին և Նա պահպանում է նրանց»: Մեծն Հակոբը (ասում է), թե «հրեշտակը, որ ինձ պահում էր իմ մանկությունից»: Իսկ Ամենատերը, թե «Իմ հրեշտակը (գեսպանը) առջևից է գնալու քո ճանապարհները պատրաստելու համար»: Նրա պահպանությունը այն բանի համար է, որ միասնական [բնությամբ], բայց բաժան-բաժան եղած ազգերին, որոնք Աստուծո երեսից ընկած են, աստվածամերձ գիտությանը ծանոթացնի, որպեսզի թերևս նրա երևելի արարածների միջոցով նրանք ծանոթացան աներևոյթ Աստուծուն:

322 Քանզի «մեկ արյունից ստեղծեց մարդկության բոլոր ազգերը, որ բնակվեն երկրի երեսին, հաստատեց որոշված ժամանակները (եղանակները) և նրանց բնակության սահմանները, որպեսզի փնտրեն Աստծուն և թերևս զննեն ու գտնեն»: «Նրա աներևոյթ [արարածները] ի սկզբանե աշխարհի, ծանոթ և տեսանելի են եղել ստեղծվածների միջոցով». քանզի Տերը իր արժանավորներին մերձավոր է: Նույնպես և Տիրոջից են ամենայն պահպանությունները, քանզի, ուր Տերն է, այնտեղ են նաև հրեղենների (հրեշտակների) բոլոր բանակները: Ինչպես Հակոբ հայրապետը, ըստ նրան եղած հայտնությունների, միանգամայն հրեշտակների բանակի մեջ էր գտնվում, քանզի հրեշտակները ըստ իրենց նմանությունների, կարգված էին մարդասեր Աստծու կամքով պատգամաբեր լինելու մարդկության համար, որը հասկանալի է վեցթեան սերովբենների օրինակով:

323 Քանզի թեև նրանք մարմնեղեն թեւավորներ չեն, այլ նմանությամբ թեւավորներ, այսուհանդերձ հրեշտակները սոսկական մտքու կերպարանքով երևում են: Նրանք Աբրահամին և Ղովտին մտրդկային արտաքինով հայտնվեցին. նրանցից մեկը Գանիիլին կրեաց որպես մարդ. նույնպես և ծանր տեսիլքով հայտնվեց Գեղևոնին: Զաքարիան լեռներում հեծյալ զնալիս, տեսավ [հրեշտակին], իսկ Հեսուն հանկարծակի տեսավ հենց մարդու կերպարանքով և աներկյուղ հարցրեց նրան՝ «Մեղանի՞ց ես, թե մեր թշնամիներից» և ապա տեղեկանալով, թե Աստուծո զորքերի զորավար

ապա տեղեկացեալ, եթէ զօրավար է զօրացն Աստուծոյ՝ անկեալ երկիր պագանէր: նոյն օրինակ և ամենայն հրեշտակատեսացն:

324 Ճշմարտագոյն համարիցիմք այսուհետև զհոգեկան ազգին զամենայն մարդակերպ նմանութիւնս առ մարդիկ եղեալ՝ առ ի պատգամաւորութիւն սպասաւորութեան հրամանացն Աստուծոյ, առ ի պաշտօն ժամանակաց ըստ իրաց իրաց ինչ ընծայելոց, և ոչ հանապազակիւր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելոյ: Զորոց զանտարրական անձինս մարդարէն իսկ գուշակէ, թէ «Ո՛րար զհրեշտակս իւր հոգիս, և զպաշտօնեայս իւր ի բոց հրոյ»: զի «հոգիք են հարկաւորք, որք առաքին ի սպասաւորութիւն ժառանգաւորացն փրկութեան»:

325 Վասն այսորիկ և անպատում եղեալ Մովսիսի, զի մի՛ ընդ անզգայական արարածս հոգիքն մտաւորք և բանաւորք համարեսցին. այլ ծառայական սպասաւորութեամբն ինքեանք իսկ բարձեալ բերիցեն զհրամանս մեծութեան փառացն Աստուծոյ: Բայց վասն արարեալ բնութեան նոցա՝ անդուստ ի վերուստ իսկ մարդարէքն բարձրագոյնս հնչէին, թէ «Արար զհրեշտակս իւր հոգիս»: Եւ միւսն, թէ «Ես եմ տէր Աստուած, որ հաստատեցի զերկինս և զերկիր, որոյ ձեռք հաստատեցին զամենայն զօրս երկնից». բայց եթէ էին տարաւորք՝ ապա երեւիլք, և ոչ աներևոյթք. և առ հասարակ ոչ ունեք երեւալ: Իսկ եթէ արարելոցն այսպիսի, ո՛րչափ ևս առաւել բարձրագոյն անարար և անմատոյց աներևոյթ բնութիւն էականին Աստուծոյ իմանացի:

326 Որոյ ամենայն աստուածատես կատարելոցն միապէս մարդահասակ նմանութեամբ երեւալ ըստ իւրաքանչիւր ժամանակի, որ ի բարբառոյն իսկ և ի հրամանացն ճանաչի, եթէ մարդակերպ երեւալ: Քանզի և ընդ մարդկան խօսէր, վասն հրաւիրելոյ ի տեսիլ բարեացն խոստացելոց, և ոչ մշտնջենաւոր զնոյն նմանութիւն յանձին պահելով: Այլ նա բաւական է նմանութեամբք ճշմարտութիւն ցուցանել, որում ամենայն դժուարինքն դիւրականք են, և անհնարինքն հնարաւորք. կարող է ամենայնի, և տկարանալ նմա և ոչ ինչ: Զորմէ և տեսանողքն բարձրաձայն հնչէին. զի ի շափաւոր յայտնութեանցն զանչափական աներևոյթն ճանաչէին, և առժամայն տեսլեամբն՝ ղէական զօրութիւնն գիտէին ըստ կարի իրեանց:

327 Զոր և հայրապետն Աբրահամ՝ տէր և դատաւոր ամենայն

է, զետին ընկալլ, երկրպագեց: նույնը կատարվեց նաև բոլոր հրեշտակատեսներին:

324 Այսուհետև ճշմարիտ համարենք, որ հոգևոր ցեղի ամեն տեսակ մարդկային կերպարանքով ի հայտ գալը մարդկանց, եղել է Աստուծո հրամաններին հնազանդվելու և տարբեր ժամանակներում ծառայություն մատուցելու համար տրված [զգուշացում]: Եվ նրանք ոչ միայն նույն կերպարանքն են պահպանում. նրանց աննյութական անձերի մասին մարդարեն իսկ գուշակում է, թե «Նա իր հրեշտակներին հոգիներ է դարձրել և պաշտոնյաներին՝ կրակի բոց», քանզի «նրանք ծառայող հոգիներ են, որոնք առաքվում են սպասավորելու փրկության ժառանգորդներին»:

325 Այս մասին Մովսեսը ոչինչ չի պատմել, որպեսզի չլինի թե մտավոր և բանավոր հոգիները անզգա արարածներ համարվեն, այլ նրանք ծառայական սպասավորությամբ իրենք վերցրած կրեբեն Աստուծո փառքի մեծության հրամանները: Բայց ինչ վերաբերում է նրանց բնության ի վերուստ ստեղծված լինելուն, մարդարենները բարձրաձայն հայտնում են, թե «Նա իր հրեշտակները հոգիներ դարձրեց», իսկ մյուսը, թե «ես եմ Տեր Աստվածը, որ հաստատեց երկինքն ու երկիրը, որի ձեռքերը հաստատեցին երկնքի բոլոր զորքերը»: Բայց եթե նրանք նյութական լինեին, ապա տեսանելի պիտի լինեին, ոչ աներևոյթ և առհասարակ ոչ ոքի [հաստուկ] շափտի հայտնվեին: Իսկ եթե այսպես է ստեղծվածների համար, որչափ ևս առավել Աստուծո էության աներևոյթ բնույթը պիտի համարվի անստեղծ և անմատչելի:

326 Բոլոր աստվածատես կատարյալներին Նա միատեսակ մարդկային նմանողությամբ երևում է ըստ տարբեր ժամանակների և ճանաչվում է իր ձայնից և հրամաններին, եթե մարդակերպ է երևում, քանզի մարդկանց հետ է խոսում, հրավիրելով խոստացյալ բարիքների տեսիլքին և միշտ չէ, որ Նա նույն կերպարանքը իր վրա է վերցնում: Նա ի վիճակի է ցույց տալ ճշմարտությունը նմանությամբ, որի մեջ բոլոր դժվարությունները դուրին են և անհնարինները՝ հնարավոր: Նա կարող է ամեն ինչ անել և ոչինչ անկարելի չէ նրա համար: Նրան տեսնողները նրա մասին բարձրաձայն գոչում էին, թե շափավոր հայտնություններից նրանք ճանաչեցին անշափելին, աներևոյթը և վայրկենական տեսիլքով իմացան էական զորությունը ըստ իրենց կարողությունը:

327 Աբրահամ հայրապետն էլ նրան ամբողջ երկրի տեր և

երկրի կռիւնքն և մեծն Մովսէս՝ էական Աստուած և արարիչ ամենեցուն. որում և ցանկացեալ իսկ էր զփառսն տեսանելոյ, զի ամենայն իսկ մարգարէքն տեսանողք էին: Ոմն՝ թէ «Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի նորա». և թէ՛ «Քերան Տեանն խօսեցաւ զայս»: Ապաքէն որ բերանոյն լսէր՝ և կերպարանացն ականատես լինէր: Եւ ոմն պաղատանս մատուցեալ ասէր. «Տէր Տէր, ահաւասիկ խօսել իսկ ոչ զիտեմ, զի մանուկ եմ ես»: Տեսանե՞ս, «աւասիկ» զյանդիմանն ցուցանէ: Եւ ամենայն իսկ հրամանաբերքն՝ իբրև յերեսաց Տեանն եկեալ բարձրաբարբառ ընդ հանուր աղաղակէին, ոմն՝ թէ «Ասաց Տէր զօրութեանց», և ոմն՝ թէ «Հրամայեաց Տէր ամենակալ»: Իսկ Ամովսական բարբառովն միանգամայն իսկ ճանաչի՝ որով ասէն, թէ «Ոչ արասցէ Աստուած իրս ինչ՝ եթէ ոչ յայտնեցէ զիրատն ծառայից իրոց մարգարէից»:

328 ԼԲ. Եւ արդ՝ յայտնի է այսուհետև ասացելովքս, թէ և նախաստեղծ մարդոյն զնոյն նմանութիւն երևեալ ի սկզբանն. որպէս և առ յապայ ամենայն աստուածատես կատարելոցն զնոյն պահեալ, զի մի՛ օտարագոյն ինչ և անծանօթ կերպարանօք զտեսողն հարթուցանիցէ: Մանաւանդ թէ առաւել լաւագոյն իսկ, զի յաստուածատես հօրէն որդւոյն տեղեկացեալ՝ զիրագոյն պատրաստիցի իբրև ընդելականի՝ և զլուծայն ունկանն և ակամբ ևս նկատել: Որպէս և երանելին Յովբ, սիրելին Աստուծոյ, արդարն, ասէր ցԱստուած, թէ «Ե՛ լուր ականջաց լսէի զքէն յառաջագոյն, բայց արդ և ակն իմ ետես զքեզ». ցոր և ասէր իսկ Աստուած. «Պնդեա՛ իբրև այր գմէջ քո, և մի՛ համարիր այլազոյ ինչ երևեալ քեզ»:

329 Քանզի և ի սկզբանն ըստ աղգեցութեանն երևեալ Աստուած, զոր և ասէն, եթէ «Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զմարդն»: Եւ ամենայն յաւիտեանցն ըստ նմին նմանութեան Աստուած փառաց երևեալ. զոր և ասէր իսկ վկայն Ստեփաննոս. թէ «Աստուած փառաց երևեցաւ հօր մերում Աբրահամու», և ամենեքեան իսկ Տէր սարաւովթ, և Աստուած ամենակալ կոչեն:

330 Եւ արդ՝ զերևելն Աստուծոյ ըստ նմանութեան մարդկան՝ ապաքէն ըստ տկարութեան տեսողացն իմանալի է, և ոչ եթէ անշափակալ բնութիւնն Աստուծոյ՝ սահմանաթաքոյց և կողմնափակ իցէ, և երբեք երբեք իւրակայան սահմանացն յալ սահմանս երևեալ գայցէ, որով լին է ամենայն: Այլ զիշանելով և հնարատրութեամբ

զատավոր կոչեց, իսկ մեծն Մովսէսը՝ ինքնագո Աստված և ամեն ինչի Արարիչ: Եւ ցանկանում էր տեսնել նրա փառքը, քանզի բոլոր մարգարեներն էլ տեսնողներ են: Մեկն ասել է, թե «Տերը, Տերն առաջեց ինձ և նրա Հոգին» և թե «Տիրոջ բերանը խոսեց այս»: Իհարկե ով որ բերանից է լսում, նրա կերպարանքին էլ ականատես է լինում: Մեկ ուրիշը պաղատանք մատուցելով ասում է՝ «Տեր, Տեր, ահավասիկ խօսել իսկ չգի. եմ, քանչի մանուկ եմ»: Տեսնում ես, «ահավասիկը» ցույց է սալիս նրա ներկայությունը: Բոլոր հրամանաբերները իբրև Տիրոջ կողմից եկածներ, միահամուռ բարձրաբարբառ աղաղակեցին. մեկն ասաց, թե «խոսեց զսրությունների Տերը» և մեկ ուրիշը՝ «ամենակալ Տերը հրամայեց»: Իսկ Ամովսի լեզվով նա միանգամայն ճանաչվում է նրա այն խոսքերից, թե «Աստված ոչինչ չի անի առանց իր խորհուրդները հայտնելու իր ծառաներին՝ մարգարեներին»:

328 ԼԲ. Արդ, հայտնի է այսուհետև մեր ասածներից, թե սկզբում նախաստեղծ մարդուն էլ նույն նմանությամբ երևաց, ինչպես և հետագայում բոլոր աստվածատես կատարյալներին նույնքարեց, որ չլինի թե օտար կամ անծանօթ կերպարանքով տեսնողներին խրտնեցնի: Մանավանդ թե ավելի լավ է, որ որդին աստվածատես հորից տեղեկանալով գլուրությամբ նախապատրաստված լինի, որպես ընտանի [երևույթի] և լսածը ականջով ու աչքով նկատի: Ինչպես և երանելի Հոբբը, Աստուծո սիրելին, արդար ասել է Աստուծուն, թե «Իմ ականջների լսողությամբ ես առաջինը քեզ լսեցի, բայց հիմա իմ աչքն էլ քեզ տեսավ», որին և ասել է Աստված. «Պնդացրու քո մեջքը տղամարդու նման և մի համարիր, թե որևէ օտարտի բան երևաց քեզ»:

329 Քանզի սկզբում էլ Աստված երևաց ըստ աղգարարության, ինչպես [Սուրբ Գիրքն] ասում է, թե «ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծեց մարդուն»: Ուստի ամբողջ հավերժության մեջ նույն նմանությամբ փառքի Աստվածը երևում է, ինչպես Ստեփաննոս վկան ասել է, թե «Փառքի Աստվածը երևաց մեր հոր Աբրահամին»: Եվ նրանք բոլորն էլ նրան կոչեցին Տեր Սարավովթ (Աստված) և ամենակալ Աստված:

330 Արդ, Աստուծո երևալը մարդու նմանությամբ տեսնողների տկարության պատճառով էր և ոչ թե այն, որ Աստուծո անշափակ բնությունը սահմանափակ և կողմնափակ է և ոչ էլ, այն, որ նա, որով լցված է ամենայն ինչ, երբեմն երևում է իր սահման-

ընդելացուցանէր նմանութեամբքն, զի մերձաւորս և աստուածա-
մուխս և յանդիմանատեսս ճշմարիտ կերպարանացն պատրաստի-
ցէ. քանզի ի նմանութենէն ապաքէն լինի ճշմարտութիւնն խնդրելի:

331 Որում և մեծն Մովսէս ցանկացեալ հայէր. զի թէպէտ ձեռն
ի ձեռն և բերան ի բերան յանդիմանախօս ընդ Աստուծոյ ճանաչէր
Մովսէս՝ սակայն ճշմարիտ գեղոյն փութայր հասանել, ասելովն
ցԱստուած, թէ «Յո՛յց ինձ զանձն քո»: Եւ արդ՝ տե՛ս զպատասխա-
նին, թէ «Ո՛չ որ է մարդ, որ տեսանիցէ զԱստուած և ապրիցէ». և ա-
պա սակաւիկ ինչ նշանակաւ նուաճեալ զհայցողն, և զբնականն
աներևոյթ պահեալ, վասն զի անհաս էր:

332 Տեսանե՛ս, զի անտեսական է ի հայեցողաց, և անքննական
ի քննողաց ըստ առանձնական կերպարանացն. ընդի ոչ էթէ կեր-
պարանք ինչ տարրականք իցեն նմանութիւնքն, այլ առ ժամայն տե-
սիլ. իսկ ճշմարտութիւնն՝ բնութիւն գոյական: Քանզի և Մովսիսի
նմանութիւն օրինակաւ տարրական խորանի ցուցաւ, ըստ որում
կազմեաց խորան նիւթական, և Եզեկիիլի՝ տաճար, օրինակ տաճա-
րի: Նոյնպէս և առաջին մարդոյն նմանութիւն անտարրական մար-
դակերպ երևեալ Աստուծոյ, զի արասցէ մարդ ի տարրական նիւթոյ՝
մերձաւոր ճշմարտութեանն: Քանզի Աստուած անզղջական բարերա-
րութեամբ իւրով կարգեաց առաջին մարդոյն՝ մերձաւոր և աստուա-
ծամուխ լինել աստուածական վայելչութեանն:

333 Եւ մի ըստ միոջէ առատագոյն Հոգին Աստուծոյ հեղեալ ի
վերայ դասադաս գունդագունդ սրբոց մարգարէիցն ի մէջ իսրայի-
լական տոհմին, որք ըստ կամացն Աստուծոյ պատուիրէին իրեանց
ազգացն՝ պահել զգուշութիւն հրամանացն Աստուծոյ. որ ազգ էին
ընտիր, և պատուէր առին՝ շմբձենալ յայլ ազգս, և շխառնակել ի
տոհմս հեթանոսաց, զի մի՛ ևս ուցին զմեզս նոցա:

334 Իսկ նոցա խառնակեալ թաթաւեալ խնամութեամբ ընդ
նոսա՝ առին ուսան զանաստուածապաշտութիւնս նոցա. թագաւորօքն
և իշխանօքն խառնակեցան: Վասն որոյ տրտունջ եղեալ մարգարէին՝
գոչէր, թէ «Խառնակեցան ընդ հեթանոսս և ուսան զգործս նոցա.

նեբը փոխարինելով ուրիշ սահմաններով: Այլ նա զիջելով և հնա-
րամտությամբ ընտելացնում է նրանց նմանութիւններով, որպես-
զի ճշմարիտ կերպարանքին մերձավոր, Աստուծո [էությանը] խո-
րամուխ և հայտնապես տեսնող դարձնի, քանզի անկասկած ճշ-
մարտությունը պետք է փնտրել նմանության մեջ:

331 Նրան ցանկացաւ տեսնել նաև մեծն Մովսէսը: Քանզի
թեպետ ձեռքը ձեռքին և բերանը բերանին Մովսէսը ճանաչեց ու
ղեմ առ զղեմ խոսեց Աստուծո հետ, սակայն նա ձգտում էր հաս-
նել ճշմարիտ զեղեցկության, ասելով Աստծուն, թէ «ցուց տուր
ինձ քո անձը»: Բայց տես պատասխանը. «Ո՛չ որ կարող է տեսնել
Աստծուն և ապրիլ»: Ապա ավելի փոքր նշանակով նվաճում է իրեն
հայցողներին, իսկ իր բնական անտեսանելիությունը պահպանում
է, վասնզի անհասանելի է:

332 Տեսնում ես, որ անտեսանելի է նայողներին և քննողնե-
րին անհասանելի իր առանձնահատուկ կերպարանքով: Քանզի
Նրա նմանությունները ոչ թե նյութական կերպարանքներ են, այլ
անցողիկ տեսիլքներ, իսկ ճշմարտությունը՝ նրա էական բնու-
թյունն է: Մի նմանություն ցույց տվեց նաև Մովսէսին նյութական
խորանի օրինակով, ըստ որի նա նյութական խորան կազմեց: Եվ
մի տաճար ցույց տվեց Եզեկիիլին որպես տաճարի օրինակ: Նույն-
պես և առաջին մարդուն Աստված ցույց տվեց մի աննյութական
նմանություն մարդու կերպարանքով, որպեսզի նյութական տար-
րից մարդ պատրաստի ճշմարտությանը մոտիկ ձևով: Քանզի Աստ-
ված իր անզղջական բարերարությամբ առաջին մարդուն կարգա-
դրեց, որ իրեն մերձավոր ծանոթ լինի և խորամուխ աստվածային
վայելքին:

333 Նրանց վրա մեկը մյուսի ետևից Աստուծո Հոգին առա-
տագույն թափվեց Իսրայիլի ցեղի դասադաս և գունդագունդ սուրբ
մարգարեների վրա, որոնք ըստ Աստուծո կամքի իրենց ժողովրդին
պատվիրեցին Աստուծո հրամանները զգուշությամբ պահել: Նրանք
ընտրյալ ազգ էին և պատվեր էին ստացել շմբձենալ այլ ազգերին
և շխառնակվել հեթանոսների տոհմերին, որպեսզի շտվորեն նը-
րանց մեղքերը:

334 Իսկ նրանք խառնակվեցին և խնամությամբ ապական-
վեցին նրանց հետ, վերցրին, սովորեցին նրանց կռապաշտությու-
նը, թագավորներով ու իշխաններով խառնակվեցին: Դրա համար
մարգարեն տրտունջք ասելով գոչեց, թե «խառնակվեցին հեթա-

ժառայեցին կոոց նոցա, և եղև նոցա ի գայթակղութիւն», և թէ «Զոհեցին զուստերս և զգաստերո իւրեանց դիւաց, և հեղին արիւն անբիծ, արին ուստերաց և գաստերաց իւրեանց, զոր զօհեցին կոոցն Քանանու»:

335 19. Արդ՝ տէր Աստուած ի ժամանակի զի հարկանէր զերկիրն Եգիպտացուց, զի հանցէ զնոսա անտի՛ կոտորեաց զամենայն անդրանիկս Եգիպտացուց, և փրկեաց զնոսա անտի. վասն որոյ եղեալ ուխտ ընդ հարս նոցա՝ նուիրել զորդիս իւրեանց անդրանիկս տեառն Աստուծոյ իւրեանց: Արդ՝ փոխանակ այտորիկ առեալ նոցա զուստերս և զգաստերս իւրեանց՝ դիցն հեթանոսաց զօհէին, բազինս շինեալ յերկրին՝ զոր տէր Աստուած իւր անուանեալ՝ վիճակ ժառանգութեան իւրոյ կոչէր. իսկ նոցա պատկերս կանգնեալ փոխանակ նորա՝ քարանց և փայտից երկիր պագանէին. և շաղախեալ երկիրն յարենէն, որ պոռնկեալ ի դիսն՝ յաճախէին և զաշտնկութիւնս մարմնոց. վասն որոյ պղծեալ ի գնացս իւրեանց:

336 2ի ի մտանել նոցա յերկիրն զոր ետ նոցա՝ հրամայեաց ջնջել զանօրէն ազգսն որ էին յերկրին. գորս ոչ սաստակեցին, այլ դաշնաւոր եղեալ, ուխտս հաստատեալ ընդ աղզսն անօրէնս. ընդ որում և միաբանեալ ժառանգեցին զամբարշտութիւն: 2ի Աստուած վասն շարեացն իւրեանց հան գրուն բնակիչս երկրին ի բնակութենէ անտի. իսկ նորս մտեալ՝ զնոյն գործ միաբանութեան զործել սկսան իւրեանց թագաւորօրն և իշխանօրն և քահանայիւրն հանդերձ:

337 Վասն որոյ տեառն Աստուծոյ շառաւել գթոյ մարդասիրութեան իւրոյ առաքեալ առ նոսա զմարգարէսն սպառնալիաց պատգամօք, զի դարձցին յանօրէնութեան զործոց իւրեանց, և պաշտեսցեն զԱստուած դարարիչն ամենայնի, որ վասն իւրոյ մարդասիրութեանն գթացեալ ողորմէր ի վերայ շարութեան նոցա: Որ մարգարէիւն տրտնջէր զնոցանէ, թէ «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին՝ թէ քո իսկ է ծնեալ գմեզ. և դարձուցին յիս գթիկունս, և ոչ զերեսս իւրեանց»:

338 Արդ՝ շար և անմիտ աղզին կուրացելոյ յարուցեալ ի վերայ մարգարէիցն՝ քարկոծել և սպանանել. և այնչափ կոտորել զնոսա:

նոսների հետ և նրանց արարքները սովորեցին, նրանց կուրքերին ժառայեցին և նրանք սրանց համար որոգայթ եղան» և թե «իրենց որդիներին ու զուստերին զօհեցին դևերին և անբիծ արյուն թափեցին՝ իրենց որդիների ու զուստերի արյունը, որ զօհեցին Քանանի կուրքերին»:

335 19. Արդ, այն ժամանակ, երբ Տերը հարվածեց Եգիպտացոց երկիրը, որպեսզի նրանց (իսրայելացոց) այնտեղից հանի, եգիպտացիների բոլոր անդրանիկներին կոտորեց, իսկ նրանց այնտեղից փրկեց: Այդ պատճառով նա ուխտ դրեց նրանց հայերի հետ՝ նվիրել իրենց անդրանիկ որդիներին Տեր Աստծուն: Բայց դրա փոխարեն նրանք իրենց որդիներին և զուստերին հեթանոս աստվածներին զօհեցին, բազիններ շինեցին այն երկրում, որը Տեր Աստվածն իրն էր անվանել և իր ժառանգության վիճակն էր կոչվել: Իսկ նրանք նրա փոխարեն պատկերներ կանգնեցրին և քարերին ու փայտին երկրպագեցին: Երկիրը շաղախվեց աստվածների հետ շնանալու արյունով և նրանք շատացրին մարմնի պոռնկությունը: Այսպիսով նրանք պղծյալ էին իրենց վարքի մեջ:

336 Երբ նրանք մտան այն երկիրը, որ նա տվել էր նրանց, հրամայեց ջնջել այդ երկրում եղած անօրեն ցեղերին: Սակայն նրանք չկոտորեցին, այլ դաշնակից դառնալով, ուխտեր հաստատեցին անօրեն ցեղերի հետ, որոնց միանալով ամբարշտություն ժառանգեցին: Քանզի Աստված երկրի բնակիչներին հանել էր երկրի բնակությունից, նրանց շար արարքների պատճառով: Իսկ նրանք նորից մտնելով նույն ձևով կրկին միաբանեցին նրանց հետ, իրենց թագավորներով, իշխաններով և քահանաներով հանդերձ:

337 Դրա հետևանքով Տեր Աստված իր առափել գթության և մարդասիրության պատճառով նրանց մտա մարգարեններ առաքեց սպառնալի պատգամներով, որպեսզի ետ դառնան իրենց անօրեն գործերից և պաշտեն ամենայնի արարիչ Աստծուն, որն իր մարգասիրությանը գթալով ողորմել էր նրանց շարության վրա: Նա մարգարենների միջոցով տրտնջում էր նրանցից, թե «փայտին ասացին՝ դու ես իմ հայրը և քարին, թե՛ դու ես մեզ ծնել, իսկ ինձ թիկունք դարձրին և ոչ իրենց երեսները»:

338 Արդ, շար և անմիտ ազգը կուրացյալ ելավ մարգարենների դեմ, քարկոծեց ու սպանեց և այնչափ կոտորեց, մինչև որ մարգարեններից մեկն աղաղակեց, թե «ես միայն մնացի»: Նրանք մար-

մինչև աղաղակել մարգարէի միող, թէ «ես միայն մնացի»: Եւ առեալ զմարգարէ սուրբ անունն՝ կարգալ սուտ և ընդվայրահար քրմացն:

339 Նա և աստուածատես մարգարէքն ճշմարիտք, որք ճշմարտութեամբ պատմեցին նոցա զգալուստ ճշմարիտ Որդոյն Աստուծոյ յաշխարհ՝ մարմնաւորութեամբ հանդերձ. որ դառնացող ազգին և զայն չկամեցեալ լսել: Վասն որոյ ևս առաւել ի վերայ նոցա զմահն զօրացուցեալ, զի և մի ոք ոչ մնացեալ՝ զոր ոչ սպանին պէսպէս տանջանօք:

340 ԼԳ. Վասն որոյ բարկացեալ տեառն Աստուծոյ ի վերայ ժողովրդեանն՝ գարշելի առնէր զժառանգութիւնն, մատնեալ զնոսա ի ձեռս հեթանոսաց. զի զորոց սիրեցին պաշտել զդիան և ի նոսին պոռնկեցան՝ զնոսին տանջիչս և թշնամանիչս և գերիչս ի վերայ յարուցեալ՝ մատնեաց ի ձեռս նոցա. որպէս և ասէն, թէ «Մատնեցի զնոսա ի ձեռս հոմանեաց իրեանց հեթանոսաց, և տիրել նոցա ատելեացն, և թշնամեացն նեղել զնոսա, խոնարհեցուցեալ զնոսա ի ներքոյ ձեռաց նոցա»: Զի թէ և բազում անգամ փրկեաց զնոսա ի ձեռաց նեղչացն, սակայն յետ ելանելոյն ի նեղութենէն՝ ի նոյն յաճախեցին. դառնացուցին զԱստուած ի խորհուրդս իրեանց, և կորացան յանօրէնութեան իրեանց:

341 Սակայն հայեցաւ Տէր ի նեղութիւնս նոցա՝ ի լսել զձայն աղօթից նոցա. յիշեալ զուխտն որ ընդ հարսն էր, և գթացեալ ըստ բազում ողորմութեան իւրում, և ետ զնոսա ի գթութիւնս առաջի ամենայն գերչաց նոցա: Փրկեաց զնոսա տէր Աստուած, և ժողովեաց ի հեթանոսաց, դարձուցեալ զնոսա ի գերութենէն, յետ ամացն եօթանասնից, յերկրէն Բաբելոնի, ի կողմանցն Ասորեստանի: Շինեաց զաւերական վերստին, և նորոգեաց զտաճարն անուան իւրոյ. ետ զմարգարէութիւնն, և դարձոյց զքահանայութիւնն, և նորոգեաց միսանգամ վերստին զամենայն. և անդէն իսկ զբանն ընծայեցոյց, զոր յետ անցելոց յաւիտեանցն կատարեաց Միածնաւն իւրով:

342 Զի ոչ եթէ յետոյ իմացեալ ամենագիտին՝ գայր երևել Որդին յաշխարհ, և բարձրացուցանել զմարդիկ ի փառս աւազութեան, այլ ըստ յառաջադրութեան ի սկզբանն՝ կատարեաց ի վախ. Զանի Զի խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուած յազգացն յաւիտեանց, այժմ յայտնեցաւ սրբոց իւրոց, քանզի նմանութիւնք երևեալք առ ժամայն արդարօցն՝ գուշակք ճշմարտութեանն յաւիտեանականի որ գալոցն էր՝ լինէին:

գարե սուրբ անունն աննելով, գործածեցին սուտ և անարգ քրմերի համար:

339 Նույն ձևով այս ժանտաբարտ ազգը չկամեցաւ լսել նաև աստվածատես ճշմարիտ մարգարեներին, որոնք պատմում էին աստվածային ճշմարիտ Որդու զալուստը աշխարհ՝ մարմնավորութեամբ հանդերձ: Ուստի նրանց առավել ևս մահվան մատնեցին և ոչ ոք չմնաց, որին շսպանեին պես-պես տանջանքներով:

340 ԼԳ. Այս պատճառով Տեր Աստված բարկացավ այդ ժողովրդի վրա և գարշելով իր ժառանգութեանց, նրանց (խորայի-լացիներին) մատնեց հեթանոսների ձեռքը: Նա մատնեց նրանց այն մարդկանց ձեռքը, որոնց աստվածները պաշտել սիրեցին և նրանց հետ պոռնկացան: Սրանց որպես տանջողներ, թշնամանողներ և գերողներ հարուցեց նրանց դեմ: Ինչպես և ասում է, թէ «մատնեցի նոսանց իրենց հեթանոս հոմանիների ձեռքը, նրանց ատողները տիրեցին նրանց, թշնամիները նեղեցին նրանց և խոնարհեցրին իրենց ձեռքերի տակ»: Քանզի թեև բազում անգամներ փրկել էր նրանց նեղիչների ձեռքից, սակայն նեղութեանից փրկվելուց հետո նույնը առավել հաճախ կրկնեցին, դառնացրին Աստծուն իրենց մտածութեաններով և կորացան իրենց անօրենութեան մեջ:

341 Սակայն նայեց Աստված նրանց նեղութեաններին, լսելով նրանց աղթքների ձայնը և հիշեց այն ուխտը, որ նրանց հայրերի հետ ունեցել էր: Գթաց նրանց ըստ իր մեծ ողորմության և նրանց շնորհ արեց ընդգեմ բոլոր գերողների: Տեր Աստվածը փրկեց նրանց և հեթանոսների միջից հավաքեց նրանց, յոթանասուն տարի հետո վերադարձրեց գերութեանից, Բաբելոնի երկրից, Ասորեստանի կողմերից: Վերստին շինեց ավերակները և նորոգեց իր անվան տաճարը, նրանց մարգարեութեանն ավելեց, վերահաստատեց քահանայութեանը և ամեն ինչ վերստին նորոգեց: Ապա իր խոսքը առաջ բերեց, որը զարաշրջաններ անցնելուց հետո նա իրագործեց իր Միածնի միջոցով:

342 Քանզի ամենագետը ոչ թէ հետո իմացավ Որդու գալերեալը աշխարհին և մարդկանց բարձրացնելը ավագութեան փառքին, այլ հենց սկզբից առաջադրված նպատակը՝ նա վերջում կատարեց: Այն խորհուրդը, որն Աստուծո մոտ հավիտյան ծածկված էր, այժմ հայտնվեց իր սրբերին, քանզի արդարներին ժամանակավորապես երևացող նմանութեանները՝ գալիք հավիտեանական ճշմարտութեան գուշակութեաններն էին:

343 ԼԾ. Ձի «բազում մասամբք և բազում օրինակօք՝ կանխաւ խօսեցաւ Աստուած ընդ հարսն մեր մարգարէիք. ի վախճան աւուրցս այսոցիկ խօսեցաւ ընդ մեզ Որդուլն, զոր եզ ժառանգ ամենայնի, որով և զյաւիտեանս արար. որ է լոյս փառաց և նկարագիր էութեան նորա. որ կրէ զամենայն բանիւ զօրութեամբ իւրոյ»:

344 Տեսանե՞ս զմաստունսն և զօրինակսն և զմարգարէսն՝ յաճախագոյն, և Աստուած՝ մի, որ վասն միոյ Միածնին իւրոյ խօսէր: Ասաց մարգարէն ի դիմաց Տեառն, թէ «Ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բաց յինէն, որ պատմիցէ յառաջագոյն զվերջինսն՝ մինչ շն եղեալ իցեն, և միանգամայն կատարեսցին». զի զխորհուրդն, լռեալ ի ժամանակաց և յայտնեալ մարգարէական գրովք՝ վասն միայնոյն իմաստնոյն Աստուծոյ գիտէր:

345 Իսկ յորժամ ինքն եկեալ փրկիչն Որդին Աստուծոյ՝ յայտնեաց առ աշակերտսն. զի «Երանի է, ասէ, աշաց ձերոց՝ զոր տեսանէք, և ականջաց ձերոց՝ զոր լսէք. զի բազում մարգարէք և արդարք և թագաւորք ցանկացան տեսանել զոր տեսանէքդ՝ և ոչ տեսին, և լսել զոր լսէքդ՝ և ոչ լուան»:

346 Տեսանե՞ս, զի ազդեցուցիչք էին նմանութիւնքն՝ ճշմարիտ կերպարանացն Քրիստոսի. և վայրկեանի նմանութեամբքն՝ ի մշտնջենատես կերպարանսն փութային հասանել: Չոր և օրէնքն մովսիսագիրք ամենայն իրօք զհանդերձելոցն նշանակեալ փայլէին:

347 Քանզի իբրև ետես Աստուած զհամաշխարհազորժ զմեզսն տարածեալ, և որով մահն թագաւորեալ՝ առ հասարակ կյանէր յԱդամայ մինչև ի Մովսէս, և ի մոռացօնս դարձուցեալ զկենսաբեր աւետիսն յառաջագիրս, որպէս հուր ինչ մուլեկան հրդեհի՝ որ ապակահիցէ զլերինս և զգաշտս, արձակեալ այնուհետև ի ներքս զօրէնսն իբրև զհեղեղատ սաստիկ՝ շիջուցանել զայն համատարած: Վասն որոյ և ասէն իսկ, թէ «Ամենայն որ արասցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին». զի որպէս Ադամայ, թէ ճաշակեսցէ ի ծառոյն՝ մահ սպառնացաւ, ուստի և թագաւորեաց իսկ մահ՝ նոյնպէս և զօրինացն ասաց, թէ «Որ արասցէ զայս՝ կեցցէ ի սոսին», որով և շիջաւ իսկ մահ:

348 Քանզի և օրէնքն իսկ ստուերագիր յօրինակատարն Քրիս-

343 ԼԾ. Քանզի «բազում եղանակներով և բազում օրինակներով Աստուած կանխաւ խօսել է մեր հայրերի հետ մարգարեաների միջոցով, իսկ այս օրերի վախճանին մեզ հետ խոսել է իր Որդու միջոցով, որին ամենայնի ժառանգ կարգեց, որի միջոցով հավիտենականութունն ստեղծեց, և որը նրա փառքի լույսն է, էութեան պատկերը և ամեն ինչ կրում է իր զորութեան խոսքով»:

344 Տեսնո՞ւմ ես, որ եղանակները, օրինակները և մարգարեները բազմաթիւ են, իսկ Աստուած մի է, որը խոսեց իր Միածնին որդու մասին: Ասաց մարգարեն Տիրոջ փոխարեն, թե «Ես եմ Աստուածը և չկա այլ ոք բացի ինձանից, որ կարողանար առաջվանից պատմել վերջին դպրերի մասին, նախքան դրանց լինելը և բոլորը միանգամայն կատարվելը», քանզի նա գիտեր խորհուրդը միակ իմաստուն Աստուծո, որը թաքնվել էր ժամանակներից և հայտնվեց մարգարեական գրքերի միջոցով:

345 Իսկ երբ եկավ ինքը՝ փրկիչը, Աստու Որդին, հայտնեց աշակերտներին, թե «Երանի, ասում է, ձեր աչքերին՝ տեսածների և ձեր ականջներին՝ լսածների համար, քանզի բազում մարգարեներ, արդարներ և թագավորներ ցանկացան տեսնել ձեր տեսածները ու շտեսան և լսել ձեր լսածները ու չսեսցին»:

346 Տեսնո՞ւմ ես, թե [մարգարեների] ազդարարութունները նմանութուններ էին Քրիստոսի ճշմարիտ կերպարանքի և ժամանակավոր նմանութուններով ջանում էին հասնել մշտնջենավոր կերպարանքին: Այսպես էլ Մովսեսի գրած օրենքները մատնանշում ու փայլեցնում էին հանդերձայլ ամենայն մանրամասնութեամբ:

347 Քանզի երբ Աստուած տեսավ, որ մեղքը աշխարհում համատարած դարձավ ու նրանով մահը սկսեց թագավորել, մոռացութեան տալով սկզբում գրված կենսաբեր ավետիսը, և կյանել էր առհասարակ ամեն ինչ Ադամից մինչև Մովսէս, որպես մուլեկան հրդեհի կրակ, որն ապականելու էր լեռներն ու դաշտերը, ապա այնուհետև ներքև արձակեց օրենքը սաստիկ հեղեղատի նման հանդցնելու համատարած [կրակը]: Սրա համար նա ասում է, թե «ամեն ոք, որ այս բանը կատարի, նրանով կապրի», քանզի ինչպես ծառից ճաշակելու համար Ադամին մահվամբ սպառնաց, ուստի և մահն էլ թագավորեց: Այսպես ասաց նաև օրենքների մասին, թե «Ով որ այս բանը կատարի, նրանով կապրի», որով և հանգավ մահը:

348 Քանզի հենց օրենքը, որը Քրիստոսի սովերագիրն է ու

տոս՝ կորուսին զմահ. որով և յայտ իսկ արարեալ զծովացեալ զմեղան, և ի համար արկեալ, և ըստ իւրաքանչիւր յանցանաց մահ սպառնացեալ: Եւ տկարացուցեալ զամենեսին, և փակեալ ընդ անիծիւք և ընդ դատապարտութեամբ. զի յորժամ եկեալ բառնայցէ ամենափրկիչն՝ Քրիստոս զմեզս անիծարբերս և մահածինս՝ ասացեն ազատեալքն, թէ «Շնորհք նմա, որ յայնչափ մահուց փրկեաց զմեզ»:

349 Հուսկ յայտ առնէ, թէ օրէնքն Քրիստոսի մնային, ասելովն, թէ «Օրէնքն յանցուածոց վասն յաւելան, մինչև եկեսցէ զաւակն որում խոստացեալն էր, կարգեալ հրեշտակօք ի ձեռն միջնորդի»: Քանզի «Ընդ օրինօքն, ասէ, փակեալ պահէաք ի հանդերձեալսն հայեցեալ». որում ոչ միայն ազգք երկնածնաց, այլ և աներկոյթ զօրք հրեշտակաց հանդերձ ամենայն անզգայ արարածոյքս սպասեալ մնային. ըստ այնմ թէ «Ակնկալութիւն արարածոց յայտնութեան Որդույն Աստուծոյ սպասէ. զի ընդունայնութեան արարածք հնազանդեցան, ոչ իւրեանց կամաւ, այլ վասն այնորիկ՝ որ հնազանդեցոյցն լուսով. զի և ինքեանք իսկ արարածքն ազատեսցին ի ծառայութենէ ապականութեան՝ յազատութիւն փառաց Որդույն Աստուծոյ»:

350 Քանզի յորժամ Ադամ, որ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ, և ամենայն զաւակ նորա, որ աստուածորդիքն կոչեցան, կամօք իւրեանց զապականութիւն ժառանգեցին՝ ընդ նոսին և ամենայն արարածք հնազանդեալ ապականեցան. ոչ իւրեանց կամաւ, այլ վասն առաջնորդութեան կամացն Աստուծոյ առ ի Քրիստոս ազատելոյ: Քանզի և որ միանգամ ի վայելչութիւն և ի փառս մարդոյն հաստեցան՝ ապականեալք և անարգեալք վասն նորին բարկութեան: Եւ երկիր անիծեալ և փշաբեր, հեղեղատեալ և հրայրեաց, շարժահիմն յողողղեալ, և օդք ապականեալք ընդ ժամանակս ժամանակս. և լուսաւորք խաւարամածք և արիւնանշանք, և երկինք այլազունեալք. որպէս ի գրոց մարգարէականաց զանցելոցն է նշանակեալ. զոր և նոյն իսկ մարգարէքն յազգականացն կրէին յանձինս իւրեանց: Զի թէպէտ և յԱստուծոյ պատուեալք առաքէին, սակայն և շնորհունելեացն

օրինակատարը՝ ոչնչացրեց մահը, նրանով հայտնի դարձավ մեղքերի ծովացյալ լինելը և հաշիվ կատարելով մահ սպառնաց՝ ըստ յուրաքանչյուրի մեղքերի: Նա ամենքին տկարացրեց, դրեց անեծքի ու դատապարտութեան տակ, որպեսզի երբ զա ամենափրկիչ Քրիստոսը և վերացնի անիծարբեր և մահածին մեղքերը, ազատվածներն ասեն՝ «Շնորհակալութիւն նրան, որ այդպիսի մահվանից փրկեց մեզ»:

349 Վերջինս հայտնի է դարձնում, որ օրենքը մնաց մինչև Քրիստոս, ասելով, թե «օրենքը ավելացավ օրինազանցութեան պատճառով, մինչև զա այն սերունդը, որին խոստացված էր, հրեշտակներով հաստատված և միջնորդի ձեռքով», քանզի «օրենքի տակ, ասում է, փակված մնացինք նայելով հանդերձային», որին ոչ միայն երկրածին ազգերը, այլև հրեշտակների աներկոյթ զորքերը ամենայն անզգա արարածներով հանդերձ սպասավորելու մնացին: Ըստ այնմ, թե «արարածների ակնկալութիւնը սպասում է Աստուծո Որդու հայտնութիւնը, քանզի արարածները ունայնութեան հնազանդվեցին, ոչ իրենց կամքով, այլ նրա համար, որը նրանց հնազանդեցրել էր այն հույսով, որ արարածները իրենք ևս ազատվելով ապականութեան ծառայութեանից, Աստուծո Որդու փառքի ազատութեանը հասնեն»:

350 Քանզի երբ Ադամը, որն ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծվեց, ինչպես նաև նրա բոլոր զավակները, որոնք աստվածորդիներ կոչվեցին, իրենց կամքով ապականութիւնը ժառանգեցին, նրանց հետ նաև բոլոր արարածները հնազանդվեցին ու ապականվեցին, ոչ իրենց կամքով, այլ Աստուծո առաջազույն սահմանյալ կամքի համաձայն նրանց ի Քրիստոս ազատ թողնելու համար: Քանզի նրանք, որ մի անգամ մարդու վայելքի ու փառքի համար ստեղծվեցին, ապականյալներ և անարգյալներ դարձան նրա բարկութեան պատճառով: Երկիրն անիծյալ և փշաբեր դարձավ, հեղեղատյալ և հրով այրված, հիմքից խախտւտ, անհաստատ դարձավ, քամիները ապականված էին ըստ տարբեր եղանակներով, լուսավորները խավարամած և արյունանշան, երկինքը սժգույն, ճիշտ այնպես, ինչպես նշված է գալիք դեպքերի մասին մարգարեական գրքերում: Նույնը մարգարեները իրենց ազգակիցներից կրեցին: Քանզի թեպէտ պատվավորները Աստուծուց էին առաքվել, սակայն նրանց յրեղունողները թշնամանեցին ու քարկոծեցին, ինչպես ասում է

Քշեամանհալք և քարկոծհալք. որպէս և ասէ իսկ ամենատէրն, թէ
«Վասն ձեր կոտորեցի զմարգարէսն քանիւ բերանոյ իմոյ»:

351 Նոյնպէս և հրեշտակքն պատգամաւորեալք առ ազգս մարդ-
կան, անարգեալք և տրտմեալք ի շնորհունելեացն դառնային. որպէս
և առ Ղովտ եկեղծիքն հրեշտակօքն պատեհազոյն է և զայլոցն իմա-
նալ. Քանզի եթէ դարձ միոյ մեղաւորի՝ ամենայն հրեշտակաց ու-
րախտութիւն բերէ, ո՞րչափ ապատամբութիւնն ամենեցուն՝ տրտմու-
թիւն գործիցէ. որով և անունն Աստուծոյ հայհոյեալ ասի և զՆոգին
սուրբ տրտմեցուցեալ: Այլ թէպէտ և այնպէս նեղութիւնակիր ամե-
նայն արարածքն ընդունայնութեան ծառայէին, սակայն առաջի եղե-
լոյ աղատեցուցիչ յուսոյն ամենեքեան սպասէին, հրեշտակք և մար-
գարէք և ամենայն արարածք: Չի ոմն ասէր. «Ի պահու իմում կա-
ցից, և ելից ի վերայ վիմին և ակն կալայց». և միւսն՝ թէ «Ծս Տեառն
ակն կալայց և սպասեցից Աստուծոյ փրկչին իմոյ». և ոմն՝ թէ «Ո՞ր
տացէ ի Սիոնն զփրկութիւն Իսրայելի»:

352 Ա. Իսկ ընդէ՞ր արդեօք յերկարեալ Միածնին՝ այնչափ նե-
ղութիւնս արարածոցն հասուցանէր. եթէ ոչ՝ զի նախ ազդ արարեալ
յառաջագոյն ընդելականս անսիցէ. զի մի յորժամ յանկարծ երևեալ՝
անծանօթ, անընկալ լինիցի. այլ իբրև հայեցելոց և սպասելոց՝
եկեալ ծանօթս տայցէ: Չի եթէ յայնչափ ժամանակաց առ իւր ար-
արեալսն եկեալ անընկալ եղև, ո՞րչափ ևս շաղղեցիւոցն և չհամ-
բաւելոցն. այլ կանխակալ խորհրդով ծանօթս տուեալ ամենայն ազ-
գացն և յախտեանցն եկելոց:

353 Որպէս ոմն ի պատգամաւորացն Աստուծոյ ասէ, թէ «Ինձ
տուան շնորհքս այս՝ ի հեթանոսս անտարանել զանքնին մեծու-
թիւնն Քրիստոսի, և լուսաւոր առնել զամենեւեան, թէ զի՛նչ է տըն-
տեսութիւն խորհրդոյն, որ ծածկեալն էր յամենայն յախտեանց առ
Աստուծոյ՝ որ զամենայն ինչ արար. զի յայտնեցի արդ իշխանու-
թեանց և պետութեանց որ յերկինս են, ի ձեռն եկեղեցւոյ՝ բազմա-
պատիկ իմաստութիւնն Աստուծոյ, ըստ յառաջադրութեան յախ-
տեանցն, զոր արար տերամբ մերով Յիսուսի Քրիստոսիւ. որոյ և
վասն նորին իսկ յայտ արարեալ, թէ «Իբրև եկն լրումն ժամանակին»:

ամենատերը, թե «Ձեզ համար ես կոտորեցի մարգարեներին իմ
բերանի խոսքով»:

351 Նույնպէս և հրեշտակները, որոնք պատգամավորներ էին
մարդկային ազգին [ուղարկված], իրենց լընդունողներից անարգ-
ված ու նեղված վերադարձան այնպես, ինչպես կարելի է հասկա-
նալ, Ղովտի մոտ եկած հրեշտակներին, քանզի եթե մեկ մեղավա-
րի դարձը բոլոր հրեշտակներին ուրախություն է բերում, ապա
որչափ նրանց ըմբոստությունը ամենքին տրտմություն կպատճա-
ռի, քանի որ Աստուծո անունը հայհոյված կլինի և սուրբ Հոգին
տրտմեցրած: Այլ թեպետ այսպիսով բոլոր արարածները նեղու-
թյուն էին կրում և ունայնության ծառայում, սակայն ամենքը՝ հը-
րեշտակները, մարգարեները և բոլոր արարածները սպասում էին
առաջադրված ազատարար հույսին, քանզի մեկն ասել է՝ «Իմ պահ-
պանության տեղը պիտի կանգնեմ, վե՛մի վրա պիտի բարձրանամ
և պիտի հուսամ», իսկ մյուսը, թե «ես Տիրոջը պիտի հուսամ և
պիտի սպասավորեմ իմ փրկիչ Աստուծուն»: Մեկն էլ, թե «Բացի Սիո-
նից Իսրայելին ո՞վ փրկություն կտա»:

352 Ա. Իսկ ինչո՞ւ արդյոք Միածինը երկարաձգում էր արա-
րածներին նեղություններ հասցնելը, եթե ոչ այն բանի համար,
որ նախապես զգուշացնի և իրեն ընտելացնի, որպեսզի երբ հան-
կարծակի երևա, անծանօթ, անընդունելի չլինի, այլ իբրև նրան
տեսածներ ու սպասավորներ որպես ծանօթ ընդունեն: Քանզի ար-
դեն այդքան ժամանակ է, որ իր արարածներին գալով [երևաց]
ու անընդունելի եղավ, ապա որչափ ևս անընդունելի պիտի լիներ,
եթե հայտնվեր այնպիսիների, որոնք չէին ազգարարված և տեղե-
կացված: Այլ կանխավ հայտնեց խորհուրդը ամեն ազգերին և հա-
վիտյան եկողներին:

353 Ինչպես Աստուծո պատգամավորներից մեկը ասում է, թե
«Ինձ տրվեց այս շնորհքը՝ ավետարանելու հեթանոսներին Քրիս-
տոսի անքննելի մեծությունը և ամենքին լուսավորել, թե ի՞նչ է
այն խորհրդի տնօրինությունը, որը բոլորից հավիտյան ծածկված
էր Աստուծո մոտ, որն ամեն ինչ ստեղծել է: Որպեսզի նա հիմա
երկնքի՞ վրա գտնվող իշխանություններին և պետություններին եկե-
ղեցու միջոցով հայտնի Աստուծո բազմապատիկ իմաստությունը,
ըստ իր հավիտենական ծրագրի, որը նա իրազործեց մեր Տեր Հի-
սուս Քրիստոսի միջոցով: Նույնի մասին խոսելիս նա հայտնում
է, թե «Երբ ժամանակը լրացավ»:

354 Իսկ ո՞վ այն իցէ ի մարդկանէ, որ կարող իցէ այնպիսի վարդապետութիւն զաստուածութենէն ճշգրտել խօսել. այլ որչափ ինքն կամեցաւ՝ առ ի ծանօթ առնել զինքն. զի ծանիցեն զնա և կեց-
ցեն: Այլ ոչ բաւեմք արարածքս զԱրարչէն պատմել, որ բեռեալ
կամք ի տիպս պատկերիս՝ ըստ առնել առնողին. այլ որչափ ըստ
չափոյ ժուժալոյ տկարութեանս մերոյ՝ ինքն կամեցաւ պատմել մեզ.
քանզի ոչ ոք գիտէ զԱստուծոյ՝ եթէ ոչ Հոգին Աստուծոյ և Որդին, որ
եկն և պատմեաց և յայտնեաց և եցոյց, թէ «Որ ետես զիս՝ ետես
զՀայր իմ»:

355 Բայց Աստուած հոգի կենդանի է, հուր կիզելոյ, անթիւ և
անփոփոխ է, փառք անպատում, զօրութիւն անբաւ, գեղ աննման
զարմանալի, անհաս մտաց և խորհրդոց, անխօս լեզուաց, անամ-
փոփ խորհրդոց, արտաբոյ բան զամենայն ճառս. ոչ ականատես և ոչ
ունկան լուեալ, և ոչ կարծիք սրտի կարեն հասանել: Երկինք ամե-
նայնիւ, աշխարհ ամենայնիւ և տիեզերք ամենայնիւ ի վեր ունել ոչ
բաւեն. և բան նորա բարձեալ ի վեր ունի զամենայն և ի զօրութիւն
հրամանի նորա կախեալ առանց թևոց ի թռչալ ի վերայ օդոց իբրև
թռուցեալ: Ինքն պատեալ զամենայնիւ, ի ներքոյ ամենայնի, ի վե-
րայ ամենայնի, արտաբոյ ամենայնի, և ամենայն ի նմանէ, և ամե-
նայն ի նա, և ամենայն ի փառս նորա:

356 Եւ ի բազում նշանս և ի բազում արուեստս խօսեցաւ ընդ
հարս մեր մարգարէիւք ի ժամանակս ժամանակս, ի տեսիլս ան-
պատումս, յաննման փոփոխմունս, ի լուր զարմանալի, ի գեղ գո-
վելի, յաստուածեղէն կերպարանս: Ումեմն լուսեղէն նմանութեամբ,
ի կերպարանս մարդոյ, ումեմն իբրև զհուր բորբոքեալ, ի կերպա-
րանս մարդոյ, և արդարոց բազմաց երևեցաւ ըստ կարել տեսանե-
լեացն նոցա, և ըստ հանդուրժել լսելիաց նոցա խօսեցաւ ընդ նոսա:
Զի անբաւ է մարդոյ տեսանել զԱստուած գոյի իւրով, իբրև մոմոյ
զհուր, զի եթէ լիբիւք ոչ կարեն տեսանել զնա, զի յորժամ հայեցեալ
ընդ նոսա՝ հալեցցին:

357 Բայց իբրև ինքնակամ կամօք բարեբարութեամբ իւրով

354 Բայց ո՞վ մարդկանցից կարող էր աստվածութեան մասին
այսպիսի վարդապետություն ճանաչել և խոսել: Բայց նա ինքը այս-
պես կամեցավ, որպեսզի իր անձը ծանոթ դարձնի և ճանաչեն նը-
րան ու ապրեն: Սակայն մենք արագածներս չենք կարող պատմել
Արարչի մասին, մենք, որ բեռաված ենք այս պատկերի տիպին,
ըստ ստեղծողի ստեղծածին: Բայց ինչքան որ մեր տկարութեանը
կարող էր ժուժկալել, ինքը կամեցավ մեզ պատմել, քանզի ոչ ոք
չգիտի Աստծուն բացի Աստուծո Հոգուց և Որդուց, որը եկավ ու
պատմեց, հայտնեց ու ցույց տվեց, թե ռով որ ինձ է տեսել, իմ
Հորն է տեսել»:

355 Բայց Աստված կենդանի հոգի է, կիզող հուր, անշափելի
և անփոփոխ, անպատում փառք, անբավ զօրություն, աննման,
զարմանալի գեղեցկություն, անհասանելի մտքերի ու խոհերի հա-
մար, լեզվով անբացատրելի, մտքում շամփոփվող, դուրս է ամեն
տեսակ խոսքերից, ոչ աչքով է տեսչելի, ոչ ականջով լսելի, ոչ
էլ սրտի հույսը կարող է նրան հասնել: Երկինքն ամբողջովին, աշ-
խարհն ամենայն և տիեզերքը ամբողջովին բավական չեն ընդգր-
կելու նրան: Նրա խոսքը վերև բարձրանալով կրում է ամեն ինչ
նրա հրամանի զօրութեամբ [տիեզերքը] կախված է մնում առանց
օդի վրա թռչող թևերի և կարծես թռչում է: Ինքն ամեն ինչ պար-
փակում է, ամեն ինչի մեջ է, ամեն ինչի վրա է, ամեն ինչից դուրս
է, ամեն ինչ նրանով է, ամեն ինչ նրանում է և ամեն ինչ նրա
փառքի համար է:

356 Նա բազում նշաններով ու հրաշքներով տարբեր ժամա-
նակներում խոսեց մեր հայրերի հետ մարգարեների միջոցով ան-
պատում տեսիլքներով, աննման կերպարանափոխումներով, զար-
մանալի ձայնով, գովելի գեղեցկությամբ, աստվածալին կերպա-
րանքներով, երբեմն լուսեղեն նմանությամբ, մարդկային կերպա-
րանքով, երբեմն որպես բորբոքված հուր, մարդու կերպարանքով:
Բազում արդարների երևաց՝ ըստ նրանց տեսնելու կարողության և
ըստ նրանց լսելու համբերության՝ խոսեց նրանց հետ: Քանզի մար-
դըն անկարող է տեսնել Աստծուն իր էության մեջ, ինչպես մոմը
չի դիմանա կրակին և լեռները չեն կարող տեսնել նրան, քանզի
եթե նայեն նրան, կհալվեն:

357 Բայց երբ իր ինքնակամ ցանկությամբ և բարեբարու-
թյամբ ինքնիրեն ցույց տվեց, երևաց մարդու կերպարանքով, եր-

գինքն ցուցանէր՝ ի կերպարանս մարդոյ երևէր, ումեմն լույս, ումեմն հուր և ումեմն հողմ, և յամպ և ի մէզ և ի մրրիկ:

358 Իսկ եթէ առիցեմք եթէ հուր է՝ զոր ինչ տեսանեմքն ասեմք. եթէ ասեմք լույս է՝ զնմանութեան աստի կարծիս առեալ զմերոյ բնութեանս՝ նմանութիւն ցուցանեմք երևութիւքս աներևութիւն վասն մերոյ անհասութեան: Ապա նա ըստ մերոյ փոքրկութեանս՝ երևի, որպէս զի մի՛ տարրական արարածքս կիզցին յահէ փառացն: Եւ զանուն նորա ոչ ոք գիտաց. զի չէ ևս անդր քան զնա ոք՝ որ անտի և այսր անուանիցէ:

359 Եւ յերևելն իւրում արդարոցն՝ զահն իւր յինքն ամփոփէր, և մարդատեսիլ և հրեշտականման երևէր մտահաս ըստ հանգուրծելոյ աշաց: Ո՛չ արարածք կարեն քննել զարարիչն, և ոչ զանգուածն զզանգիչն գիտէ:

360 Բայց Արարիչն գթայ չիւր արարածս. զի Աստուած արար զամենայն արարածս, և զարդարեաց ի գեղ զովելի և ի փառս վայելուչս: Ի հողոյ ստեղծ գհողեղէն մարմինս և ի լուսոյ զհրեշտակս, զարդարեալ ի լույս վայելուչ, և զգեցեալ զարդարեաց զփառաց աթոռն, ուր մտանեն օրհնութիւնք հրեշտակաց, բարբառք սրովբէից, փասատրութիւնք զուարթնոց, ժողովք բանակաց և գունդք սրբոց և գասք գովչաց և օրհնութիւնք երկնաւորացն և աղօթք արդարոցն և պաշտօն սրբոցն, սրովբէքն և քրովբէքն և զօրք միաբանական լուսոյն:

361 Լէ. Զայս վկայութիւն ասացեալ՝ կարգեցաք ի ձեր լսելիս զսուրբ հաւատս ճշմարիտս, որ յայտ յանդիման վարդապետեցին մեզ Գիրք սուրբք՝ սուրբ Հոգւովն, վասն մշտնջենաւոր արքայութեան աստուածութեանն. որ յայտնեցաւ խորհրդով՝ արդարոց հարցն մեքոց, և խօսեցաւ ընդ մեզ Որդւովն և սուրբ Հոգւովն, և աւետարանեցաւ սրբովք մարգարէիւք և առաքելովք, և տուաւ մեզ հաստատութիւն հաւատոց:

362 Զի հաստովք ճշմարտեսցուք ի մի Աստուած հայր և տէր և արարիչ ամենայնի, և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր, և ի սուրբ Հոգին, որ ի նորին էութեանէ, և նովաւ արար զամենայն արարածս: Որ է մի տէրութիւն, մի գօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի պիտութիւն, մի խորհուրդ, մի պիտութիւն,

բեմն որպէս լույս, երբեմն հուր և երբեմն հողմ, ինչպէս և ամպի, մեղի ու մրրիկի մեզ:

358 Իսկ եթէ ասենք, թե նա հուր է, ապա ասում ենք այն, ինչ տեսնում ենք. եթէ ասում ենք լույս է՝ նրա նմանութեան դաստիարակ մեր բնութեանից ենք առնում, աներևութիւն ցույց ենք տալիս որպէս երևացող մեր անկարողութեան պատճառով: Բայց նա մեր փոքրկութեան համեմատ երևաց, որպէսզի նյութական արարածները շարժեն նրա փառքի ահից: Նրա անունը ոչ ոք գիտի, քանզի դեռ ոչ ոք չկար այնտեղ, բացի նրանից, որ նրան այնտեղ և այստեղ անուն տար:

359 Եվ իր երևալովը արդարներին՝ իր ահափորութեանը իրեն էր քաշել և երևացել էր մարդատեսիլ, հրեշտականման և հասկանալի բոս աշքերի կարողութեան: Ոչ արարածները կարող են քննել Արարիչն և ոչ էլ խմորը գիտի իրեն պատրաստողին:

360 Բայց Արարիչը գթում է իր արարածներին, քանզի Աստված ամենայն արարածներին ստեղծեց և զարդարեց գովելի գեղեցկութեամբ և վայելուչ փառքով: Հողից ստեղծեց հողեղեն մարմինները և լուսից՝ հրեշտակներին, վայելուչ լույսով ծածկեց ու զարդարեց փառքի աթոռ, ուր բարձրանում են հրեշտակների օրհնութիւնները, սերովբեների ձայները, զվարթունների փառավորութեանները, բանակների բազմութեանը, սրբերի գնդերը, գովբերողների դասերը, երկնավորների օրհնութեանները, արդարների աղօթքները, սրբերի պաշտամունքը, սերովբեներն ու քրովբեները և միաբանական լույսի զորքերը:

361 Լէ. Հիշելով այս վկայութեանը՝ ձեր լսելիքներին կարգով մատուցեցինք ճշմարիտ սուրբ հավատը, որը հայտ հանդիման մեզ ուսուցանել են սուրբ Գրքերը, սուրբ Հոգու միջոցով: Աստվածութեան մշտնջենավոր արքայութեան մասին, որը խորհրդով հայտնեց մեր արդար հայրերին, հաղորդեց մեզ Որդու և սուրբ Հոգու միջոցով, ավետիկեց սուրբ մարգարեների և առաքյալների կողմից ու տրվեց մեզ հավատի հաստատութեանը:

362 Քանզի հավատով մենք հաստատ ճանաչեցինք մեկ Աստված Հայրը, ամենայնի տերն ու արարիչը, միածին Որդին, որը Հորից է, Հոր կողքին, Հոր հետ և սուրբ Հոգին, որը նույն էութեանից է և նրանով է ստեղծել ամենայն արարածներին, որը մեկ տիրութիւն է, մեկ գօրութիւն, մեկ իշխանութիւն, մեկ մեծութիւն, մեկ պիտութիւն, մեկ խորհուրդ, մեկ պիտութիւն, մեկ անսկիզբ

մի անակզքնական զօրութիւն. երեք կատարեալ անձինք, մի կատարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի էութիւն, մի Աստուածութիւն, Հայր և Որդի և սուրբ Հոգին. երեք անձինք, մի զօրութիւն Աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգի ի նոցունց ի նոսին. իսկութեամբն, էութեամբն, Աստուածութեամբն հարթ հաւասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս. մի էութիւն բնութեան, մի պսակ Երրորդութեանն, և լի են երկինք և երկիր փառօք նորա:

363 Որպէս և Սողոմոն արքայ, որդի մարգարէին, ասէ չիւր յագեկիր ազօթսն, եթէ «Երկինք և երկիր շեն քեզ բաւական»։ Եւ մարգարէն ասէ իբրև յերեսաց Տեառն, թէ «Երկինք աթոռ իմ են, և երկիրս պատուանդան ոտից իմոց. զո՞րպիսի տուն շինիցէք ինձ, ասէ Տէր, կամ զի՞նչ տեղի բնակութեան պատրաստիցէք ինձ. ո՞չ ձեռն իմ արար զայս ամենայն. և ես յո՞ հանգեայց և զաղարեցից, եթէ ոչ ի հեզս ի խոնարհս և յայնոսիկ, ոչք զողան ի բանից իմոց»։ և «Ծղէց նոցա Աստուած, և նոքա եղիցին իմ ժողովուրդ»։ Իսկ որում երկինք և երկիր շեն բաւական, ո՞րպիսի ունիցի զնա սիրտ մարդոյ. միթէ մե՞ծ ինչ իցէ մարդ քան զերկինս և զերկիր։ Այլ Աստուածութենէն զինչ կամի՞ և լինի, զինչ կամեցաւ՝ և արար, զինչ կամեցաւ՝ և եղև, որ ինչ կամի՞ ոչ զանցանէ. այլ ամփոփեցաւ, փոքրկացաւ, և եղև զինչ և կամեցաւ:

364 ԼՂ. Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր յաշխարհ, որ եկն և եղև ի կնոջէ. և ի մարդկեղէն մարմինս պատեցաւ. մարմնովն իւրով զամենայն մարմին կենդանացոյց։ Որով և յաղթեաց իսկ Արարիչն աշխարհի, զի նորոգեցէ զարգարսն և զերծուցէ ի մեղացածին ծննդոց և հրեշտակակերպս արասցէ և աստուածորդիս կոչեսցէ. և զմահկանացուս անմահացուցէ անմահ Հոգւովն, պատուեցէ աստուածեղէն փառօքն։ Վայելուչ լուսովն զարդարին, և յերկրաւորութենէս յերկնաւորութիւնն անցանեն, ի մահկանացուէս յանմահ կենդանութիւնն, զանանց լոյսն զգենուն և զանապական գեղկերպարանցն:

365 Ո՞րչափ ևս իցէ անպատում աստուածութիւնն, որ ամենայն բարութեանց աղբիւր են կամք նորա, և տէր ամենայն գործոց. և բանիւ բերանոյ նորա հաստատեցան ամենայն արարածք և ի նմանէ լոյս առին ամենայն լուսաւորք, և ի զօրութիւն նորա հաստատեալ

զօրութիւն, երեք կատարչալ անձինք, բայց մեկ կատարչալ կամք. Երրորդութեան անպատում անքնեկի միութիւնը։ Մի իսկութիւն, մի էութիւն և մի աստվածութիւն, Հայր և Որդի և սուրբ Հոգի, երեք անձինք, բայց մի Աստվածային զօրութիւն՝ Հայրն ինքնիրենից, Որդին Հորից, Հոգին նրանցից ու նրանց մեջ։ Իսկութեամբ, էութեամբ, Աստվածութեամբ նրանք առհասարակ հարթ հավասար են խորութեամբ, բարձրութեամբ, լայնութեամբ, երկայնութեամբ, բնութեամբ մեկ միութիւն են, Երրորդութեան մեկ պսակ և երկինքն ու երկիրը լի են նրա փառքով։

363 Ինչպես մարգարեի որդի Սողոմոն արքան ասում է իր հոգեկիր աղոթքների մեջ, թե «երկինքն ու երկիրը քեզ բավական չեն», իսկ մարգարեն ասում է Տիրոջ կողմից, թե «երկինքն իմ աթոռն է և երկիրը իմ ոտքերի պատվանդանը, ինչպիսի՞ տուն եք շինելու ինձ համար կամ ի՞նչ բնակութեան տեղ եք պատրաստելու ինձ, չէ՞ որ իմ ձեռքն է այս ամենը ստեղծել. ես ո՞ւմ հանգիստ ու դադար տամ, եթե ոչ հեղերին, խոնարհներին և այնպիսիներին, որոնք զոգում են իմ խոսքերից» և «կլինեմ նրանց Աստվածը ու նրանք իմ ժողովուրդը կլինեն»։ Իսկ նա, որին երկինքն ու երկիրը բավական չեն [պարփակելու], ինչպե՞ս մարդու սիրտը պիտի նրբան ընդգրկի, մի՞թե մարդն առավել մեծ է, քան երկինքն ու երկիրը։ Սակայն Աստվածութեւնը ինչ կամենում է, լինում է, ինչ կամեցավ՝ ստեղծեց, ինչ կամեցավ՝ եղավ, ինչ կամենում է՝ զամց չի առնում, այսուհանդերձ [մարդանալով] նա ամփոփեց, փոքրացավ և եղավ, ինչ որ կամեցավ։

364 ԼՂ. Արդ, Աստված իր Որդուն առաքեց աշխարհ, որը եկավ ու ծնվեց կնոջից և մարդկային մարմնով ամփոփվեց, իր մարմնով բոլոր մարմինները կենդանացրեց։ Նրանով աշխարհի Արարիչը կարողացավ նորոգել արդարներին, փրկել նրանց մեղացածին ծնունդներից, հրեշտակակերպ զարձրեց ու աստվածորդիներ կոչեց, մահկանացուներին անմահացնելով անմահ հոգիով ու պատվելով աստվածային փառքով։ Նրանք վայելուչ լույսով զարդարված են և կանցնեն երկրավորութեանից երկնավորութեան, մահկանացուից՝ անմահ կյանքի, անանցանելի լույսով ու կերպարանքի առապական գեղեցկութեամբ կայարուվեն։

365 Որչափ անպատում է Աստվածութիւնը, որի կամքը ամենայն բարիքների աղբյուր է և տերն է ամեն գործերի։ Նրա բերանի խոսքով հաստատվեցին բոլոր արարածները. նրանից լույս

կան ամենայն արարածք, վերնայարկը երկնից և աշխարհ ամենայն և որ ի նոսին, «Եւ ի հոգոյ բերանոյ նորա ամենայն զօրութիւնք նոցա»: Եւ երկնատր պաշտօնեայքն, և սբբոցն լուսեղէն բանակքն յուսով նորա կան կախեալ և ողորմութեանց նորա կարօտին. և ի նորա ակնարկելն՝ ամենայն արարածոց պէտք պատրաստին. և ի զօրութիւն նորա կեան ամենեքեան, և «Աչքն ամենեցուն ի նա յուսան»:

366 Որ արարիչն և հաստիչն է և առաջնորդն է ամենայնի իսկութեան բնութեամբն. անբաւ զօրութիւնն որ ի նման է՝ տարածեալ արկեալ զամենայնիւ. ուստի կենարար զօրութիւնքն բաշխին, որ ընդ ամենայն արարածս անցանէ, ընդ երկնատրս և ընդ երկրատրս, ընդ օդս և ընդ հողմս, ընդ հոտր և ընդ ջուր, ընդ լոյս և ընդ խաւար, ընդ անդունդս և ընդ բարձունս: Որ ընդ աներևակի զօրութիւնսն թափանցանց լուսով իւրով ելանէ, որոյ զօրութիւն հոգւոյն անբաւ է, զամենայնի սփռեալ, ընդ ամենայնի տարածեալ. և ելանեն ճառագայթք զօրութեամբ, անըմբռնելի բնութեամբ: Մի ունի զլափ վերին բարձանց, և մի գտորին անդնդոց, մի յաջ ձգեալ և մի յահեակ, մի ի դէմս և մի ի թիկունս: Վեց զօրութեամբ ճառագայթքն, վեց հազարեան դարքն. եօթներորդ դարին՝ հանգիստ արդարոց:

367 Մեծքակերպ զԱստուած ի՞նչ քարոզեսցուք յօգուպատ անզամովքս զանգեալ ի հողոյ: Իւրաքանչիւր անգամ զիւրաքանչիւր գործ բարձեալ բերէ յանձին, ոչ ձեռնհաս ի գործ ընկերին. ո՛չ ակն լսէ, և ոչ ունկն տեսանէ. ո՛չ լեզու հոտտի, և ոչ ձեռք գնան, և ոչ ոտք աղաղակեն: Բերան՝ խորտկաց, հոտտելիք՝ հոտոց, քիմք՝ ճաշակաց, մի մի իւրաքանչիւր բնութեանն կապեալ կան:

368 Բայց ինքն իւրով կամօք արար զամենակեցոյց զալուստն իւր և կատարեաց զկամս Հօր: Առաքեցաւ Աստուած յԱստուծոյ սուրբ Որդին, առ զմարմին ի կուտէ, մարդ կատարեալ՝ կատարեալ Աստուածութեամբն. զԱստուածութեան զօրութիւնն յայտ արար, և զմարմնոյ տկարութիւնն ցուցանէր: Մառայակից եղև մարմնովն մարդկութեանս, և ազատեաց ի մեղաց զմարդկութեան մարմինս: Որով էջ ի դժոխս, և ած եհան անտի զարգելեալսն ի դժոխոց: Մարմնով հալածեցաւ. և հալածեաց զսատանայ և կապեաց զմեղս:

առան բոլոր լուսավորները և նրա զօրութեան մեջ հաստատված են բոլոր արարածները, երկնքի վերնահարկերը և ամբողջ աշխարհը իր մեջ եղածներով: «Նրա բերանի հոգիով հաստատվեցին նրանց բոլոր զօրութիւնները»: Երկնավոր պաշտօնյաները և սրբերի լուսեղեն բանակները նրա հույսով մնում են կախված և կարոտ են նրա ողորմութեաններին: Նրա մի ակնարկելով բոլոր արարածների պետքերը պատրաստվում են, ամենքը նրա զօրութեան մեջ են ապրում և «ամենքի աչքերը նրան են հույս դնում»:

366 Նա է Արարիչը, ստեղծողը և ամենայնի առաջնորդը իր իսկական բնութեամբ: Անբավ զօրութեանը, որ նրանից է տարածված, շրջապատում է ամեն ինչ: Նրանից են բխում կենարար զօրութեանները, սրունք բոլոր արարածներին են անցնում՝ երկնավորներին և երկրավորներին, օդի և հողմի մեջ, հրո և ջրի մեջ, լուսի ու խավարի մեջ, անդունդների և բարձունքների մեջ: Նա երևում է իր աներևույթ զօրութեանների հետ իր թափանցիկ լույսով: Նրա նոգու զօրութեանը անբավ է, ամեն տեղ սփռված, ամեն տեղ տարածված և ճառագայթները ելնում են զօրութեամբ, անըմբռնելի բնութեամբ: Նա չի գնում վերին բարձունքների շափ, ոչ էլ իջնում ստորին անդունդները, չի գնում ձախ կամ աջ, ոչ դիմաց, ոչ թիկունք: Վեց զօրութեամբ ճառագայթներ [կան], վեց հազարամյա զարեր, իսկ յօթներորդ դարը արդարների հանգիստն է:

367 Ինչպե՞ս ենք Աստուծան մեզ նման հայտարարում, երբ մենք [կազմված ենք] հողից շաղված հոգակապ անզամներից: Յուրաքանչյուր անգամ իր գործն է կատարում իր մեջ և ձեռնհաս չի իր ընկերոջ գործին: Ոչ աչքը լսում է, ոչ ականջը տեսնում, ոչ լեզուն հոտտում, ոչ ձեռքը գնում և ոչ ոտքն աղաղակում: Բերանը խորտիկների համար է, հոտտելիք՝ հոտերի, քիմքը՝ ճաշակելու. ամեն մեկը կազմված է իր բնութեանը:

368 Բայց ինքն իր կամքով իր ամենակեցոյց զալուստը պատրաստեց և կատարեց Հօր կամքը: Սուրբ Որդի Աստվածը առաքվեց Աստծու կողմից, կույսից մարմին առավ [որպես] կատարյալ մարդ՝ կատարյալ Աստվածութեամբ: Հայտնի դարձրեց Աստվածութեան զօրութեանը և ցույց տվեց մարմնի տկարութեանը: Մարմնով ծառայակից եղավ մարդկութեան և մեղքերից ազատեց մարդկանց մարմինները: Նա իջավ դժոխք և ալնտեղից դուրս հանեց դժոխյում արգելածներին: Մարմնով հալածվեց, հալածեց սատանային և կապեց մեղքերը:

369 Ձի որ ի մարմինն հաւատացին՝ ծանոյց նոցա զԱստուածութիւնն իւր, և որք ի մարմնոյն գթեցին՝ ուրացան զբնութիւնն նորա: Քանզի միացաւ ի մարմնի բնութեամբ, և խառնեաց զմարմինն ընդ իւր Աստուածութիւնն: Որք հաւատացին ի նա՝ նոքա վաշխեցան ի բարիսն յանպատումս. և որք յայսց հաւատոց վրիպեցան՝ նոքա զանկոխն և զանխուլ դնացին և ըստ արտուղի անկան և խրամատեցին անձանց իւրեանց անցս անկարկատս, և զբազումս ի ճշմարիտ հաւատոցն թիրեցին: Իբրև կարծէին թէ գտին ինչ՝ գտին զոչինչ. որպէս և զրեալ է, թէ «Չոգան զհետ ոչնչի, և գտին զոչինչ»: Ձի գիւտիցն խնդիր՝ աշխատութիւն է, իսկ անգիտ աշխատութիւն՝ սուտ վարդապետութեամբ կռապաշտութեան հասուցանէ:

370 Ձի անտուտ ի վերուտ զանցելոց յաւիտեանցն՝ զկնի իսկ եկելոցս մարգարէիքն ամենեքումրք ծանօթս տալ. և առաջին օրինակօքն՝ վերջնոցս բազում անգամ վարդապետեալ. մերթ ահագին սպառնալեօք կարգէ՝ յիշատակօք առաջի վրիժուցն խնդրելոյ, զի զանհաւանսն զարհուրեցուցեալ՝ յուղղութիւն յորդորիցէ. որպէս զգունակ զունակ հարուածսն Եգիպտացոց, և զդառնագոյն հատուցումն նոցա վրիժուցն խնդրելոյ: Եւ կամ զանհաւան անկելոցն յանապատին, և զամենայն իսկ զփորձ առելոցն բարկութեանն Աստուծոյ զյիշատակս առեալ բերէ:

371 Նա և Քրիստոսի իսկ զերկիրն Սողոմացոց և Գոմորացոց յօրինակ առեալ, զի մի ի շահանել ոմանց՝ ևս դժնդակագոյնս քան զայն կրիցեն: Եւ մերթ զբազմադիմի սքանչելագործութիւնս պայծառագոյնս և զհատուցմունս արդարոցն պարգևելոցն Աստուծոյ յիշեցուցանէ. կարգէ միանգամայն և զհաստատութեան արարածոցս զպայման, բազում անգամ ասելով, թէ «Ձերկիրն ձգեցի, և զերկիր հաստատեցի», և «Ձծով սահմանօք փակեցի». զի այսու ամենայնիւ հաւատարիմ զլսողսն առ խոստացեալսն քաջակերեսցէ:

372 ԱՔ. Իսկ իբրև եկեալ՝ կատարեաց փրկիչն ամենեցուն զերբեմնի խոստացեալսն վասն նորին: Եւ վկայութեամբ զգալուստ Որդոյն կարեմք ճշմարտել մարգարէականօքն յառաջասացելովք վասն մարմնածին ծննդեան աստուածորդոյն, հոգեխառն բանիք զաստուածախառն մարմնոյն. զոր յառաջագոյն Աստուած եցոյց զիւրոյ Որդոյն զգալուստ՝ արժանաւոր իւրոց մարգարէիցն ձայնիւր:

369 Նրանց, որոնք հավատացին մարմնին, ծանոթացրեց իր Աստվածությունը, իսկ որոնք գայթակղվեցին մարմնից, ուրացան նրա բնությունը: Քանզի նա միացել էր մարմնին բնությամբ և խառնել էր մարմինը իր Աստվածությանը: Ովքեր նրան հավատացին, վաշխելու են անպատում բարիքները, իսկ ովքեր այս հավատից վրիպեցին, նրանք անկոխ և ծածուկ ճամփաներով գնացին, զարտուղի ընկան և իրենց անձերին անհուսալի ուղիներ խրամատեցին ու շատերին ճշմարիտ հավատից շեղեցին: Երբ կարծում էին, թե ինչ-որ բան գտել են, ոչինչ չգտան, ինչպես և գրված է՝ «Գնացին ոչնչի ետևից ու ոչինչ չգտան»: Քանզի գտնելու համար փրնտրելը աշխատություն է, իսկ աշխատանքն առանց [որևէ բան] զրտնելու կռապաշտության է հասցնում սուտ վարդապետությամբ:

370 Քանզի այնտեղից՝ վերևից բոլոր մարգարենների միջոցով հետո գալիքներին ապագա անցքերը ծանոթացրեց: Եվ նախորդ օրինակներով ուշ եկողներին բազում անգամ վարդապետել է մերթ սարսափելի սպառնալիքներով, հիշեցնելով նախկին վրեժխնդրությունը, որպեսզի անհավատներին զարհուրեցնի և [ճշմարիտ] ուղղության մղի, ինչպես եգիպտացիների տեսակ-տեսակ պատիժները և նրանցից դառնագույն հատուցմամբ վրեժ խնդրելը: Կամ հիշում է անապատում անհավատության մեջ ընկածներին և բոլոր նրանց, ովքեր փորձել էին Աստուծո բարկությունը:

371 Նույն ձևով Սողոմացոց և Գոմորացոց երկիրը նա Քրիստոսի օրինակ դարձրեց, որ չլինի թե նրանցից մի քանիսի շահատալու պատճառով նրանք ավելի դժնդակ ձևով տուժեն: Մերթ հիշեցնում է բազմապիսի սքանչելի հրաշքները և արգարների հատուցումը Աստվածային պարգևներով: Նա միաժամանակ հիշեցնում է արարածների հաստատության կարգը, բազում անգամ ասելով՝ «Երկիրք բարձրացրեցի և երկիրը հաստատեցի» և «Մովը սահմաններով փակեցի», որպեսզի այս ամենով նա կարողանա ուժեղացնել իր լսողների հավատը խոստացվածների հանդեպ:

372 ԱՔ. Ապա երբ եկավ ամենքի փրկիչը, կատարեց այն, որ մի ժամանակ խոստացված էր իր մասին: Եվ վկայությամբ մենք կարող ենք ճշգրտել Որդու գալուստը Աստվածության մարմնածին ծննդյան և աստվածախառն մարմնի մասին հոգեխառն խոսքերի վերաբերյալ մարգարենների գուշակություններով, ինչպես և Աստված առաջվանից ցույց էր տվել իր Որդու գալուստը իր արժանավոր մարգարենների ձայներով:

373 Զի «առաքեաց Աստուած զՈրդին իւր, որ եկն ծնաւ ի կնիւ-
ջէ, և եմուտ ընդ օրինօք. զի զորս ընդ օրինօքն իցեն՝ զնկսցէ, զի մեք
զորդեգրութիւն ընկալցուք»: Հանգոյն սորա և կարապետն Յովհաննէս
ասէր. «Ապաշխարեցէ՛ք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից». զոր
և յափտեանց Տէրն արքայութիւնաբեր առակ առաջի իսկ դնէ ասե-
լովն, թէ «Կատարեալ է ժամանակ, և հասեալ է արքայութիւնն Աս-
տուծոյ»:

374 Եւ արդ՝ եկեալ սքանչելի խորհրդակից Որդին Աստուծոյ՝
կատարել զխորհուրդ նախակարգ յափտեանցն, զոր և մարգարէն
ասէ, եթէ «Հաստատէ զբանս ծառայից իւրոց, և զխորհուրդս հրեշ-
տակաց իւրոց արդարացուցանէ»: Ունի և հրեշտակն պատրաստել
նմա ճանապարհ. որոյ տուեալ ողջոյն կուսին, առ ի զմարգարէա-
կանն կատարելոյ, եթէ «Կուս չլուսցի և ծնցի որդի, և կուշացեն
զանուն նորա էմմանուէլ», և ասէ, «Ուրախ լեր, բերկրեալ, Տէր ընդ
քեզ»:

375 Եւ անդէն նշանակէ, թէ զի՛նչ օրինակ Տէր ընդ նմա լինելոց
իցէ. ասէ. «Հոգի սուրբ եկեսցէ ի քեզ, և զօրութիւն Բարձրելոյն հո-
վանի լիցի ի վերայ քո. քանզի որ ծնանելոցն է՝ սուրբ է, և որդի
Բարձրելոյ կուշացի»: Եւ անդէն ի մարգարէականն հայեցեալ՝ ասէ,
թէ «Տացէ նմա Տէր Աստուած զաթոռն Գաթի հօր իւրոյ, և թագա-
տրեացէ ի վերայ տանն Յակովբայ յափտեան, և թագաւորութեան
նորա վախճան մի՛ լիցի»: Զորմէ և հալրապետն Յակովբ Ղուզովն
լցեալ ասէր, և փառաւոր զՅուդա գիտացեալ՝ և մարգարէութիւն
ասէ. «Մի՛ պակասեցէ իշխան Յուդայ, և մի՛ պետ յերանաց նորա,
մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւր է թագաւորութիւն, զի նա է յոյս հեթա-
նոսաց»:

376 Ահա տեսանեմք լցեալ կատարեալ զամենայն մարգարէու-
թիւն լիով. ահա տեսանեմք զամենայն հեթանոսս սպասեալ նմա, ո՛ր
կամաւ և ո՛ր ախմայ: Ասէ. «Կապեսցէ զգրաստ իւր զորթոյ, և զյա-
ւանակ իշոյն զորթոյն զնդակէ». այսինքն՝ զգալն խոնարհութեամբ
առ մշակս այգուոյն, որ ոչ կամեցան զայգուոյ տէրն. որ շարշարեցաւ
իւրով կամօք համբերեալ, զոր ի ժամու իւրում պատմեցուցոր՝ որ
դեռ վասն ծննդեան են բանք ասել ձեզ, զգուշակումն մարգարէիցն,
զքարոզութիւն առաքելոցն, զվկայութիւն վկայիցն:

377 Խ. Որ նա ինքն է լէութեանն, որպէս և էն իսկ. սակայն

373 Քանզի «Աստուած առաքեց իր Որդուն, որը եկավ-ծնվեց
կնչրից և մտավ օրենքների տակ, որպեսզի նրանց, ովքեր օրենք-
ների տակ են, փրկագնի, և մենք որդեգրություն ստանանք»: Այս
ձևով Հովհաննէս կարապետը ասում է՝ «Ապաշխարեցիք, քանզի
երկնքի արքայությունը մոտ է»: Այս ևս հավիտենության Տերը հա-
մարում է արքայության մասին առակ ասելով, թէ՝ «Ժամանակը
կատարյալ է և հասել է Աստուծո արքայությունը»:

374 Արդ, եկավ Աստուծո սքանչելի խորհրդակից Որդին, որ-
պեսզի կատարած լինի երկար դարեր առաջ նախակարգված խոր-
հուրդը. ինչպես մարգարեն է ասում, թէ՝ «Հաստատեց իր ծառա-
ների խոսքը և արդարացրեց իր հրեշտակների խորհուրդները»: Նը-
րան ճանապարհ է պատրաստում նաև հրեշտակը, որը կուսին ող-
ջույն է տալիս, որպեսզի կատարվի մարգարեությունը, թե «Կուսը
հզանալու է և ծնվելու է որդի և նրա անունը լինելու է էմմանուէլ»
և ասում է՝ «Ուրախ եղիր, բերկրալի, Տերը քեզ հետ է»:

375 Ապա ցույց է տալիս, թե ինչ ձևով Տերը նրա հետ է լի-
նելու, ասում է՝ «Սուրբ Հոգին գալու է քեզ վրա և Բարձրելու զո-
րությունը քեզ հովանի է լինելու, քանզի նա, որ ծնվելու է, սուրբ
է և կուշիլու է Բարձրելու Որդի»: Ապա նախելով մարգարեություն-
ներին ասում է, թէ՝ «Տեր Աստուած նրան տալու է իր հօր Գաթի
աթոռը և թագավորելու է Հակոբի տան վրա հավիտյան, և նրա թա-
գավորությունը վախճան չի ունենա, նրա մասին Հակոբ հալրա-
պետը Հոգիով լցված նույնպես ասաց, և Հուդային փառավոր ճա-
նաչելով մարգարեության մեջ ասաց՝ «Հուդային իշխան չի պա-
կասի և ոչ էլ պետ երանքի (մեջքի) համար, մինչև որ գա նա, որին
պատկանում է թագավորությունը, քանզի նա է հեթանոսների հույ-
սը»:

376 Ահա տեսնում ենք մարգարեությունը լրիվ իրականացած,
կատարված, ահա տեսնում ենք ամենայն հեթանոսների կամա թե
ակամա նրան ծառայելիս: Ասում է՝ «Իր գրաստը որթատունկին է
կապելու և իր իշու ձաղը որթատունկի ծունկին», այսինքն դա նրա
խոնարհությամբ գալն է այգու մշակների մոտ, որոնք չկամեցան
այգու տիրոջը՝ նա շարշարվեց իր կամքով, համբերեց: Այն իր ժա-
մանակին պիտի պատմենք. նրա ծննդյան մասին դեռ խոսքեր կան
ասելու, մարգարեների զգուշացումը, առաքյալների քարոզը, վկա-
ների վկայությունը:

377 Խ. Նա ինքն իր էության մեջ է, որպես և իսկուպես է-ն,

յորժամ կամեցաւ՝ առ զմարդկան կերպարանս, և զգեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն. այն որ անբաւն էր և անհաս յամենայն լրութեան Աստուածութեանն՝ և վասն մեր էջ ի շափաւորութիւն, և ամփոփեցաւ ի մարմին. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմնին, և ճշմարիտ մարդ եղև, և էջ յանարգութիւն, զի զմեզ բարձրացուցէ: Սակայն իւրով Աստուածութեամբն յերկինս է և յերկրի՝ առ Հօր և ընդ Հօր. և ամենայն արարածք հրամանաւ նորա շարժին ըստ իւրաքանչիւր կարգածոցն կազմածոց:

378 Սակայն թէպէտ վասն մեր էջ յանարգութիւն՝ այլ կայ յիւրում բնութեանն. որպէս և ինքն ասէ, թէ «Ես նոյն եմ, և ոչ փոփոխեցայ»: Զի թէպէտ ղկերպարանս առ և զմարմին մարդկան՝ այլ խառնեաց միացոյց ընկզմեաց զմարմինն յԱստուածութեան իւրում: Եւ դարձեալ ասէ. «Դու նոյն ես, և ամբ քո ոչ անցանին»: Եկեալ այսպիսի բարբառ և առ մեծն մարգարէից Մովսէս, թէ «Ես եմ որ ի սկզբանէն էի. այսպէս ասացես, թէ որ ի սկզբանէն Աստուած՝ առաքեաց զիս առ ձեզ»: Զոր և Յովհաննէս ասէր ի թրղթին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուաք, որում ականատեսքն իսկ եղաք, ընդ որ հայնցարն, և ձեռք մեր շօշափեցին զբանն կենաց. և կեանքն յայտնեցան, և տեաք և վկայեմք», զի նա ինքն է Աստուած ճշմարիտ և կեանք յայտնեականք:

379 Որ առ զմարմին անըմբռնելին, և շօշափեցաւ և բմբռնեցաւ մարմնովն. և զամենայն անցս մարմնոյն յանձն առեալ իւրովք կամօք, յանձանօթս եղեալ համբեր խոնարհութեամբ. և ոչ ուրուք բռնադատութեամբ, բայց իւրովք իշխանական և անձնիշխան կամօք կրեաց զայն. որպէս և ինքն ասէր. «Իշխանութիւն ունիմ զնեւ զանձն իմ իմովք կամօք, զի դարձեալ միւսանգամ առից զնա»:

380 Եւ ինքն ծնաւ ի կուսէն և իւրովք կամօք կատարեաց զկամօս առաքչին իւրոյ. ասէ. «Ես եկի կատարել զկամօս Հօր իմայ», զի ցուցցէ զմիաւորական զանքակ զանբաժին ինքնութեանն միութիւն: Կամօք Հօր եմուտ յարգանդ կուսին, և ոչ դարշեցաւ. վասն զի ինքն է սրբիչ ամենայնի: Իւրովք կամօք պատեցաւ ի խանձարուքս և եղեալ ի մտոր անասնոց. զի ինքն է տէր և արարիչ ամենայն մեծութեանց և բղխիչ ամենայն բարութեանց:

381 Հինաւորցն վասն մեր մանկացաւ, և առ ղկերպարանս

սակայն երբ կամեցաւ, մարդկային կերպարանք առաւ, մարմին հագաւ և իջաւ մեր նմանությանը: Նա, որ անբովանդակելի էր և անհասանելի իր Աստվածության ամբողջ լիության մեջ, մեր պատճառով իջաւ շափաւոր ձևերի մեջ, ամփոփվեց մարմնի մեջ: Ըըը-մարտությամբ բովանդակվեց մարմնի մեջ, եղաւ ճշմարիտ մարդ, իջաւ անարգության, որպեսզի մեզ բարձրացնի: Սակայն իր Աստվածությամբ երկնքում է և երկրի վրա, Հոր մոտ է և Հոր հետ: Բոլոր արարածները նրա հրամանով են շարժվում, յուրաքանչյուրն ըստ կարգադրության և դասավորման:

378 Սակայն թեպետ մեզ համար իջաւ անարգության, այսուհանդերձ մնում էր իր բնության մեջ, ինչպես ինքն է ասում, թե «նույնն եմ և շեմ փոխվել», բանզի թեպետ առաւ մարդկային կերպարանքը և մարմինը. սակայն խառնեց-միացրեց-ընկղմեց մարմինը իր Աստվածության մեջ: Դարձյալ ասում է՝ «Սա է Աստված, մեր Աստվածը հավիտյանս հավիտենից»: Եվ դարձյալ ասում է՝ «Դու նույնն ես, և քո տարիները շին անցնի»: Այսպիսի ձայն հասաւ նաև մարգարեներից մեծագույն Մովսեսին, թե՛ «Ես եմ, որ սկզբից կայի, այսպես պիտի ասես, թե նա՝ Աստվածը, որ սկզբից կար, ինձ առաքեց ձեզ»: Հովհաննեսը նույնպես ասում է իր թրղթում, թե՛ «Նա կար սկզբից, նրա մասին լսել էինք, նրան ականատես իսկ Եղանք, նրան նայեցինք, մեր ձեռքերը շոշափեցին կյանքի խոտքը և կյանքը հայտնվեց և տեսանք ու վկայեցինք», բանզի նա ինքը ճշմարիտ Աստվածն է և հավիտենական կյանքը:

379 Անըմբռնելին մարմին առաւ, շօշափվեց և ձանաղվեց մարմնով և մարմնի բոլոր հանգամանքներով հանձն առաւ իր կամքով, խոնարհությամբ համբերեց անձանոթների մեջ լինելով: Ոչ որևէ մեկի բռնադատությամբ, այլ իր սեփական և ինքնիշխան կամքով կրեց այն, ինչպես ինքն է ասում՝ «Իշխանություն ունեմ իմ անձը զնելու իմ կամքով, որպեսզի դարձյալ առնեմ այն»:

380 Ինքը ծնվեց կույսից, իր կամքով կատարեց իր առաքչի կամքը. ասում է՝ «Ես եկա կատարելու իմ հոր կամքը», որպեսզի նա ցույց տա միակ անբակտելի, անբաժանելի ինքնության միությունը: Հոր կամքով մտաւ կույսի արգանդը և շգարշեց, վասնզի ինքն է ամեն ինչ սրբացնողը: Իր կամքով խանձարուրի մեջ փաթաթվեց և անասունների մտորը դրվեց, բանզի ինքն է տերն ու արարիչը ամեն մեծությունների և բաշխիչը ամեն բարիքների:

381 Հինավուրցը մեզ համար մանկացաւ. առաւ մեր մարդ-

մարմնոյ տկարութեանս մերոյ մարդկութեանս, զի զմեզ փոխեսցէ յանմահութիւն իւր: Սակայն թէպէտ և զգեցաւ մարմին, և էջ ի մեր նմանութիւն՝ այլ կայ ի փառս հայրենի բնութեանն Աստուածութեան իւրոյ. որպէս և էր իսկ, և է, և կայ յաիտեան ընդ Հօր իւրում ի բարձունս յիւրում բնութեանն, հանդերձ մարմնովն զոր ի մէնջն զգեցաւ. փառաւորեալ ցանկորդ ի հոգեղէն և ի հրեղէն զուարթնոցն:

382 Նա եկն եղև մարդ, զի մարմնաւորքս տեսանել կարացեն. բայց զԱստուած գոյի ոչ տեսնալ ուրուք, ո՛չ հրեշտակաց և ոչ հրեշտակապետաց, ո՛չ սրովբէից և ոչ քրովբէից և ոչ բիւրաւոր բանակաց երկնաւոր զուարթնոց, բայց Որդին ծածկեալ մարմնով՝ կատարելամիտ իմաստնոց եցոյց և յայտնի արար, զի յագեցին լուսոյն սքանչելութեամբ, թէ «Որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»: Եւ եկեալ զխոստացեալն կատարեաց ի որբոյ կուսէն. և ծնունդն առաջին՝ ի Հօրէ յառաջ քան զանկէտ յաիտեանս, մշտընջենական և յաիտենական ծնունդ, ի մշտընջենական և յաիտենական Հօրէն յառաջ քան զամենայն:

383 Այսչափ և եթ զիտել տկարութեան արարելոցս ի նմանէ, զի նա և ճշմարիտ Հայր՝ մի են. ուստի ամենայն հայրութիւն անուանեալ կոչի երկնաւորաց և երկրաւորաց: Մի միայն Տէր, երեքանձնական զօրութիւն. երեք անձինք, մի զօրութիւն, մի միութիւն զիտութեան, զօրութիւն մի՝ միասնական փառօք, մի միայն լուսաւորութեամբ, մի միայն իսկութեամբ. զի ոչ ոք կարէ քննել, թէ ո՞րպէս կամ զիա՞րդ եղև:

384 Հաւատացէ՛ք յԵրրորդութիւնն. ճշմարտեցէ՛ք ի միութիւնն անշշունչ լուսութեամբ, լուս հաւատովք: Բայց զանյոյզ զանքնինս հոգապատեանքս ի հողոյ զանգեալ զիա՞րդ քննել կարիցեմք և կամ զիտել զԲարձրելոյն. և սկզբնաւորքս զանսկիզբնն զանհասն զիա՞րդ կարիցեմք քննել:

385 Հաւատք ճշմարիտ այս են: Խոնարհեցաւ և խառնեաց զԱստուածութիւնն ընդ մարդկութեանս, և զանմեռն ընդ մեռոտս. զի զամենայն մարդիկ անքակ արացցէ յանմահութենէ Աստուածութեան իւրոյ. յորժամ մարմնովն առ Հօրն ընդ աջմէն եմուտ, և խառնեաց զմեզ յԱստուածութիւն իւր միածին Աստուածորդին հօրակիցն Հօր. յորոյ ի ձեռն հաստատեաց զհիմունս երկրի, և

կային տկարութեան մարմնի կերպարանքը, որպէսզի մեզ տանի իր անմահութեանը: Սակայն թեպէտև մարմին հագնվեց և իջավ մեր նմանութեանը, այսուհանդերձ մնում էր իր Աստվածային հայրենի բնութեան փառքում, ինչպես և էր իսկապես և է և կա հավիտյան իր հօր մոտ բարձունքներում, իր բնութեան մեջ, մեր մարմնով, որ հագավ փառավորվելով հանապազօր հոգեղեն ու հրեղեն հրեշտակների կողմից:

382 Նա եկավ-դարձավ մարդ, որպէսզի մենք մարմնավորներս կարողանանք տեսնել: Սակայն Աստծուն իր էութեամբ չի տեսել ոչ ոք, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ հրեշտակապետները, ո՛չ սերովբեները, ո՛չ քրովբեները և ո՛չ էլ երկնավոր զվարթունների բյուրավոր բանակը: Բայց Որդին մարմնով ծածկված կատարելամիտ իմաստուններին ցույց տվեց և հայտնեց ինքն իրեն, որպէսզի հագնեան իր լուսի սքանչելիութեամբ, թե «ով ինձ տեսավ, տեսավ իմ հօրը»: Նա գալով խոստացածը կատարեց սուրբ կույսից: Առաջին ծնունդը եղել էր Հօրից նախորան անսահման ժամանակները, մի մշտնջենական և հավիտենական ծնունդ, մշտնջենական և հավիտենական Հօրից՝ նախորան ամեն ինչ:

383 Միայն այսչափ զիտելք մենք տկար արարածներս նրա մասին, քանզի նա և ճշմարիտ հայրը մեկ են, ինչպես ամեն մի հայրութեան կողմում է երկնավոր և երկրավոր [արարածների] կողմից: Միայն մեկ Տէր՝ երեքանձնական զօրութեան, երեք անձինք՝ մեկ զօրութեան, մեկ զիտութեան միութեան, մեկ զօրութեան՝ միասնական փառքով, միայն մեկ լուսավորութեամբ, միայն մեկ իսկութեամբ, քանզի ոչ ոք կարող է քննել. թե որպէս կամ ինչու նա եղավ:

384 Հավատացե՛ք Երրորդութեանը, ընդունեցե՛ք միութեանը անշշունչ լուսութեամբ և լուս հավատով: Բայց մենք հոգապատյան արարածներս ինչպես կարող ենք քննել անիմանալին, անքննելին և կամ ճանաչել բարձրային: Մենք, որ սկիզբ ենք ունեցել, ինչպես կարող ենք քննել անսկզբին, անհասանելիին:

385 Այս է ճշմարիտ հավատք: Նա խոնարհվեց, խառնեց Աստվածայինը մարդկայինին և անմահը մահկանացուին, որպէսզի բոլոր մարդկանց անքակտելիորեն [կապի] իր Աստվածային անմահութեանը: Երբ միածին Աստվածորդին, հօր հղորակիցը, մարմնով հօր մոտ՝ աջ կողմը մտավ, մեզ խառնեց իր Աստվածութեանը՝ ներս ձեռքով [հայրը] հաստատեց երկրի հիմքերը և պարզեց եր-

պարզեաց զպարզուածս և երկնից: Վասն որոյ մարգարէն ասէ. «Յայտնեաց Տէր զաջ իւր և զբազուկ իւր ամենայն հեթանոսաց, և տեսին ամենայն ծագք երկրի զփրկութիւն Աստուծոյ մերոյ»:

386 Աջն շօր ինքն իսկ է և բազուկն՝ միածինն Քրիստոս. և նովա լուսաւորեցան ամենայն եղեալքս. որ զի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. որ ամենայն ինչ նովա եղև», և նովա հաստատեցան ամենայն ինչ՝ որ ինչ յերկինս և որ ինչ յերկրի. հարկ էր զի նովա սրբեացին՝ որով եղեան և հաստատեցան, և նովա լուսաւորեցին. և կամեցեալ Աստուծոյ, զի կեցցեն արարածք, և մի՛ կորիցեն:

387 ԽԱ. Արդ՝ առաքեաց Աստուած զՆոգին սուրբ ի կոյսն Մարիամ, և առ Աստուածորդին մարմին ի կուսէն. որով կորոյս զշարն՝ դովին մարմնովն պարտաւորեաց զմեզսն աստուածախառն մարմնովն. ի բարձրախառն խոնարհութենէն՝ զաներևոյթ խառն տեսմանն: Անտարանումն հրեշտակացն առ հովիւսն՝ զաստուածեղէն փառացն գուշակէր. մտւրն և խանձարուրքն՝ զխոնարհածիք մարմնոյն զազքատութիւնն ի մէջ բերէին. առաջնորդ աստեղբն, մոգուցն պատարագօք՝ յայտնի ամենատեսառնն տէրութիւն. երկրաւորօքս զիտասցուք զմարմինն, և երկնաւորօքս ծանիցուք զԱստուածութիւնն:

388 Արդ՝ տես՝ զի՛նչ պատմէ մեզ Միքիայն շնորհ հոգւոյն մարգարէութեան, թէ «Եւ դու, Բեթղեհէմ, ասէ, ոչ ինչ կրսեր վիճակաց հասեր. ի քէն ծագեացէ ինձ պետ և իշխան տանն Իսրայէլի, և ելք նորա ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի»: «Ի՛ սկզբանէ»՝ զԱստուածութիւնն ցուցանէ, «Բեթղեհէմ»՝ զմարմինն պատմէ: Հրեշտակապետն ասէ. «Մնցի և կոչևսցեն զանուն նորա Յիսուս». և սաղմոսարանն երգեաց «յառաջ քան զարն զանուն նորա»: Մին զմարմնածին ծնունդն պատմէ, և միւսն զԱստուածութիւնն ցուցանէ՝ զյառաջ քան զարուսեակի ի շօրէ ծնեալ:

389 Մեք զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց եկեղեցոյ՝ առաջնորդ կենաց ճանապարհի առ Աստուած, և ի սուրբ զիրս վարդապետութեան հաւատովք: Եւ մի՛ խոտորիք ի կարգաց իմաստութեան, մի՛ յաջ և մի՛ յահեակ. զի ոչ եթէ այնպիսիք իցեն սերմանիքն, ամուլք և ծանգառք, աղազունք և ոսնեալք, բոյսք զոր սերմանեմք յանդաստանս սրտից լսելեաց. այլ յաստուածեղէն գրոց, ի հոգեպատում մատենից. և քան զայս սուրբ թէ ոք սերմա-

կրնքի տարածութիւնը: Նրա մասին մարգարեն ասում է. «Տերը երևան հանեց իր աջը և իր բազուկը բոլոր հեթանոսներին, և երկրի բոլոր ծալքերը տեսան մեր Աստուծո փրկութիւնը»:

386 Հոր աջը ինքն իսկ է և բազուկը՝ միածին Քրիստոսը: Նրանով լուսավորվեցին բոլոր արարածները, «Սկզբից էր խոսքը, խոսքը Աստուծու մոտ էր, Աստված էր խոսքը և ամեն ինչ նրանով եղավ»: Նրանով հաստատվեց ամեն ինչ, որ երկնքում և երկրում է: Անհրաժեշտ էր, որ օրհնվեն նրանով, որի [կողմից] ստեղծվել են, հաստատվել և նրանով լուսավորվեն, քանզի Աստված կամեցավ, որ արարածներն ապրեն և շկորչեն:

387 ԽԱ. Արդ, Աստված առաքեց սուրբ Նոգին կույս Մարիամին և Աստվածորդին մարմին առավ կույսից, որով վերացրեց շարքը, նույն մարմնով մեղքերի հատուցումը տվեց աստվածախառն մարմնով, բարձրախառն խոնարհութիւնով աներևոյթ միացրեց տեսանելիին: Հրեշտակների ավետումը հովիւներին՝ աստվածեղեն փառքն էր գուշակում: Մտւրը և խանձարուրը ցույց էին տալիս մարմնի խոնարհ աղքատութիւնը, առաջնորդ աստղերը, մոգերի ընծաները ի հայտ էին բերում ամենատիրոջ տերութիւնը: Երկրավոր [նշաններով] պետք է ճանաչենք մարմինը, իսկ երկնավորներով՝ ճանաչենք Աստվածութիւնը:

388 Արդ, տես ինչ է պատմում մեզ մարգարեակա՛ն հոգու շքնորհ Միքիայի մեջ, թե՛ «Եվ դու Բեթղեհէմ, ասում է, որ ոչ ցածր աստիճանի ես հասել, քեզանից ծագելու է ինձ պետ և իշխան՝ Իսրայելի տանը, և նրա ելքը աշխարհի օրերի սկզբից է»: «Սկզբից», այսինքն աստվածութիւնն է ցույց տալիս, «Բեթղեհէմը» մարմինն է նշանակում, հրեշտակապետն ասում է՝ «Կծնվի և նրա անունը կդնեն Հիսուս» և սաղմոսերգուն երգեց՝ «Նրա անունը արեից առաջ է»: Մեկը մարմնածին ծնունդն է պատմում և մյուսը ցույց է տալիս աստվածութիւնը, որը ծնված է Հորից նախքան արուսյակը (արեգակը):

389 Մենք այս ճշմարիտ հավատն ունենք սուրբ Գրքերի և եկեղեցու օրենքների մասին, [որպես] կյանքի առաջնորդ Աստուծո մոտ գնալու, ընդունելով սուրբ Գրքերի հավատի վարդապետութիւնը: Մի խոտորվեք իմաստութիւն կարգից ո՛չ աջ և ո՛չ ձախ, քանզի սրանք այնպիսի սերմեր չեն, որոնք ամուլ են ու փտած, ազազուն ու չորացած: Բույսերը, որոնք սերմանում ենք լսող սրտերի անդաստանում, աստվածեղեն գրքերից, հոգեպատում մատչան-

նեսցէ զայնպիսի սերմանիս ի լսելիս լսողաց՝ այնպիսիքն նզովեալք են. թէ և հրեշտակ իցէ յերկնից՝ իբրև զօձ նզովեալ հողակեր, որ սուտ և պատիր բանիւք զպատուիրան Արարչին փոխել կամեցաւ:

390 Բայց մեք ոչ այնպիսի պատրանս ձեզ մատուցանեմք, և զայս վկայեմք առաջի Աստուծոյ. զի նա միայն գիտէ զսրտից խորհորդս, և ամենայն ծածկեալք նմա յայտնի են. զի յամենայն ժամ առաջի նորա եմք: Եւ այժմ առաջի նորա խօսիմք զնորա պատգամսն, զքաջարոյսն և զատոքսն և զպտղաբերսն և զարդիւնատունն և զշայեկանսն և զվայելելիսն և զշտեմարանալիցսն. որ կարող են պարարել զձեզ, աստ մարմնաւոր պտղովն, և անդ յարքայութեանն զձեզ վայելեցուցանել յանանց և յերկրնաւոր ուրախութեանն: Նմա փառք ամենատեառնն, որ վասն մերոյ կենաց մարդացու և մարդակերպ չէ շեցաւ. եկեր իբրև զմեզ և արբ. տանջեցաւ, յարշարեցաւ, խաչեցաւ, բւեռեցաւ, սպանաւ, թաղեցաւ, կենդանացաւ, յարեաւ, վերացաւ և ել նստաւ ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ Աստուծոյ, և Հայր կենդանացոյց զամենեսեան որ ի նայն հաւատացին:

391 ԽՐ. Բայց մեզ դեռ կայ պատմել ձեզ՝ զծնունդ Աստուածորդուն որ ի կուսէն. զէ պիտի եղև, մի ըստ միոջէ պատմեսցուք: Զի ոչ եթէ չորմէ հետէ ծնունդն ի կուսէն իցէ՝ յայնմ հետէ է սկիզբն անսկզբանն Բանին զոյացութեան. այլ յառաջ քան զամենայն յափտեանս ծնաւ ի Հօրէ, իսկ արդ վասն մեր էջ և մարմնով ծնաւ ի կուսէն. այլ այնր ծննդոյ Հօր որ զնայն ծնաւ՝ նա միայն գիտէ: Իսկ երկրորդ ծնունդն շնորհիւ իւրով ի մէջ մարդկան. վասն զի կեցուցէ զմարդիկ, և օրհնեսցէ յառաջին անիծից անտի գերկիր և իւրովք օրհնութիւնաբեր զարշայարօքն եկեալ նորոգեսցէ. զի ետես կորուսեալ զմարդիկ՝ ժողովեաց զցրուեալսն, և եզիտ գկորուսեալսն:

392 Եւ յղացեալ այնուհետև ի Հոգւոյն սրբոյ շնորհագիւտ կուսին յանարանց յանապական արգանդին զորդին Աստուծոյ՝ անհասական պալմանաւ: Եւ ըստ օրինին ծննդականաց ծնաւ զանդրանիկն ի քաղաքի Դաւթի ի Բեթղեհէմ, առ ի կատարելոյ զմարգարէականն, թէ «Դու, Բեթղեհէմ տունդ Եփրաթայ, սակաւաւորդ, իցե՛ս լինել ի հազարաւորսն Յուդայ. ի քէն ելցէ ինձ պետ և իշխան Իսրայելի. և ելք նորա ի սկզբանէ ատուրց յափտենից աշխարհի»:

Ներից [են վերջված]: Եթե որևէ մեկը դեռ նույնիսկ սերմանի [վերոհիշյալների] նման սերմեր իր լսողների լսողութեան մեջ, այդպիսին նզովյալ լինի, եթե նույնիսկ հրեշտակ է երկնքից, հողակեր օձի նման անիծյալ լինի, քանի որ սուտ և պատիր խոսքերով կամենում է Աստուծո պատվիրանը փոխել:

390 Բայց մենք այսպիսի պատրանք չենք մատուցում ձեզ և այս բանը վկայում ենք Աստուծո առջև, քանզի միայն նա գիտի սրտի խորհուրդները, ամեն ծածուկ բան նրան հայտնի է և ամեն ժամ նրա առջև ենք: Այժմ նրա առջև խոսում ենք նրա պատգամները, որոնք քաջաբույս են, բովանդակալի, պտղաբեր, արդյունատու, շահեկան, վայելող, շտեմարանալի, որոնք կարող են ձեզ պարարել այստեղ մարմնավոր պտուղով և այնտեղ արքայութեան մեջ ձեզ վայելել կտան անանցանելի և երկնավոր արքայութունը: Փառք նրան՝ ամենատիրոջը, որ մեր կյանքի համար մարդացավ և մարդակերպ շրջեց, մեզ նման կերավ ու խմեց, տանջվեց, շարշարվեց, խաչվեց, գամվեց, սպանվեց, թաղվեց, կենդանացավ, հարութուն առավ, վերացավ և ելավ-նստեց իր ծնող Աստուծո աջ կողմը, և Հայրը կենդանացրեց բոլոր նրանց, որ հավատացին նրան:

391 ԽՐ. Բայց մենք դեռ պետք է պատմենք Աստվածորդու ծնունդը կուսից, թե ինչպես եղավ, մեկ առ մեկ կպատմենք: Քանզի ոչ թե կուսից ծնունդ առնելուց հետո զոյացութեան սկիզբն առավ անսկիզբ խոսքը, այլ նա ամեն ինչից առաջ հավիտյան ծնվել էր Հորից, իսկ այժմ մեզ համար իջավ և մարմնով ծնվեց կուսից և Հորից նրա ծննդյան մասին միայն ինքը գիտի: Իսկ երկրորդ ծնունդը նրա շնորհիվ տեղի ունեցավ մարդկանց մեջ, որպեսզի ապրեցնի մարդկանց, երկիրը փրկի առաջին անեծքից և իր օրհնաբեր քայլերով գա ու նորոգի նրան, քանզի նա տեսավ, որ մարդիկ կորստյան են մատնված, և հավաքեց ցրվածներին ու գտավ կորածներին:

392 Այնուհետև շնորհագուտ կուսը անհայր, անապական արգանդում սուրբ Հոգուց հղացավ Աստծո որդուն [մեր մտքերին] անմատչելի ձևով: Եվ ըստ ծննդականների օրենքի նա իր անդրանիկը ծնավ Դավթի քաղաքում՝ Բեթղեհեմում, կատարելու համար մարգարեական խոսքը, թե «դու Բեթղեհեմ Եփրաթա տուն թեև սակավավոր ես Հուդայի հազարավորների մեջ, քեզանից ինձ կելնի պետ և իշխան, ու նրա ելքը ի սկզբանե աշխարհի հավիտենական օրերից է»:

393 Տեսանե՞ս զիսն յառաջընծայու Տեսանե՞ս և զաւետիս հրեշտակացն յօթևանս հովուացն, թէ «Մնաւ ձեզ այսօր փրկիչ, որ է օծեալ տէր ի քաղաքի Դաւթի»: Տեսանե՞ս, որոյ էլքն ի սկզբանէ աշխարհի՝ «այսօր ծնաւ» ասէին. պատմեն զօծելոյն՝ առ ի նշանակելոյ զմարգարէականն, թէ «Մ՛ պատմէ ի մէջ մարդկան զօծեալ իւր»: Եւ տուեալ նշան զօծելոյն, թէ «Դտանիցէք մանուկ պատեալ ի խանձարուրս և եղեալ ի մտուր»: այն իսկ էր յախտենական խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուծոյ, որ յայտնեցաւ երկնակեաց իշխանացն:

394 Զորոյ անդէն իսկ զաստուածական փառացն զերգս առեալ երկնաւոր զօրուն՝ հովուացն ուսուցանէին. զի մի՛ ի մարդն և ի պատանացն արհամարհեալ հովուացն կարծիցի: Եւ փութացեալ այնուհետև հովուացն՝ հասեալ գտանէին զմանուկն ըստ նշանակելոյ հրեշտակին. որ ոչ միայն մօտաւորացն, այլ և բացականացն արեւելեաց աստղանշան ծանօթ գտեալ: Անդ էր այնուհետև քննելի հոգեպատում մատենանքն մարգարէականք, թէ «Մանուկ ծնաւ մեր, և որդի տուաւ մեզ, որոյ իշխանութիւն իւր է ի վերայ ուսոց իւրոց. և անուն կոչեցաւ նմա հրեշտակ մեծի խորհրդոյ, սքանչելի խորհրդակից, Աստուած հզօր, իշխան հայր հանդերձելոյ աշխարհին»:

395 Տեսանե՞ս, զի և որդի և իշխան և հրեշտակ և խորհրդակից և Աստուած հզօր և հայր հանդերձելոյ աշխարհին՝ զայսօրածին մանուկն նշանակէ: Քանզի և է իսկ որդի. վասն զի զօրութիւն Աստուծոյ է, խորհրդակից և Աստուած հզօր, որով և յախտեանքն հաստատեցան: Եւ մանուկ՝ զի այսօր ի սուրբ կուսէն ծնաւ ի Բեթղեհէմ. որ և յառաջպատում իսկ ասէ, թէ «Տէր ասաց ցիս, որդի իմ ես դու, և ես այսօր ծնայ զքեզ». և հայր հանդերձելոյ աշխարհին՝ զի զհնացեալ և զմահակուլ աշխարհս ըստ առաջին հողածին մարդոյն՝ երկրորդ մարդն կուսածին եկեալ յերկնից նորոգիցէ: Եւ իշխան՝ քանզի «գաւազան բղխեալ յարմատոյն Յեսսեայ, ասէ Եսայի, և ծաղիկ ի շառաւեղաց անտի»՝ զծնունդ դստերն Դաւթի. ապա և յաթոնն Դաւթի նստցի, և զարքայութիւն նորա յաշողեսցէ:

396 ԽԳ. Որով եկեալ հասին աւուրքն, զոր մարգարէն յառաջագոյն սահմանեաց. «Ահա աւուրք զան, ասէ Տէր, հաստատեցից

393 Տեսնո՞ւմ ես նախագուշակված զեպքերը: Տեսնո՞ւմ ես հրեշտակների ավետիսը հովիվների օթևանում, թե՛ «Զեզ այսօր փրկիչ ծնվեց, որը Դավթի քաղաքի օծյալ Տերն է»: Տեսնո՞ւմ ես, որ նրա ելքը աշխարհի սկզբից է, «այսօր ծնվեց» ասում էին: Նրանք խոսում էին օծյալի մասին, որպեսզի մատնանշեն մարգարեությունը, թե՛ «որը խոսում է մարդկանց մեջ իր օծյալի մասին»: Նա նշան տվեց օծյալի մասին, թե՛ «կգտնեք մի մանուկ խանձարուրով փաթաթված և զրված մսուրի մեջ»: Սա էր հովիտենական խորհուրդը, որը ծածուկ էր մնացել Աստուծո մոտ և հայտնվել երկնային իշխաններին:

394 Այնտեղ նրա աստվածային փառքի մասին երգեր էին ասում երկնավոր զորքերը և սովորեցնում հովիվներին, որ լլինի թե նա հովիվների կողմից արհամարհվի մսուրի և պատանքի պատճառով: Այնուհետև հովիվները փութալով հասան-գտան մանուկը ըստ հրեշտակի նշածի: Նա հայտնի դարձավ ոչ միայն մոտավորներին, այլև արեւելքի հեռավոր [Երկրներին], աստղի նշանով: Ուստի այսպես պետք է հասկանալ մարգարեական հոգեպատում մատյանները՝ «մեզ մանուկ ծնվեց և որդի ծնվեց մեզ, որի իշխանութունը իր ուսերի վրա է և նրա անունը կոչվեց մեծ խորհրդի հրեշտակ, սքանչելի խորհրդակից, հզօր Աստված, հանդերձյալ աշխարհի իշխան հայր»:

395 Տեսնո՞ւմ ես, որ որդի իշխան, հրեշտակ, խորհրդակից, հզօր Աստված և հանդերձյալ աշխարհի հայր է կոչվում այսօրածին մանուկը: Քանզի իսկապես որդի է, քանի որ Աստուծո զօրությունն է, խորհրդակից և հզօր Աստված, որի միջոցով հավիտենականությունը հաստատվեց: Մանուկ է, քանի որ այսօր սուրբ կույտից ծնվեց Բեթղեհեմում, որի մասին նախօրոք ասել է, թե՛ «Տերն ասաց ինձ, իմ որդին ես դու, և ես այսօր ծնեցի քեզ»: Հանդերձյալ աշխարհի հայր է, քանզի երկրորդ կուսածին մարդը երկրներից գալով պիտի նորոգի առաջին հողածին մարդու պատճառով հնացած և մահակուլ դարձած աշխարհը: Իշխան է, քանզի «Հեսսեի արմատից, ասում է Եսային, գավազան բխեց և ծաղիկ՝ նրա շառավիղից». դա Դավթի դստեր ծնունդն է: Ապա նա նստելու է Դավթի աթոռին և նրա թագավորութունը հաջողության պիտի հասցնի:

396 ԽԳ. Այսպիսով եկան-հասան օրերը, որոնք մարգարեն նախապես սահմանել էր: «Ահա օրեր կգան, ասում է Տերը, երբ

զբանս իմ բարի՛ զոր խօսեցայ ի վերայ տանն Իսրայելի և ի վերայ տանն Յուդայ: Յաւուրն յայնոսիկ և ի ժամանակին յայնմիկ ծագեցից Դաւթի ծագումն արգարութեան, որ առնիցէ իրաւունս և արգարութիւն չերկրի»: Վասն որոյ և անդէն ասէ. «Դարձ, Յակոբ, և բուռն հար զնմանէ, ընդ ծագումն առաջին լուսոյ նորա. մի՛ տար այլում զփառս քո, և մի՛ զօգուտ քո ազգի օտարոտոյ»:

397 Իսկ այլ մարգարէ յայտնագոյն իսկ վճիռ տայ, թէ «Յաւուր յայնմիկ կանգնեցից զխորանն Դաւթի, զանկեալն կանգնեցից, և զկործանեալս նորա և զատակեալս նորա վերստին կանգնեցից, և շինեցից զնա ըստ աւուրցն յաւիտենից. որպէս զի խնդրեցեն զիս մնացորդք մարդկան և ամենայն հեթանոսք, յորոց վերայ կոչեցեալ է անուն իմ, ասէ Տէր»: Որ առնէ զայս՝ յայտնի է ի սկզբանէ յաւիտեանց, քանզի յառաջագոյն խոստացեալ Դաւթի՝ ասէ, թէ «Ե պտղոյ յորովայնէ քումմէ նստուցից յաթոռ քո՝ բարձրացուցեալ քան զամենայն թագաւորս երկրի, հաստատեալ զաթոռ նորա ըստ աւուրցն երկնից, իբրև զարեգակն առաջի իմ, իբրև զլուսին, զի հաստատեալ է յօդս»:

398 Նա եկեալ, «Որոյ իւրն է թագաւորութիւն, և նա է յոյս հեթանոսաց», որպէս և պատմեացն Մովսէս, և յարուցեալ թագաւոր համաշխարհական, զամենայն ազգս հնազանդելով, և զթագաւորութիւն իւր ազգի այլում ոչ փոխեալ, ըստ ասացելոյն Դանիելի. Նա և Դաւթի իսկ, որոյ որդի անուանեցաւ Քրիստոս, բղխեալ ի սրտէ հոգեպատում բարբառով մարգարէին, զհանգամանս թագաւորին յայտարարեալ. նախ՝ թէ «Գեղեցիկ է քան զամենայն որդիս մարդկան, և շնորհս սփռէ ի շրթանց իւրոց». և գեղեցիկ ոչ զկերպարանացն, այլ զանդուգական փառացն ասէ. Եւ դարձեալ՝ թէ «Ա՛ժ զսուր քո ընդ մէջ քո, հզօր, զի վայելէ ճշմարտութեան քում»: Ապա յետ այնորիկ միանգամայն իսկ վճիռ տայ, թէ «Աթոռ քո, Աստուած, յաւիտեանս յաւիտենից, գաւազան ուղղութեան՝ գաւազան արքայութեան քոյ». և նշանակէ, թէ օծեալն է այն, զոր և ինքն իսկ մարգարէն զմուտս օծելոյն երգէր ասելովն, թէ «Վասն այսորիկ օծ զքեզ Աստուած Աստուած քո իւղով ուրախութեան առաւել քան զընկերս քո»:

399 Տեսան՞ս, զի յառաջագոյն ծանուցեալ տեսող մարգարէին Շոբաբովն սրբով, թէ միածին Որդին Աստուծոյ աթոռակից Շօր սիրե-

կհաստատվին իմ բարի խոսքերը, որ խոսքերը, որ խոսեցի Իսրայելի և Շուդայի տան մասին: Այդ օրերին և այդ ժամանակ ես ծագեցնելու եմ արգարութեան ծնունդը, որը երկրի վրա իրավունք և արգարութեան պիտի գործի»: Այդ մասին ապա ասում է. «Դարձիր Հակոբ և բռնիր նրան, նրա լույսի առաջին ծագման ժամանակ. մի տար այլոց քո փառքը և ոչ քո օգուտը՝ օտար ազգի»:

397 Իսկ մի ուրիշ մարգարե հայտնապես վճիռ է տալիս, թէ՛ «այդ օրերին Դաւթի խորանն եմ կանգնեցնելու, ընկածները պիտի ոտքի կանգնեցնեմ, նրա կործանված ավերակները վերստին եմ կանգնեցնելու և այն շինելու եմ հավիտենականութեան համար, որպեսզի ինձ փնտրի մարդկանց մնացած մասը և բոլոր հեթանոսները, որոնց վրա իմ անունն է դրված, ասում է Տէրը»: Թե ով է այս քանն անում, հայտնի է հավիտենականութեան սկզբից, քանզի նախապես խոստանալով Դաւթին ասել է, թէ՛ «Քո որովայնի պտուղից նստեցնելու եմ քո աթոռին, բարձրացնելու եմ ավելի բարձր, քան երկրի բոլոր թագավորները, նրա աթոռը երկնքի օրերի շափ եմ հաստատելու, իմ առջևի արեգակի նման և իբրև լուսինը, քանզի նրանք օդում են հաստատված»:

398 Նա եկավ, «որին [պատկանում] է թագավորութունը և նա հույսն է հեթանոսների», ինչպես պատմել է Մովսեսը: Եվ աշխարհակալ թագավորը բարձրացվեց բոլոր ազգերին հնազանդեցնելու. նա իր թագավորութունը այլ ազգի չի տա, ինչպես ասել է Դանիելը: Նույնպես և Դավիթը, որի որդին կոչվեց Քրիստոս մարգարեի սրտից բխած հոգեպատում խոսքերով: Թագավորի հատկանիշները ցույց տալով նախ ասում է, թէ՛ «նա գեղեցիկ է ավելի քան բոլոր մարդկանց որդիները և նրա շրթները շնորհ են սրբառում», իսկ գեղեցիկ է ասում ոչ թե կերպարանքի, այլ անդուգական փառքի համար: Եվ դարձյալ, թէ՛ «Մուրզ կախիր քո մեջքին, ով հզոր, որպեսզի վայել լինի քո ճշմարտութեանը»: Ապա զբանից հետո անմիջապես վճիռ է տալիս, թէ՛ «քո աթոռը Աստված հավիտյան հավիտենից է, քո թագավորութեան գավազանը արգարութեան գավազան է» և նշում է, թե օծյալն է նա և որ ինքն իսկ մարգարեն նրա օծյալ գալու մասին երգել է, թե «այս պատճառով Աստված, քո Աստվածը ուրախութեան յուղով քեզ օծեց ավելի քան քո ընկերները»:

399 Տեսնո՞ւմ ես, որ մարգարեին նախապես սուրբ Շոբաբու կողմից ծանուցված էր, թե Աստուծո միածին Որդին՝ հոր աթոռա-

լին՝ եղև որդի Դավթի, և բարձրացուցանել զաթոռ նորա յախտնա-
կան: Որպէս և ասէն. «Յառաջագոյն տեսանէի զՏէր առաջի իմ յա-
մենայն ժամ, և ընդ աշմէ իմմէ»: զոր և գիտէ, զի երդմամբ երդուա-
նմա Աստուած՝ ի պտղոյ յորովայնէ նորա նստուցանել յաթոռ նո-
րա. որում և օրինակնքն իսկ վկայէին, թէ «Յազգէ Դավթի և ի Բեթ-
զահէմ գեղջէ գայ Քրիստոսն»:

400 Եւ անդ նա ոչ միայն յառաջագոյն գուշակելոցն, այլ և առ
ժամայն նշանաւ՝ մոգուցն եկելոց թագաւոր ճանաչէր. որք և ասէին.
«Ո՛ր է որ ծնաւ արքայն Հրէից», և տեղեկացեալ ի դպրացն՝ հասա-
նէին ուր էր մանուկն. որում և երկրպագեալ և պատարագս մատու-
ցեալ, և միանգամայն տիրագէտ և հրեշտակածանօթ եղեալ դար-
ձան:

401 ԽԴ. «Եւ իբրև լցան աւուրք ութ թլփատել զնա՝ և կոչեցաւ
անուն նորա Յիսուս, որ կոչեցեալ էր ի հրեշտակէն, մինչ չև յղացեալ
էր զնա յորովայնի»: Զոր և ասէ մարգարէն, թէ «Մինչ չև ստեղծեալ
էր զքեզ յորովայնի՝ գիտեմ զքեզ, և մինչ չև ելեալ էիր յարգանդէ՝
սրբեցի զքեզ». և այս ի Տէրն իսկ թարգմանի, թէ «Զոր հայր սրբեաց
և առաքեաց յաշխարհ»: Իսկ այլ մարգարէ, թէ «Յարգանդէ կարդաց
գիտ Տէր, և յորովայնէ մօր իմոյ կոչեաց զանուն իմ»:

402 Եւ արդ՝ զու տե՛ս զճշմարիտ կերպարանս բերեալ ի սուրբ
կուէն, և ոչ առ աշօք ինչ տեսիլ: Զի սկիզբն աննու անսկզբնականն.
և աւուրքք համարեալ՝ ութօրեայ թլփատի յառաջ քան զարուեսակ
որդին, աւետեօք խոստացեալ զաւակն Աբրահամու. որով օրհնին ա-
մենայն ազգք երկրի. որպէս և Քրիստոսի Յիսուսի թլփատելն առ ի
կատարելոյ զաւետիս հարցն, որոյ «Մտեալ, ասէ, ընդ օրինօք, զի զօ-
րինաւորսն փրկեսցէ, զի և մեք զորդեգրութիւն ընկալցուք»:

403 Արդ՝ անընկալ եղեալ՝ այնուհետև որդին Դավթի հալածի
յնգիպտոս, առ ի կատարելոյ գայն, թէ «Յերկրէն Եգիպտացոց կո-
չեցից զորդի իմ»: Քանզի յառաջագոյն սահմանեալ Աստուծոյ ամե-
նագիտի հոգեկիր մարգարէիքն իւրովք, թէ ո՛րպիսի համբերութիւնս
միածին Որդին իւր ի Հրէաստանեացն եկեալ կրիցէ: Որպէս և Պետ-
րոս յառաքելագործ մատենին ասէ, թէ «Աստուած որպէս յառաջա-
գոյն պատմեաց ի բերանոյ ամենայն մարգարէից զլարչարելն Քրիս-

կիցը, սիրելին եղալ Դավթի որդի և բարձրացրեց նրա աթոռը հա-
վիտյան: Որպես և ասում է՝ «Նախապես տեսնում էի Տիրոջն իմ
առջև ամեն ժամ և իմ աչ կողմում»: Նա ինքն էլ գիտի, որ երդու-
մով երգվեց նրան Աստված՝ նրա աթոռին նստեցնել նրա որովայնի
պտուղը, որի մասին և օրինակներն են վկայում, թե «Դավթի ազ-
գից և Բեթզահէմ գյուղից է գալիս Քրիստոսը»:

400 Այստեղ նա թագավոր ճանաչվեց ոչ միայն նախապես ե-
ղած գուշակութուններով, այլև նույն ժամին եղած նշանով՝ նրա
մոտ եկած մոգերով, որոնք ասում էին. «Ո՞ր է նա, որ ծնվեց
Հրէից արքա» և զպիրներից տեղեկանալով հասան այն վայրը, ուր
մանուկն էր, ու երկրպագեցին նրան, ընծաներ մատուցեցին և միա-
ժամանակ Տիրոջից ու հրեշտակից տեղեկութուններ ստանալով
վերադարձան:

401 ԽԴ. «Երբ լրացան նրա թլփատելու ութ օրերը, նրա անու-
նը դրեցին Հիսուս, որը հրեշտակն էր կոչել, մինչ դեռ չէր հղա-
ցած արգանդում»: Ինչպես և ասում է մարգարեն. «Մինչ դեռ նա
չէր ստեղծել քեզ որովայնում, ես գիտեի քեզ և նախքան արգան-
դից ելել էիս, քեզ սրբացրի»: Սա բացատրվում է՝ այն վերաբերելով
Տիրոջը, թե «ում որ Հայրը սրբացրեց և առաքեց աշխարհ»: Իսկ
մի ուրիշ մարգարե, թե «արգանդից կանչեց ինձ Տերը և իմ մոր
որովայնում կոչեց իմ անունը»:

402 Արդ, տես որ նա ճշմարիտ կերպարանք ստացավ սուրբ
կույսից և ոչ թե աչքին երևացող տեսիլք: Քանզի սկիզբ է առնում
[միայն] անսկիզբը: Օրերով հաշվելով ութերորդ օրը նախքան ա-
ռավոտյան աստղը (արուեսակ) թլփատվեց որդին՝ ամբողջով խոս-
տացված Աբրահամի զավակը, որով օրհնվում են երկրի բոլոր ազ-
գերը: Ուստի Քրիստոսի թլփատվելը կատարումն էր հայրերին տըր-
ված ամբողջի: «Մտալ, ասում է, օրենքի տակ, որպեսզի օրինա-
պահներին փրկի և մենք ևս որդեգրութուն ստանանք»:

403 Արդ՝ անընկալ լինելով այնուհետև Դավթի որդին հալած-
վեց Եգիպտոս, որպեսզի կատարվի այն [խոսքը], թե «Եգիպտա-
ցոց երկրից կանչելու եմ իմ որդուն»: Քանզի Աստուծո կողմից
նախապես սահմանված էր իր հոգեկիր մարգարեների միջոցով, թե
որպիսի շարչարանքներ կրելու էր միածին Որդին հրեաներից, ինչ-
պես և Պետրոսը առաքելագործ մատյանի մեջ ասում է, թե՛ «Աստ-
ված ինչպես որ նախապես պատմել էր բոլոր մարգարեների թե-
րանով իր Քրիստոսի շարչարվելու մասին, այնպես էլ կատարվեց»:

տոսի իւրոյ՝ նոյնպէս և կատարեաց». զոր և Տէրն իսկ ասէր, թէ «Եկի կատարել զօրէնսն և զմարգարէս»:

404 ԽԾ. Կոչեցեալ ապա լծգիպտոսէ՝ գայ անցանէ ի նազարէթ, ի կարծեալ հայրենիսն իւր ըստ մարմնոյ. աճէ և զարգանայ հասակաւ, ըստ օրինակի մարդկան որդին մարդոյ. անսայ և Իսրայելական ազգին՝ զի ինքնակամ դիմեսցեն ի բացեալ աղբիւրն կենաց: Քանզի զնմանէ իսկ զուշակէ սաղմոսանուազն, թէ «Աղբիւրն կենաց ի քէն է»: Զոր և Փրկիչն յայտ արարեալ սամարացի կնոջն ասելով. «Թէ գիտէիր դու զպարզեան Աստուծոյ, և ո՛վ է, որ ասէր քեզ, թէ տուր ինձ ըմպել՝ դու արդեօք խնդրէիր ի նմանէ, և տայր քեզ զչորսն կենդանի»:

405 Որոյ ապա ի լնուլ ամացն իւրոց երկոտասանից՝ ելեալ լծրուսաղեմ, և ընդ վարդապետս օրինացն բանս ի կիր արկեալ և զարմացուցեալ զամենեւեան, առ ի կատարելոյ զմարգարէականն, թէ «Ահա ասիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերացի և բարձրացի և փառաւորեսցի յոյժ»: Զի թէպէտ և խոնարհեցաւ Աստուածութիւնն լերկնից՝ սակայն լերկրակեաց ի ներքնոցս բարձրացեալ ճանաչի: Ի միտ առեալ, զի թէպէտ և խոնարհութեամբ էջ՝ սակայն ինքնարուն իւրոց փառացն զօրութեամբ վերացեալ, ըստ յառաջագուշակ տեսողութեան մարգարէին, թէ «Վերացի և բարձրացի և փառաւորեսցի»: Իբրև զի ոչ ինչ է նա կարօտ փառաց, այլ յետ իւրով կամօք զիւր կամս կատարելոյ համբերատար իշխանութեամբն, ոչ եկամտաւ ինչ, այլ բնական փառօքն վերացեալ ճանաչէր երկնաւոր զօրուն, ըստ այնմ որ ասէն, թէ «Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ, և Տէր մեր ձայնիւ փողոյ»:

406 Իսկ փողն միթէ եղջի՞ր ինչ գոշիցէ, փրցուտոյց լնուվք. թռալիւր օղով փողիցն այտմամբ. այլ աստուածասբանչ աւետօքն զամենայն գոշի և լցուցանել, թէ «Ահա Աստուած, ահա Տէր»: Զի և ճանապարհս բարոգութեան կենսաբեր նորա վարդապետութեանն արացնն, և զնա ի միտ առեալ ծանիցեն, թէ Ահա Տէր, որում սպասէաք սմա. ցնծացուք և ուրախ լիցուք ի փրկութեան մերում»: Որ նովիմք ճանապարհք բարոգութեան բացեալ իւրեանց կենացն լուսոյ բարեաց հանգստեան, և ի միտ առեալ ծանիցեն, թէ ընդ նմա յարքայութիւնն վերացեալ, լուսեղէն յարկացն բնակութեան լինիցին բնակիչք. հաւանեսցին լսել, ի միտ առնուլ, այսինքն է ճանաչել

Ինչպէս և Տերն իսկ ասում է, թէ «Եկա կատարելու օրենքը և մարգարեները»:

404 ԽԾ. Կանչվելով ապա Եգիպտոսից եկավ-անցավ նազարէթ իր կարծեցյալ հայրենիքը ըստ մարմնի: Աճեց և զարգացավ հասակով՝ ըստ մարդկային ցեղի օրինակի: Ենթարկվեց նաև իսրայելական ազգին, որպեսզի նրանք ինքնակամ դիմեն բացված կենաց աղբյուրը: Քանզի նրա մասին է գուշակել սաղմոսանվագը, թէ «Կենաց աղբյուրը քեզանից է»: Այս ևս Փրկիչը հայտնեց սամարացի կնոջն ասելով՝ «Եթե դու գիտե՞նայիր Աստուծո պարզեղ և ո՞վ է նա, որ ասաց քեզ, թե տուր ինձ ըմպել՝ դու ինքդ կխընդրեիր նրանից և նա քեզ կտար կենդանի շուրջ»:

405 Ապա նա տասներկու տարեկանը լրացնելուց հետո ելավ Երուսաղեմ և օրենքի վարդապետների հետ զրույցի մեջ մտավ ու զարմացրեց բոլորին: Ի կատարումն այն մարգարետության, թե՛ «Ահավասիկ իմ մանուկը պիտի ըմբռնի, բարձրանա, վերանա և հույժ փառավորվի»: Քանզի թեպետ Աստվածությունը երկնքից խոնարհվեց, սակայն ներքեի երկրակյացների կողմից բարձր է ճանաչված: Նրանք հասկացան, որ թեպետ և խոնարհությամբ նա իջավ, սակայն իր ինքնարուն փառքի զօրութեամբ բարձր է ըստ մարգարեի նախապես գուշակած տեսիլքի, թե՛ «Կվերանա-կբարձրանա և կփառավորվի», բայց քանի որ նա փառքի կարոտ չէ իր կամքը կատարելուց հետո համբերատար իշխանությամբ բարձրացավ, ոչ արտաքին որևէ [օգնությամբ], այլ իր բնական փառքով բարձրանալով ճանաչվեց երկնավոր զորքի կողմից, ըստ այն խոսքի, թե՛ «Աստված համբարձավ օրհնությամբ և Տերը մեր ձայնի փողով»:

406 Իսկ փողը մի՞թե եղջյուրի նման չի հնչելու շնչով ուռած այտերով [լնդով], թուշը օղով չի բերանից փչվելով, որպեսզի աստվածասբանչ ավետիսներով գոշեն և լցնեն ամբողջ [տիեզերքը], թե՛ «ահա Աստված, ահա Տերը»: Քանզի նրանք բարոգության ճանապարհն են կտրելու և նրան հիշելու, ճանաչելու են, թե՛ «ահա Տերը, որին սպասում էինք, ցնծանք և ուրախ լինենք մեր փրկության համար»: Նրանով բարոգության ճանապարհը բացվեց իրենց կյանքի լույսի, բարիքների և հանգստյան համար, որպեսզի մտածեն ու հասկանան, թե՛ նրա հետ արքայություն բարձրանալով լուսեղեն հարկերի կացարանների բնակիչներ պիտի լինեն: Նրանք պիտի հոծարեին լսել հասկանալ, այսինքն տիեզերքը պետք է ճա-

զնա տիեզերաց. որպէս և սաղմոսարանն ասէ, թէ «Յիշեսցեն և դարձցին առ Տէր ամենայն ծագք երկրի»:

407 Եւ վերանալն և բարձրանալն՝ զի էջ ի խոնարհութիւն խոնարհ մարմնովն. վասն այնորիկ նորին խոնարհութեան մարմնոյն կերպարանօք բարձրանալոյ Իբրև զմարդ խոնարհ երևեալ, և առաւել քան զամենայն մարդիկ հեզ և խոնարհ, և հանդարտութիւն ցուցեալ համբերութեամբ վշտացն զոր առ ի մարմինն. վասն այսորիկ նովին մարմնովն բարձրացեալ ի խոնարհութեանցն, մարդկութեամբն վերացեալ և բարձրացեալ և փառաւորեալ. իբրև զի զմարդատեսիլ կերպարանացն զոր առն՝ բարձրացուցանէր, զբարս խոնարհութեան օրինակեալ տպաւորէր լինքեան:

408 ԽԶ. Արդ՝ լուեալ ամս երեսուն զինքն ի յայտնելոյ, ի հասակ մարմնոյն զարգացեալ, ըստ բնութեան աճման մարմնոյն՝ անսայ և մկրտութեան, և նախ յառաջագոյն կարապետ առաջոյ արձակեալ զՅովհաննէս, մեծն մարդարէիցն՝ պատրաստել նմա ճանապարհ և ուղղել զշաւիղս յայտնութեան նորա: Անսայ տալ զմկրտութիւն ապաշխարութեան, ոչ զմկրտութիւն աստուածադրոշմն լուսաւորութեան կենացն անվախճանից, այլ տալ զապաշխարութեանն սրբութեան մկրտութիւն. որպէս առ մովսիսեան դարին, յորժամ Աստուած երևել նոցա կամէր՝ հրամայէր նոցա լուանալ և սրբել, զի արժանաւորք լիցին աստուածատես փառացն երևելոյ:

409 Սոյնպէս և Յովհաննէս եկեալ լուանայր զժողովորդն ապաշխարութեամբ. զի յորժամ Աստուածորդին երևեսցի՝ պատրաստագոյնք արժանաւորութեամբ նորին վարդապետութեանն զունկընդրութիւն մատուցեն, ի սիրտսն գործել ճանապարհ, զի ի հեզ և ի խոնարհ օթեանս զամենատէրն ընդունել մարթասցեն:

410 Արդ՝ եկեալ և ինքն մկրտի ի Յովհաննէս, ձեռն արկեալ զրեւ կտակ յաւիտեանական, և իւրով արեամբն կնքեալ, ապրել ամենեցուն լուսաբեր և կենսատու մկրտութեամբն, հրամայեաց ամենայն երկրածին մարդկան, ամենայն մսեղեաց, աստուածանման պատկերին փրկութեան նմանել: Արդ՝ եկեալ առ կնքատուն Յովհաննէս մկրտել ի նմանէ. որոյ զահի հարեալ՝ ընդդէմ գնացեալ, թէ «Ինձ պարտ է ի քէն մկրտել»: Որոյ լուեալ պատասխանի և առեալ հրաման համար-

նալի նրան, ինչպես և սաղմոսարանն է ասում, թե «Երկրի բոլոր ծայրերը պիտի հիշեն և դառնան առ Տերը»:

407 Եւ վերանալն ու բարձրանալը այն է, որ նա իշով խոնարհութեան, խոնարհ մարմնով, այդ պատճառով նույն խոնարհութեան մարմնի կերպարանքով կբարձրանա: Նա երևաց իբրև խոնարհ մարդ և առավել հեզ ու խոնարհ, քան բոլոր մարդիկ: Նա դիմացկոնութեան և համբերութեան ցուցաբերեց իր մարմնի վրա կրած վշտերի հանդեպ: Այդ պատճառով նույն մարմնով բարձրացավ խոնարհություններից, իր մարդկությամբ վերացավ, բարձրացավ, փառավորվեց: Քանզի նա բարձրացրեց մարդատեսիլ կերպարանքը, որ առել էր, և խոնարհության նկարագիրը որպես օրինակ իր վրա տպավորվեց:

408 ԽԶ. Արդ, երեսուն տարի ինքնիրեն շհայտնելուց հետո, զարգանալով մարմնի հասակով, ըստ մարմնի բնական աճման՝ նա ենթարկվեց մկրտության: Նախ և առաջ նա որպես կարապետ ուղարկել էր Հովհաննէս [Մկրտչին]՝ մարգարեներից ամենամեծին՝ պատրաստելու ճանապարհը և ուղղելու նրա հայտնութեան շաւիղները: Նա համաձայնեց տալ ապաշխարութեան մկրտությունը, ոչ անվախճան կյանքի աստվածադրոշմ լուսավորության մկրտությունը, այլ ապաշխարության սրբության մկրտությունը, ինչպես Մովսիսի դարում, երբ Աստված նրանց երևալ ուղեց, հրամայեց լվացվել և սրբանալ, որպեսզի արժանավոր լինեն աստվածատես փառքի երևալուն:

409 Այսպես եկավ Հովհաննէսը՝ լվալով ժողովրդին ապաշխարութեամբ, որ երբ Աստվածորդին գա, պատրաստագույն արժանավորութեամբ նրա վարդապետությանը ունենդիր լինեն, իրենց սրտում ճանապարհ բացեն, որպեսզի կարողանան ընդունել ամենատիրոջը իրենց հեզ ու խոնարհ օթեաններում:

410 Արդ, նա գալով ինքը մկրտվեց Հովհաննէսից, ձեռնարկելով զրեւ հավիտեանական կտակ և իր արչամբ կնքել, որպեսզի ամենքը ապրեն լուսաբեր և կենսատու մկրտութեամբ: Հրամայեց ամեն երկրածին մարդկանց, բոլոր մարմնավորների աստվածանման փրկության պատկերին նմանվել: Արդ, եկավ կնքատու Հովհաննէսին՝ մկրտվելու նրանից, որն ահաբեկված մեծեց, թե «Ինձ հարկավոր է քեզանից մկրտել»: Իսկ նա լսեց ու պատասխանեց համարձակ հրամայելով մկրտել իրեն, թե «Թույլ տուր այժմ, քան-

ձակ զնա մկրտելոյ, թէ «Քոյլ տուր այժմ, զի այսպէս արժան է լինել, զի կատարեսցուք զարդարութիւնս ամենայն»:

411 Եւ զի՞նչ իցեն արդարութիւնքն, եթէ ոչ զոր Հոգւովն սըրբով նորուն Յովհաննու հայրն Զաքարիա գոչեաց, թէ «Յիշեաց, ասէ, զերդումն, զոր երգուաւ Աբրահամու հօր մերում, տալ մեզ առանց երկիւղի զփրկութիւն ի թշնամեաց մերոց և ի ձեռաց ամենայն ատելեաց մերոց. պաշտել զնա սրբութեամբ և արդարութեամբ»: Ըստ որում և երգողն ասէ. «Յիշեաց զուխտ իւր որ ընդ Աբրահամու և զերդումն իւր ընդ Սահակայ, և հաստատեաց առ Յակովբ զհրաման իւր, և առ Իսրայէլ զուխտ իւր յաւիտենից»: Օրհնեաց հարցն հաւատովք զամենայն երկիր, օրհնեաց կատարեաց զխոստումունսն, և վասն նորին էջ ինքն ի շուրսն, և սրբիչ և նորոգիչ միանգամայն զշուրսն կացուցանէր:

412 Եւ վասն զի զերկիր զառաջինն ի շուրցն փարատեցուցեալ հրամանաւ, և ջրովն պարարեալ՝ ամենայն բոյսք և զեռունք և գազանք և անասունք և թռչունք ի շուրցն դալարութենէ թղխեցին յերկրէ. սոյն օրինակ դալարեցոյց զարգանդ ծննդկանութեան շուրցն՝ մկրտութեամբ, սրբեալ շուրքքն և նորոգեալ զհնութիւն մաշուածոյ հողեղէն նիւթոյս, զոր մեղացն էր մաշեալ հնացուցեալ, մերկացուցեալ ի շնորհաց անտի Հոգւոյն: Արդ՝ միւսանգամ բացեալ զարգանդ աներեւոյթ Հոգւոյն երևելի ջրովն՝ նորածնունդ նորափետուր զարդարեալ միւսանգամ ի ծննդականութիւն աւազանին, զգեցուցանել զամենեսեան լուսաւոր պատմութեանօք, որ միւսանգամ վերստին ծնանիցին:

413 Քանզի ի սկզբանն իսկ արարչութեան ժամանակին՝ շրջէր Հոգի Աստուածութեան ի վերայ շուրցն, և անտի զկազմած արարածոցն յօրինէր, ի լինելութիւն արարածոցն հրամայէր հաստանալ: Նա և զհաստատութիւն երկնի՝ բնակութեան հրեշտակաց հրեղինաց, որ երևիս մեզ ջրեղէն՝ հրամայեաց հաստանալ: Նոյն օրինակ եկեալ կատարէ զուխտն զոր եղ ընդ հարսն: էջ ինքն ի շուրսն, սրբեաց զշուրս ներքինս երկրիս՝ որ մեղօք մարդկան էր պղծեալ:

414 Արդ՝ իւրոց գարշապարացն կոխելով զշուրսն՝ սրբեաց և սրբիչս արար: Եւ որպէս յառաջագոյն շրջէր Հոգին ի վերայ շուրցն՝ նոյն օրինակ բնակեաց է ի շուրսն, և զամենեսեան բնկալցի որ ծնանին նովաւ Եւ շուրքն վերինք մածեալք բնակութիւն են հրեշտակաց: Արդ՝ զայս շուրս իբրև զայն շուրսն արար. վասն զի ինքն էջ ի շուրսն, զի ամենեքեան Հոգւովն ի շուրցն նորոգեալ հրեշտակացին,

զի այսպէս արժան է լինել, որպէսզի կատարենք բոլոր արդարութիւնքն:

411 Ի՞նչ է արդարամիտ լինելը, եթէ ոչ այն, որ Հովհաննեսի հայր Զաքարիան սուրբ հոգով գոչեց, թէ «Յիշեց, ասում է, երգումը, որ երգվեց մեր հայր Աբրահամին՝ մեզ առանց երկյուղի փրկելովն տալ մեր թշնամիներին և բոլոր նրանցից, ովքեր ատում են մեզ, ծառայեց նրան սրբությամբ և արդարությամբ»: Նույն ձևով սաղմոսերգուն ասում է. «Հիշեց իր ուխտը Աբրահամի հետ և երգումը Սահակին և Հակոբի համար հաստատեց իր օրենքը և Իսրայելի համար դրեց իր հավիտենական ուխտը»: Հայրերի հավատով օրհնեց ամբողջ երկիրը, օրհնեց, կատարեց խոստումները և նույն պատճառով նա ինքը եկավ ջրերի մեջ և միանգամայն սրբացնող ու նորոգող դարձրեց ջրերը:

412 Վասնզի նա առաջին երկիրը իր հրամանով դուրս բերեց ջրերից և ջրով պարարեց բոլոր բույսերը, զեռունները, զազանները, անասուններն ու թռչունները և ջրի դալարությամբ բխեցին երկրից: Նույն ձևով՝ մկրտությամբ դալարեցրեց ջրերի ծննդականության արգանդը ջրով՝ սրբացնելով և նորոգելով հողեղեն նյութի մաշված հնությունը, որը մեղքի միջոցով մաշված-հնացած էր, մերկացած հոգու շնորհներին: Ապա անտեսանելի Հոգին կրկին բացեց արգանդը երևելի ջրով, նորածնունդ նորափետուրներին զարդարելով ավազանի ծննդականության համար, հազցնելու համար բոլորին լուսավոր պատմութեանը, որ մյուս անգամ վերստին ծնվեն:

413 Քանզի արարչության ժամանակի սկզբից իսկ Աստվածության Հոգին շրջում էր ջրերի վրա և այնտեղ արարածներին կազմավորությունն էր հորինում ու հրամայում էր արարածներին լինելության հասնել: Նա հրամայեց նաև կազմել երկնքի հաստատությունը՝ հրեղեն հրեշտակների բնակարանը, որը մեզ ջրեղեն է թվում: Նույն ձևով եկավ-կատարեց ուխտը, որ դրել էր հայրերի հետ, իջավ ինքը ջրերի մեջ և սրբացրեց երկրի ներքին ջրերը, որոնք մարդկանց մեղքով պղծված էին:

414 Արդ, իր գարշապարով կոխելով ջրերը սրբացրեց և սրբացնող դարձրեց: Եվ ինչպես նախապես Հոգին շրջում էր ջրերի վրա, նույն ձևով էլ կբնակվի ջրերի մեջ և ամենքին կընդունի, որ նրանով ծնվեն: Հավաքված վերին ջրերը հրեշտակների բնակարանն են: Սակայն նա այդ ջրերը դարձրեց այն ջրերի նման, քանզի ինքն իջավ ջրերի մեջ, որպէսզի ամենքը ջրերի մեջ Հոգով նո-

և նոյն Հոգին մինչև յաւիտեան ի ջուրցն զամենեսեան յորգեզրութիւն մատուցանիցէ: Վասն զի դրունս բացեալ ջուրցն ի խոնարհ, զի վերնաջուրցն դրունք բացցին երկնից, և զամենեսեան փառօք վերացուցէ յորգեզրութիւն:

415 Վասն զի ճշմարիտ որդին Աստուծոյ խոնարհեցաւ և էջ ի ջուրսն մկրտութեան, զի զխոստումնսն կատարեսցէ զհարցն և զաւետիսն: Յառաջ քան զայն և զթշխատութիւնն առ յանձն. զի և երկոցունց կողմանցն շնորհեսցէ շնորհս և հատուցէ զբարիս: Զի իւրով թշխատելովն կատարեսցէ զհաստատութիւն խոստմանցն, և ի խորխոնս հրաւիրմանցն որդեգրութեան ժառանգութեան արժանաւորացն: Եւ ի մկրտելն՝ զամենայն մկրտեալսն կեցուցանէ իւրով յանձն առնլովն զմկրտութիւնն, և պատուական արարեալ զմկրտութիւն՝ իւրով իջանելովն ի մկրտութիւն:

416 Եւ նախ անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի ճշմարիտ Որդին Աստուծոյ՝ բարբառովն Հօր իւրոյ և իջանելովն ի վերայ նորա Հոգւոյն: Զի անտի իսկ ի միտ առեալ ճանաչի, առ ի կատարելոյ զյառաջասացութիւնն Հօր, թէ «Ահա ասիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի և բարձրացի և փառաւորեսցի յոյժ»:

417 Զի ամս երեսուն լուս և աներևոյթ շրջեալ ի մէջ նոցա, և ապա եկեալ հասեալ ի մկրտութիւն՝ արց ի մկրտութեանն ճանաչի ամենեցուն: Յովհաննէս վկայէ և ասէ. «Սա է, զորմէ եսն ասէի, որ զկնի իմ գայ՝ առաջի իմ եղև. զի նախ նա իսկ առաջին էր. զի ի լրութենէ անտի նորա մեք ամենեքեան առաք շնորհս»:

418 Խէ. Եւ Հոգին ի վերայ նորա իջեալ ի նմանութիւն աղանոյ, իսկ ընդէ՞ր արդօք ի նմանութիւն աղանոյ երևեսցի Հոգին սուրբ Աստուծոյ. զի ուսուցէ տեսողացն, թէ ոչ այլ իւրք է հնար մատչել առ Աստուածորդին՝ եթէ ոչ անմեղութեամբ և արգարութեամբ և սրբութեամբ՝ յաղանակերպ նմանութենէ անտի առեալ զկերպարանս յանձին բերիցեն:

419 Վասն զի քննիչ է սրտից և ծածկագէտ և ամենայն գաղտնեաց յայտնիչ. զի զամենայն ինչ գիտէ, և զամենայն ինչ զոր ասէ՝ կարող է կատարել, և տկարանայ նմա և ոչ ինչ. որպէս ասաց Գաբրիէլ առ կոյսն սուրբ, թէ «Ոչ տկարացի առ ի վաստուծոյ ամենայն բան», Որ և զսրտից մարդկան զխորհուրդս ի վեր բերեալ յանդիմանէ. «Ո ստեղծ առանձին զսիրտս նոցա, որ ի միտ առնու զամենայն գործս նոցա», որ առ նա էին մատչելոց:

որգված հրեշտականան, և նույն Հոգին մինչև հավիտյան ամենքին ջրերով որգեգրություն բերի: Նա. բացեց ստորին ջրերի դռները, որպեսզի երկնքի վերին ջրերի դռները նույնպես բացվեն և ամենքին փառքի մեջ բարձրացնի որդեգրության համար:

415 Վասնզի Աստուծո ճշմարիտ Որդին խոնարհվեց և իջավ մկրտության ջրերի մեջ, որպեսզի հայրերին արված խոստումներն ու ավետիաները կատարվեն: Նախքան այդ նա թշխատությունը հանձն առավ, որպեսզի երկու կողմից շնորհ և բարիք ընծայի՝ իր թշխատվելով նա կկատարեր խոստումների հաստատումը և իր խորխուսանքով ժառանգության արժանիներին որդեգրության կհրաովիրեր: Եվ մկրտվելով՝ նա բոլոր մկրտվածներին կյանք է տալիս՝ ինքն անձամբ ընդունելով մկրտություն և պատվական դարձրեց մկրտությունը՝ ինքն իջնելով մկրտվելու:

416 Իսկ նա նախ հասկացվեց ու ճանաչվեց, որպես Աստուծո ճշմարիտ Որդի, իր Հոր ձայնով և Հոգու նրա վրա իջնելով: Քանզի դրանով նա հասկացել և ճանաչվել էր, կատարելու համար Հոր նախապես ասածը, թե «ահա վասիկ իմ մանուկը խոհեմ պիտի լինի, վերանա, բարձրանա և հույժ փառավորվի»:

417 Երեսուն տարի լուս և աներևոյթ շրջեց նրանց մեջ և ապա եկավ-հասավ մկրտության և մկրտությամբ էլ ճանաչվեց բուրբից: Հովհաննէսը վկայում է և ասում. «Սա է, որի մասին ասում էի, որ կգա իմ ետևից. և նա ինձանից առաջ էր, քանզի նա առաջինն էր, և նրա կատարելությունից մենք ամենքս շնորհ ստացանք»:

418 Խէ. Եվ Հոգին իջավ նրա վրա աղավնու նմանությամբ: Իսկ ինչո՞ւ արդյոք աղավնու նմանությամբ եկավ Աստուծո սուրբ Հոգին. որպեսզի տեսնողներին ուսուցանի, թե չկա ոչ մի՞ այլ հրեանար մոտենալու Աստվածորդուն, եթե ոչ անմեղությամբ, արգարությամբ և սրբությամբ, որ նրանք պետք է աղավնակերպ նմանություն առնեն իրենց մեջ կրելու համար այդ կերպարանքը:

419 Վասնզի նա սրտերի քննիչ է, ծածկագետ և ամենայն գաղտնիքների բացահայտող, քանզի ամեն ինչ գիտի, ամեն ինչ, որ ասում է, կարող է կատարել, և նրա համար անկարելի բան չկա: Ինչպես ասաց Գաբրիէլը սուրբ կույսին, թե «Աստուծո համար ամեն բան կարելի է»: Նա ի հայտ է բերում մարդկանց սրբտի խորհուրդները և հանդիմանում: «Նա, որ հատուկ ստեղծեց նրանց սրտերը և հասկանում է նրանց բոլոր գործերը», որոնք մերձենալու են նրան:

420 Վասն այնորիկ Հոգին աղանակերպ իջանէ, զի ուսուցէ տեսողացն՝ սրբամտելով առ Աստուածորդին մերձենալ, և զչնորհս բարերարութեան Հոգւոյն ընդունել, և Հօրն հաճոյ լինել: Վասն այսորիկ Որդին Աստուծոյ եկն և կատարեաց զուխտ հարցն, անուանելով նոցա որդի: Որդին Աստուծոյ վասն այսորիկ եկեալ մկրտի, ի հաստատել զմկրտութիւն ամենայնի՝ որ մկրտելոցն իցեն, զի անդ իսկ զայս աւանդելով՝ փրկութիւն ամենեցուն յայտնեալ՝ ի միտ առեալ ծանիցի, և անտի իսկ բացցէ զամենակեցոյց ճշմարտութեան վարդապետութիւնն իւր յայտնել աշխարհի: Որպէս ասէ մարգարէն իբրև յերեսաց տեառնորդոյն, թէ «Մատերո՛ւք առ իս և լուարո՛ւք զայս. ոչ ի սկզբանէ ի ծածուկ ինչ խօսեցայ, և ոչ ի տեղուց խաւարին երկրի. զի յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի. և արդ՝ Տէր Տէր առաքեաց զիս և Հոգի նորա»: Տեսանե՞ս զէական միաւորութիւնն. «յորժամ լինէրն՝ ես անդ էի» ասէ. յայտ արարեալ զմիաբուն երրորդական զօրութիւնն, թէ և՛ ի հաստատելն համագործ, և ի նորոգելն միաբան:

421 Արդ՝ բացեալ երկինք՝ և Հայր աղաղակէ, թէ «Դա է Որդի իմ սիրելի». և Հոգին իջեալ ի նմանութիւն աղանոյ. զի յայտ լիցի միաբուն խորհուրդ զօրութեան գալստեան Որդւոյն:

422 Սև զի՞նչ իցէ զոր ասէն, թէ «ի սկզբանէ խօսեցայ»՝ եթէ ոչ զյառաջաձայնսն սրբոց մարգարէիցն, որ ինքն իսկ ի նոսա վասն իւր խօսեցաւ. և խորհրդով միաբանական Հօրն և Հոգւոյն՝ եկեալ երևի արդ ի վախճան ժամանակացս: «Որ էրն ի սկզբանէ Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ որ ինչ եղևն: Նովաւ կեանք էր, և կեանքն էին լոյս մարդկան. և լոյսն ի խաւարի անդ լուսաւորէր. և խաւար նմա ոչ յաղթեաց: Եղև այր մի առաքեալ յԱստուծոյ, անուն նորա Յովհաննէս. սա եկն ի վկայութիւն, զի վկայեցէ վասն լուսոյն, զի ամենեքեան հաւատացեն նովաւ:

423 Արդ՝ լցեալ և կատարեալ զամենայն, և լոյս Որդւոյն Աստուծոյ ի մէջ անցեալ լուսաւորել զամենայն մարդ՝ որ զալոց է յաշխարհ. որում խաւարն ոչ կարացեալ համեմատել յաղթել. այլ այսու լուսով եղև աշխարհ, և զնա ոչ ծանեաւ: Արդ՝ վասն այսորիկ եկեալ, զի ի միտ առցեն զլոյս նորա, և որդիք Աստուծոյ լիցին: Եկն

420 Այդ պատճառով Հոգին աղանակերպ իջավ, որպեսզի տեսնողներին ուսուցանի սուրբ մտքով Աստվածութեան մերձենալ և հոգու բարերարութեան շնորհները ընդունել ու հաճոյ լինել հորը: Այդ բանի համար Աստուծո Որդին եկավ և կատարեց հայրերի ուխտը, նրանց որդի անվանելով: Աստուծո Որդին այն բանի համար եկավ՝ մկրտվեց, որպեսզի հաստատի բոլորի մկրտութեանը, սվքեր մկրտվելու են և որ այդ ավանդելով՝ ամենքի համար փրկութեան հայտնի և հասկացվի ու ճանաչվի և այդպիսով բացահայտի ամենակեցույց ճշմարտութեան վարդապետութեանը ու հայտնի դարձնի աշխարհին, ինչպես ասում է մարգարեն Տյառնորդու կողմից, թե «մոտեցեք ինձ և այս լսեցեք, առաջվանից ծածուկ շխտեցի և ոչ էլ երկրի մի խավար տեղում, քանզի երբ նա կար, ես այնտեղ էի և արդ՝ Տերը, Տերը և նրա հոգին առաքեցին ինձ»: Տեսնո՞ւմ ես էականի միավորութեանը, «երբ նա կար, ես այնտեղ էի» ասում է հայտնելով միաբուն երրորդութեան զօրութեանը, որը համագործ է հաստատելու մեջ և միաբան՝ նորոգելու մեջ:

421 Արդ, երկինքը բացվեց և հայրն աղաղակեց, թե «դա է իմ սիրելի որդին» և Հոգին իջավ աղանու նմանութեամբ, որպեսզի հայտնի լինի Որդու գալստեան զօրութեան միաբուն խորհուրդը:

422 Իսկ ի՞նչ է նշանակում, որ ասում է, թե «սկզբից խօսեց»: Եթե ոչ սուրբ մարգարեների գուշակութունները, որոնց մեջ ինքն իր մասին խոսեց և Հոր և Հոգու միաբանական խորհրդով եկավ՝ երեսաց վերջին ժամանակներում: «Որն սկզբից խոսքն էր և խոսքը Աստուծո մոտ էր և Աստված էր խոսքը: Նա սկզբից Աստուծո մոտ էր, ամեն ինչ նրանով եղավ և եղածներից ոչինչ առանց նրան չեղավ: Նրանով էր կյանքը և կյանքը մարդկանց լույսն է: Լույսը խավարում լուսավորում էր և խավարը նրան չհաղթեց: Մի այր առաքյալ ուղարկվեց Աստուծուց, որի անունն էր Հովհաննէս: Սա եկավ վկայութեան, որպեսզի վկայի լույսի մասին և ամենքը նրա միջոցով հավատանա»:

423 Արդ, ամեն ինչ լրանալուց և կատարվելուց հետո Աստուծո Որդու լույսը եկավ մեր մեջ լուսավորելու բոլոր մարդկանց, որոնք աշխարհ են գալու, և խավարը չկարողացավ հակառակվել, հաղթել: Այս լույսով ստեղծվեց աշխարհը, որը սակայն չճանաչեց նրան: Արդ, այս պատճառով եկավ, որպեսզի նրանք ըմբռնեն նրա լույսը և Աստուծո որդիներ դառնան: Եկավ հաստատելու օրենքը և

հաստատել զօրէնս և զմարդարէս, և զօրինական անցուցեալ՝ և զճըշմարտութիւնն հաստատեալ:

424 Եւ զի՛նչ իցէ որ ասէ՝ «Բանն». միթէ բարբա՞ռ լոկ իցէ, բախիւն լեզուի ընդ օդս, որ յառաջ քան զասել ասողին չէ յայտ, և յետոյ անհետ՝ չէ ի միջի: Այլ վասն այսորիկ անուանեցաւ Բան, զի որպէս բան ի բերան ասողին՝ նոյնպէս և ամենայն հրամանք շօր կամաց ելանեն ի բերանոյ Որդոյ: Զի գիտակ է շօր և կատարիչ կամաց նորա, որպէս և ինքն ասէ. «Ոչ ոք գիտէ զձայր՝ եթէ ոչ Որդի որպէս և զՈրդի ոչ ոք գիտէ՝ եթէ ոչ Հայր»: Եւ դարձեալ ասէ, եթէ «Եկի կատարել զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս»: Եւ դարձեալ Յովհաննէս ասէ. «ԶԱստուած ոք երբէք ոչ ետես, բայց միածին Որդին որ ի ծոց շօր՝ նա պատմեաց»:

425 Եւ ինքն առ Հայր ասէ, թէ «Ե՛հաս ժամ, Հայր. փառաւոր արա զՈրդի քո». և եկեալ բարբառ յերկնից ասէ. «Փառաւոր արարի, և այլ փառաւորեցից»: Իբրև զի ոչ թէ ի խնդրել ապաստան, և կամ կարօտ ինչ հայրաբուն փառացն, այլ զի լուիցեն արարածք և հաստատեացին յՈրդին: Նոյն օրինակ և Որդին ի միջի կացեալ՝ զՀայրն ցուցանէ աշխարհի և զՀոգին սուրբ. նոյնպէս և Հայրն աղաղակէ վասն Միածինին, թէ «Դա է Որդին իմ միածին, հաճեցուցիչ անձին իմոյ. եզից զոգի իմ ի վերայ դորա»: Որ և յայտ լեալ յիջանելն ի վերայ և հանգչել, որպէս և ինքն ասէր զՀոգւոյն սրբոյ, թէ «Նա զիս փառաւոր առնէ»:

426 Եւ եկեալ կատարէ զկամս առաքչին իւրոյ. որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, եթէ «Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն զիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն զիս»: Եւ այսպէս զհայրական փառսն յինքեան ցուցանէ ամենեցուն յայտական վարդապետութեամբն:

427 Եւ զյառաջընթաց կարապետն հրեշտակ առաքեալ շօր՝ գայ առաջի և աղաղակէ, թէ «Սա է Որդին Աստուծոյ, սա է գառն Աստուծոյ, սա է որ գայ բառնալ զմեզս աշխարհի»: Եւ ելեալ ի վերայ լերինն բարձու, ի մեծութիւն զօրութեան Աստուածութեանն, որպէս յառաջատես տեսանող մարգարէն ասէ ի Տեառնէ. «Ի վերայ լերինն սրբոյ, ի լերինն բարձու՝ անդ ծառայեացն ինձ ամենայն ազգք երկրի»: Եւ դարձեալ միս տեսանողս գոչէ, թէ «Ե՛լ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչ Սիոնի. բարձրացո՛ւ զբարբառ քո, աւետարանիչ Երուսաղեմի: Բարձրացա՛յք, բարձրացուցէ՛ք զբարբառ ձեր,

մարգարեներին: Օրինակներ ցույց տվեց և հաստատեց ճշմարտությունը:

424 Իսկ ի՞նչ է նշանակում «Բանքը». մի՞թե լոկ մի ձայն է, լեզվի բախում օդի մեջ, որը նախքան ասողի արտասանելը հայտնի չէ և հետո անհետանում է: Այն պատճառով «Բանք» կոչվեց, քանզի ինչպես խոսքն է ասողի բերանում, նույնպես և Հոր կամքի բոլոր հրամանները Որդու բերանից են ելնում: Նա գիտի Հորը և կատարում է նրա կամքը, որպես և ինքն ասում է՝ «Ոչ ոք չգիտի Հորը բացի Որդուց և Որդուն ոչ ոք չգիտի բացի Հորից»: Դարձյալ ասում է, թե «եկա կատարելու ինձ առաքողի կամքը»: Դարձյալ ասում է Հովհաննեսը. «Աստուծուն ոչ ոք չի տեսել բացի միայն Միածին Որդուց, որ Հոր ծոցում է և պատմել է նրա մասին»:

425 Իսկ ինքն ասում է Հորը, թե՛ «հասավ ժամը, հայր, փառավորիք քո Որդուն» և երկնքից ձայն լսվեց, որն ասում է. «Փառավորեցի և կրկին կփառավորեմ»: Սա ոչ թե ապաստան խնդրելու կամ հոր հատուկ փառքից զուրկ լինելու համար է ասված, այլ նրա համար, որ արարածները լսեն և հաստատ լինեն Որդու մեջ: Նույն ձևով և Որդին մեր մեջ գտնվելով աշխարհին ցույց է տալիս Հորը և սուրբ Հոգուն, ինչպես հայրը աղաղակում է Միածին մասին, թե՛ «դա է իմ միածին Որդին, իմ անձի հաճեցուցիչը. իմ հոգին դնելու եմ նրա վրա»: Սա հայտնվեց նրա վրա իջնելով և կանգ առնելով, որպես և ինքն ասում է սուրբ Հոգու մասին, թե՛ «նա ինձ փառավորում է»:

426 Եկավ ու կատարեց իր առաքչի կամքը: Նա աղաղակելով ասում է, թե՛ «ով հավատա ինձ, կհավատա նրան, որ առաքեց ինձ, ով տեսնի ինձ, կտեսնի նրան, որ առաքեց ինձ»: Այսպես ամենքին հայտնի վարդապետությամբ ցույց է տալիս հայրական փառքը իր անձի միջոցով:

427 Եվ հայրն առաջընթաց [Հովհաննես] կարապետին զեսպան ուղարկեց, որն առաջինը գալով աղաղակեց, թե՛ «սա է Աստուծո Որդին, սա է Աստուծո գառը, սա է, որ գալու է աշխարհի մեղքերը տանելու»: Եվ ելավ բարձր լեռան վրա, զեպի Աստվածության զօրության մեծությունը, ինչպես կանխատեսող մարգարեն ասում է Տիրոջ մասին՝ «Սուրբ լեռան վրա, բարձր լեռան վրա, այնտեղ երկրի բոլոր ազգերը ինձ են ծառայելու»: Եվ դարձյալ մյուս տեսնող [մարգարեն] գոչում է, թե «Ելի՛ր բարձր լեռան վրա, ով Սիոնի ավետարանիչ, բարձրացրու քո ձայնը, ով Երուսաղեմի

և մի՛ գանգիտէք. ասա՛ զու ցքադաքսդ Յուդայ. Ահաւասիկ Աստուած մեր, ահաւասիկ Տէր Տէր գայ զօրութեամբ իւրով, և բազուկն հզօր տէրութեամբ իւրով. ահաւասիկ վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր, և գործք իւրաքանչիւր առաջի նորա: Իբրև հովիւ հովուեացէ զխաշինս իւր, և ի բազուկս իւր ժողովեացէ զգառինս իւր, և ի գիրկս իւր ընկալցի զնոսա, և մխիթար լիցի յղեաց ծանրացելոց: Ո՞ շափեաց ափով իւրով զշուրս ամենայն, կամ ո՞վ շափեաց զերկինս թզաւ իւրով, և զերկիրս ամենայն քլաւ իւրով: Ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և բարձ զղաշտս կշռորդօք: Ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից»:

428 Եւ զի՛նչ իցէ զոր ասէն, թէ «Ե՛լ ի վերայ լերինդ բարձու, աւետարանիչդ Սիոնի». այլ իբրև զայն որ ասէն, թէ «Տէր ետ հրաման». զի տէրունի հրամանքն՝ ամենեցուն գեր ի վերոյ են, և ի բարձանց են հրամանք Բարձրելոյն: Եւ զի՛նչ բարձր և ստուար քան զհրամանս Աստուածութեանն կայցէ. ի նոյն ինքն ելեալ Աստուածութեանն քարոզք, ի նոյն հրամանաց լեռն բարձրութեան, առանց զանգիտելոյ և երկիրդի ամենեցուն առաջի անվհճեր քարոզել: 429 ԽԸ. Արդ՝ եկև և մեծն Յովհաննէս, որդի քահանայապետին Զաքարիայ. անգէն ել տաճարակիցն, և ոչ օտար ոք. անգէն ժառանգն և բնակիչն Սիոնի, նորուն վակասակիր քահանայութեանն, խոյրադիր պատուին պատմուճանացն սրբութեան, աւանդակիր պատուիրանացն. և ոչ եկամուտ ոք, այլ կամարածուն վայելչութեան, շառաւիղն Մովսիսի և զաւակն Ահարոնի և աւետարանիչն Սիոնի, օծութեանն անկու, առեալ զպատիւ նախնեացն քահանայութեան: Եւ բովանդակեալ զմարգարէութիւն մարգարէիցն՝ ելեալ յանապատ ի վերայ աստուածական հրամանացն լեռնացելոց, բարձրացուցեալ զբարբառ իւր աւետարանիչն Երուսաղեմի, բարձրացեալ բարձրացուցանէր զբարբառ իւր, զի ձայն բարբառոյ էր նա յանապատի, և ասէ. «Ահա Աստուած մեր, ահա Տէր», և նա նոյն թագաւոր Իսրայելի:

430 Արդ՝ ամենայն շնորհք աւանդութեան մարգարէութեանն Իսրայելական ազգին, որ կրէր աւանդապահ օրհնութեանն աւետեացն և օծութեանն, ի ձեռն Ղեեայ տոհմին էր յանձնեալ, քահանայութիւնն՝ թագաւորութեամբն հանդերձ:

431 Քանզի ի ժամանակին, իբրև կոշեաց Տէր զՄովսէս ի մէջ հրոյն և ամպոյն ի զլուխ Սինէական լերինն՝ և տեսիլ փառաց Տեառն

ավետարանիչ: Բարձրացեք, բարձրացրեք ձեր ձայնը և մի վախեցեք, Հուդայի քաղաքներին ասացեք: Ահաւասիկ մեր Աստուածը, ահաւասիկ Տերը, Տերը գալիս է իր զօրութեամբ և նրա բազուկը հզօր է իր տերութեամբ, ահաւասիկ իր հատուցման վարձքը իր հետ է և իր յուրաքանչյուր գործը իր առջև է: Իբրև հովիվ հովվելու է իր խաշինքը և իր բազուկների մեջ հավաքելու է իր գառներին, իր գիրկն է ընդունելու նրանց և մխիթարիչ է լինելու ծանր հղիններին: Ո՞վ է շափել իր ափով բոլոր շրերը կամ ո՞վ է շափել երկինքը իր թիղով և երկիրը իր քիւղով: Ով որեց լեռները կշեռքի վրա և դաշտերը հաշվեց կշիռով: Ո՞վ գիտեցավ Տիրոջ միտքը կամ ո՞վ եղավ նրան խորհրդակից»:

428 Իսկ ի՛նչ է այն, որ ասում է, թե՛ «Ելիր բարձր լեռան վրա, ով Սիոնի ավետարանիչ», այլ ինչպես այն, որ ասում է, թե՛ «Տերը տվեց հրաման», քանզի տերունի հրամանները ամեն ինչից վեր են և բարձրալի հրամանները վերևից են: Իսկ ի՛նչ է ավելի բարձր և հաստատուն, քան Աստվածութեան հրամանը: Աստվածութեան քարոզիչները ելան նույն հրամանների բարձր լեռը՝ բոլորի առջև անվհճեր քարոզելու առանց վախի կամ երկյուղի:

429 ԽԸ. Արդ, եկավ և մեծն Հովհաննէսը, Զաքարիա քահանայապետի որդին: Ապա եկավ տաճարակիցը, որը օտար մեկը չէր: Այստեղ էր Սիոնի ժառանգորդը և բնակիչը, որը նույն վակասակիր քահանայութեանից է, խույր կրողը ի պատիվ պատմուճանի սրբութեան և պատվիրանների ավանդակիրը: Նա օտարամուտ մեկը չէր, այլ վայելուչ գոտի կապողը, Մովսիսի շառավիղը, Ահարոնի զավակը և Սիոնի ավետարանիչը, օծութեան արժանին, որն առել էր նախնիների քահանայութեան պատիվը: Եվ կատարելով մարգարէների զուշակութեանը, ելավ անապատ, ըստ լեռնականների տրված աստվածային հրամանների, Երուսաղեմի ավետարանիչը բարձրացավ և բարձրացրեց ձայնը, քանզի սա աղաղակի ձայնն էր անապատում և ասում էր. «Ահա մեր Աստուածը և Տերը» և նույնը Իսրայելի թագավոր է:

430 Արդ, իսրայելական ազգի ավանդութեան մարգարհութեան ամբողջ շնորհը, որ կրում էր ավետարանի օրհնութեան և օծման ավանդապահը, ինչպես նաև քահանայութեանը թագավորութեամբ հանդերձ [նրան] էր հանձնված Ղևիի տոհմի միջոցով:

431 Քանզի այն ժամանակ, երբ Տերը կանչեց Մովսեսին հրի և ամպի միջից, Սինա (Սինեական) լեռան գլխին Տիրոջ փառքի

իրբն զհուր վառեալ էր. իրբն առնոյր զպատուիրանս օրինացն Մովսէս ի ձեռացն Աստուծոյ, պարգեախնդիր տեսանելով զԱստուած ի պատասխանոյն նմա, զի առէ «Գթած եմ և ողորմած»՝ անդ առնոյր զաւանդութիւն իշխանութեան՝ քահանայութեան, թագաւորութեան և մարգարէութեան՝ ի ձեռաց Աստուծոյ: Անդ ետ նմա զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի նախ առակքն լինիցին, և ապա եկեցէ ճշմարտութիւնն, որ էն իսկ. անդ տայր նմա առնել զեղջիւրն օծութեան և զխնկանոց խնկոյն:

432 Որ եղջիւրն զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, և խնկանոցն զօրինակ սուրբ կուսին Մարիամու ունէր: Զի որպէս նայն լին էր հոտով սրբութեամբ՝ նոյնպէս և կոյսն Հոգւով սրբով և զօրութեամբ Բարձրելոյն: Իսկ եղջիւր ձիթոյն ունէր զօրինակ օծութեանն Քրիստոսի, զի որ միանգամ յօրինակ նորա օծանէին՝ անտի օծան: Ուստի և օծանէրն իսկ Ահարովն ի քահանայութիւն տեսուն, և առնոյր զքահանայութեան թագն՝ օծանել ըստ նմին օրինակի, զնել նոցա արտախորակս, և պաշտել ի սրբութիւն Տեառն, և կարգել զհանապազորդ հացն ի սեղանն, որ բերէր զօրինակ մարմնոյ Աստուածորդոյն:

433 Անդ արար Մովսէս զարծաթի եղջիւրն օծութեան իւրոյ, ուստի քահանայքն և մարգարէքն և թագաւորքն օծանէին: Անդուստ գայր կարգեալ օծութիւնն մի ըստ միոջէ ըստ հրամանի իշխանութեան պատուիրանին, որ կարգեալ գայր առաջնորդութեամբ: Յարահանեան զաւակին պաշտէր խորհուրդն, զի աւանդապահքն տային ցմիմեանս մինչև ցՅովհաննէս՝ քահանայ, մարգարէ և մկրտիչ. և ի նա հասեալ՝ իրբն ի ժառանգ մնացեալ: Զի ի նա հասեալ էր յառաջին նախնեացն՝ թագաւորացն, մարգարէիցն և յօծելոց քահանայիցն՝ իրբն յաւանդապահ. և նա ետ զքահանայութիւնն, զօծութիւնն, զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

434 Եւ կատարեցաւ մարգարէութիւնն Յակովբայ՝ յասել առ որդիս ազգի իւրոյ, թէ «Մի՛ պակասեսցէ պետութիւն իշխանութեանն, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւր է թագաւորութիւնն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

435 Արդ՝ առաջին հարքն որ եղեն օրինակ նորա, յորս Աստուծոյ կերպարանքն նկարեալ կային. զի նոցա ամենայն արարածք հնազանդէին, քանզի զկերպարանս Արարչին ի նոսա տեսանէին: Իսկ

տեսիլքը որպէս հուր վառվում էր, և երբ Մովսէս Աստուծո ձեռքից առավ օրինքների պատվիրանը ու տեսավ, որ Աստված բարյացակամ է նրան տված իր պատասխանների նկատմամբ, քանզի ասում է՝ «Գթած եմ և ողորմած», ապա նա առավ իշխանության ավանդությունը՝ քահանայությունը, թագավորությունը և մարգարետությունը Աստուծո ձեռքից: Նա նրան մի օրինակ տվեց Քրիստոսի օծման, որպեսզի նախ առակներն իրականանան և ապա գա ճշմարտությունը՝ նա որ է: Ապա նա հրամայեց առնել օծման եղջյուրը և խնկկի բուրվառը:

432 Նղջյուրը օրինակն է Քրիստոսի օծման և խնկանոցը՝ օրինակը սուրբ կույս Մարիամի: Քանզի ինչպես նա լի էր սրբության հոտով, նույնպես և կույսը՝ սուրբ Հոգով և Բարձրյալի զորությամբ: Իսկ ձիթի եղջյուրը նմանությունն ունի Քրիստոսի օծման, քանզի ովքեր մեկ անգամ նրա նման օծվել էին, նրանից էին օծվել: Ուստի և Ահարոնն էլ օծվեց Տիրոջ քահանայության, առավ քահանայության թագը, որ նույն ձևով ինքն էլ օծի, խույրի փաթեթոց (արտախորակ) դնի, որպեսզի Տիրոջ սրբությունը պաշտեն, սեղանին հանապազօր հաց կարգեն, որը Աստվածության մարմնի օրինակն է:

433 Այդտեղ Մովսէս իր օծման արծաթ եղջյուրը պատրաստեց, որից օծվում էին քահանաները, մարգարեները և թագավորները: Ապա կարգով մեկ առ մեկ, ըստ իշխանության պատվիրանի հրամանի, հերթով գալիս էր ըստ ավագության: Խորհուրդը պահպանված էր Աբրահամի սերնդի մեջ, քանզի նրանք ավանդությունը պահելով իրար փոխանցեցին մինչև Հովհաննեսը՝ քահանան, մարգարեն և մկրտիչը: Նրան հասնելով՝ իրբն ժառանգի նրա մոտ մընաց: Նրան էր հասել առաջին նախնիներից, թագավորներից, մարգարեններից և օծյալ քահանաններից, որպես ավանդապահի: Իսկ նա տվեց քահանայությունը, օծությունը, մարգարետությունը և թագավորությունը մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին:

434 Եվ կատարվեց Հակոբի մարգարետությունը ասելով իր ազգի որդիներին, թե «մի պակասեցրեք իշխանության տիրապետումը, մինչև որ գա նա, որինն է թագավորությունը, քանզի նա է հեթանոսների հույսը»:

435 Արդ, առաջին հայրերը նրա օրինակով էին, որոնց մեջ Աստուծո կերպարանքն էր նկարված, և ամենայն արարածները հնազանդվում էին նրանց, քանզի Արարչի կերպարանքը նրանց

զիւրդ հնազանդէին անխօս անմտունչ և անշշունչ արարածքն՝ մահ-
կանացու մարդկան, եթէ ոչ գնշանս Աստուծոյ ի նոսա տեսանէին և
զկերպարանս Արարչին: Եւ այսպէս մի ըստ միոջէ վարեալ եկեալ
աւանդութիւնքն մինչև ցՅովհաննէս, և Յովհաննէս ետ զաւանդ պա-
հետին տեառն իւրում:

436 ԽԹ. Եւ այնուհետև Տէր ինքնին ի միջի կայ, և Յովհաննէս
վկայէ, թէ «Զեմ ես Քրիստոսն, այլ առաքեալ եմ առաջի նորա: Այլ
ոչր հարսնն է՝ նա է փեսայ, և որ բարեկամն է փեսային՝ կայ առ
նմա և հնազանդի նմա. նա և ուրախ առնի յուրախութեան նորա, զի
զձայն լսէ զփեսային: Իմ ուրախութիւնս այս լցեալ և կատարեալ է, և
արդ՝ նմա պարտ է աճել, և ինձ մեղմանալ: Որ ի վերուստն գայ՝ ի
վեր է քան զամենայն, որ յերկրէ է՝ յերկրէ աստի խօսի. որ յերկ-
նիցն գայ՝ զոր ինչ լուան և ետես՝ վկայէ, և զվկայութիւն նորա ոք
ոչ ընդունի. իսկ որ ընդունի վկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց,
զի արդարև ճշմարիտ Աստուած է: Զի որ Աստուծոյ առաքեցաւ՝
նա զպատգամս Աստուծոյ խօսի. զի ոչ եթէ շափով տուաւ նմա հո-
գին. Հայր սիրէ զՍրգի, և զամենայն ինչ ետ ի ձեռս նորա. որ հաւա-
տայ յՍրգի՝ ընդունի զկեանս յաւիտենից, և որ թերահաւատէ յՍր-
գոյ՝ ոչ տեսանէ զկեանս յաւիտենից. այլ բարկութիւն Աստուծոյ ի
վերայ նորա բնակեալ է»:

437 Ահա եկեալ հրեշտակն Յովհաննէս՝ պատրաստել ճանա-
պարհ տեառն իւրում: Զի որպէս ծննդեանն Գարբիէլ եղև կարապետ՝
նոյնպէս յայտնութեանն սա եղև, և առաջի եկեալ ասէ. «Առաքեալ
եմ առաջի նորա. այլ ոչր հարսնն է՝ նա է փեսայ»:

438 Իսկ ո՞ր իցէ հարսն, կամ ո՞ր փեսայն, եթէ ոչ այն՝ զոր մար-
գարէն ասէ, թէ «Այսպէս ասէ Տէր. խօսեցայց զքեզ ինձ յաւիտեանս,
և խօսեցայց զքեզ ինձ արդարութեամբ և իրաւամբք և ողորմութեամբ
և զթութեամբ. և ծանիցես, զի ես եմ Տէր Աստուած քո. և լքցես դու
զհոմանիսն քո, զփայտեղէնս և զքարեղէնս, և ասացես, եթէ երթայց
դարձայց առ այրն իմ առաջին»:

439 Քանզի թողին մարդիկ զպաշտօն Արարչի իւրեանց, և ամե-
նայն փայտի և քարի հնազանդեցան. և թողին զայրն առաջին որ
յոշնչէն արար զնոսա, և շնացան յամենայն ինչ տարրեղէն որ առ
ական զիպեցան, և պոռնկեցան զհետ սնտոյ պաշտամանցն արա-

վրա էին տեսնում, իսկ ինչպե՞ս անխոս, անմտունչ, անշշունչ արա-
րածները կհնազանդվեին մահկանացու մարդկանց, եթե նրանց
վրա շտեմներն Աստուծո նշանները և Արարչի կերպարանքը: Այս-
պես, ազանդութունները մեկից մյուսին անցնելով հասան մինչև
Հովհաննէսը, և Հովհաննէսը պահեստի ազանդը տվեց իր տիրոջը:

436 ԽԹ. Այնուհետև տերը ինքը առաջ եկավ և Հովհաննէսը
վկայեց, թե «Ես չեմ Քրիստոսը, այլ առաքված եմ նրա առջևից:
Ով հարսն ունի, նա է փեսան, իսկ նա, որ փեսայի բարեկամն է,
նրա հետ կանգնում է և նրան է հնազանդվում. նա և ուրախանում
է նրա ուրախությանը, քանզի լսում է փեսայի ձայնը: Իմ այս ու-
րախությունը լիացած և կատարյալ է և արդ նա պետք է աճի, իսկ
ես պետք է նվազեմ: Նա, որ ի վերուստ է գալիս, վեր է ամենքից:
Ով երկրից է, երկրից է խոսում, և ով երկնքից է գալիս, ինչ լսել
ու տեսել է, վկայում է, ու նրա վկայությունը ոչ ոք չի ընդունում:
Իսկ ով ընդունի նրա վկայությունը, ծրարած ու կնքած կլինի, թե
արդարև [նա] Աստված ճշմարիտ է: Քանզի նա, որ Աստուծոց ա-
ռաքվեց, Աստուծո պատգամներն է խոսում, քանի որ հոգին շա-
փով չի տրվել նրան: Հայրը սիրում է Որդուն, և ամեն ինչ տվել է
նրա ձեռքը: Ով հավատա Որդուն, հավիտենական կյանք կընդու-
նի, իսկ ով թերահավատ լինի Որդու [նկատմամբ], չի տեսնի հա-
վիտենական կյանքը, այլ Աստուծո բարկությունը նրա վրա կմնա»:

437 Ահա զեսպան (հրեշտակ) Հովհաննէսը եկավ պատրաստե-
լու իր տիրոջ ճանապարհը: Քանզի ինչպես նրա ծննդյան ժամա-
նակ Գարբիելը դարձավ սուրհանդակ (կարապետ), նույնպես և
հայտնության ժամանակ սա եղավ (զեսպանը) և առաջ գալով ա-
սաց. «Առաքված եմ նրա առջևից, բայց նա, ով հարսն ունի, նա
է փեսան»:

438 Իսկ ո՞վ է հարսը կամ ո՞վ է փեսան, եթե ոչ նա, որի
մասին մարգարեն ասում է, թե «այսպես ասում է Տերը, քեզ
հավիտյան ինձ պիտի նշանեմ և քեզ արդարությամբ, իրավունքով,
ողորմությամբ ու զթությամբ ինձ պիտի նշանեմ, և կհանաչես, թե
ես եմ քո Աստվածը, և դու կլքես քո փայտեղէն ու քարեղէն հո-
մանիներին և կասես, թե երթամ-դառնամ իմ առաջին ամուսնուն»:

439 Քանզի մարդիկ թողեցին իրենց Արարչի պաշտամունքը և
ամեն փայտի ու քարի հնազանդվեցին: Նրանք թողեցին առաջին
«մարդուն»*, որը ոչնչից ստեղծել էր նրանց, շնացան ամեն նյու-
թականի հետ, որ նրանց աչքին ընկավ, և պոռնկացան արարած-

բածոց: Վասն այսորիկ էջ Աստուածորդին քակել յերկրէ զընդունայնութիւն պոռնկութեան շնութեան քարեղէն հոմանեացն, դարձուցանել յերկրպագութիւն Հօր, և տալ անուանել զայրն իւր՝ այր առաջին: Եւ առաջին՝ վասն նախանական ինքնութեանն ասէ, որպէս մեկնէ Պաղոս առաքեալ առ հեթանոսս և ասէ. «Հաստատեցի խօսեցայ զքեզ հարսնութեան իբրև զկոյս մի սուրբ՝ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի». և մարգարէն ասէ. «Կհացցէ դշխոյ ընդ աջմէ քումմէ», զամենայն տիեզերս իբրև զմի հարսն դարձուցեալ առ մի փեսայ. այսպէս նշանակէ այրն՝ որ յերկնից եկն Որդին Աստուծոյ. որպէս Յովհաննէս ասէ. «Ոյր հարսնն է՝ նա է փեսայ. և մեք, բարեկամք և ծառայք՝ ըստ հրամանացն ընթանամք. կամք առ նմա և հնազանդիմք նմա, և ուրախ առնիմք յուրախութեան նորա, և զձայնն շսնիք զփեսային»:

440 Այս այն է զոր մարգարէն ասէ. «Լո՛ւր, դուստր, և տե՛ս, խոնարհեցո՛՛ զունկն քո, մոռա՛՛ զժողովուրդ քո և զտուն հօր քոյ. զի ցանկացաւ թագաւոր զեղոյ քում. զի սա ինքն է Տէր քո. երկիր պագցես սմա»: Այս այն է որ ասէն. «Ենզբորորդեա՛՛կ իմ, յարիցես զարթիցես, մերձաւո՛՛ր իմ, սիրելի՛՛ իմ. բացցես ինձ զդուրս տանն, և համբուրեսցես զիս ի համբուրից բերանոյ քոյ. զի առատ են ստինք քո քան զգինի, և հոտ իւղոց քոց քան զամենայն խունկս անուշութեան: Իւղ արկեալ է անուն քո, վասն այսորիկ օրիորդք սիրեցին զքեզ. զհետ անուշութեան իւղոց քոց ընթացցուք մեք. տարաւ զիս արքայ ի սենեակ իւր»:

441 Եւ ո՛վ իցէ հարսն՝ եթէ ոչ եկեղեցի հեթանոսաց, կամ ո՛վ իցէ փեսայն՝ եթէ ոչ Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ, որ էջ յերկնից և նուաճեաց զամենայն յերկրպագութիւն Հօր: Եւ զի՞նչ իցեն երկու առատ ստինքն՝ եթէ ոչ կտակարանքն Աստուծոյ, որ արբուցանեն զամենայն տղէտս հոգևոր կաթամբն գիտութեան: Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն. «Հոտ իւղոց քան քան զամենայն խունկս անուշութեան». և թէ՛ «Իւղ արկեալ է անուն քո». — զօծութիւնն Քրիստոսի և զանուն յայտ առնէ. և համբուրելն՝ սիրոյ նշանակ է, զի եկեղեցի՛ Քրիստոսի, և Քրիստոս՝ Որդի Աստուծոյ:

ներքի սնտոի պաշտամունքից հետո: Այդ պատճառով Աստվածորդին իշավ երկրից վերացնելու քարեղէն հոմանիների հետ պոռնկութեան, շնութեան ունայնութիւնը՝ [մարդկանց] դարձնելու Հօր երկրպագութեան և իր ամուսնուն անվանելու առաջին այր: Ասում է առաջին [այր կոչվեց] նախնական ինքնութեան (բնութեան) համար, ինչպես Պողոս առաքյալը հեթանոսներին բացատրում է ասելով. «Ես հաստատեցի և հարսնութեան նշանեցի քեզ, որպես մի սուրբ կույս Քրիստոսի դիմաց կանգնեցնելու: Եվ մարգարեն ասում է. «Դշխոն կանգնելու է քո աջ կողմում» ամբողջ տիեզերքը որպես մեկ հարս բերելով մեկ փեսայի մոտ: Այսպես նա նշանակում է մարդուն, որը եկավ երկնքից՝ Որդին Աստուծո. ինչպես Հովհաննեսն է ասում. «Ում որ է հարսը, նա է փեսան և մենք՝ բարեկամներ ու ծառաներ, ըստ հրամանների ընթանում ենք: Նրանով կանք և նրանք ենք հնազանդվում, ուրախանում ենք նրա ուրախութեամբ և լսում ենք փեսայի ձայնը»:

440 Սա նա է, որին մարգարեն հիշում է. «Լսի՛ր դուստր և տես, խոնարհեցու քո ախանջը, մոռացի՛ր քո ժողովրդին և քո հօր տունը, քանզի թագավորը ցանկացավ քո զեղեցկութեանը: Նա է քո Տերը և նրան ես երկրպագելու»: Սա նա է, որ ասում է. «Ով եղբորդի (կամ հորեղբորորդի) իմ, դու վեր կկենաս, կզարթնես, իմ մերձավոր, իմ սիրելի, կբացես ինձ տան դռները և ինձ կհամբուրես քո բերնի համբուրյներով, քանզի քո ստինքները գինուց առատ են և քո յուղերի հոտը [զերազանց է] քան ամեն տեսակ անուշ խունկերը: Քո անունը դուրս թափված լուղ է, դրա համար էլ օրիորդները սիրեցին քեզ: Մենք ընթանալու ենք քո յուղերի անուշութեան ետևից: Արքան տարավ ինձ իր սենյակը»:

441 Եվ ո՛վ է հարսը, եթե ոչ հեթանոսների եկեղեցին, կամ ով է փեսան, եթե ոչ Աստուծո Որդի Հիսուս Քրիստոսը, որն իշավ երկնքից և նվաճեց ամենքին՝ երկրպագելու Հորը: Եվ ի՞նչ են երկու առատ ստինքները, եթե ոչ Աստուծո Կտակարանները, որոնք բոլոր տղեաներին արբեցնելու են գիտութեան հոգևոր կաթով: Իսկ ինչ է այն, որ ասում է, թե «քո յուղերի հոտը [զերազանց է] քան ամեն տեսակ անուշ խունկերը և թե «քո անունը դուրս թափված լուղ է». դա ի հայտ է բերում Քրիստոսի օծութիւնը և նրա անունը: Համբուրելը սիրո նշանակ է, քանզի եկեղեցին քրիստոնեութիւնն է, իսկ Քրիստոսը Աստուծո Որդին:

442 Արդ՝ «ճմա աճել և ինձ մեղմանալ», այսինքն զժամանակն սաէ մեղմանալոյ. զի մկրտութիւնն զոր տայր նա ժողովրդեանն՝ ապաշխարութեան մկրտութիւնն էր: «Որ, սաէ, ի վերուստն եկն՝ ի վերոյ է քան զամենայն», յայտ արարեալ զգալն ի ծոցոյ շօր առ մեզ: Իսկ ես, սաէ, յերկրէ խօսեցայ, յերկնից անալ զգիտութիւն. իսկ որ յերկնիցն եկն՝ նա զշօրն խօսի և զշօրն գործ գործէ: Որպէս և Տէր ինքն սաէր առ Հրեայան, թէ «Ծն ի Հայր, և Հայր յիս. զինչ տեսանեմ թէ Հայր գործէ՝ զնոյն և ես գործեմ. զի վասն այսորիկ իսկ եկի, զի արարից զկամս շօր իմոյ, և կատարեցից զգործս նորա»:

443 Ասաց և վասն Հրէիցն, թէ զվկայութիւն նորա դուք ոչ ընդունիք: Իսկ որ ընդունի զվկայութիւն նորա՝ ծրարեաց և կնքեաց, զի անկորուստ լիցի արդարութիւնն. և երդմամբ՝ զի արդարև ճշմարիտ Աստուած է. զի անշուշտ և անշարժ և անկորուստ լիցի արդարութիւն հաստոցն. և երդումն՝ կնիք, որպէս առ Աբրահամն: Զի որ ի ծոցոյ շօր եկն՝ նա է տեղեակ խորհրդոց ծնողին իւրոյ: Զի ոչ եթէ իբրև կարօտ որ ա՛ռ նա զնորհս Հոգւոյն, այլ ինքն միակամ, միաշունչ, միախորհ ընդ շօր և ընդ Հոգւոյն. զի ինքն է բաշխիչ շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ: Զի Հայր սիրէ զՈրդի իւր, և ամենայն հաստատեալքն շօր՝ Որդւով. և որ շօրն՝ նոյն և Որդւոյ. և որպէս Հայր՝ նոյնպէս և Որդի. և ամենայն շնորհք Հոգւոյն յՈրդւոյ բաշխին: Եւ «Որ հաստայ յՈրդի՝ ունի զկեանսն յախտենականս. որ թերահաստէ յՈրդւոյ՝ ոչ տեսանէ զկեանսն յախտենից»:

444 Վկայէ Յովհաննէս, սաէ. «Զորմէ ասէին, սա է միածին Որդին Աստուծոյ. ես տեսի և վկայեմ, թէ սա է որ բառնայ զմեզս աշխարհի»: Սա է ժառանգ այգւոյն, և Տէր գայ զօրութեամբ, և բազումն հզօր տէրութեամբ իւրով. զի բազում հզօր շօր սա՛ է, և գտէրութիւն իւր առ իւր ունի, թէպէտ և կամօք երևեցաւ խոնարհութեամբ:

445 «Ահաասիկ, սաէ, վարձք հատուցման իւրոյ ընդ իւր». և ամենայնի նա է հատուցանող, «և գործք իւրաքանչիւր առաջի նորա»: Ըստ այնմ, թէ «Ի միտ անու զամենայն գործս նոցա»: Իբրև հովիւ մի հովուեսցէ զխաշինս իւր»: Որ և ի մէջ իսկ անցեալ կենարարն սաէ, թէ «Ես եմ հովիւն քաջ. հովիւ քաջ զանձն իւր զնէ ի վե-

442 Արդ, «Նրան պետք է աճել, իսկ ինձ նվազել» ստեղծով, ակնարկում է մեղմանալու ժամանակը, քանզի ժողովրդին տված նրա մկրտությունը, ապաշխարության մկրտությունն էր: «Նա, որ, ասաց նա, ի վերուստ եկավ, վեր է, քան բոլորը», ակնարկելով Հոր ծոցից նրա գալը մեզ մոտ: Ես, ասում է, երկրից խոսեցի, երկնքից անկելով գիտությունը, իսկ նա, որ երկնքից եկավ, Հոր [խոսքն] է խոսում և Հոր գործերն է կատարում: Ինչպես ինքը Տերը սաեւ է հրեաներին, թե «ես Հոր մեջ եմ և Հայրն իմ մեջ». ինչ տեսնում եմ, որ Հայրը գործում է, նույնը ես եմ գործում, քանզի հենց դրա համար էլ եկա, որպեսզի իրագործեմ իմ Հոր կամքը և կատարեմ նրա գործերը»:

443 Ասել է նաև հրեաների մասին, թե նրա վկայությունը չեք ընդունում, իսկ ով ընդունել է նրա վկայությունը, ծրարել ու կնքել է, թե անկորուստ է արդարությունը և երդմամբ հաստատել է, թե արդարև ճշմարիտ է Աստված, որպեսզի հավատքի արդարությունը լինի հաստատ, անշարժ և անկորուստ: Երդումը՝ կնիքն է, ինչպես Աբրահամի հետ եղավ: Նա, որ Հոր ծոցից եկավ, տեղյակ է իր ծրնողի խորհրդին: Քանզի նրա մոտ Հոգու շնորհների պակաս չկա, այլ ինքը միակամ, միաշունչ և միախորհ է Հոր և Հոգու հետ, քանի որ ինքն է Սուրբ Հոգու շնորհների բաշխիչը: Հայրը սիրում է որդուն և ամեն ինչ, որ Հոր կողմից է հաստատված և Որդու միջոցով է [կատարված]: Ինչ որ Հորն է, նույնպես և Որդուն է, ինչպես Հայրն է, նույնպես և Որդին է և Հոգու բոլոր շնորհները Որդու կողմից են բաշխվում: «Ով հավատա Որդուն, հավիտենական կյանք կունենա, իսկ ով չհավատա Որդուն, չի տեսնի հավիտենական կյանքը»:

444 Հովհաննեսը վկայում է ստեղծով. «Այն, որի մասին ասում էին, թե սա է Աստուծո միածին որդին, ես տեսա և վկայում եմ, թե նա է, որ բառնալու է աշխարհի մեղքերը»: Սա է այգու ժառանգորդը և Տերը գալու է զօրութեամբ և բազումը հզօր է իր տիրութեամբ: Քանզի սա է հզոր Հոր բազումը և իր տիրությունը պահպանում է, թեև կամավոր կերպով խոնարհ երևաց:

445 «Ահավասիկ, ասում է [մարգարեն], իր հատուցման վարձքը իր հետ է»: Թուրքին հատուցողը նա է «և յուրաքանչյուրի գործերը նրա առջև են»: Նմանապես, թե «ի միտ է անում նրանց բոլոր գործերը»: «Հովիվի նման հովվելու է իր խաշինքը»: Որպես կենարար մեր մեջ գալով, նա ասում է. «Ես եմ քաջ հովիվը, քաջ

րայ խաշին իւրոյ», Եւ ի բազուկս իւր ժողովեացէ զգառինս իւր, և ի գիրկս իւր ընկալցի զնոսա»:

446 Որ և կենարարն եկեալ յայտ առնէր, յառնուլն ի ժողովելն զմանկտին ի վերայ աստուածական բազկացն. և օրինակեալ ամենեցուն, «Եթե ոչ դարձչիք և լինիչիք իբրև զմանուկս զայս՝ ոչ կարէք մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ»: Նորոգել հրամայէ, և մերկանալ զհին մարդկութիւնս ի ձեռն մկրտութեան աւազանին: Զի թէպէտ և կարի ոք թմբբեալ ծանրացեալ իցէ՝ ծանրակիր մեղօքն խստութեան յղացեալ, որպէս ասէն. «Ահաասիկ երկնեաց զանօրէնութիւն, յղացաւ զցաւս և ծնաւ զանիրաւութիւն»: սակայն բացեալ զգրտնս ապաշխարութեան՝ ի մէջ մեր եկեալ կայ կենարարն, աղաղակէ և ասէ. «Եկա՛յք առ իս, ամենայն վաստակեալք և աշխատեալք և ոչք ունիք բեռինս ծանունս, և ես հանգուցանեմ զձեզ. և առէ՛ք զլուծ իմ ի ձեզ և ուսարո՛ւք յինէն, զի հեզ եմ, հանդարտ և խոնարհ սրտիւ, և դաշիք հանգիստ անձանց ձերոց. զի լուծ իմ քաղցր է, և բեռն իմ փոքրոգի»:

447 Իսկ եթէ հարցցէ ոք, թէ ո՞վ իցէ որ այսպէս մխիթար լինիցի յղեացն ծանրացելոց՝ լուիցէ Եսայիայ մարդարէութեանն՝ ո՞վ այն իցէ. ասէ. «Ո՞ր շափեաց ափով իւրով զշուրս ամենայն, կամ ո՞վ շափեաց զերկինս թզաւ իւրով և զերկիր ամենայն քաւ իւրով. ո՞վ եղ զլերինս ի կշիռս, և բարձ զգաշտս կշորոգօք. ո՞վ գիտաց զմիտս Տեառն, կամ ո՞վ եղև նմա խորհրդակից»: Որ ի հօրէ ուսաւ զվճիռ դատաստանին՝ նա եկեալ մարդ լեալ քարոզէ աշխարհի, խառնեալ սիրով իւրով զամենեւեան յԱստուածութիւնն: Եւ այսուհետև եկեալ լոյսն, ի մէջ անցեալ՝ «լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ գալոց է յաշխարհ»՝ քարոզէր և ասէր. «Ապաշխարեցե՛ք, զի մերձեալ է արքայութիւնն Աստուծոյ». կատարեալ են ժամանակք. հաւատացէ՛ք յաւետարանն:

448 Մ. Արդ՝ իբրև անցանէր առ ծովեզերքն՝ տեսանէ Պետրոս և զԱնդրէաս և զՅակովբոս և զՅովհաննէս, և կոչեաց զնոսա ի ձկնորսութենէ անտի. որ անդէն վազվաղակի թողուն զհայրն իւրեանց նաւան հանդերձ և երթան զհետ նորա: Եւ զբազումս յայլոց ի պէսպէս զբօսանաց կոչեալ՝ աշակերտս երկուտասանս և առաքեալս անուանեաց. զորս ուսուցանէ ազատանալ յամենայն զբօ-

հովիվը իր անձը դրեց իր հոտի համար» և «իր բազուկների մեջ հավաքելու է իր գառներին և իր գիրկն է ընդունելու»:

446 Նա՛ կենարարը եկավ-հայտնեց մանուկներին ժողովելով իր աստվածային բազուկների մեջ՝ «Եթե դարձի չլաք և չգառնաք այս մանուկների նման, չեք կարող մտնել Աստուծո արքայութիւնը»: Հրամայում է նորոգել մեր անձերը և ազատվել հին մարդկութիւնից, մկրտութիւն ավազանի միջոցով: Քանզի թեպետ մարդ կարող է շատ հոգնած, ծանրացած լինել, տանելով մեղքերի խիստ դժվարին բեռը, ինչպես ասված է «Ահավասիկ երկնեց անօրենութիւնը, հղացավ ցավիբը և ծնեց անիրավութիւնը», սակայն ապաշխարութիւնն զոնք բացելով կենարարը եկավ-մնաց մեր մեջ, աղաղակեց ու ասաց. «Եկեք ինձ մոտ բոլոր հոգնավաստակներ և խոնջացածներ և որոնք ունեն ծանր բեռներ և ես կհանգստացնեմ ձեզ, ձեզ վերցրեք իմ լուծը և սովորեցեք ինձանից,՝ քանզի հեզ եմ, հանդարտ և սրտով խոնարհ և ձեր անձերին հանգիստ կզտնեք, քանի որ իմ լուծը քաղցր է և իմ բեռը թեթեւ»:

447 Իսկ եթե որևէ մեկը հարցնի, թե ով է նա, պետք է այսպես մխիթարիչ լինի հոգնած ծանրացածներին, ով էլ լինի, թող լսի Եսայիի մարգարեութիւնը, որն ասում է՝ «Ո՞վ շափեց իր ափով ամբողջ շրբեր, կամ ո՞վ շափեց երկինքը իր թիզով և երկիրը իր քիլով, ո՞վ շափեց լեռները կշռի մեջ և դաշտերը կշորոգով: Ո՞վ գիտեցավ Տիրոջ մտքերը, կամ ո՞վ եղավ նրան խորհրդակից»: Նա, որ Հորից սովորեց դատաստանի վճիռը, եկավ, մարդ դարձավ, քարոզեց աշխարհին, իր սիրով ամենքին խառնելով Աստվածութիւնը: Այսուհետև ելավ լույսը, եկավ մեր մեջ, «լուսավոր դարձրեց ամեն մի մարդու, որն աշխարհ է գալու» նա քարոզում էր և ասում՝ «Ապաշխարեցե՛ք, քանզի մերձեցել է Աստուծո արքայութիւնը», ժամանակները ի կատար են ածված, հավատացեք Ավետարանին:

448 Մ. Արդ, երբ ծովեզերքով էր անցնում, տեսավ Պետրոսին, Անդրեասին, Հակովբոսին ու Հովհաննէսին և կանչեց նրանց ձկնորսութիւնից: Նրանք անմիջապէս թողցին իրենց հորը նավով հանդերձ և զնացին նրա ետևից: Բազում այլոց ևս տեսակ տեղով հանդերձ և զնացին նրա ետևից: Բազում այլոց ևս տեսակ տեղով զբաղմունքներ ունեցողների կանչեց և անվանեց նրանց իր տասներկու աշակերտներն ու առաքյալները, որոնց սովորեցրեց ազատ մնալ ամեն տեսակ զբաղմունքներից: Նրանք շրջում էին

սանաց. որ զհետ նորա շրջէին, արժանի եղեալ աստուածագործ ասանդութեան խորհրդոյն:

449 Որ այնուհետև մարդասէրն Քրիստոս ի մէջ անցուցեալ զամենակար բժշկարանն, բժշկել զամենայն ախտս և զշարշարանս. և զյառաջածայն սրբոց մարգարէիցն զգուշակումն Լիլից, ի մէջ ունելով զբանն որ գուէ. «Նա զհիւանդութիւնս մեր բարձցէ». և զնոցուն բանս արդարացուցեալ, որպէս ասէն, թէ «Արդարացուցանէ զբանս ծառայից իւրոց մարգարէից»:

450 Եւ սկսնու այնուհետև զառակսն անցուցանել, թէ «Ընդ ամենայն տեղիս ի ձեռն Հոգւոյն ճշմարտութեան երկիր պապցեն Հօր, զի Հայր զայնպիսի երկրպագուս խնդրէ». և թէ «Ձողորմութիւն կամիմ, քան զպատարագս»: Եւ եթէ ծս եմ հօրորդին, զի Հայր ինձ վկայէ Հոգւովն հանդերձ ճշմարտութեամբ. և թէ Մովսէս ձեզ յառաջագոյն վասն իմ գրեաց. և Յակոբ վասն իմ ասէր ցՅուդա, թէ «Մի՛ պակասեսցէ իշխան Յուդայ և մի՛ պետ յերանաց նորա, մինչև եկեսցէ այն՝ որոյ իւրն է թագաւորութիւն. քանզի նա է յոյս հեթանոսաց»:

451 Եւ թէ՛ մարգարէքն ամենայն վասն իմ գրեցին, առեալ չիմմէ առաքլէն զգիտութիւն. և յայտ արարեալ նոցա, թէ իմ է այգին, և դուք էք մշակքն. և ես եկի, զի ես եմ ժառանգ այգոյն. եկի խնդրել զպտուղ այգոյն զի առից. որպէս առաքեաց զիս Հայր իմ՝ և ես եկի կատարել զկամս Հօր իմոյ: Եւ թէ՛ եկի կատարել զխոտացեալ աւետիսն Աբրահամու, զի աւետեօքն կեցցէ զաւակն Աբրահամեան, և զաւակն Աբրահամու նոցա ծանօթ լիցի: Իսկ նորա միանգամայն զճշմարտագոյնն առաջի եղեալ, եթէ «Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես»: Եւ անոր ի վեր այնուհետև հայեցուցեալ, որպէս և ասէն իսկ, հարցանելով առ ի նոցանէ զմարգարէականն, թէ «Ո՞րպէս ասէք զՔրիստոս որդի Դաւթի, զորմէ Դաւթ իսկ նշանակեաց Հոգւովն սրբով, թէ Ասաց Տէր ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ. և արդ՛ զիա՞րդ իցէ որդի Դաւթի»:

452 Նոյնպէս և ամենայն յայտնութեամբք և առակօք յանդիմանէր և խայտառակէր զկեղծաւորութիւն և զամբարշտութիւն և զանօրէնութիւն նոցա: Իսկ նոցա, խլացելոցն և կուրացելոց ի ճշմարտութենէն, նախանձեալ՝ ելին, ի շարութիւն զառնութեան իւրեանց, կորուսանել զանձինս իրեանց: Իսկ նա եկեալ՝ լինէր բըծիշկ մարդասիրութեամբ իւրով, զկոյրս լուսաւորել, զկաղս գնա-

նրա էտեից, արժանի լինելով աստվածագործ ավանդութեան խորհրդին:

449 Այնուհետև մարդասեր Քրիստոսը ի հայտ բերեց իր ամենակարող բժշկութիւնը, բժշկելու ամեն տեսակ ախտեր և շարշարանքներ: Նա կատարեց սուրբ մարգարեների նախօրոք արած գուշակութիւնները, հիշելով խոսքը, որ ասում է. «Նա կվերցնի մեր հիվանդութիւնները» նա արդարացրեց նրանց խոսքերը, ինչպես ասել են, թէ «արդարացնում է իր ծառա մարգարեների խոսքերը»:

450 Այնուհետև սկսեց առակներ անցկացնել, թէ «Ամեն տեղ ճշմարտութեան Հոգու միջոցով նրանք երկրպագելու են Հօրը, քանզի Հայրը այնպիսի երկրպագուներ է փնտրում» և թէ «նախընտրում եմ զղորմութիւնը, քան զօհնորդ»։ Ապա թէ «ես եմ Հօր Որդին, քանզի Հայրն ինձ է վկայում Հոգով ճշմարտութեամբ հանդերձ և թէ Մովսէսը նախապէս գրել էր իմ մասին և Հակոբը իմ մասին էր ասել Հուդային, թէ «Հուդային շեն պակասի իշխաններ և ոչ էլ պետ նրա մէջքից, մինչև որ գա նա, որինն է թագաւորութիւնը, քանզի նա է հեթանոսների հույսը»:

451 Եվ թէ՛ բոլոր մարգարեները իմ մասին գրեցին: Նրանք տեղեկութիւն էին վերցրել ինձ առաքողից և հայտնեցին, թէ իմն է այգին և դուք եք մշակները: Ծս եկա, քանզի ես եմ այգու ժառանգորդը, եկա խնդրելու այգու պտուղը, որ տանեմ. ինչպես առաքեց ինձ իմ Հայրը, այնպես էլ եկա կատարելու իմ Հօր կամքը: Եվ թէ՛ եկա կատարելու Աբրահամին խոտացված ավետիսը, քանզի ավետիսներով է ապրում Աբրահամի զավակը, և որպէսզի Աբրահամի զավակը նրանց ծանօթ լինի: Իսկ նա միանգամից առաջադրեց ճշմարտութիւնը, թէ «Աբրահամի լինելուց առաջ ես կայի»: Այնուհետև վեր բարձրացրեց նրանց հայացքները, ինչպես և ասված է՝ հարցնելով նրանց մարգարեների մասին, թէ «ինչպե՞ս եք Քրիստոսին Դաւթի որդի կոչում, որի մասին հենց Դաւթից հաստատեց Սուրբ Հոգու միջոցով, թէ ասաց Տէրն իմ Տիրոջը՝ նրատիր իմ աջ կողմը, ուստի ինչպե՞ս կարող է լինել Դաւթի որդի»:

452 Նույնպես և ամեն տեսակ հայտնութիւններով և առակներով հանդիմանում էր և խայտառակում նրանց կեղծավորութիւնը, ամբարշտութիւնը և անօրենութիւնը: Իսկ նրանք խլացած և կուրացած ճշմարտութեան հանդեպ, նախանձելով ելան, իրենց զառնութեան շարութեան մեջ կորցնելու իրենց անձերը: Իսկ նա գալով բժիշկ դարձավ իր մարդասիրութեամբ, կույրերին լուսավո-

ցուցանել, զբորոտս սրբել, փրկել զամենայն ըմբռնեալսն ի սատանայէ. և զանդամալոյծս յարուցանել, և զխուլս բանալ, և համերց տալ խօսել, և զմեռեալս յարուցանել. զսատանայ կոխան տալը հաւատացելոց իւրոց, և խոստանալը երթալ պատրաստել օթևանս յարքայութեանն երկնից. և զինքն արարեալ օրինակ ամենայնի, համբերել ճգնութեանց առաքինութեամբ:

453 Որ դարձոյց զջուրն ի գինի. զի յայտնի լիցի Աստուածութիւն նորա, թէ նոյն է որ յոչնչէն արար զջուրն ի բնութիւն ջրոյ՝ նոյն և զջուրն ի գինի դարձոյց, որպէս և կամեցաւ: Եւ այն որ վասրն մեղացն ցաւ խառնեաց՝ նոյն ինքն եկն զառողջութիւն բաշխել: Եւ բազումք հաւատացին յանուն նորա, իբրև տեսին զնա և զնշանսն զոր առնէր. այլ նա քանզի սրտագէտ էր՝ գիտէր զամենայն խորհուրդս մարդկան, քանզի ծածկագէտ է:

454 ՄԱ. Ապա յետ յայտրիկ տունալ վճիռ. «Եթէ ոք ոչ ծնցի ի ջրոյ և ի Հոգւոյ՝ ոչ կարէ մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ», և ոչ նորոգեսցի միւսանգամ, զի «Այս ասէ, որ ի մարմնոյ աստի է ծնեալ՝ մարմին է, իսկ այն որ ի Հոգւոյ անտի է՝ Հոգի է. զի Հոգին սուրբ ուր կամի՝ բղխէ. զձայն նորա լսես, այլ ոչ գիտես, ուստի՝ գայ կամ յո՛վ երթալ». «Զի ոչ ոք է որ ել յերկինս, բայց որ էջն յերկնից Որդին մարդոյ»:

455 Եւ ասացեալ վասն յառաջադիր շարշարանացն իւրոց, թէ «Որպէս Մովսէս կախեաց զօձն յանապատին՝ այնպէս կախել պարտ է Որդւոյ մարդոյ. զի որ միանգամ հաւատացէ ի նա՝ ընկալցի զկեանսն յաւիտենից: Զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ, զի զՈրդին իւր միածին եղ ի վերայ նորա, զի ամենայն որ հաւատացէ ի նա՝ մի կորիցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտենականս: Զի ոչ առաքեաց Աստուած զՈրդի իւր յաշխարհ, զի պատժեսցէ զաշխարհ, այլ զի փրկեսցէ նա զաշխարհ: Որ հաւատայ ի նա՝ ոչ մըտանէ ի պատիժս դատապարտութեան. իսկ որ ոչն հաւատայ ի նա՝ աստատին իսկ դատապարտեալ է. քանզի ոչ հաւատաց յանուն միածնի Որդւոյն Աստուծոյ»: Եկն առ իւրսն, և իւրքն զնա ոչ ընկալան»: Այն որ ի սկզբանէ ծամանակացն եղին երախտիքն և խնամակալութիւնքն և պատուիրանքն, ուստի և մարմնովն իսկ երևեցաւ՝ յանձանց իսկ մերժեցին զնա:

456 «Եւ այս են դատաստանքն, զի լոյս եկն յաշխարհ, և մարդիկ սիրեցին զխաւար առաւել քան զլոյս. զի էին գործք իւրեանց

ընդով, կաղերին քայլեցնելով, բորոտներին մաքրելով, բոլոր սատանաներից բռնվածներին փրկելով, անդամալուծներին կանգնեցնելով, խուլերի [սկանջը] բանալով, համբերին խօսել տալով, մեռյալներին կանգնեցնելով: Նա իր հավատացյալներին ուժ տվեց ոտնակոխ անելու սատանային և խոստացավ երթալ օթևաններ պատրաստել երկնքի արքայութեան մեջ, իսկ իր անձը բոլորին օրինակ դարձրեց՝ առաքինութեամբ համբերելու ճգնութեաններին:

453 Նա շուրջ գինի դարձրեց, որպեսզի հայտնի լինի նրա Աստվածությունը, թե նա, որ ոչնչից ջրին տվեց ջրի բնությունը, նույն շուրջ գինի դարձրեց, ինչպես և կամեցավ: Նա, որ մեղքերի պատճառով ցավերին մասնակցեց, նույն ինքը եկավ առողջություն բաշխելու: Շատերը հավատացին նրա անվանը, երբ տեսան նրան և հրաշքները, որ նա գործել էր: Նա սրտագետ էր, գիտեր մարդկանց բոլոր խորհուրդները, քանզի ծածկագետ է:

454 ՄԱ. Ապա զբանից հետո վճիռ տվեց՝ «Եթե ամեն մարդ շծնվի ջրից ու Հոգուց, չի կարող մտնել Աստծո արքայութունը» և ոչ էլ մյուս անգամ կնորոգվի. «Այո, ասում է նա, նա, որ մարմնից է ծնված՝ մարմին է, իսկ այն, որ Հոգուց է՝ Հոգի է: Քանզի Սուրբ Հոգին որտեղից կամենա կբխի, նրա ձայնը կլսես, սակայն չգիտես, ուստի է գալիս կամ ուր է գնում». «Քանզի ոչ ոք ելել է երկինք, բացի նրանից, որ իջավ երկնքից՝ մարդու Որդին»:

455 Եվ նա ասաց իր առաջ գրված շարշարանքների մասին, թե «Ինչպես Մովսեսը անապատում կախեց օձին, այնպես էլ մարդու Որդին պարտավոր է կախվել, որպեսզի ով մի անգամ հավատա նրան հավիտենական կյանք ունենա: Քանզի Աստված այնպես սիրեց աշխարհը, որ իր միածին Որդուն նրա համար տվեց, որպեսզի ամեն ոք, որ հավատա նրան, չկորչի այլ ընդունի հավիտենական կյանք: Աստված իր Որդուն աշխարհ չուղարկեց, որ պատժի աշխարհը, այլ, որպեսզի փրկի աշխարհը: Ով հավատա նրան, դատապարտութեամբ պատժի տակ չի մտնի, իսկ ով չի հավատա, հիմիկվանից դատապարտված է, քանզի չի հավատացել Աստուծո միածին Որդու անվանը»: «Եկավ յուրայիններին և յուրայինները շունչունեցին նրան», որի երախտիքն ու խնամակալությունը և պատվիրանները ծամանակների սկզբից էին և երբ մարմնովն իսկ երևաց, մերժեցին նրան:

456 Եվ այս է դատաստանը, որ լույսը եկավ աշխարհ, սակայն մարդիկ խավարը առավել սիրեցին քան լույսը, քանզի նրանց

չարութեամբ: Զի ամենայն որ զչար գործէ՝ զչար գտցէ. և ասեաց նա զյոյսն, և ոչ գայ ի լոյսն, զի մի՛ լանդիմանեացին գործք նորա: Իսկ որ անէ և գործէ զճշմարտութիւն՝ գայ նա ի լոյսն՝ զի յայտնի լինիցին գործք նորա, թէ Աստուծով գործեցան»: Եւ Աստուածորդւոյն ուսուցեալ ամենեցուն զճանապարհս արդարութեան. իսկ խաւարասովոր գործոց մարդկան անօրինաց Հրէից սկսեալ կեղծաւորել, և ինզրեալ սպանանել զնա մշակաց այգուոյն, և ոչ համարեալք արժանի զանձինս իւրեանց կենացն յախտենականաց, իսկ այնպիսեացն զեհեան խոստացաւ, ասելով վա՛յ ի վերայ նոցա:

457 ՄԲ. Իսկ բարեբարի Տեառնն ժողովեալ զաշակերտսն երկոտասան, զորս և առաքեալս անուանեաց, և դարձեալ եօթնասուն և երկուս. խրատեալ և վարժեալ զնոսա Աստուածութեանն խրատուն, և վկայ կացուցեալ և ասացեալ ցնոսա, և սիրելիս իւր և բարեկամս անուանեալ, թէ «Ես ձեզ ասեմ, սիրելիաց իմոց. մի՛ երկնչիք յայնցանէ, որ զմարմինն սպանանեն, և զոգին ոչ կարնն սպանանել»: Եւ թէ «Ես զձեզ ինձ բարեկամս գիտեմ». և թէ «Զոր միանգամ ասաց ինձ Հայր իմ և եցոյց՝ ես ձեզ ցուցի»: Եւ յայտնեալ նոցա զելսն առ ի Հօրէ և զդարձն ի նոյն, ասելովն, թէ «Ելիք ի Հօրէ և եկի յաշխարհ, և դարձեալ թողում զաշխարհ և երթամ առ Հայր»:

458 Տուեալ նոցա և զաւետիս Հոգւոյն սրբոյ առաքելոյն ի Հօրէ, թէ «Երթամ և առաքեմ զմխիթարիչն, որ եկեալ մխիթարեսցէ զտրտմեալսդ վասն իմ»: Տե՛ս զզուգականութիւնն, տե՛ս զմիատրական զօրութիւնն, տե՛ս զէականութիւնն, տե՛ս զմիական լիութեանն կամակցութիւն. զի «Եկեալ՝ ասէ, զիմ տեղին լցցէ ձեզ, և նովին ճշմարտութեամբ առաջնորդեսցէ ձեզ, և յանդիմանեսցէ զաշխարհս, զի ոչ հաւատացին յիս, դատեսցի և զկարծեալ իշխան աշխարհիս այսորիկ: Ըշմարտեսցէ միանգամայն ձեզ վասն իմ, զի ի Հօրէ առաքի. որոյ զալուստն՝ զերթալոյն իմոյ առ Հայր վկայէնա եկեալ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»:

459 ՄԳ. Ապա անու աշուհեալ զյառաջադիր խորհուրդ շարչարանացն Յիսուս՝ կատարել յԵրուսաղէմ. վասն որոյ բազում անգամ զուշակեաց, թէ մեռանելոց է և յերիւր արուր յանելոց:

460 Եւ վասն ո՞յր արդեօք գայցէ ի մահն. մի՞թէ պարտական ինչ իցէ մահու. այլ մարգարէն ասէ, թէ «Անօրէնութիւն ինչ ոչ գոր-

գործերը շար էին: Ով որ շարիք է գործում՝ շարիք կգտնի, նա ատում է լույսը և լույսի մտտ չի գա, որպեսզի նրա գործերը շահնդիմանվեն: Իսկ ով ճշմարտություն է անում և գործում՝ կգա լույսին, որպեսզի նրա գործերը հայտնի լինեն, թե գործվել են Աստուծով»: Աստվածորդին ամենքին ուսուցանեց արդարության ճանապարհները, իսկ անօրեն հրեաները խախտարասովոր մարդիկ, սկզբիցին կեղծավորել և այգու մշակները կամեցան սպանել նրան ու իրենց անձերը արժանի չէին համարում հալիտենական կյանքին: Այդպիսիներին զեհեան խոստացավ ասելով՝ վայ նրանց:

457 ՄԲ. Իսկ բարեբար Տերը հավաքելով տասներկու աշակերտներին, որոնց առաջալներ անվանեց, ինչպես նաև յոթնասուններկուսին խրատեց և վարժեցրեց նրանց Աստուծո խրատներով, փորձեց ու խոսեց նրանց, իր սիրելիներն ու բարեկամները անվանեց, ասելով թե «ասում եմ ձեզ իմ սիրելիներ, մի վախեցե՛ք նրանցից, որոնք մարմինն են սպանում և հոգին չեն կարող սպանել»: Եվ թե «ես ձեզ գիտեմ որպես իմ բարեկամներ» և թե «այն, որ Հայրը մի անգամ ասաց ինձ և ցույց տվեց ես ձեզ ցույց տվեցի»: Հայտնեց նրանց իր ելքը Հորից և դարձը դեպի նույնը ասելով, թե «ելա Հորից և եկա աշխարհ և դարձալ թողնում եմ աշխարհը երթալու Հոր մոտ»:

458 Տվեց նրանց նաև Հորից առաքված Սուրբ Հոգու ավետիսը, թե «գնում եմ առաքելու մխիթարիչին, որ գալով կմխիթարի իմ պատճառով տրտմածներին»: Տես հավասարությունը, միավորված զօրությունը, էականությունը և միակ լիության կամակցությունը: «Գալով, ասում է, ձեզ համար իմ տեղն է լցնելու և նույն ճշմարտությամբ առաջնորդելու է ձեզ ու հանդիմանելու է այս աշխարհը, որ չհավատաց ինձ, դատելով նաև այս աշխարհիս կարծեցյալ իշխանին: Նա միանգամայն ճշմարտն է ասելու ձեզ իմ մասին, քանզի Հորից է առաքված. նրա գալուստը վկայում է իմ հոր մոտ երթալու Գալով նա առաջնորդելու է ձեզ ամենայն ճշմարտությամբ»:

459 ՄԳ. Այնուհետև Հիսուսը ընդունեց շարչարանքների կանխորոշված խորհուրդը, որպեսզի այն կատարի Երուսաղեմում, որի մասին բազում անգամներ գուշակել է, թե ինքը մեռնելու է և երրորդ օրը հառնելու:

460 Արդյոք ո՞ւմ համար էր գնալու մահվան, մի՞թե նա պարտական էր մահվան: Սակայն մարգարեն ասում է, թե «նա անօրի-

ծեաց, և ոչ գտաւ նենգութիւն լի բերան նորա»։ զոր և ինքն փսկ ասէր, թէ «Ո՞վ ի ձէնչ յանդիմանեսցէ զիս վասն մեղաց»։ Իսկ ըստ օրինաց ինչ պարտական մահու, այլ ասէ. «Կատարել եկի զօրէնս»։ որում և առաքեալ վկայէ, թէ «Կատարած օրինացն Քրիստոս է»։ Իսկ ի բռնատրամց արդեօք ի հարկէ մեռանիցի. այլ ասէ, թէ «Անձամբ իմով զնեմ զանձն իմ, և ոչ ոք հանէ յինէն։ Անձամբ, ասէ, զանձն իմ զնեմ, զի միւսանգամ առից զնա»։

461 Իսկ ընդէ՞ր կամիցի զանձն զնեւ անպարտականն մահու։ «Ես եմ, ասէ, հովիւ քաջ, որ ի վերայ խաշանց իմոց մեռանիմ»։ Յորո՞ց խաշանց արդեօք. ի հարթուցելո՞ցն, ի փախուցելո՞ցն, ի զազանակուր եղելո՞ցն, զորոց յառաջագոյն մարգարէն ասաց, թէ «Ամենեքին իբրև ոչխարք մոլորեալք, և այլ ամենայն ի ճանապարհի իբրում մոլորեցաւ. և Տէր մատնեաց զնա ի մեզս մեր, և յանօրէնութեանցն ժողովրդեան իմոյ ի մահ վարեցաւ»։

462 Վասն որոյ քահանայապետ ազգին տիրասպանուաց ազամայ մարգարէացաւ, թէ «Լաւ է մեզ, զի այլ մի մեռանիցի ի վերայ ժողովրդեանս, և մի՛ ամենայն ազգս կորիցէ»։ Բայց նա ոչ ասէ ի վերայ ազգին միայն, այլ զի և զամենայն որդիսն Աստուծոյ, զցրուեալսն ի բաժանել ազգացն՝ ժողովեսցէ ի մի։ Վկայէ և Պաղոս, թէ «Յայտնեաց Աստուած զսէրն իւր ի մեզ. զի մինչ զեռ մեղատրքն էաք՝ Քրիստոս վասն մեր մեռաւ». և թէ «Ի ժամանակի ի վերայ ամբարշտաց մեռաւ»։

463 Եւ արդ՞ եկեալ աշակերտօքն ի լեռոն Զիթաստանեաց, զի կատարեսցէ զմարգարէին որ ասէ, թէ «Եկեսցէ հասցէ տէր Աստուած իմ և ամենայն սուրբք ընդ նմա. և կացցեն ոտք նորա յաւուր յայնմիկ ի վերայ լեռինն Զիթենեաց հանդէպ Երուսաղէմի, յարևելից կուսէ»։

464 Եւ ի տօնական ատրն օրինականաց զայ աշակերտօքն կատարել զօրէնսն, և յայտնել զխորհուրդս հոգևորական տօնին. և յառաջ քան զչարշարանսն՝ զփրկութիւնագործ զմարմին իւր և զարինն պարզել աշակերտացն։ Տեսանե՞ս, զի կամաւ և ոչ ի բռնութենէ շարշարի Որդին Աստուծոյ, որ յառաջագոյն քան զչարշարելն ճաշակեալ լինի։

նութիւն չի գործել և ոչ էլ նենգութիւն կար նրա բերանում»։ Իսկ ինքն ասում էր, թէ «ձեզանից ո՞վ ինձ կհանդիմանի մեղքերի համար»։ Իսկ արդյոք ըստ օրենքի՞ էր նա մահվան դատապարտված։ Սակայն նա ասում է՝ «Եկա կատարելու օրենքը», որի մասին առաջյալն է վկայում, թէ «Քրիստոս է օրենքի իրականացումը»։ Իսկ արդյոք բռնավորների՞ ուժով է մեռնելու, սակայն ասում է՝ «Իմ կամքով եմ զնում իմ կյանքը, և ոչ ոք կարող է ինձանից վերցրնել։ Իմ կամքով ասում է զնում եմ իմ կյանքը, որպեսզի կրկին առնեմ այն»։

461 Իսկ ինչո՞ւ է կամենում իր անձը զնեւ անպարտ մահվան։ «Ես եմ, ասում է, քաջ հովիվը, որ իմ ոչխարների համար մեռնում եմ»։ Արդյոք ի՞նչ ոչխարների համար՝ խրտանածների, փախողների, գազանների կեր եղողների, որոնց մասին մարգարեն նախօրոք ասել է, թէ «ամենքը ոչխարների նման մոլորվեցին և ամեն մարդ իր ճանապարհին մոլորվեց։ Տերը մատնեց նրան մեր մեղքերի պատճառով և իմ ժողովրդի անօրինութիւնների համար մահվան տարվեց»։

462 Այդ բանի մասին տիրասպանների ազգի քահանայապետը ազամա մարգարեացավ, թէ «Լավ է մեզ, որ մի մարդ մեռնի ժողովրդի համար և ամբողջ ազգը շղորչի»։ Բայց նա չի ասում միայն մեկ ազգի համար, այլ թէ նա ի մի է հավաքելու ազգերի բաժանման ժամանակ ցրված, Աստուծո բոլոր որդիներին։ Վկայում է նաև Պողոսը, թէ «Աստված իր սերը հայտնեց մեզ, որ մինչդեռ մենք մեղավորներ էինք, Քրիստոս մեզ համար մեռավ» և թէ «Նա [հարմար] ժամանակին մեռավ ամբարիշտների համար»։

463 Արդ, աշակերտների հետ եկավ Զիթաստանյաց լեռը, որպեսզի կատարվի մարգարեի խոսքը, որ ասում է, թէ «զալու-հասնելու է իմ Տեր Աստվածք և բոլոր սրբերը նրա հետ և այն օրը նրա ոտքը կանգնելու է Զիթենյաց լեռան վրա Երուսաղէմի հանդէպ, արևելյան կողմում»։

464 Եվ օրինականաց տոնական օրը աշակերտներով եկավ օրենքը կատարելու և տօնի հոգևոր խորհուրդները հայտնելու։ Իր շարշարաններից առաջ իր փրկութիւնագործ մարմինը և արյունը պարզեց աշակերտներին։ Տեսնե՞մ ես, որ իր կամքով և ոչ քրոնութիւնամբ շարշարվեց Աստուծո Որդին, որպեսզի շարշարանքից առաջ ճաշակած լինի։

465 Յետ այսորիկ աղօթս առնէ խորհրդիւ ի լերինն առ Հայր-
ոչ վասն իւր ինչ զանգիտելոյ, այլ զի ցուցցէ, թէ միակամ ընդ Հօր
զառաջի եղևալսն գործիցէ: Վասն որոյ բազում անգամ ասացեալ
յառաջագոյն, թէ «Ոչ յանձնէ ինչ խօսիմ և ոչ յանձնէ ինչ գործեմ,
այլ Հայր որ բնակեալն է յիս՝ նա գործէ»: Մանաւանդ լնու մար-
գարէականն, թէ «Փոխանակ սիրոյ իմոյ մատնէին զիս, այլ ես
յաղօթս կայի»:

466 Եւ յայտ արարեալ աշակերտացն զմիակամութիւնն իւր
ընդ Հօր՝ և ապա իջանէ ի լեռնէն, փութացեալ վասն անհաւատիցն
դնել զանձն. մանաւանդ յորժամ ի տօնն եկիւոց հեթանոսացն ա-
ղաչել զաշակերտսն՝ երթալ ընդ նոսա առ Յիսուս: Որովք կատարի
և մարգարէականն, թէ «Այսպէս ասէ Տէր ամենակալ. յաւուրսն յայ-
նոսիկ բուն հարկանիցեն արք տասն յամենայն ազգաց զղբօրշակէ
առն հրէի և ասացեն. երթիցո՛ւք մեք ընդ քեզ, զի լուաք, եթէ Աս-
տուած ընդ քեզ է»: Եւ Յիսուսի լուեալ ասէ. «Ծհաս ժամ, զի փա-
ռաւորեսցի Որդի մարդոյ»: Տեսանե՛ս, զի զշարշարանսն փառս կո-
չէ:

467 ՄԴ. Արդ՝ ճշմարիտ աշակերտացն երբեմն ժողովեալ առ
ճշմարիտ վարդապետն տէր Յիսուս, փրկիչ և բարերար և Որդի Աս-
տուծոյ և օծեալ. զորս հարցանէր, թէ «Զո՞ ուստեք ասեն մարդիկս
զՈրդոյ մարդոյ՝ թէ իցէ: Որոց տուեալ պատասխանի՞ ասեն. Ոմն
զՅովհաննէս Մկրտիչ, այլք զՆղիա և կամ զմի ոք ի մարգարէիցն.
և ասէ Յիսուս. Դուք զո՞ ոք ուստեք ասէք, թէ իցեմ»: Որոց առա-
ջինն Պետրոս ասէ, թէ Դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ կենդան-
ւոյ»: Վասն որոյ և զերանութիւնն ընկալաւ. ասէ. «Երանի՛ է քեզ,
Պետրոս որդի Յովնանու, զի ոչ յերկրէ տոհմակցաց քոց, ի մարմը-
նոյ և յարեմնէ ազգի քոյ, ի մարդկանէ առեր դու զայդ գիտութիւն,
այլ Հայր յերկնից ետ ի սիրտ քո և յայտնեաց քեզ»: Եւ արար զնա
վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց:

468 Եւ եղեն իսկ հիմունք առաքեալքն, և առին շնորհս քահա-
նայութեան և մարգարէութեան և առաքելութեան երկնաւոր խոր-
հրդոյն գիտութեան, որ վարէր գայր յԱրրահամեան զաւակէն. զոր
ետ ցՏէր ժառանգութեանն աւանդապահ Յովհաննէս, և Տէր ետ
առաքելոցն: Եւ զփականս արքայութեանն ետ ի ձեռս նոցա, զի

465 Դրանից հետո լեռան վրա թաքուն աղօթեց Հորը ոչ այն
պատճառով, որ իր կողմից անգիտություն կար, այլ որպէսզի ցուց
տա, որ միակամ լինելով Հոր հետ, նախապես դրվածը պիտի գոր-
ծադրի: Դրա համար բազում անգամներ նախօրոք ասել է, թե «Ին-
քըս ոչինչ չեմ խոսում և ինքս ոչինչ չեմ գործում, այլ Հայրը, որ
իմ մեջ բնակված է, նա է գործում»: Մանավանդ նա լրացնում է
մարգարեությունը, թե «Իմ սիրո փոխարեն ինձ մատնեցին, բայց
ես աղօթքի մեջ էի»:

466 Եվ հայտնեց իր աշակերտներին իր միակամությունը Հոր
հետ և ապա լեռից իջավ, փութալով իր անձը զոհել անհավատ-
ների համար, մանավանդ տոնին եկած հեթանոսները աղաչեցին
աշակերտներին իրենց հետ գնալ Հիսուսի մոտ: Սրանով կատար-
վում էր մարգարեությունը, թե «այսպես է ասում ամենակալ Տերը
այդ օրերին՝ տասը մարդ բոլոր ազգերից բռնելու են մի հրեայի
շապիկից (դրօշակ) և ասելու են՝ «գնանք քեզ հետ, քանզի լսել
ենք, թե Աստված քեզ հետ է»: Եվ Հիսուսը լսելով ասաց. «Հասավ
ժամը, որ փառավորվի մարդու Որդին»: Տեսնո՞ւմ ես, որ շարշա-
րանքները փառք է կոչում:

467 ՄԴ. Արդ, ճշմարիտ աշակերտները երբեմն հավաքվում
էին ճշմարիտ վարդապետ, փրկիչ, բարերար Աստծո Որդի և օծյալ
տեր Հիսուսի մոտ և նա հարցնում էր նրանց, թե «ի՞նչ են ասում
մարդիկ մարդու Որդու մասին, թե ով է: Նրանք պատասխանեցին
և ասացին՝ ոմանք ասում են Հովհաննէս Մկրտիչն է և ուրիշները՝
Նղիան և կամ մեկը մարգարեներից: Ասաց Հիսուս՝ իսկ զո՞ւք ինչ
եք ասում, թե ով եմ»: Նրանցից առաջինը Պետրոսը ասաց, թե
«դու Քրիստոսն ես, կենդանի Աստծո որդին»: Դրա համար էլ նա
երանություն ընդունեց: Ասաց «Երանի քեզ, Պետրոս, որդի Հովնա-
նի, քանզի ոչ թե քո երկրային տոհմակիցներից, որոնք քո մարմը-
նից ու արյունից են, [ոչ էլ] մարդկանցից ստացար դու այդ գի-
տությունը, այլ Հայրը երկնքից դրեց քո սրտի մեջ և հայտնեց քեզ»: Եվ
նրան բոլոր եկեղեցիների հաստատության վեմ դարձրեց:

468 Եվ իրոք առաքյալները դարձան հիմքեր, ստացան քա-
հանայության, մարգարեության, առաքելության և երկնավոր խոր-
հրդի գիտության շնորհները: Եվ սա եկավ-հասավ Արրահամի
սերնդին, իսկ ժառանգության ավանդապահ Հովհաննէսը այն տը-
վեց Տիրոջը և Տերը տվեց առաքյալներին: Արքայության փականք-
ները (բանալիները) տվեց նրանց ձեռքը, քանզի ինքն իսկ Աստ-

ինքն իսկ Աստուածորդին էր դուռն մտողացն. վասն որոյ և մարգարէն աղաղակէր. «Այս դուռն Տեառն է, և արգարք մտաննն ընդ սա»: Արդ՝ ետ Յովհաննէս գրահանայութիւնն և զօրութիւնն և զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցփրկիչն մեր Քրիստոս. և Քրիստոս ետ առաքելոցն, և առաքեալքն՝ եկեղեցոյ մանկանց:

469 Համարձակութիւն առին հարցանելոյ զՏէրն ի Զիթաստանեաց լիբիւն, յորժամ վասն քակելոյ գեղեցիկ տաճարին վճիռ ետ. «Ասա՛ մեզ, ասեն, ե՞րբ լինիցի այդ, և կամ զի՞նչ նշան իցէ քոյոյ գալստեանն և վախճանի աշխարհիս»: Իսկ նա թէպէտ և հրածարէր, թէ «Վասն աւուրն այնորիկ ոչ ոք գիտէ, ո՛չ հրեշտակք երկնից և ոչ Որդի, բայց միայն Հայր». և Ղուկաս յառաքելագործ մատենին առակաւ մեկնէր. «Ոչ է ձեզ, ասէ, քննել զժամանակս և զժամըս, զոր Հայր եղ յիւրում իշխանութեանն». — Իսկ ո՞ այլ ոք իցէ իշխանութիւն Հօր՝ եթէ ոչ ինքն Որդի. — սակայն առեալ մանրապատումն նշանակօք վասն ահաւոր և ամպախաղաց գալստեանն իւրոյ՝ աշակերտացն ուսուցանէր:

470 Տեսանե՛ս, զի գիտակ էր Որդի ոչ միայն աւուրն, այլ և ժամուն, և կերպարանաց իւրոյ գալստեանն ոչ իւրք անտեղեակ. բայց վասն թերահաւատ լսողացն ըստ ժամանակի և զիշանելով խօսէր: Այլ թէպէտ և խառնապատում վճարեաց վասն հարցողացն գաւերն Երուսաղեմի, և զհամաշխարհական կատարածն պատմեաց, ոչ ինչ զժուարին է հասանել ի վերայ կատարածին և աւերածոյն Երուսաղեմի, թէ կամեսցի ոք հաւատեալ քննել զիրաքանչիւրսն ընտրելով:

471 Եւ արդ՝ առեալ ի պատմել զպայման մեծամեծ նեղութեանցն և սուտ քրիստոսացն և սուտ մարգարէիցն յարուցելոց և զնեոփնն՝ զնոցին մոլորեցուցիչ նշանագործութեանցն ճառէ: Վասն որոյ և առաքեալքն նշանակեցին, թէ «Տեսին ժամանակս այնպիսիքն յառնելոց են»: Ապա վասն յանկարծակի և երագահաս գալստեան իւրոյ նշանակէ հանդերձ օրինակօքն տուելովք Նոյի և Ղովտաւ. զոր Պաղոս՝ «Ճական թօթափել» ասէ: «Վաղվաղակի, ասէ, յետ նեղութեան աւուրցն այնոցիկ արեգակն խաւարեսցի, և լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր. և աստեղք յերկնից թօթափեսցին, և զօրութիւնք երկնից շարժեսցին: Եւ ապա երևեսցի նշան Որդւոյ մարդոյ յերկինս»: Ի վերուստ խաչն փայլեսցէ, և լնուցու զամենայն

վածորդին էր մտնողների դուռը, որի համար մարգարեն աղաղակում էր. «Աս տիրոջ դուռն է և արդարեւորը կմտնեն նրանից»: Արդ, Հովհաննէսը քահանայապետությունը, օծութիւնը, մարգարեութիւնը և թագաւորութիւնը տվեց մեր փրկիչ Քրիստոսին և Քրիստոսը տվեց առաքյալներին, իսկ առաքյալները՝ եկեղեցու մանկանց:

469 [Աշակերտները] համարձակություն ատան Զիթաստանյաց լիուան վրա հարցնելու Տիրոջը, երբ նա գեղեցիկ տաճարը քանդելու վճիռ էր տվել «Ասա՛ մեզ, ասում են, ե՞րբ կլինի դա և կամ ի՞նչ նշան է լինելու քո գալստյան և աշխարհի վախճանի մասին»: Իսկ նա թեպետ և հրածարվում էր, ասաց՝ «Այդ օրվա մասին ոչ ոք գիտի, ոչ երկնքի հրեշտակները և ոչ որդին, բացի միայն Հորից»: Ղուկասը առաքելագործ մատյանի (Գործք առաքելոց) մեջ առակով մեկնում էր «զուք չպետք է, ասում է, քննեք ժամանակները և ժամը, որը Հայրը գրել է իր իշխանության մեջ»: Իսկ ուրիշ ո՞վ [ներկայացնում] է Հոր իշխանությունը, եթե ոչ ինքը Որդին: Այսուհանդերձ նա մանրապատում նշաններով բացատրեց աշակերտներին իր ահափոր և ամպախաղաց գալստյան մասին:

470 Տեսնե՛՛մ ես, Որդին գիտակ էր իր գալստյան ոչ միայն օրվա, այլև ժամի և կերպարանքի մասին և ոչ մի բանի անտեղյակ չէր, բայց թերահավատ լսողների պատճառով խոսում էր ժամանակի համեմատ և զգուշությամբ: Թեպետ և նա խառնապատում ձևով իրեն հարցնողներին պատմեց Երուսաղեմի ավերի, ինչպես նաև համայն աշխարհի վախճանի մասին, [այսուհանդերձ] զժվար չէ հասկանալ վախճանը և Երուսաղեմի ավերածութիւնը, եթե մարդ կամենա ստույգ քննել յուրաքանչյուր [մանրամասնութիւնը] ընտրելով:

471 Արդ, սկսեց պատմել մեծամեծ նեղութիւնների պարագաների և սուտ քրիստոսների ու երևան գալիք սուտ մարգարեների և նեոփ (սուտ Քրիստոս) մասին, նկարագրելով այդ մոլորեցուցիչների նշանները: Այդ մասին առաքյալներն էլ մատնացուցց արեցին, թե «Տեսին ժամանակներում այնպիսիներն են երևան գալու»: Ապա իր հանկարծակի և արագահաս գալստյան մասին նշում է, օրինակներ տալով Նոյի և Ղովտի միջոցով, որի մասին Պողոսն ասում է «ակնթարթում». «Անմիջապես այն օրերի նեղութիւնից հետո արեգակը խավարելու է և լուսինն իր լույսը չի տալու, աստղերը երկնքից թափվելու են և երկնքի զորութիւնները շարժելու են: Ապա երկնքում երևալու է մարդու Որդու նշանը»: Ի վերուստ խաչն

երկիր լոյս նորա, յորժամ կրկին գիւր գալուտան աչարէն նշանակէ, առնել զհասուցումն իւր— ի ժողովուրդս ամենայն յանդիմանութիւն— յազգս ազանց, դատել զամենայն ազգս հրով բարկութեամբ իւրով և դատաստանօք իւրովք. զամենայն գիտութիւն ետ և յայտնեաց իւրոց առաքելոցն և հաւատացեալ աշակերտացն և սիրելի բարեկամացն:

472 ՍԾ. Արդ՝ եկեալ ի մէջ ժողովրդեանն, յուշ առնելով զյանդիմանաւոր և զհրապարակախօս վարդապետութիւնն իւր՝ ասէ, թէ «Ես յայտնի խօսեցայ ընդ աշխարհի և յամենայն ժամ ուսուցի ժողովրդեանն ի տաճարի անդ, ուր ամենայն Հրեայքն ժողովեալ էին, և ի ծածուկ ինչ ոչ խօսեցայ»: Որ և աղաղակ իսկ եղեալ ասէր, թէ «Որ հաւատայ յիս՝ հաւատայ յայն որ առաքեացն գիս. և որ տեսանէ զիս՝ զայն տեսանէ որ առաքեացն գիս»: Եւ այսպէս վկայութիւն եղեալ ճշմարտութեամբ և ուխտեալ՝ երթայ այնուհետև անկանել ի ձեռս ապստամբողացն: Զի որք ի լուսաւոր և ի կենդանատու վարդապետութեանն թիկունս դարձուցեալ մուրեղացն՝ թերևս ի շօշափել ձեռացն շարշարանօք զկենդանաբարն՝ սթափեացին և զգաստացին մուրականքն:

473 Քանզի քահանայիցն և օրէնսուսոյց վարդապետացն մատնեցաւ, առ ի յուշ առնելոյ նոցա օրինօքն զյառաջապատում շարշարանացն իւրոց. և նոցա առեալ դատեցան զդատաւորն ամենայնի, ըստ ամենայն գրելոցն վասն նորա: Որպէս և Պաւլոս յԱնտիօք Պիսիդացւոց վկայէ վասն նորա, թէ «Բնակեալքն յԵրուսաղէմ անծանօթք եղեն ի նմանէ, և ըստ բարբառոյ մարգարէիցն, որ յամենայն շաբաթսն ընթեռնուին՝ դատեալ կատարեցին, և ոչ մի ինչ պատճառս մահու գտեալ՝ խնդրեցին ի Պիղատոսէ սպանանել ըզնա»: Եւ իբրև առեալ զկեանսն՝ յանդիման իւրեանց կախեցին ըզփայտէ. այն վասն որոյ յառաջագոյն Տեառն նշանակեալ առ ի յօրինացն, թէ «Պարտ է բարձրանալ Որդոյ մարդոյ»: Եւ անդ այնուհետև ի ժամուն յայնմիկ լցեալ կատարի բանն որ ի Յովք, թէ «Որ տայ հրաման արեգական, և ոչ ծագէ և թաքուցանէ զաշխարհատարած ճառագայթսն, և որ կնքէ զիւրաքանչիւր փայլիւն աստեղաց»:

474 Եւ ի վեցերորդ ժամէ անտի, ասէ աւետարանագիրն, խաւար կալաւ զերկիր մինչև ցինն ժամ աւուրն, առ ի կատարելոյ զԱմովսական մարգարէութիւնն, թէ «Սղիցի յաւուր յայնմիկ, ասէ Տէր Տէր, մտցէ արեգակն ի միջօրէի, և խաւարեցի յերկիր լոյս ի տուէ»:

է փայլելու և նրա լույսը լցնելու է ամբողջ երկիրը, երբ նշվելու է նրա կրկին գալուստյան մասին, առնելու է իր հասուցումը, որպես հանդիմանութիւն բոլոր ժողովուրդներին, բոլոր ազգերին դատելու իր բարկութիւնն հրով և իր դատաստանով: Ամբողջ գիտութիւնը նա տվեց ու հայտնեց իր առաքյալներին, հավատացյալ աշակերտներին և սիրելի բարեկամներին:

472 ՍԾ. Արդ, գալով ժողովրդի մեջ, նա հիշեցնելով իր հանդիմանավոր և հրապարակախօս վարդապետութիւնը, ասում է, թէ «Ես հայտնի խօսեցի աշխարհին և ամեն ժամ ժողովրդին ուսուցանեցի տաճարում, ուր բոլոր հրեաները հավաքվել էին, և ծածուկ ոչինչ լխսեցի»: Նա աղաղակելով ասում էր, թէ «Ով հավատա, ինձ կհավատա նրան, որ առաքել է ինձ, և ով տեսնի ինձ, նրան է տեսնում, որ առաքեց ինձ»: Այսպես ճշմարտութեամբ վկայութիւն տալով և ուխտելով գնաց այնուհետև ընկնելու ապստամբողներին ձեռքը, որպեսզի, ովքեր լուսավոր և կենդանատու վարդապետութիւնից թիկունք դարձնելով մուրեղեցին, դաժանորեն ձեռք գցելով կենդանաբարին, թերևս սթափվեն և զգաստանան մուրաթիւնից:

473 Քանզի քահանաների և օրենսուսուց վարդապետների ձեռքը մատնվեց, նրանց օրենքի միջոցով հիշեցնելու իր կանխագուշակված շարշարանքների մասին: Սակայն նրանք բռնեցին ու դատեցին ամենայնի դատավորին, ըստ նրա մասին եղած բոլոր զբրվածքների: Ինչպես Պողոսը Պիսիդացվոց Անտիօքում վկայում էր նրա մասին, թէ «Երուսաղէմ բնակվածները անծանօթ մնացին նրանից և ըստ մարգարեների խոսքերի, որն ամեն շաբաթ օրերում ընթեռնում էին՝ դատարեցին և մահվան ոչ մի պատճառ չտեսնելով, Պիղատոսից խնդրեցին սպանել նրան»: Եվ երբ նրա կյանքը խեցին, իրենց դիմաց փայտից կախեցին: Այս մասին Տերը նախօրոք նշանակել էր օրինաց [զբերում], թէ «մարդու որդին պետք է բարձրացվի»: Այնուհետև այն ժամին լրացավ ու կատարվեց Հոբի ասածը, թէ «նա որ հրաման է տալիս արեգակին և նա չի ծագում և թաքցնում է աշխարհատարած ճառագայթները և կնքում է յուրաքանչյուր փայլուն աստղ»:

474 Վեցերորդ ժամից, ասում է ավետարանագիրը, երկիրը խալար պատեց մինչև օրվա իններորդ ժամը, որպեսզի կատարվի Ամովսի մարգարեութիւնը, թէ «այդ օրը այնպես է պատահելու, ասում է տերանց Տերը (Տէր Տէր), որ արեգակը կհսօրին մայր

Հանգոյն նմա և Չաքարիա, թէ ՎՊիցի յաւուրն յայնմիկ, ոչ եղիցի լույս, և ցուրտ և պարզ եղիցի օր մի. և օրն այն յայտնի Տեառն. ոչ տիւ իցէ և ոչ գիշեր. և ընդ երեկս եղիցի լույս»:

475 Եւ զի՞նչ իցէ, թէ «Օրն այն յայտնի Տեառն», եթէ ոչ յառաջագոյն նկատեալ մարգարէիքն ասէ, թէ օր Տեառն, որոյ և ժամագրութիւնն հասեալ կայր: Որպէս և Դանիէլ ի հրեշտակէն տեղեկացեալ գրեաց, թէ «Յետ վաթսուն և երկուց եօթնհորդացն սպանցի օծեալն»: Իսկ «Յայտնի Տեառն»՝ զնշանաւորն ասէ, զոր արեգակամբն ցուցեալ, որպէս ի սկզբանցն ի լինելութեանն հաստատեաց զլուսաւորսն, թէ «ՎՊիցիս ի նշանս»: Վասն որոյ իւր իսկ չերկարեալ զհրաժարելն հանդերձ խաւարադիր ժամուն նշանան, զի «Հայեացին և տեսցին զոր խոցեցինն»: Իսկ նոքա ևս քան վեա նսեմացեալք, և հասեալք ի յատակս մուրրութեան, և իբրև շունք համրացեալք ի խոտովանողական բարբառոյն:

476 Եւ նորա կատարեալ զամենայն, որպէս ասէ աւետարանագիրն, թէ «Յետ այսորիկ գիտաց Յիսուս, եթէ ահա ամենայն ինչ կատարեալ է՝ ասէ. Մարտի եմ»: Զի լցցի գիրն, այսպանութեան բաժական քացախ ընդ լեզու խառնեալ մատուցանէին. վասն որոյ նշանակեաց, թէ «Ամենայն ինչ կատարեալ է»: Անդ լցեալ և բան մարգարէին, թէ «Կատարած ինքն արացցէ». վկայէ և Պաւղոս, թէ «Եբրև կատարեցին զամենայն զգրեալսն վասն նորա՝ իջուցեալ զգիրն եզին ի գերեզմանի»:

477 Եւ զիսն ժաման, ասէ, գոչեաց Յիսուս ի ձայն մեծ և ասէ. էլի էլի, լամա սաբաթթանի, այսինքն է, Աստուած, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր գիս»: Տեսանե՞ս, զի ի հրաժարելն՝ անոխակալութեամբ վարդապետութիւն գործէ, որով և զաւագակն խաշակից իւր և զհարիրապետն և զբազում ևս այլս աշակերտեալ: Քանզի կամօք եկեալ ի կատարումն, և ոչ ուրուք ի բռնութենէ ըմբռնեալ ամենազօրն, վասն որոյ գոչեաց ի ձայն մեծ, զի կատարեացէ զասացեալսն մարգարէին, թէ «Արեգակն և լուսին խաւարեցին, և աստեղք ծածկեցցեն զլույս իւրեանց», և «Տէր ի Սիոնէ գոչեացէ, և յԵրուսաղեմէ տացէ զձայն իւր»:

է մտնելու և լույսը երկրի վրա խավարելու է ցերեկը»: Նրա նշման է Չաքարիան, թէ «այդ օրը այնպես է պատահելու, որ լույս չի լինելու և մի օր ցուրտ ու պաղ է լինելու և այն օրը հայտնի է տիրոջը. ոչ ցերեկն է լինելու, ոչ գիշեր, և երեկոյան լույս է լինելու»:

475 Եվ ի՞նչ է, թէ «այդ օրը հայտնի է Տիրոջը», եթե ոչ այն, որ նախապես մարգարեների կողմից նկատված էր Տիրոջ օրը, որի ժամագրությունը հասել էր: Ինչպես և Դանիելը հրեշտակից տեղեկանալով գրեց, թէ «վաթսուներկու շաբաթից (եօթնհորդաց) օծյալը կսպանվի»: Իսկ «Տիրոջը հայտնի է» նշանակում է արեգակով ցույց տրված նշանը, ինչպես սկզբում հաստատեց լուսավորների լինելությունը, թէ «թող նշանների համար լինեն»: Այդ պատճառով նա երկարացրեց իր մեռնելը խավարադիր ժամի նշանի հետ, որպեսզի «նայեն ու տեսնեն նրան, ում խոցեցին»: Իսկ նրանք առավել ևս կուրացած և մուրրության հատակին հասնելով, ջների նման համրացան, շկարողանալով խոտովանել:

476 Եվ նա ամեն ինչ կատարելով, ինչպես ասում է ավետարանագիրը, թէ «Դրանից հետո Հիսուս գիտեցավ, թէ ահա ամեն ինչ կատարված է և ասաց՝ ծարավի եմ», որպեսզի կատարվի գրվածը, նրան այսպանություն բաժակով մատուցեցին լեղիով խառն քացախ»: Սրա համար է նշել, թէ «ամեն ինչ կատարված է»: Այնտեղ կատարվեց և մարգարեի խոսքը, թէ «նա ինքն է վերջավորությունը լրացնելու»: Պողոսը վկայում է, թէ «երբ բուլոսը նրա համար գրվածները կատարեցին իջեցնելով նրա դին, գրեցին գերեզման»:

477 Երբ ինն ժամին, ասում է, գոչեց Հիսուս մեծ ձայնով և ասաց՝ էլի էլի լամա սաբաթթանի, այսինքն Աստված, Աստված իմ, ինչու ինձ թողեցիր»: Տեսնո՞ւմ ես, թէ մահվան ժամանակ նա անոխակալությամբ է վարդապետում, որով և սովորեցրեց իր խաշակից սովազակին, հարյուրապետին և այլ աշակերտներին: Քանզի իր կամքով էր եկել մահվան և ոչ որպես ամենազոր սրեկ մեկի կողմից բռնադատված: Դրա համար մեծ ձայնով գոչեց, որպեսզի կատարվի մարգարեի ասածները, թէ «Արեգակն ու լուսինը խավարելու են, և աստղերը ծածկելու են իրենց լույսը», և «Տերը Սիոնից գոչելու է և Երուսաղեմից իր ձայնն է տալու»:

478 Արդ՝ ո՞վ իցէ ի մարդկանէ, որ ի տազնապել ուզոյն, յոր-
ժամ մօտ ի սպառեւն իցէ՝ զաղաղակ տայցէ կամ գոշիցէ. այլ բե-
րանակապ և անբան ևս եղեալ յառաջ քան զմեռանելն իսկ: Իսկ
հաստիչ ուրոց Քրիստոս, կամայական սիրովն եկեալ ի մահ՝ ազդ
առնէր բարձրաձայն հանդերձ ահաւոր նշանօքն տուելովք, թէ և ի
հրաժարելն միակամ միազործ է ընդ Հօր. և յայտնի արարեալ զհա-
ւաստի մահն իւր վասն աշխարհի, բարբառելով զմարգարէականն,
թէ «Աստուած Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս», և թէ «Ի ձեռս քո
ղնեմ զհոգի իմ»:

479 ՄԶ. Եւ զի մի՛ յերկրայս ինչ վասն փութանակի և լուսա-
ւոր յարութեանն ի նենկաւորացն համարեսցի՝ իշուցեալ ի փայտէն
եղին ի գերեզմանի. զորմէ ինքն իսկ կանխաւ նշանակեաց, օրի-
նակելով ըստ մարգարէին, թէ «Որպէս Յովնան եղև ի փոր ձկանն
զերիս տիւս և զերիս գիշերս, նոյնպէս լինելոց է Որդի մարդոյ ի
սիրտ երկրի»: Որով լցաւ տեսողութիւնն Յսայեայ, թէ «Ահաւասիկ
ղնեմ ի հիմունս Սիոնի վէճ պատուական». հանդոյն նմա և հոգե-
պատում երգողին, թէ «Ի հող մահու իշուցին զիս». որում և Պաւ-
ղոս վկայէ, թէ «Մեռու ըստ զրոց և թաղեցաւ»:

480 Որոց և Հրեայքն հմուտ և տեղեկազոյն եղեալ ասացելոցն,
և պատմեալ դատաւորին զասացեալսն Քրիստոսի, թէ «Յերիբ ա-
ւուր յառնելոց եմ՝ առին դաս մի զինուորաց, զի անքուն աւամբ
պատրաստականք կայցեն ի զիշերապահս զգուշութեամբ: Իսկ Տէ-
րըն, ըստ ասացելոյն իւրոյ, յարուցեալ յաւուրն երրորդի, զի որ-
պէս ի մահն կամօք Հօր՝ նոյնպէս և ի փառս յարութեանն, զի լըց-
ցին և ասացեալքն մարգարէին, թէ «Յետ երկուց աւուրց յաւուրն
երրորդի յարիցուք և կացցուք առաջի նորա, և զհետ երթիցուք ճա-
նաչել զՏէր. և իբրև զառաւօտ պատրաստական գացուք զնա»: Ո-
րով լուծեալ զերկունս մահու. «Քանզի ոչ իսկ էր հնար արգելով
նմա ի նմանէ», որ շէրն վաճառեալ ընդ մեղօք. զի թէպէտ և վի-
րաւորեցաւ և համարեցաւ ընդ ննջեցեալսն ի գերեզմանս, առ ի
բառնալոյ զմեղս և բժշկելոյ զարարածս իւր՝ այլ «առանց օգնա-
կանի և ի մեռեալս ազատ»:

481 Քանզի միայն և անծառայական անձամբ և ի մեղացն ա-
զատ՝ սպան զզօրացեալ մահ աշխարհակուլ և եհատ զամենայն
արտօսք յամենայն երեսաց»: Վասն այնորիկ և ասացեալն կա-
տարէր, թէ «Ոչ թողես զանձն իմ ի դժոխս, և ոչ տացես սրբոյ

478 Արդ, ի՞նչ մարդ, որ հոգու տազնապի ժամանակ, երբ
մահվան մոտ է լինում, աղաղակ տա կամ գոշի. նա պետք է բե-
րանակապ և անխոս լիներ մեռնելուց առաջ: Սակայն հոգիներին
արարիչ Քրիստոսը հոժարակամ սիրով գալով մահվան, բարձ-
րաձայն աղաբարեց, ահափոր նշաններով հանդերձ, թե նույ-
նիսկ մահվան ժամանակ Հոր հետ միակամ և միազործ է: Նա
աշխարհի համար [կատարված] իր հավատոսի մահը հայտնի
դարձրեց բարբառելով մարգարեությունը, թե «Աստված, Աստ-
ված իմ, ինչո՞ւ ինձ թողեցիր» և թե «Քո ձեռքն եմ դնում իմ հո-
գին»:

479 ՄԶ. Եվ որպեսզի լինի, թե նենգավորների կողմից որևէ
կասկած լինի նրա շուտափույթ և լուսավոր հարության մասին,
իջեցնելով նրան փայտից գերեզման դրին, որի մասին ինքն իսկ
կանխավ նշել էր, ըստ մարգարեական օրինակի, թե «Ինչպես Հով-
նան ձկան փորում երևք օր և երեք գիշեր մնաց, նույնպես և մար-
դու Որդին լինելու է երկրի սրտում»: Սրանով կատարվեց Յսայիի
տեսիլքը, թե «Ահավասիկ Սիոնի հիմքում դնում եմ պատվական
վեճ», նրա նման և հոգեպատում սաղմոսերգուն ասում է, թե
«Մահվան հողը իջեցրին ինձ», որին Պողոսը ևս վկայում է, թե
«Մեռավ [սուրբ] Գրքերի և թաղվեց»:

480 Այս խոսքերին վերահասու և տեղյակ լինելով հրեաները
դատավորին պատմեցին Քրիստոսի ասածները, թե «Երեք օրից
հառնելու եմ», և զինավորների մի դասակ վերցրին, որպեսզի ան-
քուն աշքերով գիշերը պատրաստ հսկեն զղուշությամբ: Իսկ Տիրը,
բոտ իր ասածի, երրորդ օրը հարություն առավ, որպեսզի, ինչպես
Հոր կամքով եղած մահվամբ, այնպես էլ հարության փառքով,
կատարվեն մարգարեի խոսքերը, թե «Երկու օրից հետո երրորդ օրը
հարություն ենք առնելու և կանգնելու նորա առջև ու հետևելու,
ճանաչելու ենք Տիրոջը և նրան պատրաստ ենք գտնելու արշալույ-
սի նման»: Սրանով լուծեց մահվան երկունքը «բանգի հնարավոր
չէր, որ նա նրանից բռնվի»: Նա մեղքերի տակ վաճառված չէր և
թեպետ վիրավորվեց ու համարվեց գերեզմաններում ննջեցյալնե-
րից, սակայն նա «առանց օգնականի և մեռյալների մեջ ազատ էր»
բառնալու համար մեղքերը և բժշկելու արարածներին:

481 Քանզի լինելով միակ ինքնիշխան և մեղքերից ազատ, նա
սպանեց «աշխարհակուլ գորեղ մահը և արտասուքը սրբեց բոլոր
երեսներից»: Դրա համար նա կատարեց ասվածը, թե «Իմ անձը

ըում տեսանել զապականութիւն. ծանուցեր ինձ զճանապարհս քո կենաց, լցուցեր զիս ուրախութեամբ յերեսաց քոց: Որ և ասէր իսկ, թէ «Ես եմ հովիւն քաշ, և վասն խաշանց իմոց դնեմ զանձն իմ»: Եւ ել այնուհետեւ յերկրէ հովիւն հօտից բանաւոր ուխտարաց, և կատարէ զմարգարէական բարբառն, թէ «Որ եհան յերկրէ զհովիւն հօտից». զոր առաքեալն թարգմանէ, թէ «Եհան ի մեռելոց զհովիւն հօտից զմեծն արեամբ յախտեանական ուխտին՝ զտէր մեր Յիսուս Քրիստոս»:

482 Եւ քանզի բազում անգամ աւանդեալ ի լսելիս օրինականացն զչարշարանսն և զերրորդ ատուր զյարութիւնն, ոչ պարծանօք և ոչ սպառնալով, այլ զի քաղցրուսոյց վարդապետութեամբ ածիցէ զվրիպեալսն ի հաւատոցն ճշմարտութիւն՝ յառաջագոյն ժամադիր առնէ առ ի յարութիւնն: Զի որոց՝ եկեալ առ ի կուսէն ոչ ծանուցեալ՝ թերևս յորժամ առ ի գերեզմանէն գայցէ՝ դիմեսցեն անկանել յարքայութիւնն: Քանզի առ ի կեալ կենդանեաց եկն կենդանարարն. և նորա փոխանակ կենացն՝ յուսահատութեամբ մահու նուիրեցան:

483 Մեռաւ ապա վասն մեռելոցն, և յարեալ՝ զի յարութեամբն իւրով օրինակ լիցի. վասն որոյ և ի զիշերի իսկ արարեալ զլուսաւոր յարութիւնն, զի պահարկելոցն և զգուշացելոցն ծանուցէ զճըշմարտութիւն իւր յիրացն կատարելոց: Որոց թանձրագոյն և ահագինս արարեալ զարհաւիրսն շարժմամբ երկրին և վիմօքն պատուելովք և գերեզմանօքն բացելովք և մեռելովքն յարուցելովք: Որով և ընդ ըստ մարգարէին, թէ «Լերինք շարժեսցին ի նմանէ, և երկիր խախտեցաւ յերեսաց նորա, և վէմք պատուեցան». որով և «Նոսովեալ պահպանացն և եղեալ հանգոյն մեռելոց»:

484 Իսկ կենդանին յարուցեալ, և հանգերձ հրեշտակացն վրկայութեամբ ծանօթս տայ՝ որոց եկեալ սպասէին նմա, որպէս և նշանակեաց մարգարէն, թէ «Քաղցր է Տէր՝ որոց սպասեն նմա յաւուր նեղութեան, և ճանաչէ գերկիւղածս իւր»: Քանզի յառաջագոյն իսկ հրաւիրեաց յակնկալութիւն լուսաբեր յարութեանն. որով եկեալ ի վախճան և բարբառ մարգարէին, թէ «Վասն այսորիկ սպասեալ ինձ, ասէ Տէր, յատուր յարութեան իմոյ ի վկայութիւն»:

չես թողնի դժոխքում և քո սուրբը ապականություն չի տեսնելու Դու ինձ ծանոթացրիր կյանքի քո ճանապարհին, ինձ լցրիր ուրախութեամբ քո երեսից: Նա ասել էր նաև, թե «Ես եմ քաշ հովիվը և իմ ուխտարների համար դնում եմ իմ անձը»: Այնուհետև բանավոր ուխտարների հօտի հովիվը ելավ երկրից և կատարեց մարգարեական խոսքը, թե «Ես որ երկրից հանեց հօտերի հովիվին», որն առաքյալը թարգմանում է, թե «Հավիտենական ուխտի մեծ արյամբ հանեց մեռելներից հօտերի հովիվին՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին»:

482 Քանզի բազում անգամ տեղեկացրել էր օրհնքի վարդապետներին շարշարանքների և երրորդ օրում հարության մասին, ոչ պարծանքով և ոչ սպառնալիքով, այլ [կամենում էր] քաղցրուսոյց վարդապետութեամբ հավատքից վրիպածներին ճշմարտության բերել: Նա առաջվանից հարության ժամ էր որոշել, որպեսզի նրանք, ովքեր չճանաչեցին նրան, երբ եկավ կույսից, թերևս այն ժամանակ, երբ գերեզմանից գա, կձգտեն արքայությունը րնկնելու: Քանզի կենդանարար եկավ կենդանիների կյանքի համար, իսկ նրանք կյանքի փոխարեն հուսահատութեամբ մահվան նվիրվեցին:

483 Ապա մեռավ մեռելների համար և հարություն առավ, որպեսզի իր հարութեամբ օրինակ լինի: Այդ պատճառով իր լուսավոր հարությունը կատարեց նեց գիշերը, որպեսզի պահակներին և հսկիչներին հայտնի իր կատարած գործի ճշմարտությունը: Նրանք սարսափելի ահաբեկվեցին երկրաշարժի արձավիրքից, պատասխանող բարերից, բացվող գերեզմաններից և հանող մեռելներից: Այսպիսով կատարվեց մարգարեի խոսքը, թե «Երեսները պիտի շարժվեն նրանից, և երկիրը ցնցվեց նրա առջև, իսկ ժայռերը ճեղքվեցին»: Ապա և «պահպանները խոռվյալ էին, մեռելների նման»:

484 Իսկ կենդանին ելավ և հրեշտակների վկայութեամբ հայտնեց նրանց, որ եկել էին և սպասարկում էին նրան, որպես և նշել է մարգարեն, թե «Քաղցր է Տերը նրանց համար, որ սպասում են նրան նեղության օրը և նա հանաչում է իրենից երկյուղածներին»: Քանզի նախ և առաջ նա հրավիրել էր լուսաբեր հարության ակընկալութեանը, որով կատարվեց մարգարեի այն խոսքը, թե «Քորա համար սպասեց ինձ, ասում է Տերը, մինչև իմ հարության օրը որպես վկայություն»:

485 Դիմեալ այնուհետև պահապանացն ի քաղաքն, և այնպէս հռչակաւոր և ազգական արարեալ զաստուածագործ յարութիւնն, մինչև անդէն զիշերայն ընթացեալ եկելոց կանանցն ի գերեզմանէն, աւետարանել աշակերտացն զտեսեալ զսքանչելիսն: Նոյնպէս և պահապանացն ոգեսպառ և սրտաբեկ ի քաղաքն անկեալ, պատմելով քահանայիցն և աշակերտացն եղելոց, մանաւանդ յարուցելոցն ամբոխելոցն և զրդելոցն՝ ի քաղաքն երևելով բազմաց:

486 Որով եկեալ ի վախճան և խոստացեալ բան մարգարէին, թէ «Բացից զգերեզմանս ձեր, ասէ Տէր, և հանից զձեզ ի գերեզմանաց ձերոց»: Դարձեալ Յսայի ասէ, թէ «Յարիցեն մեռեալք և կանգնեցին, որ իցեն ի գերեզմանս. զի ցողդ որ ի քէն՝ բժշկութիւն է նոցա». թերևս վասն կենդանարար արեանն Քրիստոսի նշանակեաց, որ ի վերայ խաչին հեղաւ զամենեքումք: Եւ զի յայտ արասցէ, եթէ անտի մարգարէացաւ՝ զնովիմբ ածեալ և ի դէմս աշակերտացն. «Գնա՛ ժողովուրդ իմ, մո՛ւտ ի շտեմարանս քո, և փակեա՛ զդուրս քո և թաքի՛ր առ ժամանակ մի»:

487 Իսկ կամակոր ազգին խաչահանուացն, խլացելոցն և կուրացելոցն ի ճշմարտութենէն, ոչ ինչ օգուտ գործեաց՝ ո՛չ պատմութիւն կենդանեացն, և ո՛չ երևել մեռելոցն, և ոչ ահաւորութիւն նշանացն աստուածայաղթ յարութեանն: Քանզի վասն նոցա իսկ առակեաց ամենագէտն զլինելոց իրան վասն մեծատանն թելադրեալ. «Թէ Մովսիսի և մարգարէիցն ոչ լուիցեն՝ ապա թէ և ի մեռելոց որ երթալ առ նոսա՛ ոչ լսեն»: Որոց ի դէպ ելանէ և բարբառ մարգարէին, թէ «Յատուր յայնմիկ առից ի վերայ ձեր առակ, և ողբասցեն ողբս ձայնիւ և ասասցեն, թէ թշուառութեամբ թշուառացաք»: Զոր և առեալ իսկ և ազգականին իւրեանց Պաղոսի, թէ «Ողբալով ասեմ զթշնամեաց խաչին Քրիստոսի, որոց կատարածն կորուստ է»:

488 Մէ. Երթալ այնուհետև Քրիստոս ընդ երեկս աւուրն միաշարաթուն՝ երևել աշակերտացն զոքոքն փակելովք, ասէ աւետարանագիրն. և տուեալ զկենդանարար ողջոյնն, և բազում ուրախութիւն աշակերտացն արարեալ: Անդ կատարէր նուագ սաղմոսարանին, թէ «Տէր Աստուած մեր երևեցաւ մեզ. արարէ՛ք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկիւնս սեղանոյ»: Եւ զի՛նչ իցեն ան-

485 Այնուհետև պահապանները դիմեցին քաղաք և այսպես ազգարարեցին ու հայտնի դարձրեցին աստվածագործ հարությունը, մինչև որ զիշերը կանայք գերեզմանից եկան ավետելու աշակերտներին իրենց տեսած հրաշքները: Նույնպես և պահապանները ոգեսպառ և սրտաբեկ ընկան քաղաք, եղածը պատմելով քահանաներին ու աշակերտներին, մանավանդ հուզված ու գրգռված ամբոխին, շատերին երևալով քաղաքում:

486 Այսպիսով կատարվեց մարգարեի խոստացածը. «Բացելու եմ ձեր գերեզմանները, ասում է Տերը, և ձեզ հանելու եմ ձեր գերեզմաններից»: Դարձյալ ասում է Յսային. «Կհառնեն մեռյալները, և կկանգնեն գերեզմանում եղածները, քանզի քեզանից եղած ցողը նրանց կբուժի»: Թերևս նա ակնարկեց Քրիստոսի կենդանարար արյունը, որը խաչի վրա թափվեց ամենքի համար: Եվ որպեսզի հայտնի դարձնի, թե այնտեղ մարգարեացավ, նա խոսքը վերաբերեց աշակերտներին: «Գնա, իմ ժողովուրդ, մտիր քո շտեմարանները, փակիր քո դռները և մի առ ժամանակ թաքնվիր»:

487 Իսկ խաչ հանողների կամակոր ազգը, որը խլացած և կուրացած էր ճշմարտությունից, ոչ մի օգուտ քաղեց ոչ կենդանացածների պատմությունից, ոչ մեռելների երևալուց և ոչ էլ աստվածահաղթ հարություն ահալոր նշաններից: Քանզի նրանց մասին է, որ ամենագեղար առակներով խոսեց, հաշվելով այն, ինչ պատահելու էր մեծատունին. «Եթե նրանք Մովսեսին ու մարգարեներին չլսեցին, ապա եթե մեռելներից որևէ մեկը գա նրանց մոտ, շեն լսելու նրան»: Նրանց էր վերաբերում նաև մարգարեի խոսքը, թե «այն օրը ես ձեր մասին առակ եմ ասելու և նրանք ձայնով ողբալու են ու ասելու, թե՛ մենք խիստ թշվառութեամբ թշվառացանք»: Այդ ողբը իրոք իրենց ազգակից Պողոսը բարձրացրեց, թե «ողբալով եմ ասում Քրիստոսի խաչի թշնամիների մասին, որոնց վախճանը կորուսան է»:

488 Մէ. Այնուհետև գնում է Քրիստոս միաշարաթ (կիրակի) օրվա երեկոյան և երևում աշակերտներին փակ դռներից ներս, ինչպես ասում է ավետարանագիրը: Եվ տվեց նա կենդանարար ողջույնը և աշակերտներին բազում ուրախություն պատճառեց: Ապա կատարեց Սաղմոսարանի նվագը (երգը), թե «մեր Տեր Աստվածը երևաց մեզ, ուրախություն տոն արեք շատ կանուխ մինչև սեղանի (խորանի) անկյունները»: Եվ ի՞նչ են սեղանի (խորանի)

կիւնք սեղանոյն՝ եթէ ոչ գխաշն նշանակէ, որ և անկրնս իսկ ցուցանէ խաչին շորս:

489 Մինն ընդ երկիր ցցեալ, զի յայտնեսցէ ղնել զՏեառն գարշապարսն յերկրի. զի ի վերայ վիմին հաստատութեան շինեսցէ դիցէ զբարձրութիւն հիմանց եկեղեցւոյ. որպէս և մարգարէն գուշակեաց, թէ «Ի վերայ վիմին կացոյց զիս Տէր, զի անշարժ առնիցէ»: Իսկ զբուն անկրնն՝ զկատարն ի վեր ուղղեալ, զի այն անկրնն (որ) ի վեր կոյս ուղղեալ է իբրև զկշռուած սահմանի, զբրնութիւն այնորիկ, որ ի նորայն ի վերայ բազմեցաւ՝ ի վեր կոյս հատանիցէ և անդր հայեցուցեալ գտեսողսն, ի Հայրն ի զուգին Քրիստոսի, և զբնութիւնն ցուցանիցէ: Իսկ աչ անկրնն՝ ցուցանէ զզօրութիւն աշոյ բազկի. աշովն զուրախութիւն արդարոցն դուարթութեան՝ պարգեացն պատրաստելոց պսակացն զարդուն ցուցանէ: Իսկ ահեակ անկրնն՝ զտանջանսն նշմարեցուցանէ զմեղաւորացն:

490 Վասն զի ունի սեղանն շորս անկրնս, որ է խաչն. և յիրաւի սեղան, զի եղև վերջնկալ տէրունական մարմնոյն ճշմարիտ պատարագին որ մատեաւ Հօր Յիրաւի և շորս անկրնս ասէ, զի ուղղեսցի ընդ շորս անկրնս ամենայն երկրի, և զամենայն տիեզերս ուրախ արասցէ յայսմ սեղանոյ, զերկնաւորս և զերկրաւորս, և զսանդարամետականսն, և զհիմնացեալսն, որ են առաքեալքն և մարգարէքն: Եւ զերկնաւորսն՝ զհրեշտակս, զզօրսն հոգեղէնս. որոց կարի իսկ ուրախութիւն եղև և լինի ընդ անկարծակամ դարձ կենացն: Եւ մարդիկ իսկ երկրաւորք՝ որ կեցին և դարձան առ Տէր. և դուք արդ կամիք կեալ այցելութեամբն Քրիստոսի: Եւ սանդարամետականքն՝ ննջեցեալքն, զորս փրկեաց զայստեամբն իւրով: Քանզի խաչն, որ կանգնականն՝ զյաղթականն ցուցանէ, վերանակրնն զյաղթութիւնն ցուցանէ:

491 Իսկ յայսմ սեղանոյ վայելեցին նախ առաքեալքն, զի տեսին գյարութիւն նորա և ցնծացան. և լցաւ կատարեցաւ այն որ ասէն, թէ «Արարէ՛ք տօնս ուրախութեան կանխաւ մինչև յանկրնս սեղանոյ»: Անդ կատարէր և նուագ սաղմոսարանին, թէ «Զերժ յինէն զքորձ իմ և ինձ զգեցոյց զուրախութիւն»: Որոց ցուցեալ զնըշանս շարչարանացն յարուցելոյն. որում վկայէ Պաղոս, թէ «Այսու-

անկրննները, եթէ ոչ այն, որ դա նշանակում է խաչը, որը շորս անկրնններ է ցույց տալիս:

489 [Անկրնններից] մեկը ցցեց երկրի վրա, որպեսզի ցույց տա տիրոջ գարշապարը երկրի վրա դնելը, որպեսզի հաստատուն վեմի վրա շինի ու դնի եկեղեցու հիմքերի բարձրությունը: Ինչպես և մարգարեն է գուշակել, թե «Տերն ինձ կանգնեցրեց վեմի վրա, որպեսզի անշարժ դարձնի»: Ապա բուն անկրնը՝ կատարը վեր ուղղեց, որպեսզի այդ վեր ուղղված անկրնը որպես հավասարակշռություն, զեպի վեր բարձրացնի նրանց բնությունը, որոնք նրա վրա հենվեցին, և այսպիսով տեսնողները տեսնեն Հօրը, Քրիստոսի զլույսը և ցույց տան նրա բնությունը: Իսկ աչ անկրնը ցույց է տալիս աչ բազկի զորությունը. աշովը ցույց է տալիս արդարների զվարթության ուրախությունը, պատրաստված պարգևները, պսակների զարդարանքը: Իսկ ձախ անկրնը ցույց է տալիս մեղավորների տանջանքները:

490 Քանզի սեղանը (խորանը) շորս անկրն ունի, որը հենց խաչն է, և դա իրոք սեղան է, քանզի նա ստացավ տերունական մարմնի ճշմարիտ պատարագը, որը Հօրն էր մատուցված: Հիրավի նա շորս անկրն է հիշում, որպեսզի ամբողջ երկրի շորս անկրններին ուղղի և ուրախանա այս սեղանից ամենայն տիեզերք՝ երկնավորները և երկրավորները, սանդարամետականները (դժոխական) և հիմնացյալները, որոնք առաքյալներն են ու մարգարեները: Երկնավորները հրեշտակներն են, հոգեղեն զօրքը, որը շատ ուրախություն է ունեցել և ունենում է կյանքի անկասկած վերագարձին: Իսկ մարդիկ են երկրավորները, որոնք ապրում էին և դարձան Տիրոջը և դուք արդ կամենում եք ապրել Քրիստոսի այցելությամբ: Սանդարամետականները ննջեցյալներն են, որոնց փրկեց իր գալստյամբ: Քանզի խաչը, որը կանգնեցված է, ցույց է տալիս հաղթականին, իսկ վերանակրնը ցույց է տալիս հաղթությունը:

491 Այդ սեղանից նախ վայելեցին առաքյալները, քանզի տեսան նրա հարությունը և ցնծացին: Լրացավ-կատարվեց այն, որ ասվել էր, թե «ուրախության տոներ կատարեցեք կանխավ մինչև սեղանի անկրննները»: Այնտեղ կատարվեց և սաղմոսարանի նըվազը (երգը), թե «ինձ ազատեցիր իմ քորձից և ինձ ուրախություն հագցրիր»: Մրանք ցույց են տալիս հարուցյալի շարչարանքների նշանները, որի մասին վկայում է Պողոսը, թե «այսուհետև

հետև ոչ մեռանի, և մահ նմա ոչ ևս տիրէ: Եւ քանզի սքանչելագործ է և անհասական ի քննողաց, և ամենայն պահնարականաց հնարաւոր. զի որպէս յառաջ քան զլարչարելն պարզեաց զկենդանարար մարմին իւր և զարիւն աշակերտացն, առ ի յայտ առնելոյ թէ ինքնակամ շարչարի՝ նոյնպէս և յետ յարութեանն ցուցանէ յանձին զնշան բեւեռացն. յայտ արարեալ թէ չէին բաւական վերքն արգելու ի գերեզմանի զքծիշկն վիրաւորաց:

492 Նոյնպէս և ճաշակեալ ընդ աշակերտսն ի նոր արքայութեանն, զի յայտ արասցէ, թէ որ յանկարօտ և յանճաշակ արքայութեանն ճաշակել գիտէ՝ նոյն և յառաջ քան զլարչարանսն ի քաղցական և ի դարմանաւոր աշխարհիս լի և անկարօտ ամենալցոյցն շրջէր: Այլ զոր օրինակ անդ առ ի հաստատելոյ զաշակերտսն ճաշակեաց, նոյնպէս և աստ՝ առ ի հաւատարիմ առնելոյ աշխարհի քաղցեալ, եթէ արդարև իսկական Որդին Աստուծոյ եղև ըստ ժամանակի և որդի մարդոյ, զի կեցուցէ զաշխարհ: Վասն որոյ և կանխասաց եղեալ մարգարէին, թէ «Աստուած յախտեանական, Աստուած, որ հաստատեաց զծագս երկրի, ոչ քաղցիցէ և ոչ վաստակեսցի, և ոչ զոյ քննութիւն իմաստութեան նորա»: Երևի և Կղէոպեանց ունեմն ի ճանապարհին Եմմաուուայ, և առաջի եղեալ նոցա զաւանդեալս մարգարէականս, որ վասն նորա վկայեալ:

493 ՄԸ. Յետ այսորիկ երևեալ աշակերտացն առ Տիբերական ծովուն, և արարեալ նշանս առ ի հաստատելոյ զնոսա, և յայտ արարեալ նոցա, թէ ոչ սակաւիկ ինչ կասեցուցեալ գերեզմանին զաստուածագործ զօրութիւնն. այլ որպէս և առ ծննդեամբն, և յառաջ քան զլարչարանսն և ի շարչարանսն՝ նովին զօրութեամբ և յետ յարութեանն: Որում և վկայեաց իսկ երանելին Պաղոս, թէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յախտեանս յախտենից»: Եւ յայտ արարեալ նոցա, թէ ոչ սակաւիկ ինչ կասեցուցեալ գերեզմանին զաստուածագործ զօրութիւնն. այլ որպէս և առ ծննդեամբն, և յառաջ քան զլարչարանսն և ի շարչարանսն՝ նովին զօրութեամբ և յետ յարութեանն: Որում և վկայեաց իսկ երանելին Պաղոս, թէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յախտեանս յախտենից»:

494 Յիշեցուցանէ ապա աշակերտացն և վկայ ամէ զյառաջագոյն ասացեալսն իւր և ասէ. «Այս բանք են զոր խօսեցայ ընդ ձեզ՝ մինչ առ ձեզն էի, թէ պարտ է ընուլ ամենայն զրելոցն յօրէնսքն Մովսիսի և ի մարգարէս և ի սաղմոսս վասն իմ». և փշեաց ի նոսա Յիսուս և ասէ. «Առէ՛ք զՀոգի սուրբ»: «Եւ յայնժամ երաց զմիտս նոցա՝ իմանալ զգիրս, և ասէ ցնոսա, թէ այսպէս պարտ էր շարչարել Քրիստոսի և յառնել ի մեռելոց յաւուր երրորդի»:

չի մեռնի և մահն այլևս չի տիրի նրան»: Նա սքանչելագործ է, քննողներին անհասանելի և ամեն անհնարը հնարավոր դարձնող: Քանզի ինչպես շարչարանքից առաջ իր կենդանարար մարմինը և արյունը պարզեաց աշակերտներին հայտնելու համար, թե ինքնակամ շարչարվեց, նույնպես և հարությունից հետո իր անձի վրա ցույց է տալիս բեւեռների նշանը, հայտնի դարձնելու, թե վերքերը բավական չէին գերեզմանում պահելու վիրավորների բժշկին:

492 Նույնպէս և ճաշակեց աշակերտների հետ նոր արքայության մեջ, որպեսզի ցույց տա, թե ինքը, որ անկարօտ և հաճելի արքայության մեջ գիտի ճաշակել, նույնպէս և շարչարանքներից առաջ շրջում էր քաղցի և դարմանի կարոտ աշխարհում, ինքն անկարոտ, սակայն այլոց լիացնելով: Բայց ինչպես այնտեղ ճաշակեց աշակերտներին հաստատելու համար, այնպէս և այստեղ քաղցած մնաց աշխարհին համոզելու, թե արդարև իսկական Աստուծո որդին ծնվել էր հենց ժամանակին իբրև մարդու որդի, որպեսզի աշխարհն ապրեցնի: Այս առթիվ մարգարեն կանխասաց եղավ ասելով, թե «Հավիտենական Աստվածը, Աստվածը որ հաստատեց երկրի ծայրերը, չի քաղցի և չի հոգնի և նրա իմաստությունը չի քրնճի»: Երևաց նաև Կղեոպյանց Եմմաուսի ճանապարհին և նրանց առջև պարզեց մարգարեական ավանդները, որոնք նրա մասին են վկայում:

493 ՄԸ. Դրանից հետո երևաց աշակերտներին Տիբերական ծովի մոտ, հրաշքներ կատարեց նրանց [հավատը] հաստատելու համար և նրանց հայտնեց, թե գերեզմանը նույնիսկ սակավիկ շափով չի կասեցրել աստվածային զօրությունը: Սակայն ինչպես իր ծննդյան ժամանակ և շարչարանքներից առաջ ու շարչարանքների ժամանակ, նույն զօրությունն ուներ նաև հարությունից հետո: Որի մասին վկայել է նաև երանելի Պողոսը, թե «Հիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր նույնը և հավիտյանս հավիտենից»:

494 Այս հիշեցնում է աշակերտներին և վկա է բերում նախապես աստվածը, թե «այս խոսքերն են, որ խոսեցի ձեզ, մինչդեռ ձեզ մոտ էի, թե պետք է կատարվեն Մովսիսի օրենքում, մարգարեների մոտ և սաղմոսներում բոլոր գրվածները իմ մասին»: Հիսուս շունչ փչեց նրանց վրա և ասաց՝ «Առե՛ք սուրբ հոգին»: «Այն ժամանակ նա բացեց նրանց մտքերը՝ ճանաչելու Գրքերը և ասաց նրանց, թե այսպես պետք է շարչարվեր Քրիստոս և երրորդ օրում մեռելներից հարություն առնեք»:

495 Եւ իբրև կատարեաց զօխտադրութիւնն Աստուծոյ վասն հրէական ազգին, զորոց և ամբաստան եղեալ յառաջագոյն ասելովն, «Իմ եթէ չէր հկեալ և խօսեցեալ ընդ նոսմ՝ մեզ ինչ ոչ գոյր նոցա. բայց արդ շիբ պատճառք վասն մեղաց իրեանց. զի տեսին զգործս իմ, զոր ալ ոչ որ գործեաց, և ատեցին զիս և զՀայր իմ», — դարձուցանէ այնուհետև զլուսաւոր վարդապետութիւնն իւր ի հեթանոսս. որով ամեալ ի կատարումն զառաջապատում պատգամս Ծսայեալ, թէ «Ժողով զքեզ յօխտ ազգին և ի լոյս հեթանոսաց՝ լինել փրկութիւն մինչև ի ծագս երկրի»:

496 Եւ հանեալ զաշակերտսն ի լեան Զիթենեաց և հաստատեալ միաւորական ճշմարտութեամբն, ասելով, թէ «Գնացէ՛ք այսուհետև աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, և մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հոր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ»: «Եւ ամբարձեալ զձեռս իւր օրհնեաց զնոսա. և ընդ օրհնելն վերացաւ յերկնիս», ասէ անտարանագիրն. զի կատարեսցի երգ սաղմոսարանին, թէ «Համբարձաւ Աստուած օրհնութեամբ»: Որոց հրաման տուեալ, թէ «Ընդատարո՛ւք յԵրուսաղէմ, և ես առաքեցից զանտիս Հօր իմոյ ձեզ». որով եկեալ ի վախճան Ամովսական բարբառն, թէ «Որ շինէ յերկինս զհամբառնալ իւր, և զանտիս իւր յերկիր հաստատէ»:

497 ՄԹ. Ակն արկեալ մեզ այսուհետև ի վախճան ասացելոցս, ճանս ի մէջ անուղ զքրիստոսապատում անտեացն խոստացելոց վասն մխիթարութիւնարբեր (աղբեր) Հոգւոյն սրբոյ: Մանաւանդ զի առնթներ ևս ունիցիմք զգիրահասոյց քաջալերին զերանելին Ղուկաս, որ իրագէտ և միջամուխ քրիստոսագործ իրացն կատարելոց ճանաչի. վասն որոյ և բարձրապատում իսկ հնչեցուցանէ ի սկզբքանն տիեզերախօս անտարանին ասելովն, թէ «Կամ եղև և ինձ, որ ի սկզբանէն զհեա երթեալ էի ամենայնի ճշմարտութեամբ՝ կարգաւ գրել քեզ, քաջք Քեոփիլէ, զի ծանխցես զբանիցն որոց աշակերտեցարն զճշմարտութիւն»:

498 Եւ քանզի համառօտ բանիք առ ի կատարած անտարանին իւրոյ զերկանչու ճանապարհն Քրիստոսի նշանակեաց՝ անու զարձեալ յառաքելանշան յերկրորդ մատենին զորպիսութիւն իրացն կարգել. և միանգամայն իսկ զառաջագիր անտարանն յիշատակելով՝ սկիզբն զնէ առաքելագործ Գրոյն, նշանակեալ և զնոյն Քեոփիլոս. «Զբանն առաջին զոր արարի վասն ամենայնի, ո՛ր Քեոփիլէ, զոր սկսաւ Յիսուս անել և ուսուցանել»: Վասն որոյ և կարճապատում շարեալ՝ ի վերանալն փութայ և լուսաւորագոյն ևս

495 Երբ հրեա ազգին վերաբերյալ Աստուծո յօխտադրությունը կատարվեց, որին նա նախապես անբաստանել էր ասելով. «Եթե ես չգայի և շիտոսի նրանց հետ, նրանք հանցանք չէին ունենա, բայց արդ չկա արդարացում նրանց մեղքերին, քանզի տեսան իմ գործերը, որ ուրիշ ոչ որ չի գործել և ատեցին ինձ ու իմ Հորը»: Այնուհետև իր լուսավոր վարդապետությունն ուղղեց հեթանոսներին և կատարման մասին առաջ բերելով Ծսայիի առաջապատում պատգամները, թե «քեզ ազգին տվեցի որպես ուխտ և լույս հեթանոսներին, փրկություն բերելու մինչև երկրի ծայրերը»:

496 Նա հանեց աշակերտներին Զիթենյաց լեռը և հաստատեց միասնական ճշմարտությամբ ասելով, թե «գնացեք այսուհետև աշակերտներ դարձրեք բոլոր հեթանոսներին. և մկրտեցեք նրանց հանուն Հոր և Որդու և Սուրբ Հոգու»: «Եվ բարձրացնելով ձեռքը, օրհնեց նրանց և օրհնելով վերացավ երկինք», ասում է ավետարանագիրը, որպեսզի կատարվի սաղմոսարանի երգը, թե «Աստված համբարձավ օրհնությամբ»: Նրանց հրաման տվեց, թե «նստեցեք Երուսաղեմում և ես իմ Հոր ավետիսը ձեզ կառաքեմ», որով և կատարվեցին Ամովսի խոսքերը, թե «նա իր համբառնալը երկնքում է կատարում և իր ավետիսը երկրի վրա հաստատում»:

497 ՄԹ. Այսուհետև ակնարկ գցենք այս ասվածների լրանալու վրա, ճառարանություն կատարենք խոստացված քրիստոսապատում ավետիսների մասին, որոնք վերաբերում են մխիթարությունարբեր Սուրբ Հոգուն: Մանավանդ որ առնթներ ունենք գյուրըմբռնելի քաջալերիչ Ղուկասին, որը ճանաչված է որպես իրագետ և միջամուխ Քրիստոսի կատարած գործերին, և որի մասին բարձրապատում հնչեցնում է իր տիեզերախոս ավետարանի սկզբում ասելով, թե «ես էլ որ սկզբից այն ամեն ինչին ճշգրտությամբ տեղեկացել էի, կամեցա կարգով գրել քեզ, ով քաջք Քեոփիլոս, որպեսզի սովորած խոսքերիդ ճշմարտությունն իմանաս»:

498 Եվ քանի որ իր ավետարանի վերջում համառօտ խոսքերով նկարագրեց Քրիստոսի երկնաշու ճանապարհը, այս իր երկրորդ մատյանում՝ առաքյալների մասին [կրկին] դեպքերի որպիսությունն է կարգում և անմիջապես նախկինում գրված ավետարանը հիշատակելով, սկսում է առաքյալների գործոց Գիրքը, հիշելով նույն Քեոփիլոսին. «Նախկին պատմությունը, որ գրել էի ամեն ինչի մասին, ով Քեոփիլոս, որն սկսեց Հիսուս անել և ուսուցանել»: Դրա համար և կարճապատում շարելով, աճապարում է

պատմնալ զհանգամանս վերանալոյն, զհրամանացն Քրիստոսի առ աշակերտսն, և զամպաշու ելս նորին, և զվկայութիւն հրեշտակացն իշելոցն վասն վերանալոյն Քրիստոսի, և զօրինակն միւսանգամ նորին գալստեանն:

499 Յետ այնորիկ պայծառագոյն և ալաւել սքանչելագոյն նըշանակէ զէջս Հոգւոյն սրբոյ յերկնից, թէ յի կատարել աւուրցն պենտեկոստէից էին ամենեքեան միպքան ի միասին. և եղև յանկարծակի հնչիւն յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ, և էլից զամենայն տունն յորում նստէին. և երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրև ի հրոյ, և նստաւ իւրաքանչիւր ի վերայ նոցա, և լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով, և սկսան խօսել յայլ լեզուս, որպէս և Հոգին տալր բարբառել նոցա:

500 Տեսանե՞ս զբարձրանշան զհռչակաւոր և զանկարծահաս զմուտն Հոգւոյն սրբոյ: «Սւ եղև, ասէ, յանկարծակի հնչիւն յերկնից եկեալ իբրև սաստիկ հողմոյ»: Սւ յայտ իսկ է, եթէ երկնաւորացն և երկրաւորացս ծանուցեալ զէջս Հոգւոյն սրբոյ, մանաւանդ թէ հանդերձ երկնաւորական զօրուն խաղացեալ գայր: Որում յառաջընծայ եղեալ յերգս սաղմոսարանին՝ մարգարէն հայէր, որպէս ի քառանկերորդ իններորդ սաղմոսին նուազի, թէ «Աստուած մեր յայտնապէս եկեացէ, և հուր առաջի նորա գնացէ, և շուրջ զնովաւ մրրիկ յոյժ. կոչեսցէ զերկինս ի վերուստ և զերկիր ի դատել զժողովուրդ իւր և ժողովել առ ինքն գտորբս իւր»:

501 Սւ քանզի յառաջագոյն վկայութիւն եղեալ Հոգւոյն սրբոյ տանն Իսրայելի և ուխտ եղեալ քրիստոսամուտ գալստեանն՝ երկնիւք և երկրաւ. երբեմն՝ թէ «Նայեցարո՛ւք, երկինք, և խօսեցայց, և լուիցէ երկիր զպատգամս բերանոյ իմոյ», և երբեմն՝ թէ «Լուիցէ երկին, և ունկն դիցէ երկիր, զի Տէր խօսեցաւ»:

502 Եկեալ այնուհետև ի դատաստան, կոչել զերկինս և զերկիր, դատել զժողովուրդս: Վասն որոյ ամենափրկիչն նշանակեաց, թէ «Սկեալ յանդիմանեսցէ զաշխարհս վասն մեղաց, զի ոչ հաւատան յիս»: Քանզի տեղեկագոյնք և ընդելականք էին Հոգւոյն տունն իսրայելական առ ի գումարութենէ մարգարէիցն յարուցելոց և նոցին սքանչելիօքն: Սւ աշխարհի աննիւզ երևեալ. որ և հեթանոսական ազգացն յայտնի եղեալ աստուածական Հոգւոյն զօրութիւն. և նշանակէ իսկ ծանուցեալ թագաւորացն՝ ասել փարաւոնի ցՅովսէփ,

վերանալը (համբարձումը) պատմել և առավել ևս լուսավորագոյն պատմելով վերանալու հանգամանքները, Քրիստոսի հրամանները աշակերտներին, նրա ամպաշու ելքը և իշնող հրեշտակների վկայությունը Քրիստոսի վերանալու մասին և նրա մյուս անգամ կրկին գալստյան օրինակը:

499 Սրանից հետո նա նկարագրում է Սուրբ Հոգու պայծառագոյն և առավել սքանչելագոյն վայրէջքը երկնքից, թե «Պենտեկոստեի» օրերի ավարտին ամենքը հավաքված էին միասին, և հանկարծակի հնչյուն եղավ երկնքից սաստիկ հողմի նման և լըցրեց ամբողջ տունը, ուր նստել էին, և նրանց երևացին բաժանված լեզուներ կարծես թե կրակից և նստեցին յուրաքանչյուրի վրա: Ամենքը սուրբ Հոգով լցվեցին և սկսեցին այլ լեզուներ խոսել, ինչպես հոգին նրանց խոսել էր տալիս»:

500 Տեսնում ես սուրբ Հոգու բարձրանշան հռչակավոր և անհասկանալի մուտքը. «Սվ պատահեց, որ, ասում է, հանկարծակի հնչյուն եկավ երկնքից սաստիկ հողմի նման»: Սվ հայտնի է, որ երկնավորներն ու երկրավորները իմացան Սուրբ Հոգու վայրէջքը, մանավանդ որ նա եկավ երկնավոր զօրով հանդերձ: Մարգարեն որ առաջընծա էր այս բանը [ասել] սաղմոսարանի երգերում, ինչպես նվազվում է (երգվում է) քառասունիններորդ սաղմոսում, թե «մեր Աստվածը՝ յայտնապես կգա և նրա առջևից հուր է գնալու, շուրջ սաստիկ մրրիկ է լինելու, երկինքը կանշելու է ի վերուստ և երկիրը՝ դատելու իր ժողովրդին և իր մոտ հավաքելու իր սըրբերին»:

501 Քանզի Սուրբ Հոգին հառաջագոյն վկայություն տվեց Իսրայելի տանը և ուխտ դրեց Քրիստոսի գալստյան համար երկընթով ու երկրով, երբեմն ասելով՝ «Ուշ դիր, երկինք, որ խոսեմ, և թող երկիրը լսի իմ բերնի պատգամները», և երբեմն, թե «Երկինքը լսելու է և երկիրը ունկնդրելու, քանզի Տերը խոսեց»:

502 Այնուհետև նա գալու է դատաստանի՝ կանչելով երկինքն ու երկիրը, դատելու ժողովուրդներին: Այս մասին ամենափրկիչը հայտարարեց, թե «Դալով հանդիմանելու է աշխարհը իր մեղքերի համար, քանզի չհավատացին ինձ»: Իսրայելի տունը լավատեղյակ և քաջածանոթ էր հոգուն շնորհիվ մարգարեների զնդի, որոնք հայտնվել էին և հայտնի էին իրենց հրաշքներով: Նրանք աշխարհում կարոտ չէին, և հեթանոս ազգերին ցույց տրվեց աստվածալին հոգու զօրությունը: Նրանք հայտարարեցին և ծանոթացրին թա-

թէ «Ոչ գտանեմք զոք իբրև գրեզ՝ որ ունիցի զՀոգի Աստուծոյ»: Նոյնպէս և Բաղտասար ասաց ց'Դանիէլ, թէ «Գիտեմք զի Հոգի սուրբ Աստուծոյ գոյ ի բեզ»:

503 Կ. Այլ որդիքն Իսրայելի առաւել ևս լզփագոյնք և ստուարագոյնք մարգարէիւքն ճանաչէին: Մեծն Մովսէս հանդերձ եօթանասուն և երկու ծերովքն յանապատի անդ, և ի պարզեական երկրին դասք դասք մարգարէից յարուցելոց յաւուրս Թագաւորացն, որ ի Թագաւորագիր մատեանսն կարգեալ կայ, որոց բնաւ ինքնապատում յայտնի արարեալ զմերձաւորութիւն Հոգւոյն: Եսայի ասէ. «Հոգի Տեառն ի վերայ իմ». և Միքիէ, թէ «Ես լցայց Հոգով զօրութեամբ Տեառն»: Իսկ Եզեկիելի միանգամայն յայտնի արարեալ զազդական զօրութիւն Հոգւոյն, ըստ պատմութեան կառանշան տեսլեանն: Կամ նոյն ինքն իսկ յորժամ սքանչելակերպ զյարութիւնագործ տեսիլն պատմւր, թէ «Եղև ձեռն Տեառն ի վերայ իմ. և առ զիս Հոգի սուրբ, և տարաւ ի դաշտ մի, որ լի էր ոսկերօք զօրաց բազմաց, և ասէ ցիս. Որդի մարդոյ, իցէ՞ թէ կենդանի լինիցին ոսկերքդ այդ. և ասեմ. Տէր Տէր, դու գիտես զայդ»:

504 Տեսնե՞ս զմարգարէն, ո՞րպիսի ճշմարտագոյնս տեղեկացեալ, յայտ առնելով զաստուածական պատիւ Հոգւոյն սրբոյ: Ի միտ առ և զաստուածհրաման գործոցն զօրութիւն ի վերայ Թանձրախոտն ոսկերացն հնացելոց, թէ ո՞րպէս առ իւրաքանչիւր յօդս յարեալք և պատուաստեալք և կենդանացեալք՝ կանգնեցան կացին. զի մի ի բանիցն և ի հրամանացն միայն, այլ առաւել ևս յիրացն կատարելոց առեալ տանիցիս զճշմարտութեանն բարձրութիւն:

505 Եւ արդ՝ նոյն բաւական և ամենակար Հոգին սուրբ, քննիչ խորոցն Աստուծոյ, որ յառաջագիր օրինօրն աւետարանեաց մարգարէական բարբառովք վասն կենսաբեր զալստեան Որդւոյն Աստուծոյ՝ առաքեցաւ յաստուածական փառացն ի ժողով երկոտասանիցն ընտրելոց, «ժողովել առ ինքն զսուրբս իւր», և ճշմարտագոյն հաստատել վասն իրացն կատարելոց, որ Քրիստոսին գործեցան:

506 «Եւ երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք իբրև ի հրոյ». զի ականատես իսկ փայլեցուցէ զշնորհացն բարձրութիւն: Եւ նոքա լցեալ Հոգով սրբով, որք և ի մերձաւորացն եպերեալք, եթէ «արբեալք իցեն». այլ և էին իսկ արբեալք մարգարէական բաժական:

գալորներին փարավոնի ասածը Հովսեփին, թե «Մենք չենք գրանում քո նմանը, որն ունի Աստուծո հոգին»: Նույնպես և Բաղդասարը ասել է Դանիելին, թե «Գիտենք, որ Աստուծո սուրբ Հոգին քո մեջ է»:

503 Կ. Իսրայելի որդիները առավել ևս հայտնի էին որպես մարգարեներով հզփացած և լիացած՝ մեծն Մովսեսը յոթանասուներկու ծերերով հանդերձ անապատում, իսկ պարզեական երկրում խումբ-խումբ մարգարեները, որոնք ելան Թագավորների օրոք և դա կարգված է Թագավորագիր մատյաններում (Գիրք Թագաւորաց): Նրանք բոլորը պատմելով հայտնի դարձրին Հոգու մերձավորությունը: Եսային ասում է՝ «Տիրոջ հոգին իմ վրա է»: Եվ Միքիէն, թե «Ես լցվելու եմ հոգով Տիրոջ զօրութեամբ»: Իսկ Եզեկիելը միանգամայն հայտնի դարձրեց հոգու ազդու զօրությունը, ըստ կառանշան տեսիլքի պատմութեան: Կամ թե ինքն իսկ երբ պատմում էր սքանչելակերպ հարություն տեսիլքը, թե «Տիրոջ ձեռքը իմ վրա եղավ, Սուրբ Հոգին ինձ մտաւ է և տարավ մի դաշտ, որը լի էր բազում զօրքերի ոսկորներով և ասաց ինձ՝ մարդո՛ւ Որդի, կարո՞ղ եմ այդ ոսկորները կենդանանալ, և ասացի՝ Տէր, Տէր, դու գիտես այդ»:

504 Տեսնե՞ում ես մարգարեն ինչպես ճշմարտագույնը տեղեկանալով, բացահայտում է Սուրբ Հոգու աստվածային պատիվը: Նկատիր նաև աստվածահրաման գործերի զօրությունը, հնացած, Թանձրախոտն ոսկորների նկատմամբ, թե ինչպես ամեն մի հոդակապ էլնելով, պատրաստվելով, և կենդանանալով կանգնեց: Քանզի ոչ միայն խոսքերով ու հրամաններով, այլ առավել ևս կատարված բաներով կարող ես ըմբռնել ճշմարտութեան բարձրությունը:

505 Եվ արդ՝ նույն հզոր և ամենակարող Սուրբ Հոգին՝ Աստուծո խոսքերի քննիչը, որ առաջագիր օրենքներով մարգարեական ձայների միջոցով ավետարանել էր Աստուծո որդու գալուստը՝ առաքվեց աստվածային փառքի կողմից տասներկու ընտրյալների ժողովին «Եր մտո հավաքելու իր սրբերին» և ճշմարտագույն հաստատելու եղած գործերը, որոնք Քրիստոսի միջոցով կատարվեցին:

506 «Եվ նրանց երևացին բաժանյալ լեզուներ կրակի նման», որպեսզի աչքին տեսանելի ձևով փայլեցնի շնորհների բարձրությունը: Իսկ նրանք Սուրբ Հոգով լցված էին և իրենց մերձավորները նրանց այպանում էին, թե «Հարբած են», և նրանք իրոք

Զի նորա արեւալք և ուրախացեալք և միանգամայն աճենայն տիեզերաց առեալ բերեալ զբարձրութեանց ուրախութիւնս: Զոր և ընդ նոցայն փոխանակ պատմեալ մարգարէին, թէ «Ուրախ եղէց և ցընծացայց ի քեզ»: և դարձեալ՝ թէ «Արբեցայց յերեւել յերեսաց փառաց քոց»: և եթէ «Բաժակ քոյ որպէս զանապակ արբեցոյց զիս»: և թէ՛ Ողորմութիւն քո, Տէր, յառաջ մղեսցէ զիս»: և յայտնի իսկ ծառայեալ հոսեցան շնորհք շոգոյն սրբոյ:

507 Եւ իբրև հուր երևեալ՝ զի խոտանն այրեսցի, և ընտիրն լցցի բաժակօք ուրախութեան շոգոյն, անկարօտ գանձու պարգեւօքն որ ոչ անցանէ: Եւ նորա լցեալք անկարօտ հոսանօք շոգոյն՝ միանգամայն դամբարեսցին հրդեհական շոգոյն զօրութեամբ: Ուրոց բարեխնդրացն բարութեան ուրախութիւն պատրաստեցին, ամենայն տիեզերաց մատուակք և զեալ արբուցին ծարաւաց, իսկ անհնազանդիցն արբուցին զկործանումն:

508 Զի սկիզբն մատուակութեան՝ միւր մարդարէն մանուկն երեմիա ընթացեալ արբուց բազում լեզուաց զբաժակն հատուցման մեղացն և զդառնութիւն մահուն անկանգնական: Իսկ սորա միանգամայն արբին զհուր շոգոյն ուրախութեան, և եղեն մատուակք ընդ տիեզերս. ընթացան, պաշտեցին զանուշութիւն բաժակօքն քաղցրութեանց ուրախութեան արժանեացն ի բազմականս արթալութեան հարսանեացն: Իսկ յուլացն ծուլացելոց, անմտացն շքթելոցն խառնեցին և արբուցին զմրուր բաժակացն լեզույն դառնութեան, զի այրեսցին իսկ ընդ ըմպելն շրթունք իւրեանց և անձինք իւրեանց:

509 Արբ զայս բաժակ Անանիա և կինն իւր Սափիրա, և ոչ կարացին զօրել ուժոյ զօրութեան անոյշ զինուոյ նորա: Մարաւեցան արբին զմալլեցան, և պասքեցան ի մաղձոյն, որ թաքուցեալ էր ի փոր նոցա. շորացան երկմտութեան մեղօքն իւրեանց, և կիզան ի համոյ հրաբաժակ զինուոյն սաստիկ զօրութեանն: Արբ զայն բաժակ և կին ոմն Տաբիթա. բաժակ զինուոյն, որ արբուց և ննջեցոյց զնա՝ դարձեալ առողջութեամբ արդարութեան կանխեաց և յարոյց զնա յուսովն: Արբ ի բաժակէն յայնմանէ և Կուռնելիոս, որ եղև արժանի բազմականին, և ետ բազմաց որ ընդ նմայն էին:

հարբած էին մարգարեական բաժակով: Նրանք հարբած էին, ուրախացած և միանգամայն ամբողջ տիեզերքին բերել էին բարձրութեանց ուրախութիւնները: Նրանց փոխարեն մարգարեն պատմում է, թէ «Ուրախ եմ լինելու և ցնծալու եմ ի քեզ», և դարձյալ թէ «հարբելու եմ քո փառքի երեսին երևալուն», և թէ «Քո բաժակը, որպէս անապակ գինի, հարբեցրել է ինձ» և թէ «Քո ողորմութիւնը Տեր, ինձ առաջ է մղելու», և հայտնապես Սուրբ շոգու շնորհները ծավալվեցին և հոսեցին:

507 Եվ [շոգին] իբրև հուր երևաց, որպեսզի խոտանը այրի և ընտիրը լցվի հոգու ուրախութեան բաժակների մեջ, անսպառ գանձի պարգևներով, որոնք չեն անցնում և նրանք լցված լինելով հոգու անսպառ հոսանքով, միանգամայն պայծառ վառվեն հրդեհող շոգու զօրութեամբ: Բարին խնդրողներին բարութեան ուրախութիւն է պատրաստված և նրանք լինելով ամբողջ տիեզերքի մատուակներ, արբեցրին ծարավներին, իսկ անհնազանդներին արբեցրին կործանումով:

508 Քանզի մատուակութեան սկզբում միւր մարգարեն երկտասարդ երեմիան, առաջ ընթանալով բազում լեզուների խմբերեց մեղքերի հատուցման բաժակը և անխուսափելի մահվան դառնութիւնը: Իսկ սրանք (մարգարեները) միանգամայն խմեցին ուրախութեան շոգու հուրը և եղան մատուակներ տիեզերքի մեջ: Առաջ ընթացան և արթալութեան հարսանիքին արժանի բազմականներին անուշ խմիչք մատուցեցին ուրախ քաղցրութեան բաժակներով: Իսկ թուլացածներին ու ծուլացածներին, անմիտներին ու շփացածներին խառնեցին և արբեցրին դառն լեզուի բաժակների մրուրով, որպեսզի ըմպելու ժամանակ նրանց շրթունքներն ու անձերը այրվեն:

509 Այս բաժակը խմեց Անանիան և նրա կինը՝ Սափիրան և նրանք լկարողացան դիմանալ նրա անուշ գինու զօրութեան ուժին: Նրանք ծարավեցին, խմեցին, զմալլեցին և պապակեցին մաղձից, որ թաքնված էր նրանց փորում: Չորացան իրենց երկմտութեան մեղքերով և կիզվեցին հրաբաժակ զինու սաստիկ զօրող համից: Այդ բաժակը խմեց նաև մի կին՝ Տաբիթան: Գինու բաժակը, որ հարբեցրեց և ննջեցրեց նրան, դարձյալ արդարութեան առողջութեամբ բարձրացրեց նրան և հույսով հարութիւն տվեց: Այդ բաժակից խմեց նաև Կուռնելիոսը, որն արժանի էր եղել կուռնեքին և շատերին տվեց, որոնք իր հետ էին: Շմավոնի մատրո-

Մատուցակութիւն Շմատնի սկիզբն արար ուրախութեանց ի նմանէ, բաժական որ ի ձեռնն նորա:

510 ԿԱ. Եւ ահա գայ պաշտէ զամենեսին, և Եհաս ահաւասիկ մինչև առ ձեզ: Ահա լի են շտեմարանք այսր թագաւորի, և կազմ են մատուցակք արքունիք: յօրինեալ են բաժակք ի մատունս, և յօրինեալ բազմականք ի տաճարս, կազմեալ զըմպելի քաղցր և անոյշ գինի ուրախութեան ամենեցուն, որ կամին ըմպել զնա հաւատովք: Կազմեալ է և զմուրն զանութեան խաւարին շարութեան՝ շարացն ըմպելին, այրիչն կործանման:

511 Արդ ահա զոր կամիք ըմպել՝ պատրաստ է երկոքումբ ստուգութիւն ձեզ մատուցանել: Արբէ՛ք զիմաստութիւն և մի՛ զանմըտութիւն, զողորմութիւն և մի՛ զբարկութիւն. զհաւատսն քաղցրութեան, և մի՛ զերկմտութիւն անհաւատութեան՝ զայրիչ հրոյն շարութեան, որ տաշորէ ի զեհննի և ի խաւար տանի. այլ զհուր բաժակացն, որ լուսաւորեցէ զձեզ յըմպելն ձերում զնա, և այրեցէ զժանգ մեղաց տգիտութեան ձերոյ, և պահեսցէ զանձինս ձեր յուսով հաւատոց ձերոց:

512 Առաքեալքն երանելիք արբին և արբեցան, և ուրախ եղեն. և արքունիքն տինգերաց երկուք բաժակօք՝ որք կամեցան ըմպել զինչ կամեցանն: Արքոյց և ձեզ աւաղիկ յիմարութիւն տգիտութեան, և խառնեաց աւաղիկ ձեզ զնդ բաժակ մահու. առէ՛ք արբէ՛ք արդ հաւատովք զբաժակն բժշկութեան կենաց անձանց ձերոց, զի փրկութեամբ ապրեսցիք յայրմանէն՝ որ գալոցն է:

513 Ահա հասեալ է բաժակն պատուհասի պատժոց յանձինս ձեր. առէ՛ք արբէ՛ք զբաժակն խաղաղութեան՝ որ լին է օգտութեամբ: Մարաի լիբուք ապաշխարութեան, զի խառնեսցի ձեզ մխիթարութիւն ուրախութեան: Արբէ՛ք զհոգին որդեգրութեան, և մի՛ զհոգին պղծութեան, զոր արբ Շատուղ և տարագրեցաւ: Արբ Դաւիթ, և եմուտ յուրախութիւն Տեառն իւրոյ. նոյնպէս և դուք՝ թէ կամիք միայն. բարերար է ուրախարարն, որ առաքեաց առ ձեզ զայս զառաքեալսս, որ եկին ձեզ յուրախութիւն, և բերին երկուս բաժակս, զմինն սաստից, և զմիւսն ուրախութեանց:

514 Զի այն, որ առաքեաց զերկոտասանսն իւր ընդ ամենայն երկիր մատուցակս՝ նոյն առաքեաց և զայս զիւր վկայսս ի մէջ ձեր:

վակութիւնը նրանից եկող ուրախութիւնների սկիզբը զրեց իր ձեռքի բաժակով:

510 ԿԱ. Եվ ահա գալիս բոլորին սպասարկում է և ահավասիկ մինչև ձեզ է հասել: Ահա լի են այս թագաւորի շտեմարանները և պատրաստ են արբեցնող մատուցակները, բաժակները զրված են մատնների մեջ և [պալատի] դահլիճներում (տաճար) դասավորված են կոշտների սեղանները: Քաղցր ըմպելին և ուրախութեան անուշ գինին պատրաստել է ամենքի համար, որոնք կամենում են այն ըմպել հավատով: Պատրաստել է նաև շար խավարի զանութեան մուրը՝ շարերի ըմպելին, որն այրում է մինչև կործանում:

511 Արդ, ինչ որ կամենաք ըմպել, պատրաստ է երկու ձևով ձեզ մատուցվելու: Խմեցեք իմաստութիւնը և ոչ անմտութիւնը, ողորմութիւնը և ոչ բարկութիւնը, քաղցրութեան հավատը և ոչ անհավատութեան երկմտութիւնը՝ շարութեան այրիչ հուրը, որ տաշորում է զեհնում և տանում զեպի խավար, այլ [խմեցեք] բաժակների հուրը, որ լուսավորելու է ձեզ այն ըմպելու ժամանակ և այրել տանելու է ձեր տգիտութեան մեղքերի ժանգը, իսկ ձեր անձերը փրկելու է ձեր հավատի հույսով:

512 Երանելի առաքյալները խմեցին, արբեցին և ուրախ եղան և երկու բաժակով արբեցրին ամբողջ աշխարհը՝ նրանց, ովքեր խմեցին ինչ կամեցան: Ահավասիկ տգիտութեան հիմարութիւնը ձեզ արբեցրել է և [տուխ] մահու բաժակը՝ թույնով խառնված: Արդ, վերցրեք հավատով արբեցեք ձեր հոգիներին կենաց բժշկութեան բաժակից, որպեսզի փրկութեամբ ազատվեք այրվելուց, որը գալիք է:

513 Ահա պատժի, պատուհասի բաժակը հասել է ձեզ [սակայն] առեք խմեցեք խաղաղութեան բաժակը, որը լի է օգտակարութեամբ: Մարավ եղեք ապաշխարութեան, որպեսզի ձեր վրա չգլխի ուրախութեան մխիթարութիւնը: Խմեցեք որդեգրութեան հոգին և ոչ հոգին պղծութեան, որով արբեց Շավուղը (Սավուղը) և տարագրվեց: Խմեց Դաւիթը և մտավ իր Տիրոջ ուրախութեան մեջ: Նույնպէս և դուք [կմտնեք], եթե միայն կամենաք: Ուրախարարը բարերար է, նա ձեզ է ուղարկել այս առաքյալներին, որոնք եկան ուրախացնելու, բերին երկու բաժակ՝ մինը սպանալիքների և մյուսը՝ ուրախութիւնների:

514 Քանզի նա, որ իր տաններկու [աշակերտներին] առաքեց ամբողջ երկրի մեջ որպես մատուցակների, նույնը և ձեր մեջ

Եւ զի արքեալք էիք դուք մոլորութեամբ մեղաց ձերոց՝ արքուցինն ձեզ զմրուր պատուհասին որ եհաս ձեզ, զի մահուամբն իւրեանց եղեն մատուակք ճշմարտութեան Աստուծոյ աւետեացն առ ձեզ, բարոզեցին նոքա նեղութեամբք իւրեանց, և խառնեցին զարիւնն իւրեանց յերկուս բաժակս. զի խրատեացեն զանմտութիւն կուրութեան սրտից ձերոց: Եւ դարձեալ պատրաստեցեն յառաջիկայսն բաժակս ուրախութեան ձերոյ. զի մահու կենդանութեան բաժակօք ուրախ արասցեն զձեզ, զոր ինքեանքն արբին:

515 Վասն զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն արարածոց, զի խոնարհեցաւ ի բաժակ խոնարհութեան մահու անարգութեան՝ ինքնակամ իւրովք կամօք, և արբ զհամբերութիւն շարշարանաց բաժակին ինքնայօժար խոնարհութեամբն. վասն այսորիկ ամենայն առաքինի վկայք ճշմարտութեան և Աստուածութեան նորա ետուն նեղութեան զանձինս իւրեանց, զի իւրեանց նեղութեամբք և վշտօքն զոր կրեցին՝ վկայք լիցին այնորիկ որ կամօք կրեաց զայն. զի զմեր անարգութիւնս բարձրէ և զմեր շարշարանս յանձն առցէ և մերում մահուն հաւասարեացէ հաճութեամբ կամաց իւրոց. զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև, և որպէս կամեցաւ՝ արար: Զի զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ, և խառնեաց յանխառն Աստուածութիւնն, զի տացէ մեզ զիր անմահութիւնն և զանվշտութիւնն և զանշարշարութիւնն: Զապականացու մարմինս խառնեաց յանապականութիւն Աստուածութեանն, զի զբնութիւնս մեր անապականս գործեացէ:

516 Եւ արդարս այս ցանկացան Տեառն մահու լինել վկայք իւրեանց մահուամբն՝ այնմ, որ զմեռելութիւն արարածոց կենդանացոյց մահուամբն իւրով: Զի ցանկալի եղև մահ՝ մահուամբ Աստուծոյ մերոյ, որ վասն մեր արբ զբաժակն մահու, և ետ ըմպել մեզ զբաժակն անմահութեան: Վասն զի այս մահ՝ ժամանակեան է, զի միւսանգամ նորոգեսցուք ի փառս յարութեանն անփոփոխ կենացն մշտնջենականաց: Որպէս ինքն Տէրն ասէ ի սրբում յաւետարանին, թէ «Արդարև արդարև ասեմ ձեզ, զի եթէ ոչ հատն ցորենոյ յերկիր անկանի և մեռանի՝ լոկ միայն հատ կայ, բայց ի մեռաննին՝ բազմապատիկ փառաւորի, և պտղաբերէ տոհմականաւ»:

517 ԿՔ. Իսկ ամենայն վարք երկրի կենաց նման են վարուց մշակութեան երկրաբուղիս արմտեաց. վասն զի սերմանի նախ սերմըն յարգանդ, և ապա ծառացեալ ծաղկի մարդահասակ պատկեր

առաքեց իր այս վկաներին: Բայց որովհետև դուք արքեպսո՞ էիք ձեր մեղքերի մոլորութեամբ, ձեզ արքեցրին ձեզ հասած պատուհասի մրուրով, որպեսզի իրենց մահվամբ ձեզ մոտ մատուակներ լինեն Աստուծո ավետիսների ճշմարտութեան: Նրանք քարոզեցին իրենց նեղութուններով և լցրին իրենց արյունը երկու բաժակի մեջ, որպեսզի զգուշացնեն ձեր սրտերի կուրութեան, անմտութեան համար և դարձալ պատրաստեն սույն բաժակները ձեր ուրախութեան համար, որպեսզի [իրենց] մահվան միջոցով ուրախացնեն ձեզ կենդանութեան բաժակներով, որից իրենք խմել էին:

515 Քանզի տեսան Տիրոջը և արարածների Արարչին, որը ինքնակամ իր ցանկությամբ խոնարհվեց խոնարհության բաժակի ու մահու անարգության և ինքնահոգար խոնարհությամբ խմեց շարշարանքի բաժակի համբերությունը: Իրա համար ճշմարտության և նրա Աստվածության բոլոր ճշմարիտ վկաները իրենց անձերը նեղութեան մատնեցին, որպեսզի իրենց նեղութուններով ու վշտերով, որ կրեցին, վկաներ լինեն նրան, որ կամավոր կերպով կրեց այն՝ մեր անարգությունը վերացնելու, մեր շարշարանքները հանձն առնելու և իր հաճելի կամքով մեր մահվան հատուցումը տալու համար: Քանզի, ինչպես կամեցավ, ինչ կամեցավ, կատարվեց և ինչպես կամեցավ գործեց: Նա մեր հողեղեն բնությունը հագավ և միաձուլեց անխառն Աստվածությանը, որպեսզի մեզ տա իր անմահությունը, անվշտությունը և անշարշարությունը: Ապականացու մարմինը խառնեց Աստվածության անապականությանը, որպեսզի մեր բնությունը անապական դարձնի:

516 Այս արդարները ցանկացան իրենց մահվամբ վկաներ լինել Տիրոջ մահվան, որն իր մահվամբ կենդանացրեց արարածների մեռելությունը: Քանզի մեր մահը ցանկալի դարձավ մեր Աստուծո մահվամբ, որ մեզ համար խմեց մահվան բաժակը և մեզ տվեց խմելու անմահության բաժակը: Վասն զի այս մահը ժամանակավոր է, որ մյուս անգամ նորոգվենք, անփոփոխ, մշտնջենական կյանքի, հարության փառքի մեջ: Ինչպես Տերը ինքն ասում է իր սուրբ Ավետարանում, թե «Արդարև ասում եմ ձեզ, եթե ցորենի հատը երկիր չընկնի և չմեռնի, լոկ միայն հատ կմնա, բայց մեռնելով, բազմապատիկ կփառավորվի և առատ բերքով կպտղաբերի»:

517 ԿՔ. Իսկ ամենայն երկրային էակների կյանքը նման է երկրաբուրի արմտիքի մշակության կյանքին, բանզի նախ սերմը արգանդի մեջ սերմանում է, ապա մարդահասակ ծառանում, ծաղ-

Աստուածութեանն. զի որպէս վերագոյնն ասացաք, թէ «Մարդ ըստ պատկերի Աստուծոյ արարաւ» իմաստութեամբ, բանաւորութեամբ. որպէս զվարս օրինակաց ի բնարմատէն կարգեցաք ձեզ:

518 Արդ՝ առ մարդն վարել և սերմանել զերկիր, զի անդէն եղաւ նմա հրաման, թէ «Զինչ վարեսցէ մարդ՝ զնոյն և հնձեսցէ»: Եւ սոյն սուաւ ի խելամտութիւն՝ իմանալ մարդկան զառ ի յայտնեօքս ի ծածկեալ յաներևոյթն սերմանել և հնձել, զի ընկալցին յուսով զհամբարսն պատրաստեալս. զի զինչ և վաստակեսցէ մարդ աստուածպաշտութեան պատուիրանօքն՝ անդ ի պատրաստեալ հանգերձելումն ընկալցի զպտուղսն:

519 Սոյն օրինակ որպէս մշակութիւնն, զի նախ վարս վարեալս ցելեալս կակղեալս հերձեալս, ահօսածիգ պատառեալ զերկիրն սեակոշտեալ, պարարտացուցեալ՝ նախ քրտնաբեր աշխատութեամբ հատանիցեն զընդվայր արմատսն մոլորոյսս, տարապարտ աճումն սիղաբոյս բանջարոցն, և ապա սերմանել զսերմանիս զօգտակարն ցանից:

520 Սոյն օրինակ և քարոզութիւն Աւետարանին, եթէ ոչ նախ հատցի որ զպարտս պատժապարտութեան իւրայոցն ընդվայրաբոյս սովորութեան անարժանացն, կամասէր կամագնաց ինքնակամ մեղացն: Որպէս և այժմիկ առ ձեզ տեսանեմք. զի թէ ոչ խլեսջիք դուք ի մտաց ձերոց զսրմատս ընդվայրաբոյսս վնասակարս կորուսիչս մեղացն, որ ի ձեզ արմատացեալ են և պատեալ զոստովք մտաց ձերոց՝ առ ի խափանել զծաղիկս և առ ի շտալ բերել զպտուղսն, նա և միանգամայն իսկ ի դօսացուցանել, արկեալ զձեզ ի տարակոյս անօրէնութեան, և կամ յանհիւթ ապառաժ տեղին, որ թէպէտ վարել վարիցի որ՝ սակայն անմասն եղեալ ի պտղոյն զրկի: Նոյն օրինակ և դուք, և թէ ոչ խլեսջիք ի ձէնջ զսննդեանն սովորութիւնսն՝ ոչ կարէք ընդունել զսերմնն, որ ի ձեզ պտուղ տայցէ զօգտութեանն:

521 ԿԳ. Արդ՝ դուք, եղբարք, նայեցար՝ ք իմաստուն մտօք ընդ անձինս ձեր և խորհուրդ առեալ ձեզէն ի ձեզ՝ խորհեցար՝ ք և տեսէ՛ք զանձինս ձեր. զի Աստուած գթած և մարդասէր յայց ել ձեզ և ետես, և ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կորուստն, այլ վաղագոյն սպառնալեօք պատուհասիցն կոչեաց զձեզ ի դրունս ապաշխարութեան մուծանել, զի կեցջիք և մի՛ մեռանիցիք: Զի անարժան խընդ-

կում Աստվածութեան պատկերով: Ինչպես վերևում ասել ենք, թե «Մարդն ըստ Աստուծո պատկերի ստեղծվեց» իմաստութեամբ, բանականութեամբ, ինչպես արդեն պատմել ենք նրանց կյանքը, ովքեր օրինակելի են եղել:

518 Արդ, մարդը սկսեց երկիրը վարել ու սերմանել, քանզի հրաման էր եղել, թե «Ինչ վարի մարդը, նույնն էլ կհնձի»: Սույն [խրատը] տվեց, որպեսզի մարդիկ խելամիտ լինեն և հայտնի [աստվածներով] ըմբռնեն, որ պետք է սերմանել և հնձել այն, ինչ ծածկված և աներևոյթ է, որպեսզի հույսով ստանան պատրաստված պաշարները, որ եթե մարդ վաստակի աստվածապաշտութեան պատվիրաններով, հանդերձյալ [կյանքում] կստանա պտուղները:

519 Այսպես է մշակութունը, քանզի նախ [մշակները] վար են վարում ցելում, կակղացնում, հերկում սեակոշտ երկիրը ակոսածիգ պատառելով պարարտացնում, սկզբից քրտնաբեր աշխատութեամբ մոլորոյս արմատները ընդ վայր կտրելով (արգելելով) սիղաբոյս բանջարեղենի տարապարտ աճումը, ապա սերմանում են օգտակար ցանքի սերմերը:

520 Այսպես է և Ավետարանի քարոզութունը: Նախ և առաջ պետք է կտրել, հեռացնել [մարդու] անձնական ավելորդ բուսած անարժան սովորութեան կամասեր, կամապաշտ, ինքնակամ մեղքերի պատժապարտութեան պարտքերը: Այդ բոլորը այժմ ձեզ մոտ տեսնում ենք: Եթե ձեր մտքերից շխիք հանեք կորուսիչ մեղքերի ավելորդ բուսած վնասակար արմատները, որոնք ձեր մեջ հիմնավորված են ու ձեր մտքերում ճյուղավորված, և խանդարելով ծաղիկներին ու թույլ շտալով պտղաբերել, նույնիսկ գոսացնում են նրանց և ձեզ զցում անօրենութեան տարակույսի մեջ և կամ ապառաժ անշուր տեղ, որը թեպետ և մարդ վարի, այսուհանդերձ ամուլ և անպտուղ կլինի, նույն ձևով և դուք, եթե ձեզանից չհանեք ձեզ սնուցող սովորութեանները, շեք կարող ընդունել սերմը, որը ձեր մեջ օգտակար պտուղ կտա:

521 ԿԳ. Արդ եղբայրներ, իմաստուն մտքով նայեցեք ձեր անձերին (հոգիներին) և խորհուրդ արեք. դուք ձեր մասին, խորհեցեք և տեսեք ձեր անձերը, քանզի Աստված՝ գթած ու մարդասեր, ձեզ այցի է ելել ու տեսել և չի կամենում ձեր կորուստը, այլ վաղագույն պատուհասների սպառնալիքով ձեզ կոչ արեց ապաշխարութեան գուրք մտնել, որպեսզի ապրեք և շինե՞նք: Քանզի մարդիկ,

րոյ մարդիկն, որ անցին հեթանոսութեամբ իւրեանց և շեղեն ար-
ժանի դիւտի անձանց, որք ոչ կամեցան իմանալ զԱրարիչն իւ-
րեանց, յառաջագէտ իմաստութեանն Աստուծոյ թողեալ զնոսա՝ որ
ոչն էին լսելոց նորա հրամանացն, այլ պատրաստելում տանջա-
նացն կանխութեանց նիթեալք թղբեցան:

522 Արդ՝ պարտ է ձեզ կակղել զանդս մտաց ձերոց, և խել
զմեզսն գայթակղեցուցիչս յանձանց ձերոց, որ խափան առնեն
արդարութեանցն ի ձեզ բուսոցն, այսինքն կոպաշտութեանցն սո-
վորութիւնք, որ ի նախնեացն հետէ մուրեքալ զանդաշցին, որ իբրև
քուն ընդ արթունս եղևալ՝ յիմարակորոյս անմտեալք՝ ընդ վայր
թարթափեցին ոչ ինչ յօգտակարսն, այլ լունայնութիւնս ի սնտոխս
ի տարապարտս յանօգուտս, որ բնաւ ոչինչ իսկ են, ո՛չ օգուտ և
ոչ վնաս ումբք: Օգուտ չեն, զի անշունչք են, անիմաստք անխա-
ղացք, անշարժք լոկ. ոմանք կոփածոյք են և ոմանք կուածոյք, ո-
մանք խարտածոյք են և ոմանք ձուլածոյք, եղեալք ի մտաց ճար-
տարաց, հաստեալք ի վնասել. ընդ վայր և եթ աշխատեալք, զուր
որ պաշտենն զնոսա: Ոչ կարեն զվնաս ինչ պահել ի նոցանէ, և ոչ
այնչափ՝ թէ լու մի կամ ճանճ որ անօգուտ ընդ մարդկան է բնա-
կեալ՝ քշել հանել ի տանէ պաշտօնէիցն իւրեանց: Եւ ոչ սարդքն,
որ ելևէչս առնեն զնոքիմբք պատկերօք և ձգեն զոստայնս իւրեանց
զգլխովք նոցա՝ թէ զայն յանձանց ի բաց կարիցեն մաքրել. այլ
ընդ վայր ի ներքոյ ժանգակեր փոշոտեալ հարեալ մաշին:

523 Եւ քարեղէն պատկերացն առեալ զքարաքոս ժանգոյն,
զագրացեալ, կանաչացեալ, ներկեալ, և անփոյթք եղևալ տգեղա-
նան: Իսկ զփայտեղէն պատկերսն որդանցն հարեալ՝ բոտոտակեր
եղեալ մաշին: Իսկ հանդերձիկն որ զնոքօք արկեալ՝ այն ցեցակեր
մեցոտեալ փխրեալ եղծնեալ մաշեալ կորուսեալ ապականին: Զի
թէպէտ և ումբք վասն նոցա անմտութիւնքն զոք ստիպեն փոյթ
առնել՝ յախերկան կոտորել զանասունս իւրեանց ի զոհս ճենճերոյն
զազրութեան պղծութեան շարաւոյն, սակայն նոյն խանձրահոտ
մուրն և ծուխն այրեցածոյն ելեալ դիզեալ մածեալ զնոքօք, իբրև

որոնք արժանի չեն փնտրվելու, իրենց կյանքն անցկացրին հեթա-
նոսութեան մեջ, արժանի չեզան իրենց անձերը (հոգիները) զանե-
լու և շլամեցան ճանաչել իրենց Արարչին, ապա Աստուծո առա-
ջակա իմաստութեանը լքեց նրանց, որոնք նրա հրամաններին չէին
անսացել, այլ նեղվեցին իրենց համար կանխապէ պատրաստված
ուանջանքներով:

522 Արդ՝ դուք պարտավոր եք ձեր մտքերի անդաստանները
կակղացնել և գայթակղեցուցիչ մեղքերը ձեր անձերից հեռացնել,
քանզի դրանք խափանում են ձեր մեջ արգարութեանը բուսնելուն:
Դրանք են կոպաշտութեան սովորութիւնները, որոնք նախնիեն-
րից հասնելով, մուրեքցրել են. դուք եղել եք քնի մեջ, թեև արթուն
[վիճակում] և հիմար ու անմիտ: Սրանք (աստվածները), որոնք
ոչինչ իսկ են, ոչ օգուտ ունեն և ոչ որևէ վնաս, ձեզ քարշ տվեցին
առանց որևէ օգուտ տալու, այլ միայն [տարան] ունայնութեան,
անոտութեան և տարապարտ անօգտակարութեան: Օգուտ չունեն,
քանզի անշունչ են, անիմաստ, անփոփոխ ու անշարժ: Ոմանք կո-
փածո են, ուրիշները՝ կուածո, ոմանք խարտացած, ուրիշները՝ ձու-
լածո, հնարված են ճարտարամիտների կողմից և ստեղծված վնա-
սելու համար: Իզուր աշխատանք են թափում նրանք, որ պաշտում
են նրանց: Նրանք չեն կարող վնասվել նրանցից: Ոչ էլ լվին կամ
ճանճին, որ անօգուտ բնակվում է մարդու վրա, նրանք կարող են
քշել, հանել իրենց պաշտողների տնից: Ոչ էլ սարդերին, որոնք
նրանց պատկերների (արձանների) վրա ելևէչ են անում և նրանց
զուլաների վրա իրենց ոստայնն են ձգում, կարող են իրենց վրա-
ջից մաքրել, այլ ժանգից կերված, փոշոտած անօգուտ մաշվում են:

523 Քարեղեն պատկերները (արձանները) ծածկվելով քարա-
քոս ժանգով, զագրանալով, կանաչելով, գունատվելով և անփոյթ
թողնվելով տգեղանում են: Փայտեղեն պատկերները որդերի հար-
ձակման ենթարկվելով, որդակեր լինելով, մաշվում են: Իսկ հան-
դերձները, որ նրանց վրա դրված են, ապա ցեցակեր, ապական-
ված, փխրված, եղծված, մաշված լինելով, ապականվելով, կոր-
չում են: Քանզի, եթե նույնիսկ նրանցից մեկին անմտութեան
ստիպի հոգ տանել ընդ ունայն իր անասունները մորթելով, որպես
զազրելի ճենճահոտով և պիղծ ապականութեամբ զոհ, այսուհան-
դերձ նույն խորովվածի խանձահոտ մուրն ու ծուխը գալով պատե-
լու ու քսվելու են նրանց, ածուխի նման սևացնելով և այլագույն

զածուխ սևացուցեալ զնոսա յայլագոյնս դարձուցանէ. և ծախք անշահք և անօգուտ վաստակք՝ որ ի նոսա լինին:

524 Եւ գայս ամենայն ըմբռնեալ ձեր՝ ի մոլորութիւնս ձեպիք վնասել օգտութեանն և յաւիտեանական նիւթել ձեզ տանջանս, յանշէջ հուրն և յորդն անմահ երթալ վասն ոչնչին: Եւ վերարիչն ձեր թողեալ՝ անմոռնչութիւն բարկացուցանէք զԱստուած ձեր. հանեալ ձեր սերմանիս՝ փոխանակ ցորեննոյ՝ փուշ, և փոխանակ հաճարոյ՝ որոմն, և փոխանակ պարարտ երկրին՝ զանօգուտն զապառածն ընտրեցէք զանպտուղն:

525 Արդ՝ ա՛ղէ տեսէ՛ք, աւաղիկ դուք յանդիման կայք. ո՞րք ի ձէնջ յառաջ կացեալ տայցէ պատասխանի, թէ լուաւ որ զձայն պատկերաց ձերոց, կամ ետես զուզնաքեայ օգուտս ինչ ի նոցանէն, որչափ թէ սակաւ մի յայտնեօքս. բայց միայն երազութիւն և պատիր խաբէութեամբ ցնորիւքն, որ ի մէջ գալ ոչ կարեն՝ այնու միայն կորուսեալ զողիս ձեր և հանեալ յԱրարչէն:

526 Արդ՝ որ այսպէս անօգուտ են և ոչինչ, և ոչ ումեք պիտանացու՝ հատէ՛ք խզեցէ՛ք ի բաց ընկեցէք յանձանց ձերոց զցամաքեալ գօսացեալն. որ ոչ ձեզ խեղութիւն, այլ առողջութիւն բժշկութեան, դարման տանել անձանց, իբրև այն՝ որ թափիցէ զմաղձ և զմաղաս դառնութեանն, և թեթևացուցեալ զինքն յախտիցն՝ առողջութեամբ լինի. սոյնպէս և դուք զանօգուտն եթէ թողեալ լինիք՝ զօգտութիւն անձանց գտանէք, ի յաւիտեանից տանջանաց դատաստանացն ապրելով: Զի կռապաշտութեանդ սերմանիք յանշէջ հուր գեհենին արկանէ, ուստի չիք հնար փրկութեան՝ զայս պտուղ բերէ:

527 ԿԳ. Իսկ ճշմարտութիւն բարեպաշտութեան զԱստուած զԱրարիչն ամենայնի ճանաչելոյ՝ բերէ պտուղ զյաւիտեանական զմըշտընջենաւոր արքայութիւն ուրախութեանցն, և տայ այնոցիկ որ զնայն ճանաչեն: Սերմնդ անօրէնութեանց ձերոց և առ ձեզ երևեցաւ փոքր ի շատէ— բոյսք որոման պատուհասից. զի գիտասցիք զգորին հասկն հանել, որ առ յապայն լինիցի. որ առ ձեզ մատուցանիցի՝ թէ ոչ վաղագոյն սրբեսցիք զորոմնդ ի ցորեննոյ ընտրել:

528 Զի գայ միտանգամ այլ ժամանակ, վարումն և հնձումն. վարել ի գերեզմանի, և հնձել միտանգամ յարութեամբն ի գործս

դարձնելով: Իսկ ծախք և աշխատանքը նրանց վրա անշահ և անօգուտ կլինի:

524 Այս ամենն ըմբռնելուց հետո, դեռ աճապարում եք վնասել օգտակար գործին և ձեզ համար հավիտեանական տանջանք պատրաստել, անշեջ հրի և անմահ որդի մոտ դալով, վասն ոչնչի թողնելով ձեր Արարչին, անմոռնչ [կուռքերի] պատճառով բարկացնում եք ձեր Աստծուն: Գուք փուշ սերմանեցիք՝ փոխանակ ցորենի և որոմ՝ փոխանակ հաճարի ու փոխանակ պարարտ երկրի, անօգուտ, անպտուղ ապառածն ընտրեցիք:

525 Արդ՝ տեսեք ահա դուք [ձեզ] հանդիման կանգնած եք: Ո՞վ ձեզանից առաջ դալով պատասխան կտա [ասելով], թե լսած լինի ձեր պատկերների ձայնը կամ նրանցից հայտնապես շնչին օգուտ տեսած լինի, թեկուզ և սակավագույն շափով տեսանելի Քայց միայն երազներով և ցնորքի պատիր խաբէութեամբ, որոնք ոչ մի բանի պետք չեն, միայն դրանցով կորցրեցիք ձեր հոգիները և կտրվեցիք Արարչից:

526 Արդ՝ դրանք, որ անօգտակար և ոչինչ են և ոչ որի պիտանի, կտրեցեք, խզեցեք, ձեր անձերից (հոգիներից) դուրս հանեք ցամաքած, գոսացածը, ընտրելով ոչ թե այն, որ խեղութիւն [կպատճառի], այլ այն, որ կտա պինդ առողջութիւն և դարման ձեր անձերին: Այն մարդու նման, որ դուրս թափելով դառնութեան մաղձը և մաղասը (խորի), թեթևանում է ախտից և առողջանում, այդպես և դուք, եթե անօգուտը թողնեք, ձեր անձերին օգտակարութիւն կգտնեք, հավիտեանական տանջանքի դատաստանից ազատվելով: Քանզի կռապաշտութեան սերմերը ձեզ գեհենի անշեջ հրի մեջ կնետեն, որտեղից փրկութեան հնար չկա. այսպիսին է նրա պտուղը:

527 ԿԳ. Իսկ Աստծուն՝ ամենայնի Արարչին ճանաչելու բարեպաշտութեան ճշմարտութիւնը, որպիս պտուղ է բերում ուրախութիւնների հավիտեանական մշտնջենաւոր արքայութիւնը և տալիս նրանց, ովքեր նրան ճանաչում են: Զեր անօրէնութիւնների սերմը՝ պատուհասների որոմի բույսերը, փոքր ի շատե հայտնի դարձավ ձեզ, որպեսզի գիտակցեք, որ պետք է դրա հասակը կրտրել, որը հետագայում մեծանալու է և ձեզ է հասնելու, եթե դուք, վաղօրոք սրբված չլինելով, ի վիճակի չլինեք որոմը ցորենից տարրելու:

528 Քանզի մյուս անգամ այլ ժամանակ կգա վարելու և հրնձելու՝ վարելու գերեզմանում և հարութեամբ կրկին հնձելու յուրա-

խրաքանչիւր վաստակոց: Մի՛ լինիք իբրև զգոսացեալսն, զոր հուրն անշէջ գտեալ՝ զձեզ իւր կերակուր անիցէ, այլ դալարութեամբ ծաղկեալ մրգաւէտ ի պտղոցն անուշութիւն՝ զարգոյսն մատուցանիցէք ձերում Տեառնն: Զի յորժամ միւսանդամ ի գերեզմանացն բուսուցանիցէ զձեզ՝ լինիցիք ցորեան, զի յշտեմարանս արքայութեանն ընկալցին զձեզ ի բարիս, զի բերիցէք զբերսն ձեզ տունալս ընդ միոյ բազումս: Զի զոր օրինակ ի հունձս՝ ընտրեալ զորումն ի ցորեննոյն ի հուր արկանիցեն՝ նոյն օրինակ բուսանին յանկարծօրէն յական թօթափէլ մարդիկ ի գերեզմանաց: Որոց զԱստուածութիւն, նորին պատուիրանօքն հանդերձ, յանձինս ընկալեալ իցէ՝ նոքա ըստ նմանութեան ատօք ցորեննոյ բուսեալք պարարտութեամբն:

529 Եւ որպէս հատն մերկ յերկիր անկեալ՝ բուսեալ, առեալ արմատս բերեալ ցողուն, արձակեալ ստեղն, կապեալ ծունր, ջովացեալ, աւլցեալ հասկաթուռ, ընդ միոյ հատոյն բազումս առեալ ի շայնկանութիւն սերմանելեացն պատրաստէ՝ նոյնպէս և անդ է տեսանել. բուսեալ անձինք արդարոցն ի գերեզմանաց, նոյն մարմինք նոյն հոգով բերեալ զգործս վաստակոցն արդարութեան՝ անդստին ի գերեզմանացն յարքայութիւն վերանայցեն: Ընդ միոյ սակաւուն, ընդ միոյ մեկնակ անձին բիւրս և հազարս պայծառացուցեալս՝ անթիւ հատուցմունս առեալ բերիցեն: Անդստին ընդ յանձին զփառս զգեհուցուն, որպէս հասկն, որ դատարութիւն յանձին ցուցանիցէ և յշտեմարանս խնամոցն անկեալ զարանի:

530 Նոյնպէս և փուշքն զհասկան մեղաւորաց պատեալ ներբուստ ի վեր գայցեն. անդստին իսկ իբրև ի մօրէ զկերպարանս առեալ՝ ի վեր բերիցեն զանօրէն գործոցն զպտուղսն: Որպէս ի հոգևոր երգարանին նուազէ վասն ալսորիկ, թէ «Անկաւ հուր, և ոչ տեսին զարև, մինչ չև ի միտ առեալ էր զփուշս իրեանց, իբրև զզօնիկ բարկութեամբ կենդանւոյն կիզցէ զնոսսա»:

531 Եւ կամ այն զի՞նչ իցէ որ ասէն, թէ «Մինչ չև ի միտ առեալ զփուշս իրեանց»: Այս ինքն յանհոգ դատարկութեան գործէին զմեղսն. մինչ ոչն զիտէին զյանցանս՝ յառաջադիր պատրաստեցան տանջանքն: Որպէս և այլուր ուրեմն ասէ, թէ «Յառաջ քան զօր իւր՝ հասեալ պատահիցեն նմա ցաւք իբրև զշուրս»: Որպէս ի սկզբանն փուշքն վասն մեղաւորացն յանցաւորութեան բուսան՝ նոյն

քանչյուրի վաստակած գործերը: Մի լինիք գոսացածի նման, որին անշէջ հուրն է գտնելու և իր կերակուրն է դարձնելու: Այլ ձեր Տիրոջը մատուցեք հարգի [նվերներ]՝ դալարությամբ ծաղկած անուշությունը ձեր մրգալիտ առատ պտուղների: Որպեսզի մյուս անգամ ձեզ գերեզմաններից դուրս բարձրացնի, լինեք ցորենի նման և ձեզ օրհնությամբ ընդունի արքայության շտեմարանները, որ ձեզ տրված մեկի դիմաց բազում [պտուղներ] բերեք: Քանզի, ինչպես հունձի ծամանակ, որոնք ընտրում են ցորենից և հուրը նետում, նույն ձևով էլ հանկարծակի մի ակնթարթում մարդիկ ելնելու են գերեզմաններից: Նրանք իրենց հոգիներում ընդունելու են Աստվածությունը իր պատվիրաններով հանդերձ և լիքը ցորենի նման բուսնելու են պարարտությամբ:

529 Եվ ինչպես մերկ հատիկը երկիր ընկնելով, բուսնում է, արմատ առնում, ցողուն բերում, ճյուղ արձակում, ծունր է կապում ուռձանում, դառնում աւլցուն հասկերով, մեկ հատիկի դիմաց բազում արտադրելով, պատրաստում սերմանողի օգտագործման համար, նույնը և այստեղ ենք տեսնում: Արդարների հոգիները գերեզմաններից ելնելու են, նույն մարմինները նույն հոգով և արդարության գործերը կատարելով, վերանալու են գերեզմաններից [երկնքի] արքայություն: Ամեն մի փոքրիկ, ամեն մի միայնակ անձ բյուր և հազար անթիվ պայծառագուն հատուցում է ըստանալու: Ապա երբ հառնեն, փառք են զգենալու, ինչպես հասկը, որ իր լիությունն է ցույց տալիս և խնամքով հավաքվում շտեմարաններում:

530 Նույնպես և փուշերը, որոնք մեղավորների հասկերն են ներբուստ պատում, վեր են բարձրանալու, ապա կերպարանք առնելով, կարծես մորից, անօրեն գործերի պտուղներ են բերելու: Ինչպես հոգևոր երգարանում [սաղմոսերգուն] նվագում է այդ մասին, թե «հուր ընկալ, իսկ նրանք շտեսան արևը, նախքան որ նրանք նկատեն իրենց փուշերը, կենդանի [էակի] բարկությամբ փուշի նման նա կհրկիզի նրանց»:

531 Եվ կամ ի՞նչ է, որ ասում են «նախքան որ նրանք նկատեն իրենց փուշերը»: Այսինքն անհոգ դատարկության մեջ գործում էին մեղքերը, քանի զեռ չգիտեին հանցանքները, իսկ տանջանքները առաջվանից պատրաստված էին: Ապա այլ տեղում ասում է, թե «իր օրվանից առաջ նրան ցավեր են պատահելու ջրերի նման»: Ինչպես սկզբում փուշերը բուսան մեղավորների հանցավորության

և զյանցատրօքն սլատեալ բուսեալ՝ լուցկիք եղեալ այրիցնն անդրստին իսկ ընդ յառնելն: Իսկ ձեզ աւաղիկ ազդ արար կանխեաց, որպէս զի դուք ապրեացիք յայն ահագին ի հրոյն հեղեղէ. զի սուրբ սերմանիքն ցանեացին ի ձեզ, և մի՛ փուշն այրելի:

532 ԿԵ. Արդ՝ «Որդիք մարդկան, մինչև յե՛րբ էք խստասիրտք, ընդէ՛ր սիրէք զանարութիւն և խնդրէք զստութիւն»: Ծաներո՛ւք զաստուածազործ գորանչելիսդ, որ առ ձեզդ երեցցաւ. զի այսուհետև ոչ թողցէ ստուգութիւնն զամենայն բնակիչս աշխարհի, թէ ոչ ծանիցեն զնա ամենայն ազգք երկրի, և նմա ծառայեսցեն ընդ միով լծով:

533 «Խղեսցուք, ասէ, զկապանս նոցա, և ընկեսցուք ի մէնջ զլուծ նոցա»: Արդ խղեցէ՛ք զկապանսն հեթանոսութեան յանձանց ձերոց, և ազատեցա՛յք դուք ի մեղացն յանցուածոց, ուրախակից լինել յանոցիկ, որ ծիծաղին ի կորուստ ամբարշտաց: Որպէս ասէ Իմաստութիւնն առ հանդերձեալս, թէ «Այսուհետև ես ծիծաղեցայց զկորստեամբ ձերով». և թէ՛ «Այն որ բնակեալն է յերկինս՝ ծիծաղեսցի զնոքօք, և Տէր ինքնին արհամարհեսցէ զնոսա: Յայնժամ խօսեսցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով, և սրամտութեամբ խրով խոռվեցուցէ զնոսա»: Այս իսկ է ժամանակ կշտամբութեան և յանդիմանութեան. զի Որդոյն Աստուծոյ առեալ ի Շօրէ՛ ի ծնչէն իւրմէ զիշխանութիւն զատել զամենեւեհան՝ որ ոչ պաշտիցին զՀայր՝ զատի զնոսա. և որ ոչ զՈրդին կամ զՀօգին սուրբ՝ տանչէ զնոսա:

534 Այս ձեզ ճանաչելոյ պէշար՝ բարբառ Որդոյն կանխեաց, ասէ. «Ես կացի թագաւոր ի նմանէ՛ պատմել ինձ պհրամանս Տեառն, հովուել զձեզ զաւաղանաւ խստութեան երկաթոյն». և իբրև զկաւեղէն անօթ փշրել զայնոսիկ, որ անհնազանդութեամբն դիմադարձ լինիցին փրկութեանն, զի անօթք կաւեղէնք իսկ են մարդիկ: Արդ՝ որ պիտանացուքն են՝ զնոսա զանձու պատուականաւ լցցէ. իսկ որ անպիտանքն են՝ զնոսա տանջանօք և կորստեամբ լցցէ. զի զարթուցեալ իսկ է Տէր յամպոց սրբոց իւրոց, այց առնել ամենայն անօրէնութեանց մարդկան: «Արդ՝ թագաւորք, զայս ի միտ առէք, խրատեցարո՛ւք ամենեւեհան, ոչք դատիք զերկիր. ծառայեցէ՛ք Տեառն երկիւղիւ, և ցնծացէ՛ք առաջի նորա զողութեամբ: Ընկալարո՛ւք զխրատ նորա, զի մի՛ բարկացի Տէր, և կորնչիցիք ի ճանապարհացն արդարութեան. զի բորբոքեալ է բարկութիւն նորա ի վերայ ձեր»:

պատճառով, նույնպէս և հանցավորներին պատելով, աճելով, լուցկի դառնալով, բռնկվելու և այրելու են նրանց: Իսկ ձեզ, ահավասիկ, ազգարարելով կանխեց, որպէսզի դուք ազատվեք այն ահագին հրո հեղեղից, որպէսզի ձեր մեջ սուրբ սերմերը ցանվեն և ոչ այրելի փուշը:

532 ԿԵ. Արդ՝ «Մարդու որդիներ, մինչև ե՛րբ եք խստասիրտ լինելու, ինչո՞ւ եք սիրում նանրությունը և փնտրում ստությունը»: Ծանաչեցեք աստվածազործ հրաշքները, որոնք ձեզ մոտ երևացին: Որպէսզի այսուհետև ճշմարտությունը շթողի աշխարհի ամենայն բնակիչներին և որ երկրի բոլոր ազգերը ճանաչեն նրան և նրան ծառայեն մի լծի տակ:

533 «Խղենք, ասում է, նրանց կապանքները և մեղանից դեն զցենք նրանց լուծը»: Արդ խղեցեք հեթանոսութեան կապանքները ձեր հոգիներից և ազատվեցեք անցած մեղքերից, ուրախակից լինելով նրանց, որ ծիծաղում են ամբարիշտների կորստյան վրա, ինչպէս Իմաստութեան [Գիրքը] ասում է հանդերձալ զալիքների, թե «այսուհետև ես պիտի ծիծաղեմ ձեր կորստյան վրա» և թե «նա, որ բնակված է երկնքում, ծիծաղելու է նրանց վրա և ինքը Տերը արհամարհելու է նրանց: Այնժամ նրանց հետ խոսելու է իր բարկութեամբ և խոռվեցնելու է իր սրամտութեամբ»: Այս իսկ է կշտամբութեան և հանդիմանութեան ժամանակը, քանզի Աստուծո որդին Շօրից՝ իր ծնողից առել է իշխանություն զատելու ամենքին: Ովքեր շորը շեն պաշտում, դատում է նրանց, իսկ ովքեր Որդուն կամ Սուրբ Հոգուն [չեն պաշտում], տանջում է նրանց:

534 Ձեր շոր մասին Որդին նախապէս ասաց. «Ես նրանից թագավոր կարգվեցի պատմելու Տիրոջ հրամանները, հովվելու ձեզ երկաթի պնդութեամբ զավազանով» և որպէս կավեղին անոթ, փշրել նրանց, որ անհնազանդութեամբ դիմադարձ են լինում փրկութեանը, քանզի մարդիկ կավեղին անոթներ են: Արդ, ովքեր պիտանի են, նրանց պատվական դանձերով է լիացնելու, իսկ ովքեր անպիտան են, նրանց տանջելու է և կորուստով լիացնելու: Քանզի Տերը իր սուրբ ամպերից նայում է այցելելու մարդկանց ամենայն անօրէնությունները: «Արդ՝ թագավորներ ի միտ առեք, ամենքդ, որ դատում եք երկիրը, խրատվեցեք: Երկուզով ծառայեցեք Տիրոջը և նրա դիմաց զողութեամբ ցնծացեք: Ընդունեցեք նրա խրատը, որ Տերը չբարկանա և դուք չկորչեք արդարութեան ճանապարհից, քանզի նրա բարկությունը բորբոքված է ձեր վրա»:

535 Իսկ երանի իցէ ձեզ՝ թէ մարթիցէք ազաւել զերեսս Տեա-
որն, և յուսացիք ի բազում ողորմութիւն փրկութեան նորա. թող-
ցէ ձեզ և շնորհեսցէ ձեզ դյանցանս ձեր: Ապա թէ յամառեալ կայ-
ցէք՝ փշրեսցէ զատամունս ի բերանս յամառելոցն ամբարշտաց, և
արկցէ զձեզ ի յախտեանական տանջանս: Ապա յոչինչ օգուտ է
այն զղջումն, որ անդ անկեալ ի միտս լինիցի. այլ տե՛ս, զի՛նչ գո-
չէ մարգարէն. «Ոչ որ է ի դժոխս որ խոստովան առնի առ քեզ, և
ոչ որ է թէ յայնմ մահու յիշէ զքեզ». զի այնուհետև ոչ որ կարէ
անցանել ըստ եղեալ սահմանն հաստատութեան:

536 Իսկ ժամանակ այս՝ է ապաշխարողաց ողորմութիւն գտա-
նելոյ, առ այժմ, այսպէս ասէ մարգարէն. «Աստուած զատուոր ար-
դար, հզօր և երկայնամիտ, որ ոչ ամէ դրօշմութիւն իր զօրհանա-
պազ»: Ապա այլ զի՛նչ ասիցէ արդեօք. «Զի թէ ոչ զարձցին՝ զուր
իւր սրեալ է և գաղեղն իւր լարեալ, և նոցա պատրաստեալ է զա-
նօթս մահու և զնետս հրեղէնս զործեալ, որոց երկնէն զանօրէնու-
թիւն, և յուրթիւն նոցա, ասէ, ծնանի զցատս»: Իսկ այնք, որոց լուե-
ալ հաւատացեն սրանչելութեանցն և զարձցին յԱստուած յԱրա-
րիչն և սրաշտիցեն զնա՝ այսպէս ասէ. «Քաշալերեալց, երկիր, խըն-
դա՛ և ուրախ լիք, զի մեծամեծս արար Տէր զառնելն իւր ընդ քեզ»: Եւ
մարդիկն այն, որ զԱրարիչն իւրեանց ոչ ճանաչեն՝ նոքա իբրև
զանասունս համարեալ են. վասն այնորիկ իբրև ընդ երէս խօսի.
«Մի՛ երկնչիւր, ասէ, երէ վայրի, զի բուսան քեզ ճարակք ի դաշտս
և յառասպարս»: Զի քան զանապատս ևս անպտուղ էին սիրտք
մարդկան, և քան զդաշտս ևս անջրդի:

537 Արդ՝ և այգի կոչէ զնուանեալսն, և թղենի պտղաբեր քաղ-
ցրութեանց ըստ աստուածապաշտութեան բանին. որպէս և ասէ, թէ
«Որպէս զի քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո, քան զմեղր բերանոյ
իմոյ». և զարձեալ՝ եթէ «Քաղցր ևս դու, Տէր, և քաղցրութեամբ քո
ուսո՛ ինձ դարդարութիւնս քո»: Եւ զարձեալ առ աստուածապաշտան
զոչէ մարգարէն և ասէ. «Լցցին կալք ցորենով, և զեղցին հնձանք
զինուոյ և իւղոյ. և հատուցից փոխանակ ամացն, յորս եկեր մա-
րախն և ջորեակն և ժանգն և թրթուրն, զոր իմ մեծ՝ զոր առաքեցի
ի վերայ ձեր. ուտիչիք վայելեսցիք, և օրհնեսցիք զՏէր Աստուած
ձեր»: Իսկ առ անօրէնսն այսպէս ասէ. «Արկէ՛ք մանգաղս, զի հա-

535 Իսկ երանի լինի ձեզ, եթէ կարողանաք ազաւել Տիրոջը և
հուսաք նրա փրկութեան մեծ ողորմութեանը: Նա թողութեան կը-
տա ձեզ ու կշնորհի ձեր հանցանքները: Ապա եթէ համառեք, կփշը-
շրբի համառող ամբարիշտների տառամները նրանց բերաններում և
ձեզ հավիանական տանջանքների կմտանի: Իսկ ոչ մի օգուտ չու-
նի այն զղջումը, որ այնտեղ նրանց միտքն է զայլիս: Տես, ի՛նչ է
գոչում մարգարեն. «Ոչ որ զժոխքում քեզ չի խոստովանի և ոչ որ
այն մահվան ժամանակ կհիշի քեզ»: Քանզի այնուհետև ոչ որ կա-
րող է անցնել հաստատ դրված սահմանը:

536 Իսկ ողորմութեան ատանալու համար ապաշխարութեան
ժամանակը այժմ այս է, ըստ մարգարեի «Աստուած արդար դա-
տավոր է, հզօր ու երկայնամիտ, և իր բարկութեանը ընդմիշտ չի
երկարեցնի»: Ապա այլ ի՛նչ ասի արդյոք. «Քանզի եթէ զարձի չգան,
ապա իր սուրբ սրված է և աղեղը լարված ու նրանց համար պատ-
րաստված են մահվան դարձիբները, հրեղին նետերը գործի են դր-
ված նրանց համար, ովքեր անօրենություն են երկնում և նրանց
հոգեւորական աստմ է, ջալիք կծնվեն»: Իսկ նրանց, որ լսելով հա-
վատան հրաշքերին և Աստուծոն ու Արարչին դարձ կատարեն և
պաշտեն նրան, այսպէս է ասում. «Քաշալիքիւր երկիր, խնդա և
ուրախ եղիք, քանզի Տերը մեծամեծ գործեր արանց ձեր մեջ»: Այն
մարդիկ, որ իրենց Արարչին չեն ճանաչում, նրանք անասուններ
են համարվում, որոնց հետ խոսում է իբրև վայրի կենդանիների
(երկների). «Մի վախեցիք, ասում է վայրի երե, քանզի քեզ համար
արատավայրեր են բուսել պաշտերում և առապարներում»: Քանզի
անապատից էլ անպտուղ էին մարդկանց սրտերը և զաշտերից ևս
անջրդի:

537 Արդ՝ այգի է կոչում բնտանի [կենդանիներին] և թղենին՝
պտղաբեր իր քաղցրութեան մեջ, ըստ աստուածապաշտական խոս-
քին, որն ասում է, թէ «քանզի քո խոսքերը իմ քիմքին ավելի քաղ-
ցր են, քան մեղրը իմ բերնին» և զարձալ թէ «քաղցր ևս դու
Տեր և քո քաղցրութեամբ սովորեցրու ինձ քո արգարութեանը»: Եվ
զարձալ մարգարեն աստուածապաշտներին գոչում է և ասում. «Կա-
լիք պիտի լցվեն ցորենով, զինու ու յուղի հնձանները պիտի զե-
ղան: Ես հատուցելու եմ այն տարիների փոխարեն, երբ մորեխը,
ջորյակը և ժանգն (որդ) ու թրթուրը կերան: Դա իմ զորքն էր, որ
առաքեցի ձեր վրա. կուտեք, կվայելեք և կօրհնեք ձեր Տեր Աստ-
ծուն», իսկ անօրեններին այսպէս է ասում. «Լիքցրեք մանգաղ-

սեալ է ժամանակ կթոց. մտէ՛ք հարէ՛ք հնձանս, զի լցեալ են հըն-
ձանք և զեղուն գուրք իւրեանց, զի բազմացան շարիք նոցա. վասն
այնորիկ ձայնք հնչեցին ի ձորն դատաստանի»:

538 ԿԶ. Ի ժամանակս Աբրահամու արք Սողոմ զգինին անօ-
րէնութեան. արդ՝ խնդրեցաւ և քննեցաւ ի բարձրագահաց Տեառնէն՝
ի հարիւրոյ մինչև ի տասն, և ոչ գտան ի նմա տասն բաժակք ար-
դարութեան: Զի խաղող նոցա՝ էր խաղող դառնիճ, և ողկոյզ նո-
ցա՝ ի դառնութիւն լեղոյ, սրտմտութիւնք վիշապաց՝ զինի նոցա,
սրտմտութիւնք շարաթոյնք իժից անհնարին առանց բժշկութեան՝
բաժակք նոցա:

539 Վասն այնորիկ արքոյց նոցա զհամ հրաբաժակ գինոյն
այրման նոցին, և կիզան նոքա բաժակօքն իւրեանց: Լցեալ էին
շտեմարանք նոցա անօրէնութեամբ. վասն այնորիկ հնչեաց կոր-
ծանումն նոցա: Հասեալ էր յանդս նոցա որոմն. վասն այնորիկ ի
գործ անկաւ մանգաղ նորա, հնձեաց եկէզ զնոսա ի հրդեհի իւրում:
Ուռկանն որ պատեաց զնոսա՝ զոհեցան նոքա նմին ուռկանի. և
ծխեցան նմին ցանցի, զի եղեն բաժին նորին: Կերաւ թրթուր զնո-
սա, և խզղեաց զնոսա ջորհակ, և արածեաց զնոսա մարախ մեղաց
իւրեանց. վասն այնորիկ վաղվաղակի գոսացան: Եւ արածեաց հուր
զշինուածս նոցա. տեղաց ի նոսա հուր, և յորդեցին վտակք հրե-
ղէնք ի մէջ նոցա. և երարծ զխոին անկեալ ի միջոյ նոցա. զետք
հրեղէնք յարեան ի մէջ նոցա, և ողողեցին այրեցին զերկիր նոցա:
Լցան շտեմարանք նոցա հրով, և զեղան նովմբ հնձանք նոցա. լը-
ցին զբաժակս մեղաց իւրեանց ի մրրոյն զոր արբին, և կիզան մի-
անգամայն: Զի զովտեան բաժակն, որ դտաւ ի մէջ նոցա, ուստի
ոչ արբին նոքա գուրախութիւն՝ եղև նա նոցա այլ բաժակ, և ար-
քոյց նոցա զտրտմութիւն:

540 Բաժակն կենդանութեան, ուստի ոչ կամեցան ըմպել զկեն-
դանութիւն՝ արքոյց նոցա զմահու դառնութիւն: Բաժակն քաղցրու-
թեան, որ ոչ քաղցրացաւ ի քիմս նոցա՝ դառնութիւն, բղխեաց ի
նմանէ. այն՝ որ հուր նոցա ոչ այրէր զգալարան, այլ պահէր զկա-
նաչան, և տոշորէր ի գոսս և այրէր զգոսացեալսն: Արք զայս բա-
ժակ Յուդա Սկարիովտացի, և այրեցաւ, զի ազազուն էր ծառ նո-
րա: Արբին զայս առաքեալքն, և դալարացան, և լցին անոյշ պրտ-
զովն զերկիր ամենայն: Տարածեցաւ հոտ ծաղկաց նոցա ընդ տիե-

ները, քանզի հասել է կթոցի ժամանակը, մտեք, հարեք հնձաննե-
րը, քանզի հնձանները լցված են և իրենց գուրքը զեղում են, քան-
զի նրանց շարիքը բազմացավ, դրա համար ձայներ հնչեցին դա-
տաստանի ձորում»:

538 ԿԶ. Աբրահամի ժամանակ Սողոմը խմեց անօրենութեան
գինին: Այդ բարձրագահից Տեղը փնտրեց ու քննեց՝ հարյուրից
մինչև տասը և նրանում չգտան տասը արդարութեան բաժակ: Քան-
զի նրանց խաղողը դառն խաղող էր և նրա ողկույզները լեղիի
դառնութեամբ: Նրանց գինին էր վիշապների սրտմտութիւնը, իսկ
շար իժերի շարաթույն սրտմտութիւնը, որը բուժում չունի, նրանց
բաժակներն են:

539 Դրա համար նրանց խմեցրեց հրաբաժակ գինու այրման
համար, և նրանք կիզվեցին իրենց բաժակներով: Նրանց շտեմարան-
ները լցված էին անօրենութեամբ, որի համար նա հայտարարեց
նրանց կործանումը: Նրանց հանդերը որոմ էր հասել, դրա համար
նրա մանգաղը գործի անցավ, հնձեց ու կիզեց նրանց իր հրդեհով:
Ուռկանը, որ պատեց նրանց, հենց նրա մեջ զոհվեցին և ծխի նը-
ման վաղվեցին նույն ցանցի մեջ, քանզի նրա բաժինը դարձան:
Թրթուրը կերավ նրանց և ջորհակը նրանց ոչնչացրեց ու նրանց մեղ-
քերի մորեխը արածեց նրանց վրա: Դրա համար վաղածամ գո-
սացան: Նրանց շենքերը հուրը կու տվեց, հուր տեղաց նրանց
վրա և հրեղեն վտակներ հորդեցին նրանց մեջ: Նա վերցրեց խո-
վը, որ ընկնի նրանց մեջ: Նրանց մեջ երևան եկան հրեղեն զետեր
և ողողեցին ու այրեցին նրանց երկիրը: Նրանց շտեմարանները
հրով լցվեցին, և նրանով զեղան նրանց հնձանները: Իրենց մեղքերի
բաժակները լցրին մրուրով, որը խմեցին և միանգամից կիզվեցին:
Ղովտան բաժակից, որը գտնվում էր նրանց մեջ, նրանք ուրախու-
թիւն չխմեցին: Դա նրանց համար այլ բաժակ դարձավ և տրտ-
մութիւն խմեցրեց:

540 Կենդանութեան բաժակը, որից չկամեցան կենդանութիւնը
ըմպել, նրանց մահու դառնութիւն խմեցրեց: Քաղցրութեան բա-
ժակը, որը չքաղցրացավ նրանց քիմքի վրա, դառնութիւն բխեց
նրանից, այն (բաժակը), որի հուրը շայրեց դալարը, այլ պահեց
կանաչը և տոշորեց շորացածներին և գոսացածներին: Այդ բաժա-
կը խմեց շուդա Սկարիովտացին և այրվեց, քանզի ազազուն էր
նրա ծառը: Այն խմեցին առաքյալները, դալարացան և անուշ պրտ-
զով լցրին ամենայն երկիրը: Նրանց ծաղիկների հոտը տարածվեց

զերս: Սրբութիւն նոցա և գինի անոյշ նոցա պաշտի յուրախութիւն վերնոց և ներքնոց, հրեշտակաց և մարդկան, և Տէր տաճարին ուրախ է ի նոսա, իբրև յայտ բաժակս, որ հասին աւասիկ արբուցանել ձեզ. մի՛ զովտեան բաժակն արբահամեան որ գտաւ ի Սողոմ, ուստի չեղեն նոքա ուրախ, և ըստ այնմ այլ ոչ գտաւ ի մէջ նոցա:

541 Կէ. Ահա երեսուն և եօթն բաժակք քրիստոսեանք որ եկին պաշտել զձեզ. հար է զօրութիւն նորա, և անոյշ է համ նորա, ուրախութիւն է ի յայտնիս նորա, և տրամութիւն է ի ծածուկս նորա: Զի թէ ըմպէք զնա արժանեօք՝ այրեսցէ զաղտ ձեր, և սրբեսցին անձինք ձեր: Այրեցան մարմինք որդւոցն Ահարոնի, և ոչ այրեաց հօրն զպատմութեանս քահանայութեան նոցա: Սովոր է այս բաժակ այրել զաղտեղիսն, և պահել զսրբեցեալսն: Արդ՝ եթէ կամեսցիք սիրով ըմպել զբաժակն երանութեան, որ յակամայն ի մէջ ձեր բղխեաց՝ այրեսցէ զձեզս ձեր և զտեսցէ և ընտրեսցէ զանձինս ձեր յուրախութիւն:

542 Իսկ եթէ արդեօք զայցէ ինչ զմտօք ձերովք, թէ մեք սպանաք զսուրբ վկայսն՝ զայս և Պաւղոս անօթն ընտրութեան տգիտացաւ ի հրէութեան ժամանակին. որ եկն ի բարոզութիւն առաքելոցն՝ ի հալածման նոցին սպան նա զՍտեփանոս, որ եղև վկայ Աստուածութեանն խոնարհութեան և անդէն բարձրութեան նորին ի նոյն: Արդ՝ ահա և դուք որ տգիտացայք՝ արբէք զբաժակ զայս, զոր մզեցին ձեռք ձեր. զի զոր վկայեցին նոքա և մեռան՝ նոյն մահու կենդանացան նոքին և ելին ի վիճակսն երկնաւորս:

543 Ս. Ստեփանոս ի ժամ մահուն իւրոյ ետես զերկինս բացեալ և զՍրգին ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ, և խնդրեաց զթողութիւն սպանողացն իւրոց, ելոյժ զկապանս ամբարշտութեան նոցա բարեխօսութեամբ աղօթից իւրոց, զաղարեցոյց զղոշումն արեան իւրոյ, լոնցոյց զբողոք տանջման իւրոյ և հայցեաց ի Տեառնէ զթողութիւն նոցա: Վասն այսորիկ բարձ Պաւղոս վիրագ զլուծ նորա, զոր ձգէր եզն ամբողջն. և առ յանձն գտանջանս նորին, և արբ գնոյն բաժակ մահու նորա. եղև վկայ բանից նորա ընդ նմին և հաւասարորդ առ Տէր իւր. ետես զնոյն տեսիլ և լուսա զնոյն անճառութիւն բանիցն, զոր ետեսն Ստեփանոս և լուսա:

տիեզերքում: Նրանց սրբությունը և անուշ գինին ուրախություն է տալիս թե՛ վերնայիններին, թե՛ ներքնայիններին, հրեշտակներին ու մարդկանց: Տաճարի Տերը ուրախ է նրանցով, ինչպես նաև այս բաժակներով, որոնք ահա վասիկ եկան ձեզ խմեցնելու: Դա զովտայան բաժակը չէ՛ արբահամայնը, որը Սողոմում էր, որից նրանք ուրախ չեղան և դրա նմանը չկար նրանց մէջ:

541 Կէ. Ահա երեսունյոթ քրիստոնյա բաժակները, որոնք եկան ծառայելու ձեզ: Նրա զօրությունը հար է և անուշ է նրա համը, ուրախություն է իրեն ճանաչողներին և տրամություն նրանց, սվքեր թաքնվում են նրանից: Քանզի եթէ այն արժանավորացես ըմպէք, կայրի ձեր աղտը և կարբի ձեր հոգիները: Ահարոնի որդիների մարմինները այրվեցին և հօրը չայրեց նրանց քահանայության պատմութեանները: Այս բաժակը սովոր է այրել աղտեղիներին, իսկ սրբացածներին՝ պահպանել: Արդ եթէ կամենաք սիրով ըմպել երանության բաժակը, որն անակնկալորեն ձեր մէջ բխեց, ապա կայրի ձեր մեղքերը, կզտի ու կմաքրի ձեր հոգիները ուրախության համար:

542 Իսկ եթէ ձեր միտքը մտնի, թե՛ մենք սպանեցինք սուրբ վկաներին, ապա [իմացեք], որ նույն ձեռով Պողոսը իր հրեւոթյան ժամանակ շիմացվեց, որ լինելու է ընտրության անոթը: Նա եկավ առաքյալների քարոզության ժամանակ և նրանց հալածելով, սպանեց Ստեփանոսին և ապա դարձավ աստվածության խոնարհության, ինչպես նաև նրա բարձրության վկան: Արդ՝ ահա և դուք, որ տգիտացած էիք, խմեցեք այս բաժակը, որ ձեր ձեռքերը ետ էին մղել, քանզի ինչպես նրանք վկայեցին ու մեռան, նույն մահով նրանք կենդանացան և ելան երկնավոր վիճակները:

543 Ստեփանոսը իր մահվան ժամին տեսավ երկինքը բացված և Սրգուն իր ծնողի աջ կողմում: Նա թողություն խնդրեց իրեն սպանողներին, նրանց ամբարշտության կապանքները իր աղօթքների բարեխոսութեամբ լուծեց, զաղարեցրեց իր արյան համար զղոշումը, լոնցրեց իր տանջման համար բողոքը և Տիրոջից նրանց թողություն հայցեց: Այս բանի համար Պողոսը կրեց նրա վայրագ լուծը, որը ձգում էր եզներին ամուրը, հանձն առավ նրա տանջանքները և խմեց նրա մահվան նույն բաժակը: Նա եղավ վկա նրա խոսքերի և հավասարապես մասնակից իր Տիրոջը: Տեսավ նույն տեսիլքը և լսեց խոսքերի նույն անճառությունը, որ տեսել ու լսել էր Ստեփանոսը:

544 Արդ՝ դուք սպանողք էք այսց սպանելոց, հաւատացէ՛ք զհաւատս սոցա և ձգեցէ՛ք զլուծ նոցա, և ընկեցէ՛ք յանձանց ձերոց զլուծ մեղաց, լինո՛ւք վկայք ճշմարտութեանն քարոզաց: Արբէ՛ք զնոյն բաժակ հոգեւոր ըմպելոյն, և եղերո՛ւք կցորդք նոցա. և իցցեն մարդասէր սիրոյն վտակք յանդս սրտից ձերոց՝ պարարտացուցանել զերկիր մտաց ձերոց քարոզութեամբն, որ ի ձեզ տոճմական լիցի՝ զօրաւոր հաւատովք ձեր ի նա՝ ըմպել ձեզ զբաժակն մարդասիրութեան զտիչ հրոյն ընտրութեան: Որպէս ի ժամանակս հրէութեան քահանայութեանն՝ ի գերութեան անդ առեալ զկենդանի հուր պատարագացն տարեալ քահանայիցն արկին ի ջրհորն, և հուրն ի ջուր դարձաւ. և յետ ամացն եօթանասնից ի դարձին երթեալ առին զջուրն և բերին արկին զողջակիղօքն, իբրև շինեցաւ տաճարն՝ և ջուրն դարձաւ ի բնութիւն հրոյ: Վասն զի ըստ պիտոյից կարող է փոփոխել զկերպարանսն և զարդիւնսն ըստ իրացն մատուցանել. մանաւանդ այս սքանչելութեան հուր, երևեալ ըստ մասանց մասանց Հոգւոյն սրբոյ:

545 Որպէս և հուրն ի մէջ դալարոյն կանաչ ոստոցն մորենւոյն երևեալ՝ պահեաց զնա անթարշամ. զի հուրն լուսատու պահեաց զմորենին, և ապրեցոյց զՄովսէս, և եղև նմա բաժակ ուրախութեան: Արբ ի նմանէ Մովսէս որ լուսացաւ ի նա. ապրեցոյց զանասունս Իսրայելի, և խանձեաց զստացուածս Եգիպտոսի ի մէջ կարկտին. և ի մէջ ծովուն արբոյց զբաժակն Իսրայելի, զի արբին զՀոգին և երգէին ի մէջ ծովուն, որում մատուակէր Մարիամ քնարան. զի անցին ընդ ծովն յաղթ և օրհնեցին: Արբին յայնմ բաժակէ և Եգիպտացիքն, և արբեցան ի բաժակէ սեանն, որ կապեաց զանիւս կառաց նոցա. զլորեաց զնոսա մրուր նորա, և զարկոյց զնոսա հետ նորա: Արբ ժողովուրդն զարտնջման բաժակն, զոր խառնեաց բարկութիւնն, արբոյց նոցա բաժակ քննման, ուր պարտաւորեցան նոքա:

546 ԿԸ. Միւնն սուրբ, որ ընդ ամպս օդոց հովանոցանայր նոցա ի տապ խորշակին ի տունջեան, և լուսատու ջեռուցանէր զնոսա ի ցրտոյ սառամանեացն ի գիշերապահութեան առաջնորդութեանն՝ նոյն սին ըստ ժամանակի ժամանակի փոփոխեալ՝ ըստ պիտոյից նոցա զպէտսն պատրաստէր: Երբեմն վիմացեալ հոսէր նոցա ի յագուրդ ի ծարաւն՝ վտակս անոյշ ջուրցն. զի ինքն Քրիստոս էր այն, որ ընդ ամենայնի զամենայն ունի լիութիւն, լցեալ բարեբարէր նոցա. որ երբեմն ի քաղցրութիւն հացի և երբեմն թր-

544 Արդ դուք այս զոհերին սպանողներն եք: Հավատացեք արանց հավատին և ձգեցեք նրանց լուծը, ձեր հոգիներից զեն զցեք մեղքերի լուծը, եղեք ճշմարտութեան քարոզի վկաներ, խմեցեք հագեւոր ըմպելիքի նույն բաժակը և եղեք նրանց կցորդները: Մարդասեր սիրո վտակները իջնելու են ձեր սրտերի հանդերը՝ պարարտացնելու ձեր մտքի հողը քարոզութեամբ, որը ձեր սեփականն է լիւնելու նրա նկատմամբ ձեր զորավոր հավատքի շնորհիվ, և դուք խլամելու եք մարդասիրության բաժակը, ընտրության զտիչ հուրը: Հրէութեան քահանայութեան ժամանակ, երբ գերութեան լուսարմիցին] քահանաները առնելով պատարագի կենդանի հուրը, տարան նետեցին ջրհորը, և հուրը ջուր դարձավ, ապա յոթանասուն տարի հետո՝ իրենց վերադարձին երթալով առան ջուրը և բերին զցեցին ողջակեզների շուրջը: Երբ շինվեց տաճարը, ջուրը բնութեամբ հուր դարձավ: Վասն զի ըստ անհրաժեշտութեան կարելի է փոխել կերպարանքը և ըստ պարագայի արդյունք տալ, մանավանդ Սուրբ Հուր այս սքանչելի հուրը, որը երևաց տարբեր ձևերով:

545 Հուրը երևաց մորենու կանաչ դալար ոստերի մէջ և այն մնաց անթառամ, քանզի լուսատու հուրը պահեց մորենին, փրկեց Մովսէսին և եղավ ուրախութեան բաժակ: Դրանից խմեց Մովսէս, որը նրան հուաց: Դա փրկեց Իսրայելի անասուններին և կարկտով խանձեց Եգիպտոսի ստացվածքները: Ծովի մէջ այդ բաժակը նա խմեցրեց Իսրայելին, քանզի նրանք խմեցին Հոգին և երգում էին ծովի մէջ, որին Մարիամ [զինի] էր մատուակում իր քնարով և նրանք հաղթական անցան ծովը և օրհնեցին: Այդ բաժակից խմեցին նաև Եգիպտացիք և արբեցին սյան բաժակից, որին նրանց կառքերի անիվները կապեց: Նրա մրուրը զլորեց նրանց և գետին խփեց նրա ետևից: Ժողովուրդը խմեց տրտնջման բաժակը, որը նրա բարկութեանն էր խառնել: Տվեց նրանց քննութեան բաժակը խմելու, որին նրանք դատապարտված էին:

546 ԿԸ. Սուրբ սյունը, որը տապախառն խորշակին օդային ամպով հովանի տվեց նրանց, օրվա ընթացքում և առաջին գիշերապահության, լույս տալով ջեռուցում էր նրանց ցուրտ սառնամանիքին, նույն սյունը ժամանակ առ ժամանակ փոփոխվելով, ըստ նրանց կարիքների պատրաստում էր պէտք եղածը: Երբեմն վեմից ջուր էր հոսեցնում՝ նրանց ծարավը հագեցնելու անուշ ջրերի վտակներով: Քանզի ինքը Քրիստոսն էր այն, որն ըստ ամենայնի ունի ամենայն լիութեան և լիացնելով բարեբարում էր նրանց: Եր-

չընովքն. իսկ երբեմն զբաղցրութիւն աղբերացն բղխէր նոցա, և բաժակ Հոգւոյն սրբոյ ուրախ առնէր զնոսա:

547 Իսկ ըստ նոցին խստապարանոցութեան և ողնդմեայ բարուցն, խառնէր տալր նոցա զբաժակն բարկութեան: Զի այս բաժակ թէպէտ հուր, թէպէտ ջուր՝ կարէ զգորութիւն իւր փոխել յինչ և կամի. երբեմն ձիւն լինի և երբեմն սառն, երբեմն անձրև, երբեմն հուր և փայլակն դառնայ, և երբեմն ցող սնուցիչ բուսոց՝ կերակրել զգազանս և ղթուռնս, զերէ և զանասուն, և պատրաստել զարմանս մարդկան և զխնամս արարածոց: Նոյն կարէ և հոգեոր ցողել բուսուցանել սերմն հաճոյ կամաց վերնոյն, պատրաստել բանաւոր հօտին զկերակուրն անապականութեան:

548 Իսկ երբեմն քաղցր անձրև շայեկան, բուսուցիչ և րկրապարար խարակիչ փայլատակմամբն զջերմագուն արկեալ, առ ի բրբռնացուցանել զբոյսան, արբուցանէ ցօղով զստեղն յուրախութիւն և զփթիթսն յուրախութիւն զուարթութեան: Կրկնակի պահանջէ զգոհութիւն տալեացն շնորհողին, յորժամ օգտի յաճախութեանցն զայս բաժակ արբուցանէ: Զի և ամպք սպասաւորք հրամանացն մատուակեն. զի թէպէտ լցեալ պատրաստեալ լի անձրևով՝ զերեսս երկնից ունիցին, այլ ի զալն և յարձակելն, ի տալն, ի մատուակելն երկրի, յորժամ կամի՝ զշայեկանսն մատուցանէ, իսկ յորժամ ոչ՝ զգծնդակսն, զեղեամն և զձիւն և զվնասարեւ կարկուտն. այրիչ նշողիքն տապացուցանէ, և ժանգառութեամբ պատրաստէ զվրնասն, և շարաթոյն օդոցն շնչմամբ խստութեան դառնութեան՝ խորշակահար ցամաքեցուցանէ զվարսաձև բոյսս դալարոյն, մօտ առ կարճինսն այրեցուցանէ:

549 ԿԹ. Ամպովքն զհրամանսն կատարել. զի բնական իմն է ամպովքն երևել ի սկզբանցն, իբրև ընդունիչ հրամանացն և պաշտօնեայ մատուակութեանցն առ մարդիկ, երբեմն բարկութեանց, երբեմն ողորմութեանց: Զի յորժամ կամէր Աստուած առ մարդիկ երևել՝ զգորութիւն իւր լինքն ամփոփեալ, յամպն ծածկեալ առագաստեալ պահէր. զի ոչ կարէին մարդիկ համօրէն ժուծել բաւել տեսչան Աստուածութեանն. այլ փակեալ զերկինս իբրև սրահակա իմն, լինքն վարագուրեալ, զի մի՛ անժոյժ եղեալ արարածք կիզցին:

բեմն հացի քաղցրութեամբ և երբեմն թուրններով, իսկ երբեմն նրանց համար քաղցր աղբուրներ էր բխեցնում և Սուրբ Հոգու բաժակը ուրախացնում էր նրանց:

547 Սակայն նրանց խստապարանոցության և կամավոր բարբերի պատճառով խառնեց տվեց նրանց բարկության բաժակը: Քանզի այս բաժակը, թեպետ հուր կամ ջուր, կարող էր իր զորութունը փոխել ինչի որ կամենար: Երբեմն ձյուն էր լինում, երբեմն սառույց, երբեմն անձրև, երբեմն հուր և փայլակ էր դառնում և երբեմն բույսերի սնուցիչ ցող, որպեսզի գազաններին ու թուռններին, երևներին ու անասուններին կեր հայթայթի ու պատրաստի մարդկանց ուտելիքը և արարածների կարիքները: Նույնը կարող է և հոգեոր ցողով վերնայինի կամքին հաճո սերմ բուսցնել, բանավոր հոտի համար անապականության կերակուր պատրաստել:

548 Իսկ երբեմն դառնում է քաղցր շահեկան անձրև, որը երկիրը զարձնում է պարսրտ, արգասաբեր, տաք փայլատակումով շերմութուն է գցում, որպեսզի թրջի բույսերը, ուրախության համար ցողով արբեցնի ճյուղերը և փթիթները: Նա կրկնակի գոհութուն է պահանջում շնորհողի պարզեցների համար, երբ օգուտն ավելացնելու համար խմեցնում է այս բաժակը: Քանզի նույնիսկ ամպերը, նրա հրամաններին սպասավորելով, վայր են հեղում: Թեպետ նրանք լի անձրևով լցնում են երկնքի երեսը, սակայն դալու և անձրևելու ժամանակ, տալով և թափելով երկրի վրա, նա է, որ երբ կամենում է, օգտակար [անձրևն] է մատակարարում, իսկ երբ չի [կամենում] ղծնդակ ևղյամ, ձյուն և վնասարեւ կարկուտ է [բերում], այրիչ շողերով վառում է և տապահարություն պատրաստում է կործանումը, շարաթոյն օդի խիստ դառն շնչով խորշակահար ցամաքեցնում է դալարի վարսաձև բույսերը և այրում մինչև արմատները:

549 ԿԹ. Ամպերով նա հրամաններ է կատարում, քանզի բնական է սկզբից ամպով երևալ իբրև հրամաններ արձակող և մարդկանց մատուակության պաշտոն տնեցող, երբեմն բարկությամբ, երբեմն ողորմությամբ: Երբ Աստված կամեցավ մարդկանց երևալ իր զորութունն իր մեջ ամփոփեց, ամպի մեջ ծածկված քողարկված պահեց, քանզի մարդիկ չէին կարող տեսալ աստվածութեան տեսիլքին, այլ նա փակեց երկինքը սրահակով ինքն իրեն վարագուրելով, որ անժուժկալ արարածները չկիզվեն:

550 Նա թէպէտ և երևէր յայնժամ երբեմն ժամանակաւ ումեք ումեք արժանեացն՝ ըստ նոցա հանդուրժելոյ տեսանելոյ տեսանեալեացն երևէր, զի նոքա տանել կարացեն, որպէս Մովսիսին և կամ գլխովին ժողովրդեանն ի Սինէական լեռինն իջեալ ամպովն պատեալ երևէր, և անտի խօսէր ընդ նոսա. նա և յամենայն ի դարսն նոյնպիսի երևեալ ամպով. իսկ սրբոյն Եզեկիելի հոգելից մարգարէին՝ ես հռչակական տեսեալմբ երևեալ. սակայն ոչ առանց ամպոյ ետես ոք երբեք ուրեք յամենայն մտեղեաց: Որպէս և հոգեկիր մարգարէն ի տեսելանն իւրում պատմէ և ասէ. «Տեսի զի հոգի վերացեալ գայր ի կողմանցն հիւսիսոյ, և ամպ մեծ ի նմա, և լոյս սաստիկ զնովաւ. և հուր և կայծակունք հատանէին ի նմանէ, և ի մէջ նորա տեսիլ արեգական և ճառագայթք հրոյ»:

551 Սակայն լոյս և հուր, և ոչ առանց ամպոյ, զի լոյսն ի լուսատրեւ զպիտոյն, և հուրն յայրել զանպիտանսն բարկութեամբ: Իսկ ամպն՝ երկոցուն զերկոսին մատուակել տայ յարբանեկելն, զի՝ հուրն զմեղաւորսն այրէ, և լոյսն բարեացն զՀոգին շնորհացն որդեգրութեան արբուցանէ, իսկ շարացն զկայծակունսն արբուցանէ և զբոցն ծխախառն հեղձամղձուկ նեղութեան տանջանացն: Նա և մեծութեանն իսկ ամպք դտանին սպասաւորք, որպէս և տեսողն պատմէ, թէ «Ամպք փոշի են ոտից նորա»:

552 Եւ վասն յորդեղոցն բազմացելոցն ամբարշտութեանց աւաց. «Սաստէ ծովու, և ցամաքեցուցանէ, և զգետս ամենայն աւերէ»: Վասն զի զծովն մեղաց ցամաքեցուցէ, և զգետս անօրէնութեան կասեցուցէ, և զնեխականն և զանհամականն և զպղտորն և զկացունն պարզեցէ: Իսկ իւրոցն ապաւինելոցն և ի նա յուսացելոցն փրկութիւն բազմացեալ ծովացի և գետ առանց մեղաց յորդեցէ: Վասն որոյ միւս մարգարէն ասէ ի նոյն պարու երգոյն իւրոյ, թէ «Զգետս ցրուեցես, և զերկիր դողացուցես ի սաստկութեան անձրևի քոյ՝ որ անցանեն ընդ սա»: Զի զչորս սաստկութեան ի վերուստ հոսեցէ ի վերայ շուրցն, զի զչորսն դառնացեալս ի բաց մղեալ մերժեցէ. զի այնմ մտեալ որ սրբահամն է՝ զպղտեղին և զգարչացեալն ի բաց անցուցէ:

553 Որպէս միւս տեսանողն ի նոյն նուագեաց, և անդէն զնոյն միահամուռ մեկնեաց. ասէ. «Անձրև կամաց պատրաստեցիր, Աստուած, ժառանգութեան քում. զի թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցիր զնա»: Զի ի մեղաց ծովուն ըմբռնեալք, և նոյն

550 Նա թեպէտ ժամանակ առ ժամանակ երևում էր որոշ արժանիների: Երևում էր ըստ նրան տեսնողների տեսնելու կարողության, որպեսզի նրանք ի վիճակի լինեն տեսնելու, ինչպես օրինակ Մովսեսին և կամ ամբողջ ժողովրդին Սինեական լեռան վրա, իջնելով ամպով պատած և այնտեղ խոսեց նրանց հետ: Բոլոր դարերում նա երևաց նույն ձևով՝ ամպով, իսկ սուրբ Եզեկիել հոգելից մարգարեին՝ հռչակավոր տեսիլքով, սակայն առանց ամպի, մարմնավորներից ոչ ոք երբեք չի տեսել: Ինչպես հոգեկիր մարգարեն իր տեսիլքում պատմում էր, թե ռոտեսա, որ Հոգին վերացած գալիս էր հյուսիսի կողմից, վրան մեծ ամպ, շուրջը սաստիկ լույս: Նրանից դուրս էին գալիս հուր ու փայլակ և նրա մեջ կար արեգակի տեսիլք և հրո ճառագայթներ»:

551 Սակայն [Աստված երևաց] որպես լույս ու հուր և ոչ առանց ամպի, քանզի լույսը պիտանիներին լուսավորելու համար է, իսկ հուրը՝ բարկութեամբ այրելու համար անպիտաններին: Ամպը երկուսի համար էլ է և երկուսին էլ մատուակում է: Հուրն այրում է մեղավորներին և լույսը ծառայում է բարիքների որդեգրման շնորհների Հոգուն, իսկ շարերին կայծակներ է հարուցում և հեղձամղձուկ նեղության տանջանքների ծխախառն բոցը: Նաև ամպերը նրա մեծութեան սպասավորներն են, ինչպես և տեսնողն է պատմում, թե «ամպերը նրա ոտքերի փոշին են»:

552 Եվ ամբարշտությունների հորդելով բազմանալու մասին, ասաց «Սաստում է ծովին ու ցամաքեցնում և բոլոր գետերն ավերում է»: Նա կարող է մեղքերի ծովը ցամաքեցնել, անօրենության գետերը կասեցնել և նեխած, անհամ, պղտոր և ճահճացած [չրերը] պարզեցնել: Իսկ իրեն ապավինածներին և հուսացածներին նա ծովացյալ բազում փրկություն կտա, և գետը առանց մեղքերի հորդառատ կհասի: Այդ մասին մյուս մարգարեն իր երգի նույն պարի մեջ ասում է, թե «ցրվելու ես գետերը և երկիրը դողացնելու ես քո անձրևի սաստկությունից, որն անցնում է նրա վրայով»: Նա սաստկության ջրերը ի վերուստ հոսեցնելու է այն ջրերի վրա, դառնացյալ ջրերը ետ մղելով մերժելու համար, որպեսզի նա, որ սրբահամ է, աղտեղին ու գարշելին դուրս մղի:

553 Ինչպես մյուս տեսանողը նույնը նվագեց և նույնը միահամուռ մեկնեց ասելով. «Առատ անձրև պատրաստեցիր, Աստված, քո ժառանգության համար և թեպէտ հիվանդացավ, սակայն դու հաստատեցիր նրան»: Քանզի նրանք մեղքերի ծովում բռնված էին,

ախտի հիւանդացեալք և կապեալք յամբարշտութեան կապանսն, վասն այնորիկ զծովն անունը անհամութեան քամեալ, և ցամաքեցուցեալ զակն աղբեր նորա, և զանձրն սաստից տեղացէ առ մարդիկ: Որպէս և յայս հայեցեալ երգեաց մարգարէն. «Խորք ի խորոց կարողացին առ քեզ ի ձայն սահանաց քոց»: Զի իբրև սահանք հոգևորք երկնաւոր պատգամացն ի վերուստ իջեալ ի վերայ կուտակին, և զախտածէտսն և զցաւագնոսսն ի բաց կորուսցեն:

554 Եւ ցօղն բժշկական եղև առողջացուցիչ, որպէս և ասէն, եթէ «Յօղդ որ ցօղէ ի քէն՝ այն բժշկութիւն է նոցա», զի դարձցին առ նա երկիւղիւ: Զի այնք որ սիրովն ոչ զարձան առ նա՝ ահի սպառնալեաց արար զնոսա իւր ժառանգութիւն, որպէս զձեզդ: Զի նա զհեղեղն մեղաց ի ձէնը ի բաց անցուցէ, և ապա տացէ ձեզ զառատութիւն շնորհաց իւրոց:

555 Զի ի ձէնը բխեալ «Յորդեացն իբրև զգետս արդարութիւնք, և իրաւունք իբրև զչորս հեղեղաց բազմացցին», և ապա զիւր գիտութիւն կենաց ձերոց՝ յամպոց ողորմութեան ի ձեզ տեղացցէ, որպէս և ասէն, թէ «Անձրև կամաց պատրաստեցեր, Աստուած, ժառանգութեան քում. զի թէպէտ հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցեր զնա». ապա «Զուխս փափկութեան տացես ըմպել արժանեացն», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ, թէ «Ի քէն է, Տէր, աղբիւր կենաց, և լուսով քով տեսանեմք զլոյս». և թէ «Մագեա՛ զողորմութիւնս քո՝ ոչք ճանաչեն զքեզ». իսկ իւրոց ճանաչացն ծագէ, և աղբիւրքն իմաստութեան ի նոյն լուսոյ ականէն առ նոսին բղխեալ, իսկ անիմաստիցն՝ այրիչ վտակքն և ողորդիչ և հրդեհիչ և տոչորականք:

556 Եւ քանզի իբրև զհուր յերկրի վառեալ էին մեղքն՝ առ ի տալ լոյս, զի անթաքուստ լիցին ի վրէժխնդրութենէն որ ի վերայն էր հասանելոց, վասն որոյ յառաջագոյն կանխեաց յառաջագէտ մարգարէութիւնն զիրացն իւրոց ասացելոց հաստատութիւն, որպէս ասէ. «Տեսի ի մարդիկ զմեղան ծովացեալս, բազմացեալս, հեղեղեալս». որպէս միանգամ մեկնեցաւ առական յաւուրս նոյեան դարին. ի ծովանալ մեղացն յերկրի, ընդ նմին ծովացան և շուրջն, կորուսանել զմարդիկ սաստկացան:

Նույն ախտով հիվանդացած և կապված ամբարշտութեան կապանքներին: Այդ պատճառով քամելով անզգամութեան անհատակ ծովը և ցամաքեցնելով նրա աղբյուրի ակունքը, նա սաստերի անձրև է տեղացնելու մարդկանց վրա: Ինչպես այս բանին նայելով մարգարեն երգեց. «Խորքերը ի խորոց կանչեցին քեզ քո սահանքների ձայնով»: Քանզի հոգևոր սահանքների նման երկնավոր պատգամները ի վերուստ իջնելու կուտակվելու են խորխորատի վրա և ախտածեաներին ու ցավագարներին կործանելու են:

554 Բուժող ցողը առողջացուցիչ եղավ, ինչպես և ասում են, թե «ցողդ որ քեզանից է ցողում, նրանց համար բժշկություն է», որպեսզի նրան վերադառնան երկյուղով: Քանզի նրանք, որ սիրով չզարձան նրան, ապա սպառնալիքի ահը տվեց նրանց որպես ժառանգություն, ինչպես [օրինակ] ձեզ: Նախ մեղքերի հեղեղը ձեզանից հեռացնելու է և ապա տալու է իր շնորհների առատությունը:

555 Քանզի ձեզանից բխելով «արդարությունը հորդելու է գետի նման, և իրավունքը հեղեղի ջրերի նման ծավալվելու է»: Նա ձեր կյանքի իր գիտելիքները ձեր վրա է անձրևելու ողորմության ամպերից, ինչպես և ասում են, թե «առատ անձրև պատրաստեցիր, Աստված, քո ժառանգության համար և թեպետ հիվանդացավ, սակայն դու հաստատեցիր նրան» ապա «փափկության հեղեղներ ես ըմպել տալու արժանիներին», ըստ երգչի հոգևոր խոսքի, որն ասում է, թե «բեզանից է, Տէր, կյանքի աղբյուրը, և քո լույսով տեսնում ենք լույսը», և թե «ծագիր քո ողորմությունը նրանց, որ ճանաչում են քեզ»: Իրեն ճանաչողներին ծագում է և իմաստության աղբյուրը նույն լույսի աղբյուրից նրանց վրա է բխում, իսկ անիմաստասերների վրա՝ այրիչ վտակներ, ողորդիչներ, հրդեհիչներ և տոչորողներ:

556 Քանզի մեղքերը լույս տալու համար հրո նման վառվել էին երկրի վրա, որպեսզի անթաքուստ լինեն վրեժխնդրությունից, որը վրա էր հասնում: Իսկ կանխատեսող մարգարեությունը նախապես նշեց իր ասածների հաստատությունը, որպես ասում է. «Տեսա մարդկանց մեղ մեղքերը ծովի նման, բազմացած հեղեղանման» ինչպես մի անգամ առակը մեկնվեց նոյան դարի օրերին, երբ երկրի մեղքերը ծովացել էին, նույն ձևով ծովացան և ջրերը ու սաստկացան մարդկանց կործանելու համար:

557 2. Արդ՝ սրբոց մարգարէիցն զիրացն եղելոց զառակսն յաճախագոյնս ի մէջ բերեալ, թերևս եղելովքն ահարկեալ՝ զնոսս յիրաբանչիւր ամբարշտութեանցն փրկել կարասցեն: Վասն այսորիկ յաճախագոյնս երբեմն զՍողոմայեցիսն հրկիզեալս, երբեմն զհեղեղամաց մարդիկն ջրահեղձոց զարին յօրինակ առեալ, երբեմն զհարուածս Եգիպտոսի և զայլոց բազմաց. և զանօրէնութիւնսն՝ ծովացեալս կոշէ, և փարատել յերկրէ խոստանայ, և դարձեալ զարգարութիւն յերկրի խոստանայ ղնել, և քան զջրհեղեղն ևս յորդագոյնս բազմացուցանել, և զիրաւունս ծաղկեցուցանել:

558 Վասն այսորիկ յանցանել մարդկան ընդ անցութեան ծովն, գոշէ մարգարէն և ասէ. «Անցցեն ընդ ծովն յաղթ, և հերձցեն զալիս ծովուն», այսինքն է զամբարշտութիւնս. և թէ՛ «Յամաքեսցին պտոյտք գետոց», այսինքն մեղացն յորդութիւնք: Վասն որոյ միւս մարգարէն ասէ, թէ՛ «Ի վերայ գետոց բարկասցիս, Տէր, կամ սրտմտութիւն քո ի վերայ ծովուց և կամ բարկութիւն քո ի վերայ գետոց»:

559 Զի անցէ զյորդութեան անձրեն, և ջուրքն սուրբք, կենդանութեան հոսանքն, մերժեսցեն զջուրսն ամբարշտութեան, և ծածկեսցեն յերկրի զգառնութիւն շարութեան տգիտութեան ամբարշտութեան մարդկան: Որպէս ասէ մարգարէն, թէ՛ «Լցցի երկիր գիտութեամբ Տեառն՝ իբրև ջուրք բազումք զի ծածկեն զծովս». զայն զկորուստական ջուրքն ասէ, զկորուսիչ և զհեղձուցիչ ջուրքն, թէ՛ զայն ջուրսն ծածկէ՝ որ արբոյցն զերկիր ի հրապոյրս պղտորս. որ առաւելագոյն ևս վասն հրապուրանացն՝ ի կոսպաշտութիւնսն յորդեալ մոլեգնեալ էին յաշխարհի: Զի հանցէ զամպն հոգիքնկալ, որ մարգարէին Եգեկիելի երևեցաւ. զի նոյն ամպ տեղասցէ ի մարդիկ զընորհս գիտութեան, և նոյն դալարացուցէ և ղշորութիւնն ի բոյս շրջեսցէ:

560 Իսկ զգօսացելովքն որ ի հաւանութիւն գալ ոչ կամին՝ սփռեսցէ զանձրև հրեղէն փայլատականց ի կիզուլ, յայրել և ի վախճանել, մատուցէ ըմպել զբաժակն դառնութեան: Որպէս ի տասներորդում սաղմոսին նուագէ տեսանողն, թէ՛ «Տեղասցէ ի վերայ մեղաւորաց որոգայթ, հուր և ծծումբ. այս մրրիկ է բաժին բաժակի նոցա»:

557 2. Արդ՝ սուրբ մարգարեները գալիք դեպքերի առակները հաճախագոյն մեջ բերեցին, որ թերևս գալիք դեպքերով վախեցնելով կարողանան փրկել նրանց իրենց ամբարշտութիւնից: Այդ պատճառով նրանք հաճախ տվին օրինակներ՝ երբեմն Սողոմայեցիների հրկիզումը, երբեմն ջրհեղեղի ժամանակ մարդկանց ջրահեղձ լինելու օրինակը, երբեմն Եգիպտոսի հարվածները և բազում այլ [օրինակներ]: Անօրինութիւնները նա ծովացալ է կոչում, խոստանում է այն փարատել երկրից և դարձյալ խոստանում է երկրում արդարութիւն հաստատել, այն ջրհեղեղից էլ ավելի հորդառատ բազմացնել և իրավունքը ծաղկեցնել:

558 Այդ պատճառով մարդկանց ծովի անցքից անցնելու ժամանակ գոչում է մարգարեն և ասում. «Նրանք անցնելու են մեծ ծովը և ծովի ալիքներն են հերձելու», այսինքն ամբարշտութիւնները: Եվ թէ «Գետերի պտույտները ցամաքելու են», այսինքն մեղքերի հորդառատութիւնը: Այդ մասին մյուս մարգարեն ասում է, թէ «գետերի վրա ես բարկանալու, Տէր, և քո սրտմտութիւնը լինելու է ծովերի վրա և քո բարկութիւնը՝ գետերի վրա»:

559 Նա անձրևների հորդութիւն է բերելու և սուրբ ջրերը՝ կենդանութեան հոսանքը, մերժելու են ամբարշտութեան ջրերը և ծածկելու են երկրի վրա մարդկանց շարութեան, տգիտութեան, ամբարշտութեան դառնութիւնը: Ինչպես ասում է մարգարեն, թէ «երկիրը Տիրոջ դիտութեամբ է լցվելու առատ ջրերի նման, որոնք ծածկում են ծովերը»: Այս բանն ասում է կորստական ջրերի՝ կորուսիչ և հեղձուցիչ ջրերի մասին, թէ ծածկելու է այդ ջրերը, որոնք երկիրը արբեցրին պղտոր հրապույրներով, և առավել ևս հրապուրանքների պատճառով ամբողջ աշխարհում տարածված, մոլեգնած էին կոսպաշտութեան մեջ: Քանզի նա հանելու է հոգիքնկալ ամպը, որ Եգեկիել մարգարեին երևաց և նույն ամպը մարդկանց վրա տեղացնելու է գիտութեան շնորհները և նույնը դալարեցնելու է ու շորութիւնը բույսի շրջելու:

560 Իսկ գոսացածները, որոնք հնազանդութեան շեն գալիս նրանց վրա հրեղէն փայլատակումների անձրև է սփռելու, որ կիզի, այրի ու ոչնչացնի, դառնութեան բաժակը մատուցելով ըմպելու համար: Ինչպես տեսանողը տասներորդ սաղմոսում նվագում է, թէ «մեղավորների վրա տեղալու է որոգայթ, հուր և ծծումբ, այս մրրիկն է նրանց բաժակի բաժինը»:

561 «Զի Տէր արդար է և վարդարութիւն սիրէ», և արդարութեամբ կամի առ ինքն կոչել զձեզ յորդեգրութիւն. զի հոգիքնկալ ամպն աստուածակիր ճշմարտութեան սովոր է տեղալ յոգիս մարդկան զգիտութեան ուսուցութիւն, և տնկել ի սիրտս մարդկան զերկիւղ աստուածպաշտութեան, և մատուակել զսէրն Քրիստոսի Աբարչին առ իւր արարածս. և նորուն կամօքն ամբառնալ ի բարձրութիւն իրոյ Աստուածութեանն, զոր ձեզ պարտ է ընդունել:

552 ՀԱ. Զի եթէ ամպք որ սպասուորք են, առեալ զհրամանս ի Տեառնէ, իշեալ ի բարձանց ի խորութիւն անդնդական ծովուցն խոնարհ՝ առ եթերացն սու ընթեր լցեալ ուռուցեալ, ամփոփեալ զբազմութիւն ջուրցն, հանեալ, վերացեալ, տարածեալ, ծածկեալ զերեսս երկնից լի սրտամամբ, ցողպին առատութեամբ զԱբարչին հրամանս կատարեն, առ ի ներքոյս մատուակեն, ո՞րչափ ևս տաւել այս վկայքս, որ վերացան ի սէր Աստուածութեանն, առ որս Աստուած խոնարհեցա՛ւ՝ ևս առաւելագոյն առին զչնորսս Հոգւոյն, ևս առաւել լցան պարզեօքն. որք զմաբմինս իւրեանց ետուն ի գանձն տէրունի, զի միտանգամ առցեն անգրէն, նորոգեալ զհնացեալն: Եւ լցեալ աստուածական պատգամօքն՝ գուն եղեալ և ճրգնութեամբ մեծաւ քարոզեցին, և տեղացին ի ձեզ զտեղ երկնաւոր շահիցն և փայլատակեցին ի ձեզ զյոյս և զհոգի միանգամայն, և քան զաստուածընկալ ամպն ևս զօգուան ի ձեզ հոսեցին: Փոխանակ ամպաշուք տեղալի որտաւոյն ահագնութեան՝ Աստուած որտաց առ ձեզ ևս ահագնագոյնս, և կամեցաւ զձեր կեանս և զփրկութիւնս:

563 Եւ սոքա, որ առեցին զաշխարհս և զամենայն ինչ որ յերկրի է և սիրեցին զերկինս և զպատուիրանս թագաւորին Աբարչին, որ նստին ի վերայ նորա, որ ընկալան զնոսա և զօղիս նոցա ի լուսեղին չարկսն, և յերկնաւոր քաղաքն յափշտակեցան նոքա և զուարթակից երկնաւորացն եղեն, որ են կենդանիք. որ փոխեցան ի տկարութենէս ի զօրութիւն, յապականութենէս յանապականութիւն, ի մահուանէս յանմահութիւն. զի յաղթեցին մարմնեղէն ցանկութեանցն, և հաղորդեցան աստուածեղէն փառացն. որ նորոգեցան ի փառս անպատուս, և զերծան յանպիտոյիցս. և ոսկերք նոցա տաճարք եղեն Աստուածութեանն Հոգւոյն, քանզի և առ Տէրն

561 «Քանզի Տէրը արդար է և սիրում է արդարութունը» և արդարությամբ կամենում է ձեզ իր մտտ կանչել որդեգրութեան, որովհետև աստվածակիր ճշմարտութեան հոգիքնկալ ամպը սովոր է մարդկանց հոգիների մեջ տեղալ գիտութեան ուսուցումը, մարդկանց սրտերում տնկել աստվածապաշտութեան երկյուզը, Քրիստոս Աբարչի սերը հոսեցնել նրա արարածների վրա և նույնի կամքով բարձրացնել իր աստվածութեան բարձրութեանը, որը զօրք պարտավոր եք ընդունել:

562 ՀԱ. Քանզի եթե ամպերը, որոնք սպասավորներ են, հրաման են ստանում Տիրոջից, իջնում են բարձունքներից ծովերի ցածր անդունդների խորութունը և եթերի մտա առնթեր լցված և ուռած, ամփոփելով ջրերի առատութունը, հանելով, վերանալով, տարածվելով ծածկելով երկնքի երեսը՝ որտուամենքով լի և ցողադին առատությամբ Աբարչի հրամաններն են կատարում, ներքև հոսեցնելով [անձրիք], ապա առավել ևս այս վկաները, որոնք վերացան ի սեր աստվածութեան, նրանց վրա Աստված խոնարհվեց, առավելագույն շափով ստացան Հոգու շնորհները և առավել ևս լրացվեցին պարզներով: Նրանք իրենց մարմինները տվին որպես տեղունի գանձ, որպեսզի մյուս անգամ առնեն նորոգելով հնացածը: Լցված աստվածային պատգամներով, շանք դրեցին և մեծ ճրգնությամբ քարոզեցին, ձեր վրա տեղացին երկնային շահի անձրևը, ձեզ փայլատակեցին լույսն ու հուրը միանգամայն և առավել քան աստվածընկալ ամպը ձեր վրա օգուտներ հոսեցրին: Ամպաշուք անձրևալի ահագին որտուան փոխարեն՝ Աստված որտաց ձեզ առավել ևս սարսափելի կերպով՝ կամենալով ձեր կյանքն ու փրկութունը:

563 Իսկ սրանք, որ առեցին աշխարհը և ամեն ինչ, որ երկրի վրա է և սիրեցին երկինքն ու պատվիրանները Աբարչի թագավորի, սպասում էին նրան, որ ընդունեց նրանց և նրանց հոգիները լուսեղեն հարկերում: Նրանք տարվեցին երկնավոր քաղաքը և զբաղվեցին զարձան երկնավորներին: Նրանք կենդանի են և տկարութունից զորութեան փոխվեցին, ապականութունից՝ անապականութեան, մահվանից՝ անմահութեան, քանզի հաղթեցին մարմնեղեն ցանկութուններին և հաղորդակից եղան աստվածեղեն փառքին: Նրանք նորոգվեցին անպատու փառքի մեջ և փրկվեցին անպիտանութունից: Նրանց ոսկորները աստվածութեան Հոգու տա-

խրեանց կենդանիք են, և սուրբ Հոգիք նոցա գգուեալ պահին կենդանիք:

564 Իսկ մարմինք նոցա և ոսկիք նոցա Աստուծոյ տաճարք են ի միջի ձերում, զի ոչ այլ իւիք կարիցէք զուր զԱստուած ընդ ձեզ հաշտեցուցանել և մերձենալ առ Աստուած՝ եթէ ոչ բարեխօսութեամբ աղօթից նոցա. և հաւանել ձեզ հաւատոցն այնց՝ որով նոքայն վարեցան և արժանի եղեն ելանել ի ծովն կենդանի, և անտի հոսել ի ձեզ զվտակա քարոզութեան աստուածական պատգամացն, և պաշտել ձեզ գրածակն արարչական սիրոյն՝ թէ ընդունել մարթասչիք: Զի ոչ զոք թողուցու ըստ անձանց կամս զնալ. այլ եթէ կամիցիք, և եթէ ոչ՝ սակայն զոր Աստուածն կամի՝ զայն էք կատարելոց:

565 ՂԲ. Քանզի իբրև ետես Աստուած զազգս մարդկան տկարացեալս և եղծեալս հիւանդութեան մեղօքն՝ եկն իբրև զբժիշկ բրժիշկել, զի մի՛ ի հիւանդութենէ մեղացն մեռանիցին. որում և վըկայէ մարգարէն և ասէ. «Թէպէտ և հիւանդացաւ՝ սակայն դու հաստատեցիր զնա»: Արդ՝ նոյն գթածն և մարդասէրն, որ ի սկզբանէն էր յաւիտենից, հաստիչն և արարիչն ամենայնի՛ նոյն ինքն բժիշկ իւրոց արարածոցն, որ երկիւղածացն ծագեաց զլոյս իւր, որպէս ասէ մարգարէութիւնն. «Ծագեացէ ձեզ երկիւղածաց անուան իմոց արեգակն արդարութեան, և բժշկութիւն ի թեւ իւր»:

566 Եւ ո՛վ իցէ արեգակն արդարութեան՝ եթէ ոչ որ խոնարհեցան և ծագեաց զիւր ճառագայթան ամենայն հիւանդացելոցն և յախտ անկելոցն մեղօք, նոյն է որ ի Հօրէն ծագեաց. զի նա միայն է, որ կարէ լուսաւորել զոգիս խաւարեալս մարդկան, և զուարճացուցանել զանձինս ստուերանստաց անկելոցն: Եւ նա ինքն է, որ յայց ել կորստեանդ ձերում. որոյ ճառագայթիւք նորա կեան արարածք եղեալք ի նմանէ ամենայնք: Նա և զարդն երկնից, այսինքն են լուսաւորքն, զիւրեանց լոյսն յակնարկել ճառագայթից նորա ի մէջ արարածոց ջահացուցանեն՝ առ ի տալ լոյս երկրի. և լի են լուսով նրա երկինք և աշխարհ: Եւ Հոգի նորա՝ նշոյլք ճառագայթից նորին լուսեանն, որ խոնարհեցաւ կամօք գթութեան իւրոց, եկն ի լուսաւորել զարարածս. զի էին խաւարեալ՝ եկն ի տալ ծագել զլոյս իւր:

ձարներ եղան: Քանզի իրենց Տիրոջ հետ կենդանի են, և նրանց սուրբ Հոգիները գուրգուրանքով կենդանի են պահւում:

564 Նրանց մարմիններն ու ոսկորները ձեր մեջ Աստուծո տաճարն են, քանզի ոչ մի այլ ձևով դուք չեք կարող Աստուծոն հաշտեցնել ձեզ հետ և մերձենալ առ Աստուած, եթե ոչ նրանց աղօթքների բարեխոսութեամբ և նրանց հավատը ընդունելով, որով նրանք ապրեցին և արժանի եղան կենդանի ծովը ելնելու և այնտեղից ձեր վրա հոսեցնելու աստվածային պատգամների քարոզութեան վըտակները, մատուցելու ձեզ արարչական սիրո քածակը, եթե ընդունել կարողանաք: Քանզի ոչ ոքի չի թողնելու, որ գնա ըստ իր անձնական կամքի, այլ եթե կամենաք թե ոչ, այնուհանդերձ ինչ որ Աստված է կամենում, այն եք կատարելու:

565 ՂԲ. Քանզի երբ տեսաւ Աստված, որ մարդկային ազգը տկարացած է և մեղքերի հիվանդութեամբ եղծւած, եկաւ իբրև բրժիշկ բժշկելու, որպէսզի մեղքերի հիվանդութեանից չմեռնեն: Այդ մասին մարգարեն վկայում է ասելով. «Թեպետ և հիվանդացաւ, սակայն դու հաստատեցիր նրան»: Արդ նույն գթածն ու մարդասէրը, որն սկզբից հավիտենական է, ստեղծողն ու ամենայնի արարիչը, նույն ինքն իր արարածների բժիշկն է, որը երկիւղածներին իր լույսն է ծագում, ինչպես ասում է մարգարէութեանը. «Զեզ՝ իմ անունից երկիւղածներին, ծագելու է արդարութեան արեգակը և բժշկութեանն իր թեւերի մեջ է»:

566 Եւ ո՛վ է արդարութեան արեգակը, եթե ոչ նա, որ ինքն իրեն խոնարհեցրեց և ծագեց իր ճառագայթները բոլոր հիվանդացածների և մեղքերի ախտերով բռնվածների վրա: Նա նույնն է, որ Հորից ծագեց, քանզի միայն նա է, որ կարող է լուսավորել մարդկանց խավարյալ ոգիները և զվարճացնել ստվերանիստ մնացած հոգիները: Նա ինքն է, որ այցելութեան ելաւ ձեր կործանմանը և նրա ճառագայթներով ապրում են նրա կողմից ստեղծված ամենայն արարածները: Նաև երկնքի զարդերը, այսինքն լուսավորները իրենց լույսը արարածների մեջ ջահի նման պայծառացնում են, նայելով նրա ճառագայթներին, որպէսզի լույս տան երկրին: Երկինքն ու աշխարհը լի են նրա լույսով: Նրա հոգին իր սեփական էութեան ճառագայթի նշույլն է, որ խոնարհվեց իր գթութեան կամքով և եկաւ լուսավորելու արարածներին, քանզի խավարյալ էին և նա եկաւ տալու, ծագելու իր լույսը:

567 Իսկ եթէ ոչ կամիցին բանալ զսիրտս իւրեանց նորա ճա-
ռագայթից Աստուածութեանն՝ այրեսցէ մինչև իսպառ, որպէս և ա-
սէն, թէ «Հուր բորբոքեցաւ ի բարկութենէ իմմէ, այրեսցէ և իջցէ
մինչև ի դժոխս ներքինս. կերիցէ զերկիր և զամենայն բոյս երկրի
նոցա. վառեսցին հրով, բորբոքեսցին հիմունք լեռանց նոցա»: Զի՞,
կամ ընդէ՞ր, կամ ո՞րպէս զհիմունս մատուցեալ հրդեհիցէ: Այլ
քանզի հիմնացեալ էին մեզքն յերկրի և զօրացեալ՝ վասն այսորիկ
հիմամբք և արմատովքն հանդերձ զշարն հրդեհեսցէ, և խլեսցէ
զմուրրութիւնն յերկրէ առ հասարակ, և զմորոտութիւնն կոսպաշտու-
թեանն ջնջել և ի բաց կորուսանել, որպէս ի սկզբան տանջանացոյ
առ ձեզ ցուցաւ:

568 Զի յորժամ զծովու նմանութիւն, զմեղացն քամելոյ և
զյստակելոյ ճառս բերէ ի մէջ, և զդժնյակսն հեղձուցանէ անդէն
ըստ շէլութեան նմանութեան խստասրտութեան ընդդիմաստվոր բա-
րոյցին՝ ապարասան ապարթանական փարաւոնեան զօրուն վաշ-
տացեալ գնդօքն, և բազմացեալ կառօքն, և սպառազէն առնեձիռչն
նիզակօք, և անթիւ երիվարօքն վառելովք ի ջուրսն կորնչել: Զի ի
շափաւոր ժամանակի՞՝ ոտզմունք կարի պիտոյ են առ ամենայն
բոյսս սերման. իսկ յորդն և անշափն՝ նեխէ ապականէ և կորուսա-
նէ. իսկ որ կարին բազմանայ՝ ողողէ անյիշատակ ջնջէ: Սոյն օ-
րինակ և լոյսն ցանկալի է յաշ մեր, այլ յորժամ կարի ջերմակիծն
առնէ՞ վնասէ, ըստ երբայական բանակին, որ հակառակ կացեալ
ընդ Մովսիսի՝ այրեցան ի բարկութենէ անտի Աստուծոյ:

569 Իսկ ցամաք երկիրս բնակութիւն է մեր. և ամենայն օ-
գուտք և պաճարանք կենաց մերոց ի սմանէ և ի վերայ սորա, և
դայնկութեան դարմանք, ըստ նմանութեան կաթինն ի մօրէ, մեզ
յայնմանէ: Վասն որոյ նոյն խնամակալ մեզ երկիրս պայթեաց
պատառեցաւ, երաց զիւր թանձրութիւնն, և սոյզ, ընկլոյզ կկուջ
միանգամայն, կենդանոյն ի դժոխս յուղարկեաց զղեստացիսն, որ
իշխեցին յնշաց քերել և արհամարհել զընտրեալն և զսիրելին Աս-
տուծոյ զՄովսէս:

570 29. Յայնմ ժամանակի այս եղև, իսկ արդ՝ զի առաքեաց
Աստուած զՈրդին իւր առ մարդիկ, որ եկն և շրջեցաւ ընդ աշխար-
հըս, և առաքեաց զիւր առաքեալսն ընդ երկիր ամենայն. և այս ե-
րանելիքս որ առ ձեզ հասին, ոչ միայն զլոկ բանս, այլ և զնշանա-
արուեստիցն ցուցին ձեզ ձերով պատուհասիքոյ:

567 Իսկ եթէ չկամենան իրենց սրտերը բացել նրա աստվա-
ծութեան ճառագայթներին, նա իսպառ կայրի նրանց, ինչպես աս-
ված է, թե «Հուրը բորբոքվեց իմ բարկությունից, որն այրելու է և
իջնելու մինչև գոթիքի խորքը, ոչնչացնելու է երկիրը և նրանց
երկրի բոլոր բույսերը վառելու է հրով և բորբոքելու է նրանց լեռ-
ների հիմքերը»: Ինչու, ինչ բանի համար, կամ ինչպես հիմքերին
մոտենալով հրդեհելու է: Քանզի նրանց մեղքերը հիմնված և զո-
րացած էին երկրի վրա, դրա համար հիմքերով և արմատներով է
հրդեհելու շարք և մուրրությունը երկրից խլելու է առհասարակ,
ջնջելու է կոսպաշտութեան մուրրությունը ու գուրս վանելու, ինչ-
պես ձեր տանջանքների սկզբում ձեզ ցույց տրվեց:

568 Քանզի, երբ ծովի նմանության, մեղքերը քամելու և զը-
տելու մասին է ճառում, նա այնտեղ խեղզում է դժնդակներին,
որոնք նման էին իրենց անհնազանդութեամբ, խստասիրտ, ընդդի-
մաստվոր բարքերով, փարավոնյան անսանձ ժպիտ՝ զորքին, որն իր
վաշտ վաշտ զնդերով, բազմաթիվ կառքերով, սպառազեն այրու-
ծիւ նիզակներով և անթիվ զինավառ երիվարներով, ջրերի մեջ
կորավ: Քանզի շափավոր ձևով ոտզումը շատ պիտանի է բոլոր
բույսերի սերմերին, իսկ հորդառատ և անշափ [ջուրը] նեխում է,
ապականում և ոչնչացնում, իսկ եթե շատ բարձրանա, ողողում և
անհիշատակ բնաջնջում է: Նույն ձևով լույսը ցանկալի է մեր աշ-
քերին, սակայն, երբ շափազանց ջերմության է հասնում, վնասում
է, ինչպես երբայական ազդը*, որը հակառակ կանգնելով Մովսե-
սին, այրվեց Աստուծո բարկութեամբ:

569 Իսկ ցամաք երկիրը մեր բնակավայրն է, և մեր կյանքի
ամեն օգուտ ու սնունդ նրանից է և նրա վրա է [աճում], և մեր
աճման սնունդը, ինչպես կաթը մորից, գալիս է նրանից: Այդ պատ-
ճառով մեր խնամակալը՝ երկիրը պայթեց, պատովեց, բացեց իր
խորքերը և սուզեց միանգամայն, կենդանի կուլ տվեց, դժոխք ու-
ղարկեց զևտացիներին, որոնք համարձակվեցին ծաղրել և արհա-
մարհել Աստուծո ընտրյալ և սիրելի Մովսեսին:

570 29. Այդ ժամանակ այսպես է եղել, իսկ արդ՝ Աստված
մարդկանց մոտ առաքեց իր Որդուն, որը եկավ շրջեց աշխարհում
և առաքեց իր առաքյալներին ամբողջ երկիրը, իսկ այս երանելի-
ները հասան ձեզ մոտ, ոչ միայն լոկ խոսքեր, այլ և հրաշալի նը-
շաններ ձեզ ցույց տվեցին ձեր պատուհասների միջոցով:

571 Իսկ արգ՝ որք անգոսնեցին զժառանգ Աստուծոյ զՄովսէս, այնպիսի պատուհասի եղեն արժանի. իսկ որք իշխեցին ընդդէմ Աստուածորդոյն խստանալ, ո՞րպիսի լինիցին պատժոց պատուհասից արժանի: Զի նորա որ յերկրաւոր հրամանատուէն հրաժարեցին՝ այնչափ բարկութեան եղեն պատահալք. իսկ որք յերկնաւորէն հրաժարեցին՝ ո՞րչափ ևս առաւել լինիցին դիպեալք տանջանաց: Քանզի Տէրն Աստուածորդին առաքեալ ի Հօրէ, յորժամ զիր առաքեալսն զսիրելիսն առաքէր ընդ երկիր ամենայն՝ այսպէս հատ զդատավճիռն և հաստատեաց. ասէ. «Որ զձեղ ընդունի՝ զիս ընդունի, և որ զիսն ընդունի՝ ընդունի զՀայրն իմ»:

572 Արդ՝ թէպէտ յերեկ սպանէք դուք զնոսա, այլ Աստուծոյն նորա և այժմ կենդանի են, և յաւիտեան կենդանի են լինելոց: Արդ՝ նոցին բարեխօսութեամբ հաճեցայք դուք ընդ Աստուծոյ, ըստ խրատու սոցին առաքելակցին ձերոց առաքելոցս՝ մեծին Պաղոսի, որ ասէն, թէ «Մեօք հաճեցարո՞ւք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդուոյ նորա». զի Որդին Աստուծոյ մեռաւ և եկեաց, սոցնպէս և վկայքն նորա սիրելիք կենդանի են և ձեզ բարեխօս:

573 Զի Որդին Աստուծոյ նա ինքնին ձեզ քարոզ ատեաց և ինքնին ձեզ մատուակ ուրախարար պատգամացու: Նա ինքնին ձեզ հրաւիրակ յարբայութիւնն. նա ինքնին պաշտօնեայ իւրոց բարեացըն. նա ինքնին բազուկս ի վեր հարեալ՝ ի մէջդետին անցեալ պարգևատու լինի իւրոցն արժանեացն: Նա ինքնին ահարկու լինի և դարձուցիլ ի վերայ այնոցիկ՝ որք ոչն ճանաչեն զնա. նա ինքնին դտակ է՝ որ կորուսեալն են ի նորա բարեացն: Նա ինքնին առաջնորդ լինի մուրեկոցն, որք մուրեկալ են ի նորա ճանապարհացն: Նա ինքնին նաւահանգիստ լինի այնոցիկ, զորս այիք ամբարշտութեան մեղացն պաշարեցին իբրև զձեզդ: Նա ինքնին լինի դարձուցիլ զերութեանց՝ որք իցեն գերեալք ի մեզս իբրև զձեզդ: Նա ինքնին լինի բժիշկ վիրատրելոց՝ որ ամբարշտութեամբն են վիրատրեալք իբրև զձեզդ: Նա ինքնին լինի օգնական՝ որք թափեալ են յօգնականութեանցն զնայն ճանաչելոյ: Նա ինքնին լինի յոյս յուսացելոց ի նա, ի մշտնջենաւորն, յանկէտ յանսպառ յանպատում յանվախճան արքայութեանն: Որ նայի քաղցրութեամբ յարարածս իւր, և գթութեամբն իւրով կերակրէ զչարս և զբարիս. այլ և խրատէ զամենեանս, զի յորդեգրութիւն կոչման Աստուածութեանն մերձենալ արժանիս արասցէ:

571 Իսկ ովքեր անգոսնեցին Աստուծո ծառա Մովսեսին, նման պատուհասի արժանի եղան և ովքեր համարձակեցին Աստվածորդու դեմ հակառակվել, ինչպիսի՞ պատժի ու պատուհասի արժանիք են լինելու: Քանզի նրանք, որ երկրավոր օրենսդրից հրաժարվեցին, այսպիսի բարկության պատահեցին, իսկ ովքեր երկնավորից հրաժարվեցին, որչափ առավել տանջանքների են հանդիպելու: Տեր Աստվածորդին առաքված էր Հորից, երբ իր առաքյալներին՝ սիրելիներին առաքեց ամբողջ երկրին և այսպիսով դատավճիռը տվեց ու հաստատեց ասելով. «Ով որ ձեզ ընդունի, ինձ կընդունի, և ով ինձ կընդունի, կընդունի իմ Հորը»:

572 Արդ, թեպետ երեկ դուք սպանեցիք նրանց, սակայն Աստուծո համար նրանք և այժմ կենդանի են ու հավիտյան կենդանի են լինելու: Արդ՝ նրանց բարեխոսութեամբ դուք հաշտվելու եք Աստուծո հետ ըստ ձեր այս առաքյալներին առաքելակից մեծ Պաղոսի խրատի, որն ասում է, թե «Մեր միջոցով հաշտվելու եք Աստուծո հետ, նրա Որդու մահվամբ», քանզի Աստուծո Որդին մեռավ և ապրեց, նույնպես և նրա սիրելի վկաները կենդանի են և ձեզ համար բարեխոս:

573 Աստուծո Որդին ինքը ձեզ քարոզ ավետեց և ինքը ձեզ ուրախարար պատգամների մատուակ է: Նա ինքը ձեզ արքայության հրավիրակ է և իր բարիքների պաշտոնյա: Նա բազուկները վեր բարձրացնելով երկրի կենտրոնն է անցնում և պարզևատու լինում իր արժանիներին: Նա ինքը ահարկու է և պատժում է նրանց, որ չեն ճանաչում նրան: Նա ինքը դտակ է նրանց, որ կորցրել են իր բարիքները: Նա ինքը առաջնորդ է մուրավածների, որոնք մուրավել են նրա ճանապարհներից: Նա ինքը նավահանգիստ է նրանց, որոնց ձեզ նման մեղքերի ամբարշտության այիք պաշարել է: Նա ինքը գերությունից փրկող է նրանց, որոնք մեղքերով զերված են ձեզ նման: Նա ինքը բժիշկ է վիրավորների, որոնք ձեզ նման վիրավորված են ամբարշտութեամբ: Նա օգնական է այնպիսիներին, որ նրան ճանաչելու օգտակարությունից զուրկ են: Ինքը հույս է իրեն հուսացողներին, մշտնջենավոր, անկետ, անսպառ, անպատում, անվախճան արքայության մեղ: Քաղցրութեամբ է նայում իր արարածներին և իր գթութեամբ կերակրում շարերին ու բարիներին, այլ և ամենքին խրատում է, որպեսզի արժանի լինեն մերձենալու աստվածության կոչման որդեգրությանը:

574 Այլ ձեզ յայտնի լինիցի, զի այս այսպէս է. զի Աստուած մարգասէր կամի, զի ժառանգս արասցէ զձեզ ինքեանս Այլ յայնժամ մինչ ոչն գիտէիք դուք զԱստուած՝ ծառայէիք այնոցիկ, որք ոչ էին ի բնէ աստուածք. այլ այժմիկ ծաներուք դուք զԱստուած, մանաւանդ թէ Աստուած իսկ ծանեալ զձեզ. զի էիք դուք մոլորեալք յարարածս տկարս և ի պաշտօն սնտոի, և ի լուծ ծառայութեան մեղացն էիք հնազանդեալ. այլ այժմ ազատեցայք յայնմանէ յանօգուտ կամացն լծոյ ծառայութեանն, ի ստրկութենէ անտի, ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր յորդին Աստուծոյ:

575 Զգոյշ լիուք, զուցէ հրաժարիցէք ի խօսելեաց աստի. զի թէ այնք ոչ կարացին ապրել, որ յիրկրաւոր հրամանատունն իշխեցին հրաժարել, ո՞րչափ ևս առանկ մեք՝ եթէ յերկնաւորէն թիկունս դարձուցանիցնմք: Որոյ ձայնն զերկիր շարժեաց յայնժամ՝ դարձեալ և այժմիկ խոստացեալ է և ստէ. «Դարձեալ միւսանգամ շարժեցից ոչ միայն զերկիր, այլ և զերկինս». այլ զոր ասէն «միւսանգամ ևս»՝ յայտնէ զշարժելոցն՝ իբրև զեղելոցն փոփոխումն. զի այն հաստատուն կայցէ՝ որ անշարժն իցէ:

576 Վասն այսորիկ հնազանդեցէ՞ք դուք ի սիրտս ձեր անշարժ թագաւորութեանն և ըմբռնեցիք զշնորհս, որով պաշտիցէք մտադիրութեամբ զԱստուած: Զի Աստուած՝ հուր ծախիչ է, զի այրեսցէ զմեզս ձեր, և սրբեսցէ զանձինս ձեր՝ իբրև ի հալոցս փորձութեան հարտարութեան արուեստիցն, կոանագործ արծաթարարացն, ընտրել զժանգն ի սրբոյ անտի: Իսկ որ ընտրին՝ սրբի և պատուականանայ. իսկ որ ոչն՝ այրի և հրդեհի. որպէս գիտողն ասէ, թէ «Ճղիցի լոյսն իսրայելի ի հուր, և սրբեսցէ զնա ի բոց բորբոքեալ»: Եւ զանօրէնութիւնսն՝ խոտոյ նմանեցուցանէ. ասէ այսպէս, թէ «Վասեացի զնովաւ, և կերիցէ զնա իբրև զխոտ. յաւուր յայնմիկ շիջցին լերինք և բլուրք և անտառք, և կերիցէ ի շնչոյ մինչև ի մարմին. և որ ապրէն՝ եղիցի իբրև ոք որ ապրէ ի բորբոքեալ բոցոյ. և որ մնացեալ իցէ ի նոցանէ՝ ասէ, թուով եղիցին»:

577 2Գ. Արդ՝ ի ժամանակսն յայնոսիկ յառաջինսն յետ ջրհեղեղին, իբրև բազմացան մարդիկ ի վերայ երեսաց երկրի՝ վայնչէին ի պարարտութեան խնամոցն Աստուծոյ. և հարպոյ եկեալ զակամբ՝ յայլալլութիւն մտաբերէին, անկղիտացեալք յիմարեցան: Թկեալ ի մի վայր, խորհուրդ առեալ, սնտոիմաց խորհուրդ, շինել ի պաշտօն մեհենից աշտարակ մի բարձր անհնարին՝ կոթողեցին ի

574 Այլ ձեզ թող հայտնի լինի, որ այս այսպէս է: Մարդասիրն Աստուած կամեցում է, որ ձեզ իբրև ժառանգորդներ դարձնի: Այն ժամանակ մինչդեռ դուք չգիտէիք Աստուծոն, ծառայում էիք նրանց, որոնք ի բնէ Աստուած չէին, իսկ այժմ ճանաչեցիք Աստուծուն, մանաւանդ, թե Աստուած էլ ճանաչեց ձեզ, որ մոլորված էիք զեպի տկար արարածները և սնտոի պաշտամունքը, հնազանդվելով մեղքերի ծառայությանը: Սակայն այժմ ազատված եք այդ անօգուտ լծի ծառայությունից՝ ստրկությունից [դառնալով] Տէր մեր Հիսուս Քրիստոսին, Աստուծո Որդուն:

575 Զգոյշ եղեք, որ չզրկվեք խոստացվածից, քանզի եթե չկարողացան փրկվել նրանք, որ երկրավոր հրամանատուից հրաժարվեցին, որչափ ևս մենք [չենք փրկվելու], եթե թիկունք դարձնենք երկնավորին: Նրա ձայնը շարժեց երկիրը այն ժամանակ և այժմ էլ խոստանում է ասելով. «Դարձյալ մյուս անգամ շարժելու եմ ոչ միայն երկիրը, այլև երկինքը»: Իսկ որ ասվում է «մյուս անգամ ևս» հայտնվում է իրերի շարժվելը, որպես եղած (ստեղծված) իրերի փոփոխում, քանզի այն, որ անշարժ է, հաստատուն է մնալու:

576 Ուստի դուք ձեր սրտերում հնազանդվեցեք անշարժ թագաւորությանը և կստանաք շնորհները, որով պաշտելու եք Աստուծուն հոժարությամբ: Քանզի Աստուած լափող հուր է, որը կայրի ձեր մեղքերը և կսրբացնի ձեր սրտերը, ինչպես նարտար արվեստի կոանագործ արծաթագործների փորձության հալոցներում գտվում է ժանգը մաքուր մասից: Ինչ որ գտվում է, մաքուր է և պատվական, իսկ ինչ չի գտվում, այրվում է և վառվում, ինչպես գիտողն (մարգարեն) ասում է, թե «Իսրայելի լույսը դառնալու է հուր և սրբելու է նրան բորբոքված բոցի մեջ»: Անօրհնությունները խոտի նման է դարձնելու, այսպես է ասում, թե «վառվելու է նրա շուրջը և ուտելու է նրան իբրև խոտ: Այդ օրը լեռները, բլուրները և անտառները խորտակվելու են և սպառելու են շնչից մինչև մարմինը, իսկ ով ապրի, լինելու է նրա նման, որը բորբոքված բոցից է փրկված, իսկ ովքեր նրանցից մնալու են, ասում է թվով [հաշված] են լինելու»:

577 2Գ. Արդ՝ այն առաջին ժամանակներում, ջրհեղեղից հետո, երբ մարդիկ բազմացան երկրի երեսին, վայելում էին Աստուծո խրնամքի պարարտությունը և հղիացան ու խոտվություն մտահոգացան ինքնամոռացության մեջ հիմարացած: Հավաքվելով որոշ վայրում՝ խորհուրդ արեցին, սնտոի խորհուրդ՝ մեհյանների պաշտա-

դաշտան Սենէար յերկրին Ասորեստանեայց: Արդ՝ շինել շինէին ի պաշտօն դիւաց, անձանց իմն անուն մեհենաշէն կապեալ՝ առ իւրեանց որդիս թողուլ: Պանծացեալ հպարտացեալ, զանձինս ի գործ կացուցեալ՝ կաւագործութեան վաստակասէր անօրէնութեանն աշխատէին, իբրև պաշար խերշատանաց շարութեան զաւակաց ազգացն զկնի իւրեանց եկելոցն թողուլ խնդրէին այն անմիտ ազգն առաջին:

578 Տէր Աստուած նայեցեալ ի նոցա պակասամտութիւնն՝ խառնեաց արբոյց նոցա զխառնակութիւն լեզուացն բաժանման. անդէն ի նմին տեղոջ զնոսա ընդ միմեանս խառնակեաց, ուստի և նոյն տեղին զխառնակութեան զՔաբել անուն ժառանգեաց: Եւ նոքա ցրուեալք ի միմեանց մեկնեցան, շուեալ այնուհետև այր ընկերի բարբառոյ. այսպէս քակեալք ի միմեանց անջատեցան. և լքումն զործոյն եղև. զոր առաջի արկեալն էր՝ ինքեանք օակաւէին: Եւ արբեալք՝ յիւրաքանչիւր լեզուս խօսէին, ուսեալք յամենահաստիչ Արարչէն. խառնակեալք և ցրուեալք բաժանեցան ի միմեանց:

579 Եւ հուր ահագին հողմախառն շոգի շոգոյն Աստուծոյ, որ սովորն է զմարդիկ յուղղութեան ճանապարհն հաստատել, և ի զրավաստակ ճանապարհացն խափանել, ուղղել յարդարութիւն և հաստատել զամենեւեան՝ այն հուր անկեալ ի վերուստ, կտրեալ զաշտարակն՝ վերուստ ի վայր փլուզեալ հոսեաց, տապաստ դաշտացն ցան և ցիր կացուցանէր: Արդ՝ իբրև այս նոցա նորացոյց ամբարշտութեանցն խափան լինէր, ցրուեալք ընդ վիճակս իւրաքանչիւր՝ ըստ կամացն Աստուծոյ ի վերայ երկրի սփռեցան. եօթանասուն և երկու նահապետք լեզուաց կացեալ՝ բաժանեցան ընդ երկիր, հաստատեալք յիւրաքանչիւր սահմանս:

580 Բայց մի ոմն, որ նախնի հերբայական ազգին, ոչ ի խորհուրդն եմուտ շինել զվաղափութն, և ոչ կցեցաւ յարագաւերն՝ վասն որոյ էր խորհուրդն. վասն այսորիկ զիւր լեզուն պահեալ: Որ նախ Արարչին իւրովք զաւակօք հանդերձ ծանոթ եղեալ, որպէս ի սկզբանն պատմեցաք, զաստուածապաշտութիւն յանձն առեալ՝ ժողովուրդ ձեռական անուանեցան Աստուծոյ. ուստի և մարգարէքն աստուածախօսք. «Ուստի և Քրիստոս ըստ մարմնոյ, որ է ի վե-

մունքի համար շինել բարձր անհասանելի աշտարակ և այն կոթողեցին Սինեար դաշտում, Ասորեստան երկրում: Արդ՝ շինեցին շինքը զեկրի պաշտամունքի համար իրենց անձերին կապելով մեհենաշէն անունը և այն կտակեցին իրենց որդիներին: Հոխորտալով, հպարտանալով գործի անցան և ջանասիրաբար աշխատեցին անօրենութեան կավագործութեամբ, քանզի այն անմիտ առաջին ցեղը կամենում էր շարութեան պաշար թողնել իրենից հետո եկող սերունդներին:

578 Տէր Աստուած նայելով նրանց պակասամտութեանը, շփոթեցրեց ու խմբերեց նրանց տարբեր լեզուների բաժանման խառնակութեանը: Այնտեղ նույն վայրում նրանց իրար խառնեց, ուստի և այն տեղը բարեխոնյան խառնակութեան անունը ժառանգեց: Նրանք ցրվելով իրար մտտից մեկնեցին, այնուհետև այրն իր ընկերոջ լեզուն շէր հասկանում: Այսպես միմյանցից բաժանվելով անջատվեցին, նրանց զործը լքվեց և այն, որ սկզբում կատարել էին, իրենք բանդեցին: Լինելով արբեցած, յուրաքանչյուրը տարբեր լեզու էր խոսում, սովորելով ամենաստեղծ Արարչից: Նրանք խառնըվեցին ու ցրվեցին, բաժանվելով միմյանցից:

579 Եվ ահագին հուրը՝ Աստուծո շոգու հողմախառն շոգու հետ, որ [ընդհանրապես] սովոր է մարդկանց ուղիղ ճանապարհի վրա հաստատել և զրավաստակ ճանապարհներից ետ պահել, ուղղել զեկրի արդարութեան և ամենքին հաստատել, ապա այն հուրը ընկավ ի վերուստ, կտրեց աշտարակը վերից վայր, փլուզեց, փշրեց և դաշտերի մեջ տապաստ ու ցիրուցան դարձրեց: Արդ, երբ նրանց այս նորացուց ամբարշտութեանը խափանվեց, նրանք սփռվեցին երկրի վրա, ըստ Աստուծո կամքի, յուրաքանչյուրը իր մասում: Յոթանասուներկու նահապետներ տարբեր լեզուներով [պետեր] դարձան, բաժանվեցին երկրում, յուրաքանչյուրը հաստատվելով իր սահմաններում:

580 Բայց մեկը, երբ երբայական (հերբայական) ազգի նախնին էր, խորհրդի շմտավ շինելու վաղափուլ [աշտարակը] և ոչ էլ կցվեց արագավերին, քանզի այդպիսին էր խորհուրդը: Այդ պատճառով նա պահպանեց իր լեզուն: Նա իր զավակներով հանդերձ առաջինը ծանոթացավ Արարչին, ինչպես սկզբում պատմել ենք, աստվածապաշտութեանը հանձն առավ և անվանվեցին Աստուծո սեփական ժողովուրդը: Նրանից ծագեցին աստվածախոս մարգարեները՝ յերանից է և Քրիստոսը, ըստ մարմնի, որ ամենքից վեր

բայ ամենայնի Աստուած օրհնեալ յաւիտեանս»։ ուստի և աշակերտքն աւետարանիչք նորապարզ և կտակարանացն շնորհելոց. որք և վկայք նորա զօրութեանն գործոց. նշանաց և արուեստից, որ գործեցան ի նորա գալստեանն։ Որք և մատակարարեցին զշնորհսն, որք և զհուրն կենդանութեան Հոգւոյն ի բերան առեալ՝ հրդեհեալ սրբեցին զազոն տիեզերաց. որք և յարուցին ի զլորմանէ զանկալութիւն ամենայն երկրի. որք զանօրէնութիւնն տիեզերաց փլուզեալ աչրեալ մաշեցին ըստ օրինակի բարձրաբերձ աշտարակին զորմէ պատմեցաքն։

581 Արդ՝ փոխանակ բարձրաբերձ և վաղաւեր աշտարակին՝ խաչն ճշմարտութեան կանգնեցաւ, որոյ զօրութիւնն մշտնջենական է, և փառք նորա Աստուած. որպէս և զիտողն ասէ. «Թ քեզ, Տէր, յայտնեցի, և փառք նորա գրեզ ծածկեսցնն. դնասցնն թագաւորք ի լոյս քո, և հեթանոսք ի ծաղել լուսոյ քոյ»։

582 ՀՅ. Ահա թագաւորեալք, որք պարծեցան ի խաչելեալ Փրկիչն, որք և վկայք են նորա Աստուածութեանն։ «Որք մեռանն ընդ Քրիստոսի՝ ընդ նմին և թագաւորեն»։ զի մատնեցան ի մահ վասն անուանն Աստուծոյ, զի և կեանքն Յիսուսի յայտնի լինին ահաւասիկ ի մահկանացու մարմինս սիրելեացն Քրիստոսի։ Որք և յայտնի մեռեալք, և ի ծածուկ կենդանիք, որք քարոզենն յայտնի զկենդանութիւն իրեանց, և տան զկենդանութիւն ըմպել ձեզ, որ մեռեալք էք ի մեղս ձեր։

583 Զի Աստուած յայտնեցաւ ձեզ յոսկերս նոցա. վասն զի ապին նոքա յանձինս իրեանց զլոյս շարչարանաց խաչին, և նովին Քրիստոսի շարչարանօքն օրինակեալ զհամբերութիւն Փրկչին յանձինս իրեանց, լուսաւորել զխաւարն որ մածեալ էր յոգիս ձեր. որպէս ասէ զիտողն, թէ «եսաւար ծածկեաց զերկիր, և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսք»։ Ահա արդարն խաւար և մառախուղ մածեալ է զհեթանոսութեամբ ոգւովք ձերովք՝ անճանաչողական սովորութեամբք, որպէս և աշտարակն մոլորութեան, յոր չղացան ազգք մարդկան զանօրէնութեան պաշտամունս, անշնչոց և շնչաւոր արարածոց պաշտօն մատուցանել փոխանակ Արարչին։

584 Զի թէպէտ և չղացեալ խորհրդովք անօրէնութեան յաշտարակագործ կորուսիլ պաշտամանն, վասն որոյ և ցրուեցան ընդ

է և Աստուած նրան օրհնել է հավիտյան», նրանից են և շնորհված նորապարզ և կտակարանների աշակերտները՝ ավետարանիչները, որոնք վկաներն են նրա զորութեան, գործերի, նշանների և հրաշքների, որ կատարվեցին նրա գալստյան ժամանակ։ Նրանք շնորհներ մատակարարեցին և Հոգու կենդանութեան շունչը իրենց բերանն առնելով, հրդեհեցին, սրբեցին տիեզերքի ազալը, զլորումից բարձրացրին ամբողջ երկրի ընկածներին։ Նրանք տիեզերքի անօրէնությունները տապալեցին, աչրեցին, մաշեցին ըստ բարձրաբերձ աշտարակի օրինակի, որի մասին պատմեցինք։

581 Արդ, բարձրաբերձ և վաղաւեր աշտարակի փոխարեն ճշմարտութեան խաչը կանգնեցվեց, որի զօրությունը մշտնջենական է և նրա փառքն է Աստուած։ Ինչպես զիտողն (Մարգարեն) է ասում. «Քեզ Տերը հայտնվելու է, և նրա փառքը քեզ է ծածկելու, թագավորները գալու են քո լույսին, և հեթանոսները՝ քո լույսի ծագելուն»։

582 ՀՅ. Ահա թագավորյալները, որոնք պարծեցան խաչեցյալ փրկչով և նրա աստվածութեան վկաներն են։ «Նրանք մեռան Քրիստոսի հետ, նրա հետ էլ թագավորում են», քանզի մահվան մատնվեցին հանուն Աստուծո, որպեսզի Հիսուսի կյանքն էլ ահալասիկ հայտնվի Քրիստոսի սիրելիների մահկանացու մարմիններում։ Նրանք հայտնապես մեռած են, սակայն ծածկապես կենդանի, քարոզում են հայտնապես իրենց կենդանությունը և նրանք կենդանությունն են մատուցում ըմպելու ձեզ, որ մեռած եք ձեր մեղքերի մեջ։

583 Աստուած ձեզ հայտնվեց նրանց ոսկորների մեջ, քանզի նրանք իրենց վրա առան շարչարանքների լույսը և Քրիստոսի նույն շարչարանքներով Փրկչի համբերությունը իրենց անձերի վրա արտացոլեցին, լուսավորելու համար խավարը, որ պատել էր ձեր հոգիները։ Ինչպես ասում է զիտողը (մարգարեն), թե «խավարը ծածկեց երկիրը և մառախուղը պատել է հեթանոսներին»։ Ահա արդարն խավար և մառախուղ է պատել ձեր հոգիների հեթանոսությունը, ազեա սովորություններով, ինչպես մոլորութեան աշտարակը, ուր մարդկային ցեղերը անօրէնութեան պաշտամունքը հղացան, Արարչի փոխարեն պաշտելով անշունչ ու շնչավոր արարածներին։

584 Քանզի թեպէտ և իրենց խորհուրդներում անօրէնություն հղացան աշտարակագործ կորուսիլ պաշտամունքով, որի համար և

երկիր խառնակեալ լեզուօքն՝ սակայն ոչ թողին զնոյնն. որպէս ասէն գիտօզն ի նոյն սաղմոսարանին, թէ «Ահաւասիկ երկնեցին զանօրէնութիւն, յղացան պատու, և ծնան զանօրէնութիւն»: Զի յետ քաղաքացոյն աշտարակին և թողոյն զխրաքանչիւր գործս անօրէնութեան՝ գործեցին ձեռագործս, որում երկիր պաղանէին. որպէս և միւս գիտօզն ասէ. «Փայտին ասացին՝ հայր իմ ես դու, և քարին ասացին՝ եթէ քո իսկ ծնեալ է զմեզ, և դարձուցին յիս զթիկունս, և ոչ զերեսս իւրեանց»:

585 Վասն այտորիկ փոխանակ փայտին, որում երկիր պաղանէին՝ կանգնեաց զխաշն իւր. ուստի և զլոյս ճառագայթիցն արձակեացէ ամենայն արարածոց, որք նստէին ի խաւարի և ի ստուերս մահու. իսկ զանպիտոյնն աչրեսցէ, որպէս ըստ գիտօզակոյն բանին ասէ. «Եղիցի լոյսն Իսրայելի հուր, և սրբեսցէ զնա ի բոց բորբոքեալ»: Իսկ աշտարակն յարամութիւն բարկութեան Արարչին՝ ցրել զնոսա և խառնակել զլեզուս նոցա: Իսկ ի խաշն ողորմութիւնք յուզեցան, ժողովել զցրուեալսն աղգաց որդւոցն Աղամայ: Եւ փոխանակ քարապաշտութեանն հնոտոյն սնոտոյն՝ վիմաշուց զհաւատս իւրոց վկայիցն, զի անշարժ լինիցին և հաստատուն:

586 Եւ շինեսցո՛ւր մեր ձեօք հանդերձ ի վերայ հաստատութեան հաւատոցն առաքելոց և մարդարէից. ընկալցո՛ւր զշնորհացն հուր Հոգին: Որ այրեացն և փլոյզ զաշտարակն մոլորութեան՝ նոյն շինեսցէ զմեզ հիմամբք հաստատութեանն հաւատոյ, և ածցէ զմեզ ի միաբանութիւն խաշին իւրով: Եւ տացէ մեզ զհուր Հոգւոյն, որով մեզքն աչրեսցին, և արդարութիւնն լուսաւորեսցի ի խաշն, ուստի Տէրն յայտնեցաւ, ուստի Տէրն կախեցաւ, ուստի փառք նորա ծագեցին և լցին զերկիր, ուստի վկայքն, թաղաւորքն և թաղաւորեալքն ընդ Քրիստոսի, որով և հաշտիք զուր ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդւոյ նորա:

587 Վասն որոյ և Աստուածորդին խոնարհեցաւ, զի աոցէ զմարմին մարդկան, և խոնարհեսցի յանարդութիւն մահու՝ մինչև ի թաղումն անդամ. զի զարժանացեալսն արասցէ նմանակիցս պատկերի Աստուածութեանն մարդասիրութեամբն իւրով, որք և եղբարք անուանեցան վասն անբաւական սիրոյն՝ որ սիրեացն զմարդիկ. զի լինիցի ինքն անգրանիկ ի մէջ եղբարք բազմաց: Վասն իւրոյ մարդասիրութեանն եհատ այսպէս զգատաւճիռն. ասէ ինքն Աստուա-

երկրում ցրվեցին լեզուները խառնելով, այսուհանդերձ նույնը շնորհեցին, ինչպես ասում է գիտողը, նույն սաղմոսարանի մեջ, թե Ահաւասիկ անօրենություն երկնեցին, ցավեր հղացան և ծնեցին անօրենություն»: Քանզի աշտարակի քանդվելուց և յուրաքանչյուրն իր անօրենության գործերը թողնելուց հետո՝ ձեռագործ [պատկերներ] պատրաստեցին, որոնց կրկրպագում էին, ինչպես և մյուս գիտողը ասում է. «Փայտին ասացին՝ դու իմ հայրն ես, և քարին ասացին, թե դու ես մեզ ծնել, ինձ թիկունք դարձրին և ոչ իրենց երեսները»:

585 Այդ պատճառով փայտի փոխարեն, որին երկրպագում էին, իր խաշը կանգնեցրեց, որպեսզի լույսի ճառագայթներ արձակի ամենայն արարածների վրա, որոնք նստած էին խավարի և մահու սովերի մեջ: Նա աչրելու է անպիտաններին, ըստ մարդարի խոսքի. «Իսրայելի լույսը դառնալու է հուր և սրբելու է նրան բորբոքված բոցով»: Իսկ աշտարակը հուզեց Արարչի սրտամտությունը, բարկությունը և ցրեց նրանց ու խառնեց նրանց լեզուները: Իսկ խաշից ողորմություն հորդեց՝ Աղամի որդիների ցրված ցեղերին հավաքելու համար: Հնոտի, սնոտի քառապաշտության փոխարեն, վեմի նման [ամրացրեց] իր վկաների հավատը, որպեսզի անշարժ լինեն և հաստատուն:

586 Եվ մենք կկառուցենք ձեզ հետ մեկտեղ առաքյալների և մարդարների հավատքի հաստատության վրա: Ընդունեք Հոգու շնորհները հուրը, նա, որ այրեց և քանդեց մոլորության աշտարակը, ինքն էլ մեզ կվերակառուցի հավատքի հաստատության հիմքի վրա և մեզ միաբանության է տանելու իր խաշով: Նա մեզ կտա Հոգու հուրը, որով մեզքերն աչրվելու են և արդարությունը լուսավորելու է խաշի միջոցով, որի վրա Տերը կախվեց, որին [վկայել են] մարտիրոսները, թագավորները և Քրիստոսի հետ թաղավորյալները և որի միջոցով զուր հաշտվելու եք Աստուծո հետ նրա Որդու մահվամբ:

587 Դրա համար Աստվածորդին խոնարհվեց, որպեսզի մարդկային մարմին առնի, խոնարհվի մինչև մահու անարդությունը, մինչև անդամ թաղումը, արժանիներին Աստվածությանը նմանակից դարձնի իր մարդասիրությամբ, որոնց կղբայր անվանեց իր անսահման սիրով, որով սիրեց մարդկանց և որ ինքը լինի անդրանիկ բազում կղբայրների մեջ: Իր մարդասիրության պատճառով այսպես տվեց գատավճիռը, ասում է ինքը Աստվածորդին, թե սուր-

ժողովին, թէ «Ատրա են իմ բորք և եղբարք, որ առնեն զկամս Հօր իմոյ որ յերկինս է»։ զի Որդին եկեալ կատարեաց զկամս Հօր։

588 Եւ զի՛նչ իցեն կամք Հօր՝ եթէ ոչ զի զորդիս մարդկան զմերժեալս ընկալցի միւսանգամ յարքայութիւնն, և զանկեալսն ի ներքոյ մահու կանգնեացէ ի կենդանութիւն, և զկամարարսն Հօր, որ ինքն բնութեամբ Որդի է միածին՝ արացէ որդիս շնորհօք։ Եւ վասն այնորիկ էջ ինքն Տէրն զօրութեանց ի տկարութիւն մարդկութեան կարգացն, զի նովին տկարութեամբ ըմբռնեացէ զտկարացեալսն ի զօրութիւն փառացն Աստուածութեան կարգացն, և տացէ արժանի լինել որդեգրութեան շնորհին։

589 Արդ՝ ինքն իշեալ կամօք, զի զսիրեցեալսն խառնեացէ յԱստուծութիւնն։ Որք ըստ արժանական սիրոյն իցեն տպաւորեալ աստուածական սիրոյն՝ զնոսա եղբարս իւր անուանեաց. և զքնական սէրն իւրոյ հայրական իմաստութեանն ուսոյց նոցա, և ի գութ խնամոց Հօրն զրգեաց յորդեաց ջեռոյց զնոսա. և ետ իշխանութիւն սրբոցն որդիս Աստուծոյ լինել՝ որք հաւատացին յանուն նորա։ Ծցոյց նոցա հայր շնորհաց՝ զծնողն իւր, և եղ բանս ի բերան՝ հայր կոչել զնա անձանց, և եցոյց զբարերարութիւն Հօր իւրոյ նոցա. զի հօրարարոյ բարերարութեամբն լիցին արժանի՝ ճշմարիտ Որդւոյն եղբարք անուանել։ Զորս առեալ Որդւոյն առ Հայր մատուցանիցէ, թէ «Ահաասիկ ես և մանկունք իմ զոր ետ ինձ Հայր»։ Եւ զարձեալ առ Հայր խօսի և ասէ, թէ «Պատմեցից զանուն քո եղբարց իմոց, և ի մէջ ժողովրդոց օրհնեցից զքեզ»։ Որպէս և առ աշակերտսն ասէր. «Զի զամենայն զոր ասաց ինձ Հայր իմ՝ ես ձեզ ցուցի. զի ես զձեզ ինձ բարեկամս գիտեմ»։

590 Եճմարիտ Որդին Աստուծոյ ճշմարիտ վկայս և խորհրդակիցս իւր արար զկամարարս Աստուածութեանն իւրոյ, որք մխեցան ի սէր նորա և զպատուիրանս նորա պահեցին. զորս և այնչափ վերացոյց և բարձրացոյց զնոսա յիւր Աստուածութիւն անդր, մինչև առ Հայր զոչէր, թէ «Այսուհետև սորա շեն յաշխարհէ աստի, որպէս և ես շեմ յաշխարհէս»։ «Եւ ես աղաչեցից զՀայր, զի զՀօգին սուրբ զբարեխօսն առաքեացէ առ ձեզ զառհասատչեայն, որ խառնեացէ զձեզ յԱստուածութիւն անդր, որ ի ձեզ իսկ բնակեացէ մինչև յաւիտեանս. զոր ոչ տեսանէ, ասէ, և ոչ ճանաչէ այս աշխարհ»։ Արդ՝ զնոսա արար նախ տաճար Աստուածութեանն յերկրի, և տուն

րանք են իմ քույրերը և եղբայրները, որոնք կատարում են իմ Հօր կամքը, որ երկնքում է», քանզի Որդին գալով, կատարեց Հօր կամքը։

588 Եվ ինչ է Հօր կամքը, եթե ոչ կրկին արքայության մեջ ընդունել մարդկանց մերժված որդիներին և մահվան ներքև ընկածներին կենդանության կանգնեցնել և իր Հօր կամարարներին, որի միածին Որդին ինքն է բնությամբ, շնորհների որդիներ զարձնի։ Այդ պատճառով ինքը զօրությունների Տէրը իջավ մարդկային կարգի տկարությանը, որպեսզի նույն տկարությամբ տկարացյալներին հասցնի Աստվածության կարգի փառքի զօրությանը և արժանի դարձնի որպեսզի շնորհին։

589 Արդ՝ ինքը կամովին իջավ, որպեսզի սիրեցյալներին խառնի Աստվածությանը։ Նրանք, որ արժանի սիրով Աստվածային սիրո պատճենը դարձան, այսպիսիներին իր եղբայրներն անվանեց։ Իր հայրական իմաստության բնական սերը ասուցանեց ներանց, գուրգուրեց, հարգուրեց, շերմացրեց նրանց և տվեց իշխանություն Աստուծո սուրբ որդիները լինելու, քանի որ հավատացին նրա անվանը։ Ցույց տվեց նրանց շնորհների Հօրը՝ իր ծնողին և նրանց սովորեցրեց հայր կոչել նրան և իր Հօր բարերարությունը ցույց տվեց, որպեսզի հայրաբար բարերարությամբ արժանի լինեն ճշմարիտ Որդու եղբայր կալվելու։ Նրանց տարավ Որդին և ներկայացրեց Հօրը, թե «հավասիկ ես և իմ մանկունքը, որ տրվեց ինձ Հայրը»։ Դարձյալ խոսեց Հօրը և ասաց, թե «Քո անունը հայտնելու եմ իմ եղբայրներին և ժողովուրդների մեջ օրհնելու եմ քեզ»։ Այնպես ինչպես աշակերտներին ասում էր. «Ամեն ինչ, որ ինձ ասաց իմ Հայրը, ցույց տվեցի ձեզ, քանզի ձեզ ես գիտեմ, որ իմ բարեկամներն եք»։

590 Աստուծո ճշմարիտ որդին իր Աստվածության կամարարներին դարձրեց իր ճշմարիտ վկաները և խորհրդակիցները, որոնք խորացան նրա սիրո մեջ և նրա պատվիրանները պահեցին։ Նա այնքան վերացրեց ու բարձրացրեց նրանց իր Աստվածությանը, մինչև որ Հօրը գոչեց, թե «այսուհետև սրանք այս աշխարհից շեն, ինչպես և ես շեմ այս աշխարհից», «և ես աղաչելու եմ Հօրը, որ բարեխոս սուրբ Հոգուն առաքի ձեզ մոտ, որպես առհասատչեայն և նա ձեզ խառնելու է Աստվածությանը, որ ձեր մեջ բնակվելու է մինչև հավիտյան, սակայն նրան այս աշխարհը չի տեսնի ու չի ճանաչի»։ Արդ նախ նրանց դարձրեց իր Աստվածության տաճար

օթեվանաց Հոգոյ սրբոյ. «Ես և Հայր իմ, ասէ, եկեցուք, և օթե-
վանս առ ձեզ կալցուք»: Եւ գանձանակ սիրոյ զօրութեան մեծու-
թեան խորհրդոյ Հօր պատրաստեաց զնոսա, և յառաջ քան զաշ-
խարհ ծանուցաւ նոցա:

591 22. Եւ քանզի ոչ կարացեալ մարդկան բառնալ զլուծ պա-
տուիրանացն արդարութեան՝ վասն այսորիկ անկան ընդ կարեօք
մահու մեղացն: Եւ իբրև ոչ ուրուք ի մարդկանէ կարացեալ ցանկել
զխրամատութիւնն, — ի ծառայատոհմ ազգացն ոչ հնարեցաւ այս
լինել, որ ի ձեռն Ադամայն յանցաւորութեան զօրացաւ մահ և ե-
կուլ, որպէս ասացան, թէ «յԱդամայ ամենեքեան մեռանէին», —
իսկ Որդին Աստուծոյ առ զկերպարանս Ադամայ, ի նմանութիւն
ծառայի, և եղև ինքն իբրև զմի ի մարդկանէ, և եկն ի ցանկել
զխրամատեալն, զի շինեսցէ զաւերեալսն. որպէս ասէ մարգարէն,
թէ «Շինեսցին աւերակքն յաւիտենից»: Զի առցէ զմարմին արդա-
րոցն իւրոց կերպարանացն և նովին մարմնովն կատարեսցէ զար-
դարութիւնսն ամենայն. որպէս առ Յովհաննէս խօսի, թէ «Այժմ
այսպէս վայել է լինել, զի կատարեսցուք զարդարութիւնսն ամե-
նայն»:

592 Վասն զի ինքն Տէրն ծառայական մարմնովն զամենայն
արդարութիւնսն կատարեաց, զի մարմնոյն, զոր խառնեաց և միա-
ցոյց յԱստուածութիւնն՝ նմին մարմնոյն տացէ զյազթութիւնն: Զի
որպէս ընդ միոյ ազամական մարմնոյն պարտաւորեցան՝ նոյնպէս
ընդ միոյ տէրունական մարմնոյն ազատեսցին ի ծառայութենէ մե-
ղացն, այնու ազատութեամբն՝ որ ի վեր է քան զամենայն ազա-
տութիւնս:

593 Որ վասն զնոսա ազատելոյ էջ ի ծառայութիւն, զի իւրով
մարմնովն լցցէ և կատարեսցէ զամենայն շափս կարգացն հանդիսի
արդարութեանցն. զի միանգամայն բարձցէ զկարիս տկարութեան
մարմնոյ մեղացն. և միանգամայն ինքն ինքեան քահանայացի
Հօր իւրում, և միանգամայն ինքեամբ հաճեսցէ մատուցանել զինքն
պատարագ հաշտութեան Հօր իւրում, և նովին պատարագան մա-
տուցցէ ընդ նմին զհաւատսն խոստովանութեան մերոյ: Զի ինքն էր
որ յաղթեացն և կատարեսցն, և հատ ընկեաց զգատակնիք մահու,
զի անշուշտ և անսուտ և անվրէպ լիցին կենացն աւետիք. զի ի
Քրիստոս Յիսուս ամենեքեան կենդանացուք:

երկրում և Սուրբ Հոգու օթեանաց տունը: «Ես և իմ Հայրք, ասում
է, գալու ենք և ձեզ մոտ օթեանելու»: Նա նրանցից պատրաստեց
Հօր սիրտ զօրութեան մեծութեան ու խորհրդի գանձանակ և նախ-
քան աշխարհը ճանաչվեց նրանցից:

591 22. Եվ քանզի մարդկությունը չէր կարող տանել արդա-
րության պատվիրանների լուծը, այդ պատճառով ընկավ մեղքերի
համար մահվան կարիքի տակ: Քանզի ոչ ոք մարդկանցից կարող
էր կամրջել խրամատը, քանի որ ծառայատոհմ աղգեքը չէին կա-
րող այն անել և նրանց վրա Ադամի հանցավորության պատճառով
զորացավ մահը և կուլ տվեց, ինչպես ասված է, թե «Ադամի պատ-
ճառով ամենքը մեռան», իսկ Աստուծո Որդին Ադամի կերպարանքն
առավ ծառայի նմանությամբ, ինքը դարձավ մարդկանցից մեկը և
եկավ կամրջելու խրամատը, որ շինի ավերվածը: Ինչպես ասում է
մարգարեն, թե «ավերակները շինվելու են ընդմիջում»: Քանզի [ե-
կավ] առնելու իր արդարների կերպարանքով մարմինը և նույն
մարմնի միջոցով կատարելու էր ամեն արդարություն: Ինչպես խո-
սեց Հովհաննէսին, թե «այժմ այսպես վայել է մեզ, որ ամենայն
արդարությունները կատարենք»:

592 Վասնզի ինքը Տէրը ծառայի մարմնով ամենայն արդա-
րությունները կատարեց, որպեսզի հաղթություն պարգևի մարմնին,
որը խառնեց ու միացրեց Աստվածությանը: Եվ ինչպես ազամա-
կան մեկ մարմնի միջոցով [մարդիկ] պարտավոր մնացին, նույն-
պես և տերունական մեկ մարմնի միջոցով կազատվեն մեղքերի
ծառայությունից. այն ազատության միջոցով, որը վեր է ամենայն
ազատություններից:

593 Նրանց ազատության համար իջավ ծառայության, որ իր
մարմնով լրացնի և կատարի արդարության գործերի կարգերի
ամենայն շափերը: Որպեսզի միանգամից վերացնի մեղավոր մար-
մնի տկարության կարիքը և միանգամից ինքն իրեն քահանայա-
բար [մատուցի] իր Հօրը և միանգամից իր անձը հաճելի կերպով
մատուցի, որպես հաշտության զոհաբերություն իր Հօր հանդեպ և
նույն զոհաբերությամբ դրա հետ մատուցի մեր խոստովանության
հավատքը: Քանզի ինքն էր, որ հաղթեց ու կատարեց և ջարդեց
ընչեց մահու դատակնիքը, որպեսզի կենաց ավետիքը լինի անտա-
րակույս, անսուտ, անվրեպ, քանի որ մենք ամենքս կենդանի ենք
ի Հիսուս Քրիստոս:

594 Եւ զի՞նչ այն իցէ զոր ասէն, թէ «կատարեաց զկամս Հօր իւրոյ», եթէ ոչ՝ զի իւրով մարմնովն բարձրացուցէ զանուն յաղթութեան կատարման արդարութեան: Ընդ ամենայն մարմնաւորաց անեալ զնպատակն յաղթութեան, զի բարձրէ զնախատինս յորդուցն Ադամայ, և թափեցէ զթոյնս մահու, և ջրեսցէ զխայթոցս դժոխոց. որպէս զի համարձակ լիցուք յասելն, թէ «Մ՛ւր է յաղթութիւն քո, մահ, կամ ո՛ւր են խայթոցք քո, դժոխք»: Զի հասցէ միանգամայն զամենայն արտօսք յամենայն երեսաց, և բարձրէ զսուգ տիրական և տացէ զուարթութիւն զանտրտումն:

595 Եւ որպէս ինքն խոնարհեցաւ ի բարձրութեանց անտի՛ այնպէս բարձրացոյց զորս եզիտն արժանաւորս իւրում Աստուածութեանն. և արար զնոսա զանձանակս սիրոյ իւրոց կամացն, և տաճար բնակութեան Հոգւոյն սրբոյ. զի լիցին նոքա ընկղմեալ յԱստուածութիւնն. զի իւրովն ազգակից մարմնովն ձգեաց զնոսա նախ առ իւր, և նոքօք զամենեսեան ձգեցէ ի նոցա ուրախութիւնն: Որպէս յառաջախօս դիտող մարգարէն յայս հիացեալ խօսէր, թէ «Ուրախ լիցուք յուրախութիւն ազգի քոյ, և զովեսցուք մեք ի ժառանգութեան քով»: զի ժառանգութիւն Հօր՝ Որդին միածին է. իսկ ազգք ուրախակիցք՝ արդարքն մարմնակիցքն տէրունական մարմնոյն: Զի զգովութիւն արդարութեանն ինքն բարձրացոյց ընդ ամենայն մարմնոց մարդկան, որ ժառանգն էր Հօր և ժառանգիչ ամենայն արարածոց: Իսկ զիւր վկայեալսն արար իւր ուրախակիցս, զի տոհմակիցք էին մարմնոյ նորա. իսկ ամենայն տոհմակից մարդիկ լիցին ուրախակիցք տոհմակցաց իրեանց վկայիցն:

596 Եւ Տէրն նախ զնոսա զատոյց յերկրէս կարգաց, և հրեշտակաւորն և աստուածախառն կարգօք բարձրացոյց յերկրէս. զի ինքեանք վերացեալք յԱստուածութիւնն՝ զամենեսեան զտոհմակիցս իրեանց վերացուցեն ի նոյն սէր Աստուածութեանն յոր ինքեանք հասին: Զի և զխորհուրդս Աստուածութեանն նախ նոքա արժանացան գիտել, և նոքօք ամենայն արարածք գիտացին՝ «զոր աշխարհ, ասէ, ոչ տեսանէ և ոչ ճանաչէ»: Զի նոքա նախ զատան մեկնեցան յաշխարհէս, և ապա հասեալ սիրովն Տեառն իրեանց ի զօրութիւն Հոգւոյ նորա. «Դուք, ասէ, ճանաչէք, զի ի ձեզ բնակեցէ մինչև յաիտեան»:

597 Էէ. Տեսանէ՞ք զդատավճիռն, զի ասաց, թէ «մինչև յաիտեան ի ձեզ բնակեցէ». զի որպէս ի կենդանութեան սոցա՝ սոյն-

594 Ի՞նչ է, որ ասվում է, թե «կատարեց իր Հոր կամքը», եթե ոչ այն, որ իր մարմնով բարձրացնելու է արդարության կատարման հաղթանակի անունը: Նա հաղթության նպատակ ձեռք բերեց ամենայն մեղավորների համար, որպեսզի վերացնի Ադամի որդիների նախատինքը, թափի մահու թույնը և շնչի դժոխքի խայթոցները, որպեսզի համարձակ լինենք ասելու ժամանակ, թե «ո՛ւր է քո հաղթությունը, մահ, կամ ո՛ւր են քո խայթոցները, դժոխք»: Քանզի նա միանգամայն կկտրի բոլոր երեսներից ամեն արտօսք, կվերացնի տխուր սուգը և կտա անտրտում զվարթություն:

595 Եվ ինչպես ինքը խոնարհվեց բարձրությունից, այնպես էլ իր Աստվածությունը բարձրացրեց նրանց, որոնց արժանի գտավ և դարձրեց իր կամքի սիրո զանձանակներ ու սուրբ Հոգու բնակություն տաճարներ, որպեսզի նրանք ընկղմվեն Աստվածության մեջ: Քանզի իր սեփական մարմնով ձգեց նրանց նախ իրեն և ներանցով ձգելու է ամենքին դեպի ուրախություն: Ինչպես առաջախոս գիտուն մարգարեն այս բանին հիանալով ասում էր, թե «ուրախ կլինենք քո ազգի ուրախությանը և մենք զովելու ենք քո ժառանգությունը»: Քանզի Հոր ժառանգությունը միածին Որդին է, իսկ ազգերը, որոնք ուրախակից են, տերունական մարմնի արդար մասնակիցներն են: Քանզի ինքը արդարության գովությունը բարձրացրեց ամենայն մարդկանց մարմինների հետ, նա, որ Հոր ժառանգորդն էր և ամեն արարածների ժառանգիչը: Իսկ ովքեր նրան վկայեցին, դարձրեց իր ուրախակիցները: Քանզի նրա մարմնի տոհմակիցներն էին, իսկ ամենայն ազգակից մարդիկ ուրախակից են լինելու [հավատի] վկաներին, որոնք իրենց տոհմակիցներն են:

596 Տերը նախ նրանց զատեց այս երկրային կարգից և հրեշտակալորն ու աստվածախառն կարգերով բարձրացրեց երկրից, որպեսզի նրանք վերանալով դեպի Աստվածություն իրենց ամեն տոհմակիցներին բարձրացնեն Աստվածության նույն սիրուն, որին իրենք հասել են: Նախ նրանք արժանի եղան գիտենալու Աստվածության խորհուրդները և նրանց միջոցով ամենայն արարածները գիտեցան, «որ աշխարհը չի տեսնում և չի ճանաչում»: Քանզի նրանք նախ զատվեցին, մեկնեցին այս աշխարհից և ապա իրենց Տիրոջ սիրով հասան նրա Հոգու զորությանը. «Դուք, ասում է, ճանաչեցեք, որ նա ձեր մեջ բնակվելու է մինչև հավիտյան»:

597 Էէ. Տեսնո՞ւմ եք դատավճիռը, որ ասաց, թե «մինչև հավիտյան բնակվելու է ձեր մեջ»: Քանզի ինչպես սրանց կենդանու-

պէս և այժմ և յաւիտեան բնակեալ է յոսկերս սոցա բարեխօս Հոգին՝ որդեգրութեան արժանի եղելոցս, որով հաշտեցիք դուք ընդ Աստուծոյ ի ձեռն մահու Որդոյ նորա: Զի սուրբ վկայքս այսորիկ Հոգւովն, որում եղեն արժանի՝ նովին լիցին ձեզ բարեխօս. զի և ձեզ, անպիտելոց և յանցուցելոց, լիցի թողութիւն: Զի Որդին Աստուծոյ, որ ինքեամբն եցոյց զօրինակ կենդանութեան իւրոց վկայիցն սիրելեաց՝ ասէ ցնոսա, թէ «ես կենդանի եմ, և դուք յիս կենդանացիք. զի ես ընդ Հօր և դուք ընդ իս և ես ընդ ձեզ: Զի որ ընդունի զպատարանս իմ և պահէ զնոսա՝ նա է ու սիրլ, զիս, և սիրեացի ի Հօրէ իմմէ, և ես սիրեցից զնա, և երևցուցից նմա զիս»:

598 Արդարև սիրեցին զՏէրն առաւել քան զկար իրեանց. զի տեսին զՏէրն և զԱրարիչն, զի եղ զանձն իւր ի վերայ նոցա, իսկ սոքա ետուն զանձինս իրեանց ի մահ փոխանակ մահու նորա. և խառնեցան ի սէր Աստուածութեան նորա, և եղեն օթևանք մեծութեան նորա: Տեսին զՏէրն, զի մատուց զանձն իւր Հօր պատարագ, վասն այսորիկ և սոքա իրն գտինք մատուցան ի մահ, զի լիցին պատարագ Աստուածորդոյն: Զի Որդին Աստուծոյ կատարեաց զըկամս Հօր իւրոյ, իսկ սոքա կատարեցին զկամս Աստուածորդոյն: Աստուածորդին ձգեաց զնոսա առ ինքն, և նորօր զամենուցն տիւզերս:

599 Առին նոքա հրաման ի Տեսնել՝ արհամարհել զաշխարհս և զամենայն որ ինչ յաշխարհի է. զի արհամարհեցեն զայս կեանս յաշխարհի՝ զի անցաւորք են: Արհամարհեցեն և զենդութիւնսն որ ի սմա՝ վասն արդարութեանն որ գայցէ, զի երանութիւնք են և սերմանիք մշտնջենաւոր արքայութեանն: Զի խոտեցեն և անարգեսցեն, լրցեն և թողցեն զիրաքանչիւր գործս ունայնութեան կարգացրն, զի ասրեացին ի յաւիտենից տանջանացն:

600 Ասէ. «Մի՛ երկնչիք յայնցանէ որ զմարմինն սպանանեն և զոգին ոչ կարեն սպանանել. այլ երկելո՞ւք դուք յայնմանէ, որ զոգին և զմարմինն արկանիցէ ի գեհենն հրոյ»: Զի թողցեն զչարն և ընտրեցեն զբարին. փափաքեցեն, ընթացին ի սրբութիւն, և զերկնաւոր լուսն և զյաւիտենից փառսն ժառանգեցեն և ժառանգակից անմահութեանն լիցին աստուածական յաւիտենական փառացն:

Քյան ժամանակ, նույնպես և այժմ ու հավիտյան բարեխօս Հոգին բնակվում է սրանց (վկաների) ոսկորների մեջ, որոնք որդեգրութեան արժանի եղան: Նրանցով դուք հաշտվելու եք Աստուծո հետ, նրա Որդու մահվան միջոցով: Այս սուրբ վկաները, նույն Հոգով, որին արժանի եղան, նույնով ձեզ բարեխոս են լինելու, որպեսզի ձեզ՝ անգետներիդ և մեղքի տանողներիդ թողություն լինի: Քանզի Աստուծո Որդին, որն իրմով կենդանութեան օրինակ ցույց տրվեց իր սիրելի վկաներին, ասում է նրանց, թէ «ես կենդանի եմ և դուք իմ մեջ կենդանանալու եք, քանզի ես Հոր հետ եմ և դուք ինձ հետ եք և ես ձեզ հետ: Ով ընդունի իմ պատվիրանները և պահի, նա է, որ սիրում է ինձ և սիրվելու է իմ Հորից, ես սիրելու եմ նրան և ինձ հայտնելու եմ նրան»:

598 Արդարև Տիրոջը առավել սիրեցին, քան իրենց [անձնական] կարողությունը, քանզի տեսան, որ Տէրն ու Արարիչը իր անձը զոհեց նրանց համար, իսկ սրանք իրենց անձելը մահվան տրվեցին նրա մահվան փոխարին: Նրանք խառնվեցին նրա Աստվածութեան սիրուն և նրա մեծութեան օթևաններ գարձան: Տեսան, որ Տէրն իր անձը մատուցեց որպես զոհ իր Հորը: Այդ պատճառով նրանք էլ զատների նման մահվան մատնվեցին, որ Աստվածորդու համար ողջակեզ դառնան: Քանզի Որդին Աստուծո կատարեց իր Հոր կամքը, իսկ սրանք կատարեցին Աստվածորդու կամքը: Աստվածորդին նրանց իրեն ձգեց և նրանց միջոցով ամենայն տիեզերքը՝

599 Նրանք Տիրոջից հրաման ստացան արհամարհելու աշխարհը և ամեն ինչ, որ աշխարհիկն է, որ արհամարհեն աշխարհիկ կյանքը, որ անցավոր է: Նրանք պետք է արհամարհեն նաև նեղությունները, որ նրա մեջ են, հանուն արդարութեան, որ գալու է: Նրանք երանությունն են և մշտնջենավոր արքայութեան սերմերը: Նրանք պետք է խոտեին և անարգեին, լրեին ու թողնեին ունայնութեան կարգի յորաքանչյուր գործ, որպեսզի փրկվեն հավիտենական տանջանքներից:

600 Ասում է. «Մի՛ երկնչեք նրանցից, որ մարմինն են սպանում և հոգին չեն կարող սպանել, այլ վախեցեք դուք նրանցից, որ հոգին ու մարմինը գեհենի հրի մեջ են գցելու», որպեսզի թողնեն շարը և ընտրեն բարին, փափաղեն, ընթանան դեպի սրբություն և երկնավոր լուսն, հավիտենական փառքը ժառանգեն և աստվածային հավիտենական փառքի անմահութեան ժառանգորդ դառնան:

601 Ասաց Որդին Աստուծոյ. «Մտէ՛ք ընդ նեղ դուռն. զի նեղ է, ասէ, դուռն որ հանէ ի բարիս, և անձուկ է ճանապարհն որ տանի ի կեանսն յաւիտեանից»: Զի նեղութեամբ և վշտօք հասցեն յանրապառ արքայութիւն անդր, որ պահեալն է նոցա, յորժամ Քրիստոս յայանեսցի միւսանգամ յաւիտենական պարգևօքն յարութեամբ ըն, և անմահութիւն բերելով և ըստ գործոցն հատուցանելով. որպէս և անդր ևս չիւրում տեղաջն պատմեսցուք ձեզ:

602 ՀԸ. «Եւ եղերո՛ւք դուք, ասէ, խորագէտք իբրև զօձա: Եւ զի՛նչ իցէ խորագիտութիւն օձին, եթէ ոչ՝ իբրև ծերասցի նա և տեսցէ ապականեալ զմարմին իւր՝ զխորհուրդս խորագիտութեանն իւրոյ ի մէջ բերէ: Զի զիմէ նա ընդ տեղի ինչ նեղածերպ վայրաց, և ընդ կրթելն կեղել՝ զապականեալ մորթն ծերացեալ մարմնոցն, ի բաց մերկանայ և միւսանգամ ի մանկութիւն դատնայ, և նորոգեալ զծերութիւնն իւր զարդարէ: Սոյնպէս և արդարքն զանցաւոր մարմնոցս խաղաղութնս յանձանց ի բաց մերկանան, զի մտցեն ընդ նեղ դուռնն և ըմբռնեսցեն զանմահ թագաւորութիւնն: Զի որ զՏէրն սիրեցին՝ կենդանիք են յաւիտեան. քանզի աշսպէս սասաց. «Որ հաւատայ յիս, թէպէտ և մեռանի՝ կենդանի է»: զի «Եւ իսկ եմ յարութիւն և կեանք», ասաց Որդին Աստուծոյ, որ կամօքն Հօր, որպէս վերագոյնն ասացաք, ճաշակեաց զմահ՝ վասն մեր, զի փրկեսցէ յապականութենէ զամենայն աղինս: Իսկ այժմ զի նստի ընդ աջմէ՝ Հօր՝ զամենայն ինչ պատրաստ և շնորհէ յուսացելոց իւրոց:

603 «Սղերո՛ւք, ասէ, միամիտք իբրև զաղանիս»: Մի՛ վասն զի մարդասէր է և մարդընդել, և ի մարդամօտի և եթ կամի կեալ աղանի, զի և Աստուած մարդասէր է և կամի հանապաղ ի մէջ սրբոց իւրոց բնակել: Եւ միւս՝ եթէ բազում անգամ բարձցէ օք զձուս կամ զձագս աղանուոյ՝ ոչ ելքէք երկմտեալ թողու գտեղի բունոյ իւրոյ: Սոյն օրինակ, թէպէտ բազում և անսպառ իցեն շարիք մարդկան հանապաղ առ արարչութիւնն, ուստի խնամք դարմանոցն մատակարարին, և զնա ոչ ճանաչեն՝ սակայն ոչ թողու և հեռանայ յարարածոց իւրոց. այլ հանապաղ յայց ելեալ՝ խնդրէ զկորուսեալս զի գացէ. և ասէ, թէ «Այսօր ձայնի իմում լուիցէք». և կամի զի վասն որոյ զՈրդին իւր առաքեաց՝ արասցէ ժառանգս շնորհօք զամենեանն: Զի ուսցին զխորագիտութիւն օձին, մերկանալ զհնութիւն

601 Ասաց Աստուծո Որդին. «Մտէ՛ք նեղ դուռով, քանզի նեղ է, ասում է, այն դուռը, որ դեպի բարին է հանում և անձուկ է ճանապարհը, որ տանում է հավիտենական կյանք: Քանզի նեղութեամբ ու վշտերով են հասնելու անսպառ արքայությանը, որ ներանց է վերապահված, երբ Քրիստոս, հարութեան ժամանակ, կրկին հայանվի հավիտենական պարգևներով, բերելով անմահութեան և ըստ գործերի հատուցելով, ինչպես իր տեղում ձեզ պատմելու են:

602 ՀԸ. «Եղերք, ասում է, խորադետ օձի նման: Իսկ ինչ է օձի խորագիտությունը, եթե ոչ այն, որ երբ ծերանում է և տեսնում, որ իր մարմինն ապականյալ է՝ իր խորագիտության խորհուրդները ի հայտ է բերում: Դիմում է այնպիսի տեղ, ուր նեղածերպ վայրեր կան և ըստ իր սովորության ծերացյալ մարմնի ապականյալ մորթը կեղևում է և աղատվելով նրանից կրկին մանկության է դառնում ու նորոգվելով զարգարում իր ծերությունը: Սույնպես և արդարևորը անցավոր մարմնի կրթերը իրենց հոգիներից հեռացնում են, որ մտնեն նեղ դուռից և ստանան անմահ թագաւորությունը: Քանզի ովքեր սիրեցին Տիրոջը՝ կենդանի են հավիտյան, քանի որ այսպէս ասաց. «Ով հավատա ինձ թեպետ և մեռնի, կենդանի է», քանզի «Ես իսկ եմ հարութունն ու կյանքը» ասաց Աստուծո Որդին, ինչպես վերևում ասացինք՝ ճաշակեց մահը մեզ համար, որ ամենայն աղերսին փրկի ապականությունից: Իսկ այժմ քանի որ նստում է Հօր աջ կողմը, ամեն ինչ պատրաստում ու շնորհում է իրեն հուսացողներին:

603 «Եղերք միամիտ, ասում է, աղալինների նման»: Նախ որովհետև աղալինն մարդասեր է ու ընտանի և կամենում է միայն ապրել մարդու մոտ, քանզի և Աստված մարդասեր է ու կամենում է միշտ իր սրբերի մեջ բնակվել: Երկրորդ, եթե մեկը բազում անգամներ վերցնի աղալնու ձվերը կամ ձագերը, սա կրթեք երկմտեալով իր բույնի տեղը չի թողնի: Սույն օրինակով, թեպետ և բազում ու անսպառ են մարդկանց շարիքները արարչության հանդեպ, որը նրանց սնունդի խնամքն է մատակարարում, իսկ նրանք չեն ճանաչում նրան, սակայն նա չի թողնի ու հեռանա իր արարածներից, այլ միշտ այցի է ելնում, փնտրում է կորուսյալներին, որ գտնի. և ասում է, թե «այսօր իմ ձայնը լսեցեք» և կամենում է այն քանի համար, որ իր Որդուն առաքեց, ամենքին իր շնորհների ժառանգորդ դարձնել, որպեսզի սովորեն օձի խորագիտությունը՝

մարդկութեան սոցիալութեանցն ամբարշտութեանց յանձանց, և առցեն զմիամտութիւն զանվնաս և զսուրբ աղանջոյն, որ և զբարս Աստուածութեանն յինքեան բերէ: Քանզի և Հոգին Աստուծոյ յորժամ յայտնեցաւ աշխարհի, զոր ի վերն պատմեցաք՝ ի կերպարանս մարմնաւոր ազանւոյ երևեցաւ, զի ցուցցէ զբարերարական զմիամբտական սիրոյ զառաւելութիւն:

604 Զի որք կամիցին ասպնջական Հոգւոյն Աստուածութեանն չինել՝ առցեն ի տեսլենէ անտի զբարս զանվնաս և զաներկեան ազանւոյն: Որպէս և Տէրն ասէր ցաշակերտան, թէ «Ողորտ՛ւր դուք բարերարք առ շարս և առ թշնամիս, և յամենեցունց հալածեալք վասն արդարութեան. զի Հայրն ձեր բարերար է. ծագէ զարեգակն իւր ի վերայ բարեաց և շարաց, և ածէ անձրև ի վերայ արդարոց և մեղաւորաց. զի լիջիք դուք որդիք բարերարք Հօրն ձերոյ բարերարի»:

605 ՀԹ. Արդ՝ որք յայսմ միամտութեան արդարութեան պատուիրանի կացեալ իցեն՝ առցեն զկերպարանս արագաթեն աղանւոյ, և թոհցեն ի թևս Հոգւոյն սրբոյ հասանել յերկնից արքայութիւնն, որում ցանկացեալ մնային սուրբք յերկրի: Յոր և մարգարէն կաթողին տենչացեալ սպասէր ասելովն, թէ «Տայր որ ինձ թև որպէս զաղանւոյ, զի թռչէի վերանայի»: Զոր և երանելին Պաւղոս, առաքելակից ձերոց առաքելոցս, մեկնեաց ի թղթին միսիթարականի, որով զԹեսաղոնիկեցիսն սփոփէր, թէ «Մեք որ կենդանիքս եմք և որ մնացեալքս լինիմք՝ հանգուցելովքն հանդերձ յափշտակիմք ընդ ամպս՝ ընդ առաջ լինել Տեառնն ի վերայ օդոց, և այսպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցիմք», խառնեալք ի գունդն Քրիստոսի, թուցեալք ի թոհչս արագութեան լուսափետուր սպիտակերամն աղանւեաց, որք առին կերպարանեցին յանձինս զկերպարանս Որդւոյն Աստուծոյ որ երևեցաւ նոցա. և զնոյնս պատուիրեաց յանձինս մատուցանել, զի բուսուցէ նոցա թևս հոգևորս՝ խառնել ի գունդն աստուածական:

606 Արդ՝ զարմացեալք հարցանիցեն և զօրք վերինք լուսեղէնք, յորժամ տեսանիցեն զներքնագունդս սրբոց մարմնականաց, զի առ Տէրն ի ներքուստ վերացեալ գայցեն, թէ «Ո՞վ են սոքա իբրև զամպս թուցեալ, և իբրև զաղանիս ձագախառն երամովին գան առ իս»: Ապա լուիցեն անդէն յինքնին Տեառնէն պատասխանի, թէ «Սոքա չիս յուսացեալ են. տարայց զնոսա ի լեռն սրբութեան իմոյ, և ուրախ արարից զնոսա ի տաճարի իմում». և ամեն-

դեն նետել իրենց հոգիներից մարդկային սոցիալութեան, ամբարշտութեան հնոտին և զգնեուլ աղափնու անվնաս և սուրբ միամտութեանը, որն Աստուածութեան բարիքներն իր հետ է բերում: Քանզի Աստուծո շոգին երբ հայտնվեց աշխարհին, որի մասին վերևում պատմեցինք, աղափնու մայրնաձուր կերպարանքով երևաց, որպէսզի ցուցց տա բարեխրտ և հավատարիմ սիրտ առավելութեանը:

604 Քանզի ովքեր կամենում են Աստուածութեան Հոգուն ասպնջականութեանը տալ, այդ տեսիլքից անհետ են սղափնու անվնաս և զվարթ բնութեանը: Որպէս և Տէրն ասել էր աշակերտներին, թէ «եղևք դուք բարերարներ շարերին և թշնամիներին, թեև գուք ամենքից հալածված լինեք վասն արդարութեան, քանզի ձեր Հայրը բարերար է՝ ծագում է իր արեգակը բարիների ու շարերի վրա և անձրև է տեղում թև արդարների, թե մեղավորների վրա, որպէսզի լինեք ձեր բարերար Հօր բարերար որդիները»:

605 ՀԹ. Արդ, ովքեր այս արդարութեան պատվիրանին հավատարիմ մնան, արագաթև աղափնու կերպարանքը կատեն և սուրբ Հոգու թևերով կթռնեն հասնելու երկնքի արքայութեանը, որին ցանկացել էին սրբերը երկրի վրա: Որին և մարգարեն կաթողին տենչացել, սպասել էր ասելով թև «Ո՞վ ինձ կտար թևեր տղամնու պես, որ թռչի վերանայի»: Այս բանը երանելի Պաւղոսը՝ ձեր առաքելների առաքելակիցը, միսիթարական թղթի մեջ մեկնեց, որով թեսաղոնիկեցիներին սփոփում էր, թե «մենք որ կենդանի ենք և մրնացել ենք, հանգուցյալներով հանդերձ հափշտակված ենք ամպերի մեջ, օդում ընդառաջ լինելու Տիրոջը և այսպէս հափտյան Տիրոջ հետ կլինենք: Նրանք խառնվելու են Քրիստոսի գնդին, թռչելով լուսափետուր, սպիտակերամ աղափնիների արագ թռիչքը, որոնք իրենց անձի վրա վերցրին Աստուծո Որդու կերպարանքը, որ նրանց երևաց: Նույն [կերպարանքը] պատվիրեց նրանց իրենց անձի վրա ցուցց տալ, որպէսզի նրանց մտա հոգևոր թևեր բուսցնի և նրանք խառնվեն աստուածային գնդին:

606 Արդ, զարմացած կհարցնեն վերին լուսեղեն գործերը, երբ տեսնեն մարդկային սրբերի ներքին գնդերը, որոնք զալու են առ Տէրը ի ներքուստ վերանալով, թե «ավքե՞ր են սրանք, որ թռչում են իբրև ամպեր և իբրև աղափնիներ ձագախառն երամով գալիս են առ ինձ»: Ապա այնտեղ լսելու են Տիրոջ պատասխանը, թե «սրբրանք ինձ են հուսացել, ասանք նրանց իմ սրբութեան լեռը և ուրախացնեմ նրանց իմ տաճարում» և ամենքը, որ տեսնելու են նր-

Ինքեան որ տեսանիցեն զնոսս՝ ճանաչիցեն, թէ «Սոքա են զառակ օրհնեալ յԱստուծոյ», և ուրախութեամբ ցնծասցեն ի Տէրու Անդէն ասիցէ Տէրն, թէ «Նղիչիք ինձ ուստիք և դատերք»։ անդ ապա գուժք խնամոցն յուզիցին արարչական սիրոյն ըստ բանի մարգարէին, թէ «Որպէս գթայ հայր ի վերայ որդւոց իւրոց՝ գթասցի Տէր յերկիւղածս իւր»։

607 Զի «այժմ յուսով նայելովն՝ դայս ամենայն իբրև ընդ հաշիւի տեսանեմք, բայց ապա դէմ լանդիման»։ և ի նոյն նորոգումն նորոգիմք փառաց ի փառս իբրև զՏեառն Հոգին, որ փորձէն և ընտրէ զամենեսեան, և նորոգէ զորս և գտանէ արժանացեալս Արդ՝ ի բովս փորձութեան հալոցաց ընտրութեան հրոյ կացուցանէր զլեզուս առաքելոցն, զի նոքօք ամենայն տիեզերաց ընտրութիւն աշխատէ։ զի և տաճար Աստուածութեանն և բովք երկրի օթեմանք Արարչութեանն եղևն։

608 Զոր և յառաջավաստակ մշակացն մարգարէիցն՝ զկնի գալոցս դաւանեալ դայս զլինելոցս ամենայն ազգաց՝ նախ իրեանց հրէական ազգին ծանուցանելովն, և ապա ամենայն տիեզերաց ազգ առնել սմին, թէ «Ժողովել ժողովրդոց ի միասին, և թագաւորաց ծառայել Տեառն»։

609 Եւ դարձեալ յանձինս հայեցեալք, և զառ յապայ գալոցն որդիս՝ զառաքեալսն նկատեալ, և առ Տէր գոչեալ իբրև զանձանց և զորդոցն, որ սփռելոցն էին ընդ երկիր, թէ «Փոխանակ հարց քոց՝ եղիցին որդիք քո. և կացուցես զնոսս իշխանս ընդ ամենայն երկիր»։ Որք և կացեալ իշխան երկրի, դարձուցանել զամենեսեան միում իշխանութեան ի հնազանդութիւն, ի ծառայութիւն ազատութեանն անձնիշխան կամօք. զի լիցին ամենքեան ծառանդք արքայութեանն, յինքնագործ լաութենէ անտի հանդերձ իշխանօք։

610 Որպէս և ինքն Տէրն խօսի զհանդերձելոցն բերանովք մարգարէիցն, թէ «Արարից զիշխանս քո ի խաղաղութիւն, և զայցելուս քո յարդարութիւն»։ որով առաքեալքն արբին զբաժակն այցելութեան, և արբուցին տիեզերաց զբաժակն խաղաղութեան։ Վասն որոյ և յառաջագոյն իսկ կանխեալ մարգարէին տեսողութեամբն զլինելոցսն, թէ «Այսպէս ասէ ցիս Տէր. Ա՛րկ զու զարծաթդ ի բովս

բանց, ճանաչելու են, թե «սրանք են Աստուծով օրհնյալ զավակները», և ուրախութեամբ ցնծալու են ի Տէրու Անտեղ ասելու է Տէրը, թե «եղիք ինձ որդիներ և դուստրեր», անդ ապա արարչական սիրո խնամքի գուժք պիտի հուզվի՝ ըստ մարգարեի խոսքի. «Ինչպես հայրը գթում է որդիներին, Տէրն էլ գթալու է իրենից երկուղածներին»։

607 Քանզի «այժմ հուսով նայելով, այս ամենը կարծես հաշիւու մեջ տեսնում ենք, բայց ապա՝ դեմ հանդիման» և նույն նորոգութեամբ նորոգվում ենք փառաց ի փառս, ինչպես Տիրոջ Հոգին, որ փորձում և գտնում է ամենքին ու նորոգում, որին որ արժանի է համարում։ Արդ, փորձութեան բովերի մեջ, ընտրութեան հրահալոցում, նա դնում է առաքյալների լեզուները, որպեսզի նրանցով ամենայն տիեզերքին ընտրություն կատարի. քանզի և Աստվածութեան տաճարը և երկրի բովերը Արարչութեան օթեաններ են դարձել։

608 Այս մասին առաջավաստակ մշակները՝ մարգարեները, զավանելով ամեն ազգերին զալիք դեպքերը, նախ իրենց հրեական ազգին ծանուցեցին և ապա տիեզերքի ամեն ազգերին ազգարարեցին. «Ի մի ժողովել ժողովուրդներին ու թագավորներին՝ ծառայելու Տիրոջը»։

609 Դարձյալ իրենց անձերին անդրադառնալով, առաքյալներին նկատեցին իրենց ապագա որդիները և Տիրոջը գոչելով, իբրև թե խոսելով իրենց անձերի և որդիների մասին, որոնք սփռվելու էին երկրի վրա, թե «Քո հայրերի փոխարեն քո որդիներն են լինելու և նրանց իշխաններ կկարգես ամբողջ երկրում»։ Դարձել են երկրի իշխաններ, ամենքին դարձնելու մեկ իշխանութեան հնազանդութեան, իրենց կամքով ազատութեան ծառայութեան, որ ամենքը լինեն արքայութեան ծառանդորդներ, իրենց գործերի լավութեամբ, իրենց իշխաններով հանդերձ։

610 Ինչպես և ինքը Տէրը խոսում է հանդերձյալի մասին, մարգարեների բերնով, թե «խաղաղութեան մեջ եմ դնելու քո իշխաններին և քո այցելուներին արդարութեան մեջ»։ Նրանով առաքյալները խմբեցին այցելութեան բաժակը և խմբեցին աշխարհին խաղաղութեան բաժակը։ Դրա համար էլ մարգարեները առաջվանից իսկ կանխատեսեցին զալիքը, թե «այսպես է ասում ինձ Տէրը՝ նետիր քո արծաթը բովի մեջ և քննիր, թե մաքուր է, ինչպես և ես քննվեցի

և քննեա՛ Եթէ սուրբ իցէ, որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա. և առի գերեսուն արծաթին և արկի ի տուն Տեառն ի բովս»:

611 Այլ զի զալոց իշանելոց էր Աստուածորդին և զամենայն ազգս վերացուցանելոց էր յԱստուածութիւնն, վասն այսորիկ եղեալ քննութիւն ի վերայ ամենայն մարդկան, ըստ նմանութեան պատուիրանին՝ ի պաղոյ ծառոյն շնաշակելոյ, զի արծանի լինիցին զանմահութիւնն առնուլ շնորհապարգևին: Նոյնպէս և Տէրն մարմընսն խոնարհութեամբն և անարդն երևելով փորձեալ քննեցէ զքաջահաւատսն, — որք ի զեռն կերպարանսն տնտին և լուան եթէ Աստուած է, — Եթէ ս՛րպէս և զիա՛րդ հաւատացեն բնութեան բարձրութեանն. վասն այսորիկ ամ և ասաց, թէ «Որպէս և ես քննեցայ ի վերայ նոցա»: Արդ՝ արարեալ զնոսա միասնական միաբանութեամբ՝ իբրև զմի տուն երևեցուցեալ, միախոհ՝ միահաւատ ճշմարտութեամբն, միաբարոզ, յօրասպատ անվամօքն, մի տաճար Աստուածութեանն. որով և զամենայն տիեզերս քննեցէ վասն իրոյ զալստեանն հաւատալոյ:

612 Զ. Արդ՝ քանզի եկեր հուր մեղացն և վախճանեաց առ հասարակ զմարդկութեան բնութիւնն. զի բորբոքեալ մեղքն ի նմանութիւն հրոյ տոշորեցան, և բարկութիւն սրտմտութեան Աստուծոյ զարթեալ առ ի խնդրել վրէժ: Արդարև թուով մնացեալք, որպէս ասացն, թէ «Եւ որ մնացեալքն իցեն՝ թուով լիցին»: Արդ՝ նախ ընդ թուով մտանէր, և յայտնէ զերկոտասանսն հաստատեալս՝ մշակս կացուցեալս ըստ ազգացն իսրայելական տոհմին: Որ և ըստ առաջին լեզուացն բաժանելոց ամենայն ազգաց, երևեցուցեալ Եօթանասուն և երկուս, որպէս յառաջագոյն քան զայս ասացաք. զի նոքօք ի միաբանութիւն զառաջին պատառումն ազգացն և լեզուացն ժողովեցել:

613 Իսկ սորա զառաջինն՝ թուով մնացեալք և սակաւք: Վասն որոյ և ինքն եկն Որդին Աստուծոյ ուսուցանել, միաբանական հաւատովք ընտրել զմի և զնոյն ժողովն. վասն որոյ եկն իսկ և ասէ. «Հռնձք բազումք են, և մշակք սակաւք. արդ՝ աղաչեցէ՛ք զտէր հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործ արդեանց իրոց»: Եւ նոյն ինքն այստիկ պահանջեաց ի նոցանէ զսէր առ միմեանս, և միացուցեալ զնոսա՝ իր տաճար հաստատեաց յերկրի, և նոքօք փորձեաց զամենայն տիեզերս:

614 Եւ այս էր որ երևեցաւ հուր Հոգին յաւուրս պենտեկոստիցն, որ եկեալ հանգեաւ ի լեզուս առաքելոցն, որ եկեալ ժողո-

նրանց համար և առա երեսուն արծաթը ու նետեցի Տիրոջ տունը բովի մեջ»:

611 Քանի որ գալու իշնելու էր Աստվածորդին և ամեն ազգերը վերացնելու դեպի Աստվածությունը, դրա համար բոլոր մարդկանց քննություն կատարվեց, պատվիրանի ձևով՝ ծառից պտուղը շնաշակելու, որպեսզի արծանի լինեն շնորհապարգևի անմահությունն առնելու: Նույնպես և Տերը մարմնի խոնարհությամբ և անարգ երևալով, փորձով քննելու է քաջահավատներին, որոնք գծուծ կերպարանքով տեսան, սակայն իմացան, թե նա Աստված է, թե ինչպես և ինչու հավատալու են նրա բնության բարձրացմանը: Դրա համար առաջ բերելով ասաց, թե «Ինչպես ես ևս քննվեցի նրանց համար»: Արդ նրանց դարձրեց միաբան, միասնական, իբրև մեկ տուն հանդես բերելով միախոհ, միահավատ ճշմարտությամբ, միաբարոզ, հոգակապ անդամներով, Աստվածություն մի տաճար, որով նա քննելու է ամենայն տիեզերքը իր զալստյանը հավատալու հարցում:

612 Զ. Արդ, քանզի մեղքերի հուրը կերավ և առհասարակ քայքայեց մարդկային բնությունը և բորբոքեալ մեղքերը հրի նըման տոշորվեցին, ապա Աստուծո դառն բարկությունը զարթնեց վրբեծ խնդրելու Արդարև, քեզը մնացին, ինչպես ասված է, թե «ովքեր մնացին, հաղիվ են հաշվվելու»: Արդ, նախ հաշվեց ու հայտնաբերեց տասներկու հաստատյալներին, որոնց մշակներ կարգեց, ըստ իսրայելական տոհմի ցեղերի: Նա, ըստ բոլոր ազգերի առաջին լեզվական բաժանման, ի հայտ բերեց յոթանասուներկուսին, ինչպես նախքան այս ասել ենք, որպեսզի նրանց միջոցով միաբանության բերի ազգերի և լեզուների նախկին պառակտումը:

613 Իսկ սրանք սկզբում փոքրաթիվ էին: Դրա համար ինքը Աստուծո Որդին եկավ ուսուցանելու միաբանական հավատքով ընտրելու միևնույն ամբողջությունը: Դրա համար եկավ և ասաց. «Հռնձքը բազում է, իսկ մշակները սակավ, արդ աղաչեցեք հնձի տիրոջը, որ մշակներ գործի դնի իր բերքի համար»: Եվ նույն ինքն սրանով պահանջեց նրանցից սեր միմյանց նկատմամբ և միացնելով նրանց, երկրում իր տաճարը հաստատեց և նրանցով փորձության ենթարկեց ամբողջ տիեզերքը:

614 Այս էր հուր Հոգին, որ երևաց պենտեկոստի օրերին, եկավ կանգնեց առաքյալների լեզուների վրա, եկավ ժողովեց ցրվածներին և սկսեցին խոսել լեզուներով, նախկին ցրված լեզուներով:

վեաց զցրուեալսն, և սկսան խօսել լեզուս առ լեզուսն առաջինս առ ցրուեալսն: Վասն զի անկառ սերմն անօրէնութեան յարգանդ մտաց անմիտ մարդկանն առաջնոյ, վասն այսորիկ և սաղմն ամբարշտութեան ընկալեալ՝ ձեռն զկշտաւ արկեալ յղացան զկոպաշտութեան ծնունդն ի մէջ բերել: Իսկ պտուղն այսորիկ՝ բակտումն էր յալլափոխ յայլաձայն, այլ ընդ այլոյ ի միմեանց մոլորեալք, այլ յեղբօրէ իրմէ անջատելով ցրուեցան:

615 Իսկ սոցա զմիասիրտ ժողովն միասէրն խնդրեալ ի միմեանց: Վասն այսորիկ հրամայէ, զի նախ ինքեանք իրեանց մըտօքն առ միմեանս ժողովեցին, զի ուսցին զամենայն աղգացն ժողովսն ածել ի մի միաբանութիւն: Զի նախ զնոսա արասցէ օթեվանս պատրաստեալս և ապա առաքեսցէ առ նոսա զՀոգին Աստուածութեանն, որ զսէրն Հօր և զՍրբոյ առեալ խաղացեալ գայր առ նոսա, զի նախ ի նոսա բնակեսցէ, և նոքօք յամենայն արարածքս: «Ես և Հայր իմ, ասէ, եկեսցուք և օթեվանս առ նմա արասցուք»: Եւ սիրովն առ միմեանս զոր ուսոյց նոցա՝ ասէ. «Աղաչեցէ՞ք զՏէր Հնձոցն, զի հանցէ մշակս ի գործս արդեանցն իւրոց»:

616 Միթէ ինքն ո՞չ կարէր առանց նոցա աղաչանացն զայն անել, որ ակնարկելովն արար զամենայն արարածս. այլ վասն զի առ ամենայնիւ ընկերսիրութիւն պատուական է առ Աստուածութիւն անդր. զի որպէս Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ նոյնպէս կամի, զի զմիմեանս սիրելովն արժանի լիցին Աստուածութեանն առ միմեանս անվնասութեամբն:

617 Զի ի միոշէ երկրէ հող և հողմք և բոյս հողոյ, ի միմեանց բաժանեալ ծնունդք և միոյ Արարչի ստեղծուածք, սիրեսցեն նախ զարարչութիւնն, և սիրեսցին ի նմանէ. և նորա հաճոյիքն կեալ կարասցեն, ըմբոնեալ զարբայութիւնն երկնից. Զի անձնսիրութեամբ ընկերսիրութիւն ոչ լինի, այլ ինքնասիրութիւն, որ ոչ է հաճոյ կամաց արարչութեանն. վասն որոյ և մեղքն ի սկզբան մտին յաշխարհ: Իսկ զի Աստուածութիւնն մարդասէր է՝ վասն այսորիկ իւրոց կամացն արար զնոսա խորհրդակիցս. զի նոքա սիրեսցեն զմիմեանս, և ելցեն հրաւիրակ տիեզերաց և աղաչեսցեն և հանցեն մշակս ի գործս արդեանց Տեառն իրեանց:

618 ՁԱ. Զի առաջին յոութիւն անձնակամ մարդկանն զնալոյ՝ ծնաւ զպատառումն խառնակութեան լեզուացն: Որպէս և վասն հրէական ժողովրդեանն տեսանի ի մարգարէականացն պատմու-

րով: Վասնզի անօրենութեան սերմն ընկալ նախկին անմիտ մարդկանց մտքի արգանդը, դրա համար և ամբարշտութեան սաղմն ընդունելով, ձեռքը կշտին զնեղով, հղացան կոպաշտութեան ծնունդը մեջտեղ բերել: Իսկ դրա պտուղը քայքայումն էր և ալլափոխ, այլաձայն միմյանցից հեռանալով, այրն եղբորից բաժանվելով ցըրվեցին:

615 Իսկ սրանք միմյանցից խնդրեցին միասիրտ, միասեր համախմբում: Դրա համար հրամայեց, որ իրենք իրենց մտքով հավաքվին իրար մոտ, սովորեն ամեն ազգերը հավաքել մեկ միասնութեան մեջ: Որպեսզի նախ նրանց պատրաստի օթեվաններ դարձնի և ապա նրանց առաքի Աստվածութեան Հոգին, որն առնելով Հոր և Որդու սերը աճապարեց եկալ նրանց մոտ, որ նախ նրանց մեջ բնակվի և ապա նրանց միջոցով ամենայն արարածների մեջ: «Ես և իմ Հայրը, ասում է, զալու և օթեվանելու ենք նրա մոտ» և միմյանց նկատմամբ ունենալիք սիրով, որն ուսուցանել էր նրանց, ասաց. «Աղաչեցեք Հնձի Տիրոջը, որ մշակներ գործի դնի իր բերքի համար»:

616 Մի՞թե ինքը չէր կարող առանց նրանց աղոթքների կատարել այն, նա, որ մեկ ակնարկով ստեղծել էր ամեն արարածներին, այլ վասնզի ընկերասիրությունը ըստ ամենայնի պատվական է Աստվածութեան մոտ և Աստվածությունը մարդասեր է, ապա նա կամենում է, որ սիրելով միմյանց արժանի լինեն Աստվածութեանը, անվնաս լինելով իրար նկատմամբ:

617 Քանզի մեկ երկրից են հողը, հողմը և հողի բույսը, [այսուհանդերձ] միմյանցից տարրեր են ծագումով, թեև մեկ Արարչի ստեղծածներն են, ուստի պետք է նախ սիրեն արարչությունը և սիրվեն նրանից: Նրան հաճելի ձևով ապրելով նրանք պիտի կարողանան երկնից արբայությունն ստանալ: Քանզի անձնասիրությամբ ընկերասիրություն չի լինի, այլ եսասիրություն, որը հաճելի չէ Արարչի կամքին: Մրա համար և մեղքը ի սկզբանն մտալ աշխարհ: Իսկ որովհետև Աստվածությունը մարդասեր է, այդ պատճառով նրանց իր գործերի խորհրդակիցը դարձրեց, որ նրանք սիրեն միմյանց, ելնեն իբրև տիեզերքի հրավիրակ և աղոթեն ու մշակներ հանեն Տիրոջ Հնձի գործերի համար:

618 ՁԱ. Քանզի անձնակամ մարդկանց առաջին հղացած [ղործը] ծնեց լեզուների խառնակության ճեղքվածքը: Նույնը և տեսնում ենք հրեական ժողովրդի մոտ, ըստ մարգարեների պատմածի, թե

թենէ, զի ասէ. «Ա՛ղէ, հարցէ՛ք և տեսէ՛ք, իցէ՞ երբէք լուեալ, թէ արուբ յղանան և ծնանին ձեռն արկեալ զընդերօք և դարման խընդ-րեն: Զի տեսանեմ աւասիկ զամենայն այր՝ և ձեռն իր ի վերայ կըշ-տի իւրոյ. հայիմ ընդ մարդ, և երեսք ամենայն իբրև ի գոյն դալ-կան՝ դեղնացեալ շրջին»:

619 Արդարև իսկ յղացեալ էին յամբարշտութիւնս կոսպաշ-տութեան բազմասէր բարոյիցն, և ձեռն յընդերս եղեալ՝ ակն ու-նէին շահագուակ գտանել անձանց ի սնավաստակ զործոց անտի-Ուստի և զեղուկ, զգոյն, ախտի ծննդեան՝ ի հատուցմանէ անտի-յանդիմանութեանն գտեալ լինէր նոցա՝ զգերութիւն ծնանելով. և զքայքայումն աւերածոյ ցրմանն, փոխանակ պտղոյ որովայնին, իբրև զմանուկ ի գիրկս առեալ տանէին, և յազս օտարս պանդըխ-տեալք՝ փոխանակ սիրոյ ամուսնութեան սենեկացն՝ թափառական լինէին: Փոխանակ ապստամբութեանն վիճակաւութեան՝ զկոր-ծանումն յԱրարչէն իրեանց ի մերձաւոր Տեառնէն ընդունէին:

620 Սոյն օրինակ և ազգքն առաջինք, փոխանակ զի իշխեցին ի բուն յիրեանց Տեառնէն թիկունս դարձուցանել, որ զնոսայն յո-չընչէն ինչ արար, և ի խեցեկոյտ ի խեցեկարկառ, ի կպրաշաղախ աշտարակն ապաստանեալք՝ նովին ախտին անօրէն պաշտամամբ-բըն յղացան, ցրուեալք պատառեալք քակտեալք, ի միմեանց բա-ժանեալք՝ ծնանէին ընդ երեսս երկրի իւրաքանչիւր ոք առանձինն մի մի ի նոցանէն, զմենութիւն չկեցութեանն յանձինս իրեանց, իբրև զպտուղ որովայնի ի գիրկս, ըստ նմանութեան մանկամօր առեալ՝ ընդգրկեալ բերէին:

621 Եւ հայեցեալ ի պատուհասն առաջին եկեալ շրճեղեղին՝ սկսան զործել զաշտարակն. իբրև ակն ունել նմին և նովին շի-նուածովն ապրել՝ յորժամ եկեսցէ: Եւ ոչ հայեցան յԱրարիչն՝ կար-ճել յիրեանց անօրէնութեանցն, և նորին հաճելի գործովն ապրել. և ի նմանէն որ ինչ կամք և լինելութիւն, թէ յետս թէ յառաջ, զայն ինչ ոչ ածին ընդ միտ՝ որ ի սկզբանէ Արարիչն էր. և ի մի ժողով եկեալ ամենեւեան՝ ոչ ևս զգային միմեանց յլուութեանն որով և ծանրացեալն էին:

622 Վասն այսորիկ և ամենատեսն իբրև հոտե գանձաճոյս կամացն իւրոց ի նոսա, զխակութեանն զանհասութիւն՝ խորհուրդ արկեալ Աստուածութեանն գլխութեանն նոցա բերել ի մէջ զծնունդ-դրն: Եւ ասաց Աստուած. «Եկա՛յք իջցո՛ւք և պղտորեցո՛ւք զլեզուս նոցա». և ոչ ասաց, թէ «Գնացէ՛ք իջէ՛ք և պղտորեցէ՛ք զլեզուս նո-ցա». որպէս և կարգ հրամանին պատշաճէր Աստուածութեանն, այլ

զլավ հարցրեք և տեսեք՝ լսվե՞լ է երբևիցե, թե արուները հղանան ու ծնեն, ձեռքը որովայնին դնելով դարման խնդրեն: Ահագուակ տեսնում եմ ամեն այր ձեռքն իր մեջքին: Նայում եմ մարդուն և ահա բոլորի երեսները զալկազույն դեղնացյալ են դարձել»:

619 Արդարև իսկ հղացել էին բաղնասեր բարբերի կոսպաշտ ամբարշտությամբ և ձեռքերը մեջքին դնելով ակնկալում էին սնահավատ գործերով շահավոր պտուղ գտնել իրենց համար: Ուստի գտան զժբախտություն, ծննդյան ախտի գուշը, որպէս հատուցում իրենց մեղադրանքի, գերություն ծնեցին: Որովայնի պտղի փոխարեն ծնեցին ցրման, ավերածի քայքայումը և այն իբրև մանուկ գիրկն առնելով տարան: Օտար ազգերի մօտ պանդխտելով սիրտ ամուսնության սենյակների փոխարեն թափառական եղան: Իրենց ապստամբության վիճակի փոխարեն կործանումն ընդունեցին ի-րենց Արարչից, մերձավոր Տիրոջից:

620 Նույն ձևով և առաջին ազգերը, այն բանի համար, որ հա-մարձակվեցին թիկունք դարձնել իրենց Տիրոջը, որ նրանց ոչնչից ստեղծել էր, և ապաստանեցին խեցեկոյտ, խեցիով շարված և կպրաշաղախ աշտարակը, նույն անօրեն պաշտամունքի ախտով հղանալով, ցրվեցին, ցիր ու ցան եղան, քայքայվեցին, իրարից բա-ժանվեցին: Նրանք ծնեցին երկրի վրա, ամեն մեկն առանձին, չկե-ցության մենությունն իրենց անձերի մէջ, իբրև որովայնի պտուղն իրենց գրկում և մանկամոր նման հղացան ու ծնեցին:

621 Վերհիշելով նախկինում պատահած ջրճեղեղի պատուհա-սը, սկսեցին շինել աշտարակը, ակնկալելով, որ նույն շինվածով կփրկվեն, երբ [նորից] զա: Զնայեցին Արարիչն, որ կարճեն իրենց անօրենությունները նրա համար ու հաճելի գործերով փրկվեն: Ոչ էլ նրա կամքին ու լինելությանը, ոչ առաջ ոչ հետո, ուշադրություն չդարձրին նրան, որն ի սկզբանե Արարիչն էր: Եվ ամենքն ի մի հա-վաքվելով՝ դարձյալ չզգացին միմյանց հղությունը, որով և ծանրա-ցած էին:

622 Դրա համար ամենատեսը, երբ նրանց մօտ տեսավ այն, ինչ իրեն անհաճ էր՝ նրանց խակությունը, ահաստությունը, ապա Աստվածությունը խորհուրդ արեց ի հայտ բերել նրանց հղությունը, ծնունդը: Ասաց Աստված. «Եկեք իջնեք ու պղտորեցեք նրանց լե-զուները» և շասաց, թե «Գնացեք իջեք ու պղտորեցեք նրանց լե-զուները» ինչպես և հրամանի կարգը պատշաճում էր Աստվածու-թյանը, այլ «Եկեք, ասաց, իջնեք ու պղտորեցեք»: Նա գործի մեջ

«Եկա՛յք, աւէ, իջցո՛ւք և պղտորեսցուք»։ Իբրև առ հաւասարութիւն գործոյն յայտնի առնէր ի «պղտորեսցո՛ւք»-ն աւել, յիրաւի և առ մարդոյն արարչութեամբն և լեզուացն բաժանմամբ օրինակեաց զայս։

623 Քանզի զմարդկութիւնն վասն մերոյ փրկութեան յանձն առնլոց էր Աստուածութիւնն՝ զթիւ Երրորդութեան երեսացն ուսուցանէր առաքելոցն։ զի ըստ այնմ օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսնան, որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ իցեն, յայտնեալ երեքանձնական միասնական զօրութեանն, միապաշտօն տէրութեանն խոնարհեալ ծուր կրկնեսցի։ Իսկ յղութիւն նոցա ծնոյց զանլուր միմեանց ձայնիցն շփոթութիւն։

624 Իսկ արդ՝ զի՞նչ ասացին ազգքն այնորիկ առաջինք ի շինել զաշտարակն։ «Եկա՛յք շինեսցո՛ւք աշտարակ, զի իցէ զլուխ նորա ի վեր մինչև յերկինս»։ Որ ոչ կարացին հասուցանել ի բարձրութիւնն խոստացեալ անձանց պարծանացն զոր պանծացան։ այլ աւերեցին փլուզին քակեցին զմիաբանական միալեզու միաբանութեանն իւրեանց շինութիւն միամտութեանն։ Ոչ հասուցին զաշտարակն ըստ ասելոյն յերկինս, զի յերկրի էր, և աստուտ էր շինուածն։ այլ անտի իջուցին ի կործանումն բաժանման ցրուելոյն։ յըզացան զանօրէնութիւն, ծնան զբազմաձայն լեզուացն բաժանումն, զի մի՛ լուիցէ այր ընկերի բարբառոյ, ի միմեանց մեկնելով ցրուեցան։

625 Իսկ Աստուածութիւնն երեսցաւ յայնժամ խորհրդով, և յայտնեցաւ այժմ յայս ժամանակս յայտնապէս. մեկնեցաւ արդեամբք, զի ծանիցեն ամենեքեան, տեսցեն և հաւատացեն։ Արդ՝ սերմանեաց յանձինս մարդարէիցն զշնորհս յառաջդիտութեան Հոգւոյն սրբոյ, զի յղացին զճշմարտութեանն աւետիս Աստուածութեանն գալստեան ամենայն արարածոց. և նորա սերմանեսցեն ընդ ամենայն տիեզերս, զի յղացին զխորհուրդն կենդանութեան ակնկալութեան, անմահութեանն բերի զծնունդն։ Յղացին զյոյս և զսէր նախ առ Աստուածութիւն արարչութեանն, և ապա սէր ընկերսիրութեանն՝ աննեղ և անկեղծաւոր սիրով պահել հաւատարութիւն առ միմեանս։

626 Աոր և ինքն իսկ եկեալ մեկնեաց, թէ «Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան»։ Նախ՝ սիրել զԱստուածութիւնն յամենայն սրտէ և յամենայն անձնէ և ամենայն զօրութեամբ հանդերձ, որ է առաջինն։ Եւ երկրորդն՝ սիրել

հավասարութիւն դրեց «պղտորենք» ասելով և հիբավի, այս օրինակով, թէ՛ ստեղծեց մարդուն թէ՛ բաժանեց լեզուները։

623 Քանզի Աստվածութիւնը մեր փրկութեան համար հանձն առավ մարդկային կերպարանքը, նա առաքելներին սովորեցրեց Երրորդութեան անձնավորութիւնների թիվը, որպեսզի, ըստ այս օրինակի ուսուցանեն ամենքին, որ որ տիեզերքում մարդիկ լինեն, հայտնելով, որ երեքանձնական միասնական զօրութեան, միապաշտոն տերութեան առջև ծունկի իջնեն։ Իսկ նրանց հղութիւնը ծնեց միմյանց անհասկանալի ձայների շփոթութիւն։

624 Իսկ ի՞նչ ասացին այն առաջին ազգերը աշտարակը շինելու ժամանակ. «Եկեք այնպիսի աշտարակ շինենք, որ նրա գլուխը վեր լինի մինչև երկինք»։ Նրանք չկարողացան հասցնել այն բարձրութեանը, որ իրենց հպարտութիւնը խոստացել էր, որով պարծեսցել էին, այլ ավերեցին, փլուզեցին, քանդեցին իրենց լեզուների միասնութիւնը և համախոհ համերաշխութեան շինութիւնը։ Աշտարակը չհասցրեցին, ըստ իրենց ասածի, մինչև երկինք, քանզի երկրի վրա էր և այստեղ մնաց շինվածքը։ Այլ այնտեղից իջան մինչև կործանում, բաժանում և ցրում։ Անօրենութիւն հղացան, ծնունդ տվեցին բազմաձայն լեզուների բաժանմանը, այնպես որ այրն իր ընկերոջ լեզուն չէր հասկանում և միմյանցից հեռանալով ցրվեցին։

625 Իսկ Աստվածութիւնն այն ժամանակ խորհրդավոր էր երևացել, իսկ այս ժամանակներում հայտնապես ներկայացավ։ Իբրևամբ հայտնվեց, որպեսզի ամենքը ճանաչեն, տեսնեն ու հավատան։ Արդ, մարգարեների մեջ սերմանեց սուրբ Հոգու, կանխագիտութեան շնորհը, որպեսզի հղանան Աստվածութեան գալստեանը ճշմարիտ ավետիսը արարածներին և նրանք սերմանեն ամբողջ տիեզերքին, որպեսզի հղանան կենդանութեան ակնկալութեան խորհուրդը, անմահութեան ծնունդ տան, հղանան հույսը և սերը նախ առ Արարիչ Աստվածը և ընկերասիրութեան հակում ցույց տան միմյանց նկատմամբ, համերաշխութեան աննեղ և անկեղծ սիրով։

626 Այս բանն ինքը գալով մեկնեց, թե «այս երկու պատվիրաններից են կախված բոլոր օրենքներն ու մարգարեները»։ Նախ սիրել Աստծուն ամենայն սրտով, ամենայն հոգով և ամենայն զօրութեամբ հանդերձ, որն առաջինն է։ Եվ երկրորդը՝ սիրել ընկերոջը իբրև իր անձը։ Իսկ երրորդը՝ լսել Աստվածութեան խոսքի ավետիսը, առանց երկմտութեան և հավատալ նրան։ Սրանով հղացան սլանալու արագութիւնը, որով Թոբիթի են գնալու սուրբ Հոգու թե-

զընկերն իբրև զանձն: Իսկ երրորդն՝ լսել Աստուածութեան բանին աւետեաց առանց երկմտութեան և հաւատալ այսմիկ: Այսուիկ յղացան զարագութիւն սլանալոյ, որով ծնան ի թոխչ և ի թևս Հոգւոյն սրբոյ, զի խառնեցին ի գունդն Քրիստոսի՝ յղանալ զյոյսն հաւատոց և ծնանել յարքայութիւն միանգամայն զըմբռնեալսն: Որպէս և ընդ ամենայն արարածոց զոչէ մարգարէն առ Հայր, իբրև յամենեցունց բերանոյ, իբրև ընդ ամենեցունց տեսալ զորդեգրութիւն շնորհին, որ կատարելոցն էր առ մեօք, ասէ. «Իբրև երկունք յլոյ զի հասեալ իցէն ի ժամանակս զննդեան, և առ ցաւս իւր ճշիցէ»:

627 Եւ զի՞նչ իցեն երկունքն հասեալք, որ զցաւսն ճշելոյ ստիպիցեն, և թէ ոչ զզմունք և խոստովանութիւնք՝ աղաշխարութեամբ յղացեալք, որպէս և ասէն, թէ «Այնպէս եղեաք սիրելոյ քում»: Եւ զորմէ՞ սիրելոյ արդեօք խօսեսցի մարգարէն, եթէ ոչ վասն Որդւոյն նորա ասիցէ, որ զալոցն էր, որում մնայր ակնկալութիւն ամենայն արարածոց, որ եկն կատարեաց ինքեամբ զամենայն. որպէս և ասեն իսկ առ նա բողոքեալ, թէ «Տէ՛ր, յահ և չերկիրդ քո յլացար, երկնեցաք և ծնաք զՏոգի փրկութեան քոյ»:

628 ԶԲ. Արդ՝ փոխանակ աշտարակին ինքն Տէրն կանգնեաց զխաչափալան՝ ըստ յառաջասաց մարգարէութեանն. որպէս ասէ թէ «Ահա ապիկ կանգնեմ նշտն ի վերայ հեթանոսաց», այսինքն զխաչն փրկական. յորոյ վերայ ինքնին Տէրն, ուստի և զկեանս զործէ աշխարհի:

629 Բայց «եկա՛լք, ասացին, շինեսցո՛ւք աշտարակ, զի իցէ զլուխ նորա ի վեր մինչև չերկինս». և այս ըստ նոյն նոցա կարծիսն անցեալ. և այն ոչ այսպէս: Իսկ խաչ՝ աշտարակն, յորոյ վերայ Աստուածորդին բազմեցաւ. խաչն չերկրի, և մարմինն ի վերայ նորա. իսկ Աստուածութիւնն մինչև ի վեր քան զերկինս, և քան զանկէտ, քան զանսահման բնութիւն տարրեղէն արարածոցս, բովանդակեալ և բնեռեալ ի խաչին փայտի, լցեալ և տարածեալ ի տարեբս և յանտարեբս, այնպիսին՝ որ և ի սիրտս առաքելոց և ամենայն սրբոց բնակեալ էր հանգերձ Հարբն և սուրբ Հոգւովն իւրով: Որ և լեզուս փոխանակ լեզուացն խափանելոց շարժեաց. զի յառաջն աշտարակէն ցրումն եղև, իսկ ի խաչէս՝ ժողով. անախ մերժումն ի տանջանս, և աստի՛ մերձումն յարքայութիւնն:

630 ԶԳ. Յղացան առաքեալքն զսէր առ մարմնակիցս իւրեանց և ծնան զամենայն արարածս, խառնեալ յԱստուածութիւն

վերի վրա, խառնվելու Քրիստոսի գնդին, հղանալու հավատքի լույսը և մի անգամ բռնվածներին բերեն ծնելու արքայութեան մեջ: Ինչպես և ամենայն արարածների համար մարգարեն գոչում է Հոգրը, իբրև բուրի կողմից ասված, ամենքի համար, տեսնելով շրնորհի որդեգրությունը, որը պատրաստված է մեզ համար, ասում է. «Իբրև հղության երկունքի մեջ եղող, որի ծննդյան ժամանակը հասնելով, ցավից ճշում է»:

627 Բայց ի՞նչ է հասած երկունքը, որի ցավերը ստիպում են ճշալ, եթե ոչ աղաշխարութեամբ հղացած զղբում և խոստովանություն, ինչպես ասված է, թե «մենք էլ այնպես եղանք քո սիրելիի համար»: Ո՞ր սիրելիի մասին է արդյոք խոսում մարգարեն, եթե ոչ նրա Որդու մասին, որը զալոց էր, որին էր ուղղված ամենայն արարածների ակնկալությունը, որն եկավ ինքն իրմով ամեն ինչ կատարեց, ինչպես ասացին նրան բողոքելով, թե «Տեր, ահի ու երկյուղի մեջ երկնեցինք և ծնեցինք քո փրկության հոգին»:

628 ԶԲ. Արդ աշտարակի փոխարեն ինքը Տերը խաչափայտը կանգնեցրեց, ըստ կանխագուշակ մարգարեությանը, որ ասում է, թե «հա՛վասիկ նշան եմ կանգնեցնում հեթանոսների վրա», այսինքն փրկարար խաչը, որի վրա ինքը Տերն է և որից կյանք է տալիս աշխարհին:

629 Բայց «եկեք, ասացին, աշտարակ շինենք, որպեսզի նրա զլուխը մինչև երկինք հասնի» և այս, ըստ նրանց ծրագրի կատարվեց, բայց մյուսն ալգպես չեղավ: Իսկ աշտարակը խաչն է, որի վրա Աստվածորդին բազմեց, խաչը երկրի վրա և մարմինը նրա վրա: Աստվածությունը, որը հասնում է ավելի վեր, քան երկինքը, քան անորոշ կետը, քան նյութական արարածների անսահման բնությունը, մնաց պարփակված ու բնեռված փայտե խաչի վրա, լցված ու տարածված նյութականների և աննյութականների վրա: Նա էր, որ առաքյալների և ամենայն սրբերի սրտերում բնակված էր Հոգով և իր սուրբ Հոգով հանդերձ: Նա լեզուներ ներշնչեց խափանված լեզուների փոխարեն: Փանդի առաջին աշտարակից ցրում առաջացավ, իսկ խաչից՝ հավաքում: Դրանից՝ հեռացում դեպի տանջանքները, սրանից՝ մերձեցում դեպի արքայությունը:

630 ԶԳ. Առաքյալները սեր հղացան իրենց մարմնակիցների հանդեպ և ծնեցին ամենայն արարածներին ու խառնեցին Աստվածությունը: Մատնեցին իրենց անձերը ընկերների բողոքների պատ-

անդր: Մատենցիին զանձինս իւրեանց՝ ընկերացն բողոքելով, զի Աստուած ասացին. վասն այտորիկ իբրև զՔշնամիս շարամահք եղեալ ի վերայ երախտեացն՝ շար փոխանակ ընդ բարւոյ ընդունէին հրաւիրակքն, որ եկին կոչել զամենեսեան ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն: Մահ ընկալեալ տանջանօք հանդերձ, փոխանակ ընդ դրուատին և պատիւ գտանելոյ ի նոցանէ, որպէս և դուք իսկ առ ձերսս արարէք. զի տգիտութեամբ արարէք, զի ոչ էիք հասեալ լիրաւի ի լաութեանցն վերայ:

631 Արդ՝ յառաջին աշտարակէն ցրումն լեզուացն եղև. և այժմ ինքն Տէրն ժողովեաց զցրուեալս աղգացն, և բևեռեաց ընդ մարմնոյ իւրոյ, զոր առ ի մէնջ՝ ի փայտին զորմէ կախեցաւ. զի անքակութիւն արասցէ ի մի հաւատս միասնական պաշտամանն: Իսկ նոքա առին հրաման սիրել զտէրն և զկամս նորա առնել. զի զանձինս տոհմակցաց իւրեանց, այսինքն զամենայն մարդկան, ապրեցուցեն ի յախաննական մահուանէն: Զի Տէր ինքնին եկն և մեռաւ վասն ամենեցուն, զի զամենեսեան ձգեսցէ յանմահութիւնն. իսկ սոքա նորին կամացն քարոզք առաքեցան, զի տացնն զփշրկութիւն և զերախտիս Աստուածութեանն առնուլ ի միտ ամենեցուն որ առ նոսայն եղև:

632 Վասն այտորիկ յղացան առաքեալքն ի Հոգւոյն սրբոյ և ձեան լեզուս՝ խօսուեսն անմահութիւն ամենեցուն: Զի ինքն եկն Հոգի Աստուածութեանն փորձել և քննել զամենեսեան, իբրև զարծաթ ի բովս, լեզուօք առաքելոցն. որպէս և ասէն ընդ ամենեցուն, իբրև ընդ երկրի, բերան առեալ՝ իբրև զփող նովին զօրութեամբ գոչէ մարդարէն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ»:

633 Արդարև իսկ փորձեցան արդարքն իբրև ի բովս՝ ի Հոգին սուրբ. զի նախ զնոսա փորձեաց ի փշել Հոգւոյն զօրութեան. «Փշեաց ի նոսա և ասէ, առէ՛ք զՀոգին սուրբ»: Զի ընտրեսցէ նախ զնոսա իբրև զարծաթ, զի աղան այրեացի. զի տուն Տեառն՝ ինքն աստուածախառն մարմինն էր, որ և տիեզերաց էին բովք սրբբելոյ: Անկան առաքեալքն առաքինիք ի բովսն՝ նախ թուով երկոտասանքն. այրեցաւ հալեցաւ կորեաւ մի ի նոցանէն, որդին կորուսեան Յուդայ. իբրև զանագ ի մէջ հրոյ ծախեալ սպառեցաւ:

634 Սրբեցան մետասանքն և ընտրեցան իբրև զարծաթ ի բովս և ելին անօթք ընտիրք ճարտարութեան պիտոյից Արարչին: Փորձ-

ճառով, քանզի Աստուծո հետ խոսել էին: Այս պատճառով իբրև Քշնամիներ շարամահ եղան նրանց բարիքի համար: Բարիքի փոխարեն շարիք էին ընդունում հրավիրյալները (առաքյալները), որոնք եկել էին ամենքին կոչ անելու Աստվածութեան սիրո հարսանիքին: Փոխանակ նրանցից դրվատանք ու պատիվ գտնելու, տանջանքով մահ ստացան, որպես և դուք իսկ արեցիք ձերոնց: Քանզի տգիտութեամբ արեցիք և հիրավի չէիք հասել լավութեան [գիտակցութեան]:

631 Արդ, առաջին աշտարակի պատճառով եղավ լեզուների ցրումը և այժմ ինքը Տէրը ցրված ազգերը ժողովեց ու բևեռեց իր մարմնի վրա, որը մեզանից էր առել և դրանով փայտից կախվեց, որպեսզի միասնական պաշտամունքի մի հավատի մեջ անքակտելի դարձնի: Իսկ նրանք հրաման ստացան սիրել Տիրոջը և նրա կամքը կատարել, որպեսզի իրենց տոհմակիցներին, այսինքն ամենայն մարդկանց հոգիները փրկեն հավիտենական մահվանից: Քանզի Տէրն ինքը եկավ և մեռավ բոլոր նրանց համար, որոնց ամենքին անմահութեան է բարձրացնելու: Իսկ սրանք առաքվեցին որպես նրա կամքի քարոզիչներ, որպեսզի ամենքին տեղյակ դարձնեն Աստվածութեան փրկութեանն ու երախտիքին, որը եղել էր նրանց մեջ:

632 Այս պատճառով առաքյալները սուրբ Հոգուց հղացան և ձեռքին լեզուներ, որոնք անմահութեան մասին էին խոսում ամենքին: Քանզի ինքը Աստվածութեան Հոգին եկավ փորձելու և քննելու ամենքին առաքյալների լեզուներով, ինչպես արծաթը բովի մեջ: Ինչպես ամենքին ասված, իբրև աշխարհին ուղղված, իբրև փող խոսելով մարգարեն նույն զօրութեամբ գոչում է, թե «փորձեցիր մեզ, ով Աստված, ու քննեցիր, ինչպես արծաթն է քննվում»:

633 Արդարև իսկ արդարները փորձվեցին, ինչպես բովի մեջ, սուրբ Հոգու միջոցով: Նախ նրանց փորձեց՝ փշելով Հոգու զօրութեանը: «Փշեց նրանց և ասաց՝ առեք սուրբ Հոգին», որպեսզի նախ զտի նրանց որպես արծաթ և աղտը մաքրի: Քանզի Տիրոջ տունը նրա աստվածային մարմինն էր: Նրանք նաև տիեզերքի համար զտելու բով էին: Ընկան առաքելների առաքյալները բովի մեջ նախ տասներկու թվով, այլվեց հալվեց, կորավ նրանցից մեկը՝ կորուստյան որդի Հուդան, անագի նման հրի մեջ քայքայվեց, սպառվեց:

634 Սրբվեցին տասնմեկը և զտվեցին ինչպես արծաթը բովի մեջ ու եղան Արարչի կարիքների ճարտար ընտիր անոթներ: Փորձ-

ձեցան պէսպէս նեղութեամբք և տանջանօք զոր կրեցին ի մարդկանէ, յայնցանէ՝ որոց զօգուտն խօսեցան. հաստատեալ սիրովն տային վկայութիւն մարմնակցացն, յորոց ընդունէին տանջանս, զի զՏեառն զառաքլին զհրամանսն կատարեցեն. սէր օգտի ընկերացն բերեալ, համբերելով նեղութեանցն, զի զանցաւորսն արհամարհեցեն: Զի յորժամ Արարիչն աշխարհի յայտնեցի միտանգամ՝ նոքա ընդ նմին թագաւորեցեն յաիտենական թագաւորութեամբն. որպէս ասէն յիրաւի ի դէմս նոցա նոյն երգողին մարգարէութիւն, թէ «Փորձեցեր զմեզ, Աստուած, և քննեցեր՝ որպէս և քննի արծաթ. իջուցեր զմեզ յորոգայթ, և եզեր նեղութիւն ի թիկունս մեր, և անցուցեր զմարդիկ ի վերայ զխոց մերոց»:

635 Զի քննեաց զնոսա հրովն շոգուոյն և ի ձեռս մարդկան. զի ի հանդիսի փորձութեան քաջութիւնքն երևեցին նեղութեամբքն վասն արդարութեանցն. որպէս և դուք յայնցանէ, որ և ի ձերում աշխարհիս առաջի ձեր վկայք Աստուածութեանն գտան՝ զիտէք զփորձն. զի սիրեցին զյոյսն խոստացեալ միտանգամ գալստեանն Աստուածորդոյն: Առին զհուր շոգուոյն կենդանուոյ յանձինս իւրեանց, և զվտակս բղխման անմահութեանն բաւական եղին ընդունելու վասն այսորիկ կարացին դիմել անցանել, արհամարհել զհրով տանջանացն և զպաղեալ սառամանեօք մեղացն: Արդարն արհամարհել արհամարհեցին զմեղօք և ընդ նմին զնեղութեանցն եկելոց զոհանային զսուղէն շնորհաց, թէ «Անցաք մեք ընդ հուր և ընդ ջուր, և հաներ զմեզ ի հանգիստ»:

636 Զի նախ անցին ընդ հուրն և ընդ ջուրն և ընդ սուրն մեղաց, և արհամարհեցին զհուր մեղացն և զջուրն անօրէնութեան և զսուր տանջանացն փորձութեան, և ընկալան զլուսաւորիչ հուրն կենդանութեան և զջուրն նորոգութեան և զսուրն, այսինքն «զբանն Աստուծոյ, որ սուր է քան զամենայն սուր երկսայրի և պողովատիկ, և կարող է հասանել հատանել թափ անցանել մինչև յորոշումն ոգւոց և մարմնոց և շնչոց»:

637 Վասն այսորիկ և մարգարէն յառաջագոյն ընծայեցուցանէ զայս, թէ «Սուրք երկսայրիք են ի ձեռս նոցա». որով և կտրիցեն հատանիցեն միանգամայն զանօրէնութիւնս ամբարշտութեանցն, խլեացեն յերկրէ: Եւ զհնձեալսն և զհատեալսն զի՞նչ առնիցեն: Ասէ,

վեցին պես-պես նեղութիւններով ու տանջանքներով, որ նրանց պատճառեցին մարդիկ, այնպիսիները, որոնց օգտի համար են խոսել: Հաստատ լինելով սիրո մեջ վկայութիւն տվեցին մարմնակիցներին, որոնցից տանջանքներ էին ընդունել, որպեսզի կատարվեն առաքիչ Տիրոջ հրամանները: Նրանք օգուտի սեր բերեցին ընկերներին, համբերելով նեղութիւններին, որ անցավոր լինելու պատճառով արհամարհեցին: Քանզի աշխարհի Արարիչը երբ մյուս անգամ հայտնվի, նրանք նրա հետ թագավորելու են հավիտենական թագավորությամբ, ինչպես հերավի նրանց կողմից ասում է նույն երգողի մարգարետիւնը, թե «Փորձեցիր մեզ Աստված և քննեցիր ինչպես քննվում է արծաթը, մեզ որոգայթի մեջ նետեցիր և մեր թիկունքին բռն դրեցիր ու մարդկանց նստեցրիր մեր գլուխների վրա»:

635 Քանզի նրանց քննեց շոգու հրով և մարդկանց ձեռքով, որպեսզի փորձութեան հանդեսի ժամանակ նրանց քաջութիւնը երևա արդարութեան համար կրած նեղութիւնների միջոցով: Ինչպես և դուք զիտեք նրանց փորձը, ովքեր ձեր երկրում, ձեր առջև Աստվածութեան վկաներ եղան: Նրան սիրեցին Աստվածորդու կրկին գալստեան խոստացված հույսը: Կենդանի շոգու հուրը իրենց վրա վերցրին և արժանի եղան ընդունելու անմահութեան բխման վտակները: Այս բանի համար նրանք կարողացան դիմագրավել, անցնել, արհամարհել հրով տանջանքները և սառնամանիքով պաղած մեղքերը: Արդարն արհամարհելով արհամարհեցին մեղքերը և նրա հետ նաև զայիք նեղութիւնները ու զոհացան շնորհներ տվողից, թե «մենք անցանք հրի ու սրի միջով և դու մեզ հանգստի հասցրիր»:

636 Քանզի նախ անցան հրի, ջրի և մեղքի սրի միջով և արհամարհեցին մեղքերի հուրը, անօրէնութեան ջուրը և փորձութեան տանջանքի սուրը. նրանք ընդունեցին կենդանութեան լուսավորիչ հուրը, նորոգութեան ջուրը, և սուրը, այսինքն «Աստուծո խոսքը, որն ավելի սուր է, քան ամենայն երկսայրի սուր ու պողպատ և կարող է հասնել, կտրել, ճեղքել մինչև անշատումը հոգու, մարմնի ու շնչի»:

637 Սրա համար էլ մարգարեն նախապես այս էր առաջարկել, թե «Երկսայրի սրերը նրանց ձեռքում են», որով և կտրելու, հատանելու են և միանգամայն վերացնելու երկրից ամբարշտութիւնների անօրէնութիւնները: Իսկ ի՞նչ են անելու հնձված ու կտրվածի

թէ «Հողմք առցեն, և ամպք բաժանեացեն, և փոթորիկ իբրև զխառն կուտեացէ զնոսա»: Իսկ կուտեալքն ի հուրն անշէշ մատնեացին»: Զի արդարև իսկ ճշմարիտ մշակաց դործ այն է, զի զպիտանի արդիւնսն, զշայեկանսն, ի շտեմարանս ժողովեացեն, և զփուշն և զգծնիկն տալ ճարակ հրոյ:

638 ՁԴ. Արդ՝ սոքա նախ զանձինս փորձեցին, և ապա աշխարհի եղեն բովը: Ընկալան զհուրն կենդանութեան. միւսանգամ մտին ի բովս իբրև զարծաթ, զտեալք և պարզեալք և ձուլեալք ի սէր Արարչին գտան ի հնոցէն հալոցաց՝ եղեն փողք կոածոյք ի սպաս Տեառն հրամանացն, դոշեցին լցին զտիեզերս: Փողք առ փողս գոշեցին և ասեն ընկեր ցրնկեր, թէ «Աւետարանեցէ՛ք օր ըստ օրէ զփրկութիւն նորա. պատմեցէ՛ք ի հեթանոսս զփառս նորա, յամենայն ժողովորդս զսքանչիս նորա. զի մեծ է Տէր և օրհնեալ է յոյժ, ահարկու է նա ի վերայ ամենայն կողոց», և թէ՛ «Ամենայն կուռք հեթանոսաց ոչինչ են, այլ Տէր զերկինս արար»: Իսկ փոխանակ պատկերացն կոնիոց առաքեալքն իբրև շփոթք կոածոյք անուանեցան, զի զամենայն աշխարհս ընդ հանուր լցցեն. որպէս ասէն, թէ «Ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչև ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

639 Արդ՝ և ինքեանք հնոցք տիեզերաց, և հուր կենդանութեան Հոգւոյն ի լեզուս նոցա, զի զամենայն աշխարհս փորձեցեն: Եւ զի գոշեացեն ևս ի Տեառնէն զճշմարիտ բնութեանն Աստուածութեանն զյայտնութիւն, թէ «Տեսէ՛ք տեսէ՛ք, զի ես եմ, և ոչ գոյ այլ Աստուած բայց յինէն». թէ՛ «Ես սպանանեմ, և ես կեցուցանեմ. հարկանեմ, և ես բժշկեմ, և ոչ ոք իցէ, որ հանիցէ զձեզ ի ձեռաց իմոց». և եթէ՛ «Արեցից իբրև զփայլակն զսուսեր իմ, և ի խնդիր վրիժուց արձակեցից զաջ իմ. հատուցից զհատուցումն թշնամեաց իմոց»:

640 Յղացան լեզուք առաքելոցն զանշափութիւն հաւատոցն իւրեանց, և ծնան լեզուս զոր ոչ գիտէին: Գոշեցին իբրև զփող՝ զմիահեծան տէրութեանն իշխանութիւն, և ծնան զանթիւ բազմութիւն մարդկան ի կարգս հրեշտակաց ի սպասաւորութիւն Աստուածորդւոյն: Զի փոխանակ հրեշտակացն անկելոց, որք կործանեցան յաստուածակիր ի լուսեղէն ի սպասաւորութեանէն՝ որդիք մարդկան հրեշտակացին, կանգնեացին և կալցին զտեղիս նոցա: Զի թիւք կարգեալք փառաւորութեանցն՝ նոյն անխախտ մնացեալ լիութեամբն

հետ: Ասում է, թե «հողմերը տանելու են, ամպերը բաժանելու և փոթորիկն իբրև խառնվ կուտելու է նրանց»: Իսկ կուտակվածները անշեշ հրի են մատնվելու: Քանզի արդարև իսկ ճշմարիտ մշակների գործն այն է, որ պիտանի արդյունքը, շահեկանը շտեմարանների մեջ ժողովեն, իսկ փուշն ու եղջերափուշը հոտ ճարակ դարձնեն:

638 ՁԴ. Արդ, սրանք նախ իրենք իրենց փորձեցին և ապա աշխարհի բովեր դարձան: Կենդանության հուրն ընդունեցին, կըրկին մտան բովերի մեջ իբրև արծաթ զոված ու մաքրված և ձուլված Արարչի սիրտ մեջ: Նրանք հնոցի հալոցից հանվեցին և եղան կոածո փողեր՝ ի սպաս դրված Տիրոջ հրամաններին: Նրանք գոշեցին ու լցրին տիեզերքը: Փողերը փողերին գոշեցին և ընկերն ընկերոջ ասաց, թե «ավետարանեցեք օրըստօրե նրա փրկությունը, պատմեցեք հեթանոսներին նրա փառքը և ամենայն ժողովորդներին նրա հրաշքները, քանզի մեծ է Տերը և հույժ օրհնյալ, ահարկու է նա ամեն կուռքերի նկատմամբ», և թե «հեթանոսների ամենայն կուռքերը ոչինչ են, սակայն Տերը երկինքն է ստեղծել»: Իսկ կոած պատկերների փոխարեն առաքյալները կոածո շեփորներ կոշվեցին, որ ամենայն աշխարհը ընդհանրապես լցնեն, ինչպես ասված է, թե «ամբողջ երկրով մեկ հնչեց նրանց ձայնը և մինչև տիեզերքի ծագերն են հասնում նրանց խոսքերը»:

639 Արդ, նրանք տիեզերքի հնոցներ են, և Հոգու կենդանության հուրը նրանց լեզուների վրա է, որպեսզի փորձեն ամենայն աշխարհը և կոշեն Տիրոջ անունից Աստվածության ճշմարիտ բնության հայտնությունը, թե «ես եմ, տեսեք, տեսեք, որ ես եմ և չկա Աստված բացի ինձանից» թե «ես եմ սպանում և ես կենդանացնում, ես եմ հարվածում և ես բժշկում և չկա մեկը, որ ձեզ փրկի իմ ձեռքից» և թե «փայլակի նման սրելու եմ իմ սուսերը և հանուն վրեժի արձակելու եմ իմ աջը, հատուցելու եմ իմ թշնամիների հատուցումը»:

640 Առաքյալների լեզուները հղացան իրենց հավատի անշափությունը և ծնեցին լեզուներ, որ չգիտեին: Փողի նման գոշեցին [ազդարարելով] միահեծան տերության իշխանությունը և մարդկանց անթիվ բազմությունը տարան հրեշտակների կարգը՝ սպասավորելու Աստվածորդուն, քանզի ընկած հրեշտակների փոխարեն, որոնք զլորվեցին աստվածային լուսեղեն սպասավորությունից, մարդու որդիները կարող են դառնալ հրեշտակներ, բարձրանալ ու գրավել նրանց տեղերը: Այսպիսով փառավորյալների կարգավոր-

անպակասեցին, զի ի հասարակաց փառաւորութեանցն գովեստք աճեցեալ զօրասցին, ուստի ի համեմատութենէ անտի «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

641 ՉԾ. Եղեն փողք առաքեալքն ժամատուք տիեզերաց. զի դիցեն ի սիրտս ամենայն երկրի ակնկալութիւն ժամակալութեան՝ սպասել տեսանազալուստ փողոյն: Զի նովին ձայնիւք եկեալ հասեալ, ի ժամանակի անդ ծանուցեալ զնոյն ձայն փողոյն, ի մահահանգիստ ընոյն յարուցեալք ի դարունն՝ զբերս բունոցն իւրաքանչիւր հասելոցն տերևիցեն: Զի այնուհետև յայն հասեալ զարունն՝ զիւրաքանչիւր սերմանեաց յարմատոյ անտի զտեսիլ կերպարանացն բերիցեն:

642 Ոմն իբրև զարման քաղցրահամ և զհեղեցկատես. որպէս ասէ յառաջընծայ մարգարէութիւնն, թէ «Արդարքն իբրև զարմանիս ծաղկեսցին, և իբրև զմայրոն կիբանանու բազումք եղիցին: Տնկեալք եղիցին ի տան Տեառն, և ի գաւիթս Աստուծոյ մերոյ ծաղկեսցին»: Եւ զարձեալ՝ ինքն Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս յաւետեացարեք և ի կենսաբեր Աւետարանին իւրում ամենեցուն տայ զիտութիւն յայտնապէս, թէ «Ի թղենոյ անտի ուսարո՞ւք զառակն. զի յորժամ ոստքն կակղասցին և տերևեսցին՝ զիտասջի՞ք, ասէ, թէ մերձ է զարունն»:

643 Զի կարի նմանութիւնք և օրինակք են ամենայն ծառատունկք, զիւրաքանչիւր կերպարանաց տեսիլս բերելով և ոչ երբէք փոխեն զգոյնս գոյնս ծաղկանցն, համոցն և հոտոցն և տերևոցն: Զի արման զիւր տեսիլն և զգոյնն և զհամն և զարարն բերիցէ և զքնական զարմատոյն, զծննդեան բուսոյն: Նոյնպէս և թուզն զտեսիլ իրոյ տերևոյն և զարար կեղևոյն և զտարր մրգոյն ի նմանէ որիշ. և այլքն ի նմանէ ուրոյնք: Զի կարմրախնձորն զիւր օրինակն, և կարմրատանձն զիւրն, և կարմրաղեղձն զիւրն: Եւ են նոյն ի նորին բնութենէ որ այլագոյնք են. զի և զհոտն անգամ իւրաքանչիւր օք ի նոցանէ առանձինն արձակիցէ:

644 Սոյնպէս կիտրոնն և ապարաղսամոնն և դափնին և ձիթենին զեղեցիկ և սերկևիլն և մուրտն և բնկոյզն և նուշն և քնարուկն և հաճարուկն և թութն և նուռն և հոյնն: Եւ ամենայն ծառք մըրգաբերք և ծաղկաբերք և տերևաբերք և հասկաբերք, բարձունք և

ված թիւք կմնա անխախտ, լիությամբ անպակաս, որպեսզի փառավորյալներ ի հասարակությունից գովեստները բազմանալով աճեն հետևյալ համեմատությամբ «փառք բարձունքներում Աստուծոն, երկրում խաղաղություն և մարդկանց հաճություն»:

641 ՉԾ. Առաքյալները եղան տիեզերքին [ազգարարող] ժամատու փողեր, որ ամբողջ երկրի սրտերի մեջ դնեն նշանակված ժամկետի ակնկալությունը սպասելու տշառնագալուստ փողին: Քանզի նույն ձայներով գալու են և այդ ժամանակ ծանուցելու փողի նույն ձայնը: Մահահանգիստ քնից ելնելով դեպի գարուն, ցույց են տալու յուրաքանչյուրի բույսի ծաղկելը: Այնուհետև երբ հասնեն այս գարնանը, յուրաքանչյուրն իր սեմի արմատից հատուկ կերպարանքն է ի հայտ բերելու:

642 Մեկն իբրև քաղցրահամ ու զեղեցկատես արմավենի, ինչպես ասում է կանխագուշակ մարգարեությունը, թե «արդարները արմավենիների նման ծաղկելու և կիբանանի մայրիների պես բազմանալու են: Տնկվելու են Տիրոջ տանը և մեր Աստուծո բակերում ծաղկելու են»: Դարձյալ ինքը՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոս, իր ավետաբեր ու կենսաբեր Ավետարանում ամենքին հայտնապես զիտություն է տալիս, թե «թղենու ծառից սովորեցեք առակը, քանզի երբ ոստերը կակղեն ու տերևակալեն, զիտեցեք, թե մերձ է զարունը»:

643 Քանզի ամեն տեսակ ծառատունկերը լավ նմուշներ և օրինակներ են, յուրաքանչյուրն ի հայտ բերելով իր կերպարանքի տեսքը: Երբեք չեն փոխում ծաղիկների զունագեղությունը, համբ, հոտը և տերևները: Քանզի արմավենին պիտի ունենա իր տեսքը, գույնը, համբ և բերքը, ինչպես նաև արմատի բնական վիճակն ու բույսի աճը: Նույնպես և թղենին ունի իր տերևներն ու կեղևի կառուցվածքը, նրա միրգը այլ տեսակ է և ուրիշները նրանից տարբեր են: Կարմրախնձորն ունի իր ձևը, կարմրատանձն իրը և կարմրաղեղձն իրը: Նրանք նույն բնությունից են, սակայն այլագույն են, քանզի յուրաքանչյուրը նրանցից նույնիսկ իր առանձին հոտն է արձակում:

644 Այսպես և կիտրոնը, բազսամոնը (ապարաղսամոն), դափնին, գեղեցիկ ձիթենին, սերկևիլը, մուրտն, բնկոյզը, նուշը, քնարուկը, հաճարուկը, թութը, նուռը, և հոնը (հուն): Եվ ամենայն մրգաբեր, ծաղկաբեր, տերևաբեր և հասկաբեր ծառերը, բարձր են և հսկա, ինչպես մայրին, նոճին, սոճին (շոճն), թեղոշը (կարմիր

մեծամեծք, որպէս մայրն և նոճն և շոճն և թեղօշն և սարդն և սարոյն և սօսն և լալիքին և գին և կաղամախն և ուռին և տօսախն:

645 Սոյնպէս և գունակ գունակ և երփն երփն ծաղկանցն, որպէս մանրագորն և վարդն և շուշանն և ասպազանն և յամիկն և անխարն և սմնակն և ներգիսն և շամպղիտակն և մեղրուկն, հօրօտն և մօրօտն և մանիշակն, և այլն ամենայն համասպրամ ծաղկանցն և ծառոցն բոյսք բողբոջոցն գնրնանուոյն երևեսցին յետ ձրմեքանուոյն:

646 Սոյն օրինակ և յարութիւն մեռելոց, Զի յորմէ հետէ ստեղծաւ աշխարհ՝ ոչ ոք ի նոցանէ յաշունն կամ ի գարունն փոխ առ յրնկերէն, և կամ զիւրն ետ զկերպարանս բուսոյն ծննդեան նմանութեան իւրոյ: Այլ ի սկզբանց արարչութեանցն ի ստեղծուածագործ ժամանակէ անտի մինչև ի վախճանելոյ ժամանակն, թէպէտ ստէպ ստէպ յաշունն ոսինն բոյսք աճուք, շորացեալք տերևերնկէց լինին, և պարարեալք ձմերասունք լինին, սառնապատք, ձիւնաթաղք, եղեմնահարք, խստութեամբ հարեալք զձէին արմատքն ծաղկանց, և կամ բազմակոյտք իմն իմն դարաստանացն, և անտառք բարձրաբերձ մայրիցն մայրեացն աճեցելոց՝ ստուարապատ յօրացելովքն հանդերձ շառաւեղօքն, սակայն ի ժամանակս գարնանուոյն հասեալք՝ ամպաշողք, որոտընդոստք, անձրևաբաղիք, ցօղահարք, առատաբուղիք, ամարասունք՝ ի վեր բերնն զիրաքանչիւր օրինակ բուսոց տերևոցն: Ըստ իւրոյ բնութեանն գայ տեսիլն յիւր իսկ կերպարանն, և ոչ փոխի ի նմանէ յրնկերն, կամ յրնկերէն ի նորա նըմանութիւն, այլ ըստ հաստատել կարգողին՝ նոյնպէս կայ յիւրում բնութեանն. անխախտ անխափան պատրաստեալ ըստ Արարչին հրամայելն՝ բուսանին փթթին:

647 Նա և մանրախոտքն զալարիք՝ իմն իմն և այլևայլք և որիչք են նմանութեամբ ի միմեանց, որպէս լօռն և վարսակն և կընիւնն, և որ ինչ նման է նոցա: Նա և սերմանիքն օգտակարք մարդկան, որպէս ցորեանն և հաճարն և գարին և կորեակն և գաւաթսն և ոսպնն և ոլոռն և որիզն և դկուզն և սիսեռնն, և այլ ևս բազում սերմանիք՝ զոր ի թիւ ոչ ոք կարացէ արկանել: Որք իւրաքանչիւր յիւրում ժամու ի գարունն ցուցանեն զյարութիւնն իւրեանց՝ բու-

կաղնի), սարդը (սարդենի), սարոն (կիպարիս), սոսը (լինարի), հակրին (արքայամորի), գին (գիհի), կաղամախը, ուռին և տօսախը:

645 Սոյնպէս և գունզգույն ու երփներանգ ծաղիկները, ինչպէս մանրագորը (մարդախոտ), վարդը, շուշանը, ասպազանը (տիպատատուկ), համիկը, անխարը (լուտաս), սմնակը (տերեփուկ), ներգիսը (նարկիս), շամպղիտակը (քարխոտ), մեղրուկը (թոքախոտ), հորտոն ու մորտը, մանուշակը և ամենայն համասպրամ (անուշահոտ) ծաղիկների ու ծառերի բողբոջը երևալու է գարնանը, ձմեռվանից հետո:

646 Նույնօրինակ է և մեռելների հարութունը: Քանզի այն բանից հետո, երբ ստեղծվեց աշխարհը, ոչ ոք աշնան կամ գարնան չի փոխարինել իր ընկերոջը և կամ տվել իր կերպարանքը որևէ բույսի, որը նույն ծնունդն ունի: Այլ սկսած իրենց ստեղծումից, արարչագործության ժամանակից մինչև վախճանի ժամանակը, թեպէտ ստեպ-ստեպ աշնանը աճող բույսերի մեջը դատարկվում է, շորացած տերևներն ընկնում են և պարարտացածները ձմեռնահար են լինում, սառնապատ, ձյունաթաղ, եղյամահար [ձմեռվա] խստութունից զարնված քայքայվում են ծաղիկների արմատները, ծառաստանների բազմակոյտ ծառերը, անտառները բարձրաբերձ մայրիներով, առատ աճած սոճիներով՝ ստվարապատ ուռճացած, ճյուղերով հանդերձ, սակայն երբ հասնում է գարնան ժամանակը ամպերից շող ստանալով, որոտից ցնցված, անձրևով հզօպացած, ցօղահար, առատաբուխ աճելով ամուտնը, նրանցից յուրաքանչյուրը իրեն հատուկ ծաղկուն տերևներ է բնծայում: Ըստ ամեն մեկի բնության նրա տեսքը մնում է իր կերպարանքով և չի փոխվում մի այլ ձևի և կամ ընկերը չի նմանվում նրան, այլ ըստ կարգողի հաստատած ձևի՝ նույնությամբ մնում է իր բնության մեջ: Անխախտ, անխափան, պատրաստված ըստ Արարչի կարգադրության բուսնում և փթթում են:

647 Գալար մանրախոտերը տեսակ-տեսակ և այլևայլ ձևերով են տարբերվում միմյանցից, ինչպէս լոռը (չրիմուռ), վարսակը և կնյուկը (վաղմեռուկ) և նրանց նմանները: Նաև մարդկանց օգտակար սերմերը, ինչպէս ցորենը, հաճարը, գարին, կորեկը, գավաթսը (գեղին կորեկ), ոսպը, ոլոռը, որիչը (բրինձ), կուղը (բակլա), սիսեռը և բազում այլ սերմեր, որ կարելի չէ թվարկել: Մրանցից յուրաքանչյուրը գարնանը, իր ժամանակին ցույց է տալիս իր հա-

սովքն և համովքն և հոտովքն, բողբոջովքն, ծաղկովքն և բնդովքն. և տերևազգեստք զիրեանց մերկութիւնն ըստ իւրաքանչիւր նմանութեան ազուցանեն:

648 Որպէս և միտք և մարմինք մարդկան աստուածական ցօղովն ի մեծ գարունն պարարեալք ի գերեզմանացն բուսանիցին: Զի միանգամայն կազմիցին զոսկերօքն շորացելովք՝ միսքն և շիղքն և աճառքն և նեարդքն, մորթովքն զգեցեալք և մաղովքն զարգարեալք: Եւ իւրեանց ողիքն ի նոսին դարձեալք, և իւրեանց նմանութիւնքն յինքեանս. զի զիւրաքանչիւր գործոցն տեսիլս ի գլուխս իւրեանց առեալ բերիցեն, իբրև զմիբոս քաղցրութեան և զանուշութեան. պտուղսն, համովքն և իւղովքն և ծաղկովքն և հոտովքն, աճեցուն բազկարձակ տերևալից շրատուն վայելչութեամբքն: Զոր և սաղմոսարանն մարգարէութեամբքն նուազեաց, թէ «Եղիցի նա որպէս ծառ, որ տնկեալն է ի գնացս ջուրց, որ զպտուղ իւր ի ժամուտացէ, և տերև նոցա մի՛ թափեսցի. և զամենայն ինչ զոր և առնիցէ՝ յաջողեսցի նմա»: Եւ դարձեալ՝ կթէ «Ծաղկեսցին ի քաղաքի Տեառն՝ իբրև զխոտ երկրի». և եթէ՝ «Եղիցին օրհնեալ յախտեանս»:

649 22. Եւ արգարև իսկ գարունն բուսաբեր՝ զօրինակ մարդկան յարութեան մեռելոցն ուսուցանէ: Եւ զի ծաղիկքն և ծառատունկքն զարդարին, նա և փուշքն բուսանին,— որպէս զմնիկն և տատասկն, եղիճն և պատեղիճն, խայթահարն, ժանտափուշն, տափափուշն, սրափուշն, որոմնն, կայծուկն, գաղձն վնասակար, և որ ինչ նման է սոցա,— և սոքա ամենեքեան յիւրաքանչիւր նմանութեան բնութեանն բուսանին: Իսկ օգտակար ծաղիկքն և կամ շառափոք ծառոցն դարաստանաց՝ յիւրեանց բնութեանն հասանեն զարնայնոյն:

650 Իսկ միտք մարդկան, որ են տունկք բուրաստանաց կամ ծաղիկք ծաղկոցաց Աստուածութեանն՝ ունին ինքեանք յինքեանս ըստ կամաց իւրեանց բերել զնմանութիւնս և զօրինակ տերևոցն և ծաղկանցն և հոտոցն և մրգոցն: Զի թէպէտ և դառնաբերք լինին և թէպէտ քաղցրաբերք, թէպէտ մրգաբերք լինին և թէպէտ փշաբերք, թէպէտ արդարութիւնաբերք լինին և թէպէտ մեղսաբերք, թէպէտ ծաղիկք լինին, զի ի սկսեղս պատուականս թագաւորին ելանիցեն, և պսակք զարդու ուրախութեան պիտոյից պատրաստիցին. ըստ ասելոյն գուշակութեան Հոգւոյն սրբոյ ի բերանոյ խօսեցեալ Եսայիայ մարգարէին, թէ «Յայնժամ եղիցիս դու պսակ վայելչու-

րությունը՝ բույսով, համով, հոտով, բողբոջով, ծաղկով և պտղով: Տերևազգեստ բույսերն իրենց մերկությունը ծածկում են յուրաքանչյուրն ըստ իր ձևի:

648 Այսպես և մարդկային մտքերն ու մարմինները, աստվածային ցողով պարարած գերեզմաններից բուսնելու են մեծ Գարնանը: Քանզի շորացած ոսկորների շուրջը անմիջապես կազմվելու են մսերը, շղերը, աճառները և նյարդները, մորթիք զգեցած և մաշկերով զարդարված: Նրանց հոգիները և նմանությունն իրենց են դառնալու, քանզի նրանցից ամեն մեկը կրելու է իր գործերի պատկերը իր գլխի վրա, ինչպես քաղցր մրգեր և անուշահամ պտուղներ, համեմունքներով, յուղերով, ծաղիկներով և բուրմունքով, առատ ճյուղերի և ջրերի վրա աճած տերևների վայելչությամբ: Այս բանը սաղմոսերգուն մարգարեության մեջ նվազեց. «Նա լինելու է ծառի նման, որ տնկված է ջրերի հոսանքի մեջ, իր պտուղը ժամանակին է տալու և նրանց տերևը չի թափվելու և ամեն ինչում հաջողութուն է ունենալու»: Եվ դարձյալ «ծաղկելու են Տիրոջ քաղաքում իբրև երկրի խոտ» և թե «օրհնյալ են լինելու հավիտյան»:

649 22. Արգարև բուսաբեր գարունն օրինակ է տալիս մարդկանց հարությունը մեռելներից: Քանզի ծաղիկներն ու ծառատունկերը զարդարված են և փշերն էլ են բուսնում, ինչպես զմնիկն (եղջերափուշ) ու տատասկը, եղիճն ու պատեղիճը, խայթահարը, ժանտափուշը, տափափուշը, սրափուշը, որոմը, կայծուկը (ուղտափուշ), վնասակար դաղձը (գայլախոտ) և ինչ որ սրանց նման է և ապա այս ամենը յուրաքանչյուրն իր բնության համեմատ բուսնում է: Իսկ օգտակար ծաղիկները և կամ անտառների ծառերի մատղաշները դարձան հասնում են իրենց բնական վիճակին:

650 Իսկ մարդկանց մտքերը, որոնք Աստվածության բուրաստանների տունկերն են կամ ծաղկանոցների ծաղիկները, ի վիճակի են իրենց կամքով կրելու իրենց մեջ տերևների, ծաղիկների, անուշահոտությունների ու մրգերի նմանություններ և օրինակներ: Քանզի մի քանիսը դառնաբեր են, մյուսները քաղցրաբեր, մի քանիսը մրգաբեր են, մյուսները վշտաբեր, մի քանիսը արդարությունաբեր են, մյուսները մեղսաբեր, իսկ մյուսները ծաղիկներ են դառնում, որպեսզի թագավորի պատվական սկուտեղների մեջ երևան և պատրաստվեն որպես արժանավորների ուրախության զարդեր, պսակներ, ըստ սուրբ Հոգու գուշակության, ասված Եսայի մարգարեի բերնով, թե «այն ժամանակ վայելչության պսակ կլինես

թեան ի ձեռին Տեառն, և թագ արքայութեան ի ձեռին Աստուծոյ. և քեզ անուն կոչեսցին կամք իմ, և յերկրին քում շինութիւն բնակութեանս»:

651 Անդ լինելոց է շինութիւն՝ յաստուածական և յանստուեր և յանխաար և յանկարօտ և յանփոփոխ քաղաքին: Զի այժմ ամենայն բոյսք՝ յիրաքանչիւր բնութեան կան կապեալք. բայց միայն մարգատունկքն կարող են զիրաքանչիւր բարս բնութեան զունակ գունակ կերպարանացն շրջըջել. այժմ որպէս և կամին՝ զայն բոյս թաղեն յանձինս իրեանց, և նովին թաղին ի գերեզմանսն, այսինքն է մահն, աշունն ոչ խոտոց՝ այլ մարդկան, որ ժողով է շտեմարանս. իսկ դարունն, ոչ խոտոցն կամ փայտիցն, այլ մարդկան՝ զայն կերպարանս բերէ, զոր ընդ քեզ թաղեցեր ի գերեզմանին: Զի եթէ ծաղկածն կամ անուշահոտ անուշարար անուշահամ արդարութեամբքն ննջեսցես ի գերեզմանին՝ ընդ քեզ կանխեալ բուսանին ի յարութեանն քո արդարութիւնքն: Ապա եթէ մեղօք թաղեցար ի քո անուն գերեզմանին՝ ընդ քեզ բուսեալք ի քո գարունն փուշքն ի քում յարութեանն շուրջ դքն բուսանիցին:

652 Զէ. Ա՛ղէ, լս՛ւր մեծին Յովհաննու, ո՛րպէս բողոքէ առ հրէական ազգն Աբրահամեան, «Աբրաե՛ք ձեզ այսուհետև պտուղ արժանի սուրբաբարութեան, և մի՛ ձեռն յանձինս հարկանիցէք և աւիցէք, եթէ ունիմք մեք հայր զԱբրահամ. առեմ ձեզ, զի կարող է Աստուած ի քարանց աստի յայօցանէ յարուցանել որդիս Աբրահամու: Զի ոչ եթէ զԱբրահամ ինչ զիջոյց ի հայրապետութենէն, այլ զի արժանի՛քն իցեն նորա որդիք, և ոչ անարժանքն: Արդ՝ զօգտակարսն դարմանէ. իսկ վասն անշայեկան խոտոցն և փշոցն զի՞նչ կամիցի առնել արդեօք. ցամաքեցուցանէ նախ և զօսացուցանէ՛ յորում ոչ գտցէ զպտուղն»:

653 Ա՛ղէ, նայեա՛ց յառակ թղենուցն և տե՛ս: Եկն Տէրն ի թրզենին, զի գտցէ ի նմա պտուղ, և ոչ եզիտ, զի չև էր ժամանակ պտղոյն բերելոյ. և անէ՞՞ զնա, թէ «Յայսմհետէ ի քէն պտուղ ոք մի՛ կերիցէ»: Քանզի ամենայն բուսաբերք և տերևաբերք և ծաղկաբերք՝ ժամանակաւ ունին բերել զպտուղսն, իսկ սա զի՞՞ անիծաւ, զի չէր ժամանակ պտղոյն: Արդեօք թէ պիտոյ ինչ էր, ո՛չ կարէր, որ բանին միայն հրամայեաց երկրի՛ բերել զծառսն և զբազմութիւն մայրեացն իւրաքանչիւր պտղովն, և ամենայն բուսոցն՝ իւրաքանչիւր սերմամբ ըստ ազգի իւրում ի վերայ երկրի երևել՝ — և

Տիրոջ ձեռքին և արքայութեան թագ Աստուծո ձեռքին և քեզ կոչելու են իմ կամքք, իսկ քո երկիրը՝ բնակութեան շինութեանս»:

651 Այնտեղ շինութեանը լինելու է աստվածային, անսովեր, անխաւար, անկարոտ, և անփոփոխ քաղաքում: Քանզի այժմ ամեն բույսերը մնում են կապված իրենց բնութեանը, բայց միայն մարդ կոչված տունկերը կարող են յուրաքանչիւրը իրենց բնութեանը տեսակ-տեսակ կերպարանքների շրջըջել: Արդ, ինչպես կամենան, կթաղեն բույսն իրենց հողիների մեջ և նույնով թաղվում են գերեզմանում, որը մահն է: Մա աշունն է ոչ խոտերի, այլ մարդկանց, որը հավաքում է նրանց շտեմարաններում: Իսկ գարունը ոչ թե խոտերի կամ փայտերինն է, այլ մարդկանց, արտադրում է այս կերպարանքը, որ դու քեզ հետ թաղեցիր գերեզմանում: Քանզի եթե ծաղկածն կամ անուշահոտ, անուշարար, անուշահամ արդարութեամբ ննջես գերեզմանում, քեզ հետ շուտով կաճի արդարութեանը, քո հարութեան ժամանակ: Ապա եթե մեղքերով թաղվես քո անվան գերեզմանում, քո գարնանը, քեզ հետ փշեր կբուսանեն և քո շուրջը կաճեն:

652 Զէ. Հապա լսիր մեծ Հովհաննեսին, ինչպես է բողոքում հրեաների Աբրահամյան ազգի դեմ. «Սրանից հետո ձեզ համար բերնք ապաշխարութեան արժանի պտուղներ և մի ծեծեք ձեզ աստուղ, թե ունենք հայր Աբրահամին, ասում եմ ձեզ, որ Աստված կարող է այս քարերից Աբրահամի որդիներ հանել»: Նա ոչ թե Աբրահամին դրկում է հայրապետութեանից, այլ [պահանջում է], որ լինեն նրան արժանի որդիներ և ոչ թե անարժան: Արդ, օգտակարների հոգ է տանում, իսկ անշահեկան խոտերն ու փշերը արդյոք ի՞նչ կկամենա անել: Անմիջապես ցամաքեցնելու և զօսացնելու է այնպիսիներին, որոնց մեջ պտուղ չի գտնելու:

653 Հապա նայիր թղենու առակին և տես. եկավ Տերը թղենու մոտ, որ նրա վրա պտուղ գտնի ու չգտավ, քանզի պտուղ բերելու ժամանակը չէր, և անիծեց նրան, թե «սրանից հետո ոչ որ քեզանից պտուղ թող շուտի»: Քանզի ամենայն բուսաբերները, տերևաբերներն ու ծաղկաբերները իրենց ժամանակին են պտուղ բերում, իսկ սա ինչո՞ւ անիծվեց, քանզի պտուղի ժամանակը չէր: Արդյոք եթե կարիք լիներ, նա, որ միայն իր խոտքով հրամայեց երկրին ի հայտ բերել ծառերը և երևան բերել երկրի վրա մայրիների բազմութեանը, յուրաքանչիւրն իր պտուղներով և ամենայն բույսերը,

ծառայն զկերակուր պիտոյից յայնմ հասեալ ժամանակի անդ պատ-
րաստել:

654 Արդ՝ ոչ զբողոս ինչ զպի գոսութիւն ծառայն հասուցա-
նէր. այլ կանխեաց ինքն և յսէ. «Ի թղկնոյ անտի ուսարո՞ւր
զառակն»: Իսկ թղկնին բարձեալ ունէր զօրինակ անպտուղ մարդ-
կան. զի զանպտուղն արդարութեան ցամաքեցուցէ զփուշն: Ա՜-
ղէ, լս՛ւր մեծի մարգարէին յառաջընթաց կարապետին Յովհաննու,
որպէս ասէ, թէ «Այսուհետև տապար առ արմին ծառոյ կայ. ամե-
նայն ծառ որ ոչ աննիցէ զպտուղ բարի՝ հարկանիցեն և ի նրաթ
հրոյ պատրաստիցեն»: Եւ մարգարէն Եսայի ասէ, թէ «Եղիցին մե-
զատրք իբրև զփուշ ալրեցեալք և ընկեցեալք»: Իսկ զգալարովքն
խնամարկեալ կենդանի ջրովն յարբայութեանն՝ յայն գարունն նո-
րոգեալ պարարեցէ, որ տալցեն զպտուղ ընդ միոյ հարիւր, և ընդ
միոյ երկերիւր, և ընդ միոյ երեքարիւր, այսինքն՝ ըստ վաստակոցն
զհատուցմանս պարզեացն իւրաքանչիւր հաստոցն լուսաւորու-
թեան:

655 ԶԸ. Արդ՝ ի գարունս բուսարերս և ծաղկաբերս, որք զծո-
րոգութիւն գեղեցկութեանն զարնանուոյն յետ հնութեան Լուսանուոյն
բերիցեն՝ և թռչնոցն հաւուցն ծանուցեալ զիրեանց ժամանակ գա-
լըստեանն: Որպէս յայս հայեցեալ մարգարէն Երեմիաս ասէ, զիւրոյ
ժամանակին զգէպս ի նմանութիւն օրինակաց յանդիմանութիւն բե-
րէ, և զհանդերձելոցն ակնարկէ յասելն, թէ «Արդարև ծիծառն և
տատրակն և խորդն, հաւքն վայրի, ծանկան զժամանակ գալըս-
տեանն իւրեանց»: Զի ժամանակս գարնանուոյն և իւրեանց գալըս-
տեամբն ցուցանեն զժամանակ վարուց կենաց ուրախութեան մարդ-
կան, ի ձայն աննելն, ի ճշելն, ի ճոռղելն՝ ի շինել բունոցն:

656 Միծառն մարդասէր է. յորժամ տեսեալ մարդկան՝ նովաւ
ճանաչեն զկանաչազգեստ հասկն գարնանուոյն անման: Իսկ տատ-
րակն ամուսնասէր երևեալ, զջերմածայն քաղցրածայնն ի լսելիս
մարդկան լնու. ի գործ արկեալ զթեթեաղործ զկրկտակերան, զըուզ-
նաբեայ զփայտակերտիկն՝ երկթուան ճուղցն իւրոց ապաւէն ծը-
նընդոցն իւրոց պատրաստէ:

657 Նա և դասադաս խորդոցն հաւուց եկեալ ի գարնանուոյն
ժամանակս՝ երամացեալք հարօրանան: Ելեալք թոուցեալք բարձ-
րացեալք ի բարձրութիւնս բարձանց՝ օղայատակ թեղցն գարշա-
պարաց կոխան աննեն զանհաստատն, ճանապարհ իւրեանց, զը-
նացս հաստատեն: Փողք եղեալք, զկոշածայն զաղաղակ բարձեալ՝

յուրաքանչյուրն իր տեսակի սերմով, չէ՞ր կարող այդ ժամանակ
ևս պատրաստել կարիքավորների համար ծառի պտուղը:

654 Արդ, անտեղի չէր, որ առաջ բերեց ծառի գոսութեան [օ-
րինակը], այլ ինքն անմիջապէս ակելացրեց, թե «թղկնից սովո-
րեցեք առակը»: Թղկնին ներկայացնում էր անպտուղ մարդը, քան-
զի նա ցամաքեցնելու է անպտուղ արդարութեան փշերը: Հապա
լսիր մեծ մարգարէին, առաջընթաց Հովհաննէս կարապետին, ինչ-
պես ասում է, թե «այսուհետև տապարը ծառի արմատի մոտ է,
ամեն ծառ որ պտուղ չի տա, կկտրվի և հրո նյութ կդառնա»: Եսա-
յի մարգարեն ասում է, թե «մեղավորները կլինեն փշի նման այր-
ված ու նետված»: Իսկ արքայութեան կենդանի ջրով խնամված դա-
շար խոտը, այն գարնանը նա նորոգելու, պարարելու է: Գրանք
պտուղ են տալու մեկի դիմաց հարյուրապատիկ, մեկին՝ երկհար-
յուրապատիկ և մեկին՝ երեքհարյուրապատիկ, այսինքն ըստ վաս-
տակի՝ յուրաքանչյուրը տալիս է լուսավոր հավատի հատուցման
պարգևները:

655 ԶԸ. Արդ, բուսաբեր ու ծաղկաբեր գարունների ժամանակ,
որոնք ձմեռվա հնութիւնից հետո գարնանային գեղեցկութեան վե-
րածնունդն են բերում, թռչուններն էլ գիտեն իրենց գալստյան ժա-
մանակը: Ինչպես այս մասին Երեմիա մարգարեն, մեջբերելով իր
ժամանակի դեպքերը, որպէս հանդիմանութեան օրինակ և ակնար-
կելով հանդերձալին ասում է, թե «արդարև ծիծեռնակն ու տատ-
րակը և խորդը (կոտնիկ), որոնք գաշտի թռչուններ են, գիտեն իրենց
գալստյան ժամանակը»: Քանզի գարնան ժամանակով և իրենց
գալստյամբ ցույց են տալիս մարդկանց ուրախ կյանքի ժամանա-
կը, երդելով, ճշտով, ճովողելով և բույն շինելով:

656 Միծեռնակը մարդասէր է, երբ մարդիկ նրան տեսնում են,
նրանով ճանաչում են գարնան անհի կանաչազգեստ հասկը: Իսկ
տատրակը ամուսնասէր է, նա մարդկանց լսելիքը լսելով է ջերմ
բաղքը ձայնով: Գործելով թեթև շշուղերով շինված, լնչին փայտա-
կերտիկ [բույնը] ապաւէն է պատրաստում իր երկթեյան ձագերի
ձվերին:

657 Նույնպէս և դասադաս կոտնիկ թռչունները, գալով գար-
նանային ժամանակներում, երամներով տարածվում են: Ելնելով,
թռչելով ամենաբարձունքները բարձրանալով, օդի վրա թևերով ու
մազիլներով կոխում են անհաստատ [տաքածութիւնը] և իրենց
ճանապարհն ընթանում: Փողեր դառնալով գոշածայն աղաղակ են

զգործս մշակացն արթնութեան վաստակոցն օգտութեան մարդկան զարթուցանեն ի քնոյ, զկանուխս եզանցն փութացուցանեն:

658 Իսկ Քոչունքն փողք են Երկրագործութեան հողագործութեան յառաքինութիւնսն յորդորելոյ. որպէս մեղուն և կամ մրջինն վատացն վարդապետ լինիցին և կամ նախատորդ կայցեն: Սոյն օրինակ նմանեալ և թռչունքս մեծածայն մեծագոյ փողոյն՝ տեստնագալուստ ազդումն/ առնել ամենեցուն ի մեռելոց յարութեանն. որպէս ասէ յաստուածապատում իմաստութեան նուագն Սողոմոնեան երգոյն, թէ «Ջարթիցեն պահպանեալքն ի ձայն հաւուն»: Եւ ո՞վ իցեն պահպանեալքն, եթէ ոչ՝ ոգիքն ժողովեալք, պահեալք ընդ հրամանան, որք զիւրեանց մարմինս իւրաքանչիւր զգնելոց են. և ըստ գործոցն ըմբռնել զիւրաքանչիւր պատրաստութիւն, զիւրաքանչիւր վաստակոցն սերմանեացն զպտուղսն, որպէս ի վեր անդ պատմեցաք և կամ անդր ևս պատմեցուք ձեզ:

659 ՁԹ. Իսկ երանելի առաքեալքն փողք եղնն պատուիրակութեան, զի պատրաստեցեն զամենայն լսելիս՝ աստուածական փողոյն գալստեան պատրաստական սպասել. զի անխափան խառնեցին ամենեքեան յայն զունդ թռչնոց. ուստի և ձայն աղզոյ փողոյն յարութեանն հարկանիցի, զի և սոքա արժանաւային իրեանց թեւ ստանալ և բարձրանալ ի բարձունս և զՏէրն բարձանց առանց ամօթոյ տեսանել. զայն Տէր, որ ի հեռաստանէ շահաչէ, և զգնացեալսն ի նեղութեան՝ կեցուցանէ զնոսա, որք վասն արդարութեան զխստամբերութեանցն զփորձութիւնս վասն սիրոյն Աստուծոյ տարան յանձինս իրեանց:

660 Արդ՝ սոքա կատարեցին զկամս Տեսուն իրեանց, զի սիրեցին զմիմեանս. զի և նա սիրեաց զնոսա այնչափ՝ մինչ զի եզ զանձն իւր ի վերայ բարեկամաց ի բոց: Իսկ նոքա առին հրաման սիրել զմիմեանս, զի այնու ընկալցին յանձինս իրեանց զշնորհսն խոստացեալս:

661 Վասն այսորիկ զսէր սրտիցն ծածկելոց և կերպարանօքն ցուցանէին ի ժողովելն միով հաւանութեամբ ի վերնատուն անդր, ուր կիեալ Հոգին սուրբ եզիտ զնոսա, և օթեվանս կալեալ ի նոսա բնակեաց. զի զանձուկ նոցա, զոր առ Տէրն ունէին, լցեալ՝ միանգամայն կատարեցէ զխոստացեալսն: Զի ասէ. «Ես երթամ և զմբխիթարիչն առաքեմ առ ձեզ, որ եկեալ միխիթարեցէ զսիրտս ձեր. զի նա, ասէ, զիս փառաւոր առնէ, զի յինէն առնու և պատմեսցէ ձեզ»: Որ և զՍրբորդութեանն սէր միաբանութեան ի նոցա միաբա-

բարձրացնում, քնից զարթեցնում են մշակներին մարդկանց օգտակար գործի արթնութեան և կանուխս [զարթնողներին] փութացնում են եզներ մոտ:

658 Քոչունները երկրագործության, հողագործության փողեր են՝ առաքինության հորդորող, ինչպես մեղուն կամ մրջյունը վատերի ուսուցիչ ու նախատող են, այնպես էլ նույն ձևով թռչունները մեծածայն, մեծագոյ փողով Տիրոջ զալուստն են ազգարարում ամենքին՝ մեռելների հարութեան միջոցով: Ինչպես ասվում է Սողոմոնի Երգի աստվածապատում իմաստության նվազում, թե բանտարկյալները զարթնելու են թռչունի ձայնով: Իսկ ովքե՞ր են բանտարկյալները, եթե ոչ հավաքված հողիները, պահված հրամանի տակ, որոնք ամեն մեկն իրենց մարմիններով են զգեստավորվում, ամեն մեկն ըստ իր գործերի հատուցում է ստանալու, իր սերմանած աշխատանքի պտուղը, ինչպես վերևում պատմեցինք և կամ հետագայում պատմելու ենք ձեզ:

659 ՁԹ. Իսկ երանելի առաքյալները պտուղամաբեր փողեր եղան, որպեսզի ամեն լսողներին պատրաստեն սպասելու աստվածային փողի գալստյան, որ ամենքին անխափան խառնեն թռչունների այն գնդին, որից հարություն աղղարարող փողի ձայնը կհրնչի. որպեսզի սրանք ևս արժանի լինեն իրենց թեկեր ստանալ ու բարձրանալ զիսկ վեր և բարձունքների Տիրոջ տեսնել առանց ամօթի: Այն Տիրոջը, որը հեռուներից է շահաչում և փրկում է նեղութեան մեջ ընկացողներին, որոնք հանուն արդարութեան հանձն առան խոտակեցութեան նեղությունները, վասն Աստուծո սիրո:

660 Արդ, սրանք իրենց Տիրոջ կամքը կատարեցին, բանդի սիրել էին միմյանց, և նա էլ սիրեց նրանց այնչափ, որ իր անձը տրվեց բարեկամների համար, իսկ նրանք հրաման ստացան սիրել միմյանց, որպեսզի այդպիսով իրենց անձերի մեջ ընդունեն խոստացված շնորհները:

661 Ուստի ծածուկ սրտերի սերը բացահայտորեն ցուցադրեցին միահավան հավաքվելով վերնատանը, ուր սուրբ Հոգին գալով գտավ նրանց և օթեանելով բնակվեց նրանց մեջ, որպեսզի լցնի այն կարտը, որ Տիրոջ նկատմամբ ունեն, միանգամայն կատարելով նրա խոստացածները: Քանզի նա ասում է. «Ես զնում եմ և ձեզ կուղարկեմ միխիթարիչը, որը գալով կմիխիթարի ձեր սրտերը. նա, ասում է, ինձ փառավորում է քանզի ինձանից է առնում և պատմելու է ձեզ»: Նա երրորդության միաբանության սերն իրա-

նութեանն լցցէ. որ ի Տեառնէն առին հրաման, թէ «Ելէ՛ք ընդ ամենայն աշխարհս, և աշակերտեցէ՛ք զամենայն լեզուս, և մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հոր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ. և ուսուցէ՛ք զամենայն պահել զոր խօսեցայ ընդ ձեզ. և ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս կենաց ձերոց՝ մինչև վախճան աշխարհի»:

662 Զճշմարտութեան Երրորդութեանն, զմիաբուն տէրութեանն, Կրեքանձնեան զօրութեանն ետ նոցա զգիտութիւն, զի ըստ այնմ օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսեան, և մկրտեսցեն յանուն Հոր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

663 Այլ զի զՀոգւոյն սրբոյ առին զգօրութիւն՝ և զամենայն ազգացն լեզուացն բաժանելոց, ընկալան զգիտութիւն, զի ամենայն աշխարհաց որ ընդ ամենայն տիեզերս մարդիկ իցեն՝ բաւական լիցին ուսուցանել զհրամանս Աստուածութեանն, և զսէրն Արարչին առ իւր արարածս, և զխոնարհումն վասն մերոյ բարձրութեան, և զյոյսն անմահութեան յետ մեռելոց յարութեանն: Եւ թէ՛ սոյն ինքն մշտնջենաւորութիւն, զօրութիւն և Աստուածութիւն Որդւոյն վասն մերոյ փրկութեան եկն զգեցաւ զմարդկութիւն, մանաւանդ թէ առաւել վասն նորոգման ամենայն արարածոց իւրոց. զի տացէ ամենեցուն զայն գիտութիւն, որ նոցա մեծամեծքն շնորհեցան:

664 Անդ կատարեցան յառաջասաց ընծայութիւնք մարգարէութեանցն նոքօք, թէ «Յաւուր յայնմիկ ասացեն հազարապետքն Յուդայ ի սիրտս. իւրեանց, թէ «Եկա՛քք գոցո՛ւք մեք զքնակիչս Երուսաղեմի ի տէր ամենակալ Աստուած նոցա»: Զի նախ անպէն իւրեանց ազգին ետուն զգիտութիւն, և անտուտ յԵրուսաղեմէ բաշխեցին ընդ ամենայն տիեզերս զաստուածապաշտութիւնն:

665 Եւ քանզի Տէրն ամենայնի յազգէն Յուդայ ծագեաց՝ վասն այսորիկ և սորա հազարապետք տանն Յուդայ կոչին. զոր և մեկնեաց Պաղոս առաքեալ, ած, թափեաց և ասէ. «Մեք հազարապետք եմք խորհրդոցն Աստուծոյ»: Ապա լիբաւի ուրեմն ասէ նոյն Հոգի ի բերանոյ մարգարէին յառաջագոյն, թէ «Յաւուր յայնմիկ, ասէ Տէր, եզից զհազարապետսն տանն Յուդայ՝ իբրև զհաս վառեալս ի մէջ փայտից, և իբրև զզամբարս հրոյ յեղեզան, և կերիցեն յաջ և յահակ ձեր զամենայն ժողովուրդս շուրջանակի»: Եւ խոնարհագոյն ևս ասէ, թէ «Հեղից ի վերայ տանն Դաւթի և ի վերայ Երուսաղեմի զոգի շնորհաց և զթութեան, և զարձցին լիս»: Զոր եկն

կանացնելու է նրանց միաբանությամբ, որոնք տիրոջից առել են հրամանք թե շեյք ամբողջ աշխարհի մեջ և ուսուցանեք ու մկրտեցեք նրանց հանուն Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու և սովորեցրեք ամենքին պահել այն, որի մասին խոսեցի ձեզ և ես ձեզ հետ եմ ձեր կյանքի բոլոր օրերում մինչև աշխարհի վախճանը»:

662 Նա տվեց նրանց երրորդության ճշմարտության, միաբուն տերության, երեքանձնյա զօրության գիտությունը, որպեսզի ըստ այն օրինակի ամենքին ուսուցանեն ու մկրտեն հանուն Հոր և Որդու և սուրբ Հոգու:

663 Այլ քանի որ նրանք առել էին սուրբ Հոգու զօրությունը, ստացան նաև ամենայն ազգերի լեզուների բաժանման գիտակցությունը, որպեսզի ի վիճակի լինեն բոլոր երկրների մարդկանց, ամբողջ տիեզերքում, ուսուցանելու Աստվածային հրամանները, Արարչի սերը իր արարածների նկատմամբ, նրա խոնարհվելը մեր բարձրացման համար և անմահության հույսը մեռելների հարությունից հետո: Եվ թե այս մշտնջենականությունը, զօրությունը և Որդու Աստվածությունը եկավ մեր փրկության համար, իր վրա վերցրեց մարդկությունը, մանավանդ իր բոլոր արարածների վերանորոգման համար, որպեսզի այս գիտակցությունը տա ամենքին, որոնց մեծամեծ շնորհներ ընծայվել էին:

664 Ապա նրանց միջոցով կատարվեցին մարգարէությունների առաջասաց ընծայությունները, թե «այդ օրերին Հուդայի հազարապետները իրենց սրտերում ասելու են թե՛ եկեք գտնենք Երուսաղեմի բնակիչներին նրանց Տեր ամենակալ Աստուծո մեջ», քանզի նախ այնտեղից իրենց ազգին տվեցին գիտակցությունը և ապա Երուսաղեմից աստվածաբաշխությունը տարածեցին ամբողջ տիեզերքի մեջ:

665 Քանզի ամենայնի Տէրը Հուդայի ազգից ծագեց, որի համար էլ սրանք կոչվում են Հուդայի տան հազարապետներ: Այս բանը մեկնեց Պողոս առաքյալը, առաջ բերեց, լուսաբանեց, ասելով. «Մենք Աստուծո խորհուրդների հազարապետներ ենք»: Ապա հիրավի ասում է նույն Հոգին առաջագոյն մարգարէի բերնով, թե «այդ օրը, ասում է Տէրը, Հուդայի տան հազարապետներին դնելու եմ իբրև ջահեր ծառերի մեջ վառված և իբրև հրեղին լապտերներ (զամբար) եղեգների մեջ: Նրանք ոչնչացնելու են ձեր աջը և ձախը՝ շուրջակայքի բոլոր ժողովուրդներին»: Ավելի ստորև նա ասում է, թե «Դավթի տան վրա և Երուսաղեմի վրա թափելու եմ շնորհների և

Կատարեաց ինքն սուրբ Հոգին, որ առաքեցաւ ի Հօրէ և յՈրդոյ: Զի որպէս Որդի առաքեցաւ և եկն Հարբն և Հոգովն՝ սոյնպէս և Հոգին առաքեցաւ Հարբն և Որդովն, զի երևեցի միասնական միաբուն զօրութիւնն:

666 Դ. Սակայն եկն յԵրուսաղէմ քաղաք. գտեալ զնոսա ի միասին՝ ելից զսիրտս նոցա միով զօրութեամբ. զի կատարեսցին ասացեալքն յառաջխօսութեան նորուն Հոգոյն ի բերանոյ մարգարէութեանն Յովկեկայ. «Եւ եղիցի յետ այսորիկ յաւուրս յետինս, ասէ Աստուած, սփռեցից ես յօգոյ իմմէ ի վերայ ամենայն մարմնոյ. և մարգարէացին որպիս ձեր և զստերը ձեր. և երիտասարդք ձեր տեսիլս տեսցեն, և ծերոց ձերոց երազք յայանեսցին. և ի վերայ ծառայից իմոց և աղախնեաց իմոց սփռեցից յօգոյ իմմէ, և մարգարէացին. և տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, արիւն և հօր և մորիկ ծխոյ. արեղական դարձցի ի խաւար և լուսին յարին՝ մինչ չև եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ և երևելի. և եղիցի ամենայն որ կարդացէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ»:

667 Եւ զի՞նչ իցէ զոր ասէն, եթէ «չաւուրս յետինս». քանզի յորժամ արար Աստուած զարարածո՝ յառաջին աւուրն սկսեալ՝ ի վեցերորդին կատարեաց զամենայն ինչ վասն ամենակար և անշան, անաշխատ և անզանդազ զօրութեանն, և հանդեու յամենայն գործոց իւրոց. և զօրն Եօթներորդ կոչեաց հանդիստ:

668 Իսկ իբրև Ետև Աստուածութիւնն՝ սայթաքեալ կործանեալ անկեալ զմարդն ի պատուիրանապահութենէ անտի, — զի ոչ կաց մնաց ի լաւութեան անդ, որպէս նայն կամէր, այլ ընդ պատրժովք պատուհասիւք անկեալ յարդարութեան դատաստանին, գրաւեցաւ ի ներքոյ մահուն, վիրաւորեալ խոցեցաւ, ի հոգս, ի ծուփրս, յաշխատութիւնս, ի քրտունս ցաւոց, յանհանդիստ Երբմունս տատանմանց ընկղմեցաւ. — ոչ դարձոյց զրանն զոր ասաց, այսինքն՝ զմահն զոր եզ ի վերայ. այլ զարարչութեան ժամանակն, զոր արկն ընդ վեցօրեայ թուով, զի յայտնի լիցի՝ մեծութիւն իւր՝ սոյն օրինակ կշռեաց վեց հազար ամ ժամանակի՝ ցաւոց քրտանց հոգոց աշխատութեանց երկրի. մի մի հազար ամաց՝ առ օր մի կշռեալ ըստ վեց աւուրն առաջնոյ, յորում լիցին ծնունդք և սերունդք բազմաց, ունդք լինելութեան:

զթութեան ոգին, և նրանք ինձ են դառնալու: Քանզի ինքը սուրբ Հոգին կատարեց այն, առաքված լինելով Հորից և Որդուց: Ինչպես Որդին առաքվեց ու եկավ Հորմով և Հոգով, նույնպես և Հոգին առաքվեց Հորմով և Որդով, որպեսզի երևա միասնական միաբուն զօրութիւնը:

666 Դ. Սակայն նա եկավ Երուսաղէմ քաղաքը, միահամուտ գտավ նրանց, լցրեց նրանց սիրտը միակ զօրութեամբ, որպեսզի կատարվեն նույն Հոգու նախապես ասածները Հովել մարգարեի քերնով. «Պրանից հետո վերջին օրերում այնպես է լինելու, ասում է Աստված, որ իմ հոգուց սփռելու եմ բոլոր մարմինների վրա և ձեր որդիներն ու դուստրերը մարգարեանալու են, ձեր երիտասարդները տեսիլք են տեսնելու և ձեր ծերերին երազներ են հայտնվելու. իմ ծառաների ու աղախիների վրա իմ հոգուց եմ սփռելու, որ մարգարեանան, նշաններ եմ տալու երկինքն ի վեր և երկիրն ի վայր՝ արշուն, հօր և ծխի մորիկ, արեգակը խավար է դառնալու և լուսինն արյուն, մինչև գա Տիրոջ մեծ և երևելի օրը: Այնպես է լինելու, որ ով կանչի Տիրոջ անունը, ապրելու է»:

667 Իսկ ի՞նչ է այն ասվածը թե՛ «վերջին օրերում». քանզի երբ Աստված ստեղծեց արարածներին սկսեց առաջին օրը և վեցերորդում ամեն ինչ կատարել էր ամենակարող, անշանք, անաշխատ և անզանդազ զօրութեամբ ու հանգստացավ իր բոլոր գործերից և յոթերորդ օրը կոչեց հանդիստ:

668 Իսկ երբ Աստվածութիւնը տեսավ, որ մարդը սայթաքել կործանվել, ընկել է պատվիրանապահութիւնից, բունի որ չէր մշնացել առաքինութեան մեջ, ինչպես նա կամենում էր, այլ ընկել էր պատժի պատուհասի տակ, արդարութեան դատաստանի առջև, զրսից զրավվել մահվան կողմից, նա վիրավորվեց, խոցվեց, հոգսերի, ալեկոծութեան, դժվարութիւնների, ցավերի քրտինքի, անհանգիստ տատանումների երեքմունքի մեջ ընկղմվեց: Սակայն [Աստված] ետ շղնաց դեպի իր ասած խոսքը, այսինքն մահը որ նա դրել էր, այլ արարչութեան ժամանակը [հաշվելով] որը վեցօրյա թվով էր կատարվել, որպեսզի իր մեծութիւնը հայտնի լինի, նույն ձևով ժամանակի վեց հազար տարի շափեց երկրի դժվարութիւնների, ցավերի, շարշարանքի, քրտինքի ու տանջանքների համար: Ամեն մի օրվա համար, ըստ առաջին վեց օրերի, մի-մի հազար տարի տվեց, որի մեջ տեղի պիտի ունենային ծնունդները, սերունդների բազմացումը և լինելութեան աճը:

669 Յորում և փորձութիւնք հանդիսի յաւացն՝ գործեսցէ զընտրութիւն հատուցմանցն, պարգևառու խոստումանցն ականկալութեանց, ժուժկալութեանց արգարոցն նեղութեանց, որ և բովք ի շաբաթութեան ամացն աշխատութեանց, զոր և մարգարէն գոշեաց յամենեսին, աղղեցոյց և ասէ. «Հաղար ամ յաշ Տեառն՝ իբրև օր մի զի անցանէս»:

670 Զի յառաջնումն՝ սկիզբն, և ի վեցերորդումն՝ նորոգումն, զոր արար իպով գալստեամբն, և զէջս Հոգւոյն պարգևեաց. և ի սմին հազարի՝ վախճան, վասն որոյ և յետին կոչի, յորում դարձեալ միտանդամ գալոց է, և զեօթներորդ աւուրն խորհուրդ ժամանակի, զառանց թուոյն և զառանց շափոյն զհանդիստն և զպարգևան, ընդ նմին բերելոց է. իսկ քանզի ինքն իւրոյ արարչութեանն զօրն եօթներորդ հանգիստ կոչէ՝ վասն այսորիկ և զօրն եօթներորդ սուրբ և փափուկ ունել պատուիրէ, զի ամենայն ոք ծանուցեալ զօրն փափկութեան հանգստին Արարչին՝ պատուեսցեն: Զի ընդ այսորիկ յեօթներորդ դարուն հանդուցէ զաշխատեալսն, որ աշխատեցան ի վեցդարեան յիրեանց ժամանակին. իբրև այն եթէ ընդ նմա աշխատեցան յիրեանց ժամանակին՝ սոյնսէս և ընդ նմին հանդիցեն յայն յերկայն ամին յանշափութեան անդ և ընդ նըմին ուրախ լիցին:

671 ԴԱ. Այլ Հոգին Աստուծոյ ի վեցերորդիս երևեցաւ ընու զառաջածայն խոստումնս իր՝ զասացեալս բերանովք մարգարէիցըն. որ և զեղան հեղան շնորհք Հոգւոյն սրբոյ ի յետին ժամանակիս. սփռեցան ի վերայ բազմախուռն գումարութեան ժողովոյն, հոսեցան իբրև զյորդաղէմ բազմութիւն ընտութեան ջուրցն բազմութեանց:

672 Մարգարէացան զխորհուրդսն ծածկեալս, իսուեցան յանկարծակի զամենայն լեզուս, ամենայն աղղաց հտուն վերանալ առ հասարակ յարբայութիւնն: Ընկալան զյայտնութիւնս տեսեանց, պատմեցին ամենեցուն զանտեսութիւն անճառ բանին, յայտնեցին զխորհուրդն հարսանեացն մշանջենաւորաց Աստուածորդոյն, այսինքն յորդեգրութիւն վերանալ, և նովին Որդւովն և Հոգւովն՝ ընդ Հօր ուրախ լինել: Եղեն կոչնականք՝ կոչել զամենեսեան յաւազանս մկրտութեան, լուանալ յաղտոյն ի սատանայական ծխոյն. զի զգեցցին զպատմուճանս լուսեղէնս և մտցեն յուրախութիւնս հարսանեացն, ուր փեսայն Քրիստոս ուրախ լիցի առ հարսինն, այսինքն՝

669 Այդ ժամանակ նաև [կարող են պատահել] լավն ընտրելու փորձությունները (որպեսզի նրանց հատուցման ընտրությունը կատարի) պարգևատու խոստումների ականկալությունները, արգարների ժուժկալությունը նեղությունների մեջ, որոնք բովեր են զժվարությունների տարիների շաբաթի (յոթնորյակի) մեջ: Ինչպես և մարգարեն գոշեց ամենքին, ազդարարեց և ասաց. «Հաղար տարին Տիրոջ աշքում նման է մի անցնող օրվա»:

670 Քանզի առաջին [դարաշրջանում] սկիզբն էր, իսկ վեցերորդում նորոգումն էր, որը նա իրագործեց իր գալստյամբ և պարգևեց Հոգու էջքը: Նույն հազարում լինելու է վախճանը, որի համար էլ կոչվում է հետինը, երբ նա գալու է դարձյալ, իր հետ բերելով յոթերորդ օրվա ժամանակի խորհուրդը՝ առանց թվի և առանց շափի հանգիստն ու պարգևները: Իսկ քանի որ ինքն իր արարչության յոթերորդ օրը հանգիստ է կոչում, այդ պատճառով յոթերորդ օրը պատվիրում է պահել սուրբ և հաճելի, որպեսզի ամեն ոք ճանաչելով հաճելի օրը Արարչի հանգստով պատվի այն: Նույն ձևով յոթերորդ դարում նա հանգիստ է տալու շարչարվածներին, որոնք աշխատեցին իրենց վեցդարյա ժամանակում: Ինչպես որ իրենց ժամանակին նրա հետ շարչարվեցին նույնպես և նրա հետ պիտի հանգստանան այդ անշափ երկար դարում և նրա հետ ուրախ պիտի լինեն:

671 ԴԱ. Աստուծո Հոգին վեցերորդ [դարաշրջանում] երևաց կատարելու առաջվանից խոստացվածները, որոնք մարգարեների բերնով ասվել էին: Վերջին ժամանակներում սուրբ Հոգու շնորհները թափվեցին, լցվեցին, սփռվեցին ժողովուրդների բազմախուռն բանակի վրա, հոսեցին բազմաառաջ ջրերի հորդառատ ուժով:

672 Նրանք մարգարեացան ծածուկ խորհուրդներ, հանկարծակի խոսեցին ամենայն լեզուներով և բոլոր աղգերին հնարավորություն տվեցին ամբողջովին վերանալ դեպի արբայություն: Ընդունեցին տեսիլների հայտնությունները, ամենքին պատմեցին անճառելի խոսքի բաշխումը, հայտնեցին Աստվածորդու մշանջենաՎոր հարսանիքի խորհուրդը, այսինքն որդեգրության համար վերանալը և նույն Որդվով ու Հոգով Հօր հետ ուրախ լինելը: Եղան կոչնականներ կոչելու ամենքին մկրտության ավազանին, լվանալու նրանց սատանայական ծխի ազտից, որպեսզի հագնեն լուսեղեն պատմուճանները և մտնեն հարսանիքի ուրախությունների մեջ, ուր Քրիստոս փեսան ուրախ է լինելու հարսի հետ, այսինքն արդար

առ մարմնակիցսն արդարսն, որ ընդ Քրիստոսին շարչարեցան՝ ընդ նմին և թագաւորեսցեն:

673 Արդ՝ յայտնեցան հոսեցան շնորհք Հոգւոյն յամենեսին, զի զամենեւեան արժանիս արանցեն նորապարզև նորատուր նորաբեր շնորհի Աստուածութեանն: Ուստերաց և դատերաց, ծիրոց և երիտասարդաց, ծառայից և աղախնաց առ հասարակ շնորհեաց զշնորհս Հոգւոյն սրբոյ, զի ի միջոյ ի բաց բարձցէ զխորոցն. զի «մի՛ լիցի խտիր, ո՛չ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի և ոչ տեսաւորն, ո՛չ առն և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան միապէս արժանի լիցին Քրիստոսի»: Նա ոչ միայն այսպէս, այլ և շարագործաց եբաց զդրունս թողութեան. զի և մաքսաւորք և պոռնիկք և մարդասպան աւազակք, և որ իւր իսկ խաշահանունքն՝ լիցին նմա աւետարանիչք զփրկութիւնսն առնելոյ և զթողութիւնսն ածելոյ և զարքայութիւնսն ամենեցուն շնորհելոյ:

674 Արդ՝ լցան ամենեքին հոսանօք զօրութեան Հոգւոյն սրբոյ. ելին ընդ տիեզերս, զի տացեն զգիտութիւն սքանչելեաց Աստուածութեանն բազմազգեան լիզուացն՝ առնուլ ի միտ զնշանսն, զոր էտ յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ, ըստ խոստմանն, թէ «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ»: Երկնաւորացն այն նշան՝ զի տեսին զՈրդին Աստուծոյ մարդացեալ ի վեր յերկինս, և ընդ նմին զկամարար զմարմնակիցսն, զի իցեն ընդ նմին թագաւորեալք և միահոմեալք միագունդք ի գունդս հրեշտակաց:

675 Իսկ յերկիր ի խոնարհ այն նշան՝ զի տեսին մարդիկ յերկրի զմին զնոյն Որդին Աստուծոյ՝ խոնարհեալ մարդացեալ և ի վերայ՝ խաշին, զի հեղուցու զիւր արիւնն: Ուստի և հուրն վառեսցի յառաքեալսն, և գայցեն ի լիզուս նոցա դամբարք, զի զմեզս ամենայն մարդկան հալեսցեն այրեսցեն բարձցեն ի միջոյ: Զի ինքն Որդին Աստուծոյ եղև զառն և մատեաւ Հօր իւրում պատարագ հաշտութեան ի վերայ խաշին, և միահաղոյն իսկ եբարձ զմեզս աշխարհի:

676 «Հուր, ասէ, և արիւն և մրրիկ ծխոյ»: Հուր սրբիչ՝ որ սրբեացն իսկ և սրբէ զամենեսին Հոգին սուրբ, և արեամբն Քրիստոսի սրբին: Իսկ սրք ոչն կամիցին սրբել զծովսն ծառացուցեալ՝ ունին զօրինակ յայտնութեանն՝ զմերկութիւն այրեցածին. և զարիւնն իւր, զոր արար նոցա ի փրկութիւն՝ զնոյն արիւն արասցէ

մարմնակիցների հետ, որոնք Քրիստոսի հետ շարչարեցին և նրա հետ էլ թագաւորելու են:

673 Արդ, Հոգու շնորհները հայտնվեցին, հոսեցին ամենքին, որպեսզի բոլորին արժանի դարձնեն Աստվածութեան նորապարզև, նորատուր, նորաբեր շնորհին: Որդիներին ու դուստրերին, ծիրերին ու երիտասարդներին, ծառայներին ու աղախիներին առհասարակ սուրբ Հոգու շնորհներն ընծայեց, որպեսզի վերացնի խտրականութունը, որ «լինի խտրականութիւն ոչ հրեայի, ոչ հեթանոսի, ոչ ծառայի, ոչ տիրոջ, ոչ տղամարդու, ոչ կնոջ, որ ամենքը Քրիստոսին արժանի լինեն»: Ոչ միայն այսպէս, այլև շարագործներին բացեց թողութեան դռները, որպեսզի մաքսավորները, պոռնիկները և մարդասպան ավազակները և նույնիսկ իրեն խաշահանները լինեն ավետարանիչներ [քարոզելով] իր փրկութեան քարոզի, թողութիւն տալու և արքայութիւնսն ամենքին շնորհելու մասին:

674 Ամենքը լցվեցին սուրբ Հոգու զօրութեան հոսանքով, ելան տիեզերքի մէջ, որպեսզի հաղորդեն Աստվածային հրաշքների գիտութիւնը բազում ազգերի լիզուներին, մատնանշեն այն նշանները, որ ավել էր վերը երկնքում և ներքևը երկրում, ըստ խոստման, թէ «պիտի տամ նշաններ վերը երկնքում և ներքևը երկրում»: Երկնավորներին տրված նշանն այն էր որ տեսան Աստուծո Որդուն մարդացած վերը երկնքում և նրա հետ կամարար մարմնակիցները միասին թագավորելով, միացած ու միախառնված հրեշտակների գնդին:

675 Իսկ ներքևը երկրում [ցուցադրեց] այն նշանը, որ մարդիկ երկրի վրա տեսան՝ Աստուծո միակ Որդին խոնարհացած մարդացած և խաշի վրա, որպեսզի հեղի իր արյունը: Ուստի հուր է վառվելու առաքյալների համար և նրանց լիզուների միջով լապտերներ (ղամբար) են գալու, որպեսզի հալեցնեն, այրեն, վերացնեն ամենայն մարդկանց մեղքերը: Քանզի ինքը Աստուծո Որդին դարձավ զառն և մատուցվեց իր Հորը, որպես հաշտութեան պատարագ (զոհ) խաշի վրա և միանգամայն վերացրեց աշխարհի մեղքերը:

676 «Հուր, ասում է, և արյուն և ծխի մրրիկ»: Հուրը սրբացնողն է՝ սուրբ Հոգին, որ սրբացրեց իսկ և սրբացնում է ամենքին և նրանք Քրիստոսի արյամբ սրբացվում են: Իսկ ովքեր չեն կամենա սրբանալ, ծառայենելով ծովեր, նրանց համար հայտնութեան օրինակ է կիզվածի մերկութիւնը: Քանզի իր արյունը որ նրանց փրկութեան համար դրեց, նույն արյունը նրանց կորուստն է դարձ-

նոցա ի կորուստ, որ էն ի թագաւորութիւն արժանեացն: Արեգակն գարձաւ իսկ ի խաւար, և լուսին յարին՝ յորում ժամու տեսին զՏէրըն խաչին շարչարեալ: Զի այն շէր օրն երեւի ի որ գալոցն է, օր դատելոյն և արդարացուցանելոյն ամենուցուն դատաստանօք. այլ օր փրկութեան արդարացուցանելոյ զամենեսեան ի շնորհաց անտի:

677 Զի արեգակն և լուսին եղեն իսկ քարոզք յայնմ ժամանակի: Քանզի արեգակն իւրով խաւարելովն բողոքեաց, ցուցանելով ամենեցուն զՏէրն ի խաչին, և ոչ կարացեալ տեսանել զայն տեսիլ՝ խաւարեցաւ, զի ոչ կարաց տեսանել զՏեառն զանարդանսն: Իսկ լուսինն ևս մեծամեծս ցուցանէր, զի ըստ նմանութեան հայելոջ զարիւնն յինքեան ի վերուստ ի բարձանց ամենեցուն ցուցանէր արարածոց՝ զփրկութիւն ամենայն աշխարհաց, որք առնիցեն ինքեան մտօք զայն արին՝ իրեանց արքայութիւն: Իսկ որք զայս արհամարհիցեն և ոչ գալցեն յայսպիսի պարգևաբաշխութիւն՝ լուսինն ցուցանիցէ զմշտաբուլի արիւնն ի նոցին մարմնոց, որ զհամօրէն տանջանացն կորստեան զանմահ որդունսն զժոխոցն բղխիցէ:

678 Վասն այտորիկ ասէ. «Տաց նշանս յերկինս ի վեր և յերկիր ի խոնարհ». տէր ի խոնարհ յերկրի ի վերայ խաչին, իսկ լուսաւորքն ի բարձանց քարոզք՝ ազդ առնել ընդ տիեզերս ամենայն «Արին և հուր և մրրիկ ծխոյ». երկոյ ինչ իրք պաշտեցան. մին կենաց աւետիք, և միւսն արհաւիրք սպառնալեաց պատուհասից: «Արեգակն զարձցի ի խաւար, և լուսին յարին, մինչ չե եկեալ իցէ օր Տեառն մեծ և երեւիլ». այսինքն՝ զօր գալստեանն հատուցման նըշանակէ, զի նա ինքն է օր մեծ և երեւիլ:

679 Իսկ մինչ չե այն եկեալ՝ որ կարգացէ զանուն Տեառն՝ կեցցէ ի շնորհացն: Զի Աստուած յերկիր խոնարհեցաւ, և զմարդիկ յերկինս վերացոյց և խառնեաց զհողեղէնսս ընդ հողեղէնսն: Նորոգեաց և մանկացոյց զարարածս միանդամայն. բաց զարդանդ աւազանիւն, զի նորոգեացին և ծնցին վերստին մանկունք արքայութեան ի մկրտութենէ անտի: Զի առին առաքեալքն զարդանդ աւազանին, ծնան զամենայն տիեզերս վերստին և դարձուցին յանմեղտութիւն մանկութեան անխարդախ կաթինն՝ առնել զամենեսեան որդիս Աստուծոյ և ժառանգաւորս փրկութեանն Քրիստոսի. որպէս

նկու, որն է արժանիների թագաւորութունը: Արեգակը խավար դարձավ և լուսինը արյուն այն ժամին, երբ տեսան Տիրոջը խաչի վրա շարչարված: Այն շէր երեւիլ օրը, որ գալու է՝ ամենքին դատելու և արդարացնելու օրը, այլ փրկութեան՝ ամենքին իր շնորհներով արդարացման օրը:

677 Քանզի արեգակն ու լուսինը դարձան քարոզիչներ այդ ժամանակ: Արեգակն իր խավարելով բողոքեց, ցույց տալով ամենքին Տիրոջը խաչի վրա և շարժանալով տեսնել այդ տեսիլքը խավարեց, քանի որ չէր կարող տեսնել Տիրոջ անարգանքները: Իսկ լուսինը ևս հրաշքներ ցույց տվեց, քանզի հայելու նման ամեն արարածներին ցույց տվեց իր մեջ արյունը, ի վերուստ բարձունքներից, բաշխելով երկրների փրկութիւնը, որոնք իրենց մարով ընդունելու են այդ արյունը, իբրև իրենց արքայութիւն: Իսկ ովքեր այն արհամարհեն ու չղան այսպիսի պարգևաբաշխութեան, լուսինը ցույց է տալու նրանց մշտաբուլի արյունը իրենց մարմիններից, որոնցից բխելու են կորստեան մշտական տանջանքների զժոխային շմուռնոզ որդերը:

678 Սրա համար ասում է. «Տալու եմ նշաններ վերքեր երկրներում և ներքեր երկրում», Տերն ստորև երկրում խաչի վրա, իսկ լուսավորները բարձունքներում քարոզիչներ են, որոնք ազդարարում են ամենայն տիեզերքին: «Արյուն և հուր և ծխի մրրիկ» երկու բանի է ակնարկվում՝ մեկը կյանքի ավետարանը, մյուսը սպառնալի պատուհասների արհաւիրքը: «Արեգակը խավար է դառնալու և լուսինը՝ արյուն, մինչև որ դա Տիրոջ մեծ և երեւիլ օրը», այսինքն նշանակում է հատուցման գալու օրը, քանզի իրոք մեծ և երեւիլ օր է:

679 Իսկ քանի դեռ այդ [օրը] չի եկել, ով որ կանչի Տիրոջ անունը, կապրի շնորհների մեջ: Քանզի Աստված երկիր իջավ, մարդկանց երկինք բարձրացրեց և հողեղէններին խառնեց հողեղէնների հետ: Միանգամայն նորոգեց ու երիտասարդացրեց արարածներին: Նա բացեց [մկրտութեան] ավազանի արդանդը, որպեսզի նորոգվեն և մկրտութեամբ վերստին ծնվեն, որպես արքայութեան մանուկներ: Քանզի առաքյալները դործեցին որպես [մրկըրտութեան] ավազանի արդանդ, ամբողջ տիեզերքը վերստին ծրնեցին ու հասցրին նրանց անմեղ մանկութեան անխարդախ կաթին, որպեսզի նրանց զարձեն Աստուծո որդիներ և Քրիստոսի փրկութեան ժառանգորդներ: Ինչպես և երեւիլ Պողոսն ասաց. «Իմ

և երանելին Պաւղոս ասաց. «Յիրդեակք իմ, զորս դարձեալ վերըստին երկնեմ, մինչև նկարեացի Քրիստոս ի ձեզք»:

680 ՂԲ. Արդ՝ մանկացուցին զամենայն տիեզերս վասն այնորիկ, զի առին զօրութիւն զայնորիկ որ հինաւորցն մանկացաւորպէս աստուածախառն իմաստութիւնն երգեաց յառաջագոյն և ասէ. «Դարձցի թագաւոր ի մանկութիւն». զի դարձան և տիեզերք ի մանկութիւն, զի տեսին զՏէրն մանկացեալ:

681 Արդ՝ նոր ծնան առաքեալքն զաշխարհս ամենայն ի շրոյ և ի Հոգոյ. յաղեցին հուրք զամենայն ոք, զի առին հրաման, թէ «Ամենայն ոք հուրք յաղեցցի»: Խառնեցան անբակութեամբ յԱստուածութիւն անոր և լուսաւորեցան. զմայլեցուցին և լցին զտիեզերս պարզեօք: Զի ճոր միանգամ ի Քրիստոս մկրտեցան՝ զՔրիստոս զգեցան և զՀոգի նորին»: Լուսոյ յակունկն արբին զշնորհան, և նորին ահացոյց նշանօքն, հրաղէզ զօրութեամբն, յաղեալ պընդեալ ի նեխութենէ մեղացն պղծութեան հեթանոսութեանն՝ յառողջութիւն բժշկութեան:

682 Եւ ցողալից առատութեամբ և բանաւոր անձրևովն՝ պարարեցին զսրտից երկիրս մսեղէնս անապատացեալս մարդկան: Եւ ածին իբրև ղծով դարալիր՝ զխաղաղութիւն, և իբրև զգետ յորդագնաց՝ զփրկութիւն, և իբրև զաղբերս մշտնջենաբուսովս՝ ղողջոյն և զհաւատս. իբրև զբաժակս ուրախութեան՝ զսէրն Աստուածութեան. իբրև զհուր՝ զահ և զերկիւզ տնկել ի սիրտս մարդկան: Զի զոր օրինակ զերկաթն ճարտարապետն դարբնաց առեալ, բնկեցեալ ի բուս հրոյ և ջեռուցեալ հրագոյն շողացուցանէ՝ սոյն օրինակ և արդարքն մխեցան ի փութս հնոցի արդարութեանն և ներկան ի շողիւնս և ի գոյնս Հոգոյն սրբոյ. զՔրիստոս ինքնին զլիսովին զգեցան և իբրև զլոյս վառեցին զսէրն Աստուածութեան յանձինս իւրեանց. առին զզօրութիւն ի բարձանց, իբրև զբաշ մշակս ընթացան լնու սերմամբ աստուածպաշտութեան զամենայն լեզուս:

683 Եղեն ճրագունք լուցեալք՝ իբրև ի վերայ աշտանակի, այսինքն ի վերայ խաչին. և նորուն զօրութեամբ ճառագայթիցն լուսաւորեցին զտիեզերս, հալածեցին զմթութիւն խաւարին յամենայն մարդկանէ, զի արացեան զնոսա ընդանիս աստուածական սիրոյն: Սփռեցան ընդ տիեզերս՝ լինել քարոզք ճշմարտութեանն. «Զի ոչ գոյ արգել և ոչ խտիր, ո՛չ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի և ոչ

որդակներ, որ ձեզմով վերստին երկնում եմ, մինչև որ Քրիստոս նկարվի ձեր մեջ»:

680 ՂԲ. Արդ, մանկացրին ամբողջ տիեզերքը, նրա համար, բանդի նրանից էին առել զօրությունը՝ Հինավուրցը, որ մանկացավ: Ինչպես աստվածախառն իմաստությունը երգել էր նախապես և ասել. «Քաղավորը դառնալու է մանկությանը»: Տիեզերքն էլ դարձավ մանկության, քանզի տեսան Տիրոջը մանկացած:

681 Արդ, առաքյալները վերածնեցին ամենայն աշխարհը շրբից և Հոգուց: Նրանք ամեն մեկին համեմեցին (աղեցին) հրով, քանզի հրաման էին ստացել թե «ամեն ոք հրով պետք է աղվի»: Անբակաեկիորեն խառնվեցին Աստվածությանը և լուսավորվեցին, զմայլեցրին և լցրին տիեզերքը պարզեներով: Քանզի «ովքեր մի անգամ մկրտվեցին ի Քրիստոս, իրենց վրա վերցրին Քրիստոսի և նրա Հոգին»: Լույսի ակունքից խմեցին շնորհները և նրա ահավոր նշաններով, հրաղեզ զօրությամբ նրանք համեմվեցին և ամբապնդվեցին հեթանոսական պղծության մեղքերի նեխությունից դեպի բժշկության առողջություն:

682 Նրանք ցողալից առատությամբ և հոգևոր անձրևով պարարեցին մարդկային սրտերի անապատացյալ մսեղեն երկրները: Եվ դարձրին ընդարձակ ծովի նման խաղաղությունը, հորդագնաց գետի նման՝ փրկությունը, մշտնջենաբուս աղբյուրների նման՝ ողջունն ու հավատը, ուրախության բաժակի նման՝ Աստվածության սերը, հրի նման՝ մարդկանց սրտերում երկյուղ տնկելու: Ինչպես օրինակ ճարտարագետ դարբինը առնելով երկաթը՝ պցում է հրի բովի մեջ և տաքացնելով հրագոյն շողացնում, նույն ձևով և արդարները մխրձվեցին արդարության հնոցի փութսի մեջ և ներկվեցին շողյունի և սուրբ Հոգու գոյներով: Նրանք հենց Քրիստոսին զլիսովին վերցրին իրենց մեջ և Աստվածության սերն իբրև լուսավառեցին իրենց անձերի մեջ: Բարձունքներից զօրություն ստացան և իբրև քաշ մշակներ ընթացան բոլոր լեզուները լցնելու աստվածապաշտության սերմերով:

683 Եղան վառված ճրագներ դրված աշտանակի վրա, այսինքն խաչի վրա: Նույնի ճառագայթների զօրությամբ նրանք լուսավորեցին տիեզերքը, դուրս մղեցին խավարի մթությունը բոլոր մարդկանցից, որպեսզի նրանց լուսանի դարձնեն աստվածային սիրուն: Սփռվեցին տիեզերքում, որպես ճշմարտության քարոզիչներ, քթանզի շկա հակառակություն կամ խտրականություն, ոչ հը-

տեառն, ո՛չ անն և ոչ կնոջ. զի ամենեքեան մի իցին ի Քրիստոսս:

684 Եւ բազումք ի հրէական ազգէն, նորին իսկ առաքեալքն, բուն սիւնքն հաստատունք, և բազումք ի հեթանոսաց զնոցին օրինակն յանձինս իրեանց առեալ բարձեալ բերէին, բազում ազատք և բազում ծառայք: Ազատքն յազատութենէ անտի ի թագաւորութիւն ընթացան այնուիկ, որ թագաւորն վասն նոցա խոնարհեցաւ ի բարձրութենէն. իսկ ծառայքն՝ ի ծառայութենէ յազատութիւն այնուիկ, որ առ զկերպարանս ծառայի, և ազատեաց զամենեսեան ի ծառայութենէ խաւարի: Իսկ հրէականքն, հարքն և մարգարէքն, աւանդեցին իրեանց ազգին զխորհուրդն յառաջագոյն: Եւ իբրև եկն եհաս խոստումն աւետեացն՝ յայնժամ ծագեաց յայտնապէս ի մէջ նոցա արեգակն արդարութեան, որ է ինքն Քրիստոս: Իսկ որոց պատրաստեալ էին կեանքն յաւիտենից, որ հաւատացին ի նա՝ եղեն ի նոցանէ քարոզք և առաքեալք տիեզերաց, առաջին վկայք: Եւ յարուցին ևս ի հեթանոսաց, յորդեցին գունդս գունդս հաւատացելոց, և դասս դասս վկայից, և զամենայն երկիր լցին: Զի ոչ միայն ի ձեռն արանց, այլ և ի ձեռն կանանց սրբոց քարոզեցաւ Աւետարանն կենդանութեան ընդ տիեզերս ամենայն. զի և կանայք օրհնեցան վասն կուսանին ծննդեանն որ ի նոցանէն:

685 Արդ՝ բուն սիւնքն, առաքեալքն, ամուլքն, որ խօսեցան զամենայն լեզուս, ելին ընդ տիեզերս, վիճակեցան, բաժանեցին զազգս ամենայն. զորս առաքեացն և ետ նոցա իշխանութիւն՝ առնել նշանս և զօրութիւնս արուեստից. զմեռեալս յարուցանել, զհիւանդս բժշկել, զախտաժէտս ողջացուցանել, զկազս գնացուցանել, զկոյրս բանալ, զխուլս ի բան դարձուցանել, և տալ համերց խօսել, և զբորոտս սրբել, և զամենայն ցաւս և զլլկութիւնս հալածել. զդէս թշնամիս մարդկութեանս փախուցանել, և զսատանայ, պահակ մեղաց մուրրութեան մարդկութեան՝ կոխան առնել. և զամենայն ոք աստուածպաշտութեան ծանօթս կացուցանել և խափանել զմուրրութիւնսն, հաստատել զազգս ամենայն հաւատալ արարչութեանն հրամանաց:

686 ԴԳ. Արդ՝ քրիստոսագունդ և խաչակիր առաքելոցն, որոց զլխաւորն Պետրոս և Անդրէաս, Յակովբոս և Յովհաննէս, Փիլիպ-

րեայի, ո՛չ հեթանոսի, ո՛չ ծառայի, ո՛չ տիրոջ, ո՛չ տղամարդու, ոչ կնոջ, քանի որ ամենքը մեկ են ի Քրիստոսս:

684 Եւստի որ հրէական ազգից, նույնպէս և առաքյալները, եղան ճշմարիտ հաստատուն սյուներ և հեթանոսներից շատերը այս նույնի օրինակն իրենց անձերի վրա վերցրին և տարան, նաև բազում ազատներ և բազում ծառաներ: Ազատներն ընթացան ազատությունից դեպի [Աստուծո] թագավորություն, նրա միջոցով որ լինելով թագավոր նրանց համար խոնարհվել էր բարձրությունից: Իսկ ծառաները ծառայությունից դեպի ազատություն [ընթացան] նրա միջոցով, որն առավ ծառայի կերպարանք և ամենքին ազատեց խավարի ծառայությունից: Արդ հրեաները, հայերը և մարգարեները ավանդեցին իրենց ազգին առաջագուն խորհուրդը: Երբեկավ հասավ ավետաց (Ավետարանի) խոստումը, այնժամ նրանց մէջ հայտնապէս ծագեց արդարության արեգակը, որն ինքը Քրիստոսն է: Իսկ նրանք ում համար հավիտենական կյանքն էր պատրաստված և հավատացին նրան, նրանցից ոմանք եղան աշխարհի քարոզիչներ և առաքյալներ՝ առաջին վկաներ: Հեթանոսներից ոմանք ևս կանգնեցին, հորդեցին, ստվարացրին հավատացյալների գնդերն ու վկաների դասերը և լցրին ամբողջ երկիրը: Ոչ միայն տղամարդկանց, այլ և սուրբ կանանց միջոցով քարոզվեց կենդանության Ավետարանը ամբողջ աշխարհում, քանզի կանայք ևս օրհնվեցին կույսից ծննդյան սիրուն, որը նրանցից էր:

685 Արդ, բուն սյուները, առաքյալները, ամուլները (օգնականներ) որոնք ամեն լեզուներով խոսեցին, ելան աշխարհի մէջ, վիճակով վերցրին բաժանեցին բոլոր ազգերին: Նա նրանց առաքեց և տվեց իշխանություն հրաշքներ և զօրության արվեստ զործելու. մեռյալներին հարություն տալու, հիվանդներին բժշկելու, ախտածեւաններին ողջացնելու, կաղերին քայլեցնելու, կույրերի աչքը բացելու, խուլերի լսողությունը վերադարձնելու, համբերին խոսել տալու, բորոտներին սրբելու և ամեն տեսակ ցավերն ու տանջանքները վերացնելու, մարդկանց թշնամի դեերին փախցնելու, մարդկանց մուրրայլ մեղքերի պահակ սատանային ոտնակոխ անելու. ամենքին աստվածապաշտության ծանոթ դարձնելու, խափանելու մուրրությունները, հաստատելու բոլոր ազգերի հավատը արարչության հրամաններին:

686 ԴԳ. Արդ, քրիստոսագունդ և խաչակիր առաքյալներից զլխավորներն էին Պետրոս և Անդրեաս, Հակովբոս և Հովհաննէս,

պոս և Բարթողոմէոս, Քովմաս և Մատթէոս, Յակովբոս և Միմովն, Քաղէոս և Բարսաբաս, Մատաթիաս և Յակովբոս, Մարկոս և Ղուկաս, Պաղոս և Բառնաբաս. և այլք ևս որ նմանեցին սոցա, որք և եօթանասունքն ևս, որք առին իշխանութիւն ի Տեառնէ՝ գնալ ի վերայ ի ժի և քարբի և կոխել զգորութիւն թշնամւոյն, լինել լոյս երկրի, և համեմել յազել զանկարգութիւն շարութեան անգիտութեան մարդկան աղին Աստուածութեան Հոգւոյն սրբոյ: Իբրև զքաջ ախոյեանս, իբրև զպատերազմասէր նահատակս զանձինս ի կիրթս առաքինութեան մխէին. և եղեալ զնեղութիւնս շարչարանացն առաջի, զի ընդ վաստակոցն ճոնութեանցն, ոչ ձրի, այլ վարձուցն փոխարինակ՝ բռնութեամբ համբերութեան ըմբռնեցցեն յանձինս իւրեանց զարբայութիւնն Աստուծոյ մարտիւք պատերազմաց. իբրև քաջ նահատակաց զզեցեալ յանձինս իւրեանց զհաւատոս և զսէր՝ իբրև զզրահս ամբութեան, յորում ոչ կարեն զործել նենգութեան նետք բանսարկութեան թշնամւոյն, և եղեալ զլոյսն փրկութեան իբրև զսազաւարտ անվթար, և դիմեալք ընդ տիեզերս՝ աւարեցին զազգս ամենայն: Առեալ ևս զօրինակսն տուեալս համբերութեանցըն՝ և այլոց ևս տային թղթովք. զառաջնոցն վարս իբրև զգաղափար արկանէին, թէ «Օրինակ տէք, եղբա՛րք, գերկայնմտութիւն մարդաբէրցն, որք խօսեցուն յանուն Տեառն». և թէ՛ «Զհամբերութիւն Յովրայ լուարուք, և զկատարումն Տեառն տեսէք»:

637 Զի և Տէրն զնոյն ուսոյց նոցա զհամբերութիւն, թէ «Ծրանի իցէ ձեզ, յորժամ նախատիցեն և հալածիցեն և սպանանիցեն զձեզ վասն իմ. ցնծացէ՛ք և ուրախ լիւրուք, զի վարձք ձեր բազում են յերկինս». և զգաղափարն արկանէր, թէ «Այսպէս հալածեցին զմարգարէսն որ յառաջ քան զձեզ էին», և թէ՛ «Դուք էք ազ երկրի, և լոյս աշխարհի»: Եւ զինքն օրինակ տուեալ նոցա, որ ինքեամբն կատարեաց զամենայն, որպէս և նորա այլոց ցուցանէին, թէ «Եւ զՏէրն ինքնին զխոսիին տեսաք»:

638 ՂԳ. Ապա սփռեալք ամենայն ազգս՝ տալ զգիտութիւն Աստուածութեան, ծանօթս Աստուածութեան կացուցանել զամենեսեան. որպէս մարգարէն յառաջագոյն երգեաց իբրև ի նոցանէն յառաջգիտութեամբ՝ զուշակութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, թէ «Լուարո՛ւք զայս, ամենայն ազգք, և ունկնդիր լիւրուք ամենեքեան, ոյք բնակեալք էք յաշխարհի. ծնունդք երկրի և որդիք մարդկան, ի միասին մեծամեծք և տնանկք»: Եւ այսպէս սփռեալք ընդ տիեզերս բաժանե-

Փիլիպպոս և Բարթողոմէոս, Քովմաս և Մատթեոս, Հակովբոս և Միմովն, Քաղէոս և Բարսաբաս, Մատաթիաս և Հակովբոս, Մարկոս և Ղուկաս, Պողոս և Բառնաբաս և այլք ևս, որոնք սրանց նման էին: Նրանք յոթանասուն էին և Տիրոջից իշխանություն ստացան զնալ ի ժի և քարբի դեմ և կոխտուել թշնամու զորությունը, երկրի լույսը լինել և համեմել, ազել մարդկային անգիտության, շարության անկարությունը, սուրբ Հոգու աստվածային ազով: Իբրև քաջ ախոյաններ, պատերազմասեր նահատակներ՝ իրենց անձերը առաքինության պաշտպանության համար նետեցին: Նրանք շարչարանքի նեղություններ կրեցին, որպեսզի իրենց վաստակների միջոցով, ոչ ձրի այլ վարձքի դիմաց, բռնության նկատմամբ համբերությամբ, իրենց անձերի համար ստանան Աստուծո արքայությունը, պատերազմի մարտերով: Լինելով քաջ նահատակներ, իրենց անձերի վրա վերցրին հավատը և սերը իբրև ամբության զրահ, որի վրա շեն կարող ենք գործել թշնամու բանսարկության նենգ նետերը, և փրկության հույսն իբրև անվթար սաղավարտ զնելով, դիմեցին ամբողջ աշխարհը և ավարեցին բոլոր ազգերին: Նաև համբերության տրված օրինակներ ստացան և այլոց ևս ավեցին թղթերով (նամակներով): Իրենց նախորդների վարքը իբրև գաղափար վերցրին, թե «օրինակ վերցրեք, եղբայրներ, մարգարեների երկայնամտությունը, որոնք խօսեցին հանուն Աստուծո» և թե «Հովրի համբերությունը լսեցիք և Տիրոջ վախճանը տեսաք»:

637 Քանզի Տէրն ուսուցանեց նրանց նույն համբերությունը, թե «երանի ձեզ, երբ նախատեն, հալածեն ու սպանեն ձեզ ինձ համար, ցնծացեք և ուրախ եղեք, քանզի ձեր վարձքը մեծ է լինելու երկնքում», և ինքը ավեց օրինակ, թե «այսպես հալածեցին մարգարեներին, որոնք ձեզանից առաջ էին» և թե «դուք եք երկրի ազը և աշխարհի լույսը»: Նա ինքն իրեն օրինակ բերեց, որ ինքն իր մեջ կատարել է ամեն ինչ, որպես և նրանք այլոց ցույց տվեցին, թե «հենց Տիրոջը անձամբ տեսանք»:

638 ՂԳ. Ապա սփռվելով ամեն ազգերի մեջ տարածելու աստվածային գիտակցությունը, ամենքին ծանոթ էին դարձնում Աստվածությանը, ինչպես մարգարեն նախապես երգել էր, առաջվանից գիտենալով նրանց մասին սուրբ Հոգու գուշակությամբ, թե «Լսեցեք այս, ամենայն ազգեր և ունկնդիր եղեք ամենքդ, որ բնակվում եք աշխարհում, երկրի ծնունդներ և մարդկանց որդիք, բոլորը՝ մեծամեծներ ու տնանկներ»: Այսպես սփռված էին տիեզերքում

ցան յամենայն լեզուս. որոց վկայեալ եկքն Հրեայքն յամենայն կողմանց, թէ «Լսեմք մեք յիրաքանչիւր բարբառ մեր», որք ժողովեալ տեսին զառաքեալսն ի միոջ վայրի, յառաջ քան զսփոռչնոցա ընդ ամենայն տիեզերս:

689 Արդ՝ ոմանք զիրեանց հրէական կողմն առեալ վարդապետեցին, իսկ այլքն սփոռեցան ընդ ամենայն տիեզերս. ոմանք ի Մարս և ոմանք ի Պարթևս. ոմանք ի Խուժաստան և ոմանք ի Միջագետս. ոմն ի կողմանս Գամրաց, ոմն ի Պոնտոս, ոմն յԱսիա, ոմն ի Փոռգիա, ոմն ի Պանփիլիա, ոմն յԵգիպտոս և ոմն յաշխարհն Հնդկաց. ոմն ի կողմն Լիբեացոց, ոմն ի կողմն Կիրենացոց, ոմն ի կողմն Դաղմատացոց, ոմն ի կողմն Սպանիացոց, ոմն ի կողմն Ազովտայ, ոմն ի կողմն Քրակայ. ոմն ի Լակոնիա, ոմն ի Կապադովիա, ոմն ի Բիթանիա: Եւ ոչ ոք կարէ բաւել՝ թուել, հասու լինել. այլ «ընդ ամենայն երկիր ել բարբառ նոցա, և մինչ ի ծագս տիեզերաց են խօսք նոցա»:

690 Այսպէս քարոզեցին ընդ տիեզերս՝ «առ ի լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ պալոց է յաշխարհ»: Եւ զայսպաշխարութիւն փրկութեան ամենեցուն, լուանալ զամենեսեան, արձակել ի կապանաց խաւարի՝ մկրտութեամբն, և քրիստոսագունդ դրոշմել զամենայն ազգս. տալ զՆոգին Աստուծոյ բնակել ի սիրտս մարդկան, միաբանել խառնել ի սէր Աստուածորդոյն, զի սիրտ ամենեցուն իբրև մի աղաղակիցէ, և զամենայն աշխարհս միաբանել ասել, թէ «Աբբա՛ հայր»: Զի բարձցի անուն ծառայութեան, և դիցի անուն որդեգրութեան շնորհելովն Քրիստոսի՝ ուտել զմարմին Աստուածորդոյն և ըմպել զարիւնն կենդանարար. զի այնու մտցեն ամենայն աշխարհ ի ծառանգութիւն Քրիստոսի, լինել ծառանգորդ Աստուծոյ և ծառանդակից Քրիստոսի:

691 Այսպէս զօրացուցեալ զնոսա ի խորհուրդս կամաց իրոց յուսով նոցա ի Քրիստոս. զոր և դուք լուարուք և հաւատասցիք ճշմարտութեան Աւետարանին փրկութեան ձերոյ. յոր հաւատասցիք և մկրտեսցիք ի Հոգին աւետեաց սրբութեան. որ է ինքն զբաւական ծառանգութեան մերոյ, ի փրկութիւն նուաճութեան ի գովեստ փառաց նորա:

692 Ապա ընթացան ընդ տիեզերս ամենայն մինչև ի ծագս երկրի, լի առնել զքարոզութիւն բանին կենաց: Անդ և զօրք հրեշտակաց, հոգեղինաց և հրեղինաց, առ ի մխիթարութիւն առաքե-

և բաժանված ամեն լեզուների, որոնց վկայեցին ամեն կողմից եկած հրեաները, թե «մենք բոլորս լսում ենք մեր լեզվով», որոնք տեսել էին առաքյալներին մի վայրում հավաքված, նախքան սփռվելը ամբողջ աշխարհում:

689 Արդ, ոմանք իրենց հրեական կողմն առնելով այնտեղ վարդապետեցին, իսկ ուրիշներ սփռվեցին ամբողջ տիեզերքում՝ ոմանք Մարաստան և ոմանք Պարթևաստան, ոմանք Խուժաստան և ոմանք Միջագետք, մեկը Գամրաց կողմերը, մեկը Պոնտոս, մեկն Ասիա, մեկը Փոռգիա, մեկը Պանփիլիա, մեկը Եգիպտոս, մեկը Հնդկաց աշխարհ, մեկը Լիբեացոց կողմը, մեկը Կիրենացոց կողմը, մեկը Դաղմատացոց կողմը, մեկը Սպանիացոց կողմը, մեկը Ազովտա կողմը, մեկը Քրակա կողմը, մեկը Լակոնիա, մեկը Կապադովիա և մեկը Բիթանիա: Ոչ ոք կարող է թվել, հաշվել, այլ «ընդրանց ձայները ելան ամբողջ երկրում և նրանց խոսքերը մինչև աշխարհի ծագերը»:

690 Այսպես քարոզեցին տիեզերքում «լուսավորելու բոլոր մարդկանց, որոնք զալու էին աշխարհ» ամենքին տալու փրկութեան ապաշխարությունը, ամենքին լվանալու, արձակելու խավարի կապանքներից՝ մկրտութեամբ և ամենայն ազգերին դրոշմել որպես Քրիստոսի զունդը, Աստուծո Հոգին բնակեցնել մարդկանց սրտերում, միաբանել խառնել Աստվածորդու սիրուն, որպեսզի ամենքի սիրտը մեկ ձայնով աղաղակի, և ամբողջ աշխարհը միաբանի ասելու «Աբբա հայր»: Որպեսզի վերանա ծառայութեան անունը, և որդեգրութեան անունը դրվի, Քրիստոսի շնորհով [ի վիճակի դառնան] ուտելու Աստվածորդու մարմինը և ըմպել կենդանարար արյունը, որ նրանով մտնեն ամբողջ աշխարհը, որպես Քրիստոսի ծառանգություն, Աստուծո ծառանգորդը լինել և Քրիստոսի ծառանդակից:

691 Այսպես զօրացրեց նրանց իր կամքի խորհուրդներով, իրենց հույսով Քրիստոսի նկատմամբ: Դուք ևս լսեցիք նրանց և հավատացեք ձեր փրկութեան Ավետարանի ճշմարտութեանը, նրանց հավատացեք և մկրտվեցեք սուրբ Ավետարանի Հոգու մեջ, որն ինքն է մեր ծառանգութեան զբաւականը, փրկութեան հնազանդութեան և նրա փառքի գովեստի համար:

692 Նրանք ընթացան ամբողջ տիեզերքի մեջ, մինչև երկրի ծագերը, լրացնելու կենաց խոսքի քարոզությունը: Հրեշտակների զօրքը, հոգեղեններն ու հրեղենները հավաքվել էին առաքյալներին

լոցն գումարեալ. զի և բանից ընկեր և ճանապարհաց և բանտա-
մուտ կապանաց, ուստի և շնորհօք Աստուծոյ կորզեալ զառաքեալ-
սըն ճանաչէին: Եւ առաջնորդեալ հրամանակամ Շոգուովն սրբով՝
բաղաքի բաղաքի և աշխարհի աշխարհի զհաւատոցն Քրիստոսի
ընդ հանուր ծանօթս տալով. զոր և մեք սակաւաորքս զառաւելա-
գունացն ճշմարտութիւն բերիցեմք, վասն ինքնահրաման առաջնոր-
դութեան Շոգուոյն սրբոյ:

693 Քանզի այսպէս հրաման տուեալ՝ աշակերտել զազգս ա-
մենայն. առաքեալ զնոսա ընդ տիեզերս՝ հրաւիրելով զամենայն
հեթանոսս ի հնազանդութիւն հաւատոց, առանց զանգիտելոյ քա-
րողել զԱւետարանն առաջնորդութեամբ Շոգուոյն սրբոյ. որք հա-
մարձակեալք քարոզէին զարքայութիւնն Աստուծոյ, և ուսուցանէին
վասն տեառն Յիսուսի Քրիստոսի անարգել և անխափան ամենայն
համարձակութեամբ:

694 ՂԵ. Եւ յետ այսորիկ քրիստոսագունդ առաքելոցն, շնոր-
հակարգութեամբ Շոգուոյն սրբոյ գումարելոցն ընդ ամենայն կող-
մանս որ ի ներքոյ երկնից՝ ամենայն նշանօք և արուեստիք և
շնորհագործ զօրութեամբ ազդ արարեալ ըստ իւրաքանչիւր մասին,
և զբանն կենաց հնչեցուցեալ, և միանգամայն քրիստոսածանօթս
և յարութիւնական յուսովն ծաղկեցուցեալ. քանզի ի նոցուն իսկ ի
շնորհագարդ բանիցն և ի գործոց յայտնի է իւրաքանչիւր սահմա-
նագրութիւն հրամանաւ Շոգուոյն սրբոյ վիճակեալ: Զոր և Պաւղոսի
իսկ նշանակեալ, թէ «Յերուսաղեմէ մինչև ի Կիւրիկիա ինձ եհաս
լի առնել զԱւետարանն Քրիստոսի». և դարձեալ՝ թէ «Որ կարգեացն
զՊետրոս ի թլփատութիւնն՝ զօրացոյց և զիս ի հեթանոսս»:

695 Որով և աստուածադիր ժամանակն մերձեալ կայր ամե-
նայն ումեք քրիստոսատուր փրկութեանն հասանելոյ. որպէս և
Պաւղոսի յԱթէնս պատասխանի տուեալ, թէ «Զժամանակն անգի-
տութեան անտես արարեալ Աստուծոյ՝ արդ զայս պատուիրէ մարդ-
կան՝ ամենայն ումեք ապաշխարել»: Հանգոյն սմա նշանակեալ և
Պետրոսի ի Կաթողիկէական թղթին իւրում, թէ «Բաւական է ան-
ցեալ ժամանակն լինելոյ կամացն հեթանոսաց. արդ այսուհետեւ
ըստ կամացն Աստուծոյ կեցցեն»:

696 Բայց ոչ անդէն և անդ յանկարծաթափ ըստ Շոգուոյն զօ-
րութեան՝ զնորընծայն յանընդելական մեծամեծսն ձգտեցուցա-
նէին. այլ նախ թեթևագոյն ըստ աշխարհակիր կարգաց առակա-

միտիթարութեան, քանզի նրանց ընկեր էին թե ճանապարհների, թե
բանտամուտ կապանքների մեք, ուստի և Աստուծո շնորհիւ առաք-
յալներին ազատեցին. նրանք առաջնորդում էին սուրբ Շոգու հրա-
մաններով ամեն մի քաղաքում, ամեն մի երկրում Քրիստոսի հա-
վատը համայն աշխարհին ծանոթացնելու: Մինք ևս, որ սակավա-
վորներ ենք, առավելագույնների ճշմարտությունը պիտի տանենք,
սուրբ Շոգու ինքնահրաման առաջնորդութեամբ:

693 Այսպէս նա հրաման տվեց ուսուցանել ամենայն ազգե-
րին: Առաքեց նրանց աշխարհի մեք հրավիրելու բոլոր հեթանոսնե-
րին հավատի հնազանդութեան, առանց տատանման քարոզելու Ա-
վետարանը, սուրբ Շոգու առաջնորդութեամբ: Նրանք համարձակո-
րեն քարոզում էին Աստուծո արքայությունը և ուսուցանում էին
Հիսուս Քրիստոսի մասին անկաշկանդ և անխափան ամենայն հա-
մարձակութեամբ:

694 ՂԵ. Դրանից հետո քրիստոսագունդ առաքյալները սուրբ
Շոգու շնորհներով երկնքի տակ գտնվող բոլոր կողմերում առաջա-
նայով ամեն տեսակ նշաններով ու հրաշքներով և շնորհագործ զօ-
րութեամբ, ամեն մի երկրում ազդարարեցին, կենաց խոսքը հնչեց-
րին, բոլորին քրիստոսածանոթ դարձրին և հարութեան հույսը ներ-
շնչեցին: Քանզի նրանց շնորհագարդ խոսքերով և գործերով սուրբ
Շոգու հրամանով սահմանադրված ամեն մի որոշում հայտնի դար-
ձավ: Այս բանը Պողոսն ընդգծել էր, թե «Երուսաղեմից մինչև
Կիրիկիա (Իլլիրիա) ինձ վիճակվել էր լիացնել Քրիստոսի Ավետա-
րանը»: Գարձյալ թե «այն, որ Պետրոսը [հաշտեց] կարգել թլփա-
տութեան (թլփատվածների) համար, զորացրեց ինձ հեթանոսների
[քարոզության] համար»:

695 Այսպիսով աստվածադիր ժամանակը մատչելի էր ամեն
մեկին հասնելու քրիստոսատուր փրկութեանը, ինչպես և Պողոսը
պատասխանել է Աթենացիներին, թե «Աստված անտես էր առել ան-
գիտութեան ժամանակները, սակայն, արդ այս է պատվիրում մարդ-
կանց՝ ամեն ոք պետք է ապաշխարի»: Նույն ձևով նշել է նաև
Պետրոսն իր կաթողիկէական (ընդհանրական) թղթում թե «բավա-
կան է ինչքան անցյալում հեթանոսների կամքն է կատարվել, աչ-
սուհետև նրանք պետք է ապրեն ըստ Աստուծո կամքի»:

696 Բայց ոչ անմիջապես և հանկարծակի, ըստ Շոգու զօրու-
թեան, նրանք նորընծաներին անընտել մեծամեծ [գործերի] մղե-
ցին, այլ նախ թեթևագույն ձևով, ըստ աշխարհային կարգերի ա-

բանեալ և արուեստախօսեալ: Վասն որոյ և յայտ արարեալ Պաւ-
ղոսի, եթէ «Կաթն ջամբեցի ձեզ ի Քրիստոս, և ոչ հաստատուն կե-
րակուր. քանզի չէիք բաւական»: Որպէս և յառաջագոյն իսկ կար-
գեալ ամենիմաստն Աստուծոյ մովսիսաբեր օրինօքն, նախ զոհհրքն
և շարաթուքն և տօնահրաման կարգօքն: Յորոց յետ այտորիկ հրա-
ժարեալ՝ մարգարէիքն յարուցելովք զառաւելագոյնն հայցէր. ո-
րովք ասէն, եթէ «Յագեալ եմ արդ զոհհրք ձերովք». և թէ՛ «Ոչ վա-
սըն պատարագաց քոց կշտամբեմ զքեզ». այլ՝ «Մատո՛ Աստուծոյ
պատարագ օրհնութեան». և թէ՛ «Զի՞նչ խնդրէ ի քէն Տէր, ո՛վ
մարդ, բայց առնել իրաւունս և արդարութիւն, և պատրաստ լինել
երթալոյ զկնի Տեառն»:

697 Նոյն կանոն և առաքելովքն պաշտեցաւ. քանզի միոյն
Աստուծոյ օրէնք և օրինապատումք՝ առաջինն և երկրորդն ճանա-
չէր: Զոր իւր իսկ Տեառն յայտ արարեալ ասելովն, թէ «Յայսմ իսկ
է բանն ճշմարիտ. զի այլ է որ սերմանէ, և այլ է որ հնձէ. ես ա-
ռաքեցի զձեզ հնձել՝ զոր դուք ոչ վաստակեցէք. այլք վաստակեցին,
և դուք ի վաստակս նոցա մտէք. զի որ սերմանէն և որ հնձէն՝ հա-
սարակ ցնծասցեն»:

698 Այլ նոքա տեղեկացեալ իսկ էին արուեստի քարոզութեան
յամենափրկչէն Քրիստոսէ, որ սսկսաւ առնել և ուսուցանել: Քան-
զի և ինքն Քրիստոս ոչ անդէն ի սկզբանն զբարձրագոյնսն և զան-
հասագոյնսն որոտաց, այլ նախ խոնարհագոյն և առակախօս բա-
նիք և ախտահալած բժշկութեամբ մերձաւորս արարեալ և իմաստ-
նացուցեալ. ցորս և ասէր. «Թէ՛ զերկրաւորս ասացի ձեզ, և ոչ հա-
ւատայք, զիա՞րդ եթէ՛ զերկնաւորսն ասացի ձեզ՝ հաւատայցէք».
ապա յետ այնորիկ, իբրև կատարելոց՝ համարձակագոյն և բարձ-
րագոյն զճշմարիտն վարդապետեալ: Նովին կանոնաւ և առաքեալքն
ի բարբարոսական կողմանսն գործէին:

699 ՂԶ. Վասն որոյ և սինհոդոսական հրամանաւ առաքելոցն
նախածանօթ մատուցելոցն հեթանոսաց զթեթեալագոյնսն աւանդեալ,
և որոշեալ նախ ի կերակրոց կոոցն ի պոռնկութենէ և ի մեռելոտ-
ալ և յարենէ: Իսկ յորժամ առաջի եղեալ ամենայն ումեք, և վկա-
յեալ Հոգւովն սրբով Հրէից և հեթանոսաց վասն յուսական հաւա-
տացն որ ի տէր Յիսուս Քրիստոս.— որպէս Պետրոս յառաջագոյն

առակարանեցին և արվեստախոսեցին: Սրա համար և Պաւղոսը
հայտնեց թե՛ «ձեզ կաթով ջամբեցի ի Քրիստոս և ոչ հաստատուն
կերակուրով, քանզի ի վիճակի չէիք այն տանելու»: Ինչպես նա-
խապես ևս ամենիմաստն Աստուծո կարգած մովսիսական օրենք-
ներով, նախ զոհհրով, շարաթով և տօնահրաման կարգերով [էին
գործում], որից հետո նրանց այս բոլորից հրաժարեցնելով [ավա-
գույնը ցույց տվեց հայտնվող մարգարեների ձեռքով, որոնց մի-
ջոցով ասում է, թե «հագեցած եմ, արդ զոհհրով» և թե «ոչ քս զո-
հհրի (պատարագ) համար եմ քեզ կշտամբում» այլ «Աստուծո մա-
տուցիր օրհնության պատարագը» և թե «ի՞նչ է քեզանից խնդրում
Տէրը, ով մարդ, եթե ոչ իրավունք և արդարություն գործադրել և
պատրաստ լինել երթալու Տիրոջ ետևից»:

697 Նույն կանոնը նաև առաքյալների կողմից հարգվեց, քան-
զի միակ Աստուծո օրենքը և օրենքի մեկնիչները ճանաչված էին
որպես առաջին և երկրորդ: Այս բանը Տէրը հայտնեց ասելով, թե
«այս բանում ճշմարիտ է այն խոսքը, թե այլ է սերմանողը և այլ
է նա, որ հնձում է. ես ձեզ առաքեցի հնձելու այն, որ դուք չեք վա-
ստակել, ուրիշներն են աշխատել, և դուք նրանց վաստակի մեջ եք
մտել, քանզի ով սերմանում է և ով հնձում միասին պետք է ցըն-
ծան»:

698 Նրանք քարոզության արվեստի մեջ լավատեղյակ էին ա-
մենափրկիչ Քրիստոսից [սովորելով], որն սկսեց գործել և ուսու-
ցանել: Քանզի և ինքը Քրիստոս ոչ անմիջապես սկսեց քարոզել
բարձրագույնը և անհասանելին, այլ նախ խոնարհագույն և առա-
կախոս ռճով և ախտահալած բժշկությամբ նրանց տեղեկացրեց և
իմաստնացրեց: Նրանց ասում էր. «Թե երկրավորի մասին ասացի
ձեզ և չհավատացիք, ինչպե՞ս կհավատաք եթե երկնավորի մասին
ասեմ»: Ապա, դրանից հետո, որպես կատարյալների համարձակա-
գույն և բարձրագույն ձև սկսեց ճշմարտությունը վարդապետել.
նույն կանոնով էլ առաքյալները գործում էին բարբարոսական կող-
մերում:

699 ՂԶ. Ուստի սինոդական (սինհոդոսական) հրամանով ա-
ռաքյալները նորահավատ հեթանոսներին թեթեալագույնն ավանդե-
ցին և նախ որոշեցին նրանց հետո պահել կուռքերի կերակուրից,
պոռնկությունից, մեռելոտի ուտելուց և արյունից: Սակայն երբ
արդեն ամենքին առաջադրեցին, ապա սուրբ Հոգով վկայեցին հրեա-
ներին ու հեթանոսներին Տէր Հիսուս Քրիստոսի նկատմամբ հաւ-

Հրէաստանեացն ասէր, թէ «Եւ մեք եմք նորա վկայք, և Հոգին սուրբ՝ զոր եւ Աստուած հնազանդելոց իւրոց»։ Իսկ Պաւղոսի ահագին զգուշութեամբ ի Մելիտոս առաջի համաշունչ ժողովելոցն յուշ արարեալ զաւանդելոցն հրամանս և ուխտեալ, եթէ «Ոչ զանգիտեցի յօգտակարացն հրապարակաւ և առտնին տալ վկայութիւն Հրէից և հեթանոսաց, զապաշխարութեանն որ առ Աստուած և զհասարակացն որ ի տէր մեր Յիսուս Քրիստոս»։ որոյ և վճիռ տուեալ, թէ «Վկայութիւն դնեմ ձեզ յաւուր յայսմիկ, ասէ, զի սուրբ եմ յարենէ ամենեցուն. քանզի ոչ խորշեցայ ի պատմելոյ ձեզ զամենայն կամս Աստուծոյ»։— զան այնուհետև երանութեան հասեալք ի խորհրդանոց Հոգւոյն սրբոյ՝ յիշատակել զաստուածախօսս զաստուածապատում զաստուածապարզն վարդապետութիւն միածնին Աստուծոյ. զի գրով կարգեալ հաստատեցեան ամենայն ազգաց և յախտեանցն եկելոց ի ներքոյ երկնից, «առ ի լուսաւոր առնել զամենայն մարդ որ զալոց է յաշխարհ»։ Մանաւանդ թէ աղղեցութեամբ Հոգւոյն շարժեալք՝ յառաջի եղեալն յաշողեցան։ Վասն որոյ յուսուցանելն իսկ նշանակեաց աշակերտացն սրբոց Փրկիչն ամենեցուն ասելով, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. յորժամ եկեսցէ Հոգին ճշմարտութեան՝ առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։

700 Ակնարկեաց և վասն կենդանատու Աւետարանին իւրոյ, թէ «Քարոզեսցի Աւետարանս արքայութեան ընդ ամենայն տիեզերս ի վկայութիւն ամենայն հեթանոսաց, և ապա եկեսցէ կատարած»։ Քանզի և առաքելոցն իսկ, վկայիցն նորին ճշմարտութեան, առեալ ի սուրբ Աւետարանէ և ի մարգարէական գրոց՝ թուղթս հոգեպատումս և առաքելախօսս ծաղկեցուցեալ, զի կանոնք մշտնջենակարգք աշակերտելոցն պահիցին, մանաւանդ հալեցեալ ևս ի կատարումն եկեղեցեացն՝ յաճախէին այնուհետև զառաւելագոյնսն բարբառելով։ Որպես և Պաւղոսի յայտ արարեալ ասէ. «Զիմաստութիւն խօսիմք ընդ կատարեալս, զիմաստութիւն՝ ոչ զաշխարհիս այսորիկ, և ոչ զիշխանաց աշխարհիս այսորիկ զխափանելեացքս, այլ խօսիմք զԱստուծոյ իմաստութիւնն ծածուկ խորհրդով, զոր յառաջ բան զյախտեանս սահմանեաց Աստուած ի փառս մեր. զոր ոչ ոք յիշխանաց աշխարհիս այսորիկ ծանկաւ. զի եթէ էր ծանուցեալ՝ ոչ արդեօք զՏէրն փառաց ի խաչ հանկին»։ Իմաստու-

սալի հավատի մասին։ Ինչպես Պետրոսը նախապես հրեաներին ասել էր, թե «մենք ենք Նրա վկաները և սուրբ Հոգին որ Աստված տվեց իրեն հնադանդոսներին»։ Իսկ Պողոսը ահա՛ սուր զգուշութեամբ Մելիտոսում համաշունչ ժողովի առջև հիշեցրեց ավանդութեան հրամանները և ուխտեց թե «վախեցա օգտակար բաների մասին հրապարակաւ և առտնին վկայութիւն տալ հրեաներին և հեթանոսների՝ առ Աստված ապաշխարութեան և ի Տեր մեր Հիսուս Քրիստոս հավատի մասին»։ Որը վճռեց, թե «այս օրը ձեզ վկայութիւն կտամ, ասում է, թե անպարտ եմ ամենքի արյունից, քանզի չխորշեցի ձեզ պատմել Աստուծո ամբողջ կամքը»։ Այնուհետև եկան երանութեան և հասան սուրբ Հոգու խորհուրդներին, հիշատակելու աստվածախոս և աստվածապատում, աստվածապարզ և վարդապետութիւնը Միածնի, որպէսզի գրով կարգեն հաստատեն երկնքի ներքո ամենայն ազգերի և գալիք ժամանակների համար զուսավորելու բոլոր մարդկանց, որ գալու են աշխարհ»։ Մանավանդ շարժելով Հոգու ազդեցութեամբ հաջողեցին այս առաջադրանքի մեջ։ Ահա այս էր, որ ամենայնի Փրկիչը իր ուսմունքի մեջ ընդգծեց սուրբ աշակերտներին ասելով, թե «ես բազում բաներ ունեմ ձեզ ասելու, սակայն դուք չեք կարող այժմ կրել այն, երբ ճշմարտութեան Հոգին գաւ, ձեզ առաջնորդելու է ամենայն ճշմարտութեամբ»։

700 Ակնարկեց նաև իր կենդանատու Ավետարանին, թե «ամբողջ աշխարհում արքայութեան Ավետարանը պիտի բարոզվի, որպես վկայութիւն բոլոր հեթանոսներին և ապա գալու է [աշխարհի] վախճանը»։ Քանզի առարկայներն իսկ, այդ ճշմարտութեամբ վկաները, առնելով սուրբ Ավետարանից և մարգարեական գրքերից ծաղկեցրին հոգեպատում և առաքելախոս թղթեր (նամակներ), որպէսզի աշակերտայնների համար լինեն մշտնջենակարգ կանոններ, մանավանդ մտահոգված լինելով եկեղեցիների կատարելութեամբ, նրանք շատ բան ավելացրին բանավոր։ Ինչպես և Պողոսը հայտնապես ասում է. «Իմաստութիւնը խոսում ենք կատարյալների հետ, բայց ոչ այս աշխարհի իմաստութիւնը և ոչ էլ այս աշխարհիս իշխաններինը, որ ոչնչութիւն է։ Այլ խոսում ենք Աստուծո իմաստութիւնը ծածուկ խորհրդով, որը նախքան [աշխարհի] հավիտենականութիւնը Աստված սահմանել է մեր փառքի համար և որը ոչ ոք այս աշխարհի իշխաններից չճանաչեց։ Քանզի եթե ճանաչած լինեին խաչ շէին հանի փառքի Տիրոջը»։ նրանք իմաստու-

Քեանքն լուսաւորեալք և զարդարեալք էին ասելովն, թէ «Մեք ոչ զոգի աշխարհիս այսորիկ առաք, այլ զՀոգին որ յԱստուծոյ. զի նովաւ ծանկեցուք զայն՝ որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ»:

701 Եւ արդ՝ առեալ Հոգելից և Հոգեմուխ աստուածատեսացն զաստուածատուր աւետիսն, և գրով հաստատեալ, և զմի աւանդութիւն չորս Աւետարանս սահմանեալ. ոչ օտարագոյնս ի միմեանց արեւեստախօսեալ, այլ ամենագէտ Հոգւովն Աստուծոյ զմիաւոր ճշմարտութիւն հրամանացն Քրիստոսի պատմեալ. զոր յառաջակարգ ի մարդարէսն է տեսանել: Զի զոր մեծին Մովսիսի յառաջագոյն շնորհօք Հոգւոյն զլինելոցն առակախօսեալ էր՝ զնոյն հոգեպատում բարբառով և զկնի եկելոց մարդարէիցն երկրորդեալ, որովք երևեալ ամենապարզ և Հոգւոյն զօրութիւն:

702 Դէ. Համբարձեալ այնուհետև թեովք Հոգւոյն աւետարանագիր արանցն քրիստոսաօրաց, և անցեալ ընդ երկինս և բարձրացեալ ի վերայ խորանացն երկնից. անդր ի վեր յաստուածական յաթոն, և տեղեկացեալ Հոգւովն սրբով խորոցն Աստուծոյ, և ծանուցեալ զմիածին Որդին անդէն ի ծոց Հօր իւրոյ. և այնպէս ճշմարտագոյնս հաստատեալ նորին գիտութեամբ, որպէս և գիտէ Հայր զՄիածինն իւր: Որով լուսաւորեալ և առեալ զանպատումն ի պատմել, թէ «ի սկզբանէ էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն. նա էր ի սկզբանէ առ Աստուած. ամենայն ինչ նովաւ եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ»: Տեսանե՞ս, զի շեթող ինչ ի միջի զաստուածագէտ իմաստութեանն զպայման. այլ միանգամայն զրովանդակն բերէ ասելովն, թէ «էր ի սկզբանէ, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր. և ամենայն ինչ նովաւ եղև». և առ ծամայն իսկ ծանոթ եղեալ էական անձինն Որդւոյ, և միաբուն և աստուածակից պատուին, և ամենակար զօրութեան նորին:

703 Քանզի յառաջագոյն իսկ աստուածագէտս յարդարեաց բիւրապատիկ սքանչելեօքն ամենատէրն Քրիստոս գսիրելի աշակերտսն իւր, զի և զեղոյ և կերպարանաց և միասնական բնութեանն երկց անձանցն կատարելոց մերձաւորք և ծանօթք իցեն: Զի ոչ եթէ իրեանց կարճահաս իմաստութեամբն հասեալք շքնաղ գիտութեանն Աստուծոյ, այլ նորին իսկ մարդասէրն Աստուծոյ յայտ արարեալ յերկնից, թէ «Դա է որդի իմ սիրելի, դմա լուարուք»: Զոր և Պետրոսի վկայեալ ի Կաթողիկէին իւրում, թէ «Ոչ պաճուճեալ ինչ ա-

թյամբ լուսավորյալ և զարդարյալ էին ասելով, թե «մենք ոչ թե այս աշխարհի հոգին առանք, այլ այն Հոգին որն Աստուծոց է և նրանով ճանաչեցինք այն, որ Աստուծոց շնորհվեց մեզ»:

701 Արդ՝ հոգելից և հոգեմուխ աստվածատեսները առնելով աստվածատուր ավետիսները, գրով հաստատեցին և չորս Ավետարանների մեկ ավանդությունը որոշեցին: Ոչ թե արվեստախօսելով օտար տարրեր են մտցրել, այլ Աստուծո ամենագետ Հոգով պատմել են Քրիստոսի հրամանների միակ ճշմարտությունը, որը կարելի է տեսնել թե նախապես ասված է մարդարենների մոտ: Քանզի այն, ինչ մեծն Մովսեսը նախապես Հոգու շնորհիվ առակախօսել էր, որպես գալիք, ապա նույնը հոգեպատում խոսքերով կրկնեցին հետո եկող մարդարենները, որոնց միջոցով երևաց ամենապարզ և Հոգու զօրությունը:

702 Դէ. Այնուհետև ելնելով Հոգու թեքի վրա քրիստոսանք ավետարանագիր այլերը անցան երկնքի միջով և բարձրացան Երկրների խորանների վրա: Այնտեղ վերևում, աստվածային աթոռի մոտ նրանք սուրբ Հոգուց տեղեկացան Աստուծո խորություններին և ճանաչեցին միածին որդուն իր Հօր ծոցում, իսկ նա ճշմարտագույն ձևով հաստատեց նրանց իր մասին գիտելիքները, ինչպիսիք Հայրը գիտի իր Միածինն: Նրանով լուսավորվեցին և սկսեցին պատմել անպատումը, թե «ի սկզբանե էր Խոսքը և Խոսքն էր Աստուծո մոտ և Աստված էր Խոսքը: Նա ի սկզբանե Աստուծո մոտ էր, ամեն ինչ նրանով եղավ, և առանց նրան ոչինչ չեղավ»: Տեսնե՞ս նա սչինչ չզեղեց աստվածագետ իմաստությունից, այլ միանգամայն ամբողջությունը բերում է ասելով, թե «նա էր ի սկզբանե և Աստուծո մոտ էր և Աստված էր և ամեն ինչ նրանով եղավ»: Այժմ արդեն ծանոթ դարձավ Որդու էական անձնավորությունը և միաբուն աստվածակից պատիվը և նրա ամենակարող զօրությունը:

703 Քանզի ամենատերն Քրիստոս նախապես իր սիրելի աշակերտներին աստվածագետներ պատրաստեց բյուրապատիկ հարաշքներով, որ նրանք երեք անձերի գեղեցկությանը, կերպարանքին և միասնական բնությանը մերձավոր ու ծանոթ լինեն: Քանզի ոչ թե իրենց կարճահաս իմաստությունը էին հասնելու Աստուծո շքնաղ գիտակցությունը, այլ ինքը մարդասերն Աստված [այդ բանը] հայտնեց երկնքից, թե «գա է իմ սիրելի որդին, նրան լսեցեք»: Նրան վկայեց Պետրոսն իր կաթողիկե [թոռում], թե «ոչ թե պա-

առասպելաց զհետ երթեալ ցուցաբ ձեզ գտեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի զգորութիւնն և զգալուստն, այլ մեզէն եղնալ ականատեսք նորա մեծութեանն: Քանզի առեալ յԱստուծոյ և ի Հօրէ զփառս և զպատիւ, եկեալ այնպիսի բարբառոյ ի մեծ վայելութեան փառաց անտի, թէ «Դա է որդի իմ սիրելի, ընդ որ/հաճեցայ»: և զայս բարբառ մեք իսկ լուաք եկեալ յերկնից՝ որք ընդ նմա իսկ էաք ի սուրբ լերկնս»:

704 Նոյնպէս և Որդին եկեալ ծանուցանէ զՀօրն մեծութիւն, թէ «Եկի ոչ զիմ կամս կատարել, այլ զկամս այնորիկ որ առաքեաց ըն զիս»: Եւ յորդագոյն նշանակելով ի վարդապետելն իւրում՝ զփառս Հօրն բարձրացուցանէ, յայտ արարեալ զմիասնական կամացն, թէ «Զբանս զոր ես խօսիմ ընդ ձեզ՝ ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիմ, այլ Հայրն որ յիս բնակեալ է՝ նա գործէ զգործսն»: Նոյնպէս և վասն Հոգւոյն սրբոյ ասէ, թէ «Հոգին ճշմարտութեան առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ. զի ոչ եթէ յանձնէ ինչ խօսիցի, այլ զոր լսիցէ՝ խօսիցի և զգալոցն պատմեսցէ ձեզ. նա զիս փառաւորեսցէ, զի յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»: Զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է. վասն այնորիկ ասացի, թէ յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ»:

705 Տե՛ս զմիաբանութիւնն, զմիակամութիւնն, զմիաւորական ճշմարտութիւնն. և տե՛ս զիա՛րդ լուսաւորեաց, հցոյց զգոյութիւն երից անձանցն հաւաստի և ասէ, թէ «Ոչ յանձնէ ինչ խօսիցի Հոգին սուրբ. քանզի յիմմէ անտի առնուցու և պատմեսցէ ձեզ. զի զամենայն ինչ զոր ունի Հայր՝ իմ է»: Տե՛ս զՀայրն կատարեալ, և զՈրդին ճշմարիտ, և զՀոգին հաւաստի: Նշանակեաց և զանորոշական և զմիաբուն աստուածական զօրութեանն պայման ասելովն, թէ «Ելի ի Հօրէ և եկի յաշխարհ»: Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն, թէ «Հոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»:

706 Տայ վճիռ և վասն միաւորութեան միասնական Երրորդութեանն ասելովն, թէ «Հոգի է Աստուած». ցուցանէ և վասն իւր և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն՝ զանքակութիւնն ի Հօրէ: Զի թէպէտ և առաքեալք անուանեցան յառաքիչն ի Հօրէ՝ այլ ընդ նմին միաբուն և առանց մեկնելոյ զմիասնական գործն կատարեցին. ասելովն՝ թէ «Ոչ ոք ել յերկնս՝ եթէ ոչ որ էչն յերկնից Որդի մարդոյ, որ էն յերկնս»: Տեսանե՛ս, զի և իջեալ յերկիր, և է յերկինս: Որում և աւետարանիչն Յովհաննէս տեսեալ վկայեաց, թէ «ԶԱստուած ոչ ոք ետես երբեք, բայց միածին Որդին որ է ի ծոց Հօր՝ նա պատ-

ճուճյալ առասպելների ետևից անացինք՝ ձեզ ցուց տալով մեր տիրոջ Հիսուս Քրիստոսի զօրութիւնն ու գալուստը, այլ ինքներս նրա մեծութեան ականատես էինք եղել: Քանզի երբ Աստուծոց ու Հորից առաւ փառք ու պատիւ, այսպիսի ձայն հասաւ մեծավայելու փառքից. «Դա է իմ սիրելի որդին, որին հաճեցել եմ» և այս ձայնը մենք ինքներս լսեցինք որ գալիս էր երկնքից, մենք որ նրա հետ էինք սուրբ լեռան վրա»:

704 Նոյնպէս և Որդին գալով ծանուցեց Հոր մեծութիւնը, թե՛ «եկա ոչ իմ կամքը կատարելու, այլ նրա կամքը, որն առաքեց ինձ»: Իր վարդապետելու ընթացքին առատ նշաններով բարձրացրեց Հոր փառքը և ցուց տվեց նրա միասնական կամքը, թե՛ «խոսքերը, որ ձեզ եմ ասում ոչ թե՛ իմ կողմից եմ ասում, այլ Հայրը, որ իմ մեջ բնակված է, նա է անում այդ գործերը»: Նոյնպէս և սուրբ Հոգու մասին ասում է թե՛ «ճշմարտութեան Հոգին պիտի առաջնորդի ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ, քանզի ոչ թե՛ իր կողմից է խոսելու, այլ ինչ որ լսի խոսելու է և պատմելու ձեզ զալիքը: Նա ինձ փառավորելու է, քանզի ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ. ամեն ինչ, որ իմ Հայրն ունի, իմն է, զրա համար էլ ասացի, թե՛ ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ»:

705 Տես միաբանութիւնը, միակամութիւնը միակ ճշմարտութեան և տես ինչպէս լուսավորեց, հավաստի ցուց տվեց երեք անձերի գոյութիւնը ասելով. «Ոչ թե՛ իր կողմից է խոսելու սուրբ Հոգին, քանզի ինձանից է առնելու և պատմելու ձեզ. ամեն ինչ որ Հայրն ունի իմն է»: Տես Հայրը կատարյալ է, Որդին՝ ճշմարիտ և Հոգին՝ հավաստի: Նա նշանակեց նաև անտեսանելի և միաբուն աստվածային զօրութեան էութիւնը ասելով թե՛ «ելա Հորից և եկա աշխարհ»: Նոյնպէս և ճշմարիտ Հոգու մասին թե՛ «ճշմարտութեան Հոգին որը ելնում է Հորից»:

706 Նա վճիռ է տալիս նաև միասնական երրորդութեան միավորութեան մասին, ասելով, թե՛ «Աստված Հոգի է»: Նա ցուց է տալիս նաև իր և ճշմարիտ Հոգու անքակտելիութիւնը Հորից, քանզի թեպէտ և առաքյալները այսպէս կոչվեցին առաքիչ Հորից, սակայն նրա հետ միաբուն են և առանց անշատվելու կատարեցին միասնական գործը, ասելով, թե՛ «ոչ ոք չելավ երկինք, բացի նրանից, որն իջավ երկնքից՝ մարդու որդին, որ երկնքում է»: Տեսնո՞ւմ ես որ երկիր է իջել և երկնքում է: Նրա մասին նաև Հովհաննէս ավետարանիչը վկայեց, թե՛ «Աստուծուն ոչ ոք երբեք չի տեսել, բայց

մեաց»։ Եւ արդ՝ դու ի միտ առ զոր ասէն, թէ «Որ էն ի ծոց Հօր՝ նա պատմեաց»։ զի զոր առ իրեանսն տեսանէին՝ ի ծոց Հօր զնոյն գիտէին։ Ո՛վ զարմանալի պարզեկոյնցն և աստուածագէտ վիճակելոցն, ո՛րպիսոսմ մեծ վայելչութեան առ ժամայն հասին։

707 ՂԸ. Նոյնպէս և վասն ճշմարիտ Հոգւոյն է իմանալ յասելոյն, թէ «Հոգին ճշմարտութեան՝ որ ի Հօրէ ելանէ»։ Ելանէ և ոչ բաժանի, բղիւէ և ոչ սպառի։ Եւ միանգամայն իսկ զճշմարտագոյն զմիապէս զմիակշիռն ասէ, թէ «Ծն ի Հայր, և Հայր յիս. և որ ետես զիս՝ ետես զՀայր իմ»։ Քանզի ոչ եթէ սահմանք ինչ զաստուածականն բովանդակիցեն, եթէ Հայրն յերկինս, և միածին Որդին և ճշմարիտ Հոգին յերկրի. որով լին է ամենայն, և է յամենայնի և ի վերայ ամենայնի։

708 Վասն այսր ամենայնի աստուածախօսեալ և վարդապետեալ աշակերտացն իւրոց՝ հրաւիրէ յառաջնորդութիւն Հոգւոյն սրբոյ. ցորս և ասէր իսկ, թէ «Եւս բազում ինչ ունիմ ասել ձեզ, այլ ոչ կարէք հանդարտել այժմիկ. բայց յորժամ եկեացէ Հոգին ճշմարտութեան՝ յիշեցուցէ ձեզ, և առաջնորդեացէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ»։ Վասն որոյ և Պետրոս իսկ նշանակեաց առեալ զՀոգին սուրբ, թէ «Յիշեցի գրանն Տեառն զոր ասէր, թէ Յովհաննէս մկրտեաց ի շուր, բայց դուք մկրտիցիք Հոգւովն սրբով»։ և ոչ միայն նոցա, այլ և մատուցելոցն նոքօք առ Աստուած։

709 Որպէս և երանելոյն Ղուկայ ի սկզբան Աւետարանին յայտ արարեալ, թէ «Բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւնն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ. որպէս աւանդեցին մեզ՝ որք ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն Քանին»։ յորոց և զԱւետարանն Տեառն կարգեաց։ Իսկ առ Պաւղոսի ևս սքանչելագոյն և ահատրագոյն ազդեցութեամբ երևեալ. վասն որոյ և ինքն զարմացեալ պատմէ ասելովն, «Եթէ մարմնով և թէ առանց մարմնոյ՝ ոչ գիտեմ. բայց համբարձեալ յերրորդ մասն երկնից և ի դրախտն, և լուեալ բանս անճառս գիտեմ»։ Վասն որոյ և ասէն, թէ «Ծն ոչ ի մարդոյ ատի և ոչ ուսայ յումեքէ, այլ ի յայտնութենէն

միածին Որդին, որ Հոր ծոցից է, նա պատմեաց»։ Արդ, նկատիր ինչ է ասում, թե «նա որ Հոր ծոցից է՝ նա պատմեց», քանզի նրան ում իրենց մոտ տեսնում էին, գիտեին, որ նույնը Հոր ծոցում է։ Ո՛վ զարմանալիորեն պարզելայներ և աստվածագիտություն ժառանգողներ, ինչպիսի մեծավայելչության են այժմ հասել։

707 ՂԸ. Նույնպէս և ճշմարիտ Հոգու մասին պետք է ասված համարել այն, թե «ճշմարտութեան Հոգին որ Հորից է ելնում»։ Ելնում է թեև չի բաժանվում, բխում է և չի սպառվում։ Եվ միանգամայն իսկ նա խոսում է ճշմարտագույնի, միանմանի, միակշռի մասին, ասելով, թե «ես Հոր մեջ եմ և Հայրն իմ մեջ, ով ինձ տեսավ, տեսավ իմ Հորը»։ Սակայն լիան ինչ որ սահմաններ որ շքեղապիակում են Աստվածությունը և կամ [թող շիվա] թե Հայրը երկրներում է, իսկ միածին Որդին ու ճշմարիտ Հոգին երկրում են, քանզի ամեն ինչ նրանով չի է, նա է ամեն ինչի մեջ և ամեն ինչից վեր։

708 Այս ամենի վերաբերյալ նա աստվածախոսեց և վարդապետեց իր աշակերտներին ու հրավիրեց սուրբ Հոգու առաջնորդութեանը։ Նրանց ասում էր, թե «ես բազում բաներ ունեմ ասելու ձեզ, սակայն այժմ շեք կարող տանել, բայց երբ ճշմարտութեան Հոգին գա պիտի հիշեցնի ամեն այն, ճշմարտութեամբ պիտի առաջնորդի ձեզ»։ Այս մասին Պետրոսն էլ նշեց, երբ առավ սուրբ Հոգին, ասելով. «Հիշեցեք Տիրոջ խոսքը, որ ասում էր, թե Հովհաննեսը՝ ջրով մկրտեց, բայց դուք պիտի մկրտվեք սուրբ Հոգով»։ [Այս բոլորը] ոչ միայն նրանց ասաց, այլև այնպիսիներին, որ նրանց միջոցով մոտենալու էին Աստուծո։

709 Ինչպէս որ երանելի Ղուկասն իր Ավետարանի սկզբում հայտնում է. «Շատերը նպատակ ունեցան վերստին կարգի դնելու մեր հաստատ իմացած բաների պատմությունը, ինչպէս ավանդեցին մեզ սկզբից ականատես և խոսքին սպասավոր եղողները», որոնցից [վերցնելով] նա կարգեց Տիրոջ Ավետարանը։ Պողոսին ևս սքանչելագույն և ահավորագույն ներշնչմամբ երևաց, որի համար ինքն էլ զարմացած պատմում է ասելով. «Արդուք մարմնով թե առանց մարմնի շգիտեմ, բայց գիտեմ որ համբարձվել էր երկրների երրորդ մասը և դրախտը և լսեց անճառելի խոսքեր»։ Որի մասին ասում է, թե «ես ոչ մարդուց առա և ոչ սովորեցի որևէ մեկից, այլ ձիտուս Քրիստոսի հայտնությունից»։ Նա ևս պարծենում է,

Յիսուսի Քրիստոսի»։ զոր և ականատես եղեալ պարծի, թէ «Զտէր Յիսուս Քրիստոս աշօք իմովք տեսի»։

710 Բայց թէպէտ և այսպէս բարձրապատիւ և պայծառանշան առաքեցաւ ի Քրիստոսէ՛ տալ հնազանդութիւն և երկոտասանիցն, գրեալ Կորնթացոցն. «Զի ես ձեզ զայն նախ աւանդեցի՝ զոր և եսն ընկալայա՛ւ։ Նոյնպէս և Երբայականացն, թէ «Մեք զիա՛րդ ապրեսցուք հեղգացեալքս յայնպիսի փրկութենէ, որ սկիզբն առ խօսելոյ ի Տեառնէ, և ի ձեռն այնոցիկ որ լուսնն՝ ի մեզ հաստատեցաւ»։ Որով յայտ իսկ է, եթէ միոյ զօրութեանն շնորհք զամենեւեան լուսաւորեալ՝ առ ի վկայութիւն միոյ ճշմարտութեանն զարթոցանէին. քանզի և ասէ Պաղոս, թէ «Ամենեցին մեք զմի հոգի արբաք»։ Որով բարձրապատումս և երկնաբերձագոյնս սկսան հռչակեցուցանել զպատիւ իսկական փառաց միածնին՝ հանդերձ կանխասաց մարգարէական բարբառովքն. զոր և ասաց աստուածապատումն, թէ «Ի սկզբանէ էր Բանն, և առ Աստուած էր, և Աստուած էր, և ամենայն ինչ նովաւ եղև»։ Ասէ և Դուկաս զառաքելոցն, թէ «Ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղին Բանին»։ Դարձեալ զսոյն և Յովհաննէս ասէ ի Կաթողիկէին իւրում, թէ «Որ էրն ի սկզբանէ, զորմէ լուսքն, ընդ որ հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բանին կենաց»։

711 «Եւ առ Աստուած էր. ասէ, Բանն»։ Ասացելոյն Տեառն վրկայեաց, թէ «Հա՛յր, տո՛ւր ինձ զփառան՝ զոր ունէի առ քեզ յառաջ քան զլինելն աշխարհի»։ Բերէ ի սոյն և Պաղոս, թէ «Ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զէանալն հաւասար Աստուծոյ»։ Նոյնպէս և Յովհաննէս յառաքելականին իւրում, թէ «Որ էրն առ Հօր և երևեցաւ մեզ»։ «Եւ Աստուած էր, ասէ, Բանն»։ որպէս և Քրիստոս ասաց, թէ «Զոր ունի Հայր՝ ունիմ և ես»։ Դարձեալ և Յովհաննէս ի թղթին իւրում ասէ, թէ «Նա է ճշմարիտ Աստուած»։ Նոյնպէս և Պաղոս, թէ «Յերևել փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ եղ զանձն իւր վասն մեր»։

712 Արդ՝ միով միաբանութեամբ և ինքնաշօժար մերովք իսկ կամօք հասցուք մեք հաւատոց և գիտութեան Որդոյն Աստուծոյ, յայր կատարեալ ի շափ հասակի կատարմանն Քրիստոսի։ Քանզի տուեալ վարդապետութիւնն Քրիստոսի առ ի բազմաց ունկնդրութիւն հայի. որով հրամանաւ զամենայն ազգս երկրի՝ ընդ անզեղ-

թե ականատես է եղել. «Տեր Հիսուս Քրիստոսին իմ աշօքով տեսա»։

710 Բայց թեպէտ և այսպէս բարձրապատիւ և պայծառանշան առաքելեց Քրիստոսից, նա հնազանդութիւն է հայտնում տասներկուսին, գրելով Կորնթացիկերին. «Քանզի ես նախ այն ձեզ ավանդեցի, որք ես ևս ստացել էի»։ Նույնպէս և Երբայականաց [թղթում] թե «մենք ինչպե՛ս կազատվենք, եթե անտեսում ենք այնպիսի փրկությունը, որն սկիզբ առավ ասված լինելով Տիրոջ կողմից և մեզ համար հաստատվեց նրանց կողմից, որոնք լսել էին»։ Սրանով հայտնի է որ մեկ զորության շնորհներն ամենքին լուսավորեցին և նրանք ներշնչվեցին մեկ ճշմարտության վկայության համար։ Քանզի Պողոսն ասում է. «Մենք ամենքս մի հոգի ենք խմել»։ Այսպիսով բարձրապատում և երկնամերձ ձայնով սկսեցին հռչակել միածնի փառքի իսկական պատիվը, նախապես ասված մարգարեական խոսքերով հանդերձ, որք և ասաց աստվածապատումը թե «Ի սկզբանէ էր Խոսքը և Աստուծո մոտ էր և Աստված էր և ամեն ինչ նրանով եղավ»։ Ասում է նաև Դուկասն առաջալինքի մասին, թե «Ի սկզբանէ Խոսքին ականատես և սպասավոր եղան»։ Դարձյալ նույնը Հովհաննեսն է ասում իր կաթողիկէ [թղթում] թե՛ «Նա որ ի սկզբանէ էր, որի մասին լսեցինք, որին նայեցինք և մեր ձեռքերը շոշափեցին կենաց Խոսքը»։

711 «Եվ Աստուծո մոտ էր, ասում է, Խոսքը»։ Այս ասելով նա վկայեց Տիրոջ Խոսքը, թե «հայր տուր փառքը, որ ես ունեի քեզ հետ, նախքան աշխարհի լինելը»։ Նույնը բերում է նաև Պողոսը, թե «հափշտակություն չհամարեց Աստուծո հավասար լինելը»։ Նույնպէս և Հովհաննեսն իր առաքելական [թղթում], թե «նա որ Հոր մոտ էր և մեզ երևաց»։ «Եվ Աստված էր, ասում է, Խոսքը» ինչպէս Քրիստոս ևս ասաց, թե «ինչ որ Հայրն ունի, ես ևս ունեմ»։ Դարձյալ Հովհաննեսն իր թղթում ասում է թե «նա է ճշմարիտ Աստվածը»։ Նույնպէս և Պողոսը թե «մեծ Աստուծո փառքի և մեր փրկիչ Հիսուս Քրիստոսի երևալու ժամանակ, որն իր անձը զոհեց մեզ համար»։

712 Արդ, միաբանութեամբ և մեր իսկ ինքնաշօժար կամքով «հասնենք Աստուծո Որդու հավատին և գիտությանը, կատարյալ մարդ [զանալու] և Քրիստոսի կատարելության հասակի շափն [ունենալու]»։ Քանզի Քրիստոս իր վարդապետությունը տվեց բազմաց ունկնդրության համար և այդ հրամանով երկրի սմենայն

չական վարդապետութեամբն նուիրեաց ասելովն, թէ «Եւջ՛ք ընդ ամենայն հեթանոսս, աշակերտեցէ՛ք և մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ»:

713 Առաւել առ ի բազմացն ակնկալութեամբ կամի երևեցուցանել զփառաւոր գալուստն իւր, որպէս թէ վասն երկայնամտութեան համբերողացն և յուսալից սպասելոցն հայցէ երևել: Այսպիսի ինչ է իմանալ և զառաջին գալուստն Քրիստոսի, և զէջս աստուածեղէն Հոգւոյն ի տասներորդ արուրն ի պենտեկոստէից տօնին: Քանզի ոչ եթէ օթեվանք ինչ պիտոյ էին ծախել միածնի Որդոյն Աստուծոյ յիս բարձրութեանն երկնից, և կամ սուրբ Հոգւոյն՝ իշանելոյ ի ժողովս առաքելոցն, որով երկինք և երկիր լի են. այլ այնպէս կամեցաւ մարդասէրն Աստուած, որպէս թէ տասն արուրց ակնկալութիւն առաքելոցն՝ ի վերնատունն կոչեսցէ զպարգևաբեր Հոգին, զմխիթարին ամենեցուն: Եւ ամենայն ուրեք պատճառս ինչ ի մարդիկ հարկանէ զիւրոյ բարեգործութեանն. զի վասն փոքր պատճառանաց աստի ի վեր ընծայելոց՝ անշափ բարեաց պատրաստական հատուցանող գտանիցի: Եւ զի՞նչ իսկ արդարեւ անշափ և անհասական բան զայն կայցէ՞ յորժամ ծագեալ յերկնից փառօք Հօր գայցէ, և առաջի ամենայն հրեշտակագունդ զօրուն զձեռանէ առեալ զիւրոցն սիրելեաց՝ առ ինքն հանեալ տանիցի, յիրում իսկ աստուածեղէն բնակութեանն զանդրաւական զկեանսն միասնական վայելցուցանիցէ:

714 Քանզի ապենիազն Աստուած վայրակեաց բնակութեանն և կայենաւոր սահմանացն բնակութիւն Աստուածամուտ սքանչելի վասն իւրոցն սիրելեաց զարքայութիւնն յարդարէ, յորում միակեաց վայելչութիւն ամենայն արժանաւոր բանաւորացն, հոգեղինացն և մարմնականացն, առ ինքեան պատրաստեալ զետեղեսցէ: Վասն որոյ և ամենափրկիչն տայր աւետիս աշակերտացն և քաջալերէր, թէ «Ուր եսն իցեմ՝ և դուք անդ իցէք, և յամենայն ժամ զիմ փառսն տեսանիցէք»: Բայց միւսն ևս բարձրագոյն. «Ծայնմ արուր ծանիչիք, ասէ, թէ ես ի Հայր, և դուք յիս, և ես ի ձեզ»: Ի սոյն իսկ առնուլ պատեհագոյն է զասացեալսն, թէ «Զոր ակն ոչ ետես, և ունկրն ոչ լուաւ, և ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ՝ պատրաստեաց Աստուած սիրելեաց իւրոց»: ասել և ընդ երանելոյն Պաղոսի, թէ «Շընորհք Քրիստոսի ի վերայ անպատում պարգևաց նորա»:

ազգերին հրավիրեց ճշմարիտ վարդապետութեանը, ասելով. «Եւջք ամենայն հեթանոսներէ մոտ, ուսուցանեցեք ու մկրտեցեք նրանց Հօր, Որդու և սուրբ Հոգու անունով»:

713 Շատերի նկատմամբ հատուկ հոգատարութեամբ նա կամեցավ իր փառավոր գալուստը տեսանելի դարձնել, թե ինչպես գալու երևալու է երկայնամիտ համբերողներին և հուսալից սպասողներին: Այսպես պետք է հասկանալ Քրիստոսի առաջին գալուստը և աստվածային Հոգու իջնելը Պենտեկոստեի տոնի տասներորդ օրը: Քանզի օթեվանք պետք չէին Աստուծո միածին Որդուն երկրնքի բարձունքները ելնելու և կամ սուրբ Հոգուն իջնելու առաջ յալների ժողովին, որով երկինքն ու երկիրը լցված են: Սակայն մարդասերն Աստված այնպես կամեցավ, որ առաքյալների տասն օր սպասելուց հետո վերնատուն կանչի պարգևաբեր Հոգուն, ամենքի մխիթարիչին: Ամենուրեք մարդկանց առիթներ էր ստեղծում իր բարեգործությունը ցույց տալու, որպեսզի ի վերուստ ընծայված այս փոքր առիթներով, նա անշափ բարիքների պատրաստական հատուցողը դառնա: Եվ ինչն արդարեւ առավել անշափելի ու անհասանելի է լինելու բան այն, երբ երկնքից ծագելով Հօր փառքով գա և բոլոր գունդագունդ հրեշտակների առջև իր սիրելիների ձեռքից բռնելով իր մոտ տանի և իր աստվածային բնակության մեջ նրանց վայելել տա հավիտենական կյանքը:

714 Քանզի անկարոտն Աստված հաստատել է իր արքայութիւնը սիրեցյալների համար, որպես դրախտի մասեր, մի սքանչելի բնակարան Աստուծո մոտ, նրանց վայելչի համար, այնտեղ իր մոտ տեղավորելու և հաստատելու բոլոր արժանավոր բանական արարածներին հոգեղեններին և մարմնականներին: Որի համար ամենափրկիչը ավետիսը (Ավետարան) տվեց աշակերտներին և քաջալերեց, թե «ուր ես լինեմ, դուք ևս այնտեղ եղեք և ամենայն ժամ իմ փառքն եք տեսնելու»: Բայց մյուս առավել բարձրագոյն ասացվածքը «Այն օրը դուք կճանաչեք, ասում է, թե ես Հօր մեջ եմ, դուք իմ մեջ և ես ձեր մեջ»: Սույն առիթով առավել պատեհ է հիշել այն ասացվածքը, թե «ինչ որ աչքը չտեսավ, ականջը չսկսեց և մարդու սիրտը չընկավ, Աստված պատրաստել է իր սիրելիների համար», և երանելի Պողոսի խոսքերը, թե «շնորհակալութիւն Քրիստոսին նրա անպատում պարգևների համար»:

715 Կատարեցաւ վարդապետութիւն սրբոյն Գրիգորի, որ շնորհեցաւ նմա յԱստուծոյ՝ լուսաւորել զսիրտս խաչարեալս Հայաստան աշխարհիս՝ հաւատովք և մկրտութեամբ: Եւ զամենեւեան քրիստոսածանօթս առնէր և հաստատէր, փառաւորել զսուրբ անուանսն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

715 Վերջացաւ սուրբ Գրիգորի վարդապետութիւնը, որն Աստված նրան շնորհեց լուսավորելու մեր Հայաստան աշխարհի խաչարյալ սրտերը հաղատքով և մկրտութեամբ: Նա ամենքին քրիստոսածանոթ դարձրեց և հաստատեց, որպեսզի փառավորեն Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու անունները:

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱԾԽԱՐՅԻՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԸՆԴ ԶԵՌՆ ԱՌՆ ՍՐԲՈՅ ՆԱՀԱՏԱԿԻ

716 ՂԹ. Արդ՝ եկա՛յք, եղբա՛րք, զօգուտն վասն հասարակաց շինութեան փութացուցուք. զի և ի ձէնջ պատուհասքդ վերացին, և լիցի ի խոտվութենէդ հասելոյ վաղվաղակի խաղաղութիւն, և ի գերեալ մոլորութեանցդ՝ դարձ փրկութեան: Այլ ես զամենայն պատգամս Աստուածութեանն կարգեցի և եղի ի լսելիս ձեր առ հասարակ, ոչ թարուցեալ զօգուտն. ի սկզբանցն մինչև ի վախճան՝ զամենայն պատմեցաք ձեզ:

717 «Արդ՝ եկա՛յք ամփոփեսցուք զգանձն Աստուածութեան, զի յայնմանէ պարզեցի ձեզ բժշկութիւն ամենեցուն: Մատուցո՛ւք զգոսա ի հանդիստ, և շինեսցուք վկայարանս ի վերայ գոցա, տաճարս աղօթից միաբանութեան, հանապազորդ խնդրել յԱստուծոյ նախ՝ զհաշտութիւն և զխաղաղութիւն աշխարհի և զողորմութիւն հաւատովք, յուսով և սիրով, և ընդ նմին զկեանս և զարքայութիւն Աստուծոյ:

718 «Զի և դուք ազատեսցիք ի ծառայութեանց անձնակամութեան գործոցն խաւարի, և զփառս լուսեղէնս Աստուածութեանն ըմբռնեսցիք, աղօթիք և բարեխօսութեամբ սոցա առ Աստուած. զի և սոքա հանգուցեն զանձինս ձեր ի տանջանաց պատուհասիցդ եկելոց, և սոքօք հաշտեսցիք ընդ Աստուծոյ: Զի Աստուածութիւնն, որ բնակեալն է ի սոսա՝ զթացի ի ձեզ ձերովն ապաշխարութեամբ, խոստովանութեամբ, խոնարհութեամբ, հնազանդութեանն հաւատոց, և կրօնատրեալ ձեզ պահովք, տնկել ի սիրտս և առնուլ ի միտ՝ սփռել զկամացն խորհուրդս, և արժանի լինել լուսցման մկրտութեանն սրբութեան, և սրբոց մասին ժառանգութեան՝ լուսոյ վիճակին հասանել և պարծանաց խաշին, զոր կորուսելոցն յիմարութիւն է, և ձեզ որ գտալք՝ իմաստութիւն և զօրութիւն և փրկութիւն Աստուծոյ:»

719 «Զորս Որդեգրութեան արժանիս արասցէ Աստուածութեանըն, ջնջել զմեղս ձեր և թողուլ զպարտիս ձեր, և ընդունել զմասն

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԾԽԱՐՅԻՍ ՓՐԿՈՒԹՅԱՆ ԴԱՐՁ

ՍՈՒՐԲ ՆԱՀԱՏԱԿԻ ԶԵՌՔՈՎ

716 ՂԹ. «Արդ, եկեք եղբայրներ, հասարակաց շինութեան գործը արագացնենք, որ ձեզանից էլ այդ պատուհասները վերանան և ձեզ հասած խոտվութեանը անմիջապես խաղաղություն հաշորդի, իսկ ձեզ գերող մոլորություններից՝ փրկութեան դարձ լինի: Ահա ես ասածու բոլոր պատգամները կարգեցի ու առհասարակ ձեր լսելիքին մոտեցրի՝ շթաբցնելով օգուտը՝ սկզբից մինչև վերջ ամեն ինչ պատմեցի ձեզ:

717 Եկեք ամփոփենք աստվածային գանձը, որպեսզի նա ձեզ բոլորիդ բժշկություն պարզէի: Խաղաղության հասցնենք նրանց [նահատակներին] և նրանց վրա շինենք մատուռներ, միաբանութեան աղօթքի տաճարներ, շարունակ խնդրելով Աստծուց նախ հաշտություն, խաղաղություն և ողորմություն աշխարհին՝ հավատքով, հույսով ու սիրով և դրա հետ մեկտեղ նաև կյանք ու Աստծու արքայություն:

718 Որպեսզի դուք ևս ազատվեք խավարի ամբարտաժան գործերի ծառայությունից և Աստծու լուսեղեն փառքն ստանաք՝ սրբանց աղօթքով ու բարեխոսությամբ առ Աստված, որ սրանք էլ ձեր անձերը հանգստացնեն ձեզ վրա հասած պատուհասներից ու տանջանքներից և սրանց միջոցով հաշտվեք Աստծու հետ: Սրանց մեջ բնակված աստվածությունը կգթա ձեզ վրա, եթե խոստովանությամբ, խոնարհությամբ, հավատքի հնազանդությամբ և պատվ (պահք) ճգնելով հաստատեք ձեր սրտերում ու մտադրված լինեք՝ հրաժարվել ձեր կամքի խորհուրդներից, արժանի լինել սուրբ մկրտության լվացմանը և մասնակից դառնալ այս սրբերի ժառանգությանը՝ հասնելով լույսի բախտին ու խաշի պարծանքին զորը կորցրեողների համար հիմարություն է և ձեզ, որ գտաք՝ իմաստություն է, զորություն և Աստծու փրկություն:»

719 Զեզ արժանի կանի Աստծուն որդեգրվելու, ջնջելու ձեր մեղքերը, պարտքերը ներելու և ընդունելու ձեզ մոտ եղած սրբերի

պսակի սրբոցս որ առ ձեզս են: Զի և դուք լիջիք փառաւորիչք Աստուածութեան, դասուց փառաւորչացն հաղորդեալք ի կցորդութիւն օրհնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, և արժանի լիջիք դուք զխորհուրդն Աստուածութեանն առնուլ: Զի լուացեալ իցէք յաղտոյն սատանայի, և նա ձերոց ոտիցն զարշապարաց կոխան լիցի: Եւ դուք մըտեալք և հաղորդեալք իցէք ի հարսանիս Աստուածութեան սիրոյն, ուտել զմիս ճշմարիտ գառին Որդւոյն Աստուծոյ, և ըմպել զարիւն նորա: Եւ կցորդ իցէք շարշարանացն Աստուծոյ, և հաղորդ փառացըն, և լինիջիք ի մի ոգի և ի նա կցորդիցիք մարմնով և արեամբ նորա:

720 «Եւ վկայքս այս լինիցին ձեզ ողորմութեամբ նորա բերդ ամուր և աշտարակ հզօր ամրութեան և վերակացուք բարեխօսութեամբ, հեղմամբ արեանն քաջացեալք, նահատակութեամբն իրեանց զձեզ առեալ առ Աստուած մատուցանիցեն. որ շահեալք զձեզ՝ զիրեանց նահատակութեանն մարտին ցուցին ձեզ զյաղթող զօրութիւնն:

721 «Եւ զի այսօր ընդ երեկս է՝ երթա՛լք ի հանգիստ քնոյ, խաղաղութեամբ ննջեցէք. և ի վաղուէ հետէ փոյթ լիցի ձեզ շինել զյարկս հանգստոցաց: Զի և սոքա փոխարէն ընդ հողեղէն յարկացն զոր սոցայն շինիցէք աստ՝ պատրաստեցեն ձեզ յարկս լուսեղէնս յարքայութեանն երկնից. որում ակն ունիմք հասանել բարեխօսութեամբ սրբոցս, ի նոյն ժողով միարանութեան յարքայութեանն Քրիստոսի: Զի նորա են փառք և զօրութիւն և պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»:

722 Ճ. Եւ զայս ասացեալ՝ արձակեաց զամբոխն. բայց թագաւորն և մեծամեծքն ոչ երբեք մեկնէին ի նմանէ, զի հարուածեալք էին և ահաբեկեալք. և զցայգ և զցերեկ կային առ նմա, և օթեվանք նոցա առ նմա լինէին ի մէջ այգւոյն, առ դուրս հնձանին. զգեցեալ քուրձ և նստեալ ի վերայ մոխրոյ, և պահեալ լինէին պահս աւուրս վաթսուն և վեց: Եւ այսպէս երանելին Փրիգորիոս անհանգիստ և անզազար զցայգ և զցերեկ ոչ դադարէր երբեք աւուրս վաթսուն և հինգ, խօսել, խրատել և ուսուցանել և հաստատել: Իբրև իմաստուն բժիշկ գտանել ջանայր զղեղն օգտութեան. զի նոքա մատուցեն առ նա զանձինս իբրև զհիւանդացեալս, և նա իբրև զճարտարապետ բժշկեսցէ զանձինս նոցա Աւետարանաւն Քրիստոսի:

723 Համօրէն տեղեկացուցեալ խելամտեցուցանէր. ոչ հիշէ ծայրաքաղ ինչ արարեալ օղարանս կամ սրավարս խօսեցաւ, այլ յստակապատում արարեալ ուսուցանէր ամենեցուն. ի սկզբանց

պսակի մի մասը, որպեսզի դուք ևս Աստուծու փառավորիչներ դառնաք, փառավորիչներ զասից հաղորդակից լինեք կցորդութեան, սուրբ Հոգու օրհնութեամբ և արժանի լինեք աստվածութեան խորհուրդը ըմբռնելու: Կվացվեք սատանայի ազտից, և թող նա ձեր ատքի զարշապարին կոխան լինի. մտնելով և հաղորդակից դառնալով Աստուծու սիրո հարսանիքին, ուտեք Աստուծու որդու ճշմարիտ գառան միսը և ըմպեք նրա արյունը: Մասնակից դառնաք Աստուծու շարշարանքներին ու փառքին, հաղորդակից և մեկ հոգի դառնաք ու նրան կցորդ լինեք նրա մարմնով ու արյամբ:

720(Թող այս նահատակները, նրա ողորմութեամբ, ձեզ համար ամուր բերդ լինեն, ամրութեան հզօր աշտարակ և բարեխոսութեամբ՝ վերակացուներ, որոնք քաջաբար արյուն թափելով իրենց նահատակութեամբ ձեզ տանելով կմտեցնեն Աստուծուն, քանզի նրանք ձեզ պահելով ցույց տվին իրենց նահատակութեան պայքարի հաղթող զօրութեանը:)

721 Եվ որովհետև այսօր արգեն երեկո է, զնացեք հանգիստ քնելու, խաղաղութեամբ ննջեցեք ու վաղվանից թող ձեր հոգսը լինի նրանց հանգստարանների կառուցվածքները շինելու: Որպեսզի սրանք էլ ձեր այստեղ շինած հողեղեն հարկերի փոխարեն երկնքի արքայութեան մեջ ձեզ համար լուսեղեն հարկեր պատրաստեն, որին ահնկալում ենք հասնել սրբերի բարեխոսութեամբ, Քրիստոսի արքայութեան մեջ միարանութեան ժողովին: Քանզի նրան են պատկանում փառքը զորութեանն ու պատիվը հավիտյանս հավիտենից ամենս:

722 Ճ. Այս ասելով արձակից ամբոխը, բայց թագավորն ու մեծամեծները նրա մոտից երբեք չմեկնեցին, քանզի հարված էին ստացել ու ահաբեկվել: Գիշեր-ցերեկ նրա շուրջն էին և օթևանում էին նրա մոտ այգու մեջ, հնձանի դառնը. քուրձ էին հագել և մոխրի վրա նստած վաթսունվեց օր պաս էին պահում: Այսպես երանելի Փրիգորը վաթսունհինգ օր, զիշեր-ցերեկ, անհանգիստ ու անզազար խոսում էր, խրատում, ուսուցանում ու հաստատում: Իբրև իմաստուն բժիշկ ջանում էր օգնութեան դել գտնել, որպեսզի նրանք, հիվանդի նման, իրենց անձը մատուցեն, իսկ նա, իբրև ճարտարապետ, նրանց բժշկի Քրիստոսի Ավետարանով:

723 Ամենքին տեղյակ, խելամուտ էր դարձնում և ոչ թե կցկրտուր, փուշ կամ անճիշտ խոսքեր էր ասում, այլ հստակ կերպով ուսուցանում էր՝ սկսելով հենց սկզբից՝ աշխարհ քննող, աշխար-

անտի սկիզբն արարեալ, յաշխարհահամար յաշխարհապատում արարութենէ անտի, մինչև ի բուն սրբոցն պատգամախօսացն Աստուծոյ, ամենեցուն իւրաքանչիւր գործոց առաքինութեան և հոգեպատում պատգամացն ընդելս և ծանօթս կացուցանէր:

724 Եւ զարանցն աստուածասիրաց ըստ քրիստոսաւանդ հրահանգելոցն ի ճշմարտութեան, զայր իւրաքանչիւր աստուածամուտօ կենօք և վաստակասէր հոգևոր վարուք իւրովք, հանդերձ վկայութեամբ զմիոքի նոցանէ առանձինն յականէ յանուանէ ծանուցանէր. և նոցին յԱստուծոյ ասացելովքն՝ կարգեալս և յարմարեալս ընծայեցուցանէր զամենայն ասացեալ զպատգամսն Հոգւոյն սրբոյ, և ըստ նմին զմեկնութիւն նորուն հանդերձեալ գրեաց նորին գորութեամբն:

725 Իսկ նոքա ժողովեալք կուտեալք հասեալք անթիւ մարդկանն, զմիմեամբք դուրեալ՝ խնճոյս կացուցանէին՝ ունկնդրութեան վարդապետութեանն մատուցանել զլսելիս. բազմութիւնք անհունք անշափութեամբք, անհնարին շատութեամբ ժողովեալք ի հոշակէն, տեսանել և լսել զանպայման սքանչելիս Աստուածութեանն: Ժողովեալք յիւրաքանչիւր գաւառաց արք և կանայք և մանկտի, ահարկեալք յահէն զօրութեանց արարութեանն, լինէին հնազանդեալք և ունէին զհաւատս: Ընդէին առ ի տեսիլ ցուցական սրբանչելեացն, մտերմութեամբ հասեալք լինէին օգտակար խրատուն կենսաբեր քարոզութեանն բանին կենաց աւետեաց Աւետարանին: Զամենայն յանձն առեալ՝ թագաւորն և իշխանքն փութային աննել զի՛նչ և հրամայիցէ:

726 ԸԱ. Արդ՝ ի լնուլ վաթսնորորդի վեցերորդի աւուրն, ընդ այգուն առաւօտանայն, մատուցեալ իշխանքն թագաւորան և նախարարօքն և խառնիճազանճ ամբոխին հանդերձ, նա և կանանւոյն ժողովեալ մատաղ մանկտովն անմեղօք, երամ երամ և դասազատեալք անկանէին առաջի սրբոյն Գրիգորի, աղայէին և խրեղրէին զբժշկութիւն գտանել հարուածոցն պատուհասին հասելոյ. քանզի հարեալք էին բարկութեան գաւազանան յարդար դատաստանէն:

727 Մանաւանդ թագաւորն, զի էր նա փոխեալ ի կերպարանս աղբակայոյզ խոզաց. քանզի թաւացեալ էին առ հասարակ ամենայն մարմինքն, և ընդ անդամս ոսկերացն բուսեալ էր խոզանաստե իբրև զմեծամեծ վարազաց վայրենեաց. և եղնզունք ծայրից մատանց ոտիցն և ձեռացն կճղակացեալք էին իբրև զգեանաբիր և զարմատակեր կնճացն: Նա և պատկեր երեսացին դիմացն շրջեալ էր ի պատկեր և ի կնճիթ գոճանացն յեղեգան բնակելոց. իբրև յիւրոց

հասպատում արարչից, մինչև Աստու բուն սուրբ պատգամախօսներք, ամենքին ընտելացնելով և ծանոթացնելով առաքինի գործերին ու հոգեպատում պատգամներին:

724 Իսկ աստվածասեր այրերին, որոնք Քրիստոսի ավանդներն էին քարոզել ճշմարտութեամբ, յուրաքանչիւրին իր աստվածամուտի կյանքով ու վաստակասեր հոգևոր վարքով, վկայութեամբ հանդերձ, ամեն մեկին հականե հանվանե ծանոթացնում էր: Եվ նրանց հաղորդում էր Աստու խոսքերով կարգավորված ու հարմարեցված սուրբ Հոգու ասած բոլոր պատգամները, նույնպես էլ մեկնությունը գրում էր նրա զորությունները:

725 Իսկ նրանք՝ հավաքված, կուտակված անթիվ մարդիկ, իրար վրա զիզվելով, հանդեսի էին եկել իրենց ականջները վարդապետության ունկնդրությունը տրամադրելու, անհուն, անշափ բազմություն անասելի շատութեամբ հավաքվել էր, նրա հոշակի պատճառով, տեսնելու ու լսելու Աստու արտակարգ հրաշքները: Բոլոր գավառներից հավաքված այրեր, կանայք ու մանուկներ, Արարչի զորությունից ահարկեված, հնազանդվում էին և հավատում: Աճապարում էին տեսնելու ցուցադրված հրաշքները և սիրով վերահասու լինում Ավետարանի կենաց խոսքի կենսաբեր քարոզության օգտակար խրատներին: Ամեն ինչ հանձն առնելով, թագավորն ու իշխանները շտապում էին կատարել ինչ որ նա հրամայիր:

726 ԸԱ. Արդ՝ երբ լրացավ վաթսունվեցերորդ օրը, և առավոտյան այգը բացվեց, մոտեցան իշխանները, թագավորի նախարարների ու խառնիճազանք ամբոխի հետ մեկտեղ, ինչպես նաև կանայք՝ մատաղ, անմեղ մանուկներով, հավաքված, երամ-երամ, խմբավորված՝ ընկնելով սուրբ Գրիգորի առջև, աղաչում էին ու խնդրում հասած պատուհասի հարվածներից բժշկություն գտնել, քանզի զարնված էին արդար դատաստանի բարկության գավազանով:

727 Մանավանդ թագավորը աղբ որոնող խոզերի կերպարանք էր ստացել, քանզի ամբողջ մարմինը մազոտվել էր, և մարմնի բոլոր մասերի վրա խոզի մազ էր բուսել վայրի խոշոր վարազների նման, իսկ ոտքերի ու ձեռքերի մատների ծայրի եզրնականները կրճղակացել էին գետին փորոզ և արմատակեր վարազի նման, նրա երեսի տեսքը նմանվել էր եղեգնուտում բնակվող զազանների պատկերին ու կնճիթին: Գազանամիտ բնությունը ու վարքով՝ թագավորական բարձր շուքից ընկած, շրջում էր անբան, խոտակեր գա-

ի գազանամիտ բարուցն բնութենէ և ի վարուց՝ ի թագաւորութեանն շքոյ սաստկութենէ անկեալ, շրջեալ ի տեսիլ նմանութեան անասուն խոտակեր գազանաց. և շրջէր ի մէջ գազանացն ի ներքս յեզեզանն, կորուսեալ ի միջոյ մարդկանէ:

728 Իսկ իբրև եկն եհաս ելեալ ի բանդէ վիրապին խոստովանողն Քրիստոսի Գրիգորիոս, հասանէր ի տեղի վկայելոցն՝ իբրև ի տեսլութենէն Աստուծոյ ի մի վայր ամենեքեան ժողովեալ՝ այսամտեալք ամենեքին, ի տեղին հասեալք յայտնեցան: Եւ թագաւորն խոզացեալ՝ մեծածայն ճչէր, կանչէր, խանչէր բոհրոհելով, փրփրացեալ, դիզացեալ, կնճթակերպ երեսօքն, լեալ ի նմանութիւն շորքոտանույ, ընթացեալ յեղեգնաբնակ երամէ գազանացն ի միջոյ՝ հասանէր յայն տեղի:

729 Իսկ երանելին Գրիգորիոս յազօթս կացեալ՝ խնդրէր յամենապարզէն Աստուծոյ առ մի նուագ՝ ոչ զկերպարանացն հարուածելոց առողջութիւն, այլ զմտացն ունկնդրութիւն վարդապետութեանն, զգաստանալ, առնուլ ի միտ զասացեալսն Աստուծոյ պատգամացն: Եւ լեալ բժշկութիւն այսչափ միայն— քաջ լսել և ի միտ առնուլ և համարձակ խօսել: Եւ մինչև ի վաթսուն և ի վեցօրն զաւուրս վարդապետութեանն՝ ի նոյն կայր կերպարանս, ձորձապատեալ, պատատեալ, ի մէջ բազմամբոխ աշխարհածողով հըրապարակացն կուտակելոց մարդկանն:

730 Իբրև սկսան թաւալել անկանել առաջի նորա և խնդրել բժշկութիւն,— քանզի թագաւորն զատեալ էր կերպարանօքն ի մարդկային բնութենէ ձաղաժանակ տեսլեամբն, բայց միայն ի բանիմաստ խօսարանացն և ի լսելոյն.— իսկ նա յետ աղաչանացն տուեալ պատասխանի մտէ ցնոսա, եթէ «Եւ Ես ընդ ձեզ իբրև զմի ի ձեռն խնդրեցից զձեր օգուտն, և դուք սրտի մտօք խնդրեցէ՞ք զձեր բժշկութիւնն, քանզի մարդասէր Աստուածութիւնն ողորմեսցի ձեզ: Բայց փութացարո՞ւք շինեցէ՞ք զվկայարանսն, զի հանգուցուք զվըրկայսս Աստուծոյ, զի և սոքա ղձեզ հանգուցնն ի տանջանաց պատուհասիցդ. և ապրեսցիք յահագին և ի դառն պատրաստեալ հանդերձեալ խոստացեալ դատաստանացն, և արժանի լիջիք արթայութեանն Քրիստոսի»: Իսկ նոցա խնդրեալ, զի փութով հրամայեսցէ, որպէս և կամիցի զի՛նչ և կամիցի առնել: Իսկ նորա տեսիլ պատմեալ նոցա՝ առ.—

731 ՃԲ. Արդ՝ եկա՛յք պատմեսցուք ձեզ, եղբար՛ք, զցուցական սիրոյն արարչութեան առ ձեզ, որ ինձ երևեցաւ ահաւորութիւն տեսլեանն. Աստուածութեանն խոնարհեալ առ սուրբ վկայս իւր, և զսոսա յանհամեմատն բարձրութիւն, յանպատումսն վերացուցեալ:

զանների կերպարանքով և գազանների հետ թափառում եղեգնութի ներսում՝ մեկուսացած մարդկանցից:

728 Իսկ երբ եկավ վիրապի բանտից ելած, Քրիստոսի խոստովանող Գրիգորը (Գրիգորիոս) և հասավ նահատակների տեղը, աստվածային կարգադրութեամբ բոլոր դիվանարները ի մի հավաքվելով այդ տեղում հայտնվեցին: Թագավորը խոզացած, բարձրածայն ճչում էր, կանչում, խոզի նման ճղճղում և փրփրած, կատաղած կնճիթակերպ երեսով, շորքոտանու նման դարձած, եղեգնաբնակ գազանների երամի մեջ ընթանալով այդ տեղը հասավ:

729 Իսկ երանելի Գրիգորը աղոթքի կանգնելով առաջին անգամ խնդրում էր ամենապարզև Աստուծոց ոչ թե դիվանարների կերպարանքին առողջություն, այլ մտքերին՝ ցանկություն վարդապետությունն ունկնդրելու, զգաստանալու և ի միտ առնելու Աստծու ասած պատգամները: Միայն այսչափ բժշկություն ստացան՝ քաջ լսելու, հասկանալու և համարձակ խոսելու: Մինչև վարդապետության վաթսունվեց օրերը [թագավորը] նույն կերպարանքն ուներ՝ ձորձապատ, փաթաթված, հրապարակներում կուտակված մարդկանց բազմամբոխ աշխարհածողովի մեջ:

730 Երբ սկսեցին նրա առջև թավալվել, ընկնել և բժշկություն խնդրել, քանզի թագավորը արտաքինով մարդկային տեսքից հեռացած էր և խայտառակ կերպարանք ուներ՝ պահպանելով միայն բանիմաստ խոսքի և լսելու [ունակությունը], ապա նա աղաչանքներից հետո պատասխան տվեց՝ ասելով՝ Թե ճես էլ ձեզ հետ, որպես ձեզանից մեկը, ձեր օգուտը կխնդրեմ և դուք սրտանց խրնդրեցեք ձեր բժշկությունը, քանզի մարդասերն Աստված կողորմի ձեզ: Բայց փութացեք, շինեցեք վկայարանները, որ Աստծու նահատակներին հանգստություն տաք, որպեսզի նրանք էլ ձեզ փրկեն պատուհասների տանջանքներից և ազատվեք պատրաստված սարսափի ռ դառն հանդերձյալ խոստացյալ դատաստանից և արժանի լինեք Քրիստոսի արթայութեանը: Նրանք խնդրեցին, որ խուլույն հրամայի անել՝ ինչպես և ինչ կկամենա: Իսկ նա պատմեց նրանց իր տեսիլը՝ ասելով:

731 ՃԲ. «Արդ՝ եկեք պատմեմ ձեզ, եղբայրներ, Արարչի ձեր նկատմամբ ունեցած սիրո ապացույցը, որն ինձ երևաց ահավոր տեսիլքով: [Տեսա] Աստծու իջնելը իր սուրբ նահատակների մոտ և սրտանց անհամեմատ բարձրանալը, անպատում վերացումը երկրների արթայության անզուգականության մեջ: Նա հայտնեց ինձ

յանզուգականութիւնն արքայութեան երկնից: Արդ՝ զլինելոցն ընդ ձեզ զկեցուցարքեր տուչութիւնն զոր շնորհելոց է՝ յայտնեաց ինձ, և երևեալ ինձ տեսիլ աստուածակերպ սքանչելի անպատում, զորոյ փոքր ի շատէ առի զհանգամանն:

732 Արդ՝ ի հասարակել գիշերիս այսմիկ, զի խոնջեալ դուք ի քուն լեալ էիք ի ծանրութենէ աշխատութեան ի տքնութենէ այտի, և ես դեռ ի զարթման հարեալ էի և մտախորհ կայի վասն յանկարծահաս գիպելոյ անքնին սքանչելեացս ողորմութեան Աստուածութեանն այց առնելոյ ձեզ, արկանելոյ զձեզ ի ըմպ խրատու հանճարագիտութեան աստուածազէտ վարդապետութեանն: Զմտաւ ատէի և զսէր վկայիցն առ իւրեանց սիրեցեալ արարչութիւնն, և զփոխարէն դարձուածսն անպատումսն պատրաստեալս նոցա, թէ ո՛րպիսիք իցեն:

733 Յանկարծակի եզև ձայն սաստկութեան, բոմբիւն որոտման, ահաւոր թնդիւն, իբրև զձայն եռանդան կուտակելոյ ծովու ալեաց խոռվութեան: Եւ բացաւ խորանաշէն յարկն հաստատութեան երկնից. և իջեալ այր մի ի կերպարանս լուսոյ. կոշեաց զանուն իմ և ասէ. Գրիգորիէ. և իմ նայեցեալ տեսի զկերպարանս նորա, և զարհուրեալ զողացեալ յերկիր կործանեցայ: Եւ ասէ ցիս. նայեա՛ց դու ի վեր, և տես՛ս զսքանչելիս զոր ցուցանեմ թեզ:

734 Եւ իմ նայեցեալ՝ տեսի բացեալ զհաստատութիւն երկնից, և զըտրան որ ի վերայ նորա՝ ըստ հաստատութեանն պատառելոյ, զի ըստ նմանութեան ձորոց իբրև զկատարս լերանց՝ յայս կոյս յայն կոյս բաժանեալ դիզեալ կային անբաւութիւնք անկշռելութեան ալիան տեսանելոյ: Եւ լոյսն հոսեալ վերուստ ի վայր մինչև յերկիր հասանէր. և ընդ լուսոյն՝ զօրք անշափք լուսեղէնք երկթեանք ի տեսիլ մարդկան, և թևքն իբրև դհուր: Եւ ըստ նմանութեան մանրամաղ փոշոյ հիւղէի, որ ի ժամանակս արեգակնակէզ գարնանուոյն ըստ պատուհանացն կամ լոյսանցոյց ևրդոցն ի շողսն խաղասցէ բազմութիւն մանրամաղ փոշոյն, նոյնպէս և զօրքն ընդ լուսոյն լցին զառ ի ստորևս ամենայն, և առաջն ցոկեալ յառիջանելն լուսոյն, և զօրքն ընդ նմին:

735 Եւ մի ահաւոր տեսիլ մարդոյ բարձր և ահեղ, որ զառաջն ունէր և զէջսն ի վերուստ մինչև ի խոնարհ առաջապահ յառաջեալ, և ի ձեռինն իւրում ուռն մի մեծ ոսկի. և այն ամենայն զհետ խաղացեալ գայր: Եւ ինքն սլացեալ խոյացեալ գայր՝ ըստ նմանութեան արագաթև արծուոյ. և եկն էջ եհաս մինչև մօտ ի յատակս

գալիք կենսաբեր պարզեր, որը շնորհվելու է ձեզ, և ինձ աստվածակերպ սքանչելի անպատում տեսիլք երևաց, որը փոքր ի շատե հանգամանալից կպատմեմ:

732 Այս գիշերվա կեսին, երբ դուք աշխատութեան ծանրութիւնից ու տքնութիւնից խոնջացած քուն էիք մտել, ես դեռ արթուն էի մնացել ու մտախոհ էի աստվածային ողորմութեան անբնին հրաշքների հանկարծակի կատարվելու, նրա այցի և ձեզ աստվածագետ վարդապետութեան իմաստուն խրատների բովի մեջ ներգրավելու մասին: Մտածում էի նաև նահատակների իրենց սիրեցյալ Արարիչի հանդեպ ունեցած սիրո մասին և նրանց համար փոխարենը պատրաստված անպատում հատուցումը և թե ինչպիսին է դա լինելու:

733 Հանկարծակի սաստիկ ձայն եղավ, որոտման բոմբյուն, ահավոր թնդուն, ծովի խոռվյալ ալիքների սաստիկ ձայնի նման: Բացվեց երկնքի հաստատութեան խորանաշէն ծածկը, և իջավ մի այր լուսի կերպարանքով, կանչեց իմ անունը ու ասաց. «Գրիգոր» նայեցի, տեսա նրա կերպարանքը և զարհուրած զողալով գետին ընկա: Ասաց ինձ. «Գու վեր նայիր և տես հրաշքները, որ թեզ ցույց եմ տալու»:

734 Եվ ես նայելով տեսա երկնքի հաստատութիւնը բացված ու նրա վրայի ջրերը, նույն ձևով ձեղքված ձորերի ու լեռների կատարների նման այս ու այն կողմ բաժանված, դիզված էին աչքի տեսողութեան համար անբավ ու անկշռելի: Իսկ լույսը հոսելով վերևից ներքև մինչև երկիր էր հասնում և լուսի մեջ տեսա մարդկային կերպարանքով, լուսեղեն, երկթև անշափ գորթ՝ թևերը կրակի նման: Մանր փոշու հյուլեի նմանութեամբ, որ արեգակնակեզ գարնան ժամանակ պատուհանների կամ երդիկների լուսանցույցի վրա շողերի մեջ խաղում է, նույնպէս և լուսեղեն գորթը լցրեց ամբողջ երկիրը, իսկ իջնող լույսը առաջը ցցվեց գորթի հետ մեկտեղ:

735 [Տեսա] մարդկային մի ահավոր կերպարանք, բարձր ու ահեղ, որն առջևից էր ընթանում և վերևից մինչև ներքև վայրէջքի առաջապահ էր, ձեռքին ուներ ոսկե մի մեծ կուռն, և բոլորը նրա ետևից էին գալիս: Ինքը գալիս էր սլանալով, խոյանալով արագաթուղի արծվի նման ու իջավ հասավ մինչև երկրի հատակը, քաղաքի մեջտեղը, խիեց լայնատարած գետնին և մեծ ու անշափ թնդուններ հնչեցին անդունդների սանդարամետից (դժոխք): Ամ-

երկրիս, ի շինամէջ քաղաքին, և բաղխեաց զթանձրութիւն լայնատարած գետնոյն, և մեծ և անշափ գրնգիւնքն հնչեցին ի սանդարամետս անդնդոց. և ամենայն երկիր յերևելիս, յսկան տեսունելեաց բաւելոյ, հարթ հաւասար դաշտաձև յատակեցաւ:

736 Եւ տեսանէի ի մէջ յաղաքիս, մօտ յապարանսն արքունի, խարսխաձև ճախարակաձև խարսխս ոսկի, մեծութեամբ իբրև զմեծ մի բլուր, և ի վերայ նորա սիւն մի հրեղէն բարձր միւնչև յոյժ, և ի վերայ նորա թակաղաղ մի ամպեայ, և խաչն լուսոյ ի վերայ նորա:

737 Եւ նայեցայ, և տեսանեմ այլ խարսխս երիս. մի՛ ի տեղւոջն ուր վկայեաց սուրբն Գայիանէ երկուք ընկերօքն. և մի՛ ի տեղւոջն ուր վկայեաց սուրբն Հոփսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն, և մի՛ ի տեղուջ հնձանին: Եւ այն խարսխս՝ կարմիրք էին ի գոյն արեան, և սիւնք ամպեղէնք, և խոյակք հրեղէնք. և ի վերայ սեանցն երից խաչք լուսեղէնք ըստ նմանութեան տեառնանման խաչին. և այս սեանց խաչքն հաւասարք էին այնր լուսեղէն սեանն թակաղաղի, զի նա բարձր էր քան զնոսա: Եւ ի շորեցունց սեանցն ի վերայ խաչիցն կամարք զարմանատեսք ի միմեանս կապեցան. և ի վերայ այնորիկ տեսի զմրեթաձև խորանարդ ամպեղէն շինուած աստուածակերտ զարմանալի: Եւ ի ներքոյ խորանին ի վերայ կամարացն տեսի զսուրբ վկայսս զայստսիկ զերեսուն և զեօթն, իբրև ի լուսաւոր կերպարանս սպիտակութեան հանդերձանօք, զոր ոչ բաւեմ պատմել:

738 Եւ ի կատար շինուածոյն տեսանէի աթոռ զարմանալի աստուածակերտ սքանչելի հրեղէն, և զխաչն տէրունական ի վերայ նորա. զորով փարեալ լոյսն համատարած՝ խառնեցաւ ընդ ճառագայթս խաչին, և մածեալ ի նոյն միացաւ. և սիւն զործեաց լոյսն շողացեալ, և ծագեաց ի մէջ ներքին սեանցն խարսխաց:

739 Եւ բղխեաց առիւր յորչարուղիս, և հոսեցաւ ծաւալեցաւ ընդ դաշտս ամենայն, և ելից առ հասարակ՝ որչափ ակն բաւեաց: Եւ եղև ծով լի և կապուտակազույն, և երկնազոյն երևեցան դաշտք առ հասարակ: Եւ տեսի բազմութիւն հրեղէն սեղանոց անշափ բազմութեամբ. և սիւն մի մյ՛ առ սեղան, և խաչ մի մի ի վերայ նորա. և իբրև զաստեղս բազմութեամբ՝ այնպիսի երևեալք և անշափ փայլեալք:

740 Եւ տեսի հօտս անթիւս այծեաց ի գոյն սևութեան, որք անցեալք ընդ ջուրն՝ յօդիս դարձան. և զգոյնս խրեանց ի կերպարանս սպիտակութեան շրջեցին, և լուսակիզն ասրն փայլէր առ հա-

բողջ երևացող երկիրը. աչքին տեսանելի լինելու շափ, հարթ հավասար դաշտաձև տափակացաւ:

736 Եվ տեսա քաղաքի մեջ, արքունի ապարանքի մոտ, հախարակաձև ոսկե խարսխս, խոշոր բլրի մեծութեամբ և նրա վրա հույժ բարձր հրեղէն սյուն, իսկ վրան ամպե խոյակ լուսեղէն խաչով:

737 Նայեցի ու տեսա երեք այլ խարսխներ. մեկը այն տեղում, ուր նահատակվեց սուրբ Գայանեն երկու ընկերների հետ, մեկը այն տեղում, ուր սուրբ Հոփսիմեն նահատակվեց երեսուն կարմիր էին արյան գույնով, սյուներն ամպեղեն էին և խոյակները՝ հրեղեն: Երեք սյուների վրա կային լուսեղեն խաչեր, տերունարը՝ հրեղեն: Երեք սյուների խաչերը նման էին այն կան խաչի նմանութեամբ և այս սյուների խաչերը էր: Չորս սյուների լուսեղեն սյունի խոյակին, որը նրանցից բարձր էր: Չորս սյուների խաչերի վրա զարմանատես կամարներ միմյանց կապվեցին և դրա վրա զմրեթաձև խորանարդ ու աստվածակերտ, զարմանալի ամպեղեն շինվածք տեսա: Խորանից ներքև կամարների վրա տեսա այս երեսունյոթ սուրբ վկաներին սպիտակ հանդերձաների լուսավոր կերպարանքով, որն անկարող եմ պատմել:

738 Երևվածքի կատարին տեսա զարմանալի, աստվածակերտ, սքանչելի, հրեղեն աթոռ և նրա վրա կար տերունական խաչը: Համատարած լույսը նրան պարուրելով խառնվեց խաչի ճառագայթներին և կպչելով միաձուլվեց: Շողացող լույսը սյուն դառնալով ցայտեց խարսխների ներքին սյուների մեջ:

739 Եվ հորդաբուխ աղբյուր բխեց, հոսեց, ծավալվեց բոլոր դաշտերում ու ամեն ինչ լցրեց, որչափ աչքը տեսնում էր: Եղավ լի ու կապուտակազույն ծով, և դաշտերն առհասարակ երկնազույն էին ու կապուտակազույն ծով, և անշափ բազմութեամբ և ամեն երևացին: Տեսա հրեղէն սեղաններ, անշափ բազմութեամբ և ամեն մի սեղանի վրա, մեկական սյուն՝ վրան մեկական խաչով, որոնք իբրև աստղերի բազմություն երևացին և անշափ փայլեցին:

740 Տեսա սև գույնի այծերի անթիվ հոտեր, որոնք ջուրն անցնելով ուխարներ դարձան, իրենց գույնը սպիտակության փոխվեց և ուխարի լուսեղեն բուրդը առհասարակ փայլում էր, ու նրա ճառագայթները փայլատակում էին: Մինչդեռ նորից նայում էի, հոտերը հանկարծակի ծնվեցին ու բազմացան, ծնունդներն ամեն կողմ լցրին, և ծնված գառները ամենքը լուսագեղմ էին: Հանկարծ այլ ծնունդներ շատացան, բազմացան, և կեսն ընկնելով գետի մեջ ջրի

սարակ, մինչև ճառագայթք հասանէին ի նոցանէն: Եւ մինչ ղեռ նայէի ես՝ յանկարծակի ծնան հօտքն և բազմացան, և ծնունդքն լցին զվայրսն. և ծնեալ գառինքն ամենայն լուսակիրն էին: Իսկ յանկարծ այլ ծնունդք յաճախեցին բազմացան, և կէսքն անկեալ ելին յայնկոյս ջրոյն: Եւ գառինքն գայլք եղին թուխք, և յարձակեցան ելին ի մէջ հօտիցն, և սկսան կոտորել, և եղեն արեան ճապաղիք: Եւ մինչ ղեռ նայէի՝ և տեսի, և բուսան թևք հօտիցն, և եղեն թևաւորք, և վերացան խառնեցան ի զօրս լուսեղէնս: Եւ յարեալ հեղեղ հրեղէն, և արկեալ տարաւ զգայլսն:

741 Եւ ես նայեցեալ զարմացեալ կայի: Եւ այրն, որ յառաջնումն կարգաց զանուն իմ և ցուցանէր ինձ՝ ասէ ցիս, թէ «Այր դու, զի՞ կաս զարմացեալ, և ո՞չ ի միտ առնուս զմեծամեծս Աստուծոյ»: Եւ ես ասեմ. «Մ՛րպէս, Տէր»: Եւ ասէ ցիս. «Տեսիլ ցուցաւ քեզ այս՝ զի ի միտ առցես: Զի բացեալ են աւաղիկ երկիրք՝ զիտեա՛ զի բացեալ են դրունք մարդասիրութեանն Քրիստոսի առ իւր արարածս: Եւ ձայն բարբառոյ որոտմանն, զիտեա՛ զի իջանէ անձրև ողորմութեանն և զթութեանն Աստուծոյ: Բացեալ են աւանիկ դրունք երկնից, բացան և ջուրքն որ ի վերայ նորա, զի մի՛ արգել լիցի այսմ աշխարհի մարդկան՝ ելանել ի վեր: Զի սուրբ վկայքս այս որ աստ վկայեցին՝ հիւսիսական կողմանցս ճանապարհ գործեցին. զի ինքեանք ելին և այլոց շաւիղս ուղղեցին:

742 Աւասիկ լոյսս զի ելից զվայրս՝ այս քարոզութիւն Անտարանին է, որ և զկողմն հիւսիսոյ լնուս Եւ զօրք լուսեղէնք ցանկացեալ փափագեցին իջանել ի հօտ անոյժ ծաղկած և վարդագոյն արեան վկայիցն, նա՛ այսուհետև խառնելոց են ընդ մարդկան ի բնակութիւն բազմութիւնք հրեշտակաց:

743 Իսկ այրս ահաւոր և շքեղաւոր, որ զառաջնս ունի զլուսոյն և զուռնն ոսկի ի ձեռն իւրում, և բաղխեաց զսանդարմետսն՝ այս տեսչութիւնն Աստուծոյ է, զոր հաչի յերկիր, և տայ զողալ. մերձի ի լերինս, և ծխինս: Այն ահ Աստուածութեանն հարթեաց կործանեաց ընկէց զմուրրութիւնս յերկրէ: Այն զի հնչեաց երկիր՝ զձայն ծառայութեանն հնազանդութեան բարբառեցաւ:

744 Որոյ սեանն խարիսխն ոսկի է, և նորուն սիւնն հրեղէն, և թակաղաղն ամպեայ, և խաշն լուսեղէն ի վերայ նորա. ոսկի խարիսխն՝ վէմն հաստատութեան անշարժութեան է. և սիւնն հրեղէն՝ կաթողիկէ եկեղեցի է, որ ժողովէ զամենայն ժողովուրդս ի մի միաբանութիւն հաւատոց ի ներքոյ թևոց իւրոց: Եւ թակաղաղն ամ-

այն կողմը ելան: Գառնէրը դարձան թուխ գայլեր և գնացին հարձակվեցին հօտերի վրա, սկսեցին կոտորել, և արյան ճապաղիք եղաւ: Մինչդեռ նայում էի, տեսա, որ հօտերին թևեր բուսան և դարձան թևավորներ ու վերացան խառնվեցին լուսեղեն զորքերին: Հրեղեն հեղեղ բարձրացավ ու վերցրեց տարավ գայլերին:

741 Իսկ ես նայելով զարմանում էի: Եվ այն այրը, որն առաջ իմ անունն էր կանչել, ցույց տվեց ինձ և ասաց, թե «ով մարդ, ինչո՞ւ ես զարմացած և շօս ըմբռնում Աստծու մեծամեծ գործերը»: Ասացի. «Ինչպե՞ս, Տէր»: Ասաց ինձ. «Այս տեսիլքը քեզ ցույց տրուվեց, որպեսզի ըմբռնեա: Եթե ահավասիկ բացված է երկիրքը, զիտեցիր, որ բացված են Քրիստոսի մարդասիրության դռները իր արարածների համար: Իմացիր, որոտման հնչող ձայնը այն է, որ Աստծու զթութեանն ու ողորմության անձրևն է իջնում: Բացված են ահա երկնքի դռները, բացված են և նրա վրա եղած ջրերը, որպեսզի արգելքներ չլինեն այս աշխարհի մարդկանց վեր ելնելու: Այս սուրբ նահատակները, որ այստեղ նահատակվեցին, հիւսիսային՝ կողմերին ճանապարհ բացին, քանի որ իրենք ելան և այլոց շավիղներն ուղղեցին:

742 Ահա լույսը, որ այս վայրերը լցրեց՝ Ավետարանի քարոզությունն է. այն լցնելու է նաև հիւսիսի կողմը: Եվ լուսեղեն զորքերը շատ փափագեցին իջնել նահատակների վարդագոյն արյան անուշ, ծաղկանման բուրմունքի համար. մանավանդ այսուհետև հրեշտակների բազմությունները խառնվելու են մարդկանց հետ բրնակվելու համար:

743 Իսկ ահավոր ու շքեղ այրը, որ գնում էր լույսի առջևից՝ ոսկի կուսնը իր ձեռքին, հարվածեց սանդարմետին, ասպ դա Աստծու նախախնամությունն է, զորը նայում է երկիր և զողացնում, մերձենում է լեռներին, և նրանք ծխում են: Աստվածային այդ ահը հարթեց, կործանեց և տապալեց մուրրությունը երկրից: Իսկ այն, որ երկրի վրա հնչեց, ասպ դա ծառայության հնազանդության ձայնն էր, որ խոսեց:

744 Իսկ սյունը, որի խարիսխը ոսկի է և ինքը՝ հրեղեն, խոշակը ամպեղեն և վրան լուսեղեն խաշ, ասպ այդ ոսկի խարիսխը հաստատության անշարժ վեմն է, հրեղեն սյունը կաթողիկե եկեղեցին է, որն իր թևերի տակ հավաքում է բոլոր ժողովուրդներին հավատքի մի միության մեջ: Ամպի խոշակը ընդունելու է արդար-

պեայ՝ որ ընդունելոց է զարդարան, յորժամ թոյցեն ի տեառնա-
գայտտեանն ընդ յառաջ նմա վերանալ:

745 Իսկ խաչն լուսաւոր ի նմա՝ է ինքն մեծ քահանայապե-
տութիւնն ի մէջ ժողովրդոցն, օրինակ Քրիստոսի պատկերին մար-
մընացելոյ քահանայապետութեանն օծութեան Աստուածորդոյն:
Եւ տեղին այն լիցի տաճար Աստուծոյ, և տուն ազօթից խնորու-
ծոց ամենայն հաւատացելոց, և աթոռ քահանայապետութեանն:

746 Եւ խարիսխքն երեք, որ կարմիրքն էին ի գոյն արեան՝ վա-
սըն շարշարանացն եկելոց նեղութեանց մահու համբերութեանն.
զի զմահն իւրեանց արարին խարիսխ ճշմարտութեան հաւատոց,
հեղմամբ արեան իւրեանց: Եւ սիւնքն՝ ամպեղէնք յայն սակս երե-
ւեցան, վասն՝ զի ամպն ունի զթեթևութիւն արագութեան ի յարու-
թեանն յերկինս վերանալոյ: Եւ թակաղաղն՝ հրեղէն, զի բնակութիւն
նոցա լինելոց է ի հուր Աստուածութեանն լուսոյն:

747 Եւ խաչքն ունին զշարշարանս վկայիցն, որ նմանեցին
Տեառն շարշարանացն, և մեռան փոխանակ նորա. զի Աստուծով
կեցին և ընդ Քրիստոսի խաչեցան, և կենդանի է Քրիստոս յոսկերս
նոցա՝ ցուցանել ամենեցուն զկենդանութիւն նոցա. յայտնի առնել
զհոտ անուշութեան գիտութեան իւրոյ ի նոցանէ և հուշակել զառա-
քինութիւնս նոցա ընդ տիեզերս: Զի սպանին նոքա զմարմինս երկ-
րաւորս, և կախեցին զտէրունական խաչէն. եղեն Տեառն իւրեանց
շարշարակից, նոյնպէս և փառացն և զօրութեանն լինելոց են հա-
զորդք:

748 Այլ առաջին խաչն որ ցուցաւ քեզ՝ ունի զպարծանս քա-
հանայութեան պատուին, պանծացեալ ի խաչն Քրիստոսի: Իսկ
երեք ևս, որ ունէին զտեղի վկայարանացն հանգստի սրբոցն՝ զի
ի տեղոջ հեղման արեանն իւրեանց շինեսցին վկայարանք հան-
գրատի ոսկերաց իւրեանց: Իսկ զի բարձր է սիւնն առաջին՝ զի մեծ
և բարձր է պատիւ կաթողիկէ եկեղեցւոյ քան զամենայն բարձրու-
թիւնս սրբոցն: Իսկ կամարքն որ ի սեանց անտի ի միմեանս կա-
պէին՝ այս ինքն է հաւասարութիւն միաբանութեան կաթողիկէ եկե-
ղեցւոյ: Իսկ խորանն ի վերայ՝ ունի զօրինակ վերնոյ քաղաքին,
զժողովարանն միաբանութեան արքայութեանն երկնից:

ներին, երբ տիրոջ գալնալան ժամանակ թոյնն նրան ընդառաջ՝
բարձրանալու:

745 Նրա վրայի լուսավոր խաչը ինքը մեծ քահանայապետու-
թյունն է ժողովուրդների մեջ, օրինակն է Քրիստոսի մարմնացյալ
պատկերի, Աստվածորդու քահանայապետութեան օծութեան: Այդ
տեղում թող Աստուծու տաճարը լինի, բոլոր հավատացյալների ա-
զոթքի ու խնդրանքների տունը և քահանայապետութեան աթոռը:

746 Իսկ երեք խարիսխները, որոնք արնագույն կարմիր էին,
[նահատակների] նեղությունների, շարշարանների ու մահվան
համբերութեան համար են, քանզի իրենց մահը հավատքի ճշմար-
տութեան խարիսխ դարձրին՝ իրենց արյունը թափելով: Ամպեղեն
սյուներն այն բանի համար երևացին, որ ամպը հարութեան, եր-
կինք վերանալու թեթև արագութեամբ ունի: Եվ հրեղեն խոյակը
նշանակում է, որ նրանց բնակութեանը աստվածային լույսի հրի
մեջ է լինելու:

747 Խաչերը խորհրդանշում են նահատակների շարշարանքը,
որը նման է տիրոջ շարշարանքներին, և [նրանք] մեռան նրա փո-
խարեն, քանի որ Աստուծով պարեցին ու Քրիստոսի հետ խաչվեցին,
և Քրիստոսը կենդանի է մնում նրանց ոսկորների մեջ, որ բոլորին
ցույց տա նրանց կենդանութեանը՝ հայտնի դարձնելով նրանցից
ստացված իր գիտութեան անուշ բուրմունքը և հուշակելով նրանց
առաքինութեանը ամբողջ աշխարհում: Քանզի նրանք սպանեցին
երկրավոր մարմինները և կախեցին տերունական խաչից. շարշա-
րակից եղան իրենց Տիրոջը, նույնպես հաղորդակից են լինելու նրա
փառքին ու զօրութեանը:

748 Եվ առաջին խաչը, որ քեզ ցույց տրվեց, քահանայական
պատվի պարծանքն է՝ Քրիստոսի խաչի փառավորութեամբ: Իսկ
մյուս երեք [խաչերը] տեղադրված էին սրբերի գերեզմանների մա-
տուռների (վկայարանների) տեղում, որպեսզի նրանց արչան թափ-
ված տեղում շինվեն իրենց ոսկորների հանգստյան մատուռները:
Իսկ որ առաջին սյունը բարձր է, նրանից է, որ կաթողիկէ եկե-
ղեցու պատիվը ավելի մեծ ու բարձր է, քան սրբերի ամեն բարձ-
րությունները: Կամարները, որոնք սյուներն իրար էին կապում, կա-
թողիկէ եկեղեցու հավասար միաբանութեան նշանն են: Իսկ վրա-
յի խորանը վերին քաղաքի և երկնքի արքայութեան միաբան ժողո-
վարանի օրինակն է:

749 Եւ զի երևէին քեզ վկայքն՝ գիտեա՛ զի մահս ժամանակեան է, ասէ, և կենդանութիւն նոցա յաւիտենական, փառաւորեալ ի փառս Աստուածորդուն. վասն այսորիկ և զօրինակ խաչի նորա տպաւորեալ յանձինս նոցա:

750 Եւ ի վերայ կատարոյ շինուածոյն զոր տեսանես, նոյն ինքն աթոռ ամենազօր բնութեան Աստուածութեանն, բարձրութեան ինքնութեանն. զի նա ինքն զլուս է եկեղեցոյ սրբոյ և կատարիչ ամենայն բարութեանց, և ի նա ամենայն շինուածն պատշաճի, և աճէ զաճումն Աստուծոյ, յոր ամենայն մարմին յօդիւք և խաղալիօք և անդամօք հաստատեալ և կազմեալ:

751 Եւ լուսն զի փարի զխաչին՝ այս ինքն Հոգի Աստուածութեանն որ զՈրդին փառաւոր առնէ: Եւ զի խառնեցաւ ընդ ճառագայթս նորա՝ այս ինքն զի յՈրդւոյն առնու և պատմէ սիրելեաց իւրոց: Եւ զի միացան ի նոյն՝ զի մի է բնութիւն Աստուածութեանն: Եւ զի ծագեաց լուսն ի մէջ սեանցն շորեցունց, և բղխեցոյց զաղբիւրն յորդաբուլիս՝ զի ի կաթողիկէ եկեղեցոյն շնորհք Հոգւոյն ի մէջ վկայելոցն և ի մէջ քահանայութեանն բղխելոց է աղբիւր մկրտութեան, լուսնալ զազտ ոգւոյն մարմնովքն հանդերձ: Եւ այն զի յորդեաց ելից զբազում վայրս՝ զի լինելոց է փրկութիւն մկրտութեամբ բազում ժողովրդոց: Եւ զի երկնագոյն երևեցան դաշտք ամենայն՝ այս ինքն է՝ զի երկիրս իբրև զերկինս լինելոց է, խառնուրդք հրեշտակաց և մարդկան:

752 Եւ հրեղէն սեղանոցն բազմութիւնք որ քեզդ երևին՝ ճշմարտիւ իսկ լինելոց են սեղանք Աստուծոյ, որ զբաւութիւն բաշխեն ամենեցուն: Եւ հրեղէն յայն սակս երևեցաւ, զի պաշտօն Հոգւոյն եղիցի փառօր: Եւ սիւնք մի մի առ սեղան՝ պաշտօն աղօթից քահանայութեան: Եւ խաչք ի վերայ նոցա, այս ինքն զի սուրբ անունն Քրիստոսի փառաւոր լիցի ընդ ամենայն տեղիս: Եւ զի բազում էին իբրև զաստեղս՝ զի պաշտամունք սրբութեանն իբրև զաստեղս բազմասցին:

753 Եւ հօտք բազմութեան այծեացն սևութեան, որք չիջանել ի ջուրսն յօդիս դարձեալ սպիտակութեան՝ աւաղիկ աջն Աստուածութեան շնորհացն ի ձեռն քահանայապետութեան հասանելոց է. յորոյ ձեռն բղխեսցէ աղբիւր մկրտութեան, ի թողութիւն քաւութեան բազում մեղաւորաց: Եւ որ լուսակիզն ասր նոցա փայլեալ պայծառացեալ էր՝ այս ինքն՝ մկրտեալքն լուս զգնելոց են, և արթայու-

749 Եվ քանի որ նահատակները քեզ երևացին, իմացիր, որ, ասում է՝ այս մահը ժամանակավոր է, իսկ նրանց կենդանությունը՝ հավիտենական, փառավորված ի փառս Աստվածորդու, որի համար էլ խաչի օրինակը իրենց անձի վրա են տպավորել:

750 Շինվածքի գազաթիւն, որը տեսնում ես, նույն ինքը բարձր ինքնագոր Աստուածութեանը էութեան արժան է, քանզի նա ինքը սուրբ եկեղեցու գլուխն է և ամեն բարությունների կատարիչը: Ներան պատշաճում է ամեն շինվածք, և աճում է նա աստվածային աճով, ու նրանով են բոլոր մարմինները հողերով, խաղերով, անդամներով հաստատված ու կազմված:

751 Խաչին փարած լույսը հենց նույն աստվածային Հոգին է, որը փառավորում է Որդուն: Եվ խառնվեց նրա ճառագայթներին, քանզի ինքը Որդուց է վերցնում և պատմում իրեն սիրողներին: Իրար միացան, քանզի մեկ է աստվածային էությունը: Եվ լույսը ծագեցրեց շորս սյունների մեջ ու հորդաբուլիս աղբյուր բխեցրեց, քանզի կաթողիկէ եկեղեցուց են շնորհները, իսկ նահատակների ու քահանայութեան մեջ բխելու է մկրտութեան աղբյուր՝ վանալու հոգու աղտը մարմնականով հանդերձ: Եվ այն, որ հորդեց, լցրեց շատ վայրեր, բազմաթիվ ժողովուրդների մկրտութեամբ փրկություն է լինելու: Իսկ եթե երկնագույն երևացին բոլոր դաշտերը, նշանակում է, որ երկիրը երկնքի նման է լինելու, որպես հրեշտակների ու մարդկանց խառնուրդ:

752 Հրեղեն սեղանների բազմությունը, որ քեզ երևում է, արդարև իսկ լինելու են Աստուած սեղաններ, որոնք քավություն կբաշխեն ամենքին: Եվ այն բանի համար հրեղեն երևացին, որպեսզի Հոգու պաշտամունքը փառքով լինի: Սեղանների վրա մեկական սյունները քահանայութեան աղօթքի ժամերգությունն են, իսկ նրանց վրայի խաչերը Քրիստոսի սուրբ անունը ամեն տեղ փառավոր դարձնելու համար են: Նրանց՝ աստղերի նման շատ լինելը այն բանի համար է, որ սրբութեան պաշտամունքը աստղերի չափ բազմանա:

753 Սև այծերի բազմության հօտերը, որոնք ջուրն իջնելիս սպիտակ ուխտարներ դարձան [նշան են այն բանի], որ ահա աստվածային շնորհների աչք հասնելու է քահանայապետության միջոցով, որի ձեռքը մկրտության աղբյուր է բխեցնելու բազմաթիվ մեղավորների թողութեան, քավության համար: Իսկ նրանց լուսեղեն բուրդը, որ փայլած, պայծառացած էր, նշանակում է, որ մկրտված-

Քեանն խոստացելոց արժանաւոր լինելոց: Եւ զի ծնան հօտքն և բազմացան և լցին զվայրսն՝ այս ինքն է՝ զբազում ժամանակս աճեցուցանէ զքարոզութիւնն, և ծնանին նոր ծնունդք նորոգութեան, և բազմացուցանէ զմկրտութիւնն:

754 Եւ զի կէսքն անկեալ ելեալ էին հօտքն ընդ ջուրսն, ի նոյն կողմն ուտի անցեալն էին՝ այս ինքն է՝ ի յետին ժամանակս անօրինելոց են, անկեալք ի ճշմարտութենէն. ընկեկոց են յեսս զգորշմ ուխտին սրբութեան Աստուածութեանն, և բազումք թողուն զուխտն սրբութեան: Եւ ի գառանցն լինելոց են գայլք, որ կտտորելոց են զսուրբ գառինս. այս ինքն որ գնան ի ճշմարտութենէ անտի և յուխտէ քահանայիցն՝ լինելոց են գայլք, և հանեն ճապաղիս արեան գառանցն, այս ինքն ուխտին և քահանայութեանն, և խոսվութիւն ժողովրդոցն: Իսկ որ համբերենն միամտութեամբ ի գառանցն, ի ժողովրդոցն կամ ի քահանայիցն՝ թէս առնուցուն և յարքայութիւնն Քրիստոսի վերանան: Իսկ որ զմիտս գայլոցն կամ զգործս յափշտակութեան նոցա ունիցին՝ ի հուրն անշէջ մատնեսցին:

755 Եւ դու, ասէ ցիս այրն, պի՛նտ կաց, քա՛շ լիւր, զգո՛յշ լիւր. զի գործ ի ձեռն եկեալ հասեալ է քեզ. զի քեզ բարութիւն դիւրաւ լինելոց է, զի և դու ընդ ճշմարիտ մշակս վարձս առցես յանպատում պարզեացն Քրիստոսի: Արդ՝ զգո՛յշ լիւր աւանդիդ, որ քեզդ հաւատացաւ ի տեսնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. շինեսցի՛ր զտաճար անուանն Աստուծոյ ի տեղոջն որ ցուցաւ քեզ, ուր սիւնն հրեղէն ունէր զոսկի խարխիսն, և զվկայարանս սրբոցն ի տեղիսն՝ ուր զեւնան ինքեանք ի կենդանութիւն Աստուածութեան յուսոյն: Զի բժըշկեսցին հարուածեալքդ, և քարոզութեանն յաջողուած յառաջադէմ լիցի հանապարզորդութեամբ օր ըստ օրէ, հասանել ամենեցուն ի շափ կատարման հասակի հաւատոցն Քրիստոսի: Եւ զայս ասացեալ՝ շարժումն եղեալ, և ընդ առաւօտանալն ծածկեցաւ տեսիլն:

756 ԸՔ. «Արդ՝ ամենարարն, ամենաստեղծն, ամենահաստիչն, ամենիմաստն, ամենատէրն, ամենակալն, ամենագիտն, ամենաբժիշկն խրատեաց զձեզ, զի Աստուածութեանն իրոյ զձեզ մերձաւորս արասցէ: Վասն այտորիկ ցուցեալ ձեզ մեօք զկենաց ճանապարհս և զփրկութեան հանգամանս, զթողութիւն միանգամայն սծել հասուցանել ի վերայ. վասն այտորիկ զտեսիլ հանդերձելոցն

ները լույսով են զգեստավորվելու և խոստացված արքայութեանը արժանի են լինելու: Եվ եթէ հոտերը ծնեցին, բազմացան և [բոլոր] վայրերը լցրին, ապա նշանակում է երկար ժամանակ աճեցնելու է քարոզությունը, և լինելու են նոր ծնունդներ, բազմացնելու է մկրտությունը:

754 Եվ այն, որ հոտերի կեսը ջուրն էր ընկել և ելել այն կողմը, որտեղից անցել էին, նշանակում է, որ հետագայում [մարդիկ] անօրեն են դառնալու՝ հեռանալով ճշմարտությունից, աստվածային սրբության ուխտի դրոշմը մի կողմ են գցելու, և շատերը լքելու են սուրբ ուխտը: Գառներից գայլեր են դառնալու, որոնք կտտորելու են սուրբ գառները, նշանակում է, որ նրանք, հեռանալով ճշմարտությունից ու քահանայության ուխտից՝ գայլեր կդառնան, և կլինի գառների, այսինքն ուխտի ու քահանայության արյունահեղություն և ժողովուրդների խոսվություն: Իսկ նրանք, որ հավատարմությամբ կհամբերեն, [լինեն] գառներից, ժողովրդից կամ քահանաներից, թևեր են առնելու և վերանալու Քրիստոսի արքայությունը: Իսկ որոնք գայլերի մտադրություն կունենան, կամ նըրանց հափշտակության գործերը կկրկնեն, անշէջ հրի են մատնեվելու:

755 Եվ դու, ասաց ինձ այրը, պինդ կաց, քաշ և զգույշ եղիր, քանզի գործը եկել հասել է քեզ, հեշտությամբ բարություն է արվելու, և ճշմարիտ մշակների հետ առնելու ես Քրիստոսի անպատում պարզեանքը: Արդ՝ զգույշ եղիր ավանդիդ, որը քեզ վստահեց տեր Հիսուս Քրիստոսից: Եինիք Աստուծու անվան տաճար քեզ ցույց տրված տեղում, ուր հրեղեն սյունը ոսկի խարխիս ուներ, և սրբերին վկայարաններ՝ այն տեղում, ուր զոհվեցին նրանք աստվածության հույսի, կենդանության համար, որպեսզի բժշկվեք հարված կրողներդ, քարոզությունը օրըստօրե, հարատնորեն հաջողություն ու առաջադիմություն ունենա և Քրիստոսի հավատքի մեջ ամենքը շափահաս դառնան: Երբ այս ասաց, ցնցում եղավ, և լուսաբացին տեսիլք ծածկվեց:

756 ԸՔ. Արդ՝ ամենարարը, ամենաստեղծը, ամենիմաստը, ամենատերը, ամենակալը, ամենագյուտն ու ամենաբժիշկը խրատեց ձեզ, որպեսզի իր աստվածությանը մերձավոր դարձնի: Դրա համար էլ մեր միջոցով ձեզ ցույց տվեց կենաց ճանապարհը և փրկության հանգամանքները՝ միաժամանակ թողությունը բերելու

երևեցոյց ինձ պատմել ձեզ, առ ժամանակիս զիւր կամսն առ ձեզ կատարելով: Արդ՝ և դուք զասացեալսն ըստ հրամանացն փութացարո՛ւք կատարել: Եւ արդ՝ եկա՛յք շինեսցուք զվկայարանսն, փոխել զվկայաս ի հանգիստ. զի և սոքա փոխեսցեն զձեզ ի նորոգութիւնս:

757 Եւ զայս ասացեալ՝ հրամայեաց զի զնիւթ շինուածոյն վաղվաղակի պատրաստեսցեն: Եւ ամենայն բազմութեան մարդկանն լուծալ զայն՝ իւրաքանչիւր ընթացան պատրաստել զնիւթսն: Եւ կուտէին ի հրամայեալ տեղիսն ոմն վէմ, ոմն քար, ոմն աղիւս, ոմն զմայր փայտն, պատրաստէին խնդալից փութով և մեծաւ երկիրդիւ:

758 Եւ ինքն սուրբն Գրիգորիոս զլար ճարտարութեան շինողացն ի ձեռն առեալ՝ զկրանելեացն վկայարան հանդստարանացն զհիմունսն յօրինէր: Եւ մէն մի իւրաքանչիւր ամենայն բազմութեանքն սատարութիւն ի ձեռն առեալ, ըստ գեղեցիկոյր յարմարելոյ հիմնարկին ի կատարումն շինուածոյն կանգնեցին: Ամենայն որ ձեռն ի գործ արկեալ, և կանանուոյն անգամ սատարեալ ըստ իւրեանց տկարութեան կանացի ուժոյն, և այսպէս առ հասարակ գործէին զգործն հաւատովք և մեծաւ երկիրդիւ, զի մի՛ որ ամենեկին անմասն եղեալ ի փրկութենէ շնորհացն, ի բժշկութենէն զբրկեսցի:

759 Եւ կանգնեալ երիտ վկայարանս, մի՛ ի հիւսիսոյ յարեւելից կողմանէ քաղաքին, ուր վկայեաց սանականն Հոփսիմէ երեսուն և երկու ընկերօք: Եւ զմիւսն շինեցին ի հարստակողմ կուտէ անտի, ուր վկայեացն Փայտանէ նորուն սնուցիչն երկու ընկերօքն: Եւ զմիւսըն ևս մօտ ի հնձանն ի մէջ այգուոյն, ուր էին վանք նոցա: Շինեցին կազմեցին զտեղիսն, և դարդարեցին ոսկի և արծաթի կանթեղօք լուցելովք, և լուստերօք վառելովք, և աշտանակօք բորբոքելովք:

760 ԾԳ. Եւ հրամայեաց մէն մի իւրաքանչիւր արկղագործ, տախտակամած, մայրափայտեայ, բեւոապինդ, հաստահեղոյս, երկաթագամ տապան գործել: Եւ ամենայն ըստ ասացելոյ պատուիրանին արարեալ, հանդերձեալ կազմեալ պատրաստեցին. ըստ եղեալ հրամանին տուելոյ բերին զարկեղոն արարեալ հանգստի սրբոցն առ դուրս հնձանին, առաջի սրբոյն Գրիգորի: Իսկ նա առեալ՝ ինքն միայն ի ներքս մտանէր, և ոչ թողոյր զայլ որ ամենեկին ի ներքս մտանել. ասէ. «Ոչ է պարտ ձեզ հուպ լինել և մերձենալ առ նոսա. որ չևզ էք բժշկեալ, որ չևզ էք սրբեալ մկրտու-

ձեզ հասցնելու համար: Ահա թե ինչու գալիք բաների տեսիլքը ցուց տվեց ինձ, որպեսզի ձեզ պատմեմ, նրա կամքը ժամանակին ձեզ վրա կատարելով: Արդ՝ դուք էլ ասածներս, ըստ հրամանների, փութացեք կատարել: Եկեք շինենք վկայարանները, նահատակներին պերեզմանները տեղափոխենք, որպեսզի նրանք ձեզ տանեն նորոգության:

757 Այս ասելով՝ հրամայեց շինվածքի նյութը շուտափույթ պատրաստել: Մարդկանց ամբողջ բազմությունը այս լսելով, յուրաքանչյուրը գնաց նյութերը պատրաստելու: Հրամայված տեղերում կուտակում էին մեկը վեմ, մեկը քար, մեկն աղյուս, մեկը մայրի փայտ, պատրաստում էին խնդալից փութով և մեծ երկչուղով:

758 Իսկ ինքը՝ սուրբ Գրիգորը, շինողների ճարտարության լարը ձեռքն առնելով՝ երանելիների վկայարան հանդստարանների հիմքերն էր պատրաստում: Բազմություն մեզ ասեն մեկն իր օժանդակությունը բերելով՝ ձգտում էր շինվածքի կառուցումն ավարտել գեղեցկադիր ու հարմար հիմքերի վրա: Ամեն որ մի գործի էր ձեռնարկում, և անգամ կանայք օգնելով, ըստ իրենց կանացի տկար ուժի, այսպես առհասարակ գործ էին կատարում հավատքով ու մեծ երկչուղով, որպեսզի ոչ որ ամենեկին անմասն չմնա շնորհների փրկությունից և շրկվի բժշկությունից:

759 Կանգնեցրին երեք վկայարաններ*, մեկը քաղաքի հյուսիս-արևելյան կողմում, ուր նահատակից սանական Հոփսիմեն երեսուներկու ընկերներով, մյուսը շինեցին նրա հարավային կողմում, ուր նահատակից Փայտանն՝ նրա սնուցիչը, երկու ընկերներով, իսկ մի ուրիշը՝ հնձանի մոտ, այգու մեջ, ուր նրանց կացարանն էր: Շինեցին կազմեցին այդ տեղերը և զարդարեցին ոսկի ու արծաթե լուսավոր կանթեղներով, վառ լուստերներով ու հրաբորբոք աշտանակներով:

760 ԾԳ. Հրամայեց ամեն մեկի համար արկղի նման տախտակամած, մայրափայտե, բեւոապինդ, հաստահեղոյս ու երկաթագամ տապան շինել: Ամեն ինչ նրա ասածի, պատվիրածի համաձայն արեցին, կազմված պատրաստեցին և ըստ արված հրամանի սրբերի թաղման համար շինված արկղերը բերին հնձանի դռան մոտ՝ սուրբ Գրիգորի առջև: Իսկ նա՝ ինքը միայն ներս մըտավ և ուրիշ ոչ ոքի չթողեց մտնել: Ասաց. «Չպետք է մոտենար, մերձենար նրանց, քանի որ բժշկված չեք և սրբված չեք մկրտու-

թեամբ»: Այլ ինքն միայն առանձնացեալ, զմի մի իւրաքանչիւր ի սրբոցն առեալ յիւրաքանչիւր արկեղ զնէր՝ իւրաքանչիւր հանդերձով և իւրեանց կազմութեամբ պնդէր, և կնքէր քրիստոսանշան կնքովն:

761 Իսկ թագաւորն և արքայազունքն ամենայն և մեծամեծքն և նախարարքն և ազատքն և զօրքն ամենայն՝ իւրաքանչիւր բերէին իւրս անուշուսն և խունկս ազնիւս, և զգունագոյն նարուստ պատանաց, զմետաքսառէշս ոսկեթելս կերպասուց: Եւ կին թագաւորին և օրիորդք թագաւորազունք և կանայք պատուականացն և մեծամեծացն դստերք՝ բերէին ծիրանիս և զոսկեհոնոն դիպակն և զերկնագոյնն, և զսպիտակ իբրև զծիւն հանդերձանս սրբոցն: Նոյնպէս և զոսկին և զարծաթն և զկտաւսն փութով կուտէին առ զուրս հնձանին:

762 Արգ՝ Ելեալ տեսանէր սուրբն Գրիգորիոս, զի շեղշ շեղշ կուտեալ էին առ զուրս հնձանին: Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն զնոցա ինչ առ նոսա մատուցանել. սուէ. «Ո՞չ վաղ իսկ ասացի, եթէ ոչ է պատշաճ զձեր ինչ, մինչ շեղ էք սրբեալ մկրտութեամբ՝ առ նոսա մատուցանել. այլ յօժարութիւնդ ձեր բարիոք է վասն ձերոյ փրկութեան: Այլ այս ամենայն յարքունական գանձուն պահեալ կայցէ, մինչև ձեզ հովիւ և վարդապետ ի տուչութենէ բարեբարութեան Աստուծոյ պարգևեսցի, և Երևեսցին ձեզ առաջնորդք, քահանայապետք, տեսուչք եպիսկոպոսք և երիցունք եկեղեցական կարգի լուսաւորութեան սիրոյն Աստուծոյ. և այդ ամենայն երթիցէ ի սպաս պաշտաման փառաւորնկալ սեղանոյն Աստուծոյ ի ձեռն քահանայապետին կացելոյ: Այլ այժմ եկա՛յք զոսոս յիւրաքանչիւր հանգիստս մատուցուք»:

763 ԾՆ. Իսկ թագաւորն Տրդատ յայնժամ դեռ ևս էր յամենայն կերպարանս խոզի, բայց միայն ի մարդկապէսն խօսելոյ. և կրճղակք ձեռացն և ոտիցն իբրև զխոզի, և դէմք երեսացն կնճթացեալ, և ժանիք մեծամեծք իբրև զմեծամեծ վարազաց, և խոզանաստնն թաւացեալ զամենայն մարմնովն: Այլ կայր պատեալ զերեսսն զըլխովն հանդերձ՝ արկեալ զիւրեաւ քուրձ, և կայր երևոյթ տեսեամբ ի մէջ ժողովրդոցն: Արգ՝ մատուցեալ աղաչէր զսուրբն Գրիգորիոս, զի զոնեա ձեռացն և ոտիցն հնար լինիցի բժշկութեան, զի ի զործ շինուածոց սրբոցն արժանի արասցէ գէթ սակաւիկ ինչ մասնաւորել զնա:

764 Իսկ երանելին Գրիգորիոս ծունր կրկնեալ ամենատեառն

թյամբ»: Այլ միայն ինքը առանձնացած, ամեն մի սրբին առանձին առնելով արկղի մեջ դրեց, յուրաքանչյուրին իր հանդերձներով և իր կազմությամբ ամրացրեց և կնքեց քրիստոսանշան կնիքով:

761 Իսկ թագաւորն ու բոլոր արքայազունները, մեծամեծները, նախարարները, ազատները և ամբողջ զօրքը յուրաքանչյուրը բերում էր անուշահոտություններ ու ազնիվ խունկեր, պատանքի գուշներ զգույն նարոտներ ու մետաքսահյուս ոսկեթել կերպասներ, թագաւորի տիկինը, թագաւորազուն օրիորդները, պատվականների կանայք և մեծամեծների դուստրերը բերում էին ծիրանի, ոսկեհոնո դիպակ և երկնագույն ու ձյունասպիտակ հանդերձներ սրբերի համար: Նույնպես ոսկին ու արծաթը և կտավը շտապով կուտակում էին հնձանի դռան առջև:

762 Արգ՝ զուրս գալով՝ սուրբ Գրիգորը տեսավ, թե ինչպես այս բոլորը շեղշ-շեղշ կուտակված էին հնձանի դռան մոտ: Իսկ նա նրանցից ոչինչ չընդունեց՝ սրանց մատուցելու համար [այլ] ասաց. «Զէ՞ որ նախապես ասել եմ, թե պատշաճ չէ ձեր որևէ բերածը նրանց մատուցել, քանի դեռ չեք մաքրված մկրտությամբ, սակայն ձեր հոժարությունը բարի է ձեր փրկության համար: Այս ամենը թող արքունական գանձարանում պահված մնա, մինչև որ աստվածային բարեբար կարգադրությամբ ձեզ հովիվ ու վարդապետ արվի, ձեզ մոտ երևան գան առաջնորդներ, քահանայապետներ, տեսուչ-եպիսկոպոսներ և երեցներ Աստծու սիրտ եկեղեցական կարգի լուսավորության համար: Եվ այդ ամենը ընտրված քահանայապետի ձեռքով ի սպաս կդրվի Աստծու փառավորնկալ զոհասեղանի ծառայությանը: Այլ այժմ եկեք սրանցից յուրաքանչյուրին իր հանգիստը մատուցենք»:

763 ԾՆ. Իսկ Տրդատ թագաւորը այնժամ դեռևս ամբողջովին խոզի կերպարանք ուներ, բացի միայն մարդաբար խոսելուց: Զեռքի ու ոտքի եղունգները խոզի նման էին, և դեմքը՝ կնճիթի նման, մեծամեծ ժանիքներ ուներ վարազների պես և ամբողջ մարմնով խոզի թավ մազեր ուներ: Սակայն ծածկել էր երեսն ու զուխը՝ իր վրա քուրձ պցելով և այսպիսի կերպարանքով երևում է ժողովրդի մեջ: Արգ՝ մոտենալով աղաչում էր սուրբ Գրիգորին, որ զոնն ձեռքերն ու ոտքերը բուժելու հնար գտնի, որպեսզի սրբերի շինվածքի գործին գեթ սակավիկ մասնակցություն ունենալու արժանի լինի:

764 Իսկ երանելի Գրիգորը ծունկ դրեց ամենատեք, բարեբար

բարեբարի մարդասիրին Աստուծոյ, երթեալ անկանէր զսուրբընկալ արկեղօքն երանելի մարմնոցն քրիստոսական վկայիցն՝ մատուցանել պաղատանս. համբարձեալ զբազուկսն հանապազատարած յերկինս՝ ամենայն ժողովելոցն և թագաւորին բժշկութիւն հայցէր: Ապա դարձաւ առ թագաւորն, շնորհելովն Քրիստոսի զոտան նորա և զձեռան բժշկէր. զի թափեցան կճղակք ոտիցն և ձեռացն. որպէս զի առ մի նուագ հաղորդեալ լիցի ի գործ սրբոցն՝ իւրոց ձեռացն վաստակելով:

765 Իսկ նորա հարցեալ զԳրիգորիոս, թէ զի՛նչ հրամայեսցէ նմա. և նա տայր զշափ արկեղացն սրբոց, զի հատեալ զտեղիսն իւրաքանչիւր բնակութեան՝ յօրինեսցէ ի ներքս ի մարտիրոսական յարկին հանգստեան: Իսկ նորա աղաչեալ զԳրիգորիոս՝ զի հրամայեսցէ, մի՛ վասն կնոջ իւրոյ Աշխենայ տիկնոջ, և մի՛ վասն քեռն իւրոյ հարազատի որում անուն էր Խոսրովիգուխտ, զի իշխեսցեն և նօքա հաւասարել գործոցն: Եւ նորա տուեալ հրաման, և նոցա երթեալ բնոց նմա օգնել գործոցն: Եւ առեալ զշափ արկեղացն՝ փոսել փորել զտեղիս հանգստի սրբոցն ի ներքս ի տաճարս հանգրստարանացն:

766 ՃԶ. Արդ՝ առեալ թագաւորին փայտատ և բահ՝ հատանէր զգիրս հանգստոցաց սրբոցն իւրաքանչիւր ըստ շափու արկեղացն: Սոյնպէս և ինքեանք երկոքին, Աշխէն տիկին և քույր թագաւորին Խոսրովիգուխտ, ըստ բրել բրողին ի հանդերձս իւրեանց ընկալեալ զհողն՝ արտաքս պեղէին: Եւ աչսպէս կարգի կարգի յառաջակողմն պատրաստեցին զգիրս սրբոցն Հոփիսիմեայ. և զկնի նորա զերեսուն և զերկուցն ի տեղուոցն յայնմիկ, ուր հեղան արիւնք վկայականք երանութեան նոցա, ի տեղուոց հանգստեան պատրաստելոց սուրբ և փառաւոր սեղանոցն Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի վկայարանին՝ որ ի հարաւակոյս քաղաքին էր՝ պատրաստեաց և զայն տեղին երանելոյն Գայիանեայ և երկուց ընկերացն: Ինքնին թագաւորն Տրդատ քերքն Խոսրովիգուխտով հանդերձ և Աշխէն տիկնաւ զգիրս սրբոցն իւրաքանչիւր բնակութեան յօրինէին իւրեանց ձեռօքն:

767 Եւ եկն թագաւորն, խնդրեաց հրաժեշտ ի սրբոցն Գրիգորէ եօթնօրեալ ճանապարհ կալեալ ի վեր ի բարձր լեառն ի Մասիս: Եւ անտի ի զլիսոյ լեռնէն առեալ վէժս արաստոյս, անտաշս, անկոփս յաղթս, ծանունս, երկայնս, ստուարս և մեծամեծս, որ զմի մի ոչ ումեք լինէր հնար, թէ և զիպելոյ բազմութեան ի մարդկանէ՝ զայն շարժել. արդ՝ առեալ սկայազօրն հայկաբար զուրթ արձանսն՝

մարդասեր Աստու առչե, զնաց ընկալ զքրիստոսական նահատակների երանելի մարմինների սուրբընկալ դազաղների մոտ՝ պաղատանք մատուցելու: Բազուկները համատարած երկինք բարձրացրեց և բոլոր հավաքվածներին ու թագավորին բժշկություն էր հայցում: Ապա դարձավ թագավորին, նրա ձեռքերն ու ոտքերը Քրիստոսի շնորհիվ բժշկեց, և նրա ոտքերի ու ձեռքերի կճղակները թափվեցին, որպեսզի գեթ մի անգամ իր ձեռքի վաստակով մասնակից լինի սրբերի գործին:

765 Հարցրեց Գրիգորին, թե ինչ կհրամայի, և նա տվեց սրբերի դազաղների շափը, որպեսզի յուրաքանչյուրի տեղը մարտիրոսների հանգստյան բնակարանի ներսում պատրաստի: Իսկ նա աղաչեց Գրիգորին, որ հրամայի նախ իր կնոջը՝ Աշխեն տիկնոջ և ապա իր հարազատ քրոջը, որի անունը Խոսրովիգուխտ էր, որ ներքանք էլ իրավունք ունենան գործին մասնակցելու: Հրաման տվեց, և նրանք գնացին նրա հետ գործին օգնելու: Եվ դազաղների շափը առան, տաճար-հանգստարանի ներսում սրբերի թաղման տեղը փոս փորելու համար:

766 ՃԶ. Արդ՝ թագավորը բրել (փայտատ) ու բահ առած փորեց սրբերի հանգստյան գերեզմանները, ըստ դազաղների շափի: Նույնպես և նրանք երկուսով՝ Աշխեն տիկինը ու թագավորի քույր Խոսրովիգուխտը, բրողների նման, իրենց հանդերձի մեջ վերցնելով հողը, զուրս էին թափում՝ Աչսպես, կարգով, առչե կողմում պատրաստեցին սուրբ Հոփիսիմեի գերեզմանը և նրանից հետո երեսուներկուսի [գերեզմանները], այն տեղում, ուր նրանց երանելի մարտիրոսական արյունը թափվեց՝ Քրիստոսի սուրբ և փառավոր սեղանի համար պատրաստված հանգստյան տեղում: Սույնպես և վկայարանը, որը քաղաքի հարավային կողմում էր, պատրաստվեց նաև այն երանելի Գայանեի ու երկու ընկերների համար: Ինքը Տրդատ թագավորը, իր քույր Խոսրովիգուխտը ու Աշխեն տիկինը միասին սրբերի գերեզմանները իրենց ձեռքով պատրաստեցին, յուրաքանչյուրին իր հավիտենական բնակության վայրում:

767 Եկավ թագավորը հրաժեշտ խնդրեց սուրբ Գրիգորից յոթնօրյա ճանապարհ գնալու բարձր լեռ Մասիսն ի վեր: Այնտեղ լեռան գլխից առնելով կարծր, անտաշ, անկոփ, խոշոր, ծանր, երկայն, հաստ ու մեծամեծ քարեր, որոնցից մեկը ոչ ոք չէր կարող շարժել, թեկուզև մարդկանց բազմությունը: Արդ՝ հսկայազորը (թագավորը) հայկաբար վերցնելով ութ քար, դրեց իր թիկունքի

ի վերայ իւրոց թիկանցն զայն զնէր և ըստանձնեալ բերէր ի վկայարանս տաճարացն: Մէն շորս արձանս սեամս կանգնէր՝ իբրև փոխարէն անմիտ մարտին, զոր ընդ սրբոյն պատերազմեալ չիրուսմանն կին: ուր ամենապահ շնորհացն յաղթեալ՝ զայնչափ զարմանալիսն գործեաց: Եւ սա պսակ յաղթութեան՝ զիրոյ ձեռացն դորութեան զվաստակն ամենեցուն ցուցանէր:

768 Արարեալ շինեալ կազմեալ զսուրբ վկայարանսն երեսին՝ հանդերձեցին զարդարեցին և օրինօք յարդարեցին. և ապա առեալ զիրաքանչիւր չիրաքանչիւր տեղի վկայութեանն մատուցանէին: Զսուրբն Գայանէ ի կողմն հարաւոյ, իւրոյ մարտիրոսութեանն երկու ընկերօքն զնէր ի վկայարանի տաճարին: Սոյնպէս և զերանելին Հոփսիսիմէ երեսուն և երկու ընկերօքն ի կողմն արևելից ի շինածի տաճարին զնէին: Եւ զմիաւորն, որ ի հնձանին սպանալ՝ սորա տաճարն ի կողմանէ քաղաքին ի հրսիսոյ կուսէ: Եւ զամենայն սուրբսն ի միասին զուարեալ, զխաչական վկայսն Քրիստոսի՝ չիրաքանչիւր հանգիստս մարտիրոսական բնակութեան շինուածոցն փոխեցին: Ըստ երեւելոյ հրամանին տեսչեանն յառաջագոյն Գրիգորի՝ այսպէս և կատարեցաւ:

769 Եւ ի ներքսագոյն խորանացն, ի վերայ հանգստարանացն կենդանադիր գերեզմանացն ի տեղիս սեղանոցն, յերեսին վկայարանսն մէն մի կանգնեաց զսուրբ նշան տէրունական խաչին. «Զի միայն, ասէ, առաջի այդր ամենակեցոյց նշանիդ երկիր պազանիցէք տեսան Աստուծոյ արարչին ձերոյ: Ահա սիւնք հաստատուն կանգնեցան ձերում խարխուլ շինուածոյն: Այս այն սիւնք են, ասէ, որ ունին զբեռն ծանրութեան ձերոյ շինուածոյն փրկութեան. ահա երեք սիւնք. և շորորդ սիւն կենդանութեան՝ որ զձեզ առ Աստուած վերացուցէ: Եկա՛յք զնկատեալ տեղին տէրունական տանն և մեզ հրամայեալն ի մէջ առեալ ի պատիւ փակեցուք»:

770 Եւ թագաւորան և ամենայն ժողովրդովքն հանդերձ երթեալ հասանէր անդէն ի տեղին ցուցեալ հրեղէն սեանն ոսկիակալ խարսխին, և անդէն բարձր քաղաքորմով փակեալ զտեղին ի պատիւ, և դրամքք և դանփակօք ամրացուցեալ, և կանգնեալ և անդ զնշան փրկական խաչին. զի առ հասարակ հասեալ ամենայն ոք յայն տեղի՝ ամենազօր արարչին Աստուծոյ երկրպագեալ ծունր կրկնեցեն:

771 Եւ այսպէս լուսաւորեալ զսիրտս և զօգիս ժողովրդոցն քարոզութեամբ, աղին Աստուածութեանն յաղեալ համեմեալ. թողեալ

վրա և բերեց տաճարներ զվկայարանները: Մեն մենակ շորս քաղ շեմքին կանգնեցրեց անմիտ մարտի փոխարեն, որը սրբի հետ մըղել էր իր սենյակում, ուր [կույսը] ամենապահ շնորհներով պահպանված այնչափ հրաշքներ գործեց: Եվ սա [որպես] հաղթության պսակ իր ձեռքերի գործության վաստակը ցույց էր տալիս ամենքին:

768 Շինելով, կազմելով՝ երեք սուրբ վկայարանները շտկեցին, զարդարեցին, կարգով ու կանոնով հարդարեցին և ապա յուրաքանչյուրին վերցնելով իր նահատակության տեղը դրեցին: Սուրբ Գայանեին իր երկու նահատակ ընկերների հետ դրեցին հարավային կողմը՝ տաճարի վկայարանում: Նույնպես և երանելի Հոփսիսիմեն երեսուներկու ընկերներով արևելյան կողմը շինված տաճարում դրվեց, իսկ մենավորը, որ հնձանի մեջ սպանվեց, սրա տաճարը գտնվում էր քաղաքի հյուսիսային կողմում: Միասին հավաքված բոլոր սրբերը՝ Քրիստոսի խաչազգյաց վկաները մեկ առ մեկ տեղափոխվեցին իրենց մարտիրոսական բնակության համար շինված գերեզմանները: Կատարվեց ըստ նախապես Գրիգորին երևացած տեսիլքի հրամանի:

769 Խորաններից ներս սրբերի տապանների հանգստարանների վրա, զոհասեղանների տեղը, երեք վկայարաններում, ամեն մեկի համար տերունական խաչի սուրբ նշանը կանգնեցրեց ասելով. «Միայն այս ամենակեցույց նշանի առջև պիտի երկրպագեք ձեր արարիչ Տեր Աստծուն: Ահա հաստատուն սյուներ կանգնեցվեցին ձեր խարխուլ շինվածքին: Այս այն սյուներն են, ասում է, որ տանում են ձեր փրկության շինվածքի ծանրության բեռը. ահա երեք սյուներ և շորորդը՝ կենդանության սյունն է, որը ձեզ բարձրացնելու է Աստծու մոտ: Եկեք տերունական տան որոշված և հրամայված տեղը եղբերելով պատվով շրջափակեք»:

770 Եվ թագավորի ու ամբողջ ժողովրդի հետ մեկտեղ զնաց իսկույն, հասավ այն տեղը, ուր իրեն ցույց էր տրված հրեղեն սյունը ոսկի խարսխի վրա, և իսկույն բարձր պարիսպով տեղը շրջափակեց ի պատիվ, դռներով ու փականքով ամրացրեց և կանգնեցրեց այնտեղ ևս փրկչական խաչի նշանը, որպեսզի առհասարակ ամեն ոք, որ այնտեղ հասնի, ամենազօր արարչին՝ Աստծուն երկրպագելով ծունկ դնի:

771 Այսպես քարոզությամբ, լուսավորելով ժողովրդի սրտերն ու հոգիները, աստվածային ազով աղեց, համեմեց, [և նրանք]

գլխաշտոն ունայնութեան սնոտեաց ձեռագործ կոոցն արարելոց, և ի պաշտոն դարձեալ մարդասիրին Աստուծոյ:

772 Եւ յայնմ հետէ և անդր կանխէին անձնակամ կամօք ի պահս և յաղօթս, և լերկիւղ և ի սէր. և յունկնդրութիւն Աստուծոյ վարդապետութեանն փութային:

773 Ըէ. Արդ՝ իբրև ժողովեալք միահամուռ ի պաշտօնարան տեղւոյն յարկի տանն Աստուծոյ կային՝ խօսել սկսաւ երանելին Գրիգորիոս և ասէ. «Ի՛նչ ծունր ամենեքեան, զի արասցէ Տէր բժշկութիւն հարուածոցդ»: Եւ եղեալ ծունր ամենեցուն առ Աստուած, և երանելոյն Գրիգորի մեծաւ աղօթիւք և պաղատանօք խնդրեալ ուժգին ճգնութեամբ և արտասուօք վասն թագաւորին բժշկութեան: Եւ թագաւորն մինչ դեռ կայր ի տեսիլ կերպարանաց խոզի ընդ ժողովրդեանն՝ յանկարծակի հարեալ զղողման, և զխորին խողի արտաբոյ մարմնոյն իրոյ ի բաց ընկնելոյ, ժանդատեսիլ ժանեօքն և կնճթաղէմ երեսօքն հանդերձ. խողանացեալ մազովն թաւութեամբ զխորխացեալ կաշին ի բաց ընկնելոյ: Եւ զէմք երեսացն դարձան յիւր իսկ կերպարանսն, և մարմինն փափկացեալ մատաղացեալ լինէր իբրև զառօրեայ մանկան ծնելոյ, և ողջանգամ մարմնովքն ամենկին բժշկեցաւ:

774 Սոյնպէս և ամենայն մարդիկն, որ էին բազմութիւնք կուտեալք՝ չիւրաքանչիւր ախտից թօթափեալք, ոմանք բորոտք, և ոմանք անդամալուծք և զօսացեալք, և ջրգողեալք որովայնիւք, և գլխահարք, և գոնճացեալք, և պատագրոսք: Եւ այսպէս բացեալ շնորհացն մարդասիրին Քրիստոսի զիւր ամենակար բժշկարանն՝ բժշկել զամենեսին ի ձեռն Գրիգորի, ախտացեալքն թօթափէին չիւրաքանչիւր հիւանդութեանց: Սոյնպէս և բացեալ լինէր ազբիւր զիտութեանն Քրիստոսի, զլսելիս ամենեկուն լնուլ ճշմարտապատում վարդապետութեամբն Աստուծոյ:

775 «Անդ էր այնուհետև սրտալիր ուրախութիւն, և ակնավայել տեսիլ հայեցելոցն: Քանզի երկիր, որ և համբաւուցն անդամ օտար էր կողմանցն այնոցիկ, յորում ամենայն աստուածագործ սրանչելութիւնքն գործեցան՝ առ ժամայն վաղվադակի իրացն եղիւց խելամուտ լինէր. ոչ միայն առ ժամանական պաշտելոցն, այլ և յառաջակարգ յախտեանցն և յապա եկելոցն, և սկզբանն և կատարածի, և ամենայն աստուածատուր աւանդութեանցն:

776 Իսկ իբրև զչափ առեալ զիրացն հաստատութեան՝ համարձակագոյն և առաւելագոյն զաշակերտութիւն նորագիտ վարդա-

թողնելով սնոտի, ձեռագործ կուռքերի ունայն պաշտամունքը՝ մարդասեր Աստծու պաշտամունքին դարձան:

772 Այնուհետև անապարեցին անձնական կամքով պահքի ու աղոթքի, երկյուղի ու սիրո և Աստծո վարդապետութեան ունկընդրութեանը փութալ:

773 Ըէ. Արդ, երբ միահամուռ հավաքված էին Աստծու տան հարկի աղոթավայրում, երանելի Գրիգորը սկսեց խօսել և ասաց. «Ծունր դրեք ամենքդ, որպեսզի Տերը ձեզ բժշկի հարվածներից»: Ամենքը ծունր դրեցին Աստծու առջև, և երանելի Գրիգորը մեծ աղոթքով ու պաղատանքով, ուժգին ճգնութեամբ ու արտասուքով թագավորի համար բժշկութեան խնդրեց: Իսկ թագավորը, մինչդեռ խողի կերպարանքով կանգնած էր ժողովրդի մեջ, հանկարծակի դողի մատնվեց, և մարմնի վրայի խողի մորթը, ժանտատեսիլ ժանեթով ու կնճիթաղեմ երեսով հանդերձ վայր ընկավ: Խողանման մազի թավութեամբ խորխացալ կաշին դուրս նետվեց: Դեմքն իր իսկական կերպարանքն ասացավ, և մարմինը նորածին մանկան նման փափուկ, մատղաշ դարձավ, և ամբողջ մարմնով լրիվ բբժշկվեց:

774 Այսպես էլ բոլոր մարդիկ, որ բազմութեամբ կուտակված էին, յուրաքանչյուրն իր ախտերը թօթափեց, ոմանք բորոտ էին, ոմանք անդամալուծ ու շորացած անդամներով, ջրգողված որովայններով, դիվահար, խեղանդամված և ոտնախտավոր: Եվ այսպես՝ շնորհների մարդասեր Քրիստոսը բացեց իր ամենակարող բբժշկարանը՝ Գրիգորի միջոցով բոլորին բժշկելու: Յուրաքանչյուր ախտավոր թօթափում էր իր հիվանդութունը: Այսպես էլ բացվեց Քրիստոսի գիտութեան աղբյուրը, ամենքի լսելիքը լցնելու Աստծու ճշմարտապատում վարդապետութեամբ:

775 Այնուհետև այնտեղ սրտալիր ուրախություն էր և ի՛նչ հաճելի տեսարան աչքի համար: Որովհետև մի երկիր, որ համբավն անգամ չէր լսել այն կողմերի, ուր աստվածային սքանչելի բոլոր գործերը կատարվեցին*, շատ շուտով իմացավ եղած բաները, ոչ միայն իր ժամանակ կատարվածները, այլև հավիտենապես նախասահմանվածները, հետո եկածները, սկիզբն ու վերջը և բոլոր աստվածատուր ավանդությունները:

776 Իսկ երբ իրերի հաստատությունը փորձեցին, ապա ավելի համարձակ ու ավելի շատ աշակերտներ էին հավաքում նորագյուտ վարդապետությունը ուսուցանելու, [նրանց] կրթելու և անգետ

պետութեանն խմբէին ուսուցանել, թեքել և պատրաստական քարոզութեանն անգլտ մարդկանն յօրինել: Որոց և ինքեանք իսկ ի կողմանց կողմանց և ի գաւառաց գաւառաց Հայաստան աշխարհին՝ յորդեալք և դրդեալք հասանէին ի բացեալ աղբիւրն շնորհաց դիտութեանն Քրիստոսի: Քանզի յԱյրարատեան գաւառին, ի թագաւորանիստ կայսեանսն, բղխեցին Հայոց տանն Քորգոմայ շնորհք քարոզութեան Աւետարանին պատուիրանացն Աստուծոյ:

777 ՃԸ. Աննոյր այնուհետև խորհուրդ հաւանութեան ընդ թագաւորին և ընդ իշխանսն, նախարարօքն և զօրօքն հանդերձ՝ վասն խաղաղութեան հասարակաց, քակել, կործանել, բառնալ զգայթակրութիւնսն ի միջոյ, ի բաց կորուսանել. զի մի՛ ումեք լիցի խելթ և խուժ այնուհետև ընդ ոտս անկանել և խափան առնել՝ ելանել յազատութիւնն վերին: Այլ զի քաջալերեալք ամենեքեան հասանիցն ի բարեացն կատարումն, ի նշանակեալ նպատակն երանելոցն Պաւղոսի, թէ «Միաբան հասցուք ի շափ հասակին Քրիստոսի», որոյ ազատութիւնն յերկինս է. ական ունել փրկչին մեծին Աստուծոյ, և պարծանք ի իաչն, և զովութիւն ի փառս Աստուծոյ:

778 Իսկ անդէն վաղվաղակի թագաւորն ինքնիշխան հրամանաւ, և ամենեցուն հաւանութեամբ, գործ ի ձեռն տալոյ երանելոցն Գրիգորի, զի զյառաջագոյն զհայրենական հնամեացն նախնեացն և զիր կարծեալ աստուածան շատուածս անուանեալ՝ անյիշատակ առնել, ջնջել ի միջոյ: Ապա ինքն իսկ թագաւորն խաղայր զնայր ամենայն զօրօքն հանդերձ ի Վաղարշապատ քաղաքէ՝ երթալ յԱրտաշատ քաղաք, աւերել անդ զբազինսն Անահտական դիցն, և որ յերազամոյն տեղիսն անուանեալ կայր: Նախ դիպեալ ի ճանապարհի երազացոյց երազահան պաշտաման Տրի դից, դպրի գիտութեան քրմաց, անուանեալ Գրիան զրչի Որմզդի, ուսման ճարտարութեան մեհեան. նախ ի նա ձեռն արկեալ՝ քակեալ այրեալ աւերեալ քանդեցին:

779 Ուր և երևեալ կերպարանեալ դիւացն ի նմանութիւն առն և ձիոյ բազմութեան, կազմութեան գնդի և հետևակազօրն, մկընդաւորք և ուռնաւորք, առաջի ընթացեալք ի կերպարանս մարդկան նմանութեան, նիզակօք և նշանօք, ի զէն և ի զարդ վառեալք, մեծաւ գոշմամբ զաղաղակ հարեալ՝ փախստեալք յԱնահտական մեհեանն անկանէին, ուստի ընդ հասեալսն մարտ եղեալ կռուիին. նետս անոյժս քարավէժս թանձրատարափս ի վերուստ ի շինուա-

մարդկանց. քարոզի համար պատրաստակամ դարձնելու նրանք իրենք հենց վեր էին կենում Հայաստան աշխարհի զանազան կողմերից ու զավաններից բազմութեամբ գալիս հասնում էին Քրիստոսի գիտութեան շնորհների բացված աղբյուրը: Քանզի Արարատյան նահանգում, թագավորանիստ կայանում Հայոց Քորգոմայն տանը բխեցին Աստու պատվիրանների Ավետարանի քարոզութեան շնորհները:

777 ՃԸ. Այնուհետև թագավորի ու իշխանների հետ, նախարարներով ու զօրքով հանդերձ, [Գրիգորը] հավանութեան խորհուրդ առաջ ընդհանուրի խաղաղութեան համար՝ գայթակրութիւնը քանդելու, կործանելու և մեջտեղից վերացնելու ու ջնջելու նպատակով, որ այլևս ոչ ոքի արգելք ու խոչընդոտ չլինի և շխանդարի վերին ազատութեանը հասնելու: Որպեսզի ամենքը քաջալերված հասնեն բարիքների կատարմանը, երանելի Պողոսի նշանակած նպատակին, թե «միասին հասնենք Քրիստոսի հասակի շափին», որի ազատութիւնը երկնքում է, որտեղ սպասում են մեծ Աստու փրկչին և [կուսենանք] պարծանքը խաչի վրա և զովութիւնը ի փառս Աստու:

778 Ապա թագավորը իսկույն տիրաբար հրաման տվեց, ամենքի հավանութեամբ, գործը երանելի Գրիգորի ձեռքը հանձնելու, որպեսզի նախկին հայրենի, հնամենի և նախնիների ու իր կողմից Աստված անվանված շատովածները անհիշատակ դարձնի, մեջտեղից ջնջի*: Ապա ինքն իսկ թագավորը, ամբողջ զօրքով հանդերձ, Վաղարշապատ քաղաքից շարժվեց գնաց Արտաշատ քաղաքը, ավերելու այնտեղ Անահիտ դիցուհու բազինը և այն, որ Սրազամույն կոչված տեղերում էր գտնվում: Նախ ճանապարհին հանդիպեցին բրձական գիտութեան դպիր, Որմզդի զրչի Գիվան* կոչված, երազացույց, երազահան պաշտամունքի Տիր աստու իմաստութեան ուսման մեհյանը և ամենից առաջ սկսեցին այն քանդել, այրել, ավերել:

779 Այնտեղ երևացին կերպարանափոխված դևեր, այրուձիու բազմութեան ու հետևակազօրի գնդի կազմութեան նմանութեամբ, մկնդավորներ ու մուրճավորներ, առաջ էին ընթանում մարդկային կերպարանքով, նիզակներով ու գինանշաններով, զենք ու զարդով պինավառ, մեծ գոշումով աղաղակ բարձրացրին և փախելով ընկան Անահիտի մեհյանը: Այնտեղից հարձակվողների դեմ սկսեցին կռվել, շինվածքի վերեւից ներքև մարդկանց վրա անուժ նետեր և

ծոցն ի խոնարհ զմարդկան ցնդէին. զորս և սակաւ մի զարհուրեցուցեալ, զնորահաւատ մարդիկն: Իսկ սուրբ Գրիգոր իբրև տեսեալ զայն՝ զնշան տէրունական խաչին առնոյր և դիմէր ի դուռն մեհենին. և ամենայն շինուածք մեհենին ի հիմանց զըրդեալ տապալեցան. և լուցեալ յանկարծօրէն փայտակերտն հրդեհեցաւ ի տէրունական նշանին զօրութենէ, և ծուխն ծառայեալ մինչև յամպըս հասանէր:

780 Եւ ամենայն դեքն ի փախուստ դարձեալ՝ առաջի մարդկանն երևեցան, զօձիս զգլխով արկեալ, և զճակատ հարեալ, և զճիշ բարձեալ՝ մեծագոյ լալեօք ասէին, թէ «վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, զի յամենայն երկրէ փախստական արար զմեզ Յիսուս որդին Մարիամու, զստերն մարդկան. և աստի ևս ի ձեռն կապելոյս և մեռելոյս եհաս մեզ փախստական լինել: Արդ՝ յո՞ղիմեալ փախիցուք, զի փառք նորա լցին զտիեզերս: Այլ երթամք մեք ի բնակիչս լիբնն Կակասու, ի կողմանս հիւսիսոյ. թերևս անդ հնար լիցի և ապրել մարթապոյ: Զի առանց հանգստեան զօրս կոծեալ՝ անշատ զմեզ ի բնակութենէ մարդկան՝ կատարել զցանկութիւն կամաց մերոց նորօք»:

781 Եւ զայս ասացեալ առաջի ամենեցուն. զի մարդիկն որ լուան՝ առաւել ևս հաստատեցան ի հաւատս ամենեքին. իսկ սեպուղոյն դիւացն աներևոյթ եղեալ, չքոտեալք ի տեղւոյն իբրև զծուխ պակասեցան: Իսկ մարդկանն հասելոց անդէն քանդեալ զճիմունս մնացեալս աւերէին, և զգանձս մթերեալս՝ աղքատաց, տառապելոց և չքաւորաց մասն հանէին: Եւ զղաստակերտսն և զսպասաւորսն քրմօքն հանդերձ և նոցին գետնովքն և սահմանօքն ի ծառայութիւն նուիրեցին եկեղեցւոյ սպասաւորութեան:

782 Եւ առ հասարակ ամենեցուն սերմանեալ զաստուածապաշտութեան զբանն, և զամենեսեան ի Տեառնն ճանապարհի կացուցանէր՝ գիտուն լինել պատուիրանաց արարչութեանն: Եւ յամենայն քաղաքս Հայոց և ի դեօղս և յաւանս և յազարակս երևեցուցանէր զտեղիս տան Աստուծոյ: Բայց ոչ առնէր յայտ զճիմնարկութեանն զհետ, և ոչ սեղան ուրեք ուղղեալ յանուն Աստուծոյ, զի շունէր զպատիւ քահանայութեան. այլ լոկ պարսպէր քաղաքորմով զտեղիսն, և կանգնէր զնշան տէրունական խաչին: Նոյնպէս և յելս և ի մուտս ճանապարհաց և ի փողոցս և ի հրապարակս և ի ճանա-

թանձրատարափ քարահոսք թափեցին, որոնցով և մի քիչ զարհուրեցրին նորահավատ մարդկանց: Իսկ սուրբ Գրիգորը, երբ այս տեսավ, տերունական խաչի նշանը առած դիմեց մեհյանի դուռը և մեհյանի ամբողջ շինվածքը հիմնահատակ զըրդալով տապալեց, և փայտակերտ [մասերը] հանկարծ բռնկվելով վառվեցին տերունական նշանի զօրությունից և ծուխը ծառայած մինչև ամպերը հասավ:

780 Բոլոր դեերը, փախուստի դիմելով, մարդկանց առջև երևեցին, օձիք պատռելով, ճակատը ծեծելով, ձի բարձրացնելով, մեծագոյ լալով ասում էին, թե «վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, վա՛յ մեզ, որովհետև ամբողջ երկրից մեզ փախստական արեց մարդու դուստր Մարիամի որդին՝ Հիսուսը: Այստեղից էլ բանտարկվածի ու մեռածի ձեռքով մեզ վիճակվեց փախստական լինել: Արդ՝ ո՞ր փախչենք, քանզի նրա փառքը լցրել է տիեզերքը: Եվ որովհետև մեզ առանց հանգիստ տալու, օղ ծեծելով անջատեց մարդկանց բնակությունից, ուստի մենք գնում ենք Կովկաս լեռան բնակիչներին մոտ, հյուսիսի կողմերը, գուցե այնտեղ հնարավորություն լինի, որ կարողանանք ապրել և մեր կամեցածը նրանց միջոցով կատարել»:

781 Այս ասացին ամենքի առջև և մարդիկ, որ լսեցին, բոլորն էլ ավելի ևս հաստատ դարձան հավատքի մեջ, իսկ սեպուղոյն դեերը աներևոյթ եղան, տեղից չքացան և ծխի նման վերացան: Այնտեղ հասած մարդիկ, իսկույն հիմքերը քանդելով, մնացածն ավերեցին և ամբարված գանձերը աղքատներին, տառապածներին ու չքավորներին բաժանեցին: Գաստակերտներն ու սպասավորներին, քրմներով հանդերձ, նրանց հողերով ու սահմաններով՝ նվիրեցին եկեղեցու պետքերին ծառայելու համար:

782 Եվ [Գրիգորը] առհասարակ ամենքի համար աստվածապաշտության խոսքը սերմանեց և բոլորին տիրոջ ճանապարհի վրա կանգնեցրեց՝ արարչի պատվիրաններին տեղյակ դարձնելով: Հայաստանի բոլոր քաղաքներում, գյուղերում, ավաններում ու ազարակներում ցույց էր տալիս եկեղեցու տեղերը: Բայց հայտնապես հիմքերը չէր դնում և ոչ էլ հանուն Աստուծու որևէ տեղ սեղան էր կանգնեցնում, քանի որ շուններ քահանայության աստիճան, այլ լոկ քաղաքորմով պարսպում էր այդ տեղերը և տերունական խաչի նշանն էր կանգնեցնում: Նույնպես և ճանապարհների ելքերի ու մուտքերի մոտ, փողոցներում, հրապարակներում, խաչմերուկին-

պարհակիցս պահ և ապաւնն զերկրպագեալն յամենեցունց զնոյն նշան կանգնէր:

783 «Աննոյր այնուհետև զԱրշակունեաց տոհմի որեարն ի վարժս վարդապետութեան պարապեցուցեալ. որոց առաջնոյն Տըրդատ անուն, որ և թագաւորն իսկ էր, ամենայն տամբ իւրով: Նոյնպէս և զամենայն ոգի ջանայր յերիւրել հասուցանել ի գիտութիւն ճշմարտութեան»: «Եւ յորժամ այնպէս լի առնէր ընդ ամենայն տեղիս զսուրբ Աւետարանն Տեառն, և ամենեցուն զգուշացուցեալ անմեղութեամբ զճանապարհս կենաց վարելոյ»՝ ապա ամենեցուն զայն դնէր ի մտի, զի «տեառն Աստուծոյ իրեանց միայն երկիր պաղցեն, և նմա միայն սպաս տարցին»:

784 ՃԹ. Եւ ապա յանձն արարեալ զնոսա ամենապահ շնորհացն Աստուծոյ, և ինքն առեալ զթագաւորն՝ իաղայր զնացեալ երթալ, զի և յալ կողմանս ամենայն սահմանացն Հայաստան աշխարհին սերմանեցեն զբանն կենաց: Եւ երթալ հասանէր ի Գարանաղեաց գաւառն, զի և անդ զանուանելոցն զսուտ աստուածոցն զբազինսն կործանեցեն, որ էր ի գեօղն Թորգան, մեհեան անուանեալ սպիտակափառ դիցն Բարշամինայ. նախ զնա կործանէին, և զպատկեր նորին փշրէին. և զգանձսն ամենայն, զոսկւոյն և զարծաթոյն, աւար հարկանէին և զայն աղքատաց բաժանեալ բաշխէին: Եւ զգեօղն ամենայն դաստակերտօքն հանդերձ և սահմանօքն յանուն եկեղեցւոյն նուիրէին, և զամենափրկիչ նշանին օրինակ և անդ կանգնէին:

785 «Իսկ երանելոյն վաղվազակի զաւետարանական արուեստն ի մէջ առեալ, ձեռն արկեալ զգաւառան, հանդերձ միամիտ սատարութեամբ թագաւորին՝ գերէր զամենեսեան ի հայրենեացն աւանդելոց ի սատանայապաշտ դիւական ի սպասաւորութենէն ի հնազանդութիւն ծառայութեան Քրիստոսի մատուցանելու: Եւ յորժամ ի նոսա զբանն կենաց սերմանեալ, և զամենեսեան յաստուածապաշտութիւն կրթեալ, որ և յայտնի իսկ բնակչաց գաւառին նշանք մեծամեծք երևեալ, կիրպակերպ նմանութեամբք դիացն փախըստական լինելով անկանէին ի կողմանս»՝ նաղտեաց. և իբրև զնոսա ևս հաստատէր՝ ապա երթեալ հասանէր յամուր տեղին անուանեալ Անի, ի թագաւորարնակ կայեանսն հանգստոցաց գերեզմանաց թագաւորացն Հայոց: Եւ անդ կործանեցին զբազինն Զեւ դիցն Արամազդայ, հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի: Եւ անդ կանգնեալ զտէրունական նշանն, և զաւանն ամրականաւն հանդերձ ի ծառայութիւն եկեղեցւոյն նուիրէին:

յրում, որպէս պահապան ու ապավեն, կանգնեցրեց ամենքի երկրպագած նույն նշանը:

783 Այնուհետև առավ Արշակունայց տոհմի իշխանազուններին դպրոցներում վարդապետութուն ուսուցանելու, որոնցից առաջինի անունը Տրդատ էր, որ և հենց թագավորն էր՝ իր ամբողջ տընով մեկտեղ: Նույնպէս և ամեն մեկին շանում էր ճշմարիտ գիտութեանը հասցնել: Երբ այսպէս բոլոր տեղերը (ցրեց տիրոջ սուրբ Ավետարանի [քարոզով]) և ամենքին խրատեց անմեղութեամբ անցնելու կյանքի ճանապարհը, ապա բոլորին էլ հասկացնում էր, որ «միայն իրենց տեր Աստուծուն երկրպագեն ու նրան միայն պաշտեն»:

784 ՃԹ. Ապա հանձնելով նրանց Աստուծու ամենապահ շնորհներին, ինքն առավ թագավորին, շարժվեց զնաց, որպէսզի Հայաստան աշխարհի բոլոր սահմանների վրա, ուրիշ կողմերում ևս կենաց խօսքը սերմանեն: Գնաց հասավ Գարանաղայց գավառը, որպէսզի այնտեղ ևս կործանեն սուտ աստվածների բազինը, որը Թորգան գյուղում էր, սպիտակափառ Բարշամինա՝ անվանված աստուծու մեհյանը: Նախ այն կործանեցին ու նրա արձանը փշրեցին և բոլոր գանձերը, ոսկին ու արծաթը ավարի մատնեցին ու աղքատներին բաշխեցին: Եվ գյուղը բոլոր դաստակերտներով հանդերձ ու սահմաններով՝ եկեղեցուն նվիրեցին և ամենափրկիչ նշանի օրինակը այնտեղ ևս կանգնեցրին:

785 Իսկ երանելին, իսկույն իր ավետարանական արվեստը բնանցնելով, թագավորի անկեղծ օժանդակութեամբ, սկսեց գավառում [քարոզել], ամենքին դուրս բերեց նախնիների ավանդութուններից, սատանայապաշտ դիվանական սպասովորութունից և մտեցրեց Քրիստոսի հնազանդ ծառայութեանը: Երբ նրանց մեջ կենաց խօսքը սերմանեց ու ամենքին աստվածապաշտութեամբ կրթեց, գավառի բնակիչներին մեծամեծ հրաջքներ երևացին՝ զեկրը ալլակերպ ձեերով փախստական դարձան ընկնելով նաղտայց՝ կողմերը: Երբ նրանց ևս հաստատեց, գնաց հասավ Անի՝ անվանված ամուր վայրը՝ Հայոց արքաների գերեզմանների թագավորաբնակ կայանը: Այնտեղ կործանեցին բազինը Զեւ Արամազդ՝ աստուծու, որը բոլոր աստվածների հայրն էր անվանված: Այնտեղ ևս տերունական [խաչի] նշանը կանգնեցրին, և ավանը իր ամրութուններով հանդերձ եկեղեցուն ի ծառայութուն նվիրեցին:

786 Եւ ապա յետ այսորիկ անդէն ի սահմանակից գաւառն՝ Եկեղեցաց ելանէր: Եւ անդ երևեալ դիւացն ի մեծ և ի բուն մեհենացն Հայոց թագաւորացն, ի տեղիս պաշտամանցն, յԱնահտական մեհենին, յԵրէզն աւանի. ուր ի նմանութիւն վահանաւոր զօրու ժողովեալ դիւացն մարտնչէին, և մեծագոյ բարբառով զլերինս հնչեցուցանէին: Որք փախստականք եղեալք, և ընդ փախչելն նոցա կործանեալ բարձրաբերձ պարիսպքն հարթեցան: Եւ որք դիմեալ հասեալ էին զգաստացեալ զօրօքն, սուրբն Գրիգոր թագաւորան հանդերձ, փշրէին զոսկի պատկերն Անահտական կանացի դիցն. և ամենեկն զտեղին քանդեալ վատնէին, և զոսկին և զարծաթն աւարառեալ: Եւ անտի ընդ գետն Գայլ յայնկոյս անցանէին, և քանդէին զնանէական մեհենան դստերն Արամազդայ ի Թիլն յաւանի: Եւ զգանձս երկոցուն մեհենացն աւարեալ ժողովեալ՝ ի նուէր սպասուց սուրբ եկեղեցւոյն Աստուծոյ թողութիւն տեղեօքն հանդերձ:

787 ՃԺ. Եւ այսպէս ի բազում տեղեաց բառնային զգայթակղեցուցիչսն անմոռնչս, զձուլեալսն, կոփեալսն կոփեալսն, քանդակեալսն, անպիտանսն, անօգուտսն, վնասակարսն, արարեալսն անմշտութեամբ ցնորելոց մարդկան, դարձեալ սրտի մտօք ի հաւատսրն հաստատեալք: «Արքայն մեծասաստ իշխանութեամբ տայր հըրաման՝ սատանայկուր և դիւամոլ ազգացն կողմանցն այնոցիկ՝ թափել և զերծանել յունայնավար հնացելոցն սնոտիագործ պաշտամանցն, և հնազանդ լինել ամենահեշտ լծոյ ծառայութեանն Քրիստոսի»:

788 «Եւ յորժամ անդ ևս զայս արարեալ հաւասարութեամբ ամենեցուն՝ առ հասարակ լցեալ զպիտոյս քարոզութեանն»՝ ոչ ինչ ապաստան լինէր յահ և ի սաստ թագաւորին՝ հաւանեցուցանելոյ զամենեսին, և ոչ լոկ բանիւք միայն, այլ և նշանօք և արուեստիւք և ազգի ազգի բժշկութեամբք փառաւոր լինէր սուրբ անունն Քրիստոսի: Այս ամենայն գործեցաւ կամօք մարդասիրին Աստուծոյ ի ձեռն Գրիգորի: Եւ յամենայն տեղիս հասեալ ինքնին թագաւորն լինէր քարոզ, խոստովանելով զիր զամբարշտութիւնսն, և պատմէր զամենայն արարեալսն Աստուծոյ զսքանչելիսն որ անցին ընդ նա, և զողորմութիւն բժշկութեանն, և զայն ցուցանէր բարձրաձայն ազաղակաւ, յայտ յանդիման առաջի ամենեցուն:

789 Ապա փութացեալ հասանէր ի գաւառն Դերջան, զի և անդ յառաջացի լնուլ զառաքելական քարոզութեանն զարուեստ մշակութեանն երկովք, և զերծուցանել զնոսա ի զարշելի ռդիւցական»

786 Գրանից հետո իսկույն ելան սահմանակից Եկեղեցաց գաւառը, և այնտեղ երևացին դեերը Հայոց թագավորների մեծ և բուն մեհյաններում, պաշտամունքի վայրերում, Երեզ ավանի Անահիտի մեհյանում, ուր դեերը վահանավոր զորքի նմանությունը հավաքված մարտնչում էին և մեծագույն ազաղակով լեռները թնդացնում: Նրանք փախստական դարձան, և նրանց փախչելու ժամանակ բարձրաբերձ պարիսպները կործանվեցին, հարթվեցին: Գարձի եկած զորքերով այնտեղ հասածները, սուրբ Գրիգորը թագավորով հանդերձ, փշրեցին Անահիտ դիցուհու ոսկի արձանը, ամբողջ վայրը քանդեցին, փշացրին, ոսկին ու արծաթը ավարի տվին: Այնտեղից Գայլ գետի վրայով այն կողմ անցան ու քանդեցին Արամազդի դստեր՝ Նանեի մեհյանը Թիլ ավանում: Երկու մեհյանների գանձերը ավարելով՝ Աստու սուրբ եկեղեցու ծառայությանը նվիր թողեցին տեղերով հանդերձ:

787 ՃԺ. Այսպես բազում տեղերից վերացրին ձուլված, կռած կոփված, քանդակված, անպիտան, անօգուտ, վնասակար ու ցնորյալ մարդկանց անմտությունը արված գայթակղիչ, անմոռնչ [կուրքերը] և դարձյալ հավատի մեջ սրտանց հաստատվեցին: Արքան մեծասաստ իշխանությունը հրաման տվեց այն կողմերի սատանայկուր և դիւամոլ ազգերին՝ թոթափել ու ազատվել ունայն, հնացած սնոտիապաշտությունից և հնազանդ լինել Քրիստոսի ծառայության ամենահեշտ լծին:

788 Երբ այնտեղ ևս ամենքի նկատմամբ հավասարապես այս քանը կատարեց՝ ավարտելով առհասարակ անհրաժեշտ քարոզությունը, այլևս չէր ապավինում թագավորի ահին ու սաստին՝ ամենքին հնազանդեցնելու համար, և ոչ միայն լոկ խոսքերով, այլև հնարներով ու հրաշքներով և տեսակ-տեսակ բժշկություններով փառավորեց Քրիստոսի սուրբ անունը: Այս ամենը կատարվեց մարդասեր Աստծու կամքով, Գրիգորի ձեռքով: Եվ ամեն տեղ հասնելով, ինքը՝ թագավորը, [կենդանի] քարոզ դարձավ՝ խոստովանելով իր անօրենությունները, պատմում էր Աստծու արած բոլոր հրաշքների մասին, որոնք իր վրա կատարվեցին, բժշկության ողորմությունը, և այս ցույց էր տալիս բարձրաձայն ազաղակով, ամենքի առջև, հայտ հանդիման:

789 Ապա փութով հասավ Դերջան գավառը, որպեսզի այնտեղ ևս շանասիրությամբ առաջ տանի առաքելական քարոզության գործը և կարողանա ազատել նրանց զարշելի, դիցապաշտ, սատա-

աստանայակիր բարուցն ճիւղութենէ, գլխուծաղոժ կողմանսն աշակերտելով, զխոշորագոյն և զխեցքեկագոյն բարս հեթանոսութեան շրջել ի զգաստութիւն աստուածուսոյց իմաստութեանն. և ծանօթս աւետարանական աւետեացն, յարդարեալս ընդելս կացուցանէր»:

790 Գայր հասանէր ի Մրհական մեհեանն անուանեալ որդւոյն Արամազդայ, ի գիւղն զոր Բագայաոխճն կոչեն ըստ պարթեալէն լեզուին: Եւ զայն ի հիմանց բրեալ խլէին, և զգանձս մթերեալս աւար հարկանէին և աղքատաց բաշխէին, և զտեղիսն նուիրէին եկեղեցոյ. և զբնակիչս աշխարհին հաստատէր ի գիտութիւն ճշմարտութեան: Եւ յայնմհետէ փոյթ ի վերայ ունէր «զառընթերակաց արքունիսն հանդերձ մեծամեծ աւագանւոյն և ամենայն ազատագունդ բանական աստուածեղէն իմաստութեամբն վարդապետել»:

791 ՃԺԱ. Իսկ թագաւորն Տրդատիոս հանդերձ միաբանութեամբ կնաւ իւրով Աշխէն տիկնաւ, և քերք իւրով Խոսրովիդուխտով, հրաման ետ ի ժողով կոչել միաբանութեամբ ամենայն զօրաց իւրոց: Եւ վաղվազակի հասանէին ի ժամադիրն յամենայն կողմանց ըստ հրամանին՝ յԱյրարատ գաւառն ի Վաղարշապատ քաղաք: Քանզի և թագաւորն շու արարեալ անդր հասանէր: Եւ կուտեցան առ հասարակ զօրքն ամենայն, և մեծամեծք և կուսակալք, զաւսակալք, պատուաւորք, պատուականք, զօրավարք, պետք և իշխանք, նախարարք և ազատք, զատուորք և զօրագլուխք, և հասեալ կային առաջի թագաւորին:

792 Խորհուրդ ի մէջ առնույր թագաւորն ընդ ամենեսին, փութալ հասանել՝ բարեաց գործոց ժառանգաւոր լինել: «Եկա՛յք, ասէ, ճեպեցուք զայս առաջնորդ կենաց մերոց տուեալ մեզ յԱստուծոյ զԳրիգորդ հովիւ կացուցանել, զի լուսաւորեցէ զմեզ մկրտութեամբ և նորոգեցէ օրէնսուսոյց խորհրդովն արարչին մերոյ Աստուծոյ»:

793 Իսկ Գրիգոր ոչ առնույր զայս յանձն, առնուլ զմեծ պատիւ քահանայապետութեանն. ասէ. «Ոչ կարեմ հանդարտել բաւել վասն անշափակալ բարձրութեանն զօրել. զի անպատում է այս պատիւ քրիստոսատուր փառացն առաջնորդութեան, միջնորդ կալ ընդ Աստուած և ընդ մարդիկ. այլ զարժանին խնդրեալ զտցեն»:

794 Իսկ անդէն տեսիլ սքանչելի յԱստուծոյ երևեալ թագաւորին՝ տեսանէր զհրեշտակ Աստուծոյ, զի խօսէր ընդ նմա և ասէր. թէ «Պարտ է ձեզ զԳրիգորդ վիճակեցուցանել առանց յապաղելոց

նայակիր, հիվաղային բարբերից. խուժաղոժ կողմերիս աշակերտ դարձնելով՝ հեթանոսութեան կոշտ ու կոպիտ և անտաշ բարբերք աստուածուսոյց իմաստութեան զգաստութեան կողմն էր շրջում, ավետարանական ավետիսներին ծանօթացնելով և կոկելով հարազատ դարձնում:

790 Եկավ հասավ Արամազդի որդի կոչված Միհրի մեհյանք, այն գլուղում, որը Բագայաոխճ են կոչում պարթեներեն, և այն ի հիմանց բրելով քանդեցին, կուտակված զանձերը ավարի մատնեցին ու աղքատներին բաժանեցին և այդ տեղերը եկեղեցուն նվիրեցին, իսկ երկրի բնակիչներին ճշմարիտ գիտութեան մեջ հաստատեցին: Գրանից հետո նա ճիգ էր թափում՝ իր մոտ եղած արքունիքը մեծամեծ ավագանու հետ մեկտեղ և ամբողջ ազատագունդ բանակով աստվածեղէն իմաստութեամբ կրթելու:

791 ՃԺԱ. Իսկ Տրդատ (Տրդատիոս) թագավորը իր կին՝ Աշխէն տիկնոջ ու իր բոլոր Խոսրովիդուխտի համաձայնությամբ հրաման ավեց իր ամբողջ զորքերը միատեղ ժողովի կոչել: Ամեն կողմերից, ըստ հրամանի, շուտափույթ հասան նշանակված վայրը՝ Վաղարշապատ քաղաքը: Այրարատ գավառում, և հենց թագավորն էլ ճամփա ընկնելով այնտեղ հասավ: Ամբողջ զորքը առհասարակ կուտակվեց՝ մեծամեծներ, կուսակալներ, զավառապետներ, պատուականք, պատվականներ, զօրավարներ, պետեր, իշխաններ, նախարարներ, ազատներ, դատավորներ ու զորագլուխներ հասան, ներկայացան թագավորին:

792 Թագավորը ամենքի հետ խորհուրդ արեց, որ փութան, հասնեն բարի գործերին ժառանգորդ դառնալու: «Եկեք, ասում է, փութանք Աստուծու կողմից մեզ տրված կյանքի առաջնորդին՝ Գրիգորին հովիվ դարձնել, որպեսզի մկրտությամբ լուսավորի և վերանորոգի մեր արարիչ Աստուծու ամենուսույց խորհրդով»:

793 Իսկ Գրիգորը հանձն շատավ ընդունել քահանայապետության մեծ պատիվը, ասաց. «Չեմ կարող համբերել, դիմանալ անշափ բարձրությանը, քանզի անպատում է քրիստոսատուր փառքի առաջնորդության պատիվը՝ միջնորդ դառնալու Աստուծու և մարդկանց միջև, այլ թող արժանի [մարդու] որոնեն, գտնեն»:

794 Ապա Աստուծուց սքանչելի տեսիլք երևաց թագավորին: Տեսավ Աստուծու հրեշտակին, որը խոսեց նրա հետ ու ասաց, թե «Պետք է որ դուք առանց հապաղելու Գրիգորին քահանայապետության պաշտոնը տաք, որպեսզի մկրտությամբ լուսավորի ձեզ»: Աստուծու

ի քահանայապետութիւն, զի լուսաւորեսցէ զձեզ մկրտութեամբ»։ Նոյնպէս երևեալ և Գրիգորի տեսիլ հրեշտակի Աստուծոյ, զի մի իշխեսցէ ինչ պնդել յամառել վասն այնր, «զի ի Քրիստոսէ է այդ հրամայեալ, ասէ, քեզ»։ Իսկ նա հաւանեալ վաղվազակի բարբառեալ ասէր, թէ «Կամք Աստուծոյ կատարեսցին»։

795 ՃԺԲ. Յայնժամ թագաւորն վաղվազակի փութով և երկիւղիւ և մեծաւ խնդութեամբ հոգացեալ, գումարեաց զգլխաւորս նախարարացն և զկուսակալս աշխարհացն. առաջին՝ իշխանն Անգեղ տան, երկրորդ՝ իշխանն Աղձնեաց, որ է բղեաշխն մեծ. երրորդ՝ իշխանն մարդպետութեան իշխանութեանն, չորրորդ՝ իշխանն թագակապ իշխանութեան ասպետութեանն, հինգերորդ՝ իշխանն սպարապետութեան, զօրավար Հայոց աշխարհին. վեցերորդ՝ իշխանն Կորդովտաց աշխարհին, եօթներորդ՝ իշխանն Մոփաց աշխարհին. ութերորդ՝ իշխանն Գուգարացոց աշխարհին, որ միւս անուանեալ քղեաշխն. իններորդ՝ իշխանն Ռշտունեաց աշխարհին. տասներորդ՝ իշխանն Մոկաց աշխարհին. մետասաներորդ՝ իշխանն Սիւնեաց աշխարհին. երկուտասաներորդ՝ իշխանն Մալղէից աշխարհին. երեքտասաներորդ՝ իշխանն Ուտիացոց աշխարհին. չորքտասաներորդ՝ իշխանն շահապ Զարաւանդ և Հեր գաւառի. հնգտասաներորդ՝ իշխանն մաղխազութեան տանն. վեշտասաներորդ՝ իշխանն Արծրունեաց։

796 Այս իշխանք են ընտիրք, կուսակալք, կողմնակալք, հազարաւորք, բիրաւորք ի մէջ Հայաստան աշխարհի տանն թորգոմայ, զորս գումարեաց թագաւորն Տրդատ և առաքեաց զնոսս ի կողմանս Կապուտկացոց, ի քաղաքն Կեսարացոց, զոր ըստ հայերէն լեզուին Մածաք կոչեն. զի տարեալ զԳրիգորն՝ քահանայապետ կացուցեն իրեանց աշխարհին. և հանդերձեցան զէտ ակնունել ճանապարհացն։ Եւ հրամայեաց հրովարտակ գրել օրինակ զայս. —

ՊԱՏՃԷՆ ՆՐՈՎԱՐՏԱԿԻՆ

797 «Ի վաղնչոց հետէ կորուսեալք, տգիտութեամբ մեղացն պաշարեալք, մատախլապատք, միգապատք, ափշեալք, ոչ կարացեալ հայել իմանալ նկատել, զարեգակն արդարութեան տեսանել. վասն այսորիկ խաւարեալք էաք, ի մութ թաթաւէաք։ Իսկ յորժամ քաղցրութիւն և մարդասիրութիւն արարչին մերոյ Աստուծոյ երևեցաւ՝ խրատել և լուսաւորել զմեզ զարարածս իւր՝ ծագեաց զնշոյլս կենդանի լուսոյն իւրոյ ի սիրտս մեր, և կենդանացոյց զմեռելու-

հրեշտակը տեսիլքի մեջ երևաց նաև Գրիգորին, որպէսզի շինի թե այդ մասին պնդի, համարի, «Քանզի, ասում է, Քրիստոսից է այդ հրամայված քեզ», իսկ նա հավանելով անմիջապէս գոչեց՝ ասելով, թե «Աստու կամքը թող կատարվի»։

795 ՃԺԲ. Այնժամ թագավորը շուտափույթ և երկյուղածութեամբ մեծ խնդութեամբ հողալով՝ հավաքեց երկրները գլխավոր նախարարներին ու կուսակալներին։ Առաջինը՝ Անգեղ տան՝ իշխանը, երկրորդը՝ Աղձնյաց՝ իշխանը, որը մեծ բղեաշխն է, երրորդը՝ Մարդպետության իշխանը, չորրորդը՝ իշխանության թագադիր սպակտ իշխանը, հինգերորդը՝ սպարապետության իշխանը, Հայոց աշխարհի զօրավարը, վեցերորդը՝ Կորդվաց՝ երկրի իշխանը, յոթերորդը՝ Մոփաց երկրի իշխանը, ութերորդը՝ Գուգարաց երկրի իշխանը, որն անվանվում էր մյուս բղեաշխ, իններորդը՝ Ռշտունյաց երկրի իշխանը, տասներորդը՝ Մոկաց երկրի իշխանը, տասնմեկերորդը՝ Սյունյաց երկրի իշխանը, տասներկուերորդը՝ Մալղէից՝ երկրի իշխանը, տասերեքերորդը՝ Ուտիացոց երկրի իշխանը, տասընչորսերորդը՝ Զարավանդ՝ և Հեր գավառի շահապ իշխանը, տասընհինգերորդը՝ մաղխազության տան իշխանը, տասնվեցերորդը՝ Արծրունյաց իշխանը*։

796 Մյանք են Հայաստան աշխարհի, թորգոմի տան ընտիր իշխանները, կուսակալները, կողմնակալները, հազարապետները, բյուրավորները, որոնց հովաքեց Տրդատ թագավորը և ուղարկեց Կապուտկացոց կողմերը, Կեսարիա քաղաքը, որը հայերեն Մածաք են կոչում, որպէսզի տանելով Գրիգորին, իրենց երկրի քահանայապետ դարձնեն ու պտորաստվեցին ճանապարհ ընկնելու։ Եվ հրամայեց հրովարտակ գրել այս օրինակով։

ՆՐՈՎԱՐՏԱԿԻ ՊԱՏՃԵՆԸ

797 «Վաղուց ի վեր կորած, մեղքերի տգիտութեամբ պաշարված, մատախլապատ, միգապատ և ապշած էինք՝ շկարդանալով նայել, իմանալ, նկատել, արդարության արեգակը տեսնել, որի համար էլ խավարլալ էինք մթութեան մեջ թաթալվածք, իսկ երբ մեր արարիչ Աստուծու քաղցրութեամբն ու մարդասիրութեամբն երևեցին մեզ՝ արարածներին խրատելու և լուսավորելու, նա իր կենդանի լուսոյի ճառագայթները ծագեցրեց մեր սրտերում և կենդանացրեց

Քիւնս մեր, զիր զսուրբ զսիրելի զվկայսս իւր յայս կողմանս առաքելով:

798 «Որք եկեալ՝ մերում անմտութեանս զիրեանց քաջութեան նահատակութեան առաքինութեան զհանդէսն ցուցին: Իբրև զի Տէրըն զիտէր իսկ զնոցա քաջութիւնն թէ ո՛րպիսիք են. այլ զի և մեզ անմտացս ուսուցէ զիմաստութիւն, թէ ո՛րչափ սիրով սիրեցին սոքա զՏէրն իւրեանց, վասն այսորիկ ընդ մարտին նոցա առաքինութեանն՝ տէր Աստուած սիրագործ ա՛յնչափ արար զիր սքանչելիս և մեզ սաստիկ պատիժս պատահասից՝ մինչև թագաւորիս մերում լինել խոզ, և ընդ վայրագասուն գագանս արածել: Ապա ողորմեալ մեզ բարեխօսութեամբ աղօթից վկայելոցս, ի ձեռն այդր վկայեցելոյց Գրիգորի զամենեսեան զմեզ բժշկեաց:

799 «Քանզի և դա առաւել ևս վկայ գտաւ, առաւել քան զառաւել նահատակեալ, վասն այսորիկ յԱստուծոյ մեզ տուեալ առաջնորդ: Եւ ի ձեռն դորա զնախնական կարգս սովորութեան ունայնութեան, կոսապաշտութեան հայրենեացն, խլեաց եբարձ ի՛ միջոյ, և ուսուց ամենեցուն մեզ զիր զվկայութիւնսն և զհրամանս, ըստ իւրոց կամացն գնալ. մինչև տալ մեզ հրաման յայտ յանդիման՝ զդոյն ինքն զԳրիգոր զմեզ հովիւ և տեսուչ և վարդապետ ճշմարտապատում կացուցանել:

800 «Վասն այսորիկ և մեր ապաստան եղեալ յօգնականութիւն ընդունելութեան աղօթից ձերոց և սրբութեանդ, Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոս Կեսարու և ամենայն ուխտ քահանայութեանդ սրբոյ եկեղեցւոյ, որ այդր էք, մեք յողորմութենէ Տեառն աղօթիւք ձերովք առցուք ողջոյն, Տրդատիոս թագաւոր, ամենայն զօրօք երկրիս Հայոց Մեծաց, և Աշխէն տիկին, և օրիորդ մեծ Խոսրովիդուխտ: Վասն այսորիկ առաքեցաք մեք առ ձեզ արս զխաւորս՝ իշխանս պատուականս զաշխարհիս մերոյ մեծի, զի պատմեսցեն ձեզ զամենայն սքանչելիս Աստուծոյ, որ աստ յայսմ աշխարհիս գործեցաւ ընդ մեզ:

801 «Եւ տուաք մեք ածել առ ձեզ զսուրբ խոստովանող Բըրիստոսի զԳրիգորիոս. և զայս հրովարտակ մեր առ ձեզ գրեցաք, զի ըստ տուութեան աւանդութեան հոգևոր աստուածատուր շնորհին Քրիստոսի՝ մեզ զԳրիգոր տեսուչ և վարդապետ առաջնորդութեան աստուածագնաց ճանապարհացն, և հովիւ և բժիշկ կացուցիք, որպէս և մեզ յԱստուծոյ հրամայեցաւ: Եւ աղօթս արասցիք, զի զմեզ արժանիս արասցէ Աստուած իւրոյ ողորմութեանն, առողջութեամբ գնալ ի ճանապարհս նորա, և ձեր սէրն և ողջոյն եկեալ

մեր մեռելութեանը՝ իր սուրբ, սիրելի նահատակներին այս կողմերը առաքելով:

798 Նրանք գալով, մեր անմտության [դիմաց] իրենց քաջ նահատակության, առաքինության հանդեսը ցույց տվին: Եվ Տեքը, որ գիտեր նրանց քաջությունը, թե ինչպիսիք էին, [ուղարկեց] որպեսզի մեզ՝ անմիտներին ևս իմաստություն սովորեցնեն և թե որչափ սիրով սիրեցին նրանք իրենց Տիրոջը, այդ պատճառով էլ առաքինության համար մղած մարտի ժամանակ սիրագործ տեր Աստված այնչափ հրաշքներ ցույց տվեց և մեզ սաստիկ պատիժներով պատահացրեց՝ Մինչև անգամ մեր թագավորը խոզ դարձավ և արածում էր վայրենի գազանների հետ: Ապա մեզ ողորմելով, նահատակների աղօթքների բարեխոսությամբ, այս նահատակված Գրիգորի միջոցով ամենքիս բժշկեց:

799 Քանզի սա առավել ևս նահատակ դտնվեց, ավելի քան նահատակված, որի համար Աստված նրան մեզ առաջնորդ տվեց: Մյա ձեռքով մեր նախկին ունայն սովորության կարգերը, հայրենի կուռքերը խլեց, մեշտեղից վերացրեց և մեզ ամենքիս սովորեցրեց իր օրենքներն ու հրամանները, որպեսզի իր կամքով ընթանանք, մինչև որ մեզ հայտ հանդիման հրաման տվեց՝ նույն այդ Գրիգորին՝ մեզ հովիվ, տեսուչ և ճշմարտապատում վարդապետ կարգել:

800 Այդ պատճառով մենք ապավինեցինք ձեր աղօթքների ընդունելության օգնությանը և ձեր սրբությանը՝ Ղևոնդիոս Կեսարիոս արքեպիսկոպոս և սուրբ եկեղեցու քահանայության այդտեղ գտնվող ամբողջ ուխտդ, որպեսզի մենք՝ Տրդատ թագավոր, Մեծ Հայք երկրի ամբողջ զորքով, Աշխեն տիկին և մեծ օրիորդ Խոսրովիդուխտ, ձեր աղօթքներով ողջույն առնենք Տիրոջ ողորմությունից: Գրա համար ձեզ մոտ ուղարկեցինք զխաւոր մարդկանց՝ մեր մեծ երկրի պատվական իշխանների, որպեսզի պատմեն ձեզ Աստուծու բոլոր հրաշքները, որոնք այս երկրում մեզ հետ կատարվեցին:

801 Եվ մենք ձեզ մոտ բերել տվինք Քրիստոսի սուրբ խոստովանող Գրիգորին և մեր այս հրովարտակը ձեզ գրեցինք, որպեսզի ըստ Քրիստոսի հոգևոր աստվածատուր շնորհի ավանդության պարգևի, Գրիգորին տեսուչ, աստվածագնաց ճանապարհների առաջնորդության վարդապետ և մեզ հովիվ ու բժիշկ կարգեք, ինչպես մեզ հրամայված է Աստուծուց: Աղոթք արեք, որ Աստված մեզ իր ողորմությանն արժանի դարձնի, որ առողջությամբ գնանք նրա ճանա-

հանգիցէ առ մեզ: Եւ պատճէն հրովարտակին զայս օրինակ գրեցաւ:

802 ՃԺԳ. Եւ կազմեցան պատրաստեցան, առին ընդ իրեանս պատարագս՝ ոսկի և արծաթ, ձիս և ջորիս և հանդերձս զունակ զունակս ի զարդ և ի սպաս պատուական տեղիացն սրբոց տանցն Աստուծոյ՝ ուր առաքելքն էին. և ամենայն եկեղեցեացն առնէին պատրաստութիւն պատարագաց՝ ընդ որ էին անցանելոց:

803 Եւ հանէին զԳրիգոր յոսկիապատ կառսն արքունականս՝ սպիտակածիզ ջորոցն: Եւ ամենայն իշխանքն զումարեալք ընդ նրմա կառօք և երիվարօք, զօրօք, նշանակօք, իւրաքանչիւր գնդաւ խաղացին գնացին յԱյրարատեան գաւառէն, ի Վաղարշապատ քաղաքէ. և հասեալ ի սահմանս Յունաց՝ բազում պատիւս կազմութեան հիւրամեծարութեան գտանէին ի քաղաքաց քաղաքաց: Եւ բազում խնդութիւնս և կայտիոս ցնծութեան, խնճոյս ուրախութեան կացուցանէին, իբրև լսէին զԱստուծոյ արարեալ զսքանչելիսն, և զհասելոց դարձ փրկութեան և զճանապարհս օգտակարս:

804 Այսպէս պատուեալ ըստ ճանապարհացն՝ մինչև գային հասանէին ի քաղաքն Կեսարացոց. և անդ տեսանէին զսուրբ կաթողիկոսն Ղևոնդիոս, և զամենայն եկեղեցական զունդս զունդս սրբոցն կղերիկոսացն և զդասս դասս հրեշտակակրօն պաշտօնէիցն: Տուեալ ողջոյն և պատմեալ նոցա՝ որ ինչ միանգամ եղեալ էր յԱստուծոյ, և մատուցին զթուղթ թագաւորին առաջի սրբոյ քահանայապետին. և նորա մեծաւ խնդութեամբ ընկալեալ և ամենայն քաղաքացեացն մեծաւ ուրախութեամբ: Եւ ամենեքեան առնէին տօն ցնծութեան, և զսուրբն Գրիգոր պատուեալ ըստ արժանի առաքինութեանցն ճգնութեանցն վկայօրէն մարտին՝ կանթեղօք և սաղմոսիւք և երգովք հոգևորօք փառաւորէին: «Եւ իշխանաց քաղաքին ցուցեալ բազում մեծարանս հասելոցն և ընկալեալ հոգաբարձութեամբ ըստ Քրիստոսի անուանելոյն կարգի»: Եւ այսպէս մեծապատիւ յամենեցունց մեծարեալ ըստ արժանաւորութեանն երանութեան վկայական անուան ստացելոյ:

805 Եւ եղեալ ժողով բազմութեան եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Կեսարացոց, զի ձեռնադրեսցեն զսուրբն Գրիգորիոս և աւանդեալ ի նա զպատիւ խոնարհութեան քահանայութեանն Քրիստոսի, և զբարձրութիւն եպիսկոպոսութեան փառաւորութեանն Աստուծոյ, զպատիւն և զփառսն մեծ: Սրբով Աւետարանաւն եղին ի վերայ նորա ձեռս ժողովք եպիսկոպոսացն, որոց զխաւորն Ղևոնդիոս, զի

պարհնորով և ձեր սերն ու ողջոյնը հասնի մեզ: Այս օրինակով գրվեց հրովարտակի պատճենը:

802 ՃԺԳ. Եվ կազմվեցին, պատրաստվեցին իրենց հետ առան ընծաներ՝ ոսկի ու արծաթ, ձիեր ու ջորիներ, զանազան հանդերձներ, որպես զարդ ու սպաս եկեղեցիների պատվական սուրբ տեղերին, ուր ուղարկված էին. իրենց անցած վայրերում բոլոր եկեղեցիներին ընծաներ էին մատուցում:

803 Հանեցին Գրիգորին արքունական ոսկեպատ կառքը՝ լրծված սպիտակ ջորիներով: Եվ բոլոր իշխանները նրա մոտ հավաքված կառքերով ու երիվարներով, զօրքով, զինանշաններով, յուրաքանչյուրն իր գնդով շարժվեցին գնացին Այրարատյան գավառից, Վաղարշապատ քաղաքից և հասնելով հունաց սահմանները հյուրամեծարության բազում պատիվներ գտան այլևայլ քաղաքներում: Շատ զվարճություններ, ցնծության և ուրախության խնջույքներ կազմակերպեցին, երբ լսեցին Աստուծու արած հրաշքները և փրկության դարձն ու օգտակար ճանապարհներով գնալը:

804 Այսպես ճանապարհներում պատիվներ ստանալով՝ եկան հասան Կեսարիա՝ քաղաքը և այնտեղ տեսան սուրբ կաթողիկոս Ղևոնդիոսին ու բոլոր եկեղեցական խումբ-խումբ սուրբ կղերականներին (կղերիկոս) ու դաս-դաս հրեշտակակրոն սպասավորներին: Ողջոյն տալով և պատմելով նրանց, թե ինչ էր մի անգամ արել Աստված, թագավորի թուղթը մատուցեցին սուրբ քահանայապետին, և նա, ինչպես և բոլոր քաղաքացիք, մեծ խնդությամբ ընդունեցին: Ամենքը ցնծության տոն կատարեցին և, սուրբ Գրիգորին պատվելով, ինչպես արժանի է նրա առաքինություններին, ճգնություններին ու մարտիրոսավայել մարտին, կանթեղներով, սաղմոսներով ու հոգևոր երգերով փառավորեցին նրան: Քաղաքի իշխանները եկածներին շատ մեծարանքներ ցույց տվին և հոգատարությամբ ընդունեցին, ըստ Քրիստոսի սահմանած կարգի: Այսպես, ամենքից մեծ պատիվներով մեծարվեցին մարտիրոսի երանելի անվանն արժանի ձեով:

805 Բազմաթիվ եպիսկոպոսների ժողով եղավ Կեսարիա քաղաքում, որպեսզի ձեռնադրեն սուրբ Գրիգորին և նրան ավանդեն Քրիստոսի քահանայության խոնարհ աստիճանը և Աստուծու փառավորության, եպիսկոպոսության բարձր աստիճանն ու մեծ փառքը: Սուրբ Ավետարանով նրան ձեռնադրեց եպիսկոպոսների ժողովը, որի ղեկավարն էր Ղևոնդիոսը, որպեսզի նա իշխանություն առ-

առցէ նա իշխանութիւն չերկինս և չերկրի, առնուլ գփականս ար-
քայութեանն երկնից, կապել և լուծանել չերկրի:

806 Մեծաւ պատուով և թղթով և ժողովով զսուրբն Գրիգորիոս
անգուստ յուզարկեցին իշխանօրն հանդերձ: Ետուն ողջոյն, և լուզի
անկեալ անտի ի շնորհս տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ զային
հասանէին ի քաղաքն Սեբաստացոց, և անդ յեցան յերեկօթս ա-
ւուրս ոչ սակաւ: Եւ անդ գտանէր բազմութիւն եղբարց, զորս հա-
ւանեցուցանէր ընդ իւր գալ, զի վիճակեցուցէ զնոսա ի քահանա-
յութիւն յիւրում աշխարհին, և բազում գունդս գունդս յաճախեալ
առնույր ընդ իւր, «և մեծարանօք մեծարեալ յեպիսկոպոսաց աշ-
խարհին և յիշխանաց և ի ժողովրդոց»:

807 Իսկ ընդ որ անցանէին՝ կուտէին ժողովուրդք ի վերայ ժո-
ղովրդոց՝ տեսանել զսուրբ եպիսկոպոսն Գրիգորիոս, զի օրհնեացին
ի նմանէ, և ասէին ցմիմեանս. «Եկա՛յք տեսցուք զսուրբ եպիսկո-
պոսն Գրիգորիոս. զի այս այն այր է, ասէին, որ վասն Քրիստոսի
համբեր շարշարանաց, վկայ հաւատարիմ գտեալ, զխոստովանու-
ղական անուն ժառանգեաց»:

808 «Եւ յետ այսորիկ առնույր ընդ իւր գրազմութիւն հաւանե-
լոցն՝ նախարարակոյտ զօրուն հանդերձ. հրաժարեալ այնուհետե
շնորհատուր պարգեօրն և ամենայն իւրաւովքն յանձն ևզեալ շնոր-
հացն Աստուծոյ՝ ճանապարհորդ լինէր, և այսպէս զբազում օթե-
վանօք անցեալ՝ առողջութեամբ, յազոդութեամբ և հոգելից ուրախու-
թեամբ եկեալ հասանէին ի Հայաստան աշխարհն»:

809 ՃԺԳ. Եւ իբրև եկն եհաս ի սահմանս Հայոց՝ լուսւ Գրի-
գորիոս, թէ Վահէվանեան մեհեանն մնացեալ է չերկրին Տարօնոյ,
մեհեանն մեծագանձ, լի ոսկով և արծաթով, և բազում նուէրք մե-
ծամեծ թագաւորաց ձօնեալ անդ. ութերորդ պաշտօն հռչակաւոր,
անուանեալն Վիշապարազն Վահագնի, յաշտից տեղիք թագաւո-
րացն Հայոց Մեծաց, ի սնարս լերինն Քարբեայ, ի վերայ գետոյն
Եփրատայ, որ հանդէպ հայի մեծի լերինն Տարօսի, որ և անուանեալ
ըստ յաճախաշատ պաշտաման տեղեացն՝ Յարտիշատ: Զի յայնժամ
զեռ ևս շէն կային երեք բազինք ի նմա. առաջին՝ մեհեանն Վահէ-
վանեան, երկրորդն՝ Ոսկեմօր Ոսկեծին դից, և բազինն իսկ յայս
անուն անուանեալ Ոսկեհատ Ոսկեմօր դից, և երրորդ՝ մեհեանն
անուանեալ Աստղկան դից, Սենեակ Վահագնի կարգացեալ, որ է
ըստ յունականին Ափրոդիտէս: Արդ՝ զիմեաց գալ սուրբն Գրիգո-

նի երկնքում ու երկրում, երկնքում արքայութեան փականքը առ-
նելու, իսկ երկրում՝ կապելու ու արծակելու:

806 Մեծ պատով, թղթով ու ժողովով սուրբ Գրիգորին իշ-
խաններով հանդերձ այնտեղից նահապարհ գրեցին: Հրաժեշտ ար-
վին և ճանապարհ ընկնելով մեր տեր Հիսուս Քրիստոսի շնորհնե-
րով եկան հասան Սեբաստիա՝ քաղաքը ու այնտեղ որոշ ժամանակ
իջիանեցին: Նա գտավ այնտեղ կրոնավորների բազմություն, որոնց
համոզեց իր հետ գալ, որպեսզի նրանց իր երկրի բահանալույթյան
կարգը առ. և բազմաթիվ խմբեր կուտակվեցին, որոնց նա առավ
իր հետ ու շատ մեծարանքների արժանացավ երկրի եպիսկոպոս-
ներից, իշխաններից ու ժողովրդից:

807 Իսկ որտեղից որ անցնում էին, ժողովուրդը կուտակվում
էր տեսնելու սուրբ եպիսկոպոս Գրիգորին, որպեսզի օրհնվեն նրա-
նից: Ասում էին իրար. «Եկեք տեսնե՛ք սուրբ եպիսկոպոս Գրիգո-
րին, քանզի սա այն մարդն է, որ Քրիստոսի սիրուն համբերեց
շարշարանքներին, հավատարիմ վկա եղավ՝ խոստովանողի անուն
ժառանգեց»:

808 Սրանից հետո իր հետ առավ կամակիցների բազմությու-
նը, նախարարակույտ զօրքով հանդերձ. հրաժեշտ տվեց այնուհե-
տե շնորհատուր պարգևներով ու բոլոր յուրայիններով անձնատուր
լինելով Աստծու շնորհներին՝ ճանապարհ ընկավ և այսպես բազ-
մաթիվ օթևաններ անցնելով՝ առողջությամբ, հաջողությամբ ու հո-
գելից ուրախությամբ եկան հասան Հայաստան աշխարհը:

809 ՃԺԳ. Երբ եկավ հասավ Հայաստանի սահմանները, Գրի-
գորը լսեց, թե Վահեվանյան մեհյանը մնացել է Տարօնի երկրում՝
մեծագանձ մեհյանը լի ոսկով ու արծաթով և մեծամեծ թագավոր-
ների ձոնած բազում նվերներով: Պաշտամունքի ութերորդ հռչա-
կավոր [վայրն] էր Վիշապարազն Վահագնի անվամբ, Մեծ Հայքի
թագավորների գոհերի, տեզր, Քարբե լեռան լանջին, Եփրատ գե-
տի վրա, Տավրոս մեծ լեռան դիմադր, որը և պաշտամունքի վայ-
րերի հաճախաշատ լինելու պատճառով անվանված էր Աշտիշատ:
Քանզի այնժամ զեռևս շեն էին նրանում երեք բազինները, առա-
ջինը՝ Վահեվանյան՝ մեհյանը, երկրորդը՝ Ոսկեմայր Ոսկեծին աստ-
վածուհու և բառինը այս անվամբ էլ կոչված էր Ոսկեհատ Ոսկե-
մայր դիցուհու, երրորդը, Աստղիկ դիցուհու մեհյանը, Սենյակ Վա-
հագնի կոչված, որը հունական ձևով Ափրոդիտես է: Արդ՝ այնտեղ
զիմեց սուրբ Գրիգորը, որպեսզի այն ևս քանդի, քանզի տակավին

րիտս, զի քանդեսցէ և զայն ևս, զի տակաւին իսկ տգէտ մարդիկ խառնակութեան զոճէին յայս բազինս մնացեալս:

810 Եւ իբրև դարձեալ գայր նա ի կողմանցն Յունաց՝ բարձեալ բերէր ընդ իւր նշխարս ինչ յոսկերաց մեծի մարգարէին երանեալ մկրտչին Յովհաննու և զսուրբ վկային Քրիստոսի զԱթանագինէի: Եւ իբրև եկին հասին յանդիման մեհենացն, մօտ ի գետն Եփրատ՝ կամէր հանել զնոսա ի վեր, ի բարձրաւանդակ տեղի մեհենացն, կործանել զբազինսն, և շինել զվկայարանս նոցա:

811 Իբրև եկին մօտ եղեն ի գետն Եփրատ իբրև ձիոյ արշաւանօք երկուք, և դեռ ընդ փոքր ձորակ մի անցանել կամէին, ընդ ջուր մի սակաւ՝ զտեղի առին սպիտակ ջորիք կառացն, ուր կային գանձքն աստուածային, նշխարք սրբոցն, ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն: Եւ յայտնեալ առ Գրիգոր հրեշտակ Տեառն՝ ասէ. «Հաճեցաւ Տէր զբնակել սրբոց Աստուծոյ ի տեղւոջդ»: Ուր և անդէն բազմութեան զօրացն, մէն սակաւ սատարեալ՝ շինեցին զվկայարանն, և զսուրբսն ի հանգիստ փոխեցին:

812 ԸժժԾ. Եւ մինչ դեռ զշինուած մատրանն կազմէին՝ հրաման ետ Գրիգոր զօրականին և իշխանացն որ ընդ իւրն էին, զի ելցն և մրձօք տապալեսցն զշինուածս բազնացն: Որք ելեալ շատ ջանացան, և ոչ կարացին զդուրս բազնացն գտանել՝ թէ ի ներքս մտցեն, զի ծածկեցին դեքն ի նոցանէն. և ի կողմանէ արտաքուստ ջահացան, և ոչ գծեաց անդ երկաթ գործույն. ապա փութացան հասին իշխանքն և պատմեցին նմա զամենայն:

813 Իսկ նա առնոյր զնշան տէրունական խաչին, և ելեալ ի ձորակէն եկաց յանդիման բարձրաբերձ տեղեացն շինուածոցն և ասէ. «Հրեշտակ քո, Տէր, հալածեսցէ զնոսա»: Եւ ընդ բանիցն հողմ ուժգին բղխեաց ի խաչանիշ փայտէն, զոր ունէր ի ձեռին իւրում սուրբ եպիսկոպոսն: Եւ երթալը հողմն ուռուցեալ լերինն հաւասար, և շոգաւ հարթեաց, տապալեաց, ընկէց զամենայն շինուածսն բազնացն: Եւ այնչափ կորոյս, զի յետ այնորիկ ոչ ինչ ոք յաջնմ տեղւոջ նշխարանս կարէր գտանել, ո՛չ քարի և ոչ փայտի, ո՛չ ոսկույ և ոչ արծաթոյ, և ոչ բնաւ երևէր, թէ լեալ ինչ իցէ անդ: Եւ անթիւք կոտորեցան մարդիկ պաշտամանն քրմութեան որ ի տեղւոջ անդ էին, և անհետ եղան ոսկերք նոցա. և որք տեսինն՝ անթիւ մարդիկ հաւատացին: Եւ ասէ սուրբն Գրիգոր. «Արդ տեսէք, թէ ո՛րպէս ջնջեցան

տգետ մարդիկ շփոթությամբ զոճ էին մատուցում այս մնացած բազիններին:

810 Երբ վերադառնում էր նա հունաց կողմերից, իր հետ բերել էր մեծ մարգարե, երանյալ Հովհաննես Մկրտչի ու Քրիստոսի սուրբ վկա Աթանագինեսի* ոսկորների նշխարները: Երբ եկան հասան մեհյանների դիմաց, Եփրատ գետի մոտ, կամենում էր նրանց վեր հանել մեհյանների բարձրավանդակ տեղը, կործանել բազինները և նրանց վկայարաններ շինել:

811 Երբ եկան մոտեցան Եփրատ գետին երկու ձիւնթաց (հեռավորությամբ) և դեռ կամենում էին անցնել մի փոքր ձորակ, սակավ ջրի միջով, կանգնեցին կառքերի սպիտակ ջորիները, որոնց վրա գտնվում էին աստվածային գանձերը՝ սրբերի նշխարները և Վարդագան հանել ձորակի միջով: Հայտնվեց Տիրոջ հրեշտակը Գրիգորին ու ասաց. «Տերը կամեցավ, որ Աստու սրբերն այս տեղում բնակվեն»: Ապա իսկույն բազմաթիվ զորքերը բոլորը միասին օգնելով շինեցին մատուռը և սրբերին գերեզման փոխադրեցին:

812 ԸժժԾ. Եվ մինչդեռ մատուռն էին կառուցում, Գրիգորը հրաման տվեց զորականին ու իր հետ եղած իշխաններին, որ ելնեն ու մուրճերով տապալեն բազինների շինվածքը: Նրանք ելնելով շատ ջանացին, բայց Վարդագան բազինների գանները գրտնել, որ ներս մտնեն, քանի որ դեկերը նրանցից ծածկեցին: Իրսից ջանացին, սակայն երկաթը չներգործեց այնտեղ, ապա իշխանները, փութացին հասան և նրան ամեն ինչ պատմեցին:

813 Իսկ նա առավ տերունական խաչի նշանը և ձորակից ելնելով կանգնեց շինվածքի բարձրաբերձ տեղերին գեմ հանդիման ու ասաց. «Քոզ քո հրեշտակը, Տեր, հալածի նրանց»: Այս խոսքերի վրա ուժգին հողմ փչեց խաչանիշ փայտից, որը ձեռքում բռնած էր սուրբ եպիսկոպոսը: Հողմը բարձրացավ, ուռեց լեռան հավասար և եկավ հարթեց, տապալեց, վայր ցցեց բազինների ամբողջ շինությունները: Այնպես կործանեց, որ գրանից հետո ոչ ոք այդ տեղում չէր կարող որևէ հետք նշմարել՝ ոչ քարի, ոչ փայտի, ոչ ոսկու, ոչ արծաթի, և բնավ չէր երևում, թե այնտեղ որևէ բան էր եղել: Այն տեղում գտնվող քրմությանը ծառայող մարդկանցից շատերը կոտորվեցին, և նրանց ոսկորները անհետ եղան: Տեսնողներից անթիվ մարդիկ հավատացին: Սուրբ Գրիգորը ասաց. «Արդ՝ տեսեք, թե ինչպես ջնջվեցին ձեր գալթակողությունները, քանզի ո-

գայթակղութիւնքն ձեր, զի և շէին իսկ ինչ. այլ ծառայեցէ՛ք յայսմ-հետէ տեսան Աստուծոյ որ արար զերկինս և զերկիրս»:

814 Եւ յետ այսորիկ ելանէր նա ի տեղիս մեհենացն, և ժողովեալ դարձուցանէր զմարդիկ աշխարհին յաստուածապաշտութիւն: Եւ եղ անդ զհիմունս եկեղեցւոյն, և ուղղեաց սեղան փառացն Քրիստոսի. զի նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց: Եւ ուղղեալ սեղան յանուն սուրբ Երրորդութեանն, և կազմեալ աւագան մկրտութեան, նախ զայնոսիկ լուսաւորեաց մկրտութեամբն՝ որ ընդ իւրն էին մեծամեծ նախարարքն, որ ընդ նմայն երթեալ էին ի քաղաքն Կեսարացոց, և ապա զգաւառականսն, զբնակիչս երկրին: Աւուրս քսան երեկօթս առնէր, և մկրտէր անդ աւելի քան զինն և տասն բիւր մարդկան, և կանգնէր սեղան ի վկայարանի սրբոցն հանգստի զոր շինեացն, և մատուցանէր զպատարագն փրկութեան, և բաշխէր անդ զմարմին և զարիւն կենարարին Քրիստոսի:

815 Եւ հրամայեաց կատարել անդ ամ յամէ, ի նմին տեղուղ ժողովեալ ամենեցուն, զյիշատակ սրբոցն, որ օր եօթն էր ամսոյն սահմի, զի խնդութեամբ ժողովեալ՝ զօր տօնին խմբեսցեն. զի նախ անտի սկիզբն արար շինելոյ զեկեղեցիս: Եւ կացուցանէր քահանայս ի տեղիս տեղիս. և ելից զվայրսն եկեղեցւովք շինելովք և քահանայիւք:

816 Եւ ինքն շու արարեալ անտի՝ մեծապանծ պարծանօք զօրութեան խաչին Քրիստոսի և բարձ նշխարս անտի կէս մի ի սրբօցն, զի և յայլ տեղիս հաստատեացէ զյիշատակս նոցա: Եւ ընդ ամենայն տեղիս և ընդ ամենայն գաւառս շրջէր. յաւանս և յագարակս շինէր եկեղեցիս, և առնէր մկրտութիւն և կացուցանէր քահանայս:

817 ՃԺԶ. Լուաւ ապա և մեծ թագաւորն Տրդատ, եթէ Գրիգոր եկեալ հասեալ է յերկիրս Հայոց: Առ զլոբս իւր և զԱշխէն տիկին և զթոյնն իւր զխոսորովիղուխտ, և շու արարեալ յԱյրարատեան գաւառէն, ի Վաղարշապատ քաղաքէ, ընդ առաջ Գրիգորի, գայր հասանէր ի քաղաքագեօղն Բագաւան, որ անուանեալ կոչի ի պարթևարէն լեզուէն՝ Դիցաւան. և անդ սպասեալ մնայր նմա ամօսօրեայ ժամանակս: Իսկ նա շրջէր, զի լցցէ զկողմանս կողմանս եկեղեցեօք և քահանայիւք և պաշտօնէիւք և ամենայն աստուածագործ սպասաւորութեանն կարգօք, և լուսաւորեացէ զբազումս մկրտութեամբ:

818 Ապա գայր հասանէր յանուանեալ Դիցաւանն ամենայն մեծամեծօքն և զօրօքն և աշխարհակոյտ ամբոխին, որք էին ժողո-

շինչ էին. բայց սրանից հետո ծառայեցեք տեր Աստուծոն, որն ըստեղծեց երկինքն ու երկիրքը»:

814 Սրանից հետո կլավ նա մեհյանների վայրերը և երկրի մարդկանց ժողովելով դեպի աստվածապաշտություն դարձրեց և այնտեղ եկեղեցու հիմքեր դրեց ու Քրիստոսի փառքի սեղան կանգնեցրեց, որովհետև նախ և առաջ այստեղ էր, որ եկեղեցիներ շինելու սկիզբը դրեց: Հանուն սուրբ երրորդության սեղան կառուցեց, մկրտության ավագան շինեց և նախ մկրտությանը նրանց լուսավորեց, որոնք իր հետ էին՝ մեծամեծ նախարարներին, որ իր հետ գնացել էին Կեսարիա քաղաքը և ապա գավառականներին՝ երկրի բնակիչներին: Քսան օր իջևանեց և այնտեղ մկրտեց ավելի քան տասնինը բյուր մարդկանց և սեղան կանգնեցրեց սրբերի գերեզմանի իր շինած վկայարանում, փրկության պատարագ մատուցեց և այնտեղ բաշխեց կենարար Քրիստոսի մարմինն ու արյունը:

815 Հրամայեց, որ տարեցտարի այդ նույն տեղում ամենքը հավաքվեն՝ սրբերի հիշատակը կատարելու, որի օրը սահմի ամսի յոթն էր, որպեսզի, խնդութեամբ հավաքվելով, տոնախմբություն անեն, քանզի այնտեղ էր նախ և առաջ եկեղեցիներ շինելու սկիզբը դրել: Տարբեր տեղերում քահանաներ կարգեց և այդ վայրերը լցրեց եկեղեցիների շինութեամբ ու քահանաներով:

816 Եվ ինքը հեռացավ այնտեղից, Քրիստոսի խաչի զօրութեան մեծապանծ պարծանքով լի և վերցրեց սրբերի նշխարների մի մասը, որպեսզի այլ տեղերում ևս նրանց հիշատակը հաստատի: Շրջում էր ամեն տեղերում ու գավառներում, եկեղեցիներ շինում ավաններում ու ագարակներում և մկրտություն կատարում, քահանաներ հարգում:

817 ՃԺԶ. Լսեց ապա և մեծ թագավոր Տրդատը, որ Գրիգորը եկել հասել է մեր Հայոց երկիրը: Առավ իր զորքը, Աշխեն տիկնոջը և իր թույր Խոսորովիղուխտին ու շվեց Այրարատյան գավառից, Վաղարշապատ քաղաքից՝ Գրիգորին ընդառաջ: Եկավ հասավ Բագավան գյուղաքաղաքը, որը պարթևներն կոչվում է Դիցավան և այնտեղ սպասեց մեկ ամիս ժամանակով: Իսկ նա շրջում էր, որպեսզի տարբեր կողմերը լցնի եկեղեցիներով, քահանաներով, [եկեղեցու] սպասավորներով ու ամեն տեսակ աստվածագործ պաշտամունքային կարգերով և շատերին լուսավորի մկրտությանը:

818 Ապա եկավ հասավ վերահիշյալ Դիցավանը ամենայն մեծամեծներով, զորքով ու աշխարհակույտ ամբոխով, որոնք տարբեր

վեալ ի կողմանց կողմանց, և գնային շրջէին զհետ նորա և գտանէին բժշկութիւն և լնուին զպէտս իւրաքանչիւր ի նմանէ: Եւ նա ամենասփիւռ վարդապետութեամբն ամենեցուն սերմանէր զբանն կենաց, և «հանդերձ ամենայն սպասաւորօք Աւետարանին որ ընդ իւրն էին, զոր չէ ոք բաւական ըստ իւրաքանչիւր անուանցն նշանակել, քարոզէր զԱւետարանն: Որովք յանձն եղեալ երանելի եպիսկոպոսն շնորհացն Աստուծոյ՝ գայր հասանէր առ ստորոտով նպասական լերինն»:

819 «Ընդ առաջ ելանէր նմա թագաւորն ամենայն զօրօքն հանդերձ, առ ափն Եփրատ գետոյն, որ և ընդ պատահելն իսկ լի առնէր զամենեսեան ողջունիւ Աւետարանին Քրիստոսի, և բազում ցնծութեամբ և ուրախութեամբ յաւանն դառնային»: Եւ անդ մատուցեալ թագաւորին իշխանքն եկեալք զբերեալ պատասխանին ողջունաբեր թղթոյն, զի գրեալ էր զպատճէնն օրինակ զայս.—

ՊԱՏՃԷՆ ԹՂԹՈՅՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

820 «Գանհալք՝ և խրատեալք, հարուածեալք՝ և ողորեալք, տանջեալք՝ և նուաճեալք, կորուսեալք՝ և գտեալք, մոլորեալք՝ և դարձուցեալք, յակն առեալք՝ և սիրեցեալք Տեառն, Տրդատէս թագաւոր Հայոց մեծաց և Աշխէն տիկին և օրիորդ մեծ հոսրովիդուխտ, և ամենայն հրապարակք բազմամբոխ ժողովրդոց որ իցին Հայոց Մեծաց. Ղևոնդէս արքեպիսկոպոս մետրոպոլիտ մեզաղէ Կեսարու և ամենայն ուխտ սրբոյ եկեղեցւոյ քահանայութեան, եպիսկոպոսաց, երիցանց, սարկաւազաց և ժողովրդոց. ի Տէր խնդալ:

821 «Վասն կենսատու փրկութեանդ հասելոյ ձեզ յԱստուծոյ, որպէս մեզ պատմեցաւ, անպայման ուրախութեամբ զոհացաք զանզեղջական փառացն Քրիստոսի, և վասն սրբոց վկայիցդ Աստուծոյ որ ի ձերում միջի, յաշխարհիդ ձերում փառաւորեցան: Զի և դուք նայեցեալք յելս գնացից նոցա և նմանողք լեալ հաւատոց նոցա՝ փառաւորեսցիք, նոցա պսակօքն պսակելով պսակեսցիք:

822 «Զի արարիչն ամենեցուն և ամենայն աշխարհաց, որ ընդ ամենեցուն հաճեալ զի առցն զորդեգրութիւն, իւրով հաճոյական կամօքն խրատէ զամենեպի, որով մխիթարեսցէ ի սնավաստակ աշխատութենէն, յիւրումն արքայութեանն հանգուցէ զբեռնաւորսն

կողմերից էին հավաքվել, զնում շրջում էին նրա հետ, բժշկություն գտնում և նրանցից յուրաքանչյուրը իր պետքերն էր հոգում նրա միջոցով: Եվ նա ամենասփյուռ վարդապետութեամբ ամենքի համար կենաց խոսքն էր սերմանում և Ավետարանի՝ բոլոր սպասավորներով հանդերձ, որոնք իր հետ էին, և հնարավոր չէ յուրաքանչյուրքին անուններով նշել՝ քարոզում էր Ավետարանը: Երանելի եպիսկոպոսը նրանց հանձնելով Աստծո շնորհներին՝ եկավ հասավ նպատ լեռան ստորոտը:

819 Ընդ առաջ ելավ նրան թագավորը, ամբողջ զորքով հանդերձ, Եփրատ գետի ափին և հենց որ նա նրանց պատահեց, ամենքին լիացրեց Քրիստոսի Ավետարանի ողջունով ու բազում ցնծութեամբ և ուրախութեամբ դարձան ավանը: Այնտեղ վերադարձած իշխանները թագավորին մատուցեցին ողջունաբեր թղթի բերված պատասխանը, որի պատճենը այսպես էր գրված.

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ԹՂԹԻ ՊԱՏՃԵՆԸ

820 Գանահարված ու խրատվածներ, զարնված ու համոզվածներ, տանջված ու նվաճվածներ, կորած ու գտնվածներ, մոլորված ու դարձի եկածներ, ուշադրության առնված ու Տիրոջ սիրվածներ՝ Տրդատ (Տրդատես) Մեծ Հայքի թագավոր, Աշխեն տիկին, մեծ օրիորդ հոսրովիդուխտ և Մեծ Հայքի բազմամբոխ ժողովրդի ամենայն բազմություն. Ղևոնդես արքեպիսկոպոս մեծ (մեզաղե) Կեսարիայի մետրոպոլիտ և ամենայն ուխտ սուրբ եկեղեցու քահանայություն, եպիսկոպոսների, երեցների, սարկավազների ու ժողովրդի, ի Տէր ողջուն:

821 Աստուծոց ձեզ հասած կենսատու փրկության համար, ինչպես մեզ պատմեցին, անպայման ուրախութեամբ զոհացանք Քրիստոսի անզեղջական փառքի և Աստծու այն սուրբ նահատակների համար, որոնք ձեր մեջ և ձեր երկրում փառավորվեցին: Որպեսզի դուք ևս նայելով նրանց ընթացքի վախճանին ու նմանվելով նրանց հավատքին՝ փառավորվեք, նրանց պսակներով պսակավորվեք:

822 Քանզի ամենքի և բոլոր երկրների արարիչը, որն ամենքին համոզում է, որ [նրա] որդեգրությունն ընդունեն, իր հաճոյական կամքով ամենքին խրատում է, որով մխիթարելու է սնավաստակ աշխատությունից, իր արքայության մեջ հանգստացնելու

զաշխատեալսն, «զի լուծ նորա քաղցր է և բեռն իւր փոքրոգի», առ իւր թևարկէ, վարդապետէ, զի իւրում հանգստեանն արժանիս արասցէ զամենեսին:

823 «Եւ վասն զի ոչ կանխեալ գիտացեալ ձեր զարժանն՝ վասն այսորիկ ած զանարժան գաւազանն ի վերայ ձեր, և իբրև ի ջնոյ ընդոստուցեալ, զի գիտասցիք զզգաստութիւնն, որ արժանն է: Եւ զի ոչ իմացայք դուք զմարդկանն ի մարդկապէսն՝ գիտուն արար զձեզ ի շմարդկապէսն: Եւ զոր յանգիտութեանն արհամարհեցէք՝ հաստատեաց զձեզ յանշարժ գիտութիւնն. զի վէմն իսկ որ ի շինողացդ անարգեալ՝ եղև նա ձեզ զլուխ անկեան:

824 Զի զոր ուրացութեամբն բարկացուցէք արտասուօք հաշտեցուաչիք: Զի զոր կափուցեալ զաշս ձեր, համարէիք խաւար՝ ծագեաց եբաց և լուսաւորեաց գտեսանելիս ձեր, մերկեաց ի ձէնջ զզգեցեալ զխաւարն հեթանոսութեան, և զճառագայթարձակ զգեցոյց զպատմունճանն: Իսկ զոր համարեալ անմտութիւն, կորուսանել պանծայիք՝ նոյն ինքն ձեզ իմաստնացոյցիչ տուաւ, և նոյն ինքն ձեզ գտիչ պարգևեցաւ:

825 «Արդ՝ մեք իբրև տեսաք զայսպիսի այլ հրաշալի և լուսք զմեծամեծ սքանչելիսն որ ի ձեռն սորա առ ձեզ կատարեցան՝ ընկղմեցաք ի խորութիւն սիրոյն Աստուծոյ իբրև ի ջուրս սաստիկս ալեաց բազմութեան, անհատական գովութեամբ, և ի վերայ այսորիկ՝ անգաղար բերանով և անհանգիստ բարբառով զտէր մեր զՅիսուս Քրիստոս, զբարեբարն զսքանչելագործն զպարգևաբաշխն օրհնեցաք, և առ Աստուած հայրն ամենայնի գոհութիւնս մատուցաք, շնորհելով Գրիգորի զանապական պարգևս սուրբ Հոգւոյն, որով և դուք արժանի լիցիք շնորհին ողջունի արքայութեանն երկնից: Եւ զմեզ, հեռի մարմնով, մերձ համարեալ հոգւով՝ յիշեցէք ի ձեր ի նորաթիբ յաղօթսդ, ի ձերում պարգևեալ փրկութեանդ, մանաւանդ յորժամ զլիշատակ սրբոցդ խմբիցէք ձերով ուրախութեամբդ:

826 «Եւ հաստատեալ կացցէ վկայութիւն ի մէջ երկոցունց կողմանցս, զի պարգևաբաշխութիւն նորոգ քահանայապետութեանդ ձերոյդ նահանգիդ առ ի մէնջ՝ կացցէ անշարժ յեկեղեցւոջս Կեսարու, ուստի և հանդերձեցաւ ձեզ պատրաստեալ՝ փրկութեան ձեռնադրութիւն: Որով անապական պարգևք խորհրդոյն ձեզ բաշխիցին վկայացեալ աշովդ, շնորհօք նորոգութեան մկրտութեան և փրկական խաչին, և կենդանարար մարմնոյն և քաիչ արեանն Քրիստոսի, և երանութեամբ բազմացելոց քահանայութեանց. որով

Է բեռնավորվածներին ու հոգնածներին, «քանզի նրա լուծը քաղցր է և բեռը թեթև»: Իր թևերով պաշտպանում է, վարդապետում, որպեսզի ամենքին իր հանգստյանը արժանի դարձնի:

823 Քանզի դուք կանխում արժանին շնանաչեցիք, այդ պատճառով էլ անարժան զավագանը բերեց ձեզ վրա ջնից ընդոստ արթնացածի նման, որպեսզի ճանաչեք զգաստությունը՝ որը պատշաճ է: Եվ որովհետև դուք մարդկայինը շնանաչեցիք մարդկայնորեն, ձեզ տեղյակ դարձրեց ոչ մարդկայնապես: Եվ նրան, որին անգիտությամբ արհամարհեցիք, ձեզ հաստատեց անշարժ գիտության մեջ, քանզի այն վեմը, որ շինողների կողմից անարգված էր, ձեզ համար անկյան զլուխ եղավ:

824 Նա, որին ուրացությամբ բարկացրիք, արցունքներով հաշտվելու եք նրա հետ և այն, որից ձեր աչքերը փակելով խավար էիք համարում, ծագեց, բացեց ու լուսավորեց ձեր աչքերը, վերացրեց ձեզանից հեթանոսության խավարը և ճառագայթարձակ պատմունճան հագցրեց: Իսկ նա, որին անմիտ էիք համարում և ամբարտավանորեն սպանել ցանկանում, նույն ինքը ձեզ իմաստուն դարձրեց և նույն ինքը ձեզ արվեց, որպես [փրկություն] գտնող:

825 Արդ՝ երբ մենք տեսանք այսպիսի հրաշալի մարդուն և լրանցիկ մեծամեծ հրաշքների մասին, որոնք նրա ձեռքով ձեզ մոտ կատարվեցին, Աստուծու սիրտ խորության մեջ ընկղմեցիք ինչպես ալիքների բազմությունը ահեղ ջրերի մեջ, անհատնում գովարանությամբ և դեռ ավելին՝ անդադար բերանով և անհանգիստ լեզվով օրհնեցիք մեր բարեկար, սքանչելագործ պարգևաբաշխ տեր Հիսուս Քրիստոսին: Գոհություն մատուցեցիք առ Աստված՝ հայրն ամենայնի, շնորհելու Գրիգորին սուրբ հոգու անապական պարգևները, որով և դուք արժանի եք լինելու երկնքի արքայության ողջունի շնորհին: Եվ մեզ [թեև] մարմնով հեռու, հոգով մերձավոր համարելով՝ հիշեցեք ձեր նոր աղոթքներում, ձեզ պարգև տրված փրկության մեջ, մանավանդ, երբ ձեր սրբերի հիշատակը տոնեք ձեր ուրախությամբ:

826 Եվ թող ուխտը հաստատուն մնա երկու կողմերիս միջև, որպեսզի ձեր երկրի նորոգ քահանայապետության մեր կողմից պարգևաբաշխումը անշարժ մնա Կեսարիայի եկեղեցու մեջ, որտեղից պատրաստվեց ձեր փրկության ձեռնադրությունը: Այսպիսով, խորհրդի անապական պարգևները ձեզ կբաշխվեն մարտիրոսացած աշով, շնորհիվ վերանորոգ մկրտության ու փրկչի խաչի, Քրիստոս-

և դուք լիշիք վերացեալք խառնեալք, աղօթարուղիք մշտնջենաւորք, ի զօրս քրիստոսակեցոյց գնդին: Ողջ լիբուք ի Քրիստոս, և հանապաղ վայելիսցիք ի փրկութեանն Տեառն:

827 ՃՓԷ. Եւ ուրախ եղին ընդ մխիթարութիւն թղթոյն. և զի եկեալ հասեալ էին ուղեգնացքն լուսաւորութեամբ, և երևեալ աստուածաշնորհ պարգևօք, առաւել զհոգևոր սիրոյն զանձուկան սրբաէին՝ և ևս քան զևս ի հաւատսն հաստատեցան մեծաւ և ցնծալից բերկրութեամբ:

828 Իսկ նա անդէն «և անդ ընդելական սովորութեամբն ի գործ արկեալ զանդադար վարդապետութիւնն հաւասարութեամբ բարեպաշտ» արքային Տրդատայ՝ «զիւր արուեստն առաջի դնէր. խրատէր յորդորելով. որով առաւելագոյն հնազանդէին նմա ըստ հրամանացն Աստուծոյ, թագաւորն և զօրքն ամենայն հանդերձ աշխարհախումբ բազմութեամբն, որոց յանձն առեալ ամենեցուն զխնդրելին կատարել», և զհրամայեալսն ի կործ արկանել:

829 Եւ նորա տունալ հրաման արքայագունդ բանակացն՝ ամսօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յաղօթս յամենալ: «Եւ իւրում անձինն՝ զսովորականն առաջի դնէր, իւրայովքն անդուստ ածելովքն հաւասարօքն, զպահս և զաղօթս, զտքնութիւնս, զպաղատանս արտօսարբերս, զխստամբերութիւնս, զհոգս աշխարհահեծս, յուշ առնելով զասացեալսն հոգեպատում մարդարէին, թէ «Յորժամ հեծեծեցես՝ յայնժամ կեցցես»:

830 «Այսպէս բազում աշխատութեամբ տարեալ՝ վասն համաշխարհին բարեաց ինչ օճան գտանելոյ. որում և պարգևէր իսկ վիճակ յամենաշնորհն Աստուծոյ, հայրական շափուն ծնանել ծընունդ նորոգ և սքանչելի, պարգևաբաշխ սուրբ աշովն իւրով»: զամենայն ի ջրոյ և ի Հողոյ յարգանդէ՝ մկրտութեամբ միտանդամ վերստին ծնանել, առնել կատարել, սրբել, դրոշմել մի ժողովուրդ Տեառն:

831 Եւ եդ անդ հիմունս, և շինեաց եկեղեցի. և զնշխարսն զոր ունէր յոսկերաց սրբոցն՝ ի տէրունական տանն բնակեցուցանէր: Սոյնպէս և ընդ ամենայն կողմանս գաւառացն դնէր հիմունս եկեղեցեաց, և ուղղէր սեղանս, և կացուցանէր քահանայս: Եւ ամենայն երկիրն դարձեալ սրտիւք իւրեանց կանխէին ի պահս և ի պաշտօն և յերկիւղն Աստուծոյ:

սի կենդանարար մարմնի ու քալիլ արյան և բազմացալ քահանայութեանց երանութեամբ, որով և դուք կլինեք վերանալով խառնըվածներ աղօթարուխ մշտնջենավորներ քրիստոսակեցոյց գնդի զորքին: Ողջ եղեք Քրիստոսով և շարունակ վայելեցեք Տիրոջ փրկութեամբ»:

827 ՃՓԷ. Ուրախ եղան թղթի մխիթարութեամբ և որովհետև ուղեգնացները լուսավորութեամբ եկել հասել էին ու երևացել աստվածաշնորհ պարգևներով, առավել հոգևոր սիրո անձկութեանն էին սփռում և շատ ավելի հաստատվեցին հավատքի մեջ մեծ ու ցնծալի բերկրութեամբ:

828 Իսկ նա իսկույն, ընդունված սովորութեամբ, անդադար վարդապետությունը գործի դնելով, Տրդատ բարեպաշտ արքայի մասնակցութեամբ այնտեղ իր գործն էր առաջադրում, խրատում էր հորդորելով, որով առավելագույնս հնազանդվում էին նրան ըստ Աստուծու հրամանների թագավորը և ամբողջ զորքը աշխարհախումբ բազմութեամբ հանդերձ, որոնք բոլորը հանձն առան նրա խնդրածը կատարել և հրամայածները գործադրել:

829 Եվ նա հրաման տվեց արքայագունդ բանակներին մի ամիս ժամանակով պասի ու աղթքի մեջ մնալ: Սկսեց նա սովորական [ձևով], իր հետ այնտեղ բերված ընկերներով միասին, պասն ու աղթքները, տքնությունները, արտասովից պաղատանքները, խստակեցությունները, աշխարհահեծ հոգսերը, հիշելով հոգեպատում մարգարեի ասածը, թե «Երբ հեծեծես, այն ժամանակ կապրես»:

830 Այսպես շատ աշխատանք կատարեց՝ [ջանալով] ամբողջ երկրին բարիք գործելու որևէ միջոց գտնել, որի համար էլ ամենաշնորհն Աստված իր պարգևաբաշխ սուրբ աշով իշխանութեան տվեց [նրան]՝ հայրական ձևով ծնելու նոր ու սքանչելի ծնունդ, ամենքը ջրից ու հողուց, [ինչպես] արգանդից, մյուս անգամ վերբարտին ծնվելու մկրտութեամբ և կատարյալ դարձնելու, սրբելու, դրոշմելու նրանց՝ որպես Տիրոջ մեկ ժողովուրդ:

831 Այնտեղ հիմքեր դրեց, եկեղեցի շինեց ու սրբերի ոսկորների նշխարները, որ ունեւր, տեղավորեց տերունական տանը: Սույնպես և զավառների ամեն կողմերում եկեղեցիների հիմքեր դրեց, սեղաններ կանգնեցրեց և քահանաներ կարգեց: Ամբողջ երկիրը սրտանց դարձ կատարելով ձգտում էր պասի, պաշտամունքի ու Աստուծու երկյուղին:

832 ՃԺԸ. Իսկ ի ընուկ կիտին ևղելոյ պահոցն կատարելոյ, առեալ երանելոյն Գրիգորի գաշխարհաբանակ զօրացն, և զինքնին զթագաւորն, և վկին նորա Աշխնն, և զմեծ օրիորդն Խոսրովիդուխտ, և զմեծամեծան ամենայն, և ամենայն մարդկաւ բանակին հանգերձ՝ ընդ այդն ի լուսանայ առաօտուն յափն Եփրատ գետոյն մասուցանել, և անդէն մկրտել առ հասարակ զամենեւեան յանուն Հօր և Արդուց և Հօգուցն սրբոյ:

833 Եւ իբրև իջանելին մարդիկն ամենայն և թաղաւորն ի մկրտութիւն անզր, ի ջուրսն Եփրատ գետոյն՝ նշան սբանշելի երևեալ յԱստուծոյ. զի գետոյ առեալ ջուրք գետոյն՝ անդրէն դարձան ընդ կրուկն: Եւ լոյս սաստիկ երևեալ ի նմանութիւն սեան լուսաւորի՝ և եկաց ի վերայ ջուրք գետոյն, և ի վերայ նորա նմանութիւն տէրունական խաչին. և այնչափ ծագեաց լույսն, մինչև արգելոյր զճառագայթս արեգականն և նուաղեցուցանել: Եւ իզն օծութեան, զոր արկանէր Գրիգորիոս ի վերայ մարդկանն՝ շրջան առեալ ի մէջ գետոյն շուրջ զմարդկանն խաղայր: Եւ ամենեքեան զարմացեալք բարձրացուցանէին զօրհնութիւն ի փառս Աստուծոյ: Եւ ընդ երեկս աւուրն նշանն աներևոյթ լինէր, և նոքա ի վեր յաւանն դառնային: Եւ որք մկրտեցանն յաւուր յայնմիկ՝ աւելի քան զհնգետասան բիւր մարդկան յարքունական զօրացն:

834 Եւ անտի ելեալ մեծաւ ցնծութեամբ և սպիտակազգեստ հանգերձիւք, սաղմոսիւք և օրհնութեամբք, կանթեղօք վառելովք, և մոմեղինօք լուցելովք, և ջահիւք բորբոքելովք, մեծաւ լրջմտութեամբ և բազում զուարթութեամբ լուսաւորեալք և հրեշտակացեալք, և առեալ զանուն որդեգրութեանն Աստուծոյ, և մտեալ ի ժառանգութիւն սրբոյ Աւետարանին, և ի վիճակ սրբոցն խառնեալք, ծաղկեալք ի հոտ անոյշ ի Քրիստոս, և ելեալք ի վեր ի տէրունական տունն դառնային: Եւ անդ մատուցանէր զօրհնութեան պատարագն, հաղորդէր զամենեւեան ի խորհուրդն զօրհնութեան. բաշխէր ամենեցուն զսուրբ մարմինն և զպատուական արինն ամենափրկչին Քրիստոսի, զկենդանարարն և վկեցուցիչն ամենայն մարդկան, և զարարիչն և զաշխարհադործն ամենայն արարածոց, զաստուածատուր շնորհսն առ ամենեւեան առատապէս մատակարարէր:

835 ՃԺԹ. Եւ զաղարեաց անդ յետ այսորիկ աւուրս եօթն վասն հողերս միխիթարութեան: Եւ յայնմ աւուրս եօթանս որ մկրտեցան յարքունական բանակէ անտի՝ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանուկ աւելի քան զչորեքարիւր բիւր:

836 Եւ զյիշատակս վկայիցն բերելոց ժամագրեաց ի տօն մեծ հոշակել: սնտեացն պաշտամանն ի ժամանակի՝ դիցն Ամանորոջ

832 ՃԺԸ. Իսկ Երբ լրացավ պաս կատարելու տրված ժամկետը, Երանելի Գրիգորը առավ աշխարհաբանակ զորքը և իրեն՝ թագավորին, նրա տիկին Աշխենին, մեծ օրիորդ Խոսրովիդուխտին, ամենայն մեծամեծներին և բանակի բոլոր մարդկանց, առավոտյան այգը լուսանալուն պես, Եփրատ գետի ափը տարավ և այնտեղ մկրտեց՝ առհասարակ ամենքին հանուն Հոր և Արդու և սուրբ Հոգու:

833 Երբ բոլոր մարդիկ ու թագավորը իջնում էին այնտեղ՝ Եփրատ գետի ջրերի մեջ մկրտվելու, Աստուծոց սբանշելի հրաշք երևաց, քանզի գետի ջրերը կանգնելով ետ դարձան: Սաստիկ լույս երևաց լուսավոր սյան նման և կանգնեց ջրերի վրա ու նրա վրա տերունական խաչի կերպարանքը. և լույսն այնքան ծագեց, մինչև որ արգելեց ու նվաղեցրեց արեգակի ճառագայթները: Օծության լույզը, որ Գրիգորը մարդկանց վրա էր թափում, գետի մեջ շրջան կատարելով՝ մարդկանց շուրջն էր պտտվում: Ամենքը զարմացած օրհնություն էին տալիս ի փառս Աստուծու: Օրվա երեկոյան հրաշքը աներևույթ եղավ, և նրանք գեպի վեր՝ ավան վերադարձան: Նըրանք, որ այն օրը մկրտվեցին, ավելի քան տասնհինգ բյուր էին, արքունական զորքից:

834 Ելան այնտեղից մեծ ցնծությամբ, սպիտակ հանդերձաներով, սաղմոսներով ու օրհնություններով, վառ կանթեղներով ու մոմերով և լուսավառ ջահերով, մեծ ուրախությամբ և սաստիկ զբավարթությամբ լուսավորված ու հրեշտակացած: Աստուծու որդեգրի անուն ստացած մտան սուրբ Այխատարանի ժառանգությունը և սըրբերի վիճակին խառնվելով, Քրիստոսի անուշ հոտով ծաղկելով, մեր Ելան, տերունական տունը դարձան: Այնտեղ [Գրիգորը] օրհնություն պատարագ մատուցեց, ամենքին հաղորդություն տվեց զօրհնության խորհրդով, բոլորին բաշխեց սուրբ մարմինն ու պատվական արչունք ամենափրկիչ Քրիստոսի, որ կենդանարարն է ու կեցուցիչը ամեն մարդկանց, արարիչն ու աշխարհագործը բոլոր արարածների, և աստվածատուր շնորհները ամենքին առատապես մատակարարեց:

835 ՃԺԹ. Գրանից հետո հողերս միխիթարության համար այնտեղ յոթ օր մնաց: Այդ յոթ օրերում արքունական բանակից մրկրտվեցին ավելի քան շորս հարյուր բյուր այր, կին ու մանուկ:

836 Եվ կարգադրեց բերված մարտիրոսների հիշատակների համար մեծ տոն սահմանել սնտի պաշտամունքի ժամանակներ:

ամենաբեր նոր պտղոց տօնին, Հիւրընկալ դիցն Վանատրի, զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղուք պաշտէին յուրախութեան նաւասարդ աւուր: Զի ժողովեալ ի յիշատակ մեծի երանելոյն Յովհաննու և սրբոյ վկային Աստուծոյ Աթանագիսէի՝ յայնմ աւուր խմբեալ ի նմին յաւանին տօնեացին:

837 «Յորում և երանելոյն Գրիգորի զվարդապետութիւնն իւր ի գործ արկեալ, և ժողովելոցն առ ընդունել բաղջրացուցեալ», «և ժողովացուցեալ զվարդապետութեանն վարդապետութիւն, և լցեալ զեղեալ ամենայն հոգևոր բարութեամբք»: «Յետ այսորիկ հասեալ նմա բովանդակ ի վերայ ամենայն երկրին սահմանացն Հայոց Մեծաց աշխարհին», շինելով եկեղեցիս յամենայն աշխարհս, ի գաւառս, ի կողմանս, ի քաղաքս, յաւանս, ի շէնս, ի գեօղս և յագարակս: Սոյնպէս և թագաւորն յամենայն իշխանութեան իւրում առ հասարակ՝ գրեաց շորս շորս հողս երդոյ յամենայն ագարակ տեղիս, իսկ յաւանն եօթն եօթն հողս երդոյ՝ ի ծառայութիւն սպասաւորութեան քահանայութեանն, նուէր պտղոյ Տեառն մատուցանէր:

838 Եւ կացուցանէր քահանայս յամենայն տեղիս, և հրաման տուեալ, զի պաշտեացեն զտէր Աստուած միայն, զարարիչն երկնի և երկրի. և բազմացուցանէր զպաշտօնեայս սեղանոյն Տեառն ընդ ամենայն տեղիս, և կացուցանէր քահանայս առ սեղան սեղան յամենայն եկեղեցիսն: Սոյնպէս և զեպիսկոպոսն վիճակեցուցանէր ի գլխաւորութիւն ժողովրդոցն Տեառն, և հրաման տայր նոցա՝ հաւատարիմ առաջնորդութեամբ վերակացու լինել լուսաւորապէս հօտին Քրիստոսի:

839 Ըն. Նոյնպէս հաւանեցուցանէր զթագաւորն. «զի ի գաւառաց գաւառաց և կողմանց կողմանց ի տեղիս տեղիս ժողովեացեն բազմութիւն մանկուտոյ, առ ի նիւթ վարդապետութեան, զգազանամիտ զվայրենագոյն զճիւղաբարոյ զաշխարհաբնակսն. զորս առեալ արկանէր ի բովս վարդապետութեան, և հոգևոր սիրոյն եռանդամբ զաղտն և զծանգն զշարաւահոտ դիացն և զսնտօրագործ պաշտամանցն ի բաց քերէր: Եւ այնչափ անշատէր ի հայրենեացն բնակացն իւրեանց՝ մինչև ասել նոցա, թէ «Մոռացայ զժողովորդ և զտուն հօր իմոյ»:

840 «Եւ ի տեղեաց տեղեաց սահմանացն Հայոց՝ տայր հրաման թագաւորն Տրդատ՝ իւրոյ իշխանութեանն յաշխարհաց և ի գաւառաց բազմութիւն մատաղ մանկուտոյ ածել յարուեստ դրպութեան, և կարգել ի վերայ հաւատարիմ վարդապետս. առաւել

րում ամենաբեր նոր պտուղների Ամանորի աստծու՝ Հյուրընկալ՝ Վանատորի տոնին, որը առաջներում հենց նույն տեղում ուրախությամբ տոնում էին Նավասարդի օրը: Որպեսզի հավաքվելով մեծ երանելի Հովհաննեսի և Աստուծու սուրբ նահատակ Աթանագիսեսի հիշատակին՝ այդ օրը նույն ավանում խմբված տոնեն:

837 Ուր և երանելի Գրիգորը իր ուսուցչությունը ի գործ դրեց և հավաքվածներին ընդունելի դարձնելու համար բաղջրացրեց ու ժողացրեց վարդապետության խորությունը, լիքը լցրեց ամեն հոգևոր բարություններով: Դրանից հետո նա շրջվեց, վերահասու եղավ Հայաստան աշխարհի բոլոր կողմերին՝ շինելով եկեղեցիներ բոլոր նահանգներում, գավառներում, կողմերում, քաղաքներում, ավաններում, շենքերում, գյուղերում ու ագարակներում: Այդպես էլ թագավորը իր ամբողջ իշխանության մեջ առհասարակ նշանակեց շորսական ծխի հողաբաժին բոլոր ագարակ տեղերում, իսկ ավաններում՝ յոթական ծխի հողաբաժին՝ ի ծառայություն սպասավորության քահանայության [որպես] նվեր պտղի՝ Տիրոջը մատուցեց:

838 Քահանաներ կարգեց ամեն տեղերում և հրաման տվեց, որ պաշտվի միայն տեր Աստվածը՝ երկնքի ու երկրի արարիչը: Ամեն տեղ բազմացրեց Տիրոջ սեղանի սպասավորներին, բոլոր եկեղեցիներում յուրաքանչյուր սեղանին քահանաներ կարգեց: Այսպես էլ եպիսկոպոսներին Տիրոջ ժողովրդի գլխավորությունը հանձնեց և հրաման տվեց նրանց հավատարիմ առաջնորդությամբ լուսավորապես Քրիստոսի հօտին վերակացու լինել:

839 Ըն. Նույնպես [Գրիգորը] համոզեց թագավորին, որ գաւառան գավառներից, կողմերից, այլևայլ տեղերից մանկանց բազմություն հավաքեն ուսուցանելու նպատակով, գաղանամիտ, վայրենագոյն և ճիվղաբարո գավառների բնակիչներին, որոնց ընդգրկեց ուսուցման մեջ և հոգևոր սիրով ու եռանդով վերացրեց գեւերի ու սնտօի կուլքերի պաշտամունքի շարավահոտ աղտն ու ծանգը և այնչափ հեռացրեց իրենց բուն բարքերից, մինչև որ նրանք ասացին, թէ «մոռացա իմ ժողովրդին ու իմ հօր տունը»:

840 Տրդատ թագավորը Հայոց երկրի տարբեր կողմերին հրաման տվեց՝ իր իշխանության նահանգներից, գավառներից, ուսման համար մատաղ մանուկների բազմություն բերել և նրանց վրա հրմուտ ուսուցիչներ կարգել: Առավելապես քրմերի պղծագործ ցեղին և նրանց մանուկներին այնտեղ հավաքել, հարմար տեղերում դասդաս խմբել և ապրուստի թոշակ նշանակել: Նրանց երկու մասի

զազգս պղծագործ քրմացն և զմանկունս նոցա ի նոյն ժողովել, գումարել յարժանաւոր տեղիս դասս դասս, և դարման ոռնկաց կարգել»: «Նւ զնոսս յերկուս բաժանեալ, զոմանս յԱսորի դպրութիւն կարգեալ, և զոմանս ի Հելլէն»: «Քրով անդէն յական թօթափել վայրենամիտքն և դատարկասունքն և անասնաբարոյ աշխարհաքնակքն վազվաղակի մարգարէագէտք և առաքելածանօթք և աւետարանաժառանգք լինէին, և ամենայն աւանդելոցն Աստուծոյ ոչ իւրք անտեղեակք»:

841 «Հասանէր և յառաջին դաստակերտսն իւր, յոտտաստակն Այրարատեան գաւառին ի Վաղարշապատ քաղաք», ուստի նախ զառաջինն աստուածասաստ հրամանացն լինէր սկիզբն. ուր նախ նշմարեացն և նշանակեալ կանգնեաց զնշան խաչին սրբոյ, ուր և սուրբ վկայքն Աստուծոյ զետեղեցան. և ի նոցա վկայարանսն կանգնեաց սեղանս Աստուծոյ ի հանգիստս սրբոցն. և զնկատեալ տեղին տանն Աստուծոյ շինեաց, զցուցեալն նմա ի տեսեանն, զյառաջագոյն դրոշմեալն իւր, և կանգնեաց անդ զեկեղեցին Քրիստոսի: Սոյնպէս և ի տեղիս մեհենացն զոր կործանեաց յառաջագոյն. սոյնպէս և յԱրտաշատ քաղաքի և յամենայն տեղիս, յաշխարհս և ի գաւառս առ հասարակ, սոյն օրինակ գործեաց և բազմացոյց զեկեղեցիս, և կացոյց քահանայս. և քրիստոսեան դրոշման զամենեւին «ա հասարակ ընծայեցուցանելը՝ լինել ամենեցուն Հոգւովն սրբով»:

842 Նւ այսպէս ընդ ամենայն երկիրն Հայոց, ի ծագաց մինչև ի ծագս, ձգտէր տարածանէր զմշակութիւն քարոզութեանն և աւետարանութեանն. ի Սատաղացոց քաղաքէն մինչև առ աշխարհաւն խաղտեաց, մինչև առ Կաղարշօք, մինչ ի սպառ ի սահմանս Մասքթաց, մինչև ի դրունս Ալանաց, մինչ ի սահմանս Կասպից, ի Փայտակարան քաղաք արքայութեանն Հայոց. և յկմդացոց քաղաքէն մինչև առ Մծբին քաղաքաւ, քերէր առ սահմանօքն Ասորոց առ Նոր Շիրական երկրան, և առ Կորդուօք մինչև յամուր աշխարհն Մարաց, մինչև առ տամբն Մահքր—Տան իշխանիին, մինչև յԱտրբաստական ձգտէր տարածանէր զաւետարանութիւնն իւր:

843 «Չամենայն ժամանակս կենաց իւրոց, զամտն և զձմեռն, զտիւ և զգիշեր, անվեհեր առանց յապաղելոյ իւրով իսկ աւետարանական և ողջունապատում գնացիւքն, առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամենայն հեթանոսաց՝ անընդդիմակաց ի հակառակորդաց զամենափրկչին անունն Յիսուսի կրեաց, և զամենայն ոգի աստուածազգեստս և ոգեզէնս վառեաց»:

բաժանեցին, ոմանց տվեցին ասորի դպրութիւնս և ոմանց՝ հելլենականին: Գրանով իսկույն, մի ակնթարթում, երկրի վայրենամիտ, դատարկասուն և անասնաբարո բնակիչները արագորեն մարգարեադետ, առաքելածանօթ և Ավետարանի ժառանգորդներ դարձան ու աստվածային բոլոր աստվածություններին ոչ մի բանով անտեղյակ չլմնացին»:

841 [Գրիգորը] հասավ իր առաջին դաստակերտը, Այրարատյան զավառի մայրաքաղաքը (Ռոտաստակ)՝ Վաղարշապատ*, որտեղից առաջին աստվածատուր հրամանները սկիզբը եղավ, ուր նախ նշմարեց և նշանակելով կանգնեցրեց սուրբ խաչի նշանը, ուր և Աստուծու սուրբ նահատակները զետեղվեցին և նրանց վկայարաններում, սրբերի գերեզմանների վրա, Աստուծու սեղաններ կանգնեցրեց, նշանակված տեղում՝ եկեղեցի շինեց՝ տեսիլքի մեջ իրեն ցույց տրվածը, որը նախապես իր կողմից կնքված էր, այնտեղ կանգնեցրեց Քրիստոսի եկեղեցին: Նույնպես էլ մեհյանների տեղերում, որոնք նախապես կործանեց և Արտաշատ քաղաքում ու ամեն տեղերում, նահանգներում ու զավառներում առհասարակ, այս ձևով վարվեց և բազմացրեց եկեղեցիները, քահանաներ կարգեց ու քրիստոսյան դրոշմով ամենքին առհասարակ պատվում էր, որպեսզի բոլորը սուրբ հոգով լինեն:

842 Այսպես ամբողջ Հայոց երկրում, ծայրից ծայր, ջանաց, սփռեց, տարածեց քարոզութիւնս ու ավետարանութիւնս գործը՝ սատաղացիների* քաղաքից մինչև խաղտեաց երկիրը, Կաղարշքի* մոտ, ապա ընդհուպ մինչև Մասքութեների* սահմանները՝ մինչև Ալանաց զոնները, Կասպից սահմանները և Հայոց թագավորութիւնս Փայտակարան քաղաքը: Ամիդ* քաղաքից մինչև Մծբին քաղաքը, քերելով Ասորիքի սահմանները, Նոր Շիրական* երկիրը, Կորդուօք զավառը մինչև Մարաց ամուր աշխարհը, մինչև Մահքր—Տան* իշխանի երկիրը և Ատրպատական* սփռում, տարածում էր իր ավետարանական քարոզը*:

843 Իր կյանքի բոլոր ժամանակներին՝ ամառ և ձմեռ, ցերեկ ու գիշեր անվեհեր, առանց հապաղելու իր իսկ ավետարանական ողջունատու ընթացքով, առանց ընդդիմութիւնս հակառակորդների կողմից, ամենափրկիչ Հիսուսի անունը կրեց թագավորների, իշխանների ու բոլոր հեթանոսների առջև և ամեն մարդու զարդարեց աստվածային զգեստով ու հոգեպսակով»:

844 «Եւ բազում բանդականաց և կալանաւորաց և տազնապելոց ի բռնաւորաց փրկութիւն արարեալ, կորզելով զնոսա ահաւոր զօրութեամբ փառացն Քրիստոսի. և բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատահաց: Եւ բազում սգաւորաց կարճամտելոց մխիթարական վարդապետութեամբն զակնկալութիւն յուսոյն ըստ յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և ամենափրկչին Յիսուսի Քրիստոսի նուաճեաց. և զամենայն միանգամայն յաստուածպաշտութեան պայմանն փոխեաց»:

845 ՃԻԱ. «Եւ դարձեալ բազում և անհամար գունդս գունդս վանականաց ի շէնս և յանշէնս, դաշտականս շինակեացս, և լեռնականս անձաւամուտս և արգելականս հաստատէր»: Եւ զոմանս յորդոց քրմացն առեալ իւր՝ զառաջեաւասունս ձեռնասունս առնէր. փոյթ ուսման ի վերայ ունէր՝ ընդ հոգևոր խնամով և երկիւղի սընուցանել: Որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան լինէին արժանի կալոյ, առեալ ձեռնադրութիւն ի նմանէ. որոց առաջնոյն՝ Աղբիանոս անուն, որ ապա կողմանցն Եփրատական գետոյն լինէր վերակացու. երկրորդին՝ Եւտաղիոս, որ ի կողմանս վայրացն Բասենոյ կացեալ լինէր հովիւ. երրորդն՝ Բասոս. չորրորդն՝ Մովսէս. հինգերորդն՝ Եւսեբիոս. վեցերորդն՝ Յովհաննէս. եօթներորդն՝ Ազապէս. ութերորդն՝ Արտիթէս. իններորդն՝ Արսուկէս. տասներորդն՝ Անտիոքէս. մասասաներորդն՝ Տիրիկէս. երկոսասաներորդն՝ Կիրակոս: Այսք՝ որ յորդոց քրմացն ընտրեցան լինել եպիսկոպոսք կողմանց կողմանց, աճեցուցանել զքարոզութիւնն: Եւ զայլոցն անուանըս թէ և կամիցի որ՝ ոչ կարասցէ շարել:

846 Եւ զԱղբիանոս զայր ճշմարիտ և աստուածասէր՝ վերակացու թողոյր արքունական դրան բանակին: Եւ ինքն շրջ ժամանակս ժամանակս յանապատ լերինս ելանէր, ուր և ինքեան իւրով անձամբն իսկ օրինակ ցուցանէր: Առեալ զոմանս ոմանս յաշակերտացն յիրաքանչիւր մենաստանաց՝ երթեալ, լեռնակեաց, մենակեաց, սորամուտ, ծակախիթ եղեալ, և զառօրեակն խոտարուտ ճարակօք վճարեալ: Եւ այսպէս վշտակեաց տկարութեան զանձինս տուեալ, մանաւանդ որոց հայեցեալ ևս ի մխիթարութիւն առաքելական բանիցն, թէ «Յորժամ վասն Քրիստոսի տկարանամ՝ յայնժամ զօրացեալ լինիմ». և թէ՝ «Լաւ ևս լիցի պարծել տկարութեամբ, զի բնակեսցէ յիս զօրութիւնն Քրիստոսի»:

844 Եվ բազում բանտարկյալների, կալանավորների ու բռնակալների ձեռքում շարշարվածների փրկություն սվեց՝ կորզելով նրանց Քրիստոսի փառքի ահավոր զօրությամբ և անիրավագիր, ապօրինի շատ մուրհակներ պատռեց: Շատ վհատված սգավորների համար իր մխիթարական քարոզությամբ մեծ Աստուծու և ամենափրկիչ Հիսուս Քրիստոսի փառքի հայտնության համաձայն՝ հույսի ակնկալություն նվաճեց և ամենքին միանգամայն փոխեց, աստվածապաշտության ու կարգ ու կանոնի մեջ դրեց:

845 ՃԻԱ. Եվ դարձյալ շեն ու անշեն տեղերում հաստատեց դաշտաբնակ, շենաբնակ, լեռնական, անձավաբնակ, արգելաբնակ վանականների բազում ու անհամար խմբեր: Քրմերի որդիներից ոմանց առավ աշակերտ, ձեռնասուն դարձրեց, ջանում էր ուսում տալ նրանց հոգևոր խնամքով ու երկյուղով դաստիարակել: Ով որ եպիսկոպոսության աստիճանին արժանի էր, նրան ձեռնադրում էր: Նրանցից առաջինն անունը Աղբիանոս էր, որը հետո Եփրատ գետի կողմերում եպիսկոպոս եղավ, երկրորդինը՝ Եվտաղիոս, որը Բասեն գավառի կողմերում հոգևոր հովիվ կարգվեց, երրորդինը՝ Բասոս, չորրորդինը՝ Մովսես, հինգերորդինը՝ Եվսեբիոս, վեցերորդինը՝ Նովհաննես, յոթերորդինը՝ Ազապես, ութերորդինը՝ Արտիթես, իններորդինը՝ Արսուկես, տասներորդինը՝ Անտիոքես, տասնհեկերորդինը՝ Տիրիկես, տասներկուերորդինը՝ Կիրակոս: Սրանք էին, որ ասանձնացվեցին քրմերի որդիներից՝ տարբեր կողմերի եպիսկոպոսներ լինելու, քարոզությունը տարածելու համար: Մյուսների անունները եթե որևէ մեկը կամենա, չի կարող թվել:

846 Եվ Աղբիանոսին՝ ճշմարիտ ու աստվածասեր մարդուն, թողեց արքունի դասն բնակիչների եպիսկոպոս և ինքը ժամանակ առ ժամանակ անբնակ լեռներն էր ելնում, ուր և ինքն իր անձով իսկ օրինակ էր ցույց տալիս: Բոլոր մենաստաններից անում էր որոշ աշակերտների և զնում դառնում էր լեռնակյաց, մենակյաց, մտնում էր խոտոշների ու ձեղքերի մեջ և առօրյա սնունդը հայթայթում խոտեղեն ուտելիքներով: Այսպես՝ վշտակյաց տկարության էին անձնատուր լինում, մանավանդ, որ աշքի առջև ունեին առաքելական խոսքերի մխիթարությունը, թե ճերբ տկարանում եմ Քրիստոսի համար, այն ժամանակ զորացած եմ լինում» և թե «ավելի լավ է պարծենալ տկարությամբ, որպեսզի իմ մեջ բնակվի Քրիստոսի զօրությունը»:

847 «Անդ էր ապա շարքենալ գինով, այլ առաւելու հոգով»
և պատրաստել զսիրտս երգովք հոգևորօք ի փառս և ի գովութիւնս
Աստուծոյ: Անդ կրթութիւն քաղցրուսոյց ընթերցուածոց հոգեպա-
տում գրոց: Անդ քաջալերութիւն յորգորական լուսաւոր վարդապե-
տութեան, առ ի յառաջադէմ ընտրութիւն պսակահամբար բրիս-
տոսադիր կիտին: Անդ եռալ հոգով աստուածապաշտ ծառայու-
թեամբ: Անդ աղօթք աղերսալիք և պաղատանք փարեյիք և յորնդ-
րուածք հաշտեցուցիչք վասն ամենեցուն կենաց առ մարդասէրն
Աստուած»:

848 «Եւ նովին հոգեկրօն արուեստին հանեալ ատուրս բազումս
յանապատ տեղիս», յակունս Եփրատական գետոյն, յայրս և ի քա-
րածերպս երկրին բնակեալ լինէր, և ի կատարս լերանց, զօրինակ
առեալ զմեծի մարգարէին Եղիայի, և կամ գերանեալ զմկրտչին
առաքինւոյն Յովհաննու. բարեաց զործոց նախանձաւոր եղեալ՝ զը-
նոյն կեանս վարուցն քաշութեան աստուածամոխի կենացն անձին
մատուցանէր:

849 ՃԻՔ. Եւ թէ երբեք երբեք իջանել լինէր, շրջել զօրացուցա-
նել զաշակերտեալսն ճշմարտութեան հոգով, «իրաց իրաց պիտո-
յից օգտակարաց ամենայն եկեղեցեացն հասեալ յօղնականութիւն»
շնորհօքն Աստուծոյ առանց յապաղելոյ, առանց իրիք զբաղելոյ,
հանապաղ իջանէր ի թիկունս դիպաց դիպաց պատահելոց, և վը-
ճարէր զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ յորգորագոյնս՝ և պարարտա-
գոյնս և անփակ բերանով զվտակս վարդապետութեանն ի սիրտս
լսողացն սերմանեալ ծաւալեցուցանէր. և զայս արարեալ զամե-
նայն ժամանակս իր՝ վասն անձին և վասն աշխարհի»:

850 «Քանզի սովոր իսկ են ճշմարիտ վարդապետք՝ զանձանց
առաքինութիւն կանոն աշակերտելոցն դնել. մանաւանդ յուշ առնե-
լով զտէրունականն զմիոյն զմիայնոյն զիմաստնոյն Աստուծոյ.
բանզի առէ. «Սկսաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել»: Որոյ բազում
անգամ առեալ զաշակերտսն ուրոյն, և աննիադական անձամբն
օրինակ կարօտելոցն լինէր, յորժամ ի Քաբօրական լերինն դաւե-
տեացն զերանութիւն տայր, և կամ յորժամ ի նմին լերինն դկանո-
նական աղօթան առնէր, մինչ զեռ աշակերտքն ի Տիբերական ծո-
վուն նաւէին: Եւ զարձեալ՝ յաւուրս բաղարջակերացն յօրինական
տօնին զգիշերոյն աղօթս երիցս անգամ ի Զիթաստանեաց լերինն
առանձինն մատուցանէր: Ուստի և յայտ իսկ է և առանց վեհերե-

847 Այնուհետև այնտեղ շէին հարբում գինով, այլ լցվում էին
հոգով, ու սրտերը հոգևոր կրթերով էին պատրաստում ի փառս և
ի գովություն Աստուծու: Այնտեղ վարժվում էին հոգեպատում գրքերի
քաղցրուսուց ընթերցանությամբ: Այնտեղ քաջալերվում էին հոր-
պորոզ լուսավոր քարոզությամբ՝ հասնելու Քրիստոսի նշանակած
պսակառատ նպատակակետին: Այնտեղ հոգով ետում էին աստվա-
ծապաշտ սպասավորությամբ: Այնտեղ աղերսալի աղոթում էին,
փարվելով պաղատում և ամենքի կյանքի համար հաշտեցուցիչ
խնդրանքներ էին անում մարդասեր Աստուծուց:

848 Այս միևնույն հոգեկրոն զործով շատ օրեր անց էր կաց-
նում անբնակ տեղերում, Եփրատ գետի ափունքների մոտ, բնակ-
վելով երկրի քարայրներում ու քարածերպերում, լեռների կատար-
ներից, օրինակ առնելով մեծ մարգարե Եղիայից և երանյալ առա-
քինի Հովհաննես Մկրտչից, որոնց բարի գործերին նախանձավոր
եղավ, նույն առաքինի ապրելակերպը և աստվածամուխ կյանքը իր
անձի վրա ցույց տվեց:

849 ՃԻՔ. Եվ եթե երբեմն երբեմն անհրաժեշտ էր լինում իջ-
նել, շրջել՝ հոգով զօրացնելու ճշմարտության աշակերտներին, բո-
ւոր եկեղեցիներին, պիտանի օգտակար բաների համար օգնության
հասնելու Աստուծու շնորհներով, առանց հապաղելու, առանց բնավ
զանդաղելու շարունակ իջնում էր պատահող զեպքերին օգնելու և
Աստուծու զորությամբ զործելու: Անփակ բերանով ավելի հորդ ու
առատ էր ծավալում վարդապետության վտակները ու սերմանում
լսողների սրտերի մեջ և այս անում էր նա ամբողջ կյանքում իր
անձի ու աշխարհի համար:

850 Քանզի ճշմարիտ ուսուցիչները սովոր են իրենց առաքի-
նությունները աշակերտների համար օրինակ դարձնել, մանավանդ
որ մտաբերում են տերունականը, միմիայն իմաստուն Աստուծուը,
որովհետև ասում է. «Սկսեց Հիսուսը գործել և ուսուցանել», նա
շատ անգամ իր աշակերտներին առնում մի կողմ էր տանում և իր
անկարող անձով կարոտյալների համար օրինակ էր դառնում, երբ
Քարոբական լեռան վրա տալիս էր խոստացած երանությունը և
երբ նույն լեռան վրա կանոնական աղոթքն էր անում, մինչդեռ ա-
շակերտները նավում էին Տիբերական ծովի վրա: Եվ դարձյալ բա-
ղարջակերպ օրերին, հին օրհնքներով սահմանված տոնին*, Զի-
թենյաց լեռան վրա առանձնացած երեք անգամ գիշերվա աղոթքն
էր անում: Ուստի և հաստատապես հայտնի է, որ ամենպտերը ոչ

լոյ, եթէ ոչ վասն անձին ամենատէրն, այլ համաշխարհի յուսումնազան գործէր, որ է օրինակ ամենայն հնազանդիւոց. վասն որոյ և ասէրն իսկ, թէ «Արթուն կացէք յաղօթս կացէք, զի մի՛ մտանիցէք ի փորձութիւնս»:

851 «Իսկ արդ՝ եթէ թեթևագոյն արուեստից պակասագոյն ի գիտութիւնէ են ազգք երկրածնաց, ո՞րչափ այնմ արուեստի ոք համարիցի անգիտանալ, որ ընդ աստուածախօսան կատարի, որում երանելին Պաւղոս ամենեցուն տգիտանալ ասէ. վասն որոյ և զամենակեցոյց Հոգին ի թիկունս հասանել անմտունչ հեծութեամբ բարեխօս գիտէ»:

852 «Իսկ արդ՝ յորժամ լսիցեմք, եթէ «Ակաւ Յիսուս առնել և ուսուցանել»՝ ապաքէն առնել՝ զի ուսուցէ, և ոչ եթէ զի պարզեցի, իմանալի է. և բարեխօսելն նորա վասն սրբոց, և բարեխօսելը Հոգւոյն սրբոյ՝ առ ի վարդապետելոյ մեզ, զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք. և ոչ եթէ առ բարձրագոյն ոք Միածնին կամ Հոգւոյն սրբոյ բարեխօսելն զիտելի է. քանզի միապատիւ է աստուածականն, և ոչ բազմաբար: Իսկ երանելի առաքելոցն ընկալեալ ի վարդապետութիւնէ՝ ճշմարտութեանն՝ նախ կարօտական անձանցն օգուտ մատակարարէին, և ապա օրինակ աշակերտելոցն բարձեալ տանէին. երբեմն առանձինն, և երբեմն ժողովովք գումարելովք՝ զփառսն Քրիստոսի առաւելովքն բարձրացուցանէին»:

853 «Քանզի առաւել օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր զբօսանաց առանձինն սահմանել, և միայն աստուածաշարժութեան պարապել: Զոր և մարգարէքն յառաջագոյն գործէին, որք ի լիբինս և յանապատս, յայրս և ի փապարս վիմաց զաստուածեղէն կրօնիցն զծառայութիւն հարկանէին: Նոյնպէս և ամենայն հարքն որ յաշորդեցան, յառաքելական կանոնացն կրեալ՝ ինքեանք անձամբ բերէին օրինակ վերջնոցս: Ուստի և երանելիս այս բարձեալ տանէր զաւանդելոցն պատիւ, և ամենայն մատուցելոց առ նա զնոյն պատուիրեալ գուշակէր: Եւ այնպէս յառաջ, ամենայն աստուածեղէն գանձուցն վայելութեամբք լցեալ պարարտացուցեալ ամեթութեամբք զամենեանն՝ խաղացեալ գայր ի բազում ժամանակս, և նովին ի նոյն կանխեալ և ի նմին հանապազորդեալ»:

Թե իր անձի, այլ համայն աշխարհին սովորեցնելու համար էր այն անում, ինչ որ օրինակ է բոլոր հնազանդվածներին, որի համար էլ ասում էր. «Արթուն կացեք, աղոթեցեք, որ փորձության մեջ չընկնեք»:

851 Իսկ արդ՝ եթե երկրածին մարդիկ թեթև գործերի վերաբերմամբ գիտությունից պակաս են, մարդս որչափ տգետ պիտի համարվի այն գործի հանդեպ, որով Աստու հետ է խոսում և որի մասին Երանելի Պողոսն ասում է, որ ամենքը տգետ են, դրա համար էլ ամենակեցույց Հոգին օգնության հասնելով՝ անմտունչ հեծությամբ բարեխոսում է:

852 Արդ՝ երբ լսում ենք, թե «սկսեց Հիսուս գործել և ուսուցանել», պետք է հասկանալ իսկապես՝ գործում է, որպեսզի ուսուցանի և ոչ թե պարզեցի: Եվ նրա բարեխոսելը սրբերի համար և սուրբ Հոգու բարեխոսելը մեզ սովորեցնելու նպատակով է, որպեսզի միմյանց փոխարեն բարեխոսենք և ոչ թե կարծենք, թե Միածնին կամ սուրբ Հոգուն կարող են բարեխոսել բարձրագույնի մոտ, քանզի աստվածայինը [հավասարապես] միապատիվ է և ոչ թե բազմապիսի [պատվով]: Իսկ երանելի առաքյալները ճշմարտության վարդապետից ընդունելով օրինակը նախ [իրենց] կարոտ անձերին մատակարարեցին և ապա վերցրին տարան աշակերտածներին: Երբեմն առանձին և երբեմն ժողովարաններում հավաքված ավելի ու ավելի բարձրացնում էին Քրիստոսի փառքը:

853 Քանզի իսկապես ավելի օգտակար է բոլոր աշխարհային զբաղմունքներից մի կողմ քաշվել, առանձնանալ և միայն աստվածապաշտությամբ պարապել, ինչ որ նախապես անում էին մարգարեները, որոնք լեռներում, անապատներում, քարայրներում և քարերի փապարներում աստվածային կրոնի սպասավորություն էին անում: Նույնպես և բոլոր հայրերը, որոնք հաշորդեցին, կրելով առաքելական կանոնները, իրենք անձամբ վերջիններին օրինակ ցույց տվին: Ուստի և այս երանելին իր վրա էր տանում ավանդածների պատիվը և նույնը պատվիրելով ազդարարում էր բոլոր իրեն մտեցողներին: Եվ այսպես հետո էլ բոլոր աստվածային գանձերի վայելչությամբ ամենքին հաստատաբար լցրած, պարարտացրած կենցաղավարում էր շատ ժամանակներ՝ նույնով նույնի համար, առավոտը կանուխ վեր կենալով և նույնի մեջ ամեն օր հարատևելով:

854 ՃԻԳ. «Յայնմ ժամանակի երանելի ցանկալի և անպայման սքանչելի լինէր երկիրս Հայոց. որպէս զՄովսէս, որ յանկարծ ուրեմն օրէնստուոյց հերբայական բանակին լինէր, ամենայն մարգարէական դասուն, և կամ իբրև գլառաշաղէմն Պաւղոս բովանդակ առաքելական գնդան, հանդերձ աշխարհակեցոյց աւետարանան Քրիստոսի՝ սոյնպէս և սա եկեալ հասեալ երևեալ՝ հայաբարբառ հայերէնախօս գտաւ»:

855 Արդ՝ ըստ գաւառաց գաւառաց երթեալ ընտրէր անձին իւրում կայս հանգստեան յանապատ տեղիսն և անդ բնակէր, և յանապատացն լուսաւորէր զամենեսեանս:

856 Եւ բազմացոյց կացոյց տեսուչս եպիսկոպոսս յամենայն գաւառս Հայոց իշխանութեան իւրոյ. և որ յաստիճան եպիսկոպոսութեան ձեռնադրեցան ի նմանէ՝ աւելի քան զլորեքարիւր եպիսկոպոս, որք կացին տեսուչ տեղեաց տեղեաց: Իսկ կարգք երիցանց կամ սարկաւազաց կամ անագնովսաց, և որ այլ ևս ի պաշտօն Տեառն կացին՝ անթիւր էին ի բազմութենէն:

857 Իսկ թագաւորն Տրդատ՝ ուխտ գայս զնէր ընդ ամենայն մարդոյ, որ միանգամ ընդ նորա տէրութեամբն էին, ընդ մեծի և ընդ փոքու, զի ամենեցունց հաստատութիւն այն կայցէ առ նա, զի անխորշ և անխէթ աստուածահրաման պատուիրանացն հնազանդեացին առանց երկմտութեան, և արարչութեանն հաւատալ յամենայն սրտէ: Եւ ամենեցուն հաւանեալ այնմ՝ փութային կատարել վաղվազակի զհրամանսն:

858 Իսկ թագաւորն շատ աղաչեաց զԳրիգոր վասն հանապազորդ առ նմա կալոյ, զի ընդ ինքեան շրջեցուցէ. որում ոչ հաւանեալ շառնոյր յանձն, այլ յանապատ տեղիս հաճեալ բնակութեամբ, պահովք կոխեալ զինքն, զի մի՛ տացէ հպարտութեանն բարձրանալ կոխել զինքն. այլ կէտ եղեալ ինքեան՝ գամենայն աուրս կենաց իւրոց զբառասուն քառասուն օր պահովք ձգտել մինչև յօր քրիստոսակոչ հանգստեանն իւրոյ վախճանին:

859 Իսկ իբրև կարի կարօտեալ թագաւորն աշխարհան հանդերձ զնմանէն, զի ի մէջ նոցա բնակեացէ, և քանքատէին կարօտեալք ի կայս նորա՝ յայնմ ժամանակի լուան յոմանց ի տեղեկաց, որ գիտակ արարին զթագաւորն վասն սրբոյն Գրիգորի, զի յայնժամ յառաջ ևս, մինչ զեռ ի մանկութեան աստիսն էր զինուորու-

854 ՃԻԳ. Այն ժամանակ երանելի, ցանկալի և անշափ սքանչելի եղաւ մեր Հայոց երկիրը: Ինչպես Մովսէսը, որը միանգամից երբայական (հերբայական) բանակին օրենստուոյց էր եղել, ամբողջ մարգարեական դասի հետ և կամ ինչպես առաջադեմ Պողոսը բովանդակ առաքելական գնդով Քրիստոսի աշխարհակեցոյց Ավետարանի հետ, նույնպես և սա [Գրիգորը] գալով հասնելով, երևալով՝ հայաբարբառ հայերենախոս դարձաւ՝:

855 Արդ՝ գավառից գավառ անցնելով իր անձի համար անբնակ տեղերում հանգստյան կայան էր ընտրում և այնտեղ բնակվում էր ու անբնակ տեղերից ամենքին լուսավորում:

856 Հայաստանի՝ իր իշխանութեան տակ եղած բոլոր գավառներում բազմացրեց, կարգեց տեսուչ-եպիսկոպոսներ. նրա կողմից ձեռնադրվեցին ավելի քան շորս հարյուր եպիսկոպոս, որոնք տարբեր տեղերի տեսուչ նշանակվեցին: Իսկ երեցներին, սարկավազներին կամ սարկաւազացներին (անագնովսաց) կարգը, և որոնք Տիրոջ համար ուրիշ սպասավորութեան կարգվեցին, անթիվ էին իրենց բազմութեամբ:

857 Իսկ Տրդատ թագավորը այս ուխտը դրեց ամեն մի մարդու հետ, որ նրա տիրապետութեան տակ էր գտնվում, մեծին ու փոքրին, որպեսզի ամենքը հաստատապես անխորշ ու անխէթ, առանց երկմտութեան և ամբողջ սրտով հնազանդվեն աստվածահրաման պատվիրաններին՝ հավատան արարչութեանը: Այս բանին բոլորը համաձայնելով՝ անմիջապէս փութացին հրամանները կատարել:

858 Իսկ թագավորը շատ աղաչեց Գրիգորին մշտապես իր մոտ մնալ, որպեսզի իր հետ շրջեցնի. այս բանին չհամաձայնելով [Գրիգորը] հանձն չառաւ, այլ կամեցաւ ապրել անբնակ (անապատ) տեղերում, ինքն իրեն պատով (պահք) խոնարհեցնելով, որ չլինի թե հպարտութեամբ զլուխ բարձրացնի և ոտնակոխ անի իրեն: Այլ ժամկետ դրեց ինքն իրեն՝ իր կյանքի բոլոր օրերին քառասունքառասուն օր պատով մնալ մինչև իր վախճանի քրիստոսակոչ հանգրստյան օրը:

859 Երբ թագավորը, երկրի [մարդկանցով] հանդերձ, շատ փափազեց նրան, որ իրենց մեջ ապրեր, և զանգատվում էին կարոտյալները, որ նա մնար, այն ժամանակ լսեցին տեղյակ մարդկանցից, որոնք սուրբ Գրիգորի մասին գիտակ դարձրին թագավորին, թե նախկինում, երբ երիտասարդական տարիքում զինվորու-

թեամբ՝ ամուսնացեալ և երկուս որդիս ստացեալ. որոց առաջնոյն անուն ճանաչէր Վրթանէս, որ յաշխարհականաց կեանս էր. որ ապա և նա յաստիճան պաշտաման կաց երիցութեան. և երկրորդին՝ Արիստակէս, որ ի մանկութենէ ըստ աստուածագործ ծառայութեան սնեալ էր. «որ ի միայնակեաց լեռնակեաց ի կրօնս մտեալ էր, և քաղում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն ըստ Աւետարանին կրեալ ամենայն կրթութեամբ, և ամենայն իրաց հոգևորաց զանձն տուեալ— միայնաւորութեան, լեռնակեցութեան, քաղցի և ծարաւոյ և քանչարածաշակ կենաց, արգելանաց անլուսից, խարազնազգեստ և գետնատարած անկողնոց. և բազում անգամ զհեշտական հանգիստն գիշերաց, զհարկ քնոյ, յոտնաւոր տքնութեան ի թօթափել ական վճարէր. և զայս արարեալ ոչ սակաւ ժամանակաւ: Եւ գտեալ ևս զոմանս՝ յինքն յարեցուցեալ և աշակերտեալ սմին աւետարանական սպասաւորութեան: Եւ այսպէս ամենայն փորձութեանց ի վերայ հասելոց կամայական քաջութեամբ տարեալ, և նովիմբ լուսաւորեալ և պայծառացեալ, և ծանօթական և հաճոյ եղեալ առաջի Աստուծոյ և ամենայն մարդկան»:

860 Արդ՝ իբրև լուսւ գայս ամենայն թագաւորն Տրդատ՝ վազվազակի փութով և անզբաղապէս արձակէր արս երիս աւագս փասաւորս պատուականս հրովարտակօք հանդերձ, զի զերկոսին որդիսն Գրիգորի վաղ առ նա հասուցեն: Եւ որք առաքեցանն յարքայէ զնոցանէն, զի ածցեն զնոսա՝ այսոքիկ են. առաջնոյն անուն Արտաւազդ, որ սպարապետն էր ամենայն զօրացն Հայոց Մեծաց. և երկրորդին Տաճատ անուն, իշխան Աշոցաց գաւառին. երրորդին՝ Գատ անուն, կարապետ արքայի:

861 ՃԻԳ. Արդ՝ եկին հասին նոքա յաշխարհն Կապուտկացոց և գտին զՎրթանէս ի Կեսարացոց քաղաքին, և զսուրբն Արիստակէս բնակեալ յանապատի, յիւրում մենաւորաստանին. ապա ոչ հաւանէր նա իջանել յանապատէ անտի. մինչև եղև ժողով բազմութեան քրիստոնէից, որք հաւանեցուցին զնա զնալ անտի. զի «լաւ է, ասեն, քեզ գործ մշակութեանն Աստուծոյ՝ քան զայդ մենաւորութիւն բնակութեան յանապատի այդ»։ Զորս այնուհետև և յուղարկեցին զնոսա անտի: Իսկ նոքա եկին հասին յերկիրն Հայոց, և յանդիման ունէին զածեալսն, զերկոսին որդիսն Գրիգորի, առաջի թագաւորին. զորս առեալ թագաւորին՝ ինքնին նոքօք հանդերձ ի խնդիր ելանէր

կան էր, ամուսնացել և երկու որդի էր ունեցել, որոնց առաջինի անունը Վրթանէս էր, որը աշխարհական կյանք էր [վարել] ու ապա քահանայութեան եկեղեցական (երիցութեան) աստիճան բնորոնել. երկրորդինը՝ Արիստակէս*, որը մանկութեանից աստվածապաշտական ծառայութեան համար էր դաստիարակված, «որ միայնակեաց, լեռնաբնակ, կրօնական [կարգն] էր մտել և բազում ու տեսակ-տեսակ տառապանքներ էր կրել, ըստ Ավետարանի, ամեն տեսակ վարժութեաններով, իրեն տալիս էր ամեն ինչի, որ հոգևոր էր՝ միանձնութեան, լեռնակեցութեան, քաղցի ու ծարավի, քանչարածաշակ կյանքի, անլույս արգելարանների, խարազանազգեստ ու գետնատարած անկողինների, բազում անգամներ գիշերվա հաճելի հանգիստն ու քնի հարկը ոտքի վրա տքնութեամբ վերջացնում էր մի ակնթարթում, և այս անում էր ոչ քիչ ժամանակ: Մի քանիսին ևս գտել իր կողմն էր քաջել՝ հետևորդ դարձնելով սույն ավետարանական ծառայութեանը: Այսպես, կամավոր քաջութեամբ տանելով բոլոր վրա հասած փորձութեանները և դրանով լուսավորվելով ու պայծառանալով՝ ծանոթ ու հաճելի էր դարձել Աստուծուն և բոլոր մարդկանց»:

860 Արդ՝ երբ Տրդատ թագավորը այս ամենը լսեց, անմիջապէս, փութապէս և անզանգաղ ուղարկեց երեք ավագ փառավոր, պատվական մարդկանց, հրովարտակներով հանդերձ, որպեսզի Գրիգորի երկու որդիներին շուտով իր մօտ հասցնեն: Եվ նրանք, որ ուղարկվեցին արքայի կողմից, որպեսզի բերեն նրանց, հետևյալներն են. առաջինի անունն էր Արտավազդ*, որը Մեծ Հայքի բոլոր զորքերի սպարապետն էր, երկրորդի անունն էր Տաճատ՝ Աշոցք* գավառի իշխանը, և երրորդի անունն էր Գատ՝ արքայի սուրհանդակը (կարապետ):

861 ՃԻԳ. Եկան նրանք հասան Կապուտկացիների երկիրը և Վրթանէսին գտան Կեսարիա քաղաքում ու սուրբ Արիստակէսին՝ անբնակ վայրում իր մենաստանում կենալիս: Նա շհամաձայնեց իջնել այն անապատից, մինչև որ քրիստոնյաների բազմութեան ժողով եղավ, որոնք համոզեցին նրան զնալ այնտեղից. «Ավելի լավ է քեզ, ասում են, Աստծու մշակի գործը, քան մենավոր բնակութեանը այդ անապատում»։ Այնուհետև նրանց ճանապարհ դրին այնտեղից: Իսկ նրանք եկան հասան Հայոց երկիրը և թագավորի առջև ներկայացրին բերվածներին՝ Գրիգորի երկու որդիներին, որոնց առավ թագավորը՝ անձամբ նրանց հետ մեկտեղ սուրբ Գրիգոր-

արքայն Գրիգորի՝ ուր և գտցէ: Եւ եկեալ գտանէին ի Գարանաղեաց գաւառին, ի լեռինն որ կոչի Մանեայ Այրք, յանապատին:

862 Ապա աղաչեաց երանելի թագաւորն Տրդատ զսուրբն Գրիգորիոս, զի փոխանակ այնր, զի ոչ հաւանեցաւ նա կալ և շրջել ընդ նմա, և սիրեաց զմենաւորութեան կեանս՝ ձեռնադրեցէ և տացէ նմա եպիսկոպոս զսուրբ որդին իւր, զոր ետ ածել ինքն՝ զԱրիստակէս: Զոր ձեռնադրեաց յեպիսկոպոսութիւն փոխանակ իւր. որպէս ըստ գրեցելոյն ի դէպ, թէ «Փոխանակ հարց եղիցին որդիք՝ կալ իշխան ի վերայ երկրի»: Որ առաւել ևս քան զհայրն վերագոյն երկնցուցանէր զիւր վարդապետութիւնն առ հարբն. և յետ նորա կայալ զտեղի հայրենեացն և անդէն նստաւ յաթոռ կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծաց: Ապա և ինքն իսկ մեծն Գրիգորիոս «ելանէր զտեղեօքն կարգելովք և զգաւաւորն աշակերտելովք յաշխարհին Հայոց՝ զուարթացուցանել, զօրացուցանել, նորոգել և հաստատել զամենեւեան»:

863 Եւ աստուածատէր թագաւորն Տրդատիոս բարեպաշտութեամբ սպասաւորեալ, ըստ աշակերտական հաւատոց ի Քրիստոս՝ երկիւղած գտանէր, որ և տեղեկացեալ և վարժեալ աստուածակեաց հրամանօքն, և ցանկալի եղեալ օրինապահ ընկալելովքն, և բարեաց օրինակ ամենայն աշխարհի: «Եւ անդէն ի նմին ուշ եղեալ փութով ընթերցուածոց աստուածեղէն գրոց»: Զի յունական աշխարհական դպրութեանն, երկրաւոր իմաստութեանն, յառաջագոյն էր տեղեակ, առաւել փիլիսոփայական մտաց հանճարագիտութեան հմուտ էր, զի ուսեալ էր զայն:

864 Արդ՝ ընկալեալ և զշնորհս երկնաւոր պարգևացն, «որով աստուածանայն լուսաւորեալ և թևակոխ թևամոխ եղեալ աստուածատուր հրամանացն ի հանգամանս, և ամենայն պատրաստութեամբ զանձն յարդարեալ», «և ըստ աւետարանական շափոցն ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրին դարձեալ: Մերկացեալ այնուհետև զհեթանոսակիր ցանկութիւնսն, և առեալ զնշան պարծանաց խաչին յանձն իւր, և երթեալ զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն՝ հաճել զհրամանացն պայման, զկնի խաչակիր գնդին Քրիստոսի աշակերտելոցն հետեւալ»: Եւ անձին իւրում եղեալ սահման պահօք և սըբնութեամբ «աղօթս մշտնջենամուռնչս և բազկատարած պաղատանս առ Աստուած, և արտասուս հանապազարուղխս» վասն աշխարհին իւրոյ: Նոյնպէս և վասն իւր խնդրէր, զի մի՛ յիշեացին մեղքն որ

րին որոնելու գնացին, ուր որ պետք է գտնվեր: Եկան գտան Գարանաղեաց գավառում Մանյա Այրք կոչված լեռան վրա, անբնակ տեղում:

862 Ապա երանելի թագաւոր Տրդատը աղաչեց սուրբ Գրիգորին, որ այն բանի փոխարեն, որ չհամաձայնվեց մնալ ու շրջել իր հետ և նախընտրեց մենավոր կյանքը՝ ձեռնադրի և եպիսկոպոս դարձնի իր սուրբ որդուն՝ Արիստակեսին, որին նա բերել էր տվել: Նրան եպիսկոպոս ձեռնադրեց իր փոխարեն, ինչպես որ դրան համապատասխան գրված է, թե՛ «Հայրերի փոխարեն կիսնեն որդիները՝ իշխան կրտսեան երկրի վրա»: Նա հորից ավելի բարձր էր ցույց տալիս իր վարդապետությունը հոր [կենդանության] օրոք, և նրանից հետո ստանձնեց հայրենի երկրի [իշխանությունը] և ապա նստեց Մեծ Հայքի կաթողիկոսական աթոռին: Ապա ինքն իսկ, մեծ արքեպիսկոպոս՝ Գրիգորը, դուրս եկավ նշանակված տեղերը և Հայոց աշխարհի կրոնափոխված գավառները՝ ամենքին զվարթացնելու, զօրացնելու, նորոգելու և հաստատելու համար:

863 Եվ աստվածասեր թագաւոր Տրդատը, բարեպաշտութեամբ ծառայելով քրիստոնյա հետեորդի հավատքով, դարձավ երկյուղած և տեղեկանալով ու վարժվելով աստվածային հրամաններին, օրինապահ ընդունվածների հետ սիրելի դարձավ և բարի օրինակ՝ ամբողջ երկրի համար: «Եվ հենց այնտեղ փութաշանութեամբ ուշադրություն էր դարձնում աստվածային գրքերի ընթերցվածներին», մանավանդ նախապես տեղյակ էր հունական աշխարհիկ դպրությանը, երկրավոր իմաստությանը, առավել ևս հմուտ լինելով փիլիսոփայական մտքի հանճարագիտության մեջ՝ սովորած լինելով այն:

864 Արդ՝ ընդունելով նաև երկնային պարգևների շնորհները, որով և շուտով լուսավորվեց ու թափանցեց աստվածատուր հրամանների հանգամանքների մեջ և ամեն պատրաստութեամբ իրեն վարդարելով, ըստ ավետարանական կանոնների՝ դարձավ մարդասեր Աստուծո ծառայությանը: Այնուհետև մերկացնելով հեթանոսակիր ցանկությունները, փառքի խաչն իր վրա անելով ու գնալով ամենակեցույց խաչյալի ետևից՝ հավանեց հրամանների կանոնները, հետևեց Քրիստոսին աշակերտյալների խաչակիր գնդին: Եվ իր անձը սահմանափակեց պատվ ու տքնութեամբ, մշտամուռնչ աղոթում էր և բազկատարած պաղատում Աստուծուն և շարունակ արտասվում իր երկրի համար: Նույնպես և իր անձի համար

յառաջին տգիտութեանն, յայնժամ զոր ի հեթանոսութեանն անդ գործէր:

865 «Եւ բազում և ամենայն ուժով նպաստաւորութիւն ընծայեցուցեալ աւետարանագործ վարդապետութեանն, և հնազանդութեամբ հպատակութիւն ցուցեալ և ծառայեալ ըստ Աւետարանին վայելչութեամբ», և այսպէս խրատեալ և զգաստացեալ կրօնաւորական վարուք, ամենայն ուղղութեամբ յամենայն գործս բարութեանց առաւել ևս պայծառացուցանէր զվարդապետութեանն սատարութիւն:

866 Իսկ մեծ արքեպիսկոպոսն երանելին Գրիգորիոս, սուրբ որդւովն իւրով Արիստակիսաւ և ամենայն երեսիլի օգնականօքն, զամենայն աշակերտովքն շրջէր, և հաստատէր զնոսա՝ կալ ի պատուիրանին ճշմարտութեան:

867 ՃԻԾ. Ընդ ժամանակսն ընդ այնոսիկ թագաւորեաց Կոստանդիանոս որդի Կոստանդեայ արքայի յերկրին Սպանիացոց և Գաղիացոց. և հաւատաց նա յԱստուած, յարարիչն երկնի և երկրի, և ի ծնունդն ի Բանն նորա, յՈրդին Միածին, և ի Հոգին սուրբ Աստուածութեան նորա: Եւ կուտեաց զումարեաց առ ինքն զբազմութիւն զօրաց իւրոց առ ափն Ովկիանոս ահագին ծովուն. և ուխտէր զայս բան ընդ ամենեպէս, զի առ հասարակ ամենայն ոք ճշմարտութեանն հաւատացէ. «միով աստուածարարառ պատգամօք՝ մի ազգ կատարեալ փառաւորիչ միոյ Աստուծոյ լինել»:

868 Եւ յԱստուած խրախուսեալ՝ դիմէր ի վերայ հեթանոսական թագաւորացն, և անդէն աստակէր առ հասարակ զամենեպէս, զորս կործանէր զօրութեամբ աստուածեան խաչին, զպիղծ և զանօրէն թագաւորսն, զԳիոկղետիանոս և զՄարկիանոս և զՄաքսիմիանոս և զԼիկիանոս և զՄաքսենտիոս, և զամենայն զաւակ պրզձալից թագաւորացն հեթանոսաց շնչէր ի միջոյ:

869 Շինէր և զաւերեալ եկեղեցիսն, և կանգնէր զսեղանսն կործանեալս ի տան Տեառն. շինէր և զառաքինարանսն վկայիցն, և բազմացուցանէր զփառաւորութիւն յիշատակաց երանելեացն մարտիրոսաց, և յաճախէր զպատիւ քահանայիցն Աստուծոյ, միանգամայն առնել խաղաղութիւն երկրաւորաց, բառնալ զգայթակղութիւնս ի միջոյ. զի մի՛ ոք մի՛ իւրք սայթաքիցէ յաստուածագնաց ճանապարհէն: Աւերէր զպղծալից մեհեանս դիւացն, և զնոսա առ հասարակ միանգամայն իսկ իւրեանց պաշտօնէիւքն ի փախուստ դարձուցեալ պակասեցուցանէր: Պատիւ և պարզևս այնոցիկ շրնորհէր, որք յաստուածպաշտութեան ճշմարտութեան կացեալ էին,

խնդրում էր, որ շհիշվեն այն մեղքերը, որ նախկին տգիտութեան մեջ հեթանոսութեան ժամանակ գործել էր:

865 Ամբողջովին մեծ ուժով նպաստեց Ավետարանի քարոզութեան գործին և հնազանդութեամբ հպատակութիւն ցուց տվեց ու ծառայեց՝ Ավետարանին վայել ձևով: Այսպէս խրատելով ու զգաստացնելով կրօնավորական վարքով, ամեն ուղղութեամբ, բոլոր բարի գործերի մեջ առավել ևս պայծառորեն օժանդակում էր քարոզչական գործին:

866 Իսկ մեծ արքեպիսկոպոս երանելի Գրիգորը իր սուրբ որդու՝ Արիստակեսի հետ, բոլոր երեսիլի օգնականներով ու աշակերտածներով շրջում էր և հորդորում նրանց՝ հաստատ մնալու ճշմարտութեան պատվիրանին:

867 ՃԻԾ. Այդ ժամանակներում Սպանիայում և Գաղիայում թագավորեց Կոստանդին արքայի որդի Կոստանդիանոսը: Նա հավատաց Աստծուն երկնքի ու երկրի արարչին և նրանից ծնած Բանին (խոսք) միածին Որդուն և նրա աստվածութեան սուրբ Հոգուն: Եվ կուտակեց, հավաքեց իր մտա զորքերի բազմութիւնը Օվկիանոս մեծ ծովի ափին և ուխտ արեց ամենքի հետ, որ առհասարակ հավատան ճշմարտութեանը՝ «մեկ աստվածային պատգամներով, մեկ կատարյալ ազգ և մեկ Աստծու փառաբանիչներ դառնան»:

868 Եվ Աստծուն ապավինելով շարժվեց հեթանոս թագավորների վրա և իսկույն ամենքին սպանեց առհասարակ, նրանց կործանեց աստվածային խաչի գորութեամբ, պիղծ ու անօրեն Գիոկղետիանոս, Մարկիանոս, Մաքսիմիանոս, Լիկիանոս, և Մաքսենտիոս թագավորներին ու պղծալից հեթանոս թագավորների բոլոր զավակներին մեղտեղից շնչեց:

869 Շինեց նաև ավերված եկեղեցիները և կանգնեցրեց Տիրուտան կործանված սեղանները: Շինեց և նահատակների վկայարանները, ճոխացրեց երանելի մարտիրոսների հիշատակների փառաբանութիւնը և բազմացրեց Աստծու քահանաների աստիճանը, որպեսզի միանգամայն խաղաղութիւն լինի երկրավորներին, գայթակղութիւնը մեղտեղից վերանա, և ոչ ոք որևէ բանով չսայթաքի Աստծու մտա տանող ճանապարհից: Ավերեց դեբրի պղծալի մեհայանները և նրանց առհասարակ իրենց պաշտամունքի ծառայողների հետ մեկտեղ փախուստի մատնելով՝ պակասեցրեց: Պատվներ ու պարգևներ տվեց նրանց, որոնք ճշմարիտ աստվածապաշ-

և ոչ երբեք զհաստատութիւնն թողեալ: Վասն այսորիկ յաղթութիւն տուաւ նմա ի վերայ ամենայնի, վասն զի առ նա զնշան յաղթութեան խաչին յանձն իւր:

870 Եւ զհրաման սաստկութեան պատուիրանին ճշմարտութեան, կալ յայսմիկ ի հաստատութեան հաւատոցն զոր առ ի Տեառնէ՛ հրովարտակօք իւրովք ընդ տիեզերս տարածանէր, սպառնացեալ յաղթող զօրութեամբն՝ լուսոյն հաւատոց որ առ ի Տէր ունել զբարեպաշտութիւնն. և այստիկ հալածէր զգօրս խաւարին, և ի վերայ ամենայնի վերնոյն զօրութեամբ գեր ի վերոյ լինէր: Իսկ որք այսմ հաւանեալք՝ զի երկրպագուք լիցին ճշմարտութեանն՝ զնոսա բարեկամեալ մերձեալ պատուեալ՝ առ ինքն մատուցանէր: Եւ այսու օրինակաւ հզօր երևեալ՝ ի վերայ մարդկանն հաստատէր զթագաւորութիւնն իւր, աստուածակարգ թագաւորութիւն զիւր թագաւորութիւնն անուանեալ, մինչ այնչափ հզօրացեալ ի վերայ ամենայն մարդկան՝ իրաւացի լինէր պայծառացեալ:

871 Եւ այսպէս յաղթող երևեալ զինքն հաստատէր՝ մինչև զամենայն աւուրս կենաց իւրոց հրեշտակ յերկնից երևեալ, զօր հանապազ նմա սպասաւոր կացեալ՝ ընդ առաւօտս առաւօտս զքրիստոսեան նշան թագի նորին առեալ՝ ի նորին գլուխն դնէր. և այսպէս տեսեալ զերկնաւոր զհրեշտակն յիւրում սպասաւորութեան երանելին և ցանկալին ամենայն թագաւորաց Կոստանդիանոս: Որ և ՚լիւր թագաւորութեանն ծիրանիս Քրիստոսի աւանդէր, աստուածաւէրն և յաղթողն ի վերայ ամենեցուն, որ հաստատէր զթագաւորութիւնն հաւատովք, և յամենայն եկեղեցիսն հաստատէր զհաւատն ճշմարտութեան:

872 ԸԻԶ. Յայնմ ժամանակի լու եղև այս յերկիրն Հայոց Մեծաց, ի զուռն թագաւորութեանն Արշակունեաց, առ Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց: Որ իբրև լուաւ զայս՝ բազում փառաւորութիւն ամենատեսանն մատուցանէր. խնդութեամբ և մեծաւ ուրախութեամբ գոհանալը զայնմանէ, որ ընդ ամենայն երկիր զիւր սուրբ անունն փառաւոր առնէր:

873 Ապա իբրև լուաւ զայս ամենայն մեծ արքայն Հայոց Տրդատ՝ խորհուրդ առնուր վասն ճանապարհացն այնոցիկ. հանդերձէր կաղմէր առնուր ընդ իւր զմեծ արքեպիսկոպոսն զՓրիզորիոս և զնորին որդին զԱրիստակէս եպիսկոպոս և զմիւս եպիսկոպոսն զԱղբիանոս: Եւ ի զինուորական կողմանէն՝ զչորեսին գահերէցսն իւրոյ տաճարին, որ բղեաշխքն կոչին. զառաջին սահմանակալն ի նոր Շիրական կողմանէն, և զերկրորդ սահմանակալն յԱսորիստանեայց կողմանէն, և զերրորդն՝ յԱրուստան կողմանէն, զչորրոր-

տութեան հավատարիմ էին մնացել և երբեք չէին թողել հատատուն [հավատքը]: Սրա համար նրան հաղթութիւն տրվեց ամեն ինչի վրա, որովհետեւ նա իր անձի վրա կրեց խաչի հաղթական նշանը:

870 Եվ Տիրոջ նկատմամբ ունեցած հավատքի մեջ հաստատուն մնալու ճշմարիտ պատվիրանի սաստիկ հրամանը իր հրովարտակներով տիեզերքի մեջ տարածեց հաղթող զորութեամբ սպառնալով [որ] Տիրոջ լույս հավատքը բարեպաշտութեամբ [պահպանեն]: Սրանով հալածում էր խավարի զորքերին և վերին հզօրութեամբ ամեն ինչի վրա գերազանց էր: Իսկ նրանք, որ այս բանին համաձայն եղան և ճշմարտութեան երկրպագուներ դարձան, այդպիսինների հետ բարեկամանալով, մերձենալով, պատվելով՝ իրեն մոտեցրեց: Այսպես հզօր երևալով՝ իր թագաւորութիւնը հաստատեց մարդկանց վրա. իր թագաւորութիւնը աստվածակարգ անվանեց և այնչափ հզօրացավ բոլոր մարդկանց մեջ, որ իրօք պայծառացաւ:

871 Այսպես հաղթող լինելով իրեն հաստատուն դարձրեց, այնպես որ իր կյանքի բոլոր օրերում երկնքից իջած հրեշտակը մըշտապես նրան էր ծառայում, ամեն առավոտ թագի քրիստոսական նշանը վերցնելով՝ նրա գլուխն էր զնում: Եվ այսպես՝ երանելի և բոլոր թագաւորների սիրելի Կոստանդիանոսը երկնավոր հրեշտակին տեսավ իրեն սպասավորելիս: Նույնիսկ իր թագաւորական ծիրանինը Քրիստոսին էր նվիրում աստվածասեր, աստվածապաշտ և ամենքին հաղթողը, որ թագաւորութիւնը հավատքով հաստատեց և բոլոր եկեղեցիներում հաստատ պահեց ճշմարիտ հավատը:

872 ԸԻԶ. Այն ժամանակ այս բանը լավեց Մեծ Հայքում, Արշակունյաց թագաւորութեան արքունիքում, Մեծ Հայքի արքա Տրդատի կողմից: Սա երբ իմացավ, ամենքի տիրոջը մեծ փառաբանութիւն մատուցեց, խնդութեամբ և մեծ ուրախութեամբ գոհացավ նրանից, որ ամբողջ աշխարհում իր սուրբ անունը փառաւորում էր:

873 Ապա Հայոց մեծ արքա Տրդատը, երբ այս ամենը լսեց, խորհուրդ արեց այն ճանապարհների մասին*, կաղմեց, պատրաստեց, իր հետ առավ մեծ արքեպիսկոպոս Փրիզորին, նրա որդի Արիստակես եպիսկոպոսին և մյուս եպիսկոպոս Աղբիանոսին*: Զինվորական կողմից՝ իր պալատի շուրջ գահերեցներին, որոնք բղեշխ են կոչվում. առաջինը՝ նոր Շիրական կողմի սահմանակալը, երկրորդը՝ Ասորեստանի կողմի սահմանակալը, երրորդը՝ Արուստա-

դըն՝ ի Մասքթաց կողմանէն. զմեծ իշխանն Անգեղ տան, և զԹա-
գաղիք ասպետն, և զսպարապետն մեծ, և զիշխանն Մոկաց, և զիշ-
խանն Միւնեաց, և զիշխանն Ռշտունեաց, և զիշխանն Մաղխազու-
թեան տանն, և զշահապն Շահապիվանի, և զիշխանն սպասկա-
պետութեանն: Եւ այլ բազում մեծամեծօք, և եօթանասուն հազա-
րու ընտիր զօրու հանդերձ՝ խաղայր գնայր յԱյրարատ գաւառէ ի
Վազարշապատ քաղաքէ՝ անցանել ի սահմանս Յունաց:

874 «Զանց անէր զբազում օթեվանօք մեծաւ ուրախութեամբս:
Եւ բազում պատիւս պատրաստութեան հպատակութեան, ըստ քա-
ղաքաց քաղաքաց դիպելոց և իշխանաց իշխանաց պատահելոց,
գտանէին մեծարանս ընդունելութեան: Ընդ ցամաք և ընդ ծով փու-
թացեալ աճապարէին, մինչ երթային հասանէին յաշխարհն Իտա-
լիացոց, յերկիրն Դաղմատացոց, ի Թագաւորակաց քաղաքն Հոով-
մայեցոց:

875 «Զորմէ իսկոյն պատմեալ յարքունական պաղատանն-
զոր իբրև լուաւ աստուածակարգ Թագաւորն պատուակալ աթոռոյն
Կոստանդիանոս, և հայրապետն մեծ, արքեպիսկոպոսն աշխարհա-
մուտ դրանն, որում անուն կոչէր Եւսեբիոս՝ մեծաւ սիրով պատիւ
արարեալ՝ ընդ առաջ ելանէին, և տունալ միմեանց զհանդիսապա-
տիւ ողջոյնն ուրախ լինէին: Եւ եղեալ ժամանակս ինչ անդէն ի
տիեզերական քաղաքին»՝ ապա զարմացեալ աստուածասէր կայսրն
Կոստանդիանոս, հարցանելով զարքայն Տրդատ, թէ «Զիա՞րդ կամ
ո՞րպէս եղեն առ քեզ Աստուծոյ սքանչելիքն»:

876 Իսկ նա կաց պատմեաց առաջի կայսերն զամենայն ա-
րարեալսն Աստուծոյ առ նա զբարերարութիւնսն: Եւ զանհնարին
Ղապտուհանն, զիինել ի կերպարանս անասնոյ, ոչ ամօթ համարե-
ցաւ պատմել նմա: Եւ զհամբերութիւն նահատակեալ վկայիցն քա-
ղութեան, և ո՞ր գործք գործեցան և ո՞րպէս բնութիւն զօրութեան
նոցա: Կամ զոր անդէն իսկ յանդիման ցուցանէր կայսերն զտա-
րեալն ընդ իւր զԳրիգոր, եթէ «Այս այն այր է, ասէ, յոյր ձեռն ծա-
նեաք մեք զմարդասիրութիւնն Աստուծոյ, և զնորին ժուժկալութիւն
համբերութեանն նշանաւոր զարմանագործութեանցն: Վասն որոյ
զարմացեալ կայսրն Կոստանդիանոս, խոնարհեցուցեալ զանձն՝ ան-
կանէր առաջի Գրիգորի, զի օրհնեսցի ի նմանէ. և բազում վայե-
լուչ մեծարանօք պատիւ արարեալ նմա, իբրև խոստովանողի Քրիս-
տոսի, ըստ արժանաւորութեան նորա:

877 Մոյնպէս և արքային Տրդատայ, իբրև եղբօր սիրելոյ, սէր
ցուցեալ ուրախութեամբ մեծաւ, մանաւանդ վասն աստուածածա-

նի՞ կողմի, շորորդը՝ Մասքութեան կողմի: Ապա [վերցրեց] Ան-
գեղ տան մեծ իշխանին, Թագաղիք ասպետին, մեծ սպարապետին,
Մոկաց իշխանին, Սյունյաց իշխանին, Ռշտունյաց իշխանին, Մաղ-
խազութեան տան իշխանին, Շահապիվանի շահապին, սպասկա-
պետութեան (արքունիքի վերակացու) իշխանին: Եվ այլ բազմա-
թիվ մեծամեծներով ու յոթանասուն հազար ընտիր զորքով հան-
դերձ Այրարատ գավառից Վազարշապատ քաղաքից շարժվեց զը-
նաց անցնելու Հունաց սահմանները:

874 Բազում օթեվաններ անցավ մեծ ուրախությամբ և հանգի-
սած քաղաքներում ու պատահած իշխանների կողմից հպատակու-
թեան շատ պատիվներ և ընդունելութեան մեծարանքներ գտավ:
Յամաքի ու ծովի վրա փութաջան աճապարեցին մինչև գնացին
հասան Իտալիա, Դաղմատիա*, Հոով թագավորանիստ քաղաքը:

875 Նրա մասին իսկույն պատմեցին արքունական պալատում,
որ երբ լսեցին պատվակալ աթոռի աստվածակարգ Թագավոր Կոս-
տանդիանոսը և մեծ հայրապետ արքունի դոան արքեպիսկոպոսը,
որի անունն էր Եվսեբիոս, մեծ սիրով պատիվ անելով ընդառաջ
եկան և իրար հավասարապատիվ ողջույն տալով՝ ուրախ եղան:
Որոշ ժամանակ մնացին այնտեղ տիեզերական քաղաքում, ապա
աստվածասեր կայսր Կոստանդիանոսը զարմացած հարցրեց Տըր-
գատ արքային, թե «Ինչպե՞ս կամ որպե՞ս քեզ պատահեցին Աստ-
ծու հրաշքները»:

876 Իսկ նա կայսեր առջև պատմեց Աստծու բոլոր գործերը ու
նրա արած բարերարությունները: Ամոթ չհամարեց պատմել նրան
իրեն հասած ահալոր պատուհասները, անասունի կերպարանք ըս-
տանալը և նահատակ քաջ վկաների տոկունությունը, նրանց կա-
տարած գործերը և նրանց զորավոր էությունը: Կամ՝ այնտեղ իսկ
կայսեր առջև ցույց տվեց իր հետ տարված Գրիգորին, թե «Մա այն
մարդն է, ասաց, որի ձեռքով մենք ճանաչեցինք Աստծու մար-
դասիրությունը և նրա տոկուն համբերութեան նշանավոր հրաշա-
գործությունները: Սրա վրա զարմանալով Կոստանդիանոս կայսրը
խոնարհեցրեց իր անձը, ընկավ Գրիգորի առջև, որպեսզի օրհնվի
նրանից և բազում վայելուչ մեծարանքներով պատվեց նրան իբրև
Քրիստոսի խոստովանողի, ըստ նրա արժանավորության:

877 Նույնպես և Տրդատ արքային, իբրև սիրելի եղբոր, մեծ
ուրախությամբ սեր ցույց տվեց, մանավանդ նրա աստվածածա-
նութեան համար առավել ևս դաշինք կնքեց նրա հետ՝ միջնորդ

նօթութեան նորա՝ առաւել դաշինս կոչը ընդ նմա, միջնորդ կալեալ զհաստատան որ ի տէր Քրիստոսն էր, զի անշուշտ մինչ ի բուն զհաստատարիմ սէրն ի մէջ թագաւորութեանցն պահեսցեն. զի ևս քան զևս առաւելագոյն զարքայն Հայոց հաստատեսցէ յերրորդութեան հաստատան: Իսկ Տրդատիոս պատմէր և վասն վկայիցն Աստուծոյ, թէ ս՛րպէս կամ զինչ օրինակ վկայեցին:

878 Ապա և կայսրն Կոստանդիանոս սկսաւ պատմել նմա վասորն ազնուական վարուց նոցա, զոր յառաջագոյն գիտէր՝ մինչդեռ էին անդէն յիրեանց աշխարհին, թէ ս՛րպէս հաճոյ վարութն էին և կամ ս՛րպէս ազնուականք ի մարմնաւոր կողմանէ տոհմակցաց իրեանց: Եւ զգործսն զօրութեան լաղթութեանն՝ յԱստուծոյ նմա տուելոյ՝ պատմէր, առ ամենայն թշնամիան ճշմարտութեանն յաղթող երևեալ: Ասէ. «Գիտեա՛, եղբայր, զի Աստուած յամենայն երկրի երևեցուցանէ զիւր ողորմութիւն զօրութեանն. զի ամենայն արարածք նորա ծանկեցն զնա և լինիցին նորա փառաւորիչք ճշմարտութեամբ, շքանդի այնպիսի երկրպագուս իւր խնդրէ»:

879 Ապա յետ այսորիկ սեծարեալ լինէին դարմանօք և մեծապատիւ շքեղութեան կարգօք յարքունեացն և յեկեղեցեացն և ի պատուական իշխանաց քաղաքին. և մեծամեծ պատարագօք և երեւելի պարգևօքն պատուեալ սիրով»:

880 «Եւ ապա հրաժարեալ ի ծիրանափառ օգոստականացն և ի սրբոյ կաթողիկոսէն, ընկալեալ ողջոյն յեկեղեցւոյն և յերևելի իշխանաց քաղաքին, և ամենայն իրօք յաշողեալք՝ ելանէին յուկիւսպատ կառս արքունատուրս, և մեծաւ շքով և բազում վայելութեամբ ունէին զճանապարհս արքունականս»:

881 «Եւ ամենայն քաղաքաց պատահելոց պայծառագոյն երևէին, և մեծամեծս ըստ արժանաւորութեան արքայութեանն պատուեալ անդատին, մինչև գային հասանէին» յերկիրն Հայոց, յԱյրարատեան գաւառ, ի Վաղարշապատ քաղաք, ի հանգստակայս սրբոցն:

882 Եւ բերէին զպարգևսն տուեալս անդատին, զոսկին և զարծաթն և զպատուական կարասին, ի նուէր սպասու եկեղեցւոյն Աստուծոյ, և ի տունս նուիրաց սրբոց վկայիցն զնէին. նաև զտուեալ զոսկի սպասս կայսերն ի նոյն հանգիստ սրբոցն զնէին: Եւ առաւել զիւրեանց եկեղեցիսն շինեալ հաստատէին:

883 Եւ մեծն Գրիգորը առ շրջել ընդ աշակերտեալսն յառաջագոյն, և հաստատէր զնոսա ի ճշմարիտ վարդապետութեանն:

դարձնելով տեր Քրիստոսի նկատմամբ ունեցած հավատքը, որպէսզի միշտ հաստատուն պահեն մտերիմ բարեկամութունն իրենց թագավորութունների միջև, և Հայոց արքայի հավատքը Երրորդութեան հանդէպ առավել ևս հաստատ լինի: Իսկ Տրդատը պատմեց նաև Աստուծու նահատակների մասին, թե որպէս կամ ինչ ձևով մարտիրոսացան:

878 Ապա Կոստանդիանոս կայսրն սկսեց պատմել նրանց ազնւական վարքի մասին, որն առաջվանից գիտեր, երբ դեռ այնտեղ իրենց երկրում էին, թե ինչպիսի հաճելի վարք ունեին և կամ որպիսի ազնւականներ էին ծագումով: Պատմեց Աստուծու կողմից իրեն տրված զօրութեան, հաղթութեան գործերը և ճշմարտութեան բոլոր թշնամիների դեմ հաղթող դառնալը: Ասաց. «Գիտեցիր, եղբայր, որ Աստուած իր ողորմութեան զօրութեանը ցույց է տալիս ամբողջ աշխարհում, որպէսզի նրա բոլոր արարածները ճանաչեն նրան և նրա փառավորիչները լինեն ճշմարտութեամբ շքանդի այսպիսի երկրպագուներ է որոնում իր համար»:

879 Ապա դրանից հետո «նրանք մեծարվեցին արքունիքի, եկեղեցիների ու քաղաքի պատվական իշխանների կողմից նշանակված ապրուստի ու մեծապատիվ շքեղութեան կարգով և մեծամեծ ընծաներով ու երևելի պարգևներով սիրով մեծարվեցին»:

880 Ապա հրաժեշտ տալով ծիրանափառ օգոստականներին ու սուրբ կաթողիկոսին, ընդունելով եկեղեցու ու քաղաքի երևելի իշխանների ողջույնը և ամեն ինչում հաջողելով ելան ոսկեպատ, արքայական կառքերը և մեծ շքով ու բազում վայելութեամբ արքունական ճանապարհներն ընկան:

881 Եվ բոլոր հանդիպած քաղաքներում փառավոր էին երևում, և այնտեղ ըստ թագավորական արժանավորութեան մեծամեծ պատիվներ ընդունելով՝ եկան հասան Հայոց երկիրը, Այրարատյան գավառը, Վաղարշապատ քաղաքը, ուր սրբերի գերեզմաններն էին:

882 Բերեցին այնտեղ տրված պարգևներ՝ ոսկին ու արծաթը և թանկագին կարասին, նվեր տվեցին Աստուծու եկեղեցու սպասավորութեանը և սուրբ մարտիրոսների նվիրական տանը դրեցին: Նաև կայսեր տված ոսկի սպասները նույն սրբերի գերեզմաններում դրեցին և իրենց եկեղեցիները առավել ևս շենացրին ու հաստատուն դարձրին:

883 Եվ մեծ Գրիգորը առաջվա աշակերտների մոտ շրջում էր ու հաստատում նրանց ճշմարիտ վարդապետութեան մեջ:

884 ՃԻԷ. Ապա յետ այսորիկ հրաման ետ մեծ կայսրն, օգոստականն Կոստանդիանոս՝ ժողովել ամենայն եպիսկոպոսաց ի քաղաքն Նիկիացուց: Յայնժամ մեծ արքայն Տրդատ և սուրբ կաթողիկոսն Գրիգորիոս հանդերձեցին և արձակեցին զԱրիստակէս, որ երթեալ հասանէր ի մեծ ժողովն Նիկիայ ընդ եպիսկոպոսսն ամենայն. ուր ամենայն տիեզերաց կարգեցաւ ընդունելութեան ասանդութեանն հաւատք և կարգք լուսաւորութեան, կանոնք պայմանաւորք, աստուածատուր զօրութիւն հաճոյիցն Աստուծոյ անշափ բարձրութեանցն: Ուր և մեծ կայսրն Կոստանդիանոս մտեալ խոստովան լինէր զհաւատան և օրհնութեամբ պակեալ ի ժողովոյն՝ զանուն յերկրի թողոյր և զարդարութիւն յերկինս հաստատէր:

885 Իսկ երանելին Արիստակէս «զայր պայծառ ծագեալ հաւատովքն և հաստատուն աստուածահաճոյ Նիկիական կանոնօքն երևել ի Հայաստան երկրին. և առաջի գնէր թագաւորին և կաթողիկոսին սրբոյ՝ զբերեալ ասանդութիւնսն»: Որով սրբոյն Գրիգորի ի նոյն լուսաւոր կանոնսն յաւելեալ, առաւել ևս զիւր վիճակն, զՀայաստան երկիրն, պայծառացուցեալ, հանդերձ միաբանութեամբ արքային Տրդատայ՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց լուսաւորէր:

886 «Ապա յետ այսպիսի գործոց զարձեալ առաւել բարձրագոյն վարդապետութեամբ սկսեալ երանելոյն Գրիգորի ճառս յաճախագոյնս զժուարայատուսն առակս խորիմացս զիւրալուրս բազմադիմիս շնորհագիրս, յարդարեալս ի զօրութենէ և ի հիւթոյ գրոց մարգարէականաց, լի ամենայն ճաշակօք կարգեալս և յորինեալս աւետարանական հաւատոցն ճշմարտութեան: Յորս բազում նմանութիւնս և օրինակս յանցաւորաց աստի, առաւել վասն յարութեանական յուսոյն առ ի հանդերձեալսն յերիւրեալ, զի հեշտընկալք և զիւրահասոյցք տխմարագունիցն և մարմնական իրօք զբողիւրոցն լինիցին, առ ի սթափել զուարթացուցանել և հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել»:

887 «Ձաւետարանական ընթացսն և զվերակացութիւն եկեղեցւոյ սրբոյ՝ շնորհօքն Աստուծոյ առանց պակասութեան տանէր. և առաւել փութայր գուն եղեալ՝ զամենայն ոք յորդորելով առ ի բարեացն քաջալերութիւն»:

888 «Զցայլ և զցերեկ պահօք և աղօթիւք և ուժգին խնդրուածովք, և բարձրագոյն բարբառովք զաստուածագիր պատուիրանացն զհրամանսն յուշ առնելով զգուշացուցանէր ամենայն մարդոյ:

884 ՃԻԷ. Ապա սրանից հետո մեծ կայսր օգոստական Կոստանդիանոսը հրաման տվեց բոլոր եպիսկոպոսներին հավաքվել Նիկիա քաղաքում: Այնժամ մեծ արքա Տրդատը և սուրբ կաթողիկոս Գրիգորը պատրաստեցին և ուղարկեցին Արիստակեսին, որ բոլոր եպիսկոպոսների հետ զնար հասներ Նիկիայի մեծ ժողովին, ուր պիտի որոշվեր ամբողջ տիեզերքի ընդունելի ավանդության հավատքը, լուսավորության կարգը, հաստատված կանոնները, Աստուծու անշափ բարձր կամքի աստվածատուր զօրությունը: Ուր և մեծ կայսր Կոստանդիանոսը մտնելով խոստովանեց հավատքը և օրհնութեամբ պակեվելով ժողովից՝ անուն թողեց երկրի վրա և արդարություն հաստատեց երկնքում:

885 Իսկ երանելի Արիստակեսը եկավ պայծառ հավատքով փայլած և նիկիական աստվածահաճո կանոններով հաստատում երևաց Հայաստան աշխարհում և թագավորի ու սուրբ կաթողիկոսի առջև դրեց բերված ավանդները: Դրանց վրա սուրբ Գրիգորը ավելացրեց սուրբ լուսավոր կանոնները՝ իր ժառանգությունը, Հայաստան երկիրը առավել պայծառացնելով Տրդատ արքայի միաբանությամբ մեկտեղ, իր կյանքի բոլոր օրերը լուսավոր դարձրեց:

886 Ապա այսպիսի գործերից հետո դարձյալ երանելի Գրիգորը սկսեց ավելի բարձր ուսումով հաճախագույն, զժվարապատում ճառեր կարգել ու հորինել, նաև խորիմաց, դյուրալուր, բազմադիմի շնորհագիր, մարգարեական գրքերի զօրությունից ու նյութից հորինված, ավետարանական ճշմարիտ հավատքի բոլոր ճաշակներով լի առակներ: Դրանց մեջ ավելի հանդերձյալ կյանքի հարության հույսի վերաբերյալ շատ նմանություններ ու օրինակներ հորինեց, կազմեց աշխարհիս անցավոր բաներից, որպեսզի տրխմարներին ու մարմնական բաներով գրազվածներին հաճելի ընդունելի ու դյուրահասկանալի լինեն՝ սթափեցնելու, արթնացնելու ու խոստացված պարզների նկատմամբ հիմնովին քաջալերելու համար:

887 Ավետարանական ընթացքն ու սուրբ եկեղեցու վերակացությունը Աստուծու շնորհներով, առանց պակասության առաջ էր տանում ու ավելի ևս ճգնում, ջանք էր թափում, ամենքին հորդորում էր բարությունների մղելով:

888 Գիշեր-ցերեկ պասով (պահք) ու աղոթքով և ուժգին խընդրանքով ու բարձր ձայնով հիշեցնելով աստվածագիր պատվիրաններն ու հրամանները՝ զգուշացնում էր ամեն մարդու «Քուն չէր

«Զտալը քունն աշաց, և ոչ նինչ արտեանաց, և ոչ հանգիստ իրանացն», մինչև հասանել ի հանգիստ Տեառն»:

889 «Եւ այսպէս հանդերձ թագաւորան և ամենայն աշակերտելովքն զամենայն ժամանակս իւրեանց ընթերցուածոց զրոց ծախէին զտիւ և զգիշեր. և նովին ծաղկեալք և շահաւետեալք, և օրինակ բարեաց ուսումնասէր առնթերակացացն լինէին»:

890 «Մանաւանդ զի ունէին ևս պատուիրանս զգուշացուցիչս յաստուածակարգ պատգամաւորացն, որոց առաջինն հրամայէ, թէ «Յօրէնս Տեառն խորհեսցիս ի տուէ և ի գիշերի». և երկրորդն զհամագունակն պատուիրէ, թէ «Միտ զիր ընթերցուածոց մխիթարութեան վարդապետութեան. մի՛ անփոյթ աննեք զշնորհացդ որ ի քեզ են. յայդ խորհեաց և ի դոյն կանխեսցիր, զի քո յառաջադիմութիւնդ յայտնի լիցի ամենեցուն. զգոյշ լինիչիր անձինդ և վարդապետութեանդ, և ի դմին յամեսցիր. զայդ եթէ առնիցես՝ և զանձն ապրեցուցես և զայնոսիկ որ քեզն լսիցեն»:

891 Արդ՝ այսու օրինակաւ զամենայն աւուրս կենաց իւրոց առաքելարան առաքելագործ վարեալ, զհետ երթեալ հրամանացն ընկալելոց մինչև ի վախճան կատարածին զայս առնէր ամ յամէ, և թաղեալ ի սէրն Քրիստոսի լուսաւորէր:

892 Իսկ մեք որպէս ընկալաք զհրամանս քոյոյ թագաւորութեանդ, քաջդ արանց Տրդատ, գրել զայս ամենայն՝ որպէս օրէն է ժամանակագիր մատենից՝ ըստ այնմ ձևոյ դրոշմեցաք, ըստ օրինակի յունական ճարտարութեանն արկեալ ի շար զամենայն:

893 «Բայց նայեցաք իբրև ի ցուցող հայելի յաստուածազիր բարձրութիւն տուլութեան հրամանացն, որ առ երանելին Մովսէս եկեալ վասն ամենայն իրացն եղելոց և աստուածողէն պատգամացն աւանդելոց՝ մատենագրել ի պահեստ յախտեանցն որ գալոցն են»:

894 «Նոյնպիսիք և այլոց մարգարէիցն հրամայեալ. «Ա՛ռ, ասէ, քարտէզ նոր մեծ և դրեա՛ ի նմա գրչաւ դպրի ճարտարի». և այլուր՝ թէ «Գրեա՛ գտեսիլդ ի տախտակի և ի զիր հաստատեա՛, զի որ ընթեռնուն՝ համարձակ ընթեռնուցու»:

895 «Իսկ Դաւիթ յայտնագոյն ևս վասն ամենայն ազգաց զվիճակ աստուածատուր օրինացն նշանակէ ասելովն, թէ «Գրեսցի այս յազգ այլ», և թէ՛ «Տէր պատմեսցէ գրովք ժողովրդոց»:

տալիս իր աշքերին, ոչ նինչ արտեանունքներին, ոչ էլ հանգիստ իր մարմնին, մինչև Տիրոջ հանգստյան հասնելը:

889 Այսպէս թագավորի ու բոլոր աշակերտների հետ մեկտեղ ամբողջ ժամանակը օր ու գիշեր գրքերի ընթերցանությամբ էին անցկացնում և դրանով ծաղկած ու շահված՝ բարի օրինակ էին դառնում ուսումնասեր ունկնդիրներին:

890 Մանավանդ որ զգուշացուցիչ պատվիրաններ ունեին Աստուծու կարգած պատգամավորներից, որոնց առաջինը հրամայում է, թէ «Տիրոջ օրենքի մասին պիտի խորհես գիշեր և ցերեկ» և երկրորդը նմանապես պատվիրում է. «Ուշադրութուն դարձրու ընթերցանության, մխիթարության, վարդապետության, անփոյթ մի լինիր շնորքիդ վերաբերմամբ, որ կա քեզանում, այդ մասին խորհիր և դրանում կաց, որ քո առաջադիմությունը ամենքին հայտնի լինի: Զգույշ կաց անձիդ և վարդապետությանդ և դրա մեջ հարատեւիր, եթե այդ անես, կազատես թե քեզ և թե քեզ լսողներին»:

891 Արդ՝ այս կերպով իր կյանքի բոլոր օրերը առաքելական, առաքելագործ [եղանակով] վարեց, գնաց ընդունված հրամանների հետքերով, տարեցտարի այս արեց մինչև դեպքերի վախճանը և թաղված Քրիստոսի սիրո մեջ՝ լուսավորում էր:

892 Իսկ մենք, երբ ստացանք քո թագավորական հրամանները, ով այրերի մեջ քաջ Տրդատ, այս ամենը գրելու, ըստ այնմ մատչանների ժամանակագրին վայել ձևով դրոշմեցինք, ամեն ինչ՝ շարադրելով հունական ճարտասանության օրինակով:

893 Բայց [միաժամանակ], ինչպես հայելու մեջ, նայել ենք շնորհված հրամանների աստվածազիր բարձրությանը, որոնք տրվել էին երանելի Մովսեսին՝ տեղի ունեցած բոլոր դեպքերը և ասվանդված աստվածային պատգամները մատենագրելու՝ ի պահպանութուն գալիք հավիտենականությանը:

894 Նոյնպիսի ձևով այլ մարգարեներին էլ է հրամայված. «Ա՛ռ, ասում է, նոր ու մեծ քարտ և գրիր վրան ճարտար դպրի զորչով, և այլուր, թէ «գրիր տեսիլքդ տախտակի վրա և հաստատիր գրքի մեջ, որպեսզի ով որ այն կարգա, համարձակ լինի»:

895 Իսկ Դաւիթը առավել հայտնի ձևով ակնարկում է, որ աստվածատուր օրենքը ամեն ազգերին պիտի վիճակվի, ասելով, թէ «պիտի գրվի այս եկող ազգի համար» և թե «Տերը ժողովուրդներին պատմելու է գրով»:

896 «Զոր եկեալ կատարեաց ամենափրկիչն Քրիստոս շնորհատուր հրամանան, թէ «Ելէ՛ք ընդ ամենայն ազգս», և թէ՛ «Փարոզեսցի Աւետարանս ի ներքոյ երկնից»։ ուստի և երանելոյս այսորիկ համարձակութիւն առեալ յուսալից փութով երեւի և արդիւնակատար ըստ Աւետարանին զիւր մշակութիւնն ցուցանէր»։

897 «Եւ արդ՛ քանզի ըստ օրինակի գրելոցս առ ի մէնջ՝ ի կատարումն դարձուցաք, ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ և մատենագրեալ զայս կարգեցաք, այլ որոց մեզէն իսկ ականատեսք եղեալ կերպարանացն և առնթրակաց հոգևորական գործոցն և լսողք շնորհապատում վարդապետութեանն, և նոցին արբանեակք ըստ աւետարանական հրամանացն։ Ոչ ստապատում ճարտարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից, այլ զյաճախագոյնան թողեալ և ի նշանաւոր գիտակաց քաղելով՝ զհամառօտսն կարգեցաք. որք ոչ մեզ միայն, ո՛վ թագաւոր, այլ յորժամ քո առաջի զմատենանդ ընթեռնուցուն՝ յայտնի է»։

898 «Փանզի շէաք իսկ հանդուրժող զամենայն արարեալս սրբոցն գտակաւ զիրաքանչիւրսն նշանակել, այլ ի զիրագոյն և ի հեշտագոյն յառաքելականն անդր զանձինս պատուպարեցաք, որոյ անցեալ զբազմախոռոն արգասեօք սրբոցն առ ի մանրակրկիտ առնելոյ՝ զկարևորագոյնսն և զօգտակարագոյնսն պատմեաց»։

899 «Ուստի և մեր առեալ հանգոյն ասացաք. ոչ ի պատիւ ընտրելոց Աստուծոյ, որք ամենապարծ և կենդանատուր խաչին ծանուցեալք յարգեցան, այլ յօրինակ քաջալերիչ հոգևոր ծննդոց իւրեանց, և որք նոքօք, աշակերտելոց իցեն յազգս ազգաց», ըստ բանի հոգևորական երգչին, որ ասէ. «Զի զոր ինչ միանգամ պատուիրեաց հարցն մերոց՝ ցուցանել զայս որդւոց իւրեանց, զի ծանիցէ ազգ այլ. որդիք որ ծնանին՝ յարիցեն և պատմեացեն որդւոց իւրեանց, զի դիցեն առ Աստուած զյոյս իւրեանց, և մի՛ մոռացին զգործըս Աստուծոյ, և զպատուիրանս նորա խնդրելով խնդրեսցեն, զի մի՛ եղիցին իբրև զհարս իւրեանց»։

900 Զի նօքա առ արարչութիւն անդր այսպիսի բարբառ արձակեալ ասացեն. «Տէր Աստուած մեր դու ես. և նա ասացել ցնոսաւ. Ժողովուրդ իմ էք դուք»։

896 Այս բանը եկավ լրացրեց ամենափրկիչ Քրիստոսը իր շնորհատուր հրամանով, թե «Ելե՛ք բոլոր ազգերի մեջ» և թե «Այս Ավետարանը պիտի քարոզվի երկնքի ներքո»։ Ուստի և այս երանելին, համարձակութիւն առնելով, հուսալից շանքով իր մշակութիւնը երեւի և արդյունակատար դարձրեց ըստ Ավետարանի։

897 Արդ՛ քանզի մեր գրածների համեմատ ավարտին հասանք, այդ ոչ թե հին գրույցներից տեղեկանալով և մատենագրելով կարգեցինք, այլ մենք ինքներս ականատես* եղանք նրանց կերպարանքներին և առկա հոգևոր գործերին և լսող՝ նրանց շնորհապատում ուսման և նրանց ծառան ըստ ավետարանական հրամանների։ Ոչ թե ստապատում ճարտարախոս լինելով [գրեցինք] մեր խոսքերով, այլ հաճախագոյնը թողնելով և նշանավոր գիտակներից քաղելով՝ այս հաճառօտը կարգեցինք, որը ոչ միայն մեզ, ո՛վ թագավոր, այլև երբ քո առջև կարդան այս մատչանը, հայտնի կդառնա [ճշմարտութիւնը]։

898 Քանզի մենք չէինք հանդուրժի սրբերի ամեն մի արարքը գրքերի մեջ նշանակելու, այլ պատուպարվեցինք այս ավելի հեշտ ու դյուրինով՝ առաքելականով։ Սրբերի բազմախոռոն վաստակները թողեցինք, որպեսզի մանրակրկիտ պատմենք կարևորագոյնն ու օգտակարագոյնը։

899 Ուստի և մենք այս կերպ ասացինք՝ ոչ թե [ավելացնելու] Աստուծու ընտրյալների պատիվը, որոնք ամենապարծ և կենդանատուր խաչով ճանաչված հարգվեցին, այլ որպես քաջալերիչ օրինակ իրենց հոգևոր զավակներին և այն ամենքին, որոնք նրանց միջոցով սերնդեսերունդ աշակերտելու են, ըստ հոգևոր երգչի խոսքերի, որ ասում է. «Այն, որ մի անգամ պատվիրեց մեր հայրերին՝ ցույց տալ այս իրենց որդիներին, որպեսզի ճանաչի նոր սերունդը։ Այն որդիները, որ ծնվելու են, պիտի ելնեն ու պատմեն իրենց որդիներին, որ հույսը Աստուծու վրա դնեն, շնորհալից Աստուծու դործերը և նրա պատվիրանները ընտրեն, պահպանեն, որպեսզի չլինեն իրենց հայրերի նման»։

900 Որպեսզի նրանք իրենց Արարչին այսպիսի խոսք ուղղելով ասեն. «Մեր Տէր Աստվածը դու ես, և նա ասի նրանց՝ «Իմ ժողովուրդն եք դուք»։

1 Այս են հաւատք ճշմարիտ. հաւատամք՝ որպէս և մկրտեցաք, և փառաւորեմք՝ որպէս և տեսաք զլոյս աւազանին:

2 Հաւատամք շնուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ, որպէս ասաց Փրկիչն յԱնտարանին առ աշակերտսն, թէ «Գնացէ՛ք այսուհետև աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէ՛ք զնոսս յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ»:

3 Հաւատամք ի Հայր՝ Աստուած կատարեալ, և յՈրդի՝ Աստուած բովանդակ, և ի Հոգի սուրբ՝ Աստուած բաւական. մի աստուածութիւն սրբոյ Երրորդութեանն, մի էութիւն, մի կամք, երեք անձինք կատարեալք:

4 Հաւատամք ի մի Աստուած Հայր, տէր և արարիչ ամենայնի. և ի միածին Որդին, որ ի Հօրէ և առ Հօր և ընդ Հօր. և ի Հոգին սուրբ, որ ի նորին էութենէ, և նովաւ արքայ զամենայն արարածս:

5 Որ է մի տէրութիւն, մի զօրութիւն, մի իշխանութիւն, մի մեծութիւն, մի գիտութիւն, մի խորհուրդ, մի պետութիւն, մի անսկզբնական զօրութիւն:

6 Երեք կատարեալ անձինք, և մի կատարեալ կամք. անպատում, անքնին միութիւն Երրորդութեանն. մի իսկութիւն, մի բնութիւն, մի աստուածութիւն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ:

7 Երեք անձինք, մի զօրութիւն աստուածութեանն. Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, Հոգին սուրբ ի նոցունց ի նոսին. իսկութեամբ, էութեամբ, աստուածութեամբ՝ հարթ հասասար հասարակ, ի խորութիւնս, ի բարձրութիւնս, ի լայնութիւնս, յերկայնութիւնս:

8 Որ աներևակի զօրութեամբքն թափանցանց լուսով իւրով ելանէ. մերձ է առ ամենեւին և հեռի յամենեցունց. անտեսական ի նկատողաց և անքնին ի քննողաց, և անբժրոնելի է յամենեցունց բնութիւն նորա. մի է էութիւն բնութեանն, և լի է երկինք և երկիր փառօք նորա:

9 Այս է մեծութիւն միութեան սրբոյ Երրորդութեանն. բայց զի պայման զովութեան այլ և այլ է, և այն չէ ծածկեալ լիմաստնոց. այն զի՝ Հայր շննեալ և ծնող է, և Որդին շննող և ծնունդ է, և Հոգին սուրբ ո՛չ ծնող և ոչ ծնունդ, այլ ելող:

10 Եւ խոստովանիմք զՀայր՝ անսկիզբն, աներևոյթ, անհասական, անճառ, անքակ, անբաժին, ամենակալ արարիչ երևելեաց և

1 Այս է ճշմարիտ հավատքը, հավատում ենք, ինչպես և մըկրտովի ենք ու փառավորում ենք, քանի որ տեսել ենք ավազանի լույսը:

2 Հավատում ենք հանուն Հօր և Որդու և սուրբ Հոգու, ինչպես Փրկիչն Ավետարանում ասաց իր աշակերտներին, թե «Գնացեք այսուհետև աշակերտներ դարձրեք բոլոր հեթանոսներին, մկրտեցեք նրանց հանուն Հօր, Որդու և սուրբ Հոգու»:

3 Հավատում ենք Հորը՝ կատարյալ Աստծուն, Որդուն՝ համապարփակ Աստծուն և սուրբ Հոգուն՝ հզոր Աստծուն, որպես սուրբ Երրորդության մեկ աստվածության. մի էություն, մի կամք և երեք կատարյալ անձինք:

4 Հավատում ենք մեկ Աստված Հորը, ամեն ինչի տեր ու առարիչ և միածին Որդուն, որը Հորից է, Հոր մոտ է և Հոր հետ է, սուրբ Հոգուն, որը նրա էությունից է, ու նրանով ստեղծվեցին ամենայն արարածները:

5 Նա մի տերություն է, մի զօրություն, մի իշխանություն, մի մեծություն, մի գիտություն, մի խորհուրդ, մի գլխավորություն և մի անսկիզբ զօրություն:

6 Երեք կատարյալ անձինք են և մի կատարյալ կամք. Երրորդության անպատում, անքննելի միություն. Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու մի էություն, մի բնություն, մի աստվածություն:

7 Երեք անձինք են, աստվածության մի զօրություն. Հայրն ինքնից, Որդին Հորից, իսկ սուրբ Հոգին նրանցից և նրանց մեջ. իսկութեամբ, էութեամբ և աստվածությամբ ընդհանրապես հարթ հավասար են խորությամբ, բարձրությամբ, լայնությամբ և երկարությամբ:

8 Իր աներևույթ զօրություններով ելնում է թափանցող լույսով, ամենքին մերձավոր է և ամենքից հեռավոր, անտեսանելի է նաշողներին և անքննելի քննողներին, իսկ նրա բնությունն անբժրոնելի է ամենքին: Մեկ է նրա բնության էությունը, և երկինքն ու երկիրը լի են նրա փառքով:

9 Այս է սուրբ Երրորդության միության մեծությունը, բայց քանի որ զովության ձևերը տարբեր են, նա թաքնված չէ իմաստուններից, քանզի Հայրը ծնված չէ այլ ծնող, և Որդին ծնող չէ, այլ ծնունդ է, իսկ սուրբ Հոգին ոչ ծնող է և ոչ ծնունդ, այլ բխող:

10 Խոստովանում ենք Հորը՝ անսկիզբ, աներևույթ, անհասանելի, անճառելի, անքակտելի, անբաժանելի, երևելիների ու աներե-

աներևույթից. նախակարծ յառաջիմաց քան զամենայն արարեալս և հաստատեալս:

11 Եւ գիանն Աստուած Որդի՝ ծնունդ ի Հօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, առանց սկզբան ժամանակի. աննառ, առանց բաժանելոյ, անբակ՝ առանց մեկնելոյ. առանց շարչարանաց. առանց միջնորդի. և նոյն ծնունդ՝ ի կուսէն մարմնով ծնեալ ի վախճանի:

12 Առաքեցաւ Աստուած յԱստուծոյ Որդի, առ մարմին ի կուսէն, և եղև մարդ կատարեալ. բովանդակեցաւ ճշմարտութեամբ ի մարմին և ճշմարիտ իսկ մարդ եղև:

13 Խոնարհեցաւ և խառնեաց զաստուածութիւնն ընդ մարդկութիւնս և զանմեռն ընդ մեռոտս, զի զմարդկութիւնս անբակ աբացէ յանմահութենէ աստուածութեան իւրոյ:

14 Զի որպէս կամեցաւ, զինչ կամեցաւ՝ և եղև. և որպէս կամեցաւ՝ և արար. քանզի չիք ինչ անհնարաւորութիւն ի նմա. և յամենայնի զօրաւոր է, և որ ինչ կամի, ո՛չ զանցանէ. և զմեր հողեղէն բնութիւնս զգեցաւ և խառնեաց յանխառն աստուածութիւն իւր և յանապականութիւնն:

15 Վասն մեր էարբ զբաժակն մահու և ետ մեզ զբաժակն անմահութեան, և զմեռելութիւն արարածոցս կենդանացոյց մահուամբն իւրով, յորժամ յարեաւ մարմնովն և նստաւ ընդ աջմէ ծնողին իւրոյ և խառնեաց յաստուածութիւն իւր Միածինն:

16 Եւ դարձեալ գալոց է փառօք՝ դատել զկենդանիս և զմեռեալս: Եւ Հայր կենդանացոյց զամենեւեան որք ի նայն հաւատացին:

17 Հաւատամք և ի սուրբ Հոգին աստուածեղէն, հոգի սուրբ, Աստուած կատարեալ, առանց առնելոյ. բղխումն մշտնջենաւոր առ ի Հօրէ. որ խօսեցաւ յօրէնս և ի մարդարէսն և յառաքեալսն, և էջ ի Յորդանան գետ:

18 Այսուհետև հոգի պետութեան, հոգի ազատութեան, հոգի բերանոյ Աստուծոյ, նորուն էութեան Հօր և Որդոյ. ոչ արարած, ոչ ծառայ. ոչ հրամանատու, այլ հրամանատու. քանզի մի գործ է Հօր և Որդոյ և Հոգոյն. որպէս ասաց իսկ Քրիստոս փրկիչն աշխարհաց, թէ «Ես և Հայր», և «Հոգին ճշմարտութեան, որ ի Հօրէ ելանէ»: Ելանէ, և ոչ բաժանի. բղխէ, և ոչ սպառի:

վույթների ամենակալ արարիչը, որն ամենայն արարածների և հաստատվածների կանխատեսողն է ու նախագուշակողը:

11 Եվ Աստվածորդի Խոսքը (Քան), Հորից ծնված նախքան հավիտենությունը, առանց ժամանակի սկզբի, անճառելի, անբաժանելի, անբակտելի, առանց շարչարանքների, առանց միջնորդի, նույնը վերջում մարմնով ծնվել է կույսից:

12 Առաքվեց Աստուծոց որպես Աստուծո Որդի, մարմին առավ կույսից և կատարելապես մարդ դարձավ: Արդարև ամփոփվեց մարմնի մեջ և իսկական մարդ դարձավ:

13 Խոնարհվեց և իր աստվածությունը խառնեց մեր մարդկությանը և անմահին՝ մահկանացուներին, որպեսզի մեր մարդկային բնությունը իր աստվածային անմահությունից անբակտելի դարձնի:

14 Քանզի ինչպես կամեցավ, ինչ կամեցավ կատարվեց և ինչ կամեցավ արեց, քանի որ նրա համար անկարելի բան չկա: Ամեն ինչում նա զորավոր է և ինչ կամենա զանց չի առնի: Նա զգեցավ մեր հողեղեն բնությունը և այն խառնեց իր անխառն աստվածությանը և անապականությանը:

15 Մեզ համար խմեց մահվան բաժակը և տվեց մեզ անմահության բաժակը: Նա իր մահվամբ կենդանություն տվեց արարածների մահկանացությանը: Երբ մարմնով հարություն առավ, նստեց իր ծնողի աջ կողմում, և Միածինն այն խառնեց իր աստվածությանը:

16 Դարձյալ փառքով դալու է դատելու կենդանիներին ու մեռյալներին: Եվ Հայրը կենդանացրեց ամենքին, որոնք նրան հավատացին:

17 Հավատում ենք աստվածեղեն սուրբ Հոգուն, սուրբ Հոգուն, կատարյալ Աստուծուն, որն անստեղծ է և մշտնջենապես բխում է Հորից, և որ խոսել է օրենքների, մարգարեների ու առաքյալների միջոցով և իջել Հորդանան գետը:

18 Հետևաբար գլխավորության հոգին, ազատության հոգին, Աստուծո բերանի հոգին, Հոր և Որդու նույն էությունամբ, ոչ արարած են, ոչ ծառայ, ոչ հրամանատու, ոչ հրամանատու, քանզի Հոր, Որդու և սուրբ Հոգու գործը մեկ է: Ինչպես աշխարհի փրկիչ Քրիստոսն ասել է, թե «Ես և Հայրը» և «Ճշմարտության հոգին, որը Հորից է ելնում». ելնում է և չի բաժանվում, բխում է և չի սպառվում:

19 Այս են երեքանձնականք միութիւն սուրբ Երրորդութեանն
և մեք զայս ճշմարիտ հաւատս ունիմք ի սուրբ Գրոց և յօրինաց
եկեղեցւոյ՝ առաջնորդ ճանապարհի առ Աստուած և ի սուրբ Գիրս
վարդապետութեանն:

20 Հաւատամք և խոստովանիմք զհամաշխարհական սուրբ
կաթողիկէ եկեղեցի, և ակն ունիմք յարութեան մարմնոց ի մեռե-
լոց և զկենացն յաւիտենականաց, և փառաւորեմք առ հասարակ
ի միասին զսուրբ Երրորդութիւնն այժմ և անվախճան յաւիտեան-
սրն. ամէն և եղիցի եղիցի:

19 Այս է սուրբ Երրորդութեան երեքանձնյա միասնութիւնը:
Յվ մենք այս ճշմարիտ հավատքն ունենք սուրբ Գրքերից և եկե-
ղեցու օրենքներից, որպէս առաջնորդ առ Աստուած ճանապարհի և
սուրբ Գրքերի ուսուցման համար:

20 Հավատում ենք ու խոստովանում համաշխարհային և սուրբ
կաթողիկէ եկեղեցուն և սպասում ենք մեռյալների մարմնով հա-
րութեանը, հավիտենական կյանքին. փառավորում ենք առհասա-
րակ և միասին սուրբ Երրորդութիւնը այժմ և անվախճան հավի-
տենականութեան մեջ. ամեն և եղիցի, եղիցի:

- Ագաթանգեղոս— Ագաթանգեղոսի Պատմութիւն Հայոց: Աշխատութեամբ Գ. Տեր-Մկրտչեան և Առ. Կանայեանց: Էջմիածին—Տիփղիս, 1909:
- Տուրաճան— Տուրաճան, գրական ժողովածոյ, Վիեննա, 1911:
- Agathangelus—Agathangelus und die Akten Gregors von Armenien. Göttingen, 1887.
- Արք. Ազար.— Ագաթանգեղոսի արարական նոր խմբագրութեանը, հրատ. Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Երևան, 1968:
- Garitte— G. Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange. Rome, 1946.
- Հունարեն Վարդ.— Ագաթանգեղոսի Պատմութեան Հունարեն նորահայտ խմբագրութեանը (Վարդ), Քարգմ. Հունարեն թնայողից Լ. Բարթիկյանի, աստղաբան և ծանոթ. Ա. Տեր-Ղևոնդյանի, Էջմիածին, է, Ը, Բ—Ժ, 1966:
- Март — Н. Март, Крещение Армян, Грузии, Абхазов и Аланов святым Григорием (Арабская версия), Петербург, 1908.
- Տաշլյան.— Յ. Տաշլյան, Ագաթանգեղոս առ Գէորգայ առքի եպիսկոպոսին և ուսումնասիրութիւն Ագաթանգեղոսի գրոց, Վիեննա, 1891:
- Адохи — Н. Адохи, Армения в эпоху Юстиниана, Петербург, 1908.
- Մանեղյան.— Լ. Մանեղյան, Երկեր, Ա, Բ, Երևան, 1977, 1978:
- Կորին.— Կորին, Վարդ Մաշտոցի, թնայողը... Քարգմանութեամբ, աստղաբանագիտական և ծանոթութեանը ի ձեռն Մ. Արեղյանի, Երևան, 1941:
- Teaching—The Teaching of Saint Gregory, trans. and comm. by R. W. Thomson, Cambridge, Massachusetts, 1970.

Ագաթանգեղոսի «Հայոց պատմութեանը» հինգերորդ դարի ոսկեդարյան մատենագրութեան դասական երկերից է, որը դեռ միջնադարում համաշխարհային տարածում է ունեցել: Մինչև որս հայտնի են մոտ երկու տասնյակ խմբագրութեաններ (որոնցից մեկը և հիմնականը ներկա Քարգմանութեան գրաբար թնայողն է) միջնադարի 9 լեզուներով՝ հայերեն, հունարեն, ասորերեն, արաբերեն, լատիներեն, եթովպերեն, վրացերեն, ղպտերեն (պատարիկ) և սլավոնական տարբերակներ:

Հնարույն պատմիչը, որն ակնարկում է նրա գոյութեան մասին, Փաղատոս Բուզանդն է: Սակայն առաջինը, որ հստակ խոսում և կարագրում է Ագաթանգեղոսի պատմութեանը, Ղազար Փարպեցին է, ըստ որի, այս մատյանը կոչվել է «Գիրք Գրիգորիսի»: Մովսէս Խորենացին ևս քաջ ծանոթ է Ագաթանգեղոսի պատմութեանը, ընդ որում տեսել է ոչ միայն այժմ հայտնի խմբագրութեանը, այլև այն կորած խմբագրութեանը, որի ասորերեն, հունարեն և արաբերեն Քարգմանութեաններն են մեզ հասել: «Գիրք Գրիգորիսի» է կոչում նաև Սերետուր:

Այս մատյանը հիշված է նաև բոլոր հետագա հայ պատմիչների կողմից, միայն այնու մոռացվել էր «Գիրք Գրիգորիսի» անունը և կոչվում էր Պատմութիւն Ագաթանգեղոսի:

Ագաթանգեղոսի պատմութեան գիտական ուսումնասիրութեանն սկիզբ առավ գեո ժԸ դարում, երբ Լ. Ստիլտինգը լույս ընծայեց նրա հունարեն Քարգմանութեան թնայողը և լատիներեն համատո Քարգմանութեանը՝ լատին «Վարդ սրբոց» մատենաշարում (Acta Sanctorum, Septembris, VIII, Antverpiae. 1762, p. 320—402): Ագաթանգեղոսի հայերեն թնայողի խմբագրի կատարված հրատարակութեանը Վենետիկում (1835), ինչպես նաև հայագիտութեան զարգացումը խըթան հանգրուան այս երկի մասին բազում ուսումնասիրութեաններ ի հայտ դալուն (Լ. Անսայան, Հայկական մատենագիտութեան, Ա, Երևան, 1959, էջ 151—213): Ագաթանգեղոսը ֆրանսերեն Քարգմանող հայագետ Վ. Լանգլուան (V. Langlois, «Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie», I, Paris) այն կարծիքը հայտնեց, որ հեղինակը չէր կարող Գ դարում ապրած լինել ոչ էլ աշխարհիկ էր, այլ՝ Ծ դարի եկեղեցական: Լուրջ թայլ էր Ա. Ֆոն Գուտշմիգի «Ագաթանգեղոս» աշխատութեան լույս ընծայումը (A. V. Gutschmid, Agathangelos, Zeit. d. Deutsch. Morg. Ges., BD XXXI, 1877, S. 1—60): Նա հայերեն Ագաթանգեղոսը համարում է թնայող, իսկ հունարենը՝ Քարգմանութեան նրա համար պարզ է, որ հեղինակը Ծ դարի եկեղեցական է: Հունարեն Ագաթանգեղոսի, ինչպես նաև Ժ դարում կատարված մետափրաստյան խմբագրութեան հրատարակութեանը Գ. դր Լազարդի ձեռքով կարևոր թայլ էր այս հարցի ուսումնասիրման համար

(Agathangelus und die Akten Gregors von Armenien, neu herausgegeben von Paul de Lagarde, Cöttingen, 1887): Ագաթանգեղոսի ակտերն անգլերէն ամփոփեց Ք. Ասրգալանը իր ժամաւուն մենագրութիւնը (Ագաթանգեղոս և իր բազմազարեան զառանիքն, Վենետիկ, 1890):

2. Տաշլանը գտնում է, որ Ը դարում գրված Գեորգ Ասորու թղթի և Ագաթանգեղոսի միջև բնագրային տարբերություններ կան: Նա համոզված է, որ Ագաթանգեղոսի խմբագիրն է, որ Կորյունից բազիլ է և ոչ ընդհակառակը: Այս խմբագիրը բանաբազմություններ է կատարել նաև այլ աղբյուրներից (Ն. Տաշեան, Ագաթանգեղոս առ Կեորայ ասորի եպիսկոպոսին, Վիեննա, 1891, էջ 86): Գ. Տեր-Մկրտչյանը գտնում է, որ Կորյունն է Ագաթանգեղոսի պատմության խմբագրողը (Գ. Տեր-Մկրտչյան, Ագաթանգեղոսի աղբյուրներից, Վաղարշապատ, 1896), իսկ ըստ Ն. Բյուզանդացու, Գ դարում հունարեն գրված Ագաթանգեղոսի մատյանը ն դարում Կորյունը հայերենի է թարգմանել (Կորյուն վարդապետ և եօրին թարգմանութիւնը, Տփղիս, 1900, էջ 14):

Այսպիսով, հինգերորդ դարի կեսերին լորրորդ դարից գոյություն ունեցող պատմական, վիպական ու վկայարանական աղբյուրներից հայ եկեղեցականի ձեռքով խմբագրվել է «Գրիգորիսի Գիրքը» (Ագաթանգեղոսի պատմությունը), որը տեսել ու նկարագրել են Ղազար Փարպեցին և ուրիշները: Հեղինակը (խմբագրողը) պատկանել է Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտների շրջանակին:

Ագաթանգեղոսի պատմության տարածման հարցում վճռական նշանակություն է ունեցել նրա հունարենի թարգմանվելը, քանի որ հանրահայտ է, թե հունարենից են առաջացել այլալեզու գրեթե բոլոր խմբագրությունները: Վերջերս Գ. Լաֆոնտենը բազում ձեռագրերի համեմատությամբ հրատարակեց հունարեն Ագաթանգեղոսի քննական բնագիրը (La version grecque ancienne du livre arménien d'Agathange, édition critique par G. Lafontaine, Louvain—la neuve, 1973):

Տասներորդ դարում, երբ հունարեն Ագաթանգեղոսի հայտնի Առաջաբանը՝ Արտաշիրի ապստամբության հատվածը, արդեն կցված էր նրա սկզբին, Միսեոն Մետափրաստեսը ամփոփեց այս բոլորը և մտցրեց իր կազմած հունարեն «Վարդ սրբոցի» մեջ: Հունարեն Ագաթանգեղոսը և նրա մետափրաստյան համառոտ խմբագրությունը տարածվել են միջնադարյան քրիստոնյա աշխարհում: Հունարեն Ագաթանգեղոսից է թարգմանված լատիներեն համառոտ խմբագրությունը: Հունարենից է նաև վերջինս հայտնաբերված հունարեն համառոտ վարքը (G. Lafontaine, Une Vie grecque abrégée de St. Grégoire l'Illuminateur, Muséon, LXXXVI, 1—2, 1973): Մետափրաստյան խմբագրությունն ունեցել է վրացերեն, իտալերեն (ժէ դ) և սլավոնական թարգմանություններ: Կա նաև մի վրացական պատասիկ, որն ուղղակի հայերեն Ագաթանգեղոսից է թարգմանված: Ժ. Գարիտը հայտնաբերեց, որ պահպանվել է նաև Ագաթանգեղոսի կազմում գտնվող Վարդապետության համառոտ վրացերեն թարգմանությունը, որը հայտնի է եղել «Վան հավատո» անվամբ և մինչև այդ վերագրվել է Հիպոլիտոսին (G. Garitte, Le traité géorgien «Sur la foi» attribué à Hippolyte, Le Muséon, t. 78, 1—2 (1965), p. 119—172):

Սակայն հունարեն Ագաթանգեղոսը ամենից ավելի արաբերեն թարգմանություններ է ունեցել, որոնցից է նրա ամբողջական թարգմանությունը (Ս. Տեր-Ղևնդյան, Ագաթանգեղոսի արաբական նոր խմբագրությունը, Երևան, 1968): Ըստ

ժ. Գարիտի, դպտերեն միջանկյալ օրինակից է թարգմանված Գրիգոր Լուսավորչի արաբերեն համառոտ վարքը (G. Garitte, Une Vie arabe de St. Grégoire d'Arménie, Le Muséon, LXV, 1—2, 1952):

Մեր դարի սկզբին Ն. Է. Պերեյրան կիսաբնում լույս ընծայեց Գրիգոր Լուսավորչի եթովպերեն համառոտ պատմությունը (Vida de S. Gregorio, patriarcha da Armenia, publ. por F. M. E. Pareira, Lisboa, 1903):

Վերոհիշյալ բոլոր խմբագրությունները, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են Ագաթանգեղոսի պատմության մեզ հասած հայերեն բնագրին, խմբագրությունների մի խումբ են կազմում:

Սակայն կա խմբագրությունների մի այլ խումբ, որի հայերեն բնագիրը դեռ չի հայտնաբերված, բայց ձեռքի տակ ունենք ասորերեն, հունարեն և արաբերեն հինգ թարգմանություններ (խմբագրություններ): Բանասիրության մեջ սրանք ընդհանուր անվամբ, պայմանականորեն վարք են կոչվում:

Կ Ագաթանգեղոսի խմբագրության մեջ արմատական հեղաշրջում էր 1902 թվականին Ն. Մատի ձեռքով արաբերեն խմբագրության պակասավոր գրչագրի հայտնաբերումը Մինայի Ս. Կատարինն վանքում: Այս խմբագրության ամբողջական ձեռագիրը շատ ուշ գտնվեց ու հրատարակվեց պակասող բաժինը (Ս. Տեր-Ղևնդյան, Ագաթանգեղոսի արաբական խմբագրության նորահայտ ամբողջական ձեռագիրը, Պատմա-ճշգրտական հանդես, 1, 1973): Մատի հայտնաբերած ձեռագրի ուսումնասիրությունը պարզեց, որ մեզ հասած հայերեն Ագաթանգեղոսը միակ հայալեզու բնագիրը չէ, որ գոյություն է ունեցել վաղ միջնադարում Հայոց դարձի շուրջը: Մասը իրավացիորեն ենթադրեց, որ իր հայտնաբերած արաբերեն խմբագրությունը պետք է թարգմանված լիներ հունարենից, որն իր հերթին պիտի ունենար հայերեն բնագիր մայր օրինակ (Mapp, стр. 162—163):

Ն. Մատի ենթադրությունը հաստատվեց, երբ Ժ. Գարիտը հրատարակեց էջերովալան (Իսլամիա) հայտնաբերած հունարեն նոր խմբագրությունը: Արաբերենը, իր որոշ մասերում այս հունարենի թարգմանությունն էր: Ըստ Ժ. Գարիտի, հունարենը հայերեն ընագրից պետք է թարգմանված լինի (G. Garitte, Documents pour l'étude du livre d'Agathange, Vatican, 1946):

1961-ին Օզրիդայում (Մակեդոնիա, Հարավսլավիա) հայտնաբերվեց Ագաթանգեղոսի մի նոր հունարեն խմբագրություն, որն իր շարադրանքով հարում է Ագաթանգեղոսի վարք կոչված խմբագրությունների դասին: (La Vie grecque inédite de St. Grégoire d'Arménie, Anal. Boll. 83, f. 3—4, 1965):

Մի նոր հայտնաբերություն է վերջինս լույս տեսած ասորաասոր արաբերեն (քարտուխի) վարքը, որը հրատարակել է Մ. Վան Էսբրոեքը (M. van Esbroeck, Un nouveau témoin du livre d'Agathange, REA, VIII, Paris, 1971 p. 13—167): Ուսումնասիրելով այս բնագիրը, նա եզրակացնում է, որ նրա ասորերեն նախատիպը (ձեռագրում նշված է, որ թարգմանված է 1178 թվակիր ասորերեն գրչագրից) պետք է հայերենից թարգմանված լիներ: Ասորերեն նախատիպն իրոք հայտնաբերվեց ու հրատարակվեց (M. van Esbroeck, Le résumé syriaque de l'Agathange, Analecta Bollandiana, 95, f. 3—4, 1977):

Նիստի ունենալով Ագաթանգեղոսի նորահայտ բազմալեզու խմբագրություն-

ների տվյալները, այժմ կարելի է հետևյալ եզրակացությանը հանդելու Հինգերորդ դարի առաջին կեսում կամավել է մի խմբագրություն, որի հայերենը դեռ հայտնի չէ, բայց կան նրանից ծագող ասորերեն, հունարեն և արաբերեն խմբագրություններ, որոնք Վարք են կոչվում: Այս հայերեն բնագիրը, ըստ երևույթին, դարերի ընթացքում մոռացության է տրվել: Հինգերորդ դարի կեսերին կազմավորվել է մեզ հայտնի խմբագրությունը, որը կանոնական է համարվել հայ եկեղեցու կողմից և ամբողջ միջնադարում օգտագործվել որպես նմիրական, սրբազան մատյան:

Ազգաբանագիտության առաջին հրատարակությունը լույս է տեսել Կոստանդնուպոլսում 1709-ին: Վենետիկի 1835-ի հրատարակությունը կատարվել է մի քանի ձեռագրերի համեմատությամբ: Քննական համարված բնագիրը լույս տեսավ 1909-ին, պատրաստված Գ. Տեր-Միկայելյանի և Ս. Կանայանցի կողմից:

Անցյալ դարում Ազգաբանագիտության թարգմանվել է իտալերեն (Storia di Agatangelo. Versione Italiana. Venezia, S. Lazzaro, 1843) ֆրանսերեն, չեխերեն և անգլերեն (S. C. Malan, The Life and Times of S. Gregory the Illuminator, London, 1868): Վերջերս անգլերեն է թարգմանվել Վարդապետությունը (The Teaching of Saint Gregory. An Early Armentan Catechism, tr. by R. Thomson, Cambridge, Massachusetts, 1970) և Պատմությունը (Agathangelos, History of the Armenians, trans. and comment. by R. W. Thomson, Albany (New York), 1976) Թ. Քոմսոնի ձեռքով:

Ներկա աշխարհագրաբանությանը թարգմանությունն առաջին անգամ լույս է տեսել 1977 թվականին (սովետական գրող Նրատարակչություն, խմբագիրներ Ա. Աբրահամյան, Վ. Առաքելյան), ընդգրկելով միայն բուն պատմությունը, իսկ Վարդապետության թարգմանությունը լույս է տեսել «Էջմիածին» ամսագրում (1978 Պ, 2, է, 1979 Ք, 5, 2):

Էջ 7. Առաջարկ.— Ազգաբանագիտության առաջարկը անհղծվածային է, զեռ լրիվ պարզ չէ նրա էությունը: Ուսումնասիրողները այստեղ նկատել են հակասություններ, խոսվում է հեղինակի մասին որպես հոռմայեցու, հոռմեական ու հունական դպրությանը ծանոթի, որը եկել է Տրդատ թագավորի արքունիք և դարձել թարգմանադար, սակայն մի քիչ ներքև նա իբրև հայ է ներկայանում: Կամ ականատես լինել է համարվում, երբ ասվում է, թե կարդացել է Թորգոմյան ազգի և Հայաստան աշխարհի մեջ քրիստոնեությունը տարածելու գրվածքը:

Բանն այն է, որ առաջարկը միատարր չէ և, հավանաբար, այնտեղ կան որոշ շերտեր, գուցե նաև ազգավազումներ: Համենայն դեպս, չի ծխտվում, որ առաջարկը Ն դարում Ազգաբանագիտության գրքի մեջ է եղել, մանավանդ որ իր լեզվական հատկանիշներով բնագրից չի հեռանում: Գասական գրաբարի և մատենագրության ուսումնասիրողները (Նորայր Քյուզանդաջի, Ն. Ակինյան) Ազգաբանագիտության ամբողջ բնագրի հետ առաջարկը ևս համարում են դասական գրաբարով հորինված:

Նուսվարկողները— Ազգաբանագիտության հունարեն թարգմանությունը ունի մի ուրիշ առաջարկ, նույնպես անհղծվածային: Այստեղ որոշ մանրամասնությամբ պատմվում է, թե ինչպես Արտաշիր Պապականը Իրանում իշխանությունը խլեց Արտավան Արշակունցից: Այս հատվածի թարգմանությունը հունարենից զբարբար տե՛ս

Գ. Չարպահանյան, Հայկական հին դպրութեան պատմություն, Վենետիկ, 1886, էջ 184—191:

Այս հունարեն առաջարկի սկզբնական փոքր հատվածը, ուր խոսվում է նավահանության մասին, հայկական առաջարկի առաջին մասի ամփոփումն է, քանի որ մենայն ընդհանրապես նոր նյութ է: Հայկական ոչ մի ձեռագիր նման նյութ չունի, իսկ Ազգաբանագիտության երկրի հունարեն այն գրաչափերից, որոնք բնագրի սկիզբը պահպանել են, միայն մեկը՝ Ֆլորենտիայի Լավրենտյան մատենադարանի ձեռագրից, ունի այս առաջարկը: Մնացած բոլոր գրաչափերը սկսվում են այնտեղից, ուր հայերեն Ազգաբանագիտության բուն սկիզբն է՝ առաջարկից հետո: Հունարեն առաջարկի նյութերն անցել են նաև հունարեն մետափրատյան խմբագրության մեջ:

Ղազար Փարպեցու և Մովսես Խորենացու վկայություններից չի երևում, որ այսպիսի առաջարկն տեսած լինեն: Ղազար Փարպեցին Ազգաբանագիտության թարգմանությունը ասելով՝ սկսում է. «Մա զնուազումն թագաւորութեան Արշարունդակութունը տալիս՝ սկսում է. «Մա զնուազումն թագաւորութեան Արշարունդակութունը տալիս...» խոսքերով, որոնք գրեթե նույնությամբ Ազգաբանագիտության սկզբնամասի կրկնությունն են. «Ընդ նուազել ժամանակաց թագաւորութեանն Պարթևաց...»:

Ա. Յ. Գուշակյանը, իր ժամանակին ձեռքի տակ ունենալով միայն վերոհիշյալ Ֆլորենտյան օրինակը, ենթադրել էր, որ այս առաջարկը թարգմանի կողմից է ազգայնացված: Սակայն, ինչպես նշվեց, հունարեն ոչ մի այլ ձեռագիր այն չունի, ուստի չէր կարող թարգմանի ազգայնացրածը լինել: Այժմ պարզ է, որ այս հատվածը ազգայնացրած է հունարենի թարգմանվելուց հետո և Սիմեոն Մետափրատյանի ամփոփումից առաջ:

Հունարեն առաջարկի հեղինակին համակրանքը Արտաշիր Սասանյանի կողմն է՝ ընդգրկելով Արշակունցաց, իսկ Ազգաբանագիտության պատմության մեջ՝ ընդհանրապես թ. Նյուգերեն գտնում է, որ հունարեն առաջարկի համար Արտաշիրի ազդեցությունը վերաբերող նյութերը բազմաթիվ են և Արտաշիր Բարական Կարնատային գրքից: Հունարեն առաջարկում եղած հայկաբանությունները նկատի ունենալով՝ բանասերները եզրակացրել են, որ Կարնատայի ու հունարեն առաջարկի միջև եղել է մի հայկական միջանկյալ օրինակ (տե՛ս Կ. Մելիք-Օհանջանյան, Ֆիրդուսին և Իրանի վիպական մոտիվները «Մահաբանում» ու հայ մատենագրության մեջ», «Ֆիրդուսին», Երևան, 1934, էջ 25—29: Արտաշիր Բարական Կարնատայի, Պահլավի բնագրից թարգմանեց հանդերձ ծանոթութեամբ Զ. Քիրեանցի, Փարիզ, 1907, էջ 8—14):

Ազգաբանագիտության վարք կոչված խմբագրությունների խմբի հունարեն բնագրի հրատարակության առթիվ Ժ. Գարիսը, մանրամասն համեմատելով նրա և հունարեն վերոհիշյալ առաջարկի լեզվական հատկանիշները, ակնբախ նմանություն է գտնում, սակայն զգուշանում է եզրակացություններ անել: Այս հարցի շարժը Ն. Ակինյանը որոշ ենթադրություններ է անում և նկատի ունենալով, որ Ազգաբանագիտության այս խմբագրության (Վարք) հունարեն թարգմանությունը սկիզբ լուծելի, այն տեսակետն է հայտնում, թե հունարեն Ազգաբանագիտության լավրենտյան գրքից թարգմանված վերոհիշյալ առաջարկը՝ Արտաշիրի պատմագրության մասին, այստեղից է հանված (Արտաշիր Բարականի վեպը լուծարելն Ազգաբանագիտության մեջ և Ս. Գրիգորի նորագիտ լուծարելն վարքը. «Էջմիածնի Ամսօրեայ» 1947, էջ 567—570):

581); Այս տեսակետը ուժեղ կովանների կարիք է զգում, և ընդհանրապես հուսալիքի առաջարկների ծագման հարցը դեռ ուսումնասիրության կարոտ է:

էջ 11. Բամա (վարդիչ օղի) — Վիեննայի կրկնագիր օրինակը որոշ տարբերություն ունի այս տեղում:

«... վասն այսորիկ իսկ ընդ ծաղկաձևի ալիսն բաղձութիսն համատարած ծովուն ընդխանեալք շահատակիցն ոչ ըստ անձանցն կամի այլ վարդիչ աւղոյն վարելոյ բունավարեալք ի վերայ լորձանացն յաճախատարած լայնացիւոցն դանդաչիցն վասն աւղոսն գտանելոյ...» (Յուշարձան, էջ 72—73):

Քարգամնուժյան մեջ մտցրել ենք «վարդիչ օղոյն» արտահայտությունը, որն ունի տրամաբանական է, քան «վարիչ օղոյն»:

էջ 13. Խոսքի վաճառակաւորութիւն — Զպետք է բառացի հասկանալ. սա կապուժում է հեղինակի ընտրած համեմատութեան հետ և նշանակում է լուսփի շարագրանքը (ծանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագիրներին):

էջ 19. վերակազմ — եպիսկոպոս կամ եպիսկոպոսպետ:

էջ 21. ... Բարգելոյ [գրվածք] — Այս պարբերության մեջ ակնարկվում են Ազաթանգեղոսի աղբյուրները (Մ. Արևիյան, Երկեր, Գ, էջ 182, Երևան, 1968) և դարի կենտրի մատենագիրը, որ խմբագրել է Ազաթանգեղոսի Պատմությունը, ձեռքի տակ է ունեցել Հայոց դարձի պատմության Գ դարի նախնական խմբագրությունը կամ խմբագրությունները և Ե դարի սկզբի խմբագրությունը (որից ծագել են հավանաբար Վարք կոչված խմբագրությունները):

Ազաթանգեղոսի պատմության համար բազում աղբյուրներ են նշվում հայագիտության մեջ: Գ. Տեր-Մկրտչյանը հիշում է Գորիայի ու Շամոնայի ասորիքն վերկայաբանությունը և Աբրահամ Խոստովանողի Վկայք Արևելիցը (Ազաթանգեղոսի աղբյուրներից, Վաղարշապատ, 1896, էջ 9—62), Ն. Ակինյանը գտնում է, որ Ազաթանգեղոսի պատմության մեջ կուսավորչի վարքը ձևված է Մ. Աբրեկիոսի վարքի հետևողության (Քենութի վարուց Մ. Աբրեկիոսի Յերապոլոսյ եպիսկոպոսի «Հանդես Ամսօրեայ» 1913, էջ 513—526), սակայն այս տեսակետը չի ընդունում Պ. Պետերսը (Revue des Etudes Arméniennes, t. I. 1920/1921, p. 385—387): Ն. Ակինյանը ենթադրում է նաև, որ Ազաթանգեղոսը բաղվածքներ ունի Կյուրեղ Երուսաղեմացու վկայաբանությունից (Վկայաբանութիւն սրբոյն Կիրիլի (Կիրակոսի) և մօր Նորա Աննայի, Ազաթանգեղոսի աղբյուրներէն, «Հանդես Ամսօրեայ», 1948, էջ 129—135):

Ազաթանգեղոսի պատմության մեջ առատորեն օգտագործված է Աստվածաշունչը, որից շատ վկայություններ կան: Ը. Գաթրճյանը մատնացուց է անում, որ Ազաթանգեղոսի մոտ կան Բարսեղ Կեսարացու պատարագից հատվածներ, քնն այլ պատարագներ ևս ծանոթ են եղել նրա խմբագրող-հեղինակին (Սրբազան պատարագամատոց Հայոց, Վիեննա, 1897, էջ 90—91):

Ազաթանգեղոսը սերտ աղերս ունի Կորյունի հետ, ընդ որում բանասերների մեծ մասը համոզված է, որ Ազաթանգեղոսի խմբագրողն է քաղել Կորյունից:

... չկայվեն մեղեքի գարշապարին — այսինքն՝ չկանգնեն մեղքերի շաղկի վրա (ծանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագիրներին):

էջ 25. ... վախճանիկ հասավ — Պարթևների թագավորության վերանալու թվականն է 226, և բնականաբար չէր կարող տեղի ունեցած լինել Տրդատ Գ-ի հոր՝

Խոսրով Բ-ի օրոք: Ազաթանգեղոսի սույն հատվածում վիպական տարրի ներթափանցման պատճառով որոշ շփոթություններ կան:

Բ դարի վերջում և Գ դարի սկզբին Արշակունյաց թագավորությունը Հայաստանում դարձել էր ժառանգական, և Վաղարշ Բ-ին հաջորդել էր նրա որդին՝ Խոսրով Ա (մեռ. 216): Մրա օրոք սկիզբ առավ Սասանի թոռ Արտաշիր Պապականի պայքարը Արտավան Արշակունու դեմ, որ Խոսրովի որդու Տրդատ Բ-ի (216—252) օրոք վերջացավ Պարսկաստանի Արշակունիների պարտությունը:

Տրդատ Բ հո մղեց Արտաշիրի հարձակումները Հայաստանի վրա: Պատերազմը շարունակվեց նաև Արտաշիրի հաջորդ Շապուհ Ա-ի օրոք, որը երկար պայքարից հետո կարողացավ ռազմակալել Հայաստանը: Տրդատ Բ-ի պարտությունից հետո Հայաստանի դահլիճ նստեց Արտավազդը (252—272): Վերջերս գոյություն ունի այն վարկածը, թե Հայաստանը որոշ ժամանակ երկու մասի բաժանվեց Իրանի ու Հռոմի միջև: Խոսրով Բ (279—287) արշավեց Պարսկաստանի խորքերը, ինչուի նա վկայում է Ազաթանգեղոսը: Վերջապես 298 թվականին հաղթական հոռոմացիք հաշտություն կնքեցին Սասանյան արքայի հետ, և Մեծ Հայքի դահլիճը նրանց Տրդատ Գ (ըստ ոմանց՝ Տրդատ Գ), որի օրոք Հայաստանում ընդունվեց քրիստոնեությունը:

Ինչպես տեսնում ենք Ազաթանգեղոսի տեղեկությունները թեև խառն են վիպական տարրով, այնուամենայնիվ զուրկ չեն պատմական արժեքից: Ազաթանգեղոսի մոտ Գ դարի սկզբին ապրած Խոսրով Ա և որդին Տրդատ Բ մասամբ միանված են դարի վերջում ապրած Խոսրով Բ-ի և որդի Տրդատ Գ-ի հետ: (C. Toumanoff, „The Third-century Armenian Arsacids, Revue des Etudes Arméniennes“, t. VI, 1969, p. 233—281):

Ստան — արքա. Թաթար: Պարսից Աբեմենյան ժամանակաշրջանի մայրաքաղաք Պերսեպոլիսի կոչքին էր:

Ալանաց զոներ — Միջնադարում այսպես էր կոչվում այժմյան Գարիալի կիրճը Կովկասյան լեռներում:

... Ճորտ պանակի ղոներ — Ինչպես այժմ պարզված է, Ազաթանգեղոսի երկի նախնական բնագրում պետք է եղած լինեք զճորտայ պահակին՝ սակայն գրչի սխալով դեռ շատ վաղուց դարձել է զգիրոյ պահակին: Այսպես է եղել հենց Զ դարի վերջին, երբ թարգմանվել է հունարենի:

Նորահայտ արաբերեն թարգմանությունը նույնպես ունի «Ջուարուս ձևը (արար. Ազաթ. 2), որը զգիրոյ» ձևի աղավաղումն է:

Ազաթանգեղոսի գրեթե բոլոր ձեռագրերում այս վերջին ձևը կա: Ընտել — Այս ցեղախումբը հանդես եկավ Բ-Գ դարերում, և կարծվում է, որ յառնուրդ է ուզրական և ասիական (ալթայական) ցեղերի: Գ դարում հոնները բախվելով գրեթե հետ շարժվել են դեպի արևմուտք: Ե դարում նշանավոր էր նրանց պետք՝ Աթիլյան, որը մեծ տաքնապ պատճառեց Արևմտյան Հռոմեական կայսրությանը և Բյուզանդիային: Հոների մի ճյուղը հաստատված էր Հյուսիսային Կովկասում և պայքարի մեջ էր Սասանյան Պարսկաստանի դեմ:

էջ 27. Լիփեցե (Լիփնք. ճիշտ ձևն է Լիփիք) — Ցեղ, որն ապրում էր Կովկասի Լիփիք ազգագավառում: Հայտնի էր Լիփնաց բազաթը (Ս. Երեմյան, Հայաստանն ըստ «Հշխաբհացուցի», Երևան, 1963, էջ 54—55):

Ճիղբեր — Ցեղ, որն ապրում էր Կովկասյան լեռների ձիղբը գավառում:

կասպեր— կովկասյան ցեղ, որն ապրում էր Աղվանքի արևելյան տարածա-տաններում, ծովի ափին, որը եռուսյակն կոչվում էր Կասպից ծով:

Փուլզաններ— Փուլզանաց թագավորություն: Տարածված էր Միջին Ասիայում, այժմյան Աֆղանստանում և Հյուսիսային Հնդկաստանում. իր ծաղկման շրջանն ապրեց Ա—Գ դարերում: Վաչկատուն ցեղերի մի խումբ էր, որի գլխավոր ցեղը կոչվում էր քուշան և հունա-բաղարիական թագավորության անկումից մեկ դար հետո կազմեց թագավորություն, ուր իշխում էր Արշակունիների մի ճյուղը, և հայ-Արշակունիները կամենում էին միացալ ճակատ կազմել Սասանյանների դեմ: Քաջավից Գ դարում և վերածվեց մանր թագավորությունների: Փուլզանների օրոք բուդդայականությունն սկսեց Հնդկաստանից ներթափանցել Միջին Ասիա:

Էջ 33. Փոսից գրանի (Փասպարս) — Լեռնանցը գտնվում է Կոթիկից դեպի Կողոնիա տանող ճանապարհի վրա, Գալլ գետի ափամերձերի մոտ: Մուշի բառը հավանաբար ունի փոսի իմաստը (Ն. Անադյան, Արմատական բառարան, Գ հտ. էջ 241):

Էջ 35. Հունաց իշխան (բագրավոր) — Գիոկղեոսիանոս կայսրն է (304—305). իրեն դահակից էր ընտրել Մաքսիմիանոսին, և երկուսն էլ օգոստոս տիրոջն էին առել: Երանք մեկիական տեղապահ՝ կեսար ընտրեցին Փլորոսին ու Գալերիոսին, և այսպիսով ստեղծվեց բառապետությունը: 305 թվականին Գիոկղեոսիանոսը իշխանությունից թաղվեց, և սկսվեց կատաղի պայքար իշխանության համար: Կեսար Գալերիոսի մահվանից հետո պայքարում էին չորս օգոստոսներ՝ Լիկինիոսը, Մաքսենտիոսը, Մաքսիմիանոսը և Կոստանդինոսը (Կոստանդին):

Պոթեր — Գերմանական ցեղերի մի խումբ է, որը թ դարի վերջում շարժվեց դեպի հարավ-արևելք: Գոթերը պայքարել են Հռոմեական կայսրության դեմ: Կալին արևելյան գոթեր (օստգոթ) և արևմտյան գոթեր (վեստգոթ):

Լիկինեան (Լիկինիոս) (308—324) — Հայտնի էր որպես զորավար և կայսերակից էր ընտրվել Գալերիոսի կողմից, որի մահվանից հետո դաշնակցեց Կոստանդինոսին հետ. որանք հաղթեցին բոլոր հակառակորդներին և 313 թվականին երկու կայսրերը իշխեցին ամբողջ կայսրության մեջ: Սակայն 324-ին Կոստանդինոսը հաղթեց Լիկինիոսին և սպանել տվեց նրան:

Կոստանդինոսը (306—337) դարձավ միահեծան կայսր և ամբապնդեց Հռոմեական կայսրությունը՝ նոր մայրաքաղաք ընտրելով Բյուզանդիոնը (Կոստանդնուպոլիս): Միլանի հրովարտակով (313 թ.) քրիստոնեությունը ազատ կրոն հռչակվեց:

Էջ 39. Տրդատ Գ Արշակունի — Հայոց պատմության մեծ դեմքերից է և ըստ արժանության գնահատվել է թե՛ միջնադարյան պատմիչների, թե՛ նոր ուսումնասիրողների կողմից:

Խորով Բ-ի սպանությունից հետո նա տարվել է արևմուտք և Հռոմեա-հայկական զորքերի հաղթանակից հետո հաստատվել Հայոց թագավորության մեջ:

Տրդատ Գ-ի (298—330) ժամանակաշրջանին վերաբերող մի շարք հունարեն արձանագրություններ են գտնվել Հայաստանում: Գրանցից է Տիգրանակերտի պարիսպների վրա գտնված արձանագրությունը, որը Յ. Մարկվարտը, Ն. Մանանդյանը, Գ. Սարգսյանը (Г. Саркисян, Тигранакерт, М., 1960, стр. 85) գտնում են, թե Տրդատ Գ-ին է վերաբերում: Դա մի հրաման է՝ ուղղված քաղաքի բնակիչներին, որոնք, ինչպես երևում է, ապստամբել էին:

Գոնես նախորդ դարերում Հայաստանում համայնքների ձևով տարածված

քրիստոնեությունը Տրդատ Գ-ի օրոք պետական կրոն դարձավ: Փոքր Հայքի ու Կասպղովկիայի կողմերից եկած Գրիգորը և նրա հետևորդները սկսեցին հայա-վեցիցին, սակայն քրիստոնեությունը պետականացումից հետո Գրիգոր Լուսավորիչը դարձավ Հայոց կաթողիկոս: Պատմաբանների մեծ մասի կողմից քրիստոնեության ընդունումը դրվում է Գ դարի հենց սկզբին (301): Ե դարի եկեղեցական պատմիչ Սոգոմենոսը հետևյալ վկայությունն է տալիս Հայաստանում քրիստոնեության հաստատման մասին. «Ես տեղեկացա, որ հայերն ընդունել են քրիստոնեությունն ալեքի վաղ [բան վրացիներն ու ուրիշները], Ասում են, որ Տրդատը, որն այդ ժողովրդի առաջնորդն էր, մի ինչ-որ աստվածաբան հրաշքի պատճառով, որ նրա տան մեջ էր պատահել, իսկույն դարձել էր քրիստոնյա ու նաև հրամայել էր, որ քաղաքի միջոցով այդ կրոնն ընդունեն բոլոր իր հպատակները (Ն. Անանյացյան, հտ. Բ, մ. Ա, էջ 130):

Տրդատ Գ-ն կարևոր դեր խաղաց Հայաստանում քրիստոնեությունը պետական կրոն դարձնելու գործում, բանալի նոր կրոնի միջոցով կամենում էր դիմադրվել Սասանյան Իրանի գրոհը և ամբապնդել Մեծ Հայքի թագավորության գերբերը ոչ միայն քաղաքական ու քաղմական, այլև գաղափարական դեմքի՝ քրիստոնեության միջոցով:

Ինչպես ընդունված է պատմագիտության մեջ, Հայաստանը առաջին երկիրն էր աշխարհում, որ ոչ միայն ազատ դարձրեց քրիստոնեությունը, այլև պետական կրոն հռչակեց այն: Հռոմեական կայսրությունը 313 թվականի Միլանի հրովարտակով քրիստոնեությունն ընդունեց որպես հանդուրժելի կրոն, իսկ պետական կրոն դարձավ սուկ դարի վերջում:

Տրդատ Գ-ն զորավար էր և քաղաքագետ: Նա կայունություն մտցրեց Մեծ Հայքի թագավորության մեջ և վերահաստատեց նախաբարական տիրույթների սահմանները: Սկիզբ առավ Հայոց պատմության մեջ մի դարաշրջան, որը պարզապես հող նախապատրաստեց գրեթե դուրսի և հայ մատենագրության ստեղծման համար:

Սեբզ (Սեբզա) — Ալյան Բարձր Հայքի Սկիզբաց գավառում (այժմյան Սրբնկա քաղաքը): Հեթանոսության շրջանում այստեղ է գտնվել Անահիտ դիցուհու հուշակավոր մեհյանը:

Գալլ գետ — Վտակ, որը թափվում է Եփրատ գետի մեջ Սրբնկա քաղաքի մոտ:

... անձանք մաղ էր — Գրիգոր Լուսավորչի ծագման մասին Ազաթանգեղոսի տարրերի խմբագրությունները և նրանից քաղած կամ նրա հետ աղբյուր ունեցող մյուս պատմիչները տարրեր վկայություններ են տալիս: Նա Ազաթանգեղոսի պատմության, Գրիգորի հայրն էր Անանկ Պարթևը՝ պարթև արշակունիների հզոր տոհմից, այսինքն՝ ցեղակից Տրդատ թագավորին: Անանկի տոհմի կոտորվելուց հետո դայակները Գրիգորին տարան Կեսարիա, որտեղ քրիստոնեական ոգով դաստիարակվելուց հետո վերադարձավ Հայաստան:

«Տարրերի պատմության» մեջ, ինչպես նաև Մովսես Խորենացու մատյանում մի այլ տարրերակ կա: Բուրդար կոչված պարսիկ ազնվականը փախչելով Գամիրք (Կասպղովկիա) Կեսարիայում ամուսնացել էր Սափիի հետ, որը մեծատուն Եվթաղի թուրքն էր: Վերցնելով իր կնոջը՝ Բուրդարը կաճեցում էր գնալ Պարսկաստան, բայց Հանապարհին կանգ է առնում Վաղարշապատում, և Սափին դառնում է Գրիգորի ստանուն: Անանկի տոհմի կոտորվելուց հետո Բուրդարը վերցնում է մանուկ Գրիգորին նրա մոր՝ Ողոհու մոտից և փախցնում Կասպղովկիա: Գրիգորին ու-

տուցանում են հունական դարձումներ, (Յովհան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Տարօնոյ, Երևան, 1941, էջ 69—72):

Եթէ առաջին տարրերակի մէջ Գրիգորը Կապադովկիայում միայն դաստիարակվել էր, ապա ըստ երկրորդ տարրերակի՝ նա դեռ Հայաստանում ունեցել է կապադովկացի ստնտու. և նրա կապը Կապադովկիայի հետ առավել շնչաված է: Ենթադրուելով այս փաստը, ինչպես նաև Գեորգ Աստրու այն վկայությունը, թէ Գրիգորը հռոմայնացի էր, Ն. Աղոնցը եզրակացրեց, որ Գրիգոր Լուսավորչի ծագումը պետք է փնտրել Փոքր Հայքի կողմերում (Grégoire l'Illuminateur et Anakie Parthe, Revue des Etudes Arméniennes, t. VIII, 1928, p. 233—245), որի դրացի Կապադովկիայում նույն անվամբ և նույն ժամանակ ապրել են եկեղեցու երևելի հայրեր ու մատենագիրներ (Գրիգոր Նյուսացի, Գրիգոր Նազիանզացի): Ահա Գեորգ Աստրու խոսքերը.

Երիզորհիսն այն, որ աշակերտեց զՀայս, ով ուսումնասիր, հռոմայնացի էր ազգաւ, ինչպէս որ յայտնի է իւր կենսագրութեան խոսքերէն, բայց տղայութեան ժամանակ Հայոց աշխարհն եկաւ կամ Գիտկղեօտիանոսի քրիստոնէից ղէմ յարուցած հալածանաց կամ ուրիշ մեզ անծանօթ պատճառաւ: (Տաշյան, էջ 4):

Ըստ Աղոնցի, Գրիգոր Լուսավորչի ծագումը պարթևների հետ կապելու ճշգրտման նպատակն էր նրան ազգակից դարձնել արևելքում այնքան հռչակված և Հայոց գահին էլ տիրացած Արշակունիներին: Այս հարցում նկատվում է պարսկական վիպական զրույցների ազդեցությունը, և Ն. Աղոնցի կարծիքով Ազաթանդեղոսի պատմական մասը ենթակա է եղել վիպաստական գրականության ազդեցությանը:

Ինչ վերաբերում է Պարթևի ձեռքով Խոսրովի սպանության փաստին, ապա դա պատմական հիմքեր ունի: Եղիշեն հիշում է, որ երբ Հայոց նախարարական-եկեղեցական ժողովը Քեոզոս կայսրը նամակ ուղարկեց, այնտեղ աաված էր սվասն որոյ եւ նախնին մեր Տրգատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրասպան մարգարտոզխող հորեզարացն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրից Յունաց...» (Նղիշէ, Վասն Վարդանայ և հայոց պատերազմին, Երեւան, 1957, էջ 72):

Ուրեմն, իրոք Տրգատի հայր Խոսրովը սպանվել էր Արշակունու ձեռքով, և այս իրական դեպքը միահյուսվել էր այլ տարրերի հետ ու ստեղծել Գրիգորի պարթևական ծագման պատմությունը:

Պատմական հիմք կարող է ունենալ նաև երկու պարթև եզրայրների (Անակի ու Կղար) գաղթը Հայաստան, բանզի իրոք Պարսկաստանի Արշակունյաց անկումից հետո Հայաստան գաղթեցին պարթև ազնվականներ, որոնց մէջ էին հենց Արտավան Ե-ի որդիները (K. Arslan, Etudes historiques sur le peuple arménien, Paris, 1909, p. 139. 2. Մամուկյան, Գ. Բ, էջ 89):

Գրիգորի տոհմի ծագման մասին ավելի հստակ պատկերացում է տալիս հունարեն Վարքը: Գրիգորին դիմելով Տրգատն ասում է. «Երբ դու ինձ մտա եկար, ասացիր, որ Հայոց աշխարհի առաջիններից ես, բայց այժմ լի երևում ոչ քաղնական ծագումը, ոչ էլ քո [հույնական] երկիրը... (Հունարեն Վարք, էջ 2): Գեո այլ տեղերում նույն հունարեն Վարքը հիշում է, որ Գրիգորի ազգականները գտնվում էին Կեսարիայում:

Այս ամենից կարելի է եզրակացնել, որ Գրիգոր Լուսավորչիը հայ իշխանական տնից էր և հավանաբար Փոքր Հայքի որևէ իշխող տոհմից:

Էջ 71. ... աշխարհ— «Համան լալոյ արտասուացն» բառացի նշանակում է արտասուքի ու լալու աման, այսինքն՝ ալք, բայց հավանորեն այստեղ խոսքը վերաբերում է գլխին (ժանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագրություն):

Էջ 75. Ձորագո օրը— Ազաթանդեղոսի հայտնի ձեռագրերի սյուարյն շորթորդի արտահայտության դիմաց Վիեննայի կրկնագիրն ունի սյուարյն երրորդի (Յուշարձան, էջ 111), որը կա նաև այլ ձեռագրերում, ինչպես նաև հունարեն ու արաբերեն թարգմանությունների մեջ:

Էջ 77. ... մնաց տաւներէլ ասրի— Ըստ հայկական ձեռագրերի, Գրիգորը Խորվիրայում մնաց «ամս երեքտասան», սակայն Վիեննայի կրկնագիրն ունի «ամս չորեքտասան» (Յուշարձան, էջ 118), որը կրկնված է նաև հունարեն ու արաբերեն Վարքերի մեջ:

Էջ 83. ... շինականներէն— Տրգատի հրովարտակի խորագրում եղած «առ շինական» (պարբ. 134) խոսքերը լուսնն Վիեննայի կրկնագիրը (Յուշարձան, 122—123) և հունարեն ու արաբերեն Վարքերը:

Էջ 85. Հոփսիսիան— Հոփսիսիանց վկայարանությունը ինքնուրույն դիրք ունի Ազաթանդեղոսի ամբողջ բնագրի մեջ: Ուշագրավ է Հ. Տաշյանի այն վարկածը, թէ Հոփսիսիան կույսերը հավանաբար Փոքր Հայքից պետք է եկած լինեն (Տաշյան, էջ 137), այսինքն՝ ոչ թէ Հռոմից ինչ եկել, այլ հռոմեացի կողմերից:

Քրիստոնեությունը վաղ շրջանից տարածվել էր Փոքր Հայքում, և նրա զաղարկներում (Մեխիտիս, Սեբաստիա) կային ուժեղ համայնքներ: Ինչպես Գրիգոր Լուսավորչի, այնպես էլ Հոփսիսիան կույսերի ծագումը, ըստ երևույթին պետք է փնտրել Փոքր Հայքի սահմաններում, որի հալ ազգաբնակչությունը հունական ազդեցությանը ենթարկված լինելու պատճառով հռոմ էր համարվում բուն Հայաստանի հայության կողմից:

Էջ 97. ... երկու օր անց— Ձեռագրերի մի մասում կա «չեա երկուց ատուրցն», իսկ մյուսների մեջ «չեա երկուց ատուրցն»: Գ. Տեր-Մկրտչյանը և Ս. Կանայանցը նախընտրել են առաջին ձևը, սակայն Վիեննայի կրկնագիրը (Յուշարձան, էջ 129), ինչպես նաև հունարեն ու արաբերեն Վարքերն ունեն՝ երկը օր հետո:

Էջ 101. Ուրբարդ դարաշրջան— Բնագրում գրված է դար, որը նշանակում է թե հարյուրամյակ, թե հազարամյակ և կամ որևէ երկար ժամանակամիջոց: Միջնադարյան մատենագրության մեջ երբեմն Աղամից միևնու նույն գրվում է ութ դար, իսկ երբեմն Աղամից միևնու Քրիստոս վեց դար և յոթերորդը՝ միևնու աշխարհի վախճանը (ձեռք բառգիրը հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1836, Ա, էջ 602): Որպեսզի հասկանալի լինի, թարգմանել ենք դարաշրջան:

Էջ 103. ... Ետվեցիր— Ըստ այսմ Հոփսիսիան անունը դուրս է բերվում հունարեն ἑπιταφίω նետել, գցել բայից (Չ. Անտոնան, Անձնանունների բառարան, Գ, Երևան, 1946, էջ 100 (ժանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագրություն):

Էջ 107. Նալան— Թարեւացի մեծատուն հրեա Հովակիմի կինն էր՝ նշանավոր իր գեղեցկությամբ: Երկու ձեռքում զատվորներ ցանկացան նրան, բայց պարկեշտ կինը մերժեց, և ձեռունիները նենգորեն ամբաստանելով Մուշանին անբարոյականություն մեջ, համոզեցին ատյանին՝ մահվան դատապարտել նրան: Գանիել արտահայտության մեջ, համոզեցին ատյանին՝ մահվան դատապարտել նրան: Գանիել մարգարեն, վերաբննելով գործը, ապացուցեց երկու ձեռունիների խարդախություն:

նը, մահվան դատապարտեց նրանց և ազատեց Շուշանին (Դանիել, ԺԳ, 1-64), Շուշանը Ագաթանգեղոսի երկուսի, իբրև շարութեան անմեղ զոհ, հիշեցնում է Ղոխիսիմիին:

Հայել (Յայլի) և Գեբուրա— Անձնավորություններ են հին հրեաների պատմության դատավորների շրջանից: Քանանացիք հարձակվել էին Բարալայի վրա, և այն ժամանակ Բարալայի դատավոր Գեբուրա մարգարետհին կազմակերպեց թշնամու դեմ պայքարը: Քանանացիների զորավար Միսարան փախավ հրեաների առջևից և ապաստանեց Հայելի վրանում, իսկ վերջինս սպանեց նրան, ու հրեաները զուգուս բռնեցին թշնամուն (Գիրք Գատաուրաց, դ. Գ-Ե): Ագաթանգեղոսի մատչանում այս երկու կանայք հիշված են իբրև շար թշնամու դեմ կնոջ արիության խորհրդանշան:

էջ 119. Արարճերի եկիլոր (Տանկասաան)— Այս անվան տակ վաղ միջնադարի հայ մատենագիրները նկատի ունեն Միջագետքի ու Ասորիքի անապատը, որտեղ հնուց թափառել են արար վաշկատուն ցեղերը:

էջ 121. Հոռի— Հին հայկական ամիսներից է: Հայկական ամիսներն էին՝ Նավասարդ, Հոռի, Մահի, Տրե, Քաղոց, Արաց, Մեհեկան, Արեգ, Ահեկան, Մարբրի, Մարգաց, Հրոտից, Աւելեաց: Այս ամիսները երեսունական օր ունեին, բացի վերջինից, որն ընդհանրապես հինգ օր ուներ, իսկ Նահանջ տարում՝ վեց օր: Նավասարդի մեկը (Ամանոր) ավանդաբար ընկնում է օգոստոսի 11-ին (Հ. Քաղալյան, Օրացույցի պատմություն, Երևան, 1970, էջ 49-62):

Փառական Շեմակաց— միշտ տեղը հայտնի չէ: Գ. Նահապետյանը նախ առաջարկել է կարգալ «Փառականը էջմակաց», Փառականը տեղանուն համարելով, իսկ երկրորդ բառը բացատրելով վրացիներն զև նշանակությամբ (Ուղղագրութիւններ Ագաթանգեղոսի Պատմութեան, Բազմավէպ, 1907, էջ 147-148), ապա ասել է նոր բացատրություն՝ Փառական նշանակաց, այսինքն՝ ճահճախոտ և ձեղնախոտ դաշտ (Բազմավէպ, 1907, էջ 268-269): Նրան հակաճանաչելով Կ. Տեր-Մահակյանը ստաշարկեց [թա]փառական [եբ]ամակաց ուղղումը (Բազմավէպ, 1907, էջ 270): Վերջապես «Փառական նշանակաց» հողմածով Գ. Նահապետյանը եզրակացրեց (Բազմավէպ, էջ 403-407), որ Փառական դաշտը պետք է գտնվեր Մասիս լեռան ստորոտի մեծ շամի մոտ, և այդ տեղանունը կապ ունի Մովսես Խորենացու հիշած Փառախոտի հետ, որը կառուցել էր Ամասիայի որդի Փառոխը (Պատմութիւն Հայոց, Ա, դ. ԺԲ): Ըստ Անանունի, Փառականը որսադաշտ էր (Պատմութիւն Սեբեդոսի, Երևան, 1979, էջ 52. Գ. Աբգարյան, «Սեբեդոսի պատմությունը» և Անանունի առեղծվածք, Երևան, 1965, էջ 116): Հր. Անառյանը գտնում է, որ Շեմակաց նշանակում է որս (Արմատական բառարան, Գ, էջ 509), ուստի Փառականը եթե տեղանուն չէ, պետք է նշանակի դաշտ, իսկ Փառական Շեմակաց՝ որսի դաշտ:

էջ 123. ... դիվական ումին— Տրդատի խոզ դառնալը կապ ունի հայ-իրանական հեթանոսական շրջանի մտածողության հետ: Պարսիկների համար վալթի խոզը՝ վարաղը, արքունի անասուն էր, և արքայից արքայի կնիքը վարաղի պատկեր ուներ: Հր. Անառյանը վարաղ ձևից երկու տասնյակ հայկական անուններ է հիշում՝ Վարաղ—Գնել, Վարաղ—Գրիգոր, Վարաղդատ և այլն (Հայոց անձնանունների բառարան, Ե, էջ 62-69):

Ղ. Ալիշանը (Այրարատ, Վենետիկ, 1890, էջ 379, ծան. 8) Տրդատի խոզ դառնալու մեջ տեսնում է գայլամարդության ախտը (տե՛ս Գ. Յովսէփեան, Գերեզմանական հին կոթողները և նրանց հնագիտական արժեքը հայ արուեստի պատմու-

թևան մէջ», «Նիւթեր և սուսմնասիրութիւններ», պրակ Գ, Նիւ Սորք, 1944, էջ 139-140):

էջ 141. ... ըստ վերին կարգադրութեան— Սույն պարբերության վերջին տողերը Վիեննայի կրկնագրում և մասամբ այլ ձեռագրերում հետևյալ ձևն ունեն սորսյև գի համարեալ իսկ լիցի գերաննիլան իսկ ի գլիսովին յանդիման տեսանել (Յուշարձն, էջ 148):

էջ 145. Վարդապետություն— Թեև նյութի տեսակետից թույլ է կապված Ագաթանգեղոսի բուն բնագրին, որպես ինքնուրույն գիրք, այսուամենայնիվ նրա հետ ամբողջություն է կազմում և անտարակույս Ե դարից է: Ագաթանգեղոսի հունարեն թարգմանության ժամանակ՝ Ձ դարում, Վարդապետությունը եղել է նրա կազմում: Այդ են վկայում հունարեն, ինչպես նաև արաբերեն թարգմանությունները, որտեղ թեև զեղչված է այս ընդարձակ հատվածը, այնուամենայնիվ Պատմության առաջին մասի վերջում Վարդապետության սկիզբն ազդարարող (սկսենք Քրիստոսի շնորհներով...) և Վարդապետության անմիջապես հաջորդող (Արդ եկեք եղբայրներ...) խոսքերը բառացիորեն են թարգմանվել, և անկապ շարադրանք է ստացվել: քանի որ երկուսի միջև ինչ-որ հատված պակասում է (Տաշչյան, էջ 158):

Վարդապետությունն իր բնույթով աստվածաբանական երկ է: Նրա բովանդակությունը կարելի է պայմանականորեն մի քանի մասերի բաժանել, ըստ պարբերությունների համարների:

ա. 259-342. Աստվածություն, Երրորդություն և արարչագործություն: Հին Կտակարանի նյութերի համառոտ շարադրանք Աղամից մինչև Բարալայի ու Հուդայի թագավորությունների անկումը, Բաբելոն գերեզմարումը, վերադարձն ու տաճարի նորոգումը:

բ. 343-496. Մարգարեություններ Քրիստոսի դալատյան մասին: Նրա մարգեղացումը, քարոզչությունը, խաչելությունը, թաղումը, հարությունն ու համարձակումը:

գ. 497-509. Սուրբ Հոգին և առաքյալները:

դ. 510-590. Հայերին ուղղված պատժի սպառնալիքը և ապաշխարհության պահանջը: 562-564 պարբերություններում խոսքը վերաբերում է Ղոխիսիմյան կույսերի նահատակությանը:

ե. 591-658. Տարբեր օրինակներով համեմված խրատական քարոզ: 641-658 պարբերություններում ճոխ և պերճ ոճով բացատրվում է մարդկային հարության գաղափարը՝ ծառերի, բույսերի, ծաղիկների վերածաղկման և դարնանային թռչունների օրինակով:

զ. 658-715. Առաքյալների՝ Ավետարանը քարոզելու գործունեությունը:

Վարդապետության մեջ խիստ շատ վկայություններ կան Հին և Նոր Կտակարանների գրեթե բոլոր գրքերից: Հատկապես առատ են Մկնդոց գրքից, Գավթի Սաղմոսներից, Եսայիի մարգարեությունից, Մատթեոսի, Ղուկասի ու Հովհաննու ավետարաններից և Գոթթե Առաքելոցից վկայությունները:

Ըստ Ռ. Թոմսոնի, հեղինակը քաջ ծանոթ է եղել հունարեն և ասորերեն հայբարանական մատենագրությանը, բայց հատկապես օգտագործել է Կյուրեղ Երուսաղեմացու «Կուռումն ընծայություն» երկը և Հովհան Ռեկերերանի գործերը:

էջ 151. Էլի— Քթամատի ու ցուցամատի բացվածքի լափը:

էջ 161. Ինչպես և ձեզ— Բոլոր գեպերում հեղինակը հոգնակի կրկնորդ դեմքով դիմում է Տրդատ թագավորին, նախարարներին ու բազմությունը:

էջ 197. Երկնի վրա— Բ. Քոմսոնը Թարգմանել է «Երկրի վրա» (Teaching, էջ 70), սակայն Աստվածաշնչում եւ «Երկրի» եւ, ինչպես Ազաթանգեղոսի մոտ:

էջ 241. ...առաջին «մարդուն»— զայն առաջին. հասկանում է «Աստուած»: էջ 277. Պննակցութեան (հուն.— հիսուն օր)— Հրեաների Նոյնիստոսից զուրս գալու հիսունօրոյ օրը: Քրիստոսի աշակերտները նրա հարուժւոյնից հիսուն օր հետո, որը Պննակցութեան օրն էր, հավաքվեցին, և սուրբ Հոգին իշով նրանց վրա, և սկսեցին տարբեր լեզուներով խոսել: Այս տոնը կոչվում է Հոգեզայտութեան:

էջ 317. Երբայական ազգը— Բ. Քոմսոնը Թարգմանել է եզրպատգիներ (Teaching, էջ 137):

էջ 419. ... ճյուղախաչին— Հայաստանը հյուսիսային երկիր է համարվել, ինչպես հայ, աչիպես էլ ասորական ու արաբական մատենագրութեան մեջ: Զ դարի ասորի մատենագիր Զաքարիա Հոսեոսը հյուսիսային երկիր անվան տակ հասկանում է Հայաստանը և նրան հարող ու եկեղեցականորեն նրան ենթակա Վրաստանն ու Աղվանքը (Ասորական աղբյուրներ, Ա, Թարգմ. Հ. Մեքրոյանի, Օտար աղբյուրները Հայաստանի ու հայերի մասին, 8, Երևան, 1976, էջ 313—314), իսկ Ք դարի արաբ աշխարհագրագետ Իբն Խորդադեբնը, այս բնութի հետ, հիշելով նաև Ասորպատականը, կոչում է Զարրի (ասորերեն՝ հյուսիս) (Ա. Տիր-Անանյան, Հայաստանի վարչական բաժանումները, ըստ արաբ աշխարհագրագետների, ՀՍՍՀ ԳԱ Տեղեկագիր (հաս. գիտ.), 1961, 4, էջ 66): Վերջին Սասանյան պետութեան հյուսիսային բուստանն էր (երկրամաս):

էջ 427. երեւ վկայաբաններ— էջմիածնի Մայր տաճարը և Ս. Հռիփսիմն եկեղեցին վերանորոգելու Ա. Սահինյանի կատարած պեղումները ըստ բան բացահայտեցին Վաղարշապատի հնագույն եկեղեցական կառուցների վերաբերյալ: Մայր տաճարում Վահան Մամիկոնյանի վերակառուցած հիմքերի ու մույթերի տակ հայտնաբերվեցին առավել հին հիմքերի ու մույթերի խորհիսներ, իսկ մայր խորանի տակ՝ կրակարանի մնացորդներ և նույնիսկ Վանի թագավորութեան ժամանակաշրջանի հղված բազալտե քարակոթող: Ա. Սահինյանը եզրակացնում է, որ էջմիածնի Մայր տաճարը, իր նախնական ձևով Տրդատ Գ-ի ժամանակ եղել է բազիլիկ կառուցվածք՝ թաղակալ ձածկով Քասաղի, Նոյնիստոսի, Աշտարակի, Տեկորի և Երեբունյի բազիլիկ տաճարների նման: Պեղումների արդյունքները հաստատում են Մայր տաճարի մասին Ազաթանգեղոսի ու Ղազար Փարպեցու վկայությունների հավաստությունը: Ե դարում Վահան Մամիկոնյանը տաճարը վերակառուցել է և տվել նրան զմբիթակիր հորինվածք, ընդ որում նոր խորհիսները դրվել են հենքի վրա:

Ս. Հռիփսիմն տաճարի պեղումների ժամանակ նույնպես հայտնաբերվել են մույթերի հին խորհիսներ, որոնք հեթանոսական մեհյանների հարտարապետական զարդեր ունեն (Տե՛ս Ա. Սահինյան, էջմիածնի Մայր տաճարի սկզբնական տեսքը, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 1966, 3, էջ 71—93):

Տրդատ Գ-ի օրոք, ինչպես տեսանք, Վաղարշապատը Մեծ Հայքի կաթողիկոսի նստավայրը դարձավ: Արշակ Բ-ի ժամանակ՝ 369-ին Շապուհ արքան մտավ Հայաստան և ի շարք այլ բազմաթիվ զրավեց նաև Վաղարշապատը և բնակիչներից 19 հազար տուն գերեզմարեց: Սակայն դրանից հետո էլ քաղաքը մնաց Արշակունիների նստավայրը: Գրեթե դուրս ժամանակ Վաղարշապատը արքան և Սահակ կաթողիկոսը, նախարարների բազմութեամբ, հանդիսավորապես ընդունեցին Մեսրոպ Մաշտոցին, որը Վաղարշապատում առաջին դպրոցը հիմնեց:

Ե դարում հայրապետանոց փոխադրվեց Դվին, որը միաժամանակ մարզպանի նստավայրը դարձավ: Ե դարում Վաղարշապատը վերանունեց ապրեց. կառուցվեցին Ս. Հռիփսիմն, Ս. Գայանե և Զվարթնոց տաճարները և ժամանակավորապես դարձավ կաթողիկոսական նստավայր: Վաղարշապատը կաթողիկոսների եկրորդական նստավայր էր նաև Բագրատունյաց թագավորության ժամանակաշրջանում, և երբ օտարների ձեռքում մնացած Դվինում դրությունը վատանում էր, այստեղ էին փոխադրվում քահանայապետները: Ի դարի վերջում Դվինի երկրաշարժից հետո Գեորգ կաթողիկոսը հաստատվեց Վաղարշապատի Զվարթնոց տաճարի մոտ կառուցված կաթողիկոսական պալատում («Քողեալ զբնակելն ի Դուինն՝ եկեալ բնակեցա ի նոր բազարին ի մեծ եկեղեցուչն որ յանուն սրբոյն Գրիգորի շինեալ էր երանհետոյ տեանն ներսեօի երկրորդի Հայոց կաթողիկոսի»): Քոչվախի վրդ-Արծրունուց Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Պետերբուրգ, 1837, էջ 231):

Տարբեր վայրեր փոխադրվելուց հետո (Անի, Հոռմուզ, Սիս) Հայոց կաթողիկոսական աթոռը 1441 թվականին վերջնականապես վերահաստատվեց Վաղարշապատում (էջմիածնի): Մինչև առաջին աշխարհամարտը Վաղարշապատը Հայաստանի գլխավոր մշակութային կենտրոնն էր: (Տե՛ս Ա. Քալանթար, Հին Վաղարշապատի պեղումները, Երևան, 1965, Գ. Тирациян, К вопросу о градостроительной структуре древнего Валааршапата, Պատմաբանասիրական Հանդես, 1977, 2, էջ 81—98):

էջ 435. ...գործերը կատարվեցին— Այս շարժանքով ձեռնարկված արտահայտության մեջ բացահայտ կերպով երևում է հատուկ ձգտում՝ ամեն կերպ նեխմացնելու և ուրանալու Քաղեոսի գործունեությունը կամ նույնիսկ գոյությունը և բարձրացնելու Գրիգոր Լուսավորչին, որպես Հայաստանում առաջին քրիստոնյա քարոզչի:

Բանն այն է, որ քրիստոնեությունը Հայաստանում սկսել է տարածվել դեռևս առաջին դարում: Ավանդաբար Քաղեոսն ու Բարթողիմեոսը (Քրիստոսի աշակերտներից) համարվում են Հայաստանում քրիստոնեության առաջին քարոզիչներ, որոնք նահատակվել են Սանատրուկ թագավորի հրամանով: Համենայն դեպս Փավստոս Բուղանդը հայ եկեղեցին կոչում է Քաղեոսի աթոռ, իսկ հայ կաթողիկոսներին (ինչպես, օրինակ, Հուսիկին) զգլիճակակալն զգլիճակին Քաղեոսի առաքելուն և զնորին նմանայն Գրիգորին» (Փառասոսի Բուղանդացուց Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1914, էջ 61): Ահա այս հիման վրա է, որ մեր ազգային եկեղեցին կոչվում է «Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցի»:

Հայ եկեղեցին բացառիկ դեր է կատարել հայոց պատմության մեջ, հատկապես Հայոց թագավորության անկումից հետո: Ժ՞ դարից մինչև այսօր նա եղել է և ամենուրեք մնում է ամբողջ հայ ազգի գոյատևման ցիխավոր խորհիսներից մեկը:

Ազաթանգեղոսի մոտ շարժանքով է նաև Գրիգոր Լուսավորչի և Տրդատ արքայի կողմից հեթանոսությունը դեմ պայքարի նկարագրությունը (հաս հեղինակի, նրանք հիմնահատակ կործանեցին բոլոր մեհյանները (պարբ. 790, 791), և նույնիսկ նրանց հետք չմնաց (պարբ. 813): Եթե իրոք այդպես էր, ապա ինչպե՞ս Գ-ի գաղթի հույսական ճարտարապետությունը ըստ բան ժառանգեց հեթանոսական ճարտարապետությունից և համարվում է նրա անմիջական շարունակությունը: Բանն այն է, որ քանզում էին մեհյանների բազմները (զոհասեղան, արձան), իսկ շինքերը վերածվում էին եկեղեցիների:

Անցումը հեթանոսությունից քրիստոնեություն, ըստ էության մեղմ ձևով իրա-

գործվեց: Նույնիսկ նոր կազմավորվող քրիստոնյա հոգևորականության շարքերը համալրվեցին առաջին հերթին քրմերի որդիներով: Հայաստանի տարրեր վիճակների համար Գրիգոր Լուսավորչի ձևնադրած առաջին 12 եպիսկոպոսները բոլորն էլ քրմերի որդիներ էին (պարբ. 845): Քրմի որդի Աղբախոսը գործավ՛ կաթողիկոսական տեղայնաց, իսկ նրա հետնորդները Գ—Ս զարեռն ուրբան հայտց կաթողիկոսներ: Հայ եկեղեցին յուրացրեց նաև հեթանոսական տոները (Սաղկազարց, Զատիկ, Տեարեքառուզ՝ Տերբնոս, Վարդավառ և այլն, ՏԿՄ Մ. Օրմանեան, Միսական բառարան, Անթիլիաս, էջ 28, 34, 59, 62):

Գրիգոր Լուսավորչի կազմակերպեց հայ եկեղեցին նա հունարեն և ասորերեն դասավանդությանը զարգացրեց րացեց և նպաստեց քրիստոնեական հունալեզու մշակույթի (զարուբյան) ներթափանցմանը Հայաստան: Նրան են վերագրվում մի շարք աշխատություններ, ինչպիսիք Հաճախապատումը:

Նա միջնադարյան քրիստոնյա աշխարհում մեծ հեղինակություն է վայելել, որպես տիեզերական եկեղեցու նշանավոր հարերից մեկը: Աշխարհի բոլոր քրիստոնյա եկեղեցիների Հայաստանում (տեսացույց) նշվում է նրա տանը (30 սեպտեմբեր) և տրվում կենսագրությունը (Վարբը): Նեապոլսում (Իտալիա) կա աշխարհ սուրբ Գրիգորս եկեղեցին: Նրա խճանկարը հայտնաբերվել է Կոստանդնուպոլսի Այա Սոֆիա մայր տաճարի պատերին: Նրա մասին ներբողան է գրել Հովհան Ոսկերեանը (346—407), որը թարգմանված է հայերենի (Ղ. Ալիշան, Յուզիկի հայրենաց Հայոց, Վենետիկ, 1869, Բ, էջ 57):

էջ 437. ... մեղանդից ընդհ— Այս մի քանի էջերում նկարագրված էյուրթը, որն անգնահատելի աղբյուր է հայ հեթանոսական կրոնի ուսումնասիրման համար, հունարեն Վարբի մեջ թեև հիմնականում նույնությամբ է տրված, սակայն Տրդատի ու Գրիգորի նրթուրին որոշ շափով տարրեր է նկարագրված (Հունարեն Վարբ, էջ 103—115):

Հայկական հեթանոսական կրոնի մասին տե՛ս Н. Эмин, Очерки религии и верований языческих армян, Москва, 1866: Մ. Էմին, Հետազոտություններ Վերջի հայկական հեթանոսության, Արմաշ, 1875: Ղ. Ալիշան, Հին հաւատք կամ հեթանոսական կրոնը Հայոց, Վենետիկ, 1895, Ե. Գուրեան, Հայոց հին կրոնը կամ հայկական դիցաբանություն, Ծրուսաղէմ, 1933: Н. Gelzer, Zur armenischen Cötterlehre. 1895. Հետազոտություն հայ դիցաբանության, Վիննա, 1897: A. Carrière, Les huit sanctuaires de l'Arménie païenne, Paris, 1899: Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեաններն, Վիննա, 1899:

Հեթանոսական ճարտարապետության ու քանդակագործության մասին տե՛ս Ա. Սանիսյան, Քառադի Բազիլիկայի ճարտարապետությունը. Երևան, 1955 (զուտա ութերորդ՝ Հայաստանի վաղ ֆեոդալիզմի շրջանի ճարտարապետության տեղում ստեղծվելու նախադրյալներ): Բ. Ասաբեկյան, Քանդակագործությունը հին Հայաստանում, Պատմաբանասիրական հանգստ, 1, 1969:

Ումզգի գրչի Գիվան— Բնագրում Եփեսոս գրչի Որմզգի, ուսման ճարտարութեան մեհեանն արտաստություն մասին ուսումնասիրողները հետաքրքիր մեկնարանություններ են տվել: Մ. Էմինը, Գիվանը հակառակով զարոց իմաստով, այսպես է թարգմանել. «քրմական իմաստություն ուսման [մեհեան], որը կոչվում էր Որմզգի գրչի (զարի) զարոց, ուր ուսուցանում էին բոլոր արվեստները» (Н. Эмин, Очерк религии и верований языческих армян, М., 1866, стр. 25):

2. Գեյցերը նույնպես Գիվանը բացատրում է, որպես Որմզգի գրչի զարոց, և քանի որ Արամազդի փոխարեն Որմզգի ձևն է օգտագործված, հասա այն նրազամույնի պատգամատեղիքի հետ նոր և վերջին ժամանակների հաստատություն և համարում՝ Սասանյանների աղիցուության տակ գոյացած (2. Գեյզեր, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, Վենետիկ, 1895, էջ 38—42. F. Justi, Iranisches Namenbuch, Marburg, 1895, S. 325):

էջ 439. ...միջոցով կատարել— Բովանդակությունից էլնելով՝ բնագրի այս հատվածում կատարեցինք նախադասությունների վերակազմում և ըստ այդմ թարգմանեցինք (ծանոթ.— 1977 թ. հրատ. խմբագրիները):

էջ 441, Քաշալինա (Քաշալին)— Համարվում է սեմական Բաալշամին աստվածությունը, որի 1 տառը փոխվել է ր-ի, ըստ 2. Գեյցերի, իրանական աղիցուության տակ, որի միջոցով այն անցել է հայերին: (2. Գեյզեր, Հետազոտություն հայ դիցաբանության, էջ 72): Ըստ Մ. Էմինի, սպիտակափառ է կոչվել այն պատճառով, որ նրա բազիլիք փղոսկրից, բյուրեղից ու արծաթից էր պատրաստված (Н. Эмин, Очерк религии, стр. 24. Մովսիսի Խորենացույ Պատմություն Հայոց, 1913, էջ 128):

Սույն էյուրթը հերքում են 2. Գեյցերի այն տեսակետը, թե քրիստոնյա Հայաստանի ամենավաղ շրջանի եկեղեցական կենտրոնը Վաղարշապատը չէր, այլ Աշտիշատը, և նույնիսկ այդ ժամանակ Վաղարշապատում կաթողիկոսական եկեղեցու գոյությունը կասկածելի է (2. Գեյզեր, Փաստոս Բիզանդ կամ Հայկական եկեղեցու սկզբնադրություն, Վենետիկ, 1896, էջ 57—64): Այս բոլորը ճշտ է այնքանով, որ Աշտիշատը իրոք կրոնական շատ մեծ նշանակություն ունեցող կենտրոն էր թե հեթանոսության, թե քրիստոնեության օրոք: Այնտեղ էին Վահագնի, Անահիտի և Աստղիկի մեհեանները և այնտեղ էր, որ զուամբվեց եկեղեցական հայտնի ժողովը ներսես Ա-ի (353—373) օրոք: Սակայն դա չի կարող նախաճեղ Վաղարշապատի դերը, որի դեռ Գ դարում կաթողիկոսական կենտրոն լինելու փաստը հնագիտական պեղումներով վկայված իրողություն է:

Վաղարշապատը եղել է Արշակունյաց Հայաստանի հիմնական մայրաքաղաքը և միաժամանակ մշակութային ու եկեղեցական կարևոր կենտրոնը: Նրա տեղում դեռ շատ վաղուց գոյություն է ունեցել Վարդգեսավանը, որի հիմնադիրն է, ըստ Մովսես Խորենացու, Նովանդ Սակավակյաց արքայի քրոջ ամուսինը՝ Վարդգեսը:

Վաղարշ Ա Արշակունի թագավորը (117—140) նախկին Վարդգեսավանը պարսպապատեց և դարձրեց մայրաքաղաք: Հունական աղբյուրները Վաղարշապատը կոչում են նոր քաղաք: Ագաթանգեղոսի և այլոց մոտ ես հիշվում է՝ Նորաքաղաք: Վաղարշապատը Արտաշատի կողքին դարձավ երկրի մյուս մայրաքաղաքը, իսկ Գ դարում հոսրով Կոտակ արքան Գվինի դարձրեց մայրաքաղաք: Այսուհանդերձ Արշակունիների հիմնական մայրաքաղաքը, մինչև Ս դար, միշտ էլ մնաց Վաղարշապատը: Վաղարշապատում գտնվել են հունարեն ու լատիներեն արձանագրություններ, որոնք վերաբերում են Բ դարում Վաղարշապատում կատարված քաղաքական կառուցելիքի և քաղաքի պարիսպների (К. В. Тревер, Очерки по истории культуры древней Армении, М.-Л., 1953, стр. 251—270):

Նազախի— Կարևո քաղաքից հյուսիս-արևմուտք գտնվող Սպեր գավառի կողմերում է, Պոնտական լեռնաշղթայից հյուսիս:

ՆԵԻ— Եստ հին բնակավայր է Նփրատ գետի մոտ Կարևո նահանգում. եղել

է սրբավայր և սրբաշական դամբարան: Այստեղ էր գտնվում հայ հեթանոսական դերագոյն աստված Արամազդի մեհյանը: Անիից հարավ, եփրատի ափին գտնվող Կամախում էին թաղվում Հայաստանի Արտաշեսյան և Արշակունի թագավորները:

... բազիեր Ձև Արամազդ աստու— Անորոշ է հայերեն քննարկի սգրագին Ձև դիցն Արամազդայ հորն անուանեալ դիցն ամենայնիս արտահայտութիւնը: Որոշ ձևագրեր ունեն սգրագին ևս դիցն Արամազդայ, որը հավանաբար գրիչների ձեռքով կատարված պարզեցում է: Հունարեն թարգմանությունն ունի քիչ ալլ բովանդակություն (Agatangelus, 132), ըստ որի քանդավազ բաղիւր Ձևի հորը՝ Կրոնոսին է: Արարերեն թարգմանությունը մասամբ է սույն ձևով արված (Արար. Ագաթ., էջ 284): Հայկական Արամազդը նույն Ձևն է. ուստի Արամազդուհուհու հայերեն քննարկում խոսք չի կարող լինել աստվածահոր և աստվածորդու մասին:

Այստեղ հեթանոս աստվածության անունը տրված է կրկնակի՝ հելլենաՅայկական ձևով՝ Ձև—Արամազդ: Ենթան ձևով Ագաթանդուհուր հիշում է նաև Ափրոզիանս—Աստղիկին (Ագարանկվոս, 809): Այսպիսի կրկնակի անվանումով հայտնի են Կոմմագենե երկրի Նրվանդյան թագավորների կանգնեցրած աստվածների արձանները՝ Ձև—Օրոմազդես (Ձև—Արամազդ) և այլն (Գ. Սարգսյան, Հելլենիստական դարաշրջանի Հայաստանը և Մովսես Խորենացին, Երևան, 1966, էջ 29—30):

էջ 447. Անգեղ տուն— Հայկական գավառ է Աղձնիքի կաղմում: Աղձնիքի— Հին Հայաստանի 15 նահանգներից է և Արշակունյաց թագավորության շրջա թեղնախոնեններից մեկը: Այստեղ էր գտնվում Մեծն Տիգրան Բ-ի կայսրության Տիգրանակերտ մայրաքաղաքը:

Կարգում— Հին Հայաստանի Կորնայք նահանգի գավառներից: Այստեղ է Աստվածաշնչում հիշված Արարազ լեռը, որի հարավում էր գտնվում ասորեստանյան արձանագրություններում հիշվող Թման վայրը (Ս. Երևանյան, Հայաստանն ըստ «Անշարհացույցի», էջ 60):

Մավղիեցի երկիր— Արցախ նահանգը (մոտավորապես այժմյան Լեռնային Ղարաբաղը և այլ շրջաններ) և Սյունյաց նահանգի Սոթք գավառը կազմում էին Հայոց թագավորության Մավղիեացոց նախարարությունը:

Ջարավանդ— Հին Հայաստանի Պարսկահայք նահանգի հյուսիսային գավառն էր, որը դրացի էր Վասպուրականին:

... տասնվեցերորդը՝ Արծուելյաց իշխանը— Հայաստանի 16 նախարարական տների այս ցուցակը հիմնականում անադարտ է մնացել: Այժմ ձեռքի տակ է հուներեն Վարքի համապատասխան ցուցակը, որը միայն որոշ նոր մանրամասներ ունի:

«Հրավերի համաձայն ներկայացան երեք թագավորները, այն է Լագերի, Վրաց և Աղվանից, ապա հերթականությամբ թագավորներից հետո առաջին տեղում գտնվող Անգեղ տան և Անձիտի կուսակալը, երկրորդ՝ Աղձնիքի մեծ բղիշխը, երրորդ՝ Մարգերի կուսակալը, չորրորդ՝ ասպետության իշխանը, որը պաշտպանում էր Կովկասյան լեռների կողմերը և ծանիքը, հինգերորդ՝ Մամիկոնյանների նախարարը՝ օպարապետը, որին էին ենթարկվում Հայոց ամբողջ հեծելազորն ու հետևակը և ժիշտ Հայոց թագավորի հետ էր լինում, և պատերազմում նրա զորավարությանն էին ենթարկվում բոլոր վերահիշյալները և նրանք, որոնց մասին խոսք կլինի ստորև, վեցերորդ՝ կուսակալը այսպես կոչված Կորդվաց աշխարհի, որը գտնվում է Անգրոս

կորդիաների մոտ, յոթներորդ՝ իշխանը Մեծ Ափրի, որը Միջագետքի մոտ է գտնվում, ութներորդ՝ Գուգարաց աշխարհի ասանջորդը, որը ևս բղիշխի աստիճան ունի: Իններորդ՝ Ռշտունյաց կուսակալը, տասներորդ՝ Մովսես շահապը, տասնվեցերորդ՝ Սյունյաց ջեղապետը, տասներկուերորդ՝ Մավղիեց զորավարը, տասներեքերորդ՝ [իշխանն Ատրիացոց աշխարհի, տասնչորսերորդ] շահապը Ջարավանդի ու Հեր գավառի, սրանք ևս գտնվում էին Կորդիաների մոտ, տասնհինգերորդ՝ Խորասանյաց նախարարը, որն իբրև ասանջորդ ունի Մաղիսագոթյան իշխանությունը, տասնվեցերորդ՝ Արծուելյաց իշխանը: Մնացած նախարարներն էլ հավաքվեցին ըստ իրենց գրաված հերթականության (հունարեն Վարք, էջ 98):

Ագաթանգեղոսի հայերեն բնագիրը կամ նրա հունարեն ու արաբերեն թարգմանությունները այստեղ և այլ տեղերում յուրյան հիշված Վրաց, Աղվանից և Լագերի (արաբերեն Վարքի թարգմանության մեջ՝ Ալաններ) թագավորները: Ապաև Բագրատունիների հանձնարարված Կովկասյան լեռների ու Ճանիք երկրի պաշտպանությունը, զույցն Սյեբր գավառում նրանց սիրույթներ ունենալու փաստի արձագանքն է:

էջ 451. Կեսարիա— Կաղաղովկիայում քրիստոնեությունը շատ վաղ ժամանակներում է տարածվել: Արդեն Գ դարում Կեսարիայի եկեղեցին մեծ հռչակ ուներ, մանավանդ, երբ նրա եկեղեցական աթոռակալներն էին Աղեքսանդր Լալիկոսյանը և Փրիմիլիանոսը, որոնք Աղեքսանդրիայի եկեղեցու երևելի հայրեր Կղծմեաի ու Ռոզդենեոի մերձավորներն էին: Փրիմիլիանոսի օրոք Կեսարիան աստվածաբանական ուսման հայտնի կենտրոն էր դարձել: Կեսարիայի աթոռի հետ Նր կազմված Գրիգոր Ննոկեսարացու գործունեությունը, իսկ Գ դարում Կեսարիան ճշշանավոր դարձավ շիրհիվ երեք մեծ մատենագիրների՝ Բարսեղ Կեսարացի, Գրիգոր Նյուսացի և Գրիգոր Նազիանզացի:

Կեսարիայի աթոռի ազդեցությունը Փոքր Հայքի վրա սկսել էր վաղ ժամանակից, և ահա Փոքր Հայքի ու Կաղաղովկիայի հայությունը մի կարևոր ուժ դարձավ Հայաստանում քրիստոնեությունը տարածելու համար: Այս միջավայրի ծրուրներն էր հենց Գրիգոր Լուսավորիչը (Saint Basile, Lettres, texte et traduction, 11, Paris, 1961, p. 148. Ս. Ալսոյանցեան, Պատմութիւն հայ Կեսարիոյ, Գահերթ 1947, Ա, էջ 276—289): Գրիգորի ու ընկերակիցների Կեսարիայում անցկացրած օրերի մասին հունարեն Վարքը ավելի մանրամասն նկարագրություն ունի (Հունարեն Վարք, էջ 128—147):

էջ 453. ...Սերաստիա— Փոքր Հայքում քրիստոնեությունը վաղ ժամանակներից էր տարածված՝ կենտրոն ունենալով Մելիտինե քաղաքը: Հետագայում մետրոպոլիտ ունեցավ նաև Սերաստիան: Մելիտինեի և Սերաստիայի հայ եպիսկոպոսների կախումը Կեսարիայից ձեռնակն չէր, ինչպես Մեծ Հայքի աթոռին:

Ըստ հունարեն Վարքի, երբ Գրիգոր Լուսավորիչը Կեսարիայից եկավ Սերաստիա, նրան ընդառաջ եկան Պետրոս եպիսկոպոսը և իշխանը: Սերաստիայից զույգ գաղով՝ Գրիգորն իր հետ Հայաստան բերեց երեցների ու մենակյացների, օրգեստի նրանց հոգևոր պաշտոնների նշանակի: Նրա հետ եկավ նաև Պետրոս եպիսկոպոսը, սակայն թագավորի ու նախարարների կողմից ընդունվելուց հետո վերադարձավ: Ապա Գրիգոր Լուսավորիչը ձեռնադրեց և Սերաստիա ուղարկեց Իրինարքոս քահանային: Ինչպես երևում է, Փոքր Հայքի հոգևորականությունը և բնակչությունը կազմված էր Մեծ Հայքի հայրապետական աթոռին:

Գ դարում հայտնի էր Սեբաստիայի Եվստափիոս հայագրի եպիսկոպոսը: Կե-
սարիայի աթոռի և նրա միջև հակասություններ կային, ուստի վերջինս կարգա-
զուրկ եղավ: (Saint Basile, Lettres, texte et traductions, 11, Paris, 1961, p.
148. Ա. Ալպոյանեան, Պատմութիւն հայ կեսարիոյ, Ա, էջ 291: Լ. Խաչիկյան,
Փոքր Հայքի սոցիալական շարժումների պատմությունից, Երևան, 1951):

Վանեվանեյան մեկնանք— Ըստ Հ. Գեյցերի, մեկ մեհյան էր՝ Վահագնի, սա-
կայն համարվել է նրեք մեհյան, քանզի կառուցվածքը բաժանված է եղել երեք
առանձին խորշերի կամ սենյակների, ընդ որում կենտրոնական խորշը Վահագնի
բազիլիկն էր, իսկ երկու կողմնակի խորշերը Անահիտ և Աստղիկ դիցուհիներիը:
Աստղիկի խորշը կոչվել է սենյակ Վահագնի (Հ. Գեյզեր, հետազոտութիւն, էջ 27—
31): Գրաբարում սենյակ նշանակում է նաև հարս (Ք. Սարգիսեան, Ազգաբնա-
ղոս և իր բազմադարեան դաղտնիքն, Վենետիկ, 1890, էջ 138—137):

էջ 455. Արամազինեա— Ուղել է Սեբաստիայի եպիսկոպոս: Նրա կենսագրու-
թյունը տե՛ս Մ. Ավերեան. Լիակատար վարք և վկայարանութիւն սրբոց. Վենե-
տիկ, 1813, Գ, էջ 319:

էջ 465. ... այնտեղ մկրտեց— Արամայիի ջրերում Հայոց արքունիքի և բա-
նակի մկրտութիւն տեսարանը հունարեն վարքը մի քիչ այլ կերպ է նկարագրում:
Ի տարբերություն հայերեն Ազգաբնագրոսի, այստեղ հիշվում է, որ Տրդատ Թա-
գավորի հետ մկրտվեցին նաև Լազերի, Վրաց և Աղվանից թագավորները, մեծա-
մեծները, կուսակալները, նախարարներն ու ցեղապետերը, նրանց ամբողջ զորքը,
մեծաթիվ սպասավորությունը, կանայք, տղամարդիկ ու երեխաներ (Հունարեն
վարք, էջ 164—168):

էջ 467. Հյուրընկալ Վանատուր— Արամազդի ու Վանատուրի նույնացման
մասին առաջին անգամ խոսում է Դ. Ինճիճյանը, նշելով, որ երկուսն էլ կոչվել
են «Հիւրընկալ» (Ղ. Ինճիճեան, Հնախօսութիւն աշխարհագրական Հայաստանից
աշխարհի, Վենետիկ, 1835, Գ, էջ 180): Վանատուրը եղել է զուտ հայիական աստ-
վածություն և հայոց գերագույն աստվածը, սակայն իրանական ազդեցութեան տակ
զուրս է մղվել Արամազդի կողմից, իսկ Վանատուրը մնացել է «Հիւրընկալ» աստ-
վածություն (Հ. Գեյզեր, Հետազոտութիւն, էջ 99—101, Ե. Դուրեան, Հայոց հին
կրօնը, Եջուսաղէմ, 1933, էջ 32):

Վանատուրի մասին տե՛ս նաև Յ. Գաբրելեան, Տիեզերական Պատմութիւն,
Վիեննա, Ա, էջ 162. Ա. Մ. Գառազաշեան, Քննական պատմութիւն Հայոց, Տիֆլիս,
1895, մասն Ա, էջ 269. Ա. Կարինե, Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհնաններն Ազգա-
բնագրոսի և Մ. Խորենացույ համեմատ, Վիեննա, 1899, էջ 42—43:

... ծիսի ճաղարամբն (հող երգոյ)— Այս արտահայտությունը պատմագիտա-
կան գրականության մեջ բացատրվում է որպես որոշ չափի հողաբաժին, որ տըր-
վում էր եկեղեցուն (Մանանդյան, հտ. Բ, էջ 363—354): Փափտոտը հիշում է
«Եւ հատ ևս յարքունիս Պապ թաղատը զհող եկեղեցոյն, զոր տունել էր թա-
ղատրին Տրդատայ առ մեծան Գրիգորի քահանայապետի ի սպաս պարտաման
եկեղեցոյն ընդ ամենայն երկիրն Հայոց: Զի յեթն հողոյն զհինգն հատունէր յար-
քունիս, եւ զերկուսն միայն թողոր երկուս հողս» (Փափտոսի Բողոքաբանացոյ Պատ-
մութիւն Հայոց, Վենետիկ, 1839, Ե, գլ. ԼԱ, էջ 237):

Ազգաբնագրոսի և Փափտոսի տեղեկություններից պարզվում է, որ Տրդատ
թագավորը գլուղական հողերականությունները հատուկ հողեր էր նվիրել՝ նրանց

տնտեսապես ապահովելու նպատակով: Ավելի պարզ է Ազգաբնագրոսը, ըստ որի,
ավաններում յոթ-յոթ հողաբաժին (հող երգոյ) էր հատկացվում, իսկ ազգաբնա-
գրոսում՝ չորս-չորս:

Այս հողաբաժինները հատկացվում էին գլուղական հողերականությունը որ-
պես «խոստակ»՝ ժառանգական օգտագործման իրավունքով, սակայն գերագույն
սեփականության իրավունքը պատկանել է եկեղեցուն (Հ. Մանանդյան, Տիեզերի-
քը հին Հայաստանում, Երևան, 1934, էջ 104—109): Հողատիրության այս մեջ
պայմանական էր, ուստի, եթե եկեղեցու գերագույն իշխանությունը որևէ ժամա-
նակ մանր հողերականներն մեղավոր էր համարում, իրավունք ուներ հողաբաժինը
եւ վերցնելու և ուրիշներին հանձնելու:

Սույն հողաբաժինների վրա հողերականները հաճախ ժառանգաբար էին իշ-
խում, մի երևույթ, որ շատ ընտրել էր նախարարական կարգերին: Պատմիչները
հաճախ շեղում են, որ Տրդատ թագավորը Հայոց եկեղեցին զասել էր «ազատաց
տոհմի» կարգը, որի հիմքում ընկած էին ոչ միայն նրանց հողատիրական իրա-
վունքները, այլև այն, որ ազատ էին շինականների վճարած հարկերից:

էջ 469. Վաղարշապատ— Ռոտաստակ բառն ունի նաև Կորյունը, և ընդհան-
րապես սույն հատվածը Կորյունից է բաղկած: Կորյունի մոտ կա «առ ոստ տան»
մեջ, իսկ բանասերներից ոմանք կամեցել են կարգալ «առ ոստանն» (Ատրիւն,
Վարք Մաշթոցի, ուղղեալ և լուսարանեալ ի Գ. Յնտկիսանէ, Երուսաղէմ, 1930,
Ներածութիւն, էջ ԺԳ): Հետաքրքիր է Դ. Ալիշանի առաջարկած ստուգաբանությունը,
թե թե ռոտաստակը պարսկերեն ռոտակ բառից է ծագում, որն արաբ մատե-
նագիրների մոտ առատորեն օգտագործված է (Յակուտ և ուրիշներ (Այլարատ,
էջ 204ա): Մ. Արեղյանը համեմատելով հայերեն Քաղաք ու Դաշտ (Սանկաուսի
Տարոնեցոյ Պատմութիւն տիեզերական, Պետերբուրգ, 1885, էջ 77, 282) արտա-
հայտության հետ, որով կոչվել է Վաղարշապատ քաղաքը, հավանական է գտնում
ռոտակ աստվադանությունը: Ըստ Հր. Անտոյանի՝ ռոտաստակ նշանակում է զը-
խավոր քաղաք, գավառի կամ նահանգի մայրաքաղաք (Հայերեն արմատական
բառարան, Ե, էջ 1282—1283):

Մասաղ— Քաղաք, որը գտնվում էր Փոքր Հայքում, Մեծ Հայքի սահմանի
մոտ:

Կղաւջ— Գուգարաց բլեշխության գավառներից էր: Հայաստանի հյուսիսային
գավառներից էր և Տալիքի սահմանակից:

Մաւոսքնը (մագաւոսքնը)— Պատկանում էին իրանական թեղերին: Մասքը-
թաց Արշակունիների թագավորությունը գտնվում էր Կասպից ծովի ափին և ընդ-
գրկում էր Զորա, Զոդա (Ճորա) երկիրը:

Ամիդ— Քաղաք է Աղձնիք նահանգի հարավ-արևմտյան կողմում. Տիգրիսի
ափին, Ալեք կոչվում է Գիարբերքի:

Նոր Շիրական եւկիր— Մոտավորապես Պարսկահայք նահանգն է հին Հա-
յաստանում (Ս. Նրեմյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի», Երևան, 1963, էջ
77):

Մահր Տուն (Մանկերտ-տուն)— Պատմական Հայաստանի ամենահարավա-
յին ծայրամասն էր, որը Արշակունյաց ժամանակաշրջանում մտնում էր Նոր Շի-
րական բլեշխության մեջ:

... աւաւանում էր իր ավետարանական Բարազը— Այստեղ ցույց են տրված
Հայոց եկեղեցուն եմթակա երկրների սահմանները, որոնց մեջ մտնում էին ոչ

միայն Մեծ Հայքի թագավորության տասնհինգ նահանգները, այլև Վրաստանն ու Աղվանքը: Վաղարշապատում (այսպես Գլխեում) նստող Հայոց կաթողիկոսի ազդեցությունն ու հեղինակությունն այնքան ուժեղ էր Վրաց ու Աղվանից եկեղեցիների վրա, որ Զ դարի ասորի պատմիչ Զաքարիա Հեռտորը այս ամբողջը մեկ եկեղեցի համարելով՝ նրա գլուխ է նկատում Գլխեում նստող Հայոց կաթողիկոսին: Այս ամբողջություն է՝ նրանց առաջին կաթողիկոսի անունը Գրիգոր էր, արդար և հայտնի մի մարդ (Ասորական աղբյուրների, թարգմ. Հ. Մելքոնյանի, Ծրեան, 1976, էջ 313):

էջ 471. ... տասներկուսուհիսը՝ Կիրակոս— Ն. Աղոնցը նշում է, որ այս ցուցակը տեսողարտ չի հասել և մինչև Զ դարի վերջը կատարված բնագրային փոփոխություններից տուժել է:

Հիշյալ տասներկու եպիսկոպոսների իշխանության տակ եղած զավառների կամ նահանգների անունները (բացի առաջին երկուսից) չեն հիշված Աղաթանգեղոսի հայերեն յատկանքում, սակայն Վարքի հունարեն ու արարերեն թարգմանություններն ունեն համապատասխան տվյալներ և, ի դեպ, բոլոր եպիսկոպոսություններն էլ արևմտյան նահանգներում են: Արանից Ն. Աղոնցը եզրակացնում է, որ այստեղ արտահայտված է Զ դարի երկրորդ կեսի իրադրությունը, երբ Հայաստանի արևմտյան նահանգները կայսրությանն էին միացված: Ն. Աղոնցը իր ձեռքի տակ ունի միայն արարերեն Վարքը, իսկ հունարենը, որ երկրորդ աշխարհամարտից հետո հայտնի դարձավ, բնականաբար ավելի մոտ է այս բնագրի նախնական ձևին:

էջ 473. ... սանձանկամ տոնին— Բաղարշակերաց տոնն է՝ հրեաների գատիկը (պասեք), որը կատարում էին ի հիշատակ հրեաների Եգիպտոսից դուրս գալու: Այդ տոնին բաղարշ էին ուտում:

էջ 477. ... հայերենախոս պարսավ— Սա Կորյունից քաղված հատված է, սակայն Կորյունի մատյանում հատակ է արտահայտված. «Քյն ժամանակ անսլայման օքանչելի դարձավ մեր երանելի ու ցանկալի Հայաստան աշխարհը, ուր երկու ճակատարակիցների ձեռքով հանկարծ միանգամից եկան հասան, հայաբարբառ հայերենախոս դարձան օրենսուսույց Մովսեսը՝ մարգարեական գասի հետ և առաջգեծ Պողոսը՝ բոլոր առաքելական զնգով, Քրիստոսի աշխարհակեցույց Ավետարանի հետ միասին» (Վարին, էջ 57): Կորյունի խոսքը Մովսեսի ու Պողոսի, այսինքն՝ Հին ու Նոր Կտակարանների հայերեն թարգմանվելու մասին է, իսկ Աղաթանգեղոսը Գրիգոր Լուսավորչիին է վերագրում Մովսեսին ու Պողոսին հայերենախոս դարձնելը, որն անմաստ է:

էջ 479. Արխատիկս— Գրիգոր Լուսավորչի որդիներ Արիստակեսի ու Վրթանեսի իրենց հարը հաջորդելը արդեն հաստատումն էր նրանց տոհմի ժառանգական իրավունքների: Լուսավորչի տունը մեկ ու կես դար իր ձեռքում պահեց Վաղարշապատի կաթողիկոսական աթոռը, տալով վեց զահակներ՝ Գրիգոր, Արիստակես, Վրթանես, Հուսիկ, Ներսես և Սահակ: Սահակ Պարթևը դարձավ վերջին ներկայացուցիչը, քանի որ ուներ մեկ դուստր՝ Սահականույշ, որին կնություն տրվեց Համադազազ Մամիկոնյանին:

Քրիստոնեության ընթանման ժամանակ քրմական բոլոր հողերը, ինչպես նաև մեհյանների հարստությունը և նույնիսկ սարոկները եկեղեցուն տրվեցին: Այսուհետև Արտաշատը շրջակա դաստակերաներով, Դարանաղայց գավառում Քորգանը իր դաստակերաներով, Մեծ ամբողջը, Եկեղյաց գավառում Երեզ ու Քիլ ա-

վանները և Գերշան գավառում Բաքայառնի գյուղը դարձան եկեղեցական կալվածներ: Այս բուրքից բացի Աշտիշատը ամբողջ շրջակայքով (Տարսնի մի մասը) խրվեց Վահուտի քրմական տոհմից ու տրվեց Լուսավորչի տանը: Ըստ Փափասոսի, վերջինիս էր արված նաև Ամուք շենը (պար. Զ, գլ. Զ), իսկ Հովհաննես Դրասխանակերտցու վկայությամբ Կոտայքի Արամոնք շենը Տրդատ թագավորը հաստիկ կալվածագրով (յետևի) տվել էր Գրիգոր Լուսավորչին (Պատմություն, Արտասղան, 1867, գլ. ԻԴ): Բագրևանդ գավառում Բագավանն իր շրջակայքով նույնպես Լուսավորչի տան տիրույթներին էր (ADOMI, 308):

Լուսավորչի տունը մեծ հեղինակություն ուներ Հայոց թագավորության մեջ, իսկ եկեղեցական հարցերում անվիճելի էր նրա առաջնությունը: Արիստակեսը մասնակցեց Նիկիայի տիեզերական ժողովին (325), որի արձանագրության մեջ հիշվում է որպես Մեծ Հայքի եպիսկոպոս (Տաշյան, էջ 149): Հոր մահվանից հետո գարձավ կաթողիկոս, իստությունը հանդիմանում էր հեթանոսաբար նախարարներին, մինչև որ Մոսիսի Արքեպիսկոպոս իշխանը նրան սպանեց: Արիստակեսին հաջորդեց եղբայրը՝ Վրթանեսը (333—341), որը խոսքով Կոտակ թագավորի մահվանից հետո օգնեց զահամառանգ Տիրանին դառնալ թագավոր: Վրթանեսի որդի Հուսիկ կաթողիկոսը (341—347), նախատելով Տիրան արքային անկարգ վարքի համար, բրածծեց սպանվեց: Հուսիկի որդիները՝ Աթանագրիսեսն ու Պապը չկամեցան իրենց հոր բարձր պաշտոնն ստանձնել, գերագահելով մնալ զինվորական ծառայության մեջ: Զինվորական էր նաև Աթանագրիսեսի որդի Ներսեսը, որին սակայն Արշակ արքան ստիպեց օժվել կաթողիկոս (353—373): Պապ թագավորի որդեգրեցնելու սրվեցին հակասությունները արքունիքի ու կաթողիկոսի միջև: Ներսես Ա-ից հետո կաթողիկոսական զահը տրվեց Աղբիանոսի տան անդամներին, որոնք ենթարկվում էին արքունիքին:

Լուսավորչի տան վերին ներկայացուցիչ Սահակ կաթողիկոսը (387—439) անմահացավ նրանով, որ Մեսրոպ Մաշտոցի հետ ստեղծեց հայ գիրն ու գրականությունը: Նրա մահվամբ Լուսավորչի տունը պատմության ասպարեզից դուրս եկավ: Ղազար Փարպեցու վկայությամբ համաձայն, չունենալով որդի, Պահակն իր դստեր որդիներին՝ Վարդանին ու Եղբայրներին, որպես ժառանգություն, թողեց իր գյուղերն ու ագարակները (Ղազարայց Փարպեցու Պատմություն Հայոց, Տիգրիս, 1904, էջ 37):

Աղագ— Այրարատ նահանգի գավառներից էր և զանվում էր հյուսիսում: Համապատասխանում է արդի Հայաստանի Դուկատյանի և Ամասիայի շրջաններին: Աղոցեն ուներ իր տեղանուն նախարարական տունը:

էջ 481. Անծարեխիստոս— Աղաթանգեղոսի քննական հրատարակության մեջ այս տեղում զրված է «մեծն Գրիգորիոս», սակայն Երևանի Մատենադարանի 1569 թվահամարը կրող ձեռագրի փ դարի պահպանակում գտնում ենք «մեծ արքեպիսկոպոսն» այսինքն՝ պետք է լինի «մեծ արքեպիսկոպոսն Գրիգորիոս» (Պ. Մուրադյան, Աղաթանգեղոսի հին վրացերեն խմբագրությունները, Երևան, 1982, էջ 258):

Այս առթիվ արժի հիշել որ Գրիգոր Լուսավորչի Աղաթանգեղոսի ընտանիքում կոչվում է՝ քահանայապետ (պար. 799, 794, 796, 826), մեծ արքեպիսկոպոս (պար. 866, 873 և ըստ հիշյալ պահպանակի 862) և կաթողիկոս (պար. 884, 885), իսկ եկեղեցին՝ «աթոռ կաթողիկոսական Հայոց Մեծաց» (պար. 882), ուստի նա պետք է կոչվեր «կաթողիկոս Հայոց Մեծաց»: Նույն քահանայապետ

(պարբ. 804), արքեպիսկոպոս (պարբ. 800) կամ արքեպիսկոպոս մեթրոպոլիտ (պարբ. 820) և կաթողիկոս (պարբ. 304) տիտղոսները տրված են նաև Կեսարայի Ղևնդ հայրապետին:

էջ 485. ... այն ճանապարհների մասին — Տրդատի ու Գրիգորի Հոռոմ ճանապարհորդությունը տարբեր ձևով է նկարագրում հունարեն Վարբը, ըստ որի, կայսրն ինքը նամակ է գրում Հայոց արքային՝ հրավիրելով նրան ու Գրիգոր Լուսավորիչին. «Մեծ Հոռոմում Կոստանդին կայսրը լսելով Տրդատ Թագավորի հետ կատարվածի, վկա Գրիգորի գործած հրաշքների մասին, փոթաբաց դեսպաններ ուղարկել երկու բան ձեռք բերելու նկատառումով, այն է՝ իր մոտ ընդունելու վկային ու բաճանապարհտին, ապա Հայոց Թագավորին զրդելու դաշինք կնքել և բարեկամություն հաստատել» (հունարեն Վարբ, էջ 174):

Ըստ Քարշունի Վարբի, Տրդատն ու Գրիգորը զնացին ոչ թե Հոռոմ, այլ Կոստանդնուպոլիս, որ նրանց ընդունեց Կոստանդինոս կայսրը:

M. van Esbroeck, Un nouveau témoin fu livre d'Aaghange, REA, VIII, Paris, 1971, p. 88—89.

Ազրիանոս — Հեթանոս բրժի որդի էր, որին Գրիգոր Լուսավորիչը եպիսկոպոս ձեռնադրեց Արածանիի կողմերում: Հայոց առաջին կաթողիկոսը նրան արքունական զոան վերակացու (եպիսկոպոս) էր կարգել: Ըստ Փափաստոսի (ղաղ. Գ, 41, Գ), Մանավազյան եպիսկոպոսների կատարվելուց հետո Հայոց ետսրով արքան նրան շնորհեց Մանավազակերտը (Մանազկերտ) ասմենայն սահմանքն և դառնական հանդերձ, որ շուրջ գնդոք էր, որ կալ ի կողման զետոյն Եփրատայս որպես ծառանգական տիրույթ: Ազրիանոսի տունը նախքան Մանազկերտ՝ օտանալը, որոշ տիրույթներ ուներ Տարոնի կողմերում (Յ. Տեր-Մինասևանց, Հայոց եկեղեցույց յարարերութիւնները Ասորոց եկեղեցիների հետ, էջմիածին (Վաղարշապատ), 1908, էջ 37—39):

էջ 487. Արուստան — Հունարեն կոչվել է Միգդոնիա, կենտրոնն էր Մծրին քաղաքը: Որոշ ժամանակ Մեծ Հայքի Թագավորություն կազմում է եղել:

Դաղմատիա (Դալմատիա) — Նահանգ Հռոմեական կայսրության մեջ, որն ընդգրկում էր Թալիանների արևմտյան (ծովափնյա) մասերը: Զարմանալի է Դալմատիայի հիշատակումը Իտալիայից հետո:

էջ 495. ... իճճներս ակամատես — Վերջաբանում հեղինակն իրեն համարում է բոլոր զեպեթրի ակամատես վկա: Հունարեն Վարբի մեջ նույնպես հեղինակն իրեն ակամատես է համարում, սակայն ավելացնում, թե մի մասը ուրիշներից է լսել: Իմ այս ամբողջ շարադրանքը մշմարիտ է, քանզի ես զեպեթրի մի մասի մասնակիցն եմ և ակամատեսը: Մյուսների մասին լսել եմ վստահելի մարդկանցից: [Շարադրեցի] որպեսզի մեզանից հետո եկողները տեղի ունեցած բարի և առաքինի գործերով սովորեն բարեպաշտությունը, որ մենք կենդանի Աստծուն հաճելի լինենք: Քանզի նրան է փառքն ու իշխանությունը հավիտյան հավիտենից ամեն» (հունարեն Վարբ, էջ 199):

Սակայն Ազաթանգեղոսի Վերջաբանը Կորյունից է բաղված. «Այդ ոչ թե հին դրույցներից տեղեկանալով և մտածնադրելով կարգեցիք, այլ մենք հենց ակամատես եղանք նրանց կերպարանքներին և ընթերցակա՝ [նրանց] հոգևոր զործերին և լսող՝ նրանց շնորհապատում ուսման, և նրանց արքանյակն՝ ըստ ավետարանական հրամանների: Ոչ թե սուտապատում ճարտարախոս լինելով ... (Առիւն, էջ 199):

ԱՆՉՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Արրանում 40, 41, 90, 91, 100, 101, 140, 141, 168—171, 178—185, 222, 223, 228, 229, 238, 239, 244—249, 256, 257, 298—301, 364, 365	Ափրդիանս 452, 453
Ազաթանգեղոս 6, 7, 16, 17, 24, 35	Բաղդասար 278, 279
Ազուպես 470, 471	Բառնարաս 384, 385
Քրամ 14, 15, 154—169, 178, 179, 192—195, 326, 327, 330—333	Բաստա 470, 471
Աթանազիոս 454, 455, 466, 467	Բարթողոմեոս 384, 385
Ահարոն (Ահարով) 236—239, 300, 301	Բարսարաս 384, 385
Ազրիանոս 470, 471, 484, 485	Կարրիել 230, 231, 240, 241
Ամովս 184, 185, 260, 261, 274, 275	Կայանե 84—87, 90, 91, 98, 99, 102, 103, 106—111, 116—121, 416, 417, 426, 427, 430—433
Անակ 28, 29, 76, 77	Գեղեոն 180, 181
Անահյուս 38—43, 46, 47, 80, 81, 436, 437, 442, 443, 478, 479	Գրիգոր (Գրիգորիոս) 19, 21, 24, 25, 34, 35, 38—41, 44, 46, 48, 49, 70—79, 82—85, 122—127, 134, 135, 144, 145, 404, 405, 408—415, 430—439, 442—457, 460, 461, 464—469, 476—481
Անանիա 280, 281	Դանիել 104, 105, 178—181, 220, 221, 262, 263, 278, 279
Անդրեաս 246, 247, 382, 383	Դավիթ 6, 7, 110, 111, 178—181, 208, 209, 216—223, 248, 249, 282, 283, 370, 371, 492, 493
Անտիոքիս 470, 471	Դատ 478, 479
Աշխեն 430, 431, 444, 445, 448, 449, 456—459, 464, 465	Դեբովոս 106, 107
Աստղիկ 452, 453	Դիոկղետրանոս 84, 85, 92, 93, 482, 483
Արամազդ 40, 41, 46, 47, 80, 81, 440—445	Եղեկիել 186, 187, 278, 279, 306, 307, 310, 311
Արիստակես 478—483, 490, 491	Եղիա 256, 257, 472, 473
Արշակունի 16, 17, 26, 27, 82, 83, 440, 441, 484, 485	
Արտուկիս 470, 471	
Աթաշիք 24—27	
Արտավազդ 24—27, 76, 77	
Արտավան 24—27, 76, 77	
Արտիթիս 470, 471	

Ճնոմ 164, 165
Ճնոմք 50—53, 166, 167
Ճաշի 218, 219, 246, 247, 264, 265, 268, 269, 274, 275, 278, 279, 362, 363, 366, 367
Ճվա 52—55
Ճվաքիտ արքեպիսկոպոս 486, 487
Ճվաքիտ Լպիսկոպոս 470, 471
Ճվտադիտ 470, 471
Երեմիա (Երեմիաս) 280, 281, 366, 367
Երեփիկա 100

Զաքարիա (Զաքարիաս), մարգարե 180, 181, 262, 263
Զաքարիա քահանայապետ 228, 229, 236, 237
Ջև 440, 441

Էմմանուել 208, 209

Քաղեոս 384, 385
Քեոփիլոս (Քեոփիլի) 274, 275
Քոմմաս 384, 385
Քորգոմ 20, 21, 436, 437, 446, 447

Րսահակ 100, 101, 170, 171

Լիկիանեն 32—37
Լիկիանոս 482, 483

Խոսրով 16, 17, 24—27, 30—33, 76, 77
Խոսրովիզուլա 122, 123, 430, 431, 444, 445, 448, 449, 456—459, 464, 465

Կահել (Կալեն) 54, 55, 164—167
Կալեն 166, 167
Կիրակոս (Կիրակոս) 470, 471
Կղնոպ 272, 273
Կոստանդիանոս, կայսր 482—481
Կոստանդիանոս, հունաց թագավոր 18, 19

Կոստանդին 482, 483
Կուսնելիոս 280, 281

Հարել 164, 165
Հակոբ (Հակոբք) 170, 171, 180, 181, 208, 209, 220, 221, 228, 229, 238, 239, 248, 549
Հակոբրոս 246, 247, 382—385
Հայել 106, 107
Հարեղ 166, 167
Հեղով (Հեսու) 176, 177
Հեսսե 178, 179, 218, 219
Հեսու 180, 181
Հիսուս 54, 55, 214, 215, 222, 233, 252, 253, 262, 263, 272—275, 324, 325, 438, 439, 468, 469, 472—475, Հիսուս Քրիստոս 56—61, 64, 65, 76, 77, 88, 89, 104, 105, 112, 113, 238, 239, 260, 267, 272, 273, 320, 321, 330, 331, 358, 359, 392, 393, 396, 397, 399—401, 452, 453, 460, 461, տ՛ես նաև Քրիստոս
Հոր (Հոբք) 184, 185, 260, 261, 384, 385
Հովել 372, 373
Հովհաննես Ավետարանիչ 210, 211, 234, 235, 242—247, 382, 383, 398, 397, 400, 401
Հովհաննես եպիսկոպոս 470, 471
Հովհաննես Մկրտիչ 208, 209, 226, 227, 230—233, 236—241, 256, 257, 330, 331, 364—367, 398, 399, 454, 455, 470—473
Հովնան 104, 105, 256, 257, 264, 265
Հովսեփ 276, 279
Հոփիսիմ 84—87, 90, 91, 96—99, 102—111, 114—121, 128—131, 416, 417, 426, 427, 430—433
Հուդա 208, 209, 210, 217, 220, 221, 238, 237, 248, 249, 352, 353, 370, 371, Հուդա Սկարիովտացի 298, 299

Ղովա 180, 181, 196, 197, 258, 259, 298—301
Ղուկաս 258, 259, 274, 275, 384, 385, 398—401
Ղևի 236, 237
Ղևոնգես, Ղևոնդիոս 448—451, 458, 459

Մաթուսաղա 166, 167
Մաղաղիել 166, 167
Մամբրե 170, 171
Մատթիաս 384, 385
Մատթեոս 384, 385
Մարիամ, կույս 214, 215, 238, 239, 438, 439
Մարիամ, Մովսեսի քույր 302, 303
Մարկիանոս 482, 483
Մարկոս 384, 385
Մարտնարոս 482, 483
Մարտիրանոս 482, 483
Միհր 444, 445
Միթիա (Միթի) 214, 215, 278, 279
Մովսես Ճարգարե 172—177, 142, 143, 182—187, 192, 193, 210, 211, 220, 221, 226, 227, 236—239, 248—251, 268, 269, 272, 273, 278, 279, 302, 303, 306, 307, 316—319, 394, 395, 476, 477, 492, 493
Մովսես եպիսկոպոս 470, 471

Նարուզդոնոսոր 122, 123
Նանե 442, 443
Նես 258, 259
Նոյ 100, 101, 168, 169, 258, 259, 308, 309

Շավուղ (Սավուղ) 282, 283
Շմավոն 281, 282
Շուրան 106, 107

Ոսկեմայր (Ոսկեհատ, Ոսկեծին) 452, 453
Որմիզդ 437, 438

Պարթև 28—33, 76, 77
Պետրոս 222, 223, 246, 247, 256, 257, 382, 383, 388—390, 393—395, 398, 399
Պիլատոս 260, 261
Պողոս 138, 129, 242, 243, 254, 255, 258—265, 268—273, 300, 301, 318, 319, 338, 339, 370, 371, 379, 380, 384, 385, 388—393, 398—403, 436, 437, 474—477

Ռերեկա (Երեփիկա) 101

Ռարավոթ 184, 185
Ռահակ 228, 229
Ռոտո 100, 101
Ռոտան 24, 25
Ռափիրա 280, 281
Սեթ 164, 165
Սերովրե 212, 213
Սիմովն 384, 385
Սոզոմոն 202, 203, 368, 369
Սոսփանես 184, 185, 300, 301

Վահագն 80, 81, 452, 453
Վաղարշ 24, 25
Վանատոր 466, 467
Վրթանես 478, 479

Տարթիս 280, 281
Տաճատ 76, 77, 478, 479
Տիր 436, 437
Տիրեկես 470, 471
Տրդատ (Տրդատես, Տրդատիոս) 16—19, 22, 23, 32—39, 68, 69, 76—79, 82, 83, 92, 93, 96, 97, 102, 103, 106, 107, 116, 117, 428—431, 440, 441, 444—449, 456—459, 462, 463, 466, 467, 476—481, 484—493

Փիլիպպոս 384, 385

Քերովրե 212, 213
Քրիստոս 14, 15, 18—21, 32—36,

40—45, 98, 99, 102, 103, 106—
111, 123—131, 136—139, 142,
143, 192—197, 206, 207, 214, 215,
220—223, 238, 239, 240—243,
248, 249, 254—259, 264—279,
302, 303, 312, 313, 322—327,
336—339, 350, 351, 374—383.

386—391, 394, 395, 402, 403,
408, 409, 412, 413, 418—421,
424, 425, 430—437, 440—443,
446—477, 480, 481, 484—489,
492—495, 498, 499. տե՛ս նաև
Հիսուս և Հիսուս Փրիստոս:

Օտա 122—125

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Ազովտա կողմ 386, 387
Ալանաց զուռ 24, 25, 468, 469
Ամիգ, քաղաք, 468, 469
Այրարատ 26, 27, 30, 31, 76—79
90, 91, 444, 445, 486, 487
Անգիլ տուն, գավառ, 446, 447, 436,
487
Անի, բնակավայր, 441
Անտիոք 260, 261
Յշոցք, գավառ, 478, 479
Աշտիշատ 452, 453
Ասիա 386, 387
Ասորեստան 24, 25, 28, 29, 78, 79,
117, 118, 190, 191, 322, 323,
484, 485
Ասորիք 468, 469
Ատրպատական 118, 119, 468, 469
Արաբների երկիր 118, 119
Արարատյան գավառ 436, 437, 458,
451, 456, 457, 468, 480, 483,
489
Արշակունյաց թագավորություն 484,
485

Արշակունյաց տուն 32, 33
Արտաշատ 18, 19, 30—33, 76, 77,
122—125, 436, 437, 468, 469
Արուստան (Միզդոնիա) 484, 485

Բարեյուն, երկիր, 190, 191
Բազալաոնիճ, գյուղ, 444, 445
Բազավան 456, 457
Բասեն, գավառ, 470, 471
Բեթղեհեմ, գյուղ, 216—219, 222, 223
Բիթսանիա 386, 387

Գադիա, երկիր, 482, 483
Կամրաց կողմեր, 386, 387
Գալլ գետ, նիբրատի վտակ, 38, 39,
442, 443
Գուգարաց երկիր 446, 447

Գաղմատացոց կողմ 386, 387
Գաղմատիա, նահանգ, 486, 487
Դավթի տուն 370, 371
Դարանաղյաց գավառ 440, 441
Դերջան, գավառ, 442, 443
Դիցավան, տե՛ս Թագավան

Եգիպտոս 172, 173, 188, 189, 222—
225, 234, 235, 302, 303, 310,
311, 386, 387

Եկեղյաց գավառ 38, 39, 442, 443
Եմմատոս, գյուղ, 272, 273
Երազամուն, վայր, 436, 437
Երասխ, գետ, 30, 31,
Երեղ, տե՛ս Երեղա
Երեղա 38, 39, 442, 443
Երուսղեմ 114, 115, 224, 225, 236,
237, 254, 255, 258, 259, 262,
263, 274, 275, 370—373, 388,
369
Եփրատ, գետ, 116, 117, 452—455,
458, 459, 464, 465, 470—473

Զարավանդ, գավառ, 446, 447

Թարորական լեռ 472, 473
Թիլ, ավան, 442, 443
Թորգոմի (Թորգոմյան) տուն 436,
437, 446, 447
Թորգան, գյուղ, 440, 441
Թրակիա 386, 387

Իսրայելի 38, 89, 220, 221, 236, 237,
276, 277, 302, 303, 320, 321,
326, 327
Իսրայելի տուն, տե՛ս Իսրայելի
Իտալիա 486, 487

Լակոնիա 386, 387
Լիրանան 358, 359
Լիրեացոց կողմ 386, 387
Լիրիկիա (Ըլլիրիա), երկրամաս, 388,
389

Խաղիաղ, քաղաք, 30, 31
Խաղտյաց երկիր 468, 469
Խաղտյաց կողմեր (Խաղտիք) 440, 441
Խոր վիրաց 78, 79, 84, 85, 122, 123,
132, 133, 136, 137
Խուժաստան, երկրամաս, 386, 387

Սավոնից երկիր 446, 447
Սոփաց երկիր 446, 447

Կապուտկացիների երկիր (Կապադոկի-
կիա) 32, 33, 386, 387, 478, 479
Կապուտկացոց կողմեր 446, 447
Կասպից սահմաններ 468, 469
Կարմիր ծով 104, 105
Կեսարիա (Կապադոկիա), քաղաք,
32, 33, 446, 447, 450, 451, 455,
457, 460, 461, 478, 479
Կիրենացոց կողմ 386, 387
Կղարք, գավառ, 468, 469
Կովկաս լեռ 438, 439
Կորդոբ (Կորդաց), գավառ, 446,
447, 468, 469

Հայաստան 16, 17, 20, 21, 30—33,
36—39, 46, 47, 64, 65, 76—83,
90, 91, 94—97, 120, 121, 136,
137, 406, 407, 436—439, 446,
447, 452, 453, 456, 457, 466—
469, 476—481, 488—491

Հայոց երկիր, աշխարհ, տե՛ս Հայաս-
տան
Հայոց թագավորություն 30, 31, 468,
469

Հայոց կողմեր 26, 27, 38, 39
Հեր, գավառ, 446, 447
Հնդկաց աշխարհ 12, 13, 386, 387
Հորդանան, գետ, 498, 499
Հոռմ 16, 17, 84, 85, 486, 487
Հոռմայեցոց երկիր (Հոռմոց) 19
19, 116, 117, 120, 121

Հունաց աշխարհ 18, 19, 92—95, 196—
197

Հունաց կողմեր 32, 33, 38, 39
Հունաց սահմաններ 450, 451, 486,
487

Չիթունյաց (Չիթաստանյաց) լեռ 254,
255, 258, 259, 274, 275, 472,
473

Ճորա Պահակ 24, 25

Մաժաք (Կեսարիա) 446, 447

Մահճը-Տուն, գավառ, 468, 469

Մաղխազուժյան տուն 486, 487

Մանյա Այբ 480, 481

Մասիս, լեռ, 430, 431

Մասրուժների կողմ 486, 487

Մասրուժների սահմաններ 468, 469, 486, 487

Մարաստան (Մարաց) երկիր, 385, 387, 468, 469

Մելիտոս, քաղաք, 392, 393

Մեծ Հայք 22, 23, 38, 39, 78, 79,

82, 83, 92, 93, 96, 97, 448, 449,

452, 453, 458, 459, 478—481,

484, 485

Մեծամոր 32, 33, 118, 119

Միշագետք 386, 387

Մծբին, քաղաք, 468, 469

Մոկաց երկիր 446, 447

Նազարեթ, գյուղ, 224, 225

Նիկիա, քաղաք, 490, 491

Նոր Շիրական, երկիր, 468, 469, 484, 485

Նորաքաղաք 90, 91, տե՛ս նաև Վաղարշապատ

Նպատ լեռ 458, 459

Շահապիվան, քաղաք, 486, 487

Որմզդի գրչի Գիվան (գպրոց) 436, 437

Պահլավ, աշխարհ, 30, 31

Պանփիլիա (Պանփիլիա) 386, 387

Պարթևաստան 386, 387

Պարթևաց տերութիւն 24, 25, 38, 29

Պարսից երկիր 24, 25, 82, 83

Պարսից կողմեր 24, 25, 28—30, 33, 38, 78, 79

Պիսիգացիոց կողմ 268, 261

Պանոս, երկիր, 386, 387

Ռշտունյաց երկիր 446, 447

Ռոտաստակ, քաղաք, 468, 469, տե՛ս նաև Վաղարշապատ

Սատաղ (Սատաղթոց), քաղաք, 468, 469

Սեբաստիա, քաղաք, 452, 453

Սինա (Սինեական, Սինեայի), լեռ, 172, 173, 336, 337, 306, 307

Սինեար, դաշտ, 322, 323

Սիոն, լեռ, 234—237

Սյունյաց երկիր 446, 447

Սպանիա 386, 387, 482, 483

Ստահր, գավառ, 24, 25

Սուլզն, վայր, 32, 33

Վահեվանյան մեհյան 452, 453

Վաղարշապատ, քաղաք, 26, 27, 30—33, 78, 79, 90—95, 124, 125, 436, 437, 444, 445, 450, 451, 456, 457, 486—489

Տավրոս, լեռ, 452, 453

Տարոն 452, 453

Տափերական կամուրջ 32, 33

Տիրեբական ծով 272, 273, 472, 473

Յիզթոն (Տիսթոն) 24, 25

Ուտիք (Ուտիացոց), երկիր, 30, 31, 446, 447

Փայտակարան 468, 469

Փառական Շենական, որսի դաշտ, 120, 121

Փոսից գրուներ, լեռնանցք, 30, 33

Փոթիա (Փոյուզա) 386, 387

Քարքե լեռ 452, 453

Քարեր, լեռ, 172, 173

Քուշանների (Քուշանաց) երկիր 26, 27

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԱԳԱԹԱՆԳԵՂԵԱՅ

Նմանութիւն ծովու և վաճառականի 6

1. Իղձը նաւելոց, ընդատուցեալ ալիք, մրրկածին օգբ, կապուտ դաշա, անքայլ գնացք, անընթացք ոտք, շահ սգտութեան, մահ մրցանաց, ավնածիբ ասազագիր սահմանք: 2. Խորք անդնոց, ահագին ծով, ընտանիք և դրացիք, բռնութիւն իշխանաց, լուծ ծառայութեան թագաւորաց: 3. Ջրեղէն լեռինք, ծովային ձորք, ուռուցիկ փոթորիկք, անբոյժ նաւահանգիստ, յետին տնակութիւն, գլխոց փրկանք, պարտաւոր և օգուտ շահի: 4. Վաճառականութեան արուեստ, ծանրագին մարգարիտ, նոր և շքնաղ գլուտք, անուշահոտ խունկք, դնդ և արմատք օգտակարութեան: 5. Երթնեկ վաճառք, շահատակումն ընդ ախո, մահ կամ կեանք:

6. Ույն օրինակ հարկ վտանգի ստիպլ նաւել ի վերայ իմաստութեան ծովուն. ոչ յանդգնութեամբ, այլ ի բռնութենէ իշխանաց: Մատակցած ծով պատմութեան: 7. Աղբատիմաց խանութ, հրաման թագաւորաց. անցնալ իրք, յայտնական պատմութիւնք որ առ մեծ գործեցան. կարգ գրուցաց, դարգ դարգ պատմութեան:

8. Հոգևորացն աուսքինութիւն իբրև դմարգարիտն բոլորաբեր. Հեղկային աշխարհ, մեծագնաց թանգարք, երկարուղի ճանապարհք, արտախոյր պատկի ի վերջաւորն փոփոգեալ: 9—10. Գործք հոգևորացն, որ նաւեայք մէջ մրրկեալ աշխարհակիր մեղացն վտանգեցան և պսակ մատուցին լուսաւոր թագաւորին: 11. Գինք այսպիսի վաճառաց. ակտիւզ՝ աման պատգամաց, դինդ կախեալ, կոշունք արբայական, անուշութիւն խորակաց, անթառամ զգեստ, շուշան ծաղիկ:

12—14. Ազաթանդեղոս ուն ի մեծն Հոռվմայ, Հոռմայերն և Յունարէն՝ Եանալ դպրութիւն, տեղեակ ձեռնարկութեան նշանագրաց. դուռն Արշակունի, ուժեղ Տըրդատ, յմպշամուտտ սկայազօր, հրաման նորա վիպասանի գմարտամբոյ պատերազմաց. բովանգակութիւն վիպասանութեանս. Խոսրով բաշ, մահ նորա, հօրամոյն քաջութիւն Տրդատայ. սիրելի վկայքն Աստուծոյ (=Հոփսիմեանք), քթանիչիք ցուղեայր յաշխարհիս Հայոց ի ձեռն առն միող (=Գրիգոր). (եկամուտ բանք Կորեան), լուսաւոր վարդապետութիւն նորա, ամենեքեան հնազանդեալ ատուածակարգ լծոյն. կործանումն մեհենիք, կանգնումն եկեղեցեաց. նոյն ինքն (=Գրիգոր) հովի կացուցեալ. երթն Տրդատայ յաշխարհն Յունաց յամս Կոստանդնուպոլս, ուխտ եղնալ. դարձ նորա ի Հայս պարգևօր. տեղիք նուիրեայք Աստուծոյ վարդապետութիւն սրբոյն (Գրիգորի):

15. Երթվար մտաց. լեզբողի անի պատմութեան. ժամանակագրական ծով:

16. Վերստին եկամուտ բանք Կորեան. կրկնութիւն գործոց սրբոյն (Գրիգորի):

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ԱՌԱՋԱԲԱՆԸ

Նմանութիւն ծովին և վաճառականին 7

1. Նավարկողների իղձը. ընդատտ ալիքները, մրրկածին օգբ, կապուտ դաշտար, անքայլ երթը, լընթացող ստքերը, շահութարք օգուտը, մահվան դեմ մաքսումը, ավագով շրջագծված ափը: 2. Խոր անդունդը, ահագին ծովը. ընտանիքը և դրացիները, իշխանների բռնությունը, թագավորների հարկատվության լուծը: 3. Ջրեղէն լեռները, ծովային ձորերը, ուռուցիկ փոթորիկները, խաղաղ նավահանգիստը, հետին տնակությունը, գլուխները փրկելը, պարտապանները և առավել շահը: 4. Վաճառականության գործը, ծանրագին մարգարիտները, նոր և շքնաղ բարիքները, անուշահոտ խունկերը, օգտակար զեղերն ու արմատները: 5. Երթնեկողների վաճառականությամբ շրջելը, խոյանալն ալիքների վրա, մահ կամ կյանք:

6. Նման մի հարկադրանք էլ ստիպում է նավարկել իմաստության ծովի վրա. ոչ հանդգնությամբ, այլ իշխանների բռնությամբ: Պատմության մատյանների ծովը: 7. Մտավոր ազբատ գանձարանը, թագավորների հրամանը. անցյալ դեպքերը. մեղանում կատարված հայտնի պատմությունները, դեպքերի շարքը, մանրակրկիտ պատմությունները:

8. Հոգևոր արժեքների վեհությունը նման է բոլորակաձև մարգարտի. Հընդկաց աշխարհք, երկար ուղիներ անցնող վաճառականները, երկար ճանապարհները. արտախոյր պատկը փողփողուն վերջավորությամբ: 9—10. Հոգևոր գործերը, աշխարհիկ մեղքերի մրրկահույզ ծովի վրա նավարկողները իրենց վտանգեցին և պսակ մատուցեցին լուսավոր թագավորին: 11. Այսպիսի վաճառքի գները. ալիքներ՝ պատգամների ընդունարան, կախված գինդը, արբայական կոշունքը, խորտիկների քառասունքները անթառամ զգեստը, շուշան ծաղիկը:

12—14. Ազաթանդեղոսը մեծ Հոռմից, հոռմայերեն (լատիներեն) և հունարեն դպրություն ուսանած. նշանագրերի արվեստին տեղյակ: Աբշակունու արքունիքը, ուժեղ Տրդատը, ըմբռամարտիկ հսկայի զորությամբ. մարտամարտի պատերազմները նկարագրելու նրա հրամանը. քաջ Խոսրովը, նրա մահը, ազնվահայր Տրդատի բաշությունը. Աստուծո սիրելի վկաները (Հոփսիմյաններ). մեր Հայոց աշխարհում ցույց տրված հարաշքերը մի մարդու ձեռքով (Գրիգոր). (Կորյունից բաղված խոսքեր). նրա լուսավոր վարդապետությունը, ամենքը հնազանդում են ատուածակարգ լծին. մեհենների կործանումը, եկեղեցիներ կանգնեցնելը. նույն ատուածակարգ լծին. մեհենների կործանումը, եկեղեցիներ կանգնեցնելը. նույն ինքը (Գրիգոր) հովիվ նշանակվեց. Տրդատի երթը Հունաց աշխարհ Կոստանդնուպոլս, ուխտ դնելը. նրա վերադարձը Հայաստան պարգևներով. Աստուծո նվիրված վայրեր. սուրբ (Գրիգորի) վարդապետությունը:

17. Գիմումն Ազաթանգեղեայ առ Տրդատ. նկարագիր ծովու, Քանդարական վաճառք խանթից:

ՎԱՐՔ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՐՔՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ

Ա, 18—22.	Պատերազմ խոսրովու արքային Հայոց ընդդէմ Արտաշէրի, ի վրէժնիցրութիւն արեանն Արտաւանայ թագաւորին Պարթևաց	24
Բ, 23—34.	Մահ խոսրովու դաւաճանութեամբ Անակայ Պարթևի և կոտորած ամենայն տոհմին Անակայ, բաց յերկուց մանկանց նորա, որք ի ձեռն դայեկաց փախուցեալ ապրեցան, մին ի կողմանս Պարսից և մյուսն ի կողմանս Յունաց	28
Գ, 35—38.	Հարուած և զերութիւն Հայաստան աշխարհին, և զերծումն Տըրդատայ ի ձեռն դայեկաց իրոց ի դուռն կայսեր, և յարելն առ նա Գրիգորի որդայ Անակայ, որ կայր ի կողմանս Յունաց	32
Դ, 39—47.	Յառնելն պատերազմաւ իշխանին Գթաց ի վերայ կայսերն Յունաց և մենամարտիկ յաղթութիւն կայսերակերպին Տրդատայ, և թաղարելն նորա և տիրել ի վերայ հայրենի աշխարհին Հայոց	34
Ե, 48—67.	Ստիպելն Տրդատայ զսուրբն Գրիգոր պաշտօն տանել Անահտական պատկերին, և հրաժարումն նորա և պատասխանի առ արքայ	38
Զ, 68—73.	Սպանալիք Տրդատայ և առաջին շարշարանք սրբոյն Գրիգորի. դաշլ ի բերան, շառաշեղք աղի ի վերայ ողին, գնոցք կրծից	46
Է, 74—98.	Երկրորդ շարշարանք. կախելն գլխիվայր, ծխել ի ներքոյ աղբ, և գան որօք դաւարոժքս Ալոթք Գրիգորի ի կախաղանին	50
Ը, 99—108.	Երրորդ շարշարանք. կոճեղք փայտից ըստ ոլոքի խոտոցաց ուտիցն, պնդեալք առատակօք: Չորրորդ շարշարանք. բնեօք երկաթիք վարեալք ընդ ներքանս ոտիցն: Հինգերորդ շարշարանք. կոտիք ի գլուխն: Վեցերորդ շարշարանք. աղ և բորակ և բարձր քացախ ի բիթան և զգլուխն ի մամուլս հիւսանց: Եօթներորդ շարշարանք. պարկ օղնի լցեալ մոխրով, ագուցեալ ի գլուխն	68
Թ, 109—114.	Ութերորդ շարշարանք. ոտք պնդեալք ի հրապուրս տկաց և կախեալ գլխիվայր. ձազար և ջուր: Իններորդ շարշարանք. քերել կողիցն երկաթի քերչօք: Տասներորդ շարշարանք. տատասկ երկաթի	70
Ճ, 115—120.	Մեծառանկերորդ շարշարանք. կապիճք երկաթիք ի ծունկան, ոտանք ստուարք, և բառնալ ի կախաղան: Երկստասաներորդ շարշարանք. կապար հալեալ և հոսեալ զմարմնովն	74
ԺԱ, 121—124.	Տեղեկանելն Տրդատայ վասն Գրիգորի, թէ որդի է Անակայ Պարթևի, և արկանելն զնա ի վիրապն մահապարտաց: Բանք զՏրդատայ՝ «իբրև գւէզն Տրդատ...»: Աւերումն երկրին Պարսից և Ասորեստանի: Կին ոմն այրի ի բերդին Արտաշատու	76
ԺԲ, 125—136.	Հրովարտակ Տրդատայ վասն դիցն պաշտաման: Երկրորդ հրովարտակ վասն յուզախնդիր լինելոյ քրիստոնէից և մատանելոյ յարքունիս	78

15. Մտքի երիվարք. պատմութեան անիվի պատույնները. ժամանակագրութեան ծովը:

16. Կրկին Կորյունից քաղված խոսքեր. կրկնութուն սուրբ (Գրիգորի) գործերի:

17. Ազաթանգեղոսի դիմումը Տրդատին. ծովի նկարագրութեանը, վաճառականական խանութների առևտուրը:

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐՔԸ ԵՎ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ա, 18—22.	Հայոց խոսրով արքայի պատերազմը ընդդէմ Արտաշէրի ի վրէժնիցրութեան Պարթևների թագավոր Արտավանի արջան	25
Բ, 23—34.	Խոսրովի մահը Անակ Պարթևի դավաճանութեան հետևանքով և Անակի ամբողջ տոհմի կոտորածը, բացի նրա երկու մանուկներից, որոնց դայակները փախցնելով փրկեցին՝ մեկը Պարսից կողմերը և մյուսը Հունաց կողմերը	29
Գ, 35—38.	Հայաստանի՝ հարձակման ու զերծման ենթարկվելը. Տրդատի փրկվելը իր դայակների ձեռքով և տարվելը կայսեր արքունիք: Հունաց կողմերում գտնվող Անակի որդի Գրիգորի նրան հարելը	33
Դ, 39—47.	Գոթերի իշխանի պատերազմի դուրս գալը Հունաց կայսեր դեմ և մենամարտում կայսերակերպ Տրդատի տարած հաղթությունը. նրա թագավորելը և տիրելը հայրենի Հայոց աշխարհին	35
Ե, 48—67.	Տրդատի՝ Գրիգորին ստիպելը պաշտել Անահիտի արձանը և նրա հրաժարումն ու պատասխանը արքային	39
Զ, 68—73.	Տրդատի սպանալիքները և սուրբ Գրիգորի առաջին շարշարանքը. բերանակալ նրա բերանին, աղի մեծ շառաշեղ նրա մեջքին, գնլարան նրա կրծքին	47
Է, 74—98.	Երկրորդ շարշարանքը. գլխիվայր կախելը, ներքևից աղբ ծխելը, դաշար ձիպտաներով գանահարելը: Գրիգորի աղոթքը կախաղանի վրա	51
Ը, 99—108.	Երրորդ շարշարանքը. փայտից կոճեղք, ըստ ոտքի սրունքների սակորների ուժգին պրկված: Չորրորդ շարշարանք. երկաթե բնվեռներ ոտքերի ներքաններին դաժած: Հինգերորդ շարշարանք. հարվածներ գլխին: Վեցերորդ շարշարանք. աղ, բորակ և թուղ քացախ քթին, իսկ գլուխը հլուսնի մամուլի մեջ: Եօթերորդ շարշարանք. կաշվե պարկ, լցած մոխրով, գլխին հագցրած	69
Թ, 109—114.	Ութերորդ շարշարանք. ոտքերը կապված տիկերի փուկերին, գլխիվայր կախված. ձազար և ջուր: Իններորդ շարշարանք. կողերը քերել երկաթե քերիչներով: Տասներորդ շարշարանք. երկաթե տատասկ	71
Ճ, 115—120.	Տասնմեկերորդ շարշարանք. երկաթե կապիճներ ծնկներին, մեծ կաններ, կախաղան բարձրացնելը: Տասներկուերորդ շարշարանք. կապար հալեցնելը և մարմնի վրա թափելը	75
ԺԱ, 121—124.	Տրդատի տեղեկանելը Գրիգորի մասին, թե Անակ Պարթևի որդին է, և մահապարտների վիրապը գցելը: Տրդատի մասին խոս-	

ՎԿԱՅԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԼՌԻՓՍԻՄԵԱՆՑ

ժԳ, 137—150. Գեղապանն վայելութիւն Լորիսիմեայ և խնդրելն զնա Գիոկղեանոսի ի կնութիւն: Աղօթք Լորիսիմեանց: Փախուտ Լորիսիմեանց ի Լոսովմէացոց աշխարհէն ի սահմանս Հայոց 84

ժԳ, 151—156. Հրովարտակ Գիոկղեանոսի առ Տրդատ վասն յուզանդիք լինելոյ Լորիսիմեայ 92

ժԵ, 157—172. Գտանելն Լորիսիմեանց ի հնձանս Վաղարշապատ քաղաքի: Հրաման Տրդատայ ածել զԼորիսիմէ յարքունիս ի կնութիւն իւր: Յորդորական խրատ Գայանեայ առ Լորիսիմէ և աղօթք Լորիսիմեայ 94

ժԶ, 173—179. Գան հրաւիրակաց արքունի զԼորիսիմեայ. աղաչանք կուսանացն առ Աստուած, որոտումն և ձայնն երկնային ի քաջաւերութիւն Լորիսիմեանց: Հրաման Տրդատայ բռնի ածել յարքունիս զԼորիսիմէ և խնդրածք սորա առ Աստուած 102

ժԷ, 180—196. Ոգորումն Լորիսիմեայ. պարտութիւն թագաւորին. յորդոր քաջաւերութեան Գայանեայ: Կրկին պարտութիւն թագաւորին և բռնաբար երթալն Լորիսիմեայ յարքունի ապարանաց առ ընկերս իւր. գահացողական աղօթք նորա առ Աստուած 106

ժԸ, 197—201. Վկայական մահ Լորիսիմեայ և ընկերաց նորա 114

ժԹ, 202—210. Ափշութիւն մտաց թագաւորին վասն Լորիսիմեայ. հրաման սպանման սրբոյն Գայանեայ. գահութիւն նորա առ Աստուած և կատարումն ընկերօք իւրովք 116

Ի, 211—225. Խոզակերպ լինելն Տրդատայ. տեսիլ խորովիդիստոյ. ելանելն ս. Գրիգորի ի վիրապէն. դիմելն յոտս նորա դիւարադիս նախարարացն և թագաւորին 120

ԻԱ, 226—242. Աստուածուտոյց խրատ սրբոյն Գրիգորի առ ամենայն բաղձութիւն մարդկանն. 126

ԻԲ, 243—253. Գարձեայ խրատ Գրիգորի և բովանդակութիւն (§ 252) Վարդապետութեան նորա 134

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ

ԺԳ, 259—261. Ինքնագոյ աստուածութիւն միասնական սուրբ երրորդութեան. արարչութիւն երկնի և երկրի 144

ԻԴ, 262—276. Արարչութիւն հրեշտակաց և առաջին մարդոյն: Աստուածակերպ նմանութիւն և անձնիշխանական պատիւ մարդոյն 146

ԻԵ, 277—287. Անկանեելն Աղամայ ի դրախտէն պատրանօք դիւին 156

ԻԶ, 288—295. Մեռնոց որդոցն Աղամայ և առաջին նահապետաց 162

ԻԷ, 296—297. Շինութիւն սապանին նոյնի և ընչելն զըհեղեղին գտիեզերս: Շինութիւն բարեխնեան աշտարակին և բաժանումն լեզուաց 168

ԻԸ, 298—305. Կրումն Աբրահամոյ ի հաւատս. երկելն Աստուծոյ և խոստումն պարգևական դասակին: Տեսանելն Յակոբայ զՏէր և երթալ նորա սովոյն պատճառաւ յեգիպտոս առ որդին իւր Յովսէփ 168

քերը շինչպես սեղ Տրդատու...: Պարսից երկրի և Ասորեստանի աղիւրումը: Մի այլի կին Արտաշատի բերգում 77

ժԲ, 125—136. Տրդատի հրովարտակը աստվածներին պաշտելու մասին. երկրորդ հրովարտակը քրիստոնյաներին հայտնաբերելու և արքունիք հանձնելու մասին 70

ԼՌԻՓՍԻՄԵԱՆՆԵՐԻ ՎԿԱՅԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ժԳ, 137—150. Լորիսիմէի գեղապանն վայելութիւնը և Գիոկղեանոսի նրան կնութիւն խնդրելը: Լորիսիմէանների աղօթքը: Լորիսիմէանների փախուտը հռոմայեցիների աշխարհից Հայոց սահմանները 85

ժԴ, 151—156. Գիոկղեանոսի հրովարտակը Տրդատին: Լորիսիմէին որոնելու համար 93

ժԵ, 157—172. Լորիսիմէանների հայտնաբերվելը Վաղարշապատ քաղաքի հնձանում: Տրդատի հրամանը Լորիսիմէին բռնել արքունիք իրեն կնութիւն անելու: Գայանեի հորդորական խրատը և Լորիսիմէի աղօթքը 95

ժԶ, 173—179. Արքունի հրավիրակների գալուստը Լորիսիմէի մաս: Կուսերի աղաչանքն առ Աստված, որոտում և երկնային ձայն քաջաւերելու Լորիսիմէին: Տրդատի հրամանը Լորիսիմէին բռնի արքունիք տանելու և սրա խնդրանքն Աստուծոց 103

ժԷ, 180—196. Լորիսիմէի ոգորումը, թագավորի պարտութիւնը. Գայանեի քաջաւերական հորդորը: Թագավորի կրկին պարտութիւնը և Լորիսիմէի բռնի զուրս գալը արքունի ապարանքից իր ընկերների մոտ: Նրա գահացողական աղօթքն առ Աստված 107

ժԸ, 197—201. Լորիսիմէի և ընկերների մարտիրոսական մահը 115

ժԹ, 202—210. Թագավորի մտային մթազնումը (ափշութիւնը) Լորիսիմէի համար. սուրբ Գայանեին սպանելու հրամանը. նրա գահութիւնն առ Աստված և նահատակութիւնն ընկերների հետ 117

Ի, 211—225. Տրդատի խոզակերպ լինելը. խորովիդիստի երազը. ս. Գրիգորի ելնելը վիրապից: Գիվաբախ նախարարների և թագավորի նրա օտքերն ընկնելը 121

ԻԱ, 226—242. Սուրբ Գրիգորի աստվածուտոյց խրատը ամբողջ մարդկային բազմութիւնը 127

ԻԲ, 243—253. Գարձայ Գրիգորի խրատը և նրա Վարդապետութիւնն բովանդակութիւնը (252) 135

Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ժԳ, 259—261. Միասնական սուրբ երրորդութիւնն ինքնագո աստվածութիւնը, երկնքի ու երկրի արարչութիւնը 145

ԻԴ, 262—276. Հրեշտակների և առաջին մարդու արարչութիւնը: Մարդու աստվածակերպ նմանութիւնը և անձնիշխան պատիվը 147

ԻԵ, 277—287. Աղամի գրկվելը (ընկնելը) դրախտից զևի պատրանքով 157

ԻԶ, 288—295. Աղամի որդիների և առաջին նահապետների ծնունդը 163

ԻԹ, 306—315. Զարաշար տանջանք որդուցն Յակոբայ յնգիպտոս, և Ելանեին նոցա ձեռամբ Մովսեսի լանապատ	172
Լ, 316—317. Մտանել որդուցն Յակոբայ յերկիրն Անտոնաց. իշխանութիւն գառաւորացն և թագաւորութիւն Դաւթի	176
ԱԵ, 318—327. Երեւոմն Աստուծոյ առ մարգարէս զանազան տեսիւմք, և կարգին զհրշտակա ի պահպանութիւն մարդկան	178
ԼԲ, 328—334. Երկի Աստուած զանազան նմանութեամբ՝ վասն ընդհացուցանելոյ զմարդիկ	184
ԼԳ, 335—339. Ազատութիւն որդուցն Իսրայելի ի ծառայութենէն Եգիպտոսի և պաշտել նոցա զկրոնս ազգաց երկրին Անտոնաց	188
ԼԴ, 340—342. Գերութիւն որդուցն Իսրայելի ի Բաբելոն. ազատութիւն նոցայտ ամացն եօթանասնից, և նորոգութիւն տաճարին	190
ԼԵ, 343—351. Գուշակութիւնք մարգարէից վասն դալտեանն Քրիստոսի յաշխարհ. հայածանք և կոտորումն նոցա	192
ԼԶ, 352—360. Պատճառ յամելոյ զայտեանն Քրիստոսի յաշխարհ Անտոնութիւն ընտելեանն Աստուծոյ և երևումն նորա արգարցոց և մարգարէից զանազան կերպարանօք վասն տկարութեան մարդկան	196
ԼԷ, 361—363. Դաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ յամենատորք երրորդութիւնն և ի մի աստուածութիւն	200
ԼԸ, 364—371. Գալուստ միածնին յաշխարհ և մարդեղութիւն նորա ի սրբոյ կուսէն Մարիամայ	202
ԼԹ, 372—376. Կատարումն զուշակութեան նահապետաց և մարգարէից պալատեամբն Քրիստոսի	206
Խ, 377—386. Դաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ ի մարդեղութիւնն Քրիստոսի	208
ԽԱ, 387—390. Առարումն Հոգւոյն սրբոյ ի կուսն Մարիամ	214
ԽԲ, 391—395. Մնունդ ծիսուսի Քրիստոսի ի սրբոյ Կուսէն և յախտեանական թագաւորութիւն նորա	216
ԽԳ, 396—400. Գուշակութիւնք մարգարէից վասն ծննդեանն Քրիստոսի	218
ԽԴ, 401—403. Թլիխատութիւն Քրիստոսի և փախուստ նորա յնգիպտոս ըստ զուշակութեան մարգարէից	222
ԽԵ, 404—407. Գալուստ Քրիստոսի յնգիպտոսէ ի նազարէթ. սրանչիկի վարդապետութիւն նորա յերուսաղէմ՝ յերկոտասանամեայ հասակին	224
ԽԶ, 408—417. Մկրտութիւն Քրիստոսի ի Յովհաննէ, և հաստատութիւն խորհրդոյ մկրտութեան նորոյ օրինաց	226
ԽԷ, 418—428. Եզուսն Հոգւոյն սրբոյ ի նմանութիւն ազանուոյ, և վկայութիւն Հօր Աստուծոյ ի մկրտութեանն Քրիստոսի	230
ԽԸ, 429—435. Յովհաննէս տայ զքահանայութիւնն, զօծութիւնն, զմարգարէութիւնն և զթագաւորութիւնն ցՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս	236
ԽԹ, 436—447. Վկայութիւն Յովհաննէս վասն Յիսուսի, թէ նա է Քրիստոսըն Վկայութիւնք մարգարէից, թէ Քրիստոս և սեր, հովիւ և դատաւոր ամենայնի	240
Ս, 448—453. Կոշումն յառաքելութիւն Պետրոսի և Անդրիի և Յակոբայ և Յովհաննո. աստուածագործ նշանք և սրանչիկիք Քրիստոսի	246

ԻԷ, 296—297. Նոյի տապանի շինութիւնը և ջրհեղեղի տիեզերքը շնչելը Բաբելոնի աշտարակի շինութիւնը և լիզունքի բաժանումը	169
ԻԸ, 298—305. Աբրահամի՝ Հափաթի կոչը. Աստուծո երևալը և պարզական զափակի խոստումը. Հակոբի՝ Տիրուք տեսնելը և սովի պատճառով երթալը Եգիպտոս իր Հովսեփ որդու մոտ	169
ԻԹ, 306—315. Հակոբի որդիների շարաշար տանջանքը Եգիպտոսում և Մովսեսի ձեռքով նրանց դուրս գալը անապատ	173
Լ, 316—317. Հակոբի որդիների մուտքը Ավետյաց երկիր. դատավորների իշխանութիւնը և Դավթի թագաւորութիւնը	177
ԼԱ, 318—327. Աստուծո երևումը մարգարեներին զանազան տեսիլներում և հրշտակներին մարդկանց պահպան կարգելը	179
ԼԲ, 328—334. Աստված երևում է զանազան նմանութեամբ՝ մարդկանց ընտելացնելու համար	185
ԼԳ, 335—339. Իսրայելի որդիների ազատումը Եգիպտոսի ծառայութեանից և նրանց Ավետյաց երկրի ազգերի կոտորելը պաշտելը	189
ԼԴ, 340—342. Իսրայելի որդիների գերութիւնը Բաբելոն. յօթանասուն տարի հետ նրանց ազատութիւնը և տաճարի նորոգութիւնը	191
ԼԵ, 343—351. Մարգարեների գուշակութիւնները Քրիստոսի աշխարհ գալուստյան մասին. նրանց հայածանքը և կոտորումը	193
ԼԶ, 352—360. Քրիստոսի՝ աշխարհ գալուստը ուշանալու պատճառը. Աստուծո ընտելեանն անտեսանելիութիւնը և տարբեր կերպարանքներով նրա երևալը արդարեւերին ու մարգարեներին մարդկային տկարութեան պատճառով	197
ԼԷ, 361—363. Ուղղափառ հափաթի զափանութիւնը ամենատորք երրորդութեան և մեկ աստվածութեան մասին	201
ԼԸ, 364—371. Միածնի գալուստը աշխարհ և նրա մարդեղութիւնը սուրբ կուս Մարիամից	203
ԼԹ, 372—376. Նահապետների ու մարգարեների գուշակութեան կատարումը Քրիստոսի գալուստը	207
Խ, 377—386. Քրիստոսի մարդեղութեան նկատմամբ ուղղափառ հափաթի զափանութիւնը	209
ԽԱ, 387—390. Մուրք Հոգւո առարումը կուս Մարիամին	215
ԽԲ, 391—395. Հիսուս Քրիստոսի ծնունդը սուրբ Կուսից և նրա հափաթեանական թագաւորութիւնը	217
ԽԳ, 396—400. Մարգարեների գուշակութիւնները Քրիստոսի ծննդյան մասին	219
ԽԴ, 401—403. Քրիստոսի թլիխատութիւնը և Եգիպտոս փախուստը ըստ մարգարեների գուշակութեան	223
ԽԵ, 404—407. Քրիստոսի գալուստը Եգիպտոսից նազարէթ. նրա սրանչիկի վարդապետութիւնը Երուսաղէմում տասներկու տարեկան հասակում	225
ԽԶ, 408—417. Քրիստոսի մկրտութիւնը Հովհաննէսից և նոր օրենքի մկրտութեան խորհրդի հաստատութիւնը	227
ԽԷ, 418—428. Սուրբ Հոգւո ինչիլը աղափնու նմանութեամբ և Հայր Աստուծո վկայութիւնը Քրիստոսի մկրտութեան մասանակ	231

ՅԱ, 454—456. Պատուիրան խորհրդոյ մկրտութեան նորոյ օրինիս. փրկութիւն հաւատացելոցն ի Քրիստոս և դատապարտութիւն անհաւատից	250
ՍԲ, 457—458. Ժողովելն Քրիստոսի գերկուտասան և զեօթանասուն և երկու աշակերտսն, և տալ նոցա դաւանիս գալստեան Հոգւոյն սրբոյ	252
ՍԳ, 459—466. Նախազեկոյց ազգաբարութիւն Քրիստոսի վասն շարչարանաց, մահու և յարութեան իւրոյ. գալն ի լեռն Զիթենեաց և կալ նորա յաղօթս առ Հայր	252
ՍԴ, 467—471. Գաւանելն Պետրոսի զՅիսուս՝ Քրիստոս. տուլութիւն փականացն արքայութեան ի ձեռս առաքելոցն. գալուստ Քսի ի կատարածի աշխարհիս	256
ՍԵ, 472—478. Կամաւոր շարչարանք Քրիստոսի և փրկագործ խաչելութիւն նորա	260
ՍԶ, 479—487. Քաղել Քրիստոսի ի գերեզմանի և փառաւոր յարութիւն նորա	264
ՍԷ, 488—492. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց դրօքն փակելովք ի վերնատանն	268
ՍԸ, 493—496. Երևումն Քրիստոսի աշակերտացն իւրոց առ Տիրերական ծովոն. և վերանալ նորա յերկինս առ Հայր	272
ՍԹ, 497—502. Համբարձումն Քրիստոսի յերկինս և գալուստ Հոգւոյն սրբոյ ի դասս առաքելոց	274
Կ, 503—509. Կանխասացութիւն մարգարէից վասն գալստեան Հոգւոյն սրբոյ, և խորհրդածութիւն հրակեղպ երևման շնորհածիր լեզուաց ի սուրբ վերնատանն	278
ԿԱ, 510—516. Նոստմունք հոգեծիր պարզեաց հաւատացելոց և սպառնալիք պատժոց անհաւատից	282
ԿԲ, 517—520. Հատուցումն վարձուց և պատժոց ըստ իրաբանչիւր գործոց	284
ԿԳ, 521—526. Ունայնութիւն պաշտաման սնտի կողց և մշտնջենաւոր դատապարտութիւն հեթանոսաց	286
ԿԴ, 527—531. Յախտեանական փառք հաւատացելոց ի Քրիստոս ի յարութեան մարմնոց	290
ԿԵ, 532—537. Գտանել զթողութիւն զղչացելոցն յաստի կեանս և աններելի պատուհասն անզղչից	294
ԿԶ, 538—540. Միահամուտ ամբարշտութիւն Սողոմայիցոց և հրդեհակէզ պատուհաս նոցա	298
ԿԷ, 541—545. Յուսադրութիւն ներողութեան առ անգիտութեամբ սպանելիոյ զուրք կուսանսն, և յորդոր ապագտանելոյ յողորմութիւնն Աստուծոյ	300
ԿԸ, 546—548. Միւնն անձրեածիր և հրացալս՝ օրինակ գթութեանն Աստուծոյ առ զղացեալսն և բարկութեանն՝ առ անզեղչսն	302
ԿԹ, 549—556. Երևումն Աստուծոյ ամպով լուսատեանի և հրաբորբոք՝ ի նշանակ լուսաւորելոյ գարգարս և այրելոյ զմեղաւորս	304
Հ, 557—561. Պատիժն ամբարշտաց յուսպին դարուն ի զգաստութիւն ապագայիցս	310

ԽԸ, 429—435. Հովհաննէսը տալիս Լրահանալությունը, զօւթյունը, մարգարեությունը և թագաւորությունը մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին	237
ԽԹ, 436—447. Հովհաննէսի վկայությունը Հիսուսի մասին, թե նա Լ Քրիստոսը: Մարգարեների վկայությունները, թե Քրիստոսն է ամենայնի տերը, հովիվը և դատավորը	241
Ս, 448—453. Պետրոսի, Անդրեասի, Հակոբի և Հովհաննէսի առաքելութեան կողմէլը. Քրիստոսի աստվածագործ նշանները և հրաշքները	247
ՍԱ, 454—456. Նոր օրենքի մկրտութեան խորհրդի պատվիրանը. Քրիստոսին հավատացողների փրկությունը և անհավատների դատապարտությունը	251
ՍԲ, 457—458. Քրիստոսի տասներկու և յոթանասուներկու աշակերտներին հավաքելը և նրանց սուրբ Հոգու գալստեան ավետիսը տալը	253
ՍԳ, 459—466. Քրիստոսի նախազեկոյց ազգաբարությունը իր շարչարանքների, մահվան և հարութեան մասին, Զիթենյաց լեռը գալը և Հորը աղօթելը	253
ՍԴ, 467—471. Պետրոսի դավանելը Հիսուս Քրիստոսին. արքայութեան փականքների տրվելը առաքյալների ձեռքը. Քրիստոսի գալուստը աշխարհի վախճանին	257
ՍԵ, 472—478. Քրիստոսի կամավոր շարչարանքը և նրա փրկագործ խաչելությունը	261
ՍԶ, 479—487. Քրիստոսի՝ գերեզմանում թաղվելը և նրա փառավոր հարությունը	265
ՍԷ, 488—492. Քրիստոսի երևումն իր աշակերտներին վերնատանը, փակ դռներով	269
ՍԸ, 493—496. Քրիստոսի երևումն իր աշակերտներին Տիրերական ծովի մոտ և նրա վերանալը երկինք՝ Հոր մոտ	273
ՍԹ, 497—502. Քրիստոսի համբարձումը երկինք և սուրբ Հոգու գալուստը առաքելոց դասի մէջ	275
Կ, 503—509. Մարգարեների կանխասացութեանները սուրբ Հոգու գալստեան մասին և սուրբ վերնատանը շնորհածիր լեզուների հրաշակերտ երկման խորհրդածությունը	279
ԿԱ, 510—516. Հավատացյալներին տրված հոգեծիր պարգևների խոստումը և անհավատներին՝ պատիժների սպառնալիքը	283
ԿԲ, 517—520. Վարձատրութեան և պատժի հատուցումը ըստ յուրաքանչյուր գործի	285
ԿԳ, 521—526. Մնուսի կուսերբի պաշտամունքի ունայնությունը և հեթանոսների մշտնջենական դատապարտությունը	287
ԿԴ, 527—531. Քրիստոսին հավատացողների հավիտեանական փառքը մարմինների հարութեամբ	291
ԿԵ, 532—537. Այս կյանքում զղչացողների թողություն գտնելը և շղչացողների պատուհաղ	295
ԿԶ, 538—540. Սողոմայիցիոց միահամուտ ամբարշտությունը և նրանց հրդեհակէզ պատուհասը	299
ԿԷ, 541—545. Ներողութեան հուսադրութեան՝ սուրբ կույսերին անգիտու-	

2Ա, 562—564. Երանական փառք սրբոց Հոփփսիմեանց և հաշտարար բարեխօսութիւն նոցա	312
2Բ, 565—568. Խոնարհելի բանին Աստուծոյ յերկիր՝ ի լուսատրն զհաւատարացողսն և ի կիզուլ զանհաւանսն	314
2Գ, 570—576. Առատ մարդասիրութիւնն Քրիստոսի ի կոչել զմեզաւորս յարթալութիւնն երկնից	316
2Դ, 577—581. Եփեսոսի վազափուլ աշտարակին և բաժանումն լեզուաց	320
2Ե, 582—590. Պնդուսի հաւատոց առաքելոցն Քրիստոսի և սրբոց վկայից և յորդոր հաստատելոյ ի նոյն հաւատս ճշմարտութեան Կատարելի Քրիստոսի զկանս Հօր՝ զփրկութիւն ազգի մարդկան, և տալ իշխանութիւն սրբոց՝ որդիս Աստուծոյ լինել	324
2Զ, 591—596. Հարկաւորութիւն մարդեղութեանն Քրիստոսի ի փրկել զաշխարհ	330
2Է, 597—601. Բնակել Հոգւոյն Աստուծոյ յուկերս սրբոց վկայիցն, որք յանձն առին զտանջանս և զմահ վանն անուան նորա	332
2Ը, 602—604. Մեկնութիւն բանից Տեառն մերոյ՝ լինել խորագեալ իբրև գօծ, և միամիտ իբրև զաղանի	336
2Ձ, 605—611. Աղանակերպ վերանայն արդարոց յերկինս, և դատողական իշխանութիւն առաքելոց ի կատարածի	338
2, 612—617. Խորհրդածութիւն վասն իջանելոյն Հոգւոյն սրբոյ հրեղէն լեզուօք ի դասս առաքելոց յաւուր պենտեկոստէին	342
2Ա, 618—627. Բաժանումն լեզուաց ի Բաբելոնի՝ վասն ամբարշտութեան մարդկան: Խորհրդաւոր երևումն ամենասուրբ երրորդութեան ի հնումն և յայտնապէս ի նորումս	344
2Բ, 628—629. Համեմատութիւն Բաբելոնեան աշտարակին ընդ կենարար խաչին Քրիստոսի	350
2Գ, 630—637. Համբերել առաքելոց տանջանաց և մահու՝ վասն ասպնջութեանն զմարդիկ ի յախտնական մահուանէն	350
2Դ, 638—640. Նմանել առաքելոց կոսածոյ փողոյ ի քարոզել տիեզերաց զբանն կենաց	356
2Ե, 641—648. Բողոքչել ծառոց և բուսոց ի դարուն եղանակի, օրինակ ընդհանուր յարութեան մարմնոց ի կատարածի	358
2Զ, 649—651. Բուսանել ծաղկանց և փշոց իւրաքանչիւր բնութեամբ՝ օրինակ յարութեան արդարոց և մեղաւորաց իւրաքանչիւր գործովք	362
2Է, 652—654. Գոսանալ անպտուղ թղենւոյն յանիծից Քրիստոսի՝ օրինակ դատապարտութեան մեղաւորաց յաւուրն դատաստանի	364
2Ը, 655—658. Աղաղակ թուրոց ի ծամանել գարնան՝ աղղարարութիւն կոչման փողոյն յարութեան	366
2Ձ, 659—665. Յամայութիւն հոգեմիր շնորհաց և գիտութեան առաքելոցն Քրիստոսի, և տիեզերաքարոզ վարդապետութիւն նոցա ըստ կանխասացութեան մարգարէից	368
Ղ, 666—670. Խորհրդածութիւն վեցաթիւ աւուրք արարչագործութեան աշխարհի և եօթներորդի աւուրն հանգստեան	372
ՂԱ, 671—679. Հեղումն շնորհաց Հոգւոյն Աստուծոյ ի մարդիկ ի յետին ծամանակս՝ ըստ նախազուշակութեան մարգարէից	374

Յրոճք սուրհելու համար և հորդոր ապաստանելու Աստուծո սղորմութիւնը	301
2Ը, 646—648. Անկրեամիր ու հրացայտ սուրբ որպէս օրինակ Աստուծո գրեթէ յոյսն զզջացողների հանդես և նրա բարկութեան՝ զզջացողների նկատմամբ	308
2Բ, 649—656. Աստուծո երևումը լուսատեանի ու հրարորբոք ամպով, որպէս արդարներին լուսավորելու և մեղավորներին այրելու նշան	308
2Զ, 657—661. Ամբարշտների պատիժք առաջին դարերում ապագա մարդկանց զգաստութեան համար	311
2Ա, 662—664. Սուրբ Հոփփսիմեանց երանելի փառքը և նրանց հաշտարար բարեխօսութիւնը	313
2Բ, 665—668. Աստուծո խոսքի երկիր իջնելը՝ լուսավորելու հավատացողներին և կիզելու անհավատներին	315
2Գ, 670—676. Քրիստոսի առատ մարդասիրութիւնը մեղավորներին երկնքի արթալութիւնն հրավիրելու մասին	317
2Դ, 677—681. Վաղափուլ աշտարակի շինութիւնը և լեզունների բաժանումը	321
2Ե, 682—690. Քրիստոսի առաքյալների և սուրբ վկաների հավատքի պնդութիւնը և նույն ճշմարիտ հավատքի մեջ հաստատելու հորդորը Քրիստոսի՝ Հօր կամըր կատարելը՝ մարդկային ազգը փրկելը և սրբերին Աստուծո որդի լինելու իշխանութիւն տալը	325
2Զ, 691—696. Քրիստոսի մարդեղութեան անհրաժեշտութիւնը աշխարհի փրկութեան համար	331
2Է, 697—601. Աստուծո Հոգու քնակվելը սուրբ վկաների ոսկորներում, որոնք հանձն առան տանջանքը և մահը՝ նրա անվան համար	333
2Ը, 602—604. Մեր Տիրոջ խոսքերի մեկնութիւնը՝ լինել խորագեալ, ինչպես օճը, և միամիտ, ինչպէս աղամբին	337
2Ձ, 605—611. Արդարների ազավանկերպ երկնք վերանայր և առաքյալներն զատուղական իշխանութիւնը կատարածի (վերջին) օրը	339
2, 612—617. Խորհրդածութիւն սուրբ Հոգու պենտեկոստեի օրը հրեղէն լեզուններով առաքյալների զասի վրա իջնելու մասին	343
2Ա, 618—627. Լեզունների բաժանումը Բաբելոնում՝ մարդկանց ամբարշտութեան պատճառով: Ամենասուրբ երրորդութեան խորհրդավոր երևումը հնում և հայտնապէս՝ նորում	345
2Բ, 628—629. Բաբելոնի աշտարակի համեմատութիւնը Քրիստոսի կենարար խաչին	351
2Գ, 630—637. Առաքյալների համբերելը տանջանքների ու մահվան, որպէսզի մարդկանց փրկեն հավիտեանական մահից	351
2Դ, 638—640. Սաքայալների նմանվելը կոսածո փողերի, կենաց խոսքը տիեզերքին (ամենքին) քարոզելու մեջ	357
2Ե, 641—648. Մտտերի և բույսերի բողբոջելը գարնան եղանակին իբրև աշխարհի վախճանին, օրինակ մարմինների ընդհանուր հարութեան	359
2Զ, 649—651. Սաղիկների ու փշերի բուսնելը, յուրաքանչիւրն իր բնութեամբ, որպէս օրինակ արդարների ու մեղավորների հարութեան, յուրաքանչիւրն իր գործերով	363

ՂԲ, 680—685. Նշանագրած զտրուֆին առաքելոց ի լուսաբերել զսինգերս աստուածեղէն շնորհօք և վարդապետութեամբ	380
ՂԳ, 686—687. Բարձրագոյն իշխանութիւն առաքելոցն Քրիստոսի, համբերու- թիւն նոցա ի հայածանա հակառակորդաց, որով աւարեցին զազ- գըս ամենայն	382
ՂԴ, 688—693. Սփոռելն առաքելոց ընդ ամենայն ազգս՝ աւետարանել զբանն կենաց	384
ՂԵ, 694—698. Արուեստ քարոզութեան առաքելոցն ի բարբարոսական կող- մանն	388
ՂԶ, 699—701. Գրաւոր աւանդութիւն աւետարանական քարոզութեանն ազդ- մամբ Հոգւոյն սրբոյ	390
ՂԷ, 702—706. Գիտելն առաքելոց զմիասնական սուրբ երրորդութիւնն և զաս- տղածութիւնն Քրիստոսի ի յայտնութենէ Հոգւոյն Աստուծոյ	394
ՂԸ, 707—715. Համաձայնութիւն առաքելոց ի վարդապետութիւնս հաւատոյ ի նշանակ առելոյ նոցա զպարզեա շնորհաց միեւնոյն Հոգւոյ	398

ԴԱՐՁ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՉԱՅԱՍԱՆ

ՂԹ, 716—721. Յորդորունս ս. Գրիգորի ի շինել զվկայարանս ս. Հոփսի- մեանց	406
Ճ, 722—725. Քարոզիչն ս. Գրիգորի զաւուրս վաթսուն և հինգ՝ առ ի հաս- տատել զժողովուրդն ի հաւատս Քսի.	408
ՃԱ, 726—730. Ազալանք թագաւորին Տրդատայ և նախարարացն առ ս. Գրիգոր՝ բռնկել զհարուածեալսն ի դիւարադիս պատուհասել	410
ՃԲ, 731—735. Տեսիլ սրբոյն Գրիգորի և մեկնութիւն տեսլեանն	412
ՃԳ, 736—759. Երկնութիւն վկայարանաց ս. Հոփսիմեանց ըստ օրինակին որ ցուցաւ ս. Գրիգորի ի տեսլեանն	424
ՃԴ, 760—762. Ձեռնդրունն նշխարաց ս. Հոփսիմեանց յիւրաքանչիւր ար- կեզ հանդերձիւք իւրեանց	426
ՃԵ, 763—765. Բժշկութիւնն ձեռաց և ոտից թագաւորին Տրդատայ աղօթիւր ս. Գրիգորի	428
ՃԶ, 766—772. Ամփոփումն նշխարաց ս. Հոփսիմեանց յիւրաքանչիւր ար- կեզօք ի վկայարանս իւրեանց: Արդումն տեղոյ լուսանկար սրբ- բոյ էջմիածնի շրջապատ որով	430
ՃԷ, 773—776. Բժշկել Տրդատայ ի խոզատեօի կերպարանացն և բազմու- թեան մարդկանն՝ յիւրաքանչիւր ախտից և ի հարուածոց	434
ՃԸ, 777—789. Աւերումն երազամոյն մեհենին Տրի դիթ, փախուտ և պա- տերազմ դիւաց: Կործանումն Անահտական մեհենին նշանաւ խա- չին, ազաղակ և փախուտ դիւաց ի կողմանս Կաւկասո	436
ՃԹ, 764—786. Աւերումն մեհենին սպիտակափառ դիցն Բարշամինայ, և փախուտ դիւաց ի կողմանս Խաղտաց: Կործանումն բազմին Արամազդայ հօրն անուանեալ դիցն ամենայնի. պատերազմն դիւաց և խորտակումն սակի պատկերին Անահտական կանացի դիցն: Աւերումն Նանեական մեհենին դատերն Արամազդայ	440

ՁԷ, 682—684. Անպառազ թղնու դոստեալք Քրիստոսի անձեցից, օրպես դոս- տատանի օրը մեղավորների դատապարտութեան օրինակ	365
ՁԸ, 655—658. Քուլունների աղաղակք զարեան գալուն՝ իրեն հարութեան փողի կոյման ազգարարութուն	367
ՁԹ, 659—665. Քրիստոսի առաքյալների մոտ հոգեմէր շնորհների և գիտու- թեան հայանվելը և նրանց տիեզերաբարոզ վարդապետութունը՝ ըստ մարգարեների կանխասացութեան	369
Ղ, 666—670. Խորհրդածութուն աշխարհի արարչագործութեան վեցօրյա ի- նչու և յոթերորդ հանգուցան օրվա մասին	372
ՂԱ, 671—679. Աստուծո Հոգու շնորհների հեղուցը մարդկանց վրա 4ևտին ժամանակներում, ըստ մարգարեների գուշակութեան	375
ՂԲ, 680—685. Առաքյալների հրաշագործ գորութիւնն՝ լուսավորելու սիե- զերն աստվածային շնորհներով և վարդապետութեամբ	381
ՂԳ, 686—687. Քրիստոսի առաքյալների բարձրագոյն իշխանութունը, նը- րանց համբերութունը հակառակորդների հայտնանքների ժամա- նակ, որով ավարտեցին (զբավեցին) ամենայն ազգերին	383
ՂԴ, 688—693. Առաքյալների սփռվելն ամեն ազգերի մէջ՝ ավետարանելու կենաց խոսքը	385
ՂԵ, 694—698. Առաքյալների քարոզութեան արվեստը բարբարոսական կող- մերում	389
ՂԶ, 699—701. Ավետարանական քարոզութեան գրավոր ավանդութիւնը սուրբ Հոգու ներշնչմամբ	391
ՂԷ, 702—706. Առաքյալների՝ միասնական սուրբ երրորդութունը և Քրիս- տոսի աստվածութիւնը նանաչելը՝ Աստուծո Հոգու հայտնութեամբ	395
ՂԸ, 707—715. Առաքյալների համաձայնութիւնը հազմատի վարդապետու- թեան հարցերում՝ որպէս միեւնոյն Հոգու շնորհների պարզեանք առնելու խորհրդանշան	399

ՉԱՅԱՍԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ԴԱՐՁԸ

ՂԹ, 716—721. Ս. Գրիգորի հորդորումը շինելու ս. Հոփսիմեանների վկա- յարանները	407
Ճ, 722—725. Ս. Գրիգորի վաթսուհինգ օր քարոզելը՝ ժողովրդին Քրիստո- սի հազմարի մեջ հաստատելու համար	409
ՃԱ, 726—730. Տրդատ թագավորի և նախարարների աղաչանքը ս. Գրիգո- րին, որ բռնկի դիվարախ պատուհասից հարվածյալներին	411
ՃԲ, 731—755. Ս. Գրիգորի տեսիլքը և տեսիլքի մեկնութիւնը	413
ՃԳ, 736—759. Ս. Հոփսիմեանների վկայարանների շինութիւնը, ըստ այն օրինակի, որ ցույց էր տրվել ս. Գրիգորին, տեսիլքի մեջ	425
ՃԴ, 760—762. Ս. Հոփսիմեանների նշխարների գեանդումը՝ ամեն մեկը մի արկղի մեջ իր հանդերձներով	427
ՃԵ, 763—765. Տրդատ թագավորի ձեռքերի ու ոտքերի բժշկութիւնը ս. Գրի- գորի աղօթքներով	429
ՃԶ, 766—772. Ս. Հոփսիմեանների նշխարների հազմարումը ամեն մեկն իր արկղով, իրենց վկայարաններում: Սուրբ էջմիածնի՝ լույսով	447

ձժ, 787—790. Բարձունք բազմաց ի բազում տեղեաց, Աւերումն Մհրական մեհենին որդոյն Արամադրայ	442
ձժԱ, 791—794. Խորհուրդ թագաւորին Տրդատայ և մեծամեծացն՝ վասն բաճանայապետութեան սրբոյն Գրիգորի. հրամարումն նորա և ապա յանձնառութիւն յաստատային յայտնութենէ	444
ձժԲ, 795—801. Գումարումն նախարարաց և իշխանաց տանել զս. Գրիգոր ի Կեսարիա՝ ասնույ զպատիս բաճանայապետութեանս Պատմին հրովարտակին Տրդատայ առ արքեպիսկոպոսն Ղևոնդիոս	446
ձժԳ, 802—808. Գնայն ս. Գրիգորի ի Կեսարիա. ձեռնադրութիւն նորա յարքեպիսկոպոսն Ղևոնդեայ և դարձն յաշխարհն Հայոց	450
ձժԴ, 809—811. Աւերումն վահագնեան մեհենին, բազինն Ռոկեմօր Ռոկեմօրն դից և մեհենին Աստղիկան դից, որ և Ափրոզիսուս Ամփոփումն նշխարաց Յովհաննու կարապետին և Աթանազիոսեայ վկային մօտ ի գետն Եփրատ	452
ձժԵ, 812—816. Կործանումն բազմաց նշանագործ հողմով խաչին Քրիստոսի Սկիւրն շինութեան եկեղեցեաց աշխարհին Հայոց ի տեղի մեհենիցն, մկրտութիւն ինն և տասն բիր մարդկան: Յիշատակ սրբոցն յեօթն ամսոյն սահմի	454
ձժԶ, 817—826. Երթալն Տրդատայ ընդ առաջ Գրիգորի: Պատմին թղթոյն արքեպիսկոպոսին Ղևոնդեայ առ Տրդատ	456
ձժԷ, 827—831. Յորդորի ս. Գրիգորի զՏրդատ և զաշխարհախումբ բազմութիւնն՝ ամսօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յազօխ բամել, առ ի լինել արձանի սրբոյ մկրտութեան	462
ձժԸ, 832—834. Մկրտութիւն թագաւորին Տրդատայ և ընտանեաց նորա, և մեծամեծաց. և արքունական դօրաց՝ աւելի բան զհնցեալտանսն բիր մարդկան, և նշանք սրանշելեաց որ երևցան ի մկրտութեան նոցին	464
ձժԹ, 835—838. Մկրտութիւն շորեքճարիւր բիր մարդկան. կարգումն տօնի սրբոցն Յովհաննու կարապետի և Աթանազիոսեայ վկայի՝ յատար տօնի Հիւրընկալ դիցն վանատրի: Եինութիւն եկեղեցեաց և որդին Տրդատայ շորս շորս հողս երդոց յազարակ տեղիս և եօթն եօթն հողս յաւանս՝ ի ծառայութիւն բաճանայութեանն	464
ձԻ, 839—844. Եինութիւն զպրոցաց և ժողովումն մանկանց, մանատանց որդոցն քրմաց, ի հրահանգս ասորի և հելլեն զպրտութեանս Տուրածունք քարոզութեան աւետարանին ընդ ամենայն երկիրն Հայոց ի ծագաց մինչև ի ծագս	466
ձԻԱ, 845—848. Հաստատութիւն վանականաց ի շինս և յանշէնս Անուանք երկտասան եպիսկոպոսաց, որք ընտրեցան յորդոցն քրմաց, Հանդէս խաչակիր ձգնութեան սրբոյն Գրիգորի յանապատ տեղիս յայրս և ի փապարս յերանց	470
ձԻԲ, 849—853. Իշանեյն ս. Գրիգորի յանապատէ լերանց մերթ ընդ մերթ՝ յայցելութիւն եկեղեցեաց և ամենայն հօտին	472
ձԻԳ, 854—860. Զեռնագրին ս. Գրիգորի տեղի բան զլորեք հարիւր եպիսկոպոսս. հրաման թագաւորին առ մարդիկ աշխարհին՝ հաստա-	

յույց տրված տեղի որոշումը և պարտով (որում) շրջապատումը	431
ձԵ, 773—776. Խոզատեսիլ կերպարանքից Տրդատի և մարդկանց բազմութեան, ամեն մեկն իր ախտերից ու հարվածներից, բեշկվելը	435
ձԸ, 777—783. Տիր աստուծո նրազամուսն մեհյանը ավերումը, գեների փախուստը և պատերազմը Անահիտի մեհյանի կործանումը խաչի նշանով, գեների աղաղակը և փախուստը՝ Կովկասի կողմերը	437
ձԹ, 784—786. Բարշամինա սպիտակափառ աստուծո մեհյանի ավերումը և գեների փախուստը Խազտի կողմերը: Ամենայն ասավածոց հայր անվանյալ Արամադրի բազինի կործանումը, գեների պատերազմը և Անահիտ զիցուհու ոսկի արձանի խորտակումը: Արամազդի դոսեր նանեի մեհյանի ավերումը	441
ձԺ, 787—790. Բազում տեղերից բաղինների վերացումը: Արամազդի որդի Միհրի մեհյանի ավերումը	443
ձԺԱ, 791—794. Տրդատ թագաւորի և մեծամեծների խորհուրդը սուրբ Գրիգորի բաճանայապետութեան համար: Նրա հրամարումը և ապա հանձն առնելը աստվածային հայտնութեան պատճառով	445
ձԺԲ, 795—801. Նախարարների և իշխանների համարք ս. Գրիգորին Կեսարիա տանելու, որպեսզի բաճանայապետութեան պատիվն առնի: Տրդատի հրովարտակի պատմինը Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոսին	447
ձԺԳ, 802—808. Ս. Գրիգորի Կեսարիա գնալը, նրա ձեռնադրութիւնը Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոսից և վերադարձը Հայոց աշխարհ	451
ձԺԴ, 809—811. Ավերումը վահագնեան մեհյանի, Ռոկեմօրն, Ռոկեմօրն դիցուհու բազինի և Աստղիկ զիցուհու մեհյանի, որն Ափրոզիսուսն էր: Հովհաննես կարապետի և Աթանազիոսեայ վկայի նշխարների ամփոփումը Եփրատ գետի մոտ	453
ձԺԵ, 812—816. Քրիստոսի խաչի հրաշագործ հողմով բազինների կործանումը: Մեհյանների տեղում Հայոց աշխարհի եկեղեցիների շինութեան սկիզբը. ինչ և տասը բյուր մարդկանց մկրտութիւնը: Սահմի ամսի յոթին սրբերի հիշատակը	455
ձԺԶ, 817—826. Տրդատի երթալը Գրիգորին ընդատալը, Ղևոնդիոս արքեպիսկոպոսին Տրդատին ուղարկած թղթի պատմինը	457
ձԺԷ, 827—831. Ս. Գրիգորի Տրդատին և աշխարհախումբ բազմութեանը հորդորելը՝ մեկ ամիս ժամանակով ծով պահել և աղոթք մատուցել, որ արձանի լինեն սուրբ մկրտութեան	463
ձԺԸ, 832—834. Տրդատ թագաւորի, նրա ընտանեքի և մեծամեծների ու արքունի զորքի՝ ավելի բան տասնհինգ բյուր մարդկանց մկրտութիւնը և հրաշքների նշանները, որ երևցան նրանց մկրտութեան ժամանակ	465
ձԺԹ, 835—838. Չորսհարյուր բյուր մարդկանց մկրտութիւնը. սուրբ Հովհաննես կարապետի և Աթանազիոսեայ վկայի տոնը կարգելը Հյուրընկալ վանատուր աստուծո տոնի օրը: Եկեղեցիների շինութիւնը և Տրդատի՝ յարսական ծխի հողաբաժին ազարակ տեղերում և յթական ծխի հողաբաժին ավաններում՝ ի ծառայութեան բաճանայութեան, գրելը	465

Կենն կալ ի հաւատս Քրիստոսի Հանապազորդ ընակութիւն Ե. Գրիգորի յանապատ տեղիս Տեղեկանայն Տրդատայ զՎրթանիսէ և զԱրիստակեայ որդոցն Գրիգորի. առաջումն երից աւագ իշխանաց ի Կեսարիա անկ զնոսա յաշխարհն Հայոց	476
ՃԻԳ, 861—866. Հատանեկն Վրթանիսի և Արիստակեայ առ Տրդատ արքայ. ձեռնադրութիւն Արիստակեայ ի սրբոյն Գրիգորի: Հանգև բարեպաշտութեան արքային Տրդատայ: Կախածանութիւն հմտութիւն Կորա 46 լիկնախօս պիտութեան, ողով լափ սատարութիւն քրիստոսական հաւատոց	478
ՃԻԵ, 867—871. Հատատան ի Քրիստոս կայսերն Կոստանդիանոսի. հրամանահան լինել Եորա ընդ ամենայն տիեզերս՝ Հնազանդել հաւատոցն Քրիստոսի	482
ՃԻԶ, 872—883. Երթալն Տրդատայ և Ե. Գրիգորի առ կայսրն Կոստանդիանոս. պատուաւիրութիւն կայսերն և հայրապետին Եւսեբեայ. դաշինք սիրոյ զոր հաբաստեցին ընդ միմեանս թաղաւորքն երկօթին	484
ՃԻԷ, 884—900. Երթալն հայրապետին Արիստակեայ ի ժողովն Եկեղոյ: յօրինելն սրբոյն Գրիգորի հասո յաճախապատումս	490
— Գաւանութիւն ուղիղ հաւատոյ, յառաջ բերեալ յանտերիս վարչապետութենէ սրբոյն Գրիգորի	496

ՃԻ, 889—844. Գարոնցեան շինութիւնը և մանուկների հավաքումը, մանավանդ զրմերի որդիներից, ուսուցանելու ատարական և հելլենական դպրութիւնը: Ավետարանի քարոզութեան տարածումը ամբողջ Հայոց երկրում, ծագից մինչև ծագ (ծայրից ծայր)	467
ՃԻԿ, 845—848. Վանականների հաստատումը ընն և անշնն վայրերում: Տասներկու եպիսկոպոսների անունները, որոնք զրմերի որդիներից ընտրվեցին: Սուրբ Գրիգորի խաչակիր Հոնութեան հանդեսը, անապատ տեղերում, ջարայրներում և լեռների փապարներում	471
ՃԻԼ, 849—853. Լեռնային, մենաստան անապատներից Ե. Գրիգորի մերթ ընդ մերթ իջելը եկեղեցիների և ամբողջ հոտի այցելութեան համար	473
ՃԻՄ, 854—860. Ս. Գրիգորի՝ ավելի քան շորս հարյուր եպիսկոպոսներ ձեռնադրելու Քաղաքի հրամանը երկրի ժողովրդին՝ հաստատուն մնալ Քրիստոսի հավատքի մէջ: Ս. Գրիգորի մշտական բնակութիւնը անապատ վայրերում: Տրդատի տեղեկանայր Գրիգորի որդիների՝ Վրթանեսի և Արիստակեսի մասին. երեք ավագ իշխանների առաջումը Կեսարիա՝ Կրանց Հայոց աշխարհ բերելու	477
ՃԻՆ, 861—866. Վրթանեսի և Արիստակեսի Տրդատ արքայի յետ հասնելը: Արիստակեսի ձեռնադրութիւնը սուրբ Գրիգորից: Տրդատ արքայի բարեպաշտութեան հանդեսը: Կորա՝ Կախածան հելլենական դրությունը ծանոթ լինելը, ամբողջ հոգով սատարելը քրիստոնեական հավատին	479
ՃԻՏ, 867—871. Կոստանդիանոս կայսեր Քրիստոսին հավատար. հրաման արձակելը ամբողջ տիեզերքին՝ Հնազանդվել Քրիստոսի հավատքին	483
ՃԻԶ, 872—883. Տրդատի և Ե. Գրիգորի երթալը Կոստանդիանոս կայսեր մոտ. կայսեր և Եվսեբիոս հայրապետի ցուցաբերած պատիվները. սիրո դաշինքը, որ միմյանց հետ հաստատեցին երկու թագավորները	485
ՃԻԷ, 884—900. Արիստակես հայրապետի երթալը Եկեղայի ժողովին. սուրբ Գրիգորի Հաճախապատում հատեր հորինելը	491
— Ուղիղ հավատի դավանութիւնը՝ քաղված սուրբ Գրիգորի անթերի վարչապետութիւնից	497

Համառոտագրութիւններ	502
Մանրագրութիւններ	503
Անձնատուների ցանկ	527
Տեղանունների ցանկ	530

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հրատարակչության է
ներկայացել
համալսարանի
հայ գրականության
ամբիանը

Հրատարակչության խմբագիր
Լ. Գ. Մանուկյան

Նկարիչ
Լ. Ա. Սաղոյան

Գեղարվեստական խմբագիր
Ն. Ա. Թովմապյան

Տեխնիկական խմբագիր
Ֆ. Գ. Տոնոյան

Վերատպող սրբագրիչ
Մ. Գ. Յավրյան

ԻՔ 535:

Հանձնված է շտրվածքի 09. 12. 1982 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 28. 07. 1983 թ.:

ՎՑ 06358:

Չափեր՝ 60×84¹/₈: ԲուդՅ տպագրական № 1:

Տառատեսակը՝ «Սովորական»:

Տպագրության եղանակը՝ «Բարձր»:

32,1 պալմանական տպագրական մամուլ:

Հրատարակչական 27,2 մամուլ:

Տպարանակ 20000: Պատվեր 1461: Գինը՝ 3 ս.:

Երևանի համալսարանի հրատարակչություն,

Երևան, Առավելյան փող. № 1:

Издательство Ереванского университета,

Ереван, ул. Мравяна № 1.

Երևանի համալսարանի տպարան,

Երևան, Աբովյան փող. № 52:

Типография Ереванского университета,

Ереван, ул. Абовяна № 52.